

**Проект ЄС «Інтенсифікація впливу вчителів Луганської області
на процеси примирення та встановлення миру»**
(*«Intensification of influence of teachers of Luhansk region on the processes
of reconciliation and peace-building»*)

НАВЧАЛЬНІ ПРОГРАМИ

*для педагогічних та науково-педагогічних працівників,
здобувачів освіти, населення*

Частина I

(«5.2.5. Розробка методичних матеріалів і змісту навчальних документів»)

УДК 37(073)

Н15

Навчальні програми для педагогічних та науково-педагогічних працівників, здобувачів освіти, населення /
Н15 уклад. С. В. Лисечко. У 2 частинах. Ч. І. Старобільськ : Вид-во ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2021. 565 с.

Підготовлено в рамках проєкту Європейського Союзу «Підтримка Європейським Союзом закладів вищої освіти на Сході України».

У збірнику представлено навчальні програми для професійної підготовки / підвищення кваліфікації / неформальної освіти педагогічних (науково-педагогічних) працівників та здобувачів вищої освіти в межах Проєкту ЄС «Інтенсифікація впливу вчителів Луганської області на процеси примирення та встановлення миру» («Intensification of influence of teachers of Luhansk region on the processes of reconciliation and peace-building»).

Тематика навчальних програм відповідає сучасним тенденціям розвитку освіти як провідного засобу миротворчих процесів і забезпечення сталого розвитку територій, що постраждали внаслідок збройного конфлікту на Сході України, та спрямована на формування / підвищення рівня професійної компетентності майбутніх учителів/викладачів та учителів/викладачів-практиків.

До збірника увійшли навчальні програми: «Педагогічний провайдинг інноваційних технологій навчання», «Академічна доброчесність як інструмент забезпечення якості вищої освіти», «Soft Skills сучасного фахівця», «Документаційне забезпечення управління освітньою діяльністю», «Технологія оформлення грантових заявок», «Технологія дизайн-мислення», «Формування критичного мислення сучасного фахівця», «Психологія травмуючих ситуацій та кризова психологічна допомога», «Організація командної роботи спеціалістів в інклюзивному закладі (теорія і практика)», що будуть корисні всім, хто цікавиться інноваціями в галузі освіти та процесами миробудування освітніми засобами.

УДК 37(073)

ЗМІСТ

Педагогічний провайдинг інноваційних технологій навчання	4
Академічна доброчесність як інструмент забезпечення якості вищої освіти.....	79
Soft Skills сучасного фахівця.....	143
Документаційне забезпечення управління освітньою діяльністю.....	203
Технологія оформлення грантових заявок.....	242
Технологія дизайн-мислення.....	318
Формування критичного мислення сучасного фахівця.....	397
Психологія травмуючих ситуацій та кризова психологічна допомога.....	446
Організація командної роботи спеціалістів в інклюзивному закладі (теорія і практика).....	515

ПЕРЕДМОВА

Унаслідок збройного конфлікту, що розгорнувся на Сході України у 2014 році й триває вже сьомий рік поспіль, 18 закладів вищої освіти та наукових установ було переміщено на вільну українську територію. Зокрема, Державний заклад «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка» перемістився з м. Луганська (великого промислового обласного центру) до м. Старобільська (маленького сільськогосподарського районного центру), а також розмістився в інших містах Луганської області та України (Рубіжне, Кременна, Лисичанськ, Полтава). У ситуації переміщення опинився й Луганський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти.

Отримавши статус території проведення Антитерористичної операції / Операції Об'єднаних Сил, Луганська область опинилася в кризовому стані в сукупності соціального, економічного, політичного, демографічного, інформаційного, освітнього, соціокультурного складників.

Основними ризиками для подальшого сталого розвитку Луганської області, зокрема її освітньої галузі, стали:

– утрата значної частини території з розвиненою промисловістю й соціокультурною сферою *та* переміщення в сільську місцевість із зруйнованою інфраструктурою, закритими підприємствами, нерозвиненою соціокультурною сферою, що спричинило *обмеженість ресурсів для розвитку внутрішніх потенціалів* (лідерського, художньо-естетичного, інженерно-технічного та ін.), освітньої та професійної самореалізації дітей і молоді;

– масовий відтік молоді й працездатного населення в інші області України та за кордон, у результаті чого утворився *кадровий дефіцит* в усіх сферах народного господарства;

– складність у працевлаштуванні випускників закладів освіти в Луганській області через *дефіцит робочих місць*;

– внутрішня міграція висококваліфікованих педагогічних та науково-педагогічних кадрів у заклади освіти інших регіонів України *та зниження* на цій основі *освітньо-наукового потенціалу* Луганської області;

– загострення проблеми старіння педагогічних та науково-педагогічних кадрів, що спричинило протиріччя між необхідністю запровадження сучасних реформ на всіх рівнях освіти *та* зовнішніми (несумісність нового з наявним досвідом і цінностями, стереотипи мислення) і внутрішніми (відсутність мотивації, психологічний спротив інноваціям) бар'єрами щодо їх запровадження;

– низький рівень *сформованості компетентностей для життя у XXI столітті*, визначеними європейськими та новітніми вітчизняними нормативними документами (ЗУ «Про освіту», 2017, Концепцією нової української школи, 2016 та ін.) у педагогічних (науково-педагогічних) працівників та здобувачів освіти всіх рівнів;

– низький рівень володіння педагогічними й науково-педагогічними працівниками *інноваційним змістом та технологіями освітньої діяльності*;

– високий рівень концентрації різних категорій населення на невеличкій території, підконтрольній українській владі (місцеві мешканці, внутрішньо переміщені особи, особи з тимчасово окупованої території, військовослужбовці-учасники бойових дій), що призвело до значного ступеня *конфліктності соціального середовища* Луганської області на рівнях громади, окремих соціальних груп, особистості на тлі різних ідеологічних і політичних поглядів, історичних і духовних цінностей, традицій, мови спілкування тощо.

Світовий досвід доводить, що **освіта** є потужним засобом формування бачення сталого розвитку суспільства на територіях, що постраждали від конфлікту; основним засобом підготовки конкурентоспроможного людського капіталу для високотехнологічного та інноваційного розвитку суспільства, самореалізації особистості, забезпечення потреб суспільства, ринку праці та держави у кваліфікованих кадрах. Саме освіта відіграє важливу роль у вирішенні конфліктів, зміцненні миру і примиренні різних верств та категорій населення, протидії негативним інформаційно-психологічним впливам та зовнішнім викликам.

Освіта є фундаментом майже для всіх **Глобальних цілей сталого розвитку світу**, визначених Генеральної Асамблеї ООН (2015 р.), та **Цілей сталого розвитку України** (2019 р.), затверджених Президентом України до 2030 року. Отже, глибокі, обґрунтовані та інноваційні знання, уміння, навички, компетентності, отримані педагогічними (науково-педагогічними) працівниками та здобувачами освіти в результаті формальної і неформальної освіти, є однією з важливих передумов відновлення конкурентоспроможності й миру в Луганській області, що зазнала зовнішньої агресії.

На підставі зазначеного вище, у 2019 році ДЗ «**Луганський національний університет імені Тараса Шевченка**» як лідер підготовки кадрів для освітньої галузі в регіоні виграв грант від Європейського Союзу на виконання Проєкту «**Інтенсифікація впливу вчителів Луганської області на процеси примирення і встановлення миру**» («The Intensification of Influence of Teachers of Luhansk Region on the Processes of Reconciliation and Peace-building»), у межах якого **основними суб'єктами** впливу на процеси відновлення й сталого розвитку Луганської області, миротворчості і встановлення миру в регіоні було обрано **вчителів та викладачів** закладів загальної середньої та вищої освіти. Партнером у виконанні Проєкту став **Луганський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти**, який є багаторічним лідером післядипломної освіти та підвищення кваліфікації освітян області.

Метою Проєкту є сприяння встановлення миру і примиренню на Сході України шляхом зміцнення потенціалу Луганського національного університету імені Тараса Шевченка (ЛНУ) та Луганського обласного Інституту післядипломної педагогічної освіти (ЛОІППО).

Відповідно до визначених вище проблем, спричинених збройним конфліктом, Проєкт має **два складники**:

– **матеріально-технічний**: поліпшення інфраструктури та матеріально-технічної бази ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»: ремонт та обладнання навчального корпусу й гуртожитку в м. Рубіжному, створення й обладнання 6 освітніх центрів, ресурсного центру, конференц-зали із системою відеоконференцзв'язку, видавничого центру, електронної бібліотеки, навчальних аудиторій, актові зали тощо. На базі цієї інфраструктури планується реалізація навчальних програм та іншого освітнього контенту, проведення освітніх, наукових і соціокультурних заходів, спрямованих на вирішення або мінімізацію проблем Луганської області, спричинених збройним конфліктом на Сході України;

– **гуманітарний**: розробка й реалізація на базі створених центрів освітніх програм для освітян, учнів, студентів, населення, спрямованих на підготовку та підвищення професійної кваліфікації педагогічних (науково-педагогічних) кадрів; оволодіння педагогічними (науково-педагогічними) працівниками інноваційним змістом та технологіями освітньої діяльності; формування в освітян та здобувачів ключових компетентностей для життя у XXI столітті (критичного та дизайн-мислення, роботи в команді, цифрової та інклюзивної компетентності та ін.); розвитку внутрішніх потенціалів (лідерського, художньо-естетичного, інженерно-технічного та ін.) дітей і молоді; створення стартапів, оформлення грантів для

професійної самореалізації молоді та пошуку першого робочого місця; формування культури академічної доброчесності, документаційного забезпечення професійної діяльності; розвиток навичок безконфліктної поведінки, медіації, психологічного відновлення й адаптації, інформаційної безпеки та ін. як ефективних засобів миротворчих процесів та миробудування.

Досягнення **мети** Проєкту планується завдяки **мультиплікативному ефекту**. Учителі й викладачі є носіями знань, культури, цінностей і переконань. Від дошкільного віку до отримання професійної освіти особистість людини формується під впливом вчителів / викладачів. Засвоївши навчальні програми Проєкту та отримавши нові знання, уміння, навички, учителі / викладачі продовжать їх реалізовувати в освітньому процесі з учнями, студентами, батьками, населенням в тих територіальних громадах, де розташовані їхні освітні заклади. І, таким чином, миротворча місія освітян та миротворчі процеси будуть розповсюджуватися по всій території Луганської області.

Синергія Проєкту полягає у спільному використанні інфраструктури та мережі двох закладів вищої освіти (ЛНУ та ЛОІППО) для забезпечення найбільш ефективного результату при наданні якісних освітніх послуг, участі у процесах розбудови миру, примирення різних категорій і верств населення на основі формування безконфліктної поведінки, толерантного ставлення до різноманітності культурних традицій в Україні, поглядів, ідеологічних і політичних переконань мешканців, що проживають у Луганській області.

Пропонований збірник навчальних програм складається з двох частин. У **першій частині** представлено **9 навчальних програм** для використання в процесі професійної підготовки та підвищення кваліфікації педагогічних (науково-педагогічних) працівників щодо формування в них сучасних професійних компетентностей та педагогічної майстерності: «Педагогічний провайдинг інноваційних технологій навчання», «Академічна доброчесність як інструмент забезпечення якості вищої освіти», «Soft Skills сучасного фахівця», «Документаційне забезпечення управління освітньою діяльністю», «Технологія оформлення грантових заявок», «Технологія дизайн-мислення», «Формування критичного мислення сучасного фахівця», «Психологія травмуючих ситуацій та кризова психологічна допомога», «Організація командної роботи спеціалістів в інклюзивному закладі (теорія і практика)».

Друга частина містить **11 програм тренінгових занять** для забезпечення роботи 6 освітніх центрів, створених у межах Проєкту: Центру психологічного відновлення та адаптації, Центру розвитку кар'єри, Лабораторії розвитку творчих навичок, Центру розвитку лідерських якостей, Інформаційного центру, Інклюзивного центру.

Програми призначені для педагогічних (науково-педагогічних) працівників, здобувачів освіти, населення з метою підвищення педагогічної компетентності і майстерності, запобігання професійному вигоранню (супервізії), документаційного забезпечення управління освітньою діяльністю; формування навичок вирішення конфліктів мирним шляхом (медіації), стабілізації психоемоційного стану; розвитку художньо-естетичного та інженерно-технічного потенціалів особистості, критичного та дизайн-мислення, лідерських якостей, інклюзивної компетентності, культури академічної доброчесності, інформаційної безпеки особистості.

Збірник навчальних програм призначений для організації формальної та неформальної освіти педагогічних (науково-педагогічних) працівників, здобувачів освіти, населення, усіх тих, хто цікавиться інноваціями в галузі освіти та процесами миробудування освітніми засобами.

Педагогічний провайдинг інноваційних технологій навчання

**СИЛАБУС
ОСВІТНЬОГО КОМПОНЕНТА
«ПЕДАГОГІЧНИЙ ПРОВАЙДИНГ ІННОВАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ НАВЧАННЯ»**

Назва ОК	Педагогічний провайдинг інноваційних технологій навчання
Мета й завдання курсу	<p>Мета – засвоєння майбутніми фахівцями теоретичних і практичних знань про методи і засоби педагогічного провайдингу інноваційних технологій навчання, формування уявлень про процес проєктування інноваційних технологій навчання, стратегічну та тактичну програму впровадження їх в освітній процес Нової української школи, а також розвиток навичок аналізу ефективності впровадження інновацій.</p> <p><i>Завдання курсу:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • розширити знання щодо сучасних інноваційних освітніх трендів; • сформувати систему уявлень про значення інноваційних технологій в освітньому процесі, їх класифікацію, специфіку, структуру та сучасні підходи використання; • навчити проєктувати та втілювати інноваційні технології навчання в освітній процес; • розвинути інноваційну компетентність майбутнього фахівця; • вдосконалити навички здійснення експертизи інноваційних технологій навчання, критично оцінювати стан інноваційної діяльності, аналізувати різні аспекти провайдингу педагогічних інновацій; • мотивувати застосовувати одержані знання для педагогічного провайдингу інноваційних технологій навчання у майбутній професійній діяльності.
Тривалість курсу	<p>3 кредити, 90 годин</p> <p>Лекції – 16 год.</p> <p>Практичні заняття – 20 год.</p> <p>Самостійна робота – 54 год.</p>
Результати навчання	<p>У результаті вивчення курсу студент набуває <i>загальні компетентності</i>:</p> <ul style="list-style-type: none"> • здатність генерувати нові ідеї, • здатність до критичного мислення, аналізу та синтезу, • уміння виявляти, ставити та вирішувати проблеми, • здатність до пошуку, оброблення та аналізу інформації з різних джерел, у тому числі з використанням ІКТ, • здатність до адаптації та дії в новій ситуації, • здатність працювати в команді та автономно, • здатність приймати обґрунтовані рішення, • здатність діяти соціально відповідально та свідомо, • здатність застосовувати знання у практичних ситуаціях, • здатність виявляти ініціативу та підприємливість, • здатність бути критичним і самокритичним, • визначеність і наполегливість щодо поставлених завдань і взятих обов'язків. <p>Після опанування дисципліни студенти повинні <i>знати</i>:</p> <ul style="list-style-type: none"> • інноваційні тенденції розвитку сучасної освіти, основні освітні тренди; • загальні засади педагогічної інноватики, перспективи та проблеми впровадженні освітніх інновацій; • загальну характеристику сучасних інноваційних технологій навчання; • особливості проєктування інноваційних технологій навчання;

	<ul style="list-style-type: none"> • специфіку проведення експертизи інноваційних технологій навчання; • теоретичні та практичні аспекти використання інструментарію педагогічного провайдингу інновацій; • сутність інноваційної педагогічної діяльності. <p><i>уміти:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • аналізувати, систематизувати й узагальнювати інноваційні тенденції розвитку сучасної освіти; • визначати місце інноваційних технологій навчання в педагогічній діяльності; • аргументовано обирати педагогічну технологію відповідно до мети освітнього процесу; • проводити проєктування інноваційних технологій навчання в залежності від цілей освітнього процесу; • здійснювати експертизу інноваційних технологій навчання; • використовувати інструменти педагогічного провайдингу в педагогічній діяльності; • розробляти стратегічну та тактичну програми педагогічного провайдингу інноваційних технологій навчання у власну педагогічну діяльність. • організовувати педагогічну діяльність на основі застосування інноваційних технологій навчання; • проводити самоаналіз власної інноваційної педагогічної діяльності.
<p>Теми</p>	<p>Тема 1. Поняття «інновація» та «педагогічний провайдинг інновацій» в освітньому процесі НУШ. Мета, об'єкт та предмет курсу. Основні поняття. Зміст понять «інновація», «інноватика». Види інновацій. Інноваційні процеси. Інноваційна діяльність в освітньому процесі. Умови запровадження освітніх інновацій. Педагогічна інноватика у структурі наукового знання. Історія виникнення інноваційного навчання. Інноваційні тенденції у світовій освітній практиці. Поняття «педагогічний провайдинг інновацій». Теоретико-методологічні основи провайдингу інновацій в галузі освіти. Особливості педагогічного провайдингу як безперервного процесу створення, удосконалення, трансферу наукової та інноваційної продукції в освіті. Концепція нової української школи. Основні положення Концепції нової української школи. Наукові підходи та практичний досвід запровадження інновацій в освітній процес НУШ.</p> <p>Тема 2. Інноваційні тренди сучасної освіти. Сучасна учнівська аудиторія як покоління Z. Особливості навчання та виховання покоління Z. Кліпове мислення: позитивні та негативні наслідки у процесі навчання та виховання учнівської молоді. Тексти «нової природи»: зміст, особливості, моделі. Сутність поняття тренди в освіті. Основні тренди в освіті: ключові життєві уміння, персоналізація, адаптивне навчання, візуалізація, гейміфікація, E-Learning, технології MOOC, використання Web-технологій, здоров'язбережувальний освітній простір, формувальне оцінювання, медіаосвіта, стресменеджмент, кумулятивний ефект освіти. Інноваційні форми та методи навчання в освітньому процесі НУШ.</p> <p>Тема 3. Теоретичні основи технології навчання. Поняття та сутність інноваційної технології навчання.</p>

	<p>Технологічний підхід до процесу навчання. Технологізація та новаторство в освіті. Генезис і визначення категорій «педагогічна технологія», «технологія навчання» в зарубіжній і вітчизняній літературі. Особистісно орієнтована освіта і технології. Гуманістична спрямованість освітніх технологій. Інноваційний характер сучасних технологій навчання. Зміст поняття «інноваційна технологія навчання». Традиційні та інноваційні технології навчання. Стратегії впровадження інноваційних технологій навчання. Технології проблемного, предметно-орієнтованого, інтегрованого, інтерактивного, дослідницького, змішаного, проєктного навчання. Дидактичні інновації сучасної освіти та проблеми їх втілення. Специфіка інноваційного навчання та його роль у розвитку сучасної особистості.</p> <p>Тема 4. Сучасні інноваційні технології навчання.</p> <p>Інноваційність у сучасному освітньому просторі. Компетентнісний підхід в освіті: поняття «компетенція», «компетентність», предметні, міжпредметні, ключові компетентності. Компетентісно зорієнтоване навчання. STEAM-освіта. Взаємне наставництво (peer-tutoring). Технологія критичного мислення. Технологія мотивації успіхом. Квест-технології у навчанні. Веб-квест. Мейкерство. Епістемічні технології в освітньому процесі (технології роботи із знанням): пошуку та обробки інформації, проблематизації, запитування, концепту-алізації, інтелект-карт, схематизації, роботи з поняттями та ін. Технологія фреймового навчання. Дистанційне навчання: сутність, форми реалізації. Синхронне та асинхронне дистанційне навчання. Організація навчальної діяльності із використанням інтернет-ресурсів (онлайн-урок, відеоурок, групова консультація, онлайн-завдання, проєктна робота, поточний та проміжний контроль). Інтернет-сервіс мультимедійних дидактичних вправ LearningApps. Організація відеоконференцій, відеоуроків, онлайн-уроків з використанням платформи Zoom. Змішане навчання як сучасний тренд. Особливості застосування інформаційно-комунікативних технологій в аудиторному навчанні. Медіаосвіта.</p>
	<p>Тема 5. Готовність до провайдингу інноваційних технологій навчання як важлива професійна якість педагога НУШ.</p> <p>Основні напрямки вдосконалення змісту освіти в умовах становлення Нової української школи. Управління інноваційною педагогічною діяльністю. Готовність педагога до провайдингу інноваційних технологій навчання в умовах освітнього процесу НУШ. Психолого-педагогічні аспекти педагогічної взаємодії в умовах освітніх інновацій. Інноваційна компетентність педагога. Компоненти інноваційної компетентності. Основні принципи провайдингу інноваційних технологій навчання. Готовність до інноваційної діяльності як показник здатності педагога нетрадиційно вирішувати актуальні освітні проблеми. Професійні і особисті якості педагога підготовленого до провайдингу інноваційних технологій навчання. Показники готовності педагога до провайдингу інноваційних технологій навчання. Рівні сформованості готовності педагога до провайдингу інноваційних технологій навчання. Розвиток інноваційної діяльності педагога. Інноваційний потенціал педагога. Готовність до провайдингу інноваційних технологій навчання як умова професійної успішності педагога НУШ.</p> <p>Тема 6. Особливості проєктування інноваційних технологій навчання.</p> <p>Зміст і сутність педагогічного проєктування. Об'єкт педагогічного проєктування. Педагогічна система. Педагогічний процес. Педагогічна ситуація. Функції педагогічного проєктування. Принципи педагогічного проєктування. Форми педагогічного проєктування. Етапи педагогічного</p>

проектування. Структура технології навчання. Алгоритм створення технології навчання. Принципи функціонування технології навчання. Педагогічне проектування як засіб запуску інноваційної професійної діяльності педагога. Вибір технології навчання. Істотні ознаки та основні принципи інноваційних технологій навчання. Авторські технології та їх проектування.

Тема 7. Експертиза педагогічних інновацій.

Зміст і сутність поняття «експертиза». Експертиза педагогічних інновацій. Основні положення експертизи педагогічних інновацій. Цілі і функції. Загальні та спеціальні методи дослідження освітніх процесів. Процедура експертизи педагогічних інновацій. Карта експертизи. Методика експертизи. Суперечності, які зумовлюють необхідність пошуку нових технологій навчання. Орієнтація на технологічний підхід. Чинники педагогічного процесу при виборі технологій навчання. Оцінювання продуктивності інноваційної технології навчання. Критерії ефективності впровадження інноваційних технологій в освітній процес. Кількісні та якісні показники ефективності інноваційних технологій навчання. Критерії ефективності результатів навчання за впровадженими інноваційними технологіями. Оцінювання рівня інноваційного потенціалу педагогічного колективу та перспективи розвитку.

Тема 8. Створення інноваційного середовища навчання в умовах НУШ.

Формула Нової української школи: особистісно зорієнтована модель освіти, ключові компетентності, наскрізні уміння, інтегроване навчання, тематичне навчання, навчальні осередки, формувальне оцінювання, педагогіка партнерства, виховання на цінностях, умотивований творчий учитель. Особливості організації освітнього процесу для дітей різних вікових груп: початкова школа, базова середня освіта, профільна середня освіта. Інклюзивна освіта в Україні. Здоров'язбережувальний освітній простір та здоров'язбережувальні технології навчання (технології медико-гігієнічного, фізкультурно-оздоровчого, екологічного, безпеки життєдіяльності, оздоровчого, розвивально-адаптуючого блоків). Візуалізація навчальної інформації: актуальність, форми та методи (кластер, ментальна карта, інфографіка, буктрейлер тощо). Інструменти візуалізації навчальної інформації. Використання мобільних пристроїв на уроці (технології BYOD). Види та форми оцінювання навчальних досягнень учнів. 12-бальна система оцінювання: сутність та особливості. Зовнішнє незалежне оцінювання в освітньому просторі України: проблеми й досягнення. Формувальне оцінювання як педагогічна технологія. Сутність та способи формуального оцінювання. Портфоліо (індивідуальний освітній профайл) як інструмент оцінювання у середній та старшій школі. Зворотний зв'язок в освітньому процесі.

Тема 9. Інноваційна діяльність педагога та педагогічна творчість.

Сутність та особливості інноваційної педагогічної діяльності. Антиінноваційні бар'єри у професійній діяльності педагога та способи їх подолання. Зміст та сутнісні характеристики понять «творчість» та «педагогічна творчість». Специфіка творчості як феномена людського буття, особливості творчої людини. Якості творчої особистості. Місце уяви у творчій діяльності. Умови розвитку творчих здібностей особистості. Педагогічна творчість: сутність, функції. Умови розвитку педагогічної творчості сучасного вчителя. Структура педагогічної творчості. Індивідуальний стиль професійної діяльності педагога.

Орієнтація (на кого розрахований курс)	Курс розрахований на здобувачів вищої освіти / педагогічних / науково-педагогічних працівників.
Попередня підготовка	Курс «Філософія».
Як навчатися?	<p>Навчальний курс побудовано на основі єдності аудиторної та позааудиторної роботи, сполучення індивідуальних та групових форм навчальної діяльності. <i>Лекція</i> передбачає безпосередній контакт викладача з аудиторією, організацію діалогу з метою з'ясування рівня орієнтованості й пізнання студентів з проблем курсу, ступінь їх готовності до сприйняття наступного матеріалу. <i>Практичне заняття</i> передбачає детальний розгляд студентами окремих теоретичних положень курсу та формує вміння і навички їх практичного застосування шляхом індивідуального виконання відповідних завдань, вправ. Проведення практичних занять передбачає використання таких форм та методів роботи, як кейс-метод, дискусія, мозковий штурм, робота у малих групах, тренінг, воркшоп і т.п. Практичне заняття включає: проведення попереднього контролю знань, умінь і навичок студентів; постановку загальної проблеми викладачем та її обговорення за участю студентів, розв'язування контрольних завдань, їх перевірку, оцінювання. Оцінки, отримані студентом за окремі практичні заняття, зараховуються під час виставлення підсумкової оцінки з даної навчальної дисципліни.</p> <p>У процесі роботи за курсом студенти мають працювати з інформацією з різних джерел, зокрема з використанням мережі Інтернет, виконувати усні та письмові завдання, брати участь у виконанні навчальних проєктів. Тематику занять та презентацій пов'язані із темами модулів, у межах яких здійснюється навчання.</p>
Методичне забезпечення	<ul style="list-style-type: none"> • Робоча навчальна програма з дисципліни • Силабус для студентів • Прев'ю навчального курсу (презентація) для студентів • Вебліографія за курсом • Глосарій • Кейс-тестинг • Теоретичний блок • Практичний блок
Навчальні матеріали	<p style="text-align: center;"><i>Базові</i></p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Дидактика: теорія і практика: навч.-метод. посіб. для студ. гуманітарних факультетів / О.С. Березюк, О.М. Власенко. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2017. 212 с. 2. Дистанційні технології в освіті: збірник науково-методичних рекомендації щодо організації виховання, навчання та розвитку учасників освітнього процесу під час карантину / під ред. Ю. О. Бурцевої, Д. В. Малєєва. Краматорськ : Відділ інформаційно-видавничої діяльності, 2020. 95 с. 3. Дичківська І.М. Інноваційні педагогічні технології: підручник. Київ: Академвидав, 2015. 304 с. 4. Інноваційні технології навчання: навч. посібн. для студ. / [Кол. авторів; відп. ред. Бахтіярова Х.Ш.; наук. ред. Арістова А.В.; упорядн. словника Волобуєва С.В.]. К. : НТУ, 2017. 172 с. 5. Каменєва Т. М. Теоретичні основи навчання: навч.-метод. посібник. Київ: МНУЦ, 2018. 282 с.

6. **Литвинов А.С.** Педагогічний провайдинг інновацій в освіті: навч. посібник. Суми: Університетська книга, 2017. 265с.
7. **Литвинюк Г. І.** Проектна діяльність в освітньому середовищі : метод. посіб. Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2014. 126 с.
8. **Михайличенко В.М., Рудик Я.М.** Освітні технології: навчальний посібник. Київ: ЦП «КОМПРИНТ», 2016. 583 с.
9. **Морзе Н.** Основи інформаційно-комунікаційних технологій. Київ: Вид. група ВНУ, 2006. 298с.
10. **Нова** українська школа. Концептуальні засади реформування середньої школи. Київ: МОН України, 2016. 40 с.
11. **Нова** українська школа: poradnik dla vchytelja / za zag. red. H. M. Bibik. Київ: Літера ЛТД, 2018. 160 с.
12. **Організація** дистанційного навчання в школі: методичні рекомендації. Укладачі Лотоцька А., Пасічник О. 2020. 36 с.
13. **Підласий І. П.** Практична педагогіка або три технології. Інтерактивний підручник для педагогів ринкової системи освіти. Київ : Видавничий Дім «Слово», 2004. 616 с.
14. **Пометун О. І.** Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання : наук.-метод. посібн. К. : Видавництво А.С. К., 2004. 192 с.
15. **Програма** «Нова українська школа» у поступі до цінностей. Київ, 2018. 40 с.
16. **Прокопів Л.** Інноваційні технології навчання і виховання у ВНЗ: навчально-методичний посібник. – Івано-Франківськ, 2017 – 166 с.
17. **Сисоєва С.О.** Інтерактивні технології навчання дорослих: навчально-методичний посібник. Київ: ВД «ЕКМО», 2011. 320с.
18. **Фіцула М. М.** Педагогіка: навч. посібник. Вид. 2-ге, випр., доп. Київ : Академвидав, 2006. 560 с.
19. **Химинець В.** Інноваційна освітня діяльність: монографія. Тернопіль: Мандрівець, 2009. 360 с.
20. **Чепіль М.М.** Дудник Н.З. Педагогічні технології: навч. посібник. Київ: Академвидав, 2012. 224 с.
21. **Штефан Л.В.** Інноваційні технології в освіті: навч. посібник. Х.:Точка, 2012. 174 с.

Словники та енциклопедії

1. **Гончаренко С.** Український педагогічний словник. Київ: Либідь, 1997. 376 с.
2. **Енциклопедія** освіти / Акад. пед. наук України; головний ред. Василь Григорович Кремінь. Київ : Юрінком Інтер, 2008. 1040 с.
3. **Енциклопедія** педагогічних технологій та інновацій / Автор-укладач Н. П. Наволокова. Харків : Вид. група «Основа», 2009. 176 с.
4. **Інновації** у вищій освіті: глосарій термінів і понять / за ред. І.В. Артёмова; [уклад.: І.В. Артёмов, А.В. Шершун, С.В. П'ясецька-Устич]. Ужгород: ПП «АУТДОР – ШАРК», 2015. 160 с.
5. **Коджаспирова Г. М.** Педагогический словарь : для студ. высш. и сред. пед. учеб. Заведений. Москва: ИКЦ «МарТ»; Ростов н/Д : Издат. центр «МарТ», 2005. 448 с.
6. **Короткий** словник актуальних педагогічних термінів / упор. Флегонтова Н.М. К.: КНУТД, 2013. 55 с.
7. **Педагогический** энциклопедический словарь / Под ред. Б. М. Бим-Бада. Москва: Большая Российская энциклопедия, 2003. 528 с.
8. **Пометун О. І.** Енциклопедія інтерактивного навчання. Київ, 2007. 144 с.

9. **Словник** навчально-педагогічних понять і термінів: Метод. посіб. / Уклад.: Л.П. Вовк, Г.Д. Панченко, О.С. Падалка та ін. К.: Вид-во НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2001. 84 с

Допоміжні

1. **Берджес Д.** Обучение как приключение: Как сделать уроки интересными и увлекательными ; пер. с англ. Москва: Альпина Паблишер, 2015. 238 с.

2. **Биков В. Ю.** Моделі організаційних систем відкритої освіти: монографія Київ : Атіка, 2009. 684 с.

3. **Богосвятська А.-М.** Як зробити смачний, ароматний, кольоровий урок. Методичний посібник. Львів: Академія гармонізації особистості, 2019. 76 с.

В. В. Вишнівський, М. П. Гніденко, Г. І. Гайдур, О. О. Ільїн, Організація дистанційного навчання.

В. В. Вишнівський, М. П. Гніденко, Г. І. Гайдур, О. О. Ільїн, Організація дистанційного навчання.

4. **Дмитренко К. А., Коновалова М. В., Семиволос О. П., Бекетова С. В.** Звичайні форми роботи – новий підхід: розвиваємо ключові компетентності : метод. посіб. Харків: ВГ «Основа», 2018. 119 с.

5. **Журавель Т. О., Соколова Н.О.** Інтегроване навчання – основний складник STEM-освіти. *Освіта та розвиток обдарованої особистості.* № 12 (55) /12/2016. с. 32.

6. **Ильина Н.Ф.** Особенности методического обеспечения инновационной педагогической деятельности. *Инновации в образовании.* 2011. № 10. С. 49-57.

7. **Інформаційно-комунікаційні** технології для педагогічних працівників (Практичний курс) / укл. Покришень Д.А., Закревська Є.С., Корнієць О.М., Літош Ю.М., Ракута В.М., Тихоненко О.О. Чернігів: ЧОППО імені К.Д.Ушинського, 2011. – 62 с.

8. **Кендюхова А. А.** Вчителю про сучасну філософію оцінювання навчальних досягнень школярів: навчально-методичний посібник. Кропивницький: КЗ «КОППО імені Василя Сухомлинського», 2017. 52 с.

9. **Кларин М.В.** Инновации в мировой педагогике: обучение на основе исследования. Рига: Эксперимент, 1995. 176 с.

10. **Класна** школа: навчально-методичний посібник для учнів та педагогів загальноосвітніх навчальних закладів. Львів, 2017. 160 с.

11. **Коваль Т.І.** Підготовка викладачів вищої школи: інформаційні технології у педагогічній діяльності : навч.-метод. посіб. К.: Вид. центр НЛУ, 2009. 380 с.

12. **Не смійся** з мене. Посібник для вчителя./ Лора Паркер Роерден. Харків : Наук. вид-во АСТА, 2015. 104 с.

13. **Основи** педагогічної творчості та майстерності : курс лекцій / авт. колектив: В. М. Горелова, Н. В. Гузій, Л. О. Мільто та ін. Суми : ПКП «Еллада S», 2009. 255 с.

14. **Підласий А.І.** Педагогічні інновації . *Рідна школа.* 1998. № 12. С. 3

15. **Професійна** педагогічна освіта: становлення і розвиток педагогічного знання: монографія / за ред. проф. О.А. Дубасенюк. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2014. 443 с..

16. **Романюк І.** Упровадження інноваційної освітньої діяльності у навчальному закладі. *Практика управління закладом освіти.* 2016. № 2. С. 23–33.

17. **Ставицька І. В.** Інформаційно-комунікаційні технології в освіті [Електронний ресурс] Національний технічний університет України «КПІ», 2015. – Режим доступу: <http://confesp.fl.kpi.ua/ru/node/1103>
18. **Теслюк В. М., Лузан П. Г.** Основи педагогічної майстерності : навчальний посіб. Київ: НАКККіМ, 2011. 304 с.
19. **Тищенко Л. М.** Культура педагога: монографія. Харків: «Міськдрук», ХНТУСГ ім. П. Василенка, 2015. 320 с.
20. **Створення електронних навчальних курсів та електронних тестів:** Навчальний посібник. Київ, Україна: ДУТ, 2014.
21. **Чижевський Б.** Що нав'язують українським дітям у «Новій українській школі»? (Проблеми реалізації нової редакції Закону України «Про освіту»). Київ, 2019. 181 с.
22. **Шевченко Л. С.** Безперервність як основний принцип реформування сучасної системи освіти / Л. С. Шевченко // Матеріали наук.-практ. конф. викл., аспірантів і студ. Нац. ун-ту «Юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого» «Соціально-економічні трансформації сучасного світу» (15 трав. 2013 р.) Харків, 2013. С. 83–86. – Режим доступу: http://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/4017/1/Shevchenko_83.pdf. – Назва з екрана.
23. **Шлейхер А.** Найкращий клас у світі: як створити освітню систему 21-го століття. Львів: Літопис, 2018. 296 с.
24. **Шулікін Д.** STEM-освіта: готувати до інновацій. *Освіта України*. Офіційне видання Міністерства освіти і науки України. 2015 рік. №26. С. 8-9.
25. **Шуляр В. І.** Сучасний урок: компетентнісно-діяльнісна парадигма. Миколаїв : ОППО, 2011. 76 с.

Інформаційні ресурси

1. «Відкрита освіта: новітні технології у навчальному процесі та освітньому менеджменті як засіб інтенсифікації розвитку освітньо-наукової системи України». Аналітична записка // Національний інститут стратегічних досліджень : сайт. – Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/articles/721/>. – Назва з екрана.
2. 35 інструментів для дистанційного навчання — добірка НУШ <https://nus.org.ua/articles/30-instrumentv-dlyadystantsijnogo-navchannya-dobirka-nush/> – Назва з екрана.
3. STEAM-освіта. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://iteach.com.ua/news/massmedia/?pid=2621>.
4. National math + science initiative [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nms.org>.
5. STEM-освіта [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.imzo.gov.ua/stem-osvita>.
6. <http://osvita.org.ua> – освітній портал (каталог освітніх ресурсів, новини освіти)
7. <http://www.mon.gov.ua> – офіційний сайт МОН України.
8. Масові відкриті онлайн-курси [Електронний ресурс] // Вікіпедія : сайт. – Режим доступу: https://uk.wikipedia.org/wiki/Масові_відкриті_онлайн-курси. – Назва з екрана.
9. Мобільний застосунок Mova [Електронний ресурс] // Освітній проєкт «Мова – ДНК нації»: сайт. – 2015. – 21.12. – Режим доступу: <https://ukr-mova.in.ua/blog/pershuj-mobilnuj-zastosunok-dlya-vuvchennya-ukrayinskoji-movu>. – Назва з екрана.

	<p>10. Освіта після пандемії. Тренди майбутнього шкільної освіти https://nus.org.ua/view/osvita-pislya-pandemiyi-chastyna2-trendy-majbutnogo-shkilnoyi-osvity/– Назва з екрана.</p> <p>11. Практики та підходи до дистанційного навчання — рекомендації для вчителів https://nus.org.ua/articles/praktyku-ta-pidhody-dodystantsijnogo-navchannya-rekomendatsiyi-dlyavchyteliv/– Назва з екрана.</p> <p>12. Усе в одному місці: як програма Discord допоможе організувати дистанційне навчання https://nus.org.ua/articles/use-v-odnomu-misti-yakprograma-discord-dopoozheorganizuvaty-dystantsijnenavchannya/– Назва з екрана.</p> <p>13. Чотири сервіси, які допоможуть організувати дистанційне навчання https://nus.org.ua/articles/chotyry-servisy-yakidopomozhut-organizuvaty-dystantsijne-navchannya/– Назва з екрана.</p> <p>14. Що таке STEM-освіта. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://uvirit.blogspot.ru/2015/10/stem-steam-stream.html.</p> <p>15. Як використовувати YouTube у дистанційному навчанні https://nus.org.ua/articles/yak-vykorystovuvaty-youtube-udystantsijnijnomu-navchanni/– Назва з екрана.</p> <p>16. Як працювати в Google-клас: покрокова інструкція https://nus.org.ua/articles/yak-pratsyuvaty-v-google-klaspokrokovainstruktsiya/ – Назва з екрана.</p> <p>17. Як технічно організувати дистанційне навчання — покрокова інструкція https://nus.org.ua/articles/yak-tehnicno-organizuvatydystantsijnenavchannya-pokrokovainstruktsiya/ – Назва з екрана.</p>		
Необхідне устаткування	Мультимедійний проектор. Наявність оболонки Moodle для роботи на освітньому порталі		
Спільні / індивідуальні види навчальної діяльності	<p><i>Лекція</i> (оглядова/тематична; лекція-бесіда, лекція-візуалізація)</p> <p><i>Практичні заняття</i> (презентація/дискусія/метод кейс-стаді/робота в малих групах/тренінгові заняття/виконання вправ та завдань/ самостійна робота з джерелами інформації/ складання структурно-логічних схем, опорних конспектів)</p> <p><i>Виконання індивідуальних творчих завдань</i> (навчальний проект; навчальне есе)</p>		
Форми поточного та підсумкового контролю	<p>Для <i>поточного контролю</i> використовується тестування; усне опитування; письмовий контроль. <i>Підсумковий контроль</i>: залік.</p> <p>Підсумкова оцінка за кожен модуль є сумою оцінок, отриманих студентом за виконання завдань та контрольних модульних робіт. Максимальна оцінка за модуль становить 100 балів.</p>		
Критерії оцінювання (окремо для кожного виду діяльності)	1-й модуль		
	Вид діяльності	Критерії оцінювання	Бали
	Виконання завдань практичних занять №1 – №5	Всі завдання виконані вчасно, обґрунтовані, повні, вірні, з використанням основної та додаткової літератури, носять творчий характер.	0-40
Виконання індивідуально-творчих завдань	Всі завдання виконані вчасно, обґрунтовані, повні, вірні, з використанням основної та додаткової літератури, носять творчий характер. Представлені вчасно для перевірки викладачем.	0-25	

	КМР	Представлено вірні й повні відповіді на тестові завдання модульного контролю	0-35
	Усього		100
Політика курсу	<ul style="list-style-type: none"> • Курс орієнтовано на створення дружнього, творчого, відкритого до конструктивної критики середовища. • Усі завдання, передбачені програмою, мають бути виконані у встановлений термін. • Здобувач вищої освіти, який пропустив заняття, самостійно вивчає матеріал за наведеними в силабусі літературними джерелами, виконує завдання та надає викладачеві в час, відведений для консультацій. • Здобувач вищої освіти має право аргументовано відстоювати свою думку стосовно тематики занять, якщо вона не збігається з думкою викладача, вимагати від викладача додаткових роз'яснень на заняттях у випадку їх недостатнього висвітлення на лекціях. 		
Забезпечення виконання принципів академічної доброчесності	<ul style="list-style-type: none"> • У процесі роботи необхідно дотримуватися Положення про академічну доброчесність учасників освітнього процесу ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка» (http://luguniv.edu.ua/wp-content/uploads/2019/12/polojakademdobro2.pdf), відповідних принципів академічної доброчесності. • Письмові роботи, презентації мають бути авторськими, оригінальними. • Письмові роботи мають бути оформлені згідно встановлених правил, з урахуванням вимог до цитування, подання відповідних покликань. • Виявлення ознак академічної недоброчесності в письмовій роботі студента є підставою для її незарахування викладачем незалежно від масштабів плагіату чи обману. 		
Feedback курсу	Зворотній зв'язок здійснюється на основі чата, системи повідомлень на сторінці курсу на освітньому порталі ЛНУ імені Тараса Шевченка.		

ПРЕВ'Ю ОСВІТЬОГО КОМПОНЕНТА
«ПЕДАГОГІЧНИЙ ПРОВАЙДІНГ ІННОВАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ НАВЧАННЯ»

навчальний курс

**ПЕДАГОГІЧНИЙ ПРОВАЙДІНГ
ІННОВАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ
НАВЧАННЯ**

Слайд 1

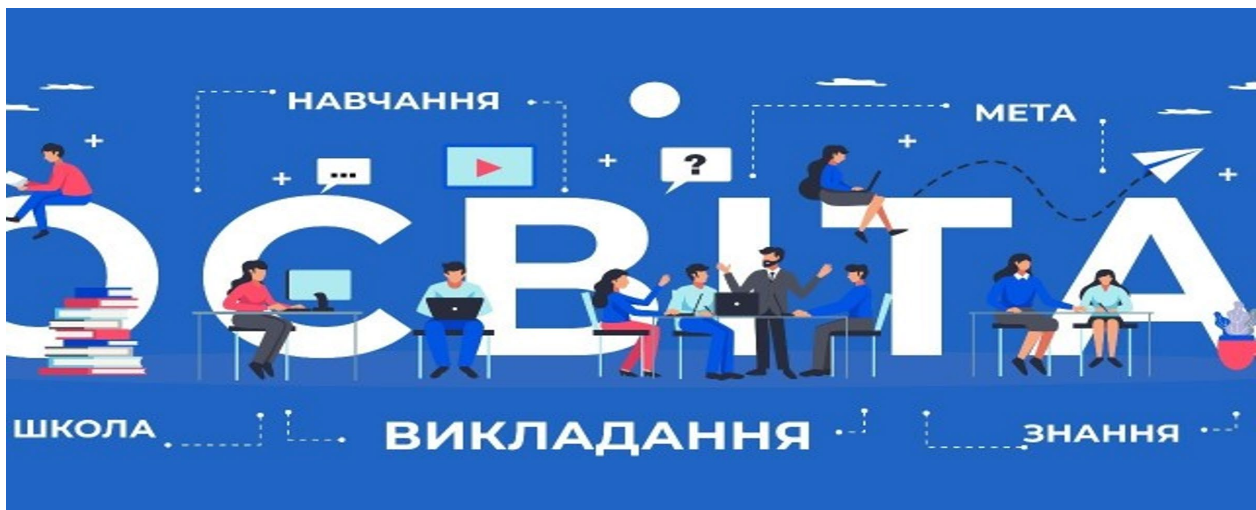

“Інновація відрізняє лідера від
послідовника”.

Білл Гейтс

Слайд 2

Педагогічний провайдинг інноваційних технологій навчання – комплексне забезпечення безперервного процесу створення, удосконалення, впровадження та підтримки освітніх інновацій.

Слайд 5

**За результатами роботи за курсом
“Педагогічний провайдинг інноваційних технологій
навчання”
ви отримаєте **МОЖЛИВІСТЬ****

- Ознайомитися зі світовими освітніми трендами!
- Прокачати свій інноваційний потенціал !
- Навчитися основ педагогічного провайдингу!
- Дати відповідь на запитання: як створити навчальну технологію, якої ще не було?
- Опанувати стратегії та тактики впровадження в освітній процес інноваційних технологій навчання!
- Проводити моніторинг рівня інноваційного потенціалу педагогічного колективу та перспективи розвитку!
- Скласти індивідуальний план професійного розвитку!

Слайд 6

“Можливо, усі майбутні дні залежать від того, що ти зробиш сьогодні”

Ернест Хемінгуей

Слайд 7

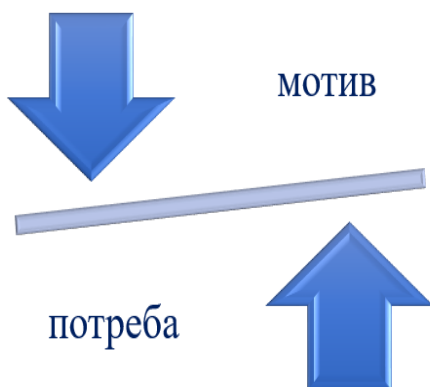
ДІАГНОСТИЧНИЙ КЕЙС

Тестування для здобувачів освіти

«Мотивація до вивчення ОК «Педагогічний провайдинг інноваційних технологій навчання»

Мета методики: визначити рівень мотивації здобувачів освіти до вивчення основних питань курсу.

Необхідний матеріал: набір тверджень.

1. Я прагну вивчати себе.
2. Я орієнтований на успішну професійну діяльність у галузі освіти.
3. Сучасна освіта – це площина інноваційних змін.
4. Я отримую задоволення від засвоєння нового.
5. Мені цікаво дізнатися про особливості впровадження в освітній процес інноваційних педагогічних технологій.
6. Я розумію необхідність підтримки інновацій в освіті.

7. Я розумію важливість додаткової освіти, підвищення власної кваліфікації.
 8. Я налаштований ділитися своїми знаннями у сфері педагогіки та практичним досвідом.

ОЦІНЮВАННЯ

- 3 бали** – дане твердження повністю відповідає дійсності
2 бали – і так, і ні
1 бал – дане твердження не відповідає дійсності

- 20-24 бали - високий рівень мотивації до вивчення курсу
 14 – 19 балів середній рівень мотивації на вивчення курсу
 8- 13 балів - низький рівень мотивації до вивчення курсу

ТЕОРЕТИЧНИЙ БЛОК

Лекція 1

Поняття «інновація» та «педагогічний провайдинг інновацій» в освітньому процесі НУШ

Мета: сформувати цілісне уявлення про педагогічний провайдинг інновацій як про орієнтованість і готовність педагога до інноваційної професійної діяльності; розкрити систему основних наукових категорій за проблемою; проаналізувати передовий практичний досвід і перспективи запровадження інновацій в освітній процес НУШ.

Ключові слова: інновація, інноваційна діяльність, педагогічна інновація, провайдинг, педагогічний провайдинг інновацій, освітній процес НУШ.

Основні питання

1. Інноваційна діяльність в освітньому процесі.
2. Поняття «педагогічний провайдинг інновацій».
3. Наукові підходи та практичний досвід запровадження інновацій в освітній процес НУШ.

Рекомендована література

1. **Дидактика:** теорія і практика: навч.-метод. посіб. для студ. гуманітарних факультетів / О.С. Березюк, О.М. Власенко. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2017. 212 с.

2. **Дичківська І.М.** Інноваційні педагогічні технології: підручник. Київ: Академвидав, 2015. 304 с.

3. **Інноваційні технології навчання:** навч. посібн. для студ. / [Кол. авторів; відп. ред. Бахтіярова Х.Ш.; наук. ред. Арістова А.В.; упорядн. словника Волобуєва С.В.]. К. : НТУ, 2017. 172 с.

4. **Литвинов А.С.** Педагогічний провайдинг інновацій в освіті: навч. посібник. Суми: Університетська книга, 2017. 265с.
5. **Нова** українська школа. Концептуальні засади реформування середньої школи. Київ: МОН України, 2016. 40 с.
6. **Нова** українська школа: poradnik dla vchitelja / za zag. red. N. M. Bibik. Київ: Літера ЛТД, 2018. 160 с.
7. **Програма** «Нова українська школа» у поступі до цінностей. Київ, 2018. 40 с.

Інноваційна діяльність в освітньому процесі. Термін «інновація» почав використовуватися у вітчизняній дидактиці на початку 90-х років ХХ ст. *Інновація* — нововведення, зміна, оновлення; новий підхід, створення якісно нового, використання відомого в інших цілях. Інновацію розглядають як процес і як результат. Інновація як процес означає часткову або масштабну зміну стану системи і відповідну діяльність людини. Інновація як результат має на увазі створене нове («новації»). Як бачимо, розрізняють поняття новація, або новий спосіб та інновація, нововведення. *Новація* – це сам засіб (новий метод, методика, технологія, програма тощо), а *інновація* – процес його освоєння. Проблема інноватики в освітній системі безпосередньо викликана такими чинниками як:

- актуалізація загальних глобалізаційних процесів у суспільстві;
- перехід до ринкових відношень у системі освіти (конкуренція між державним і недержавним сектором навчальних закладів);
- становлення інформаційного суспільства;
- активні процеси демократизації, розширення й оновлення інформаційно-освітнього середовища;
- інтеграція української системи освіти до світової освітньої системи;
- посилення міждисциплінарних зв'язків, виникнення нових навчальних дисциплін тощо.

Під *інноваціями у навчанні* розуміють (у широкому значенні) процес створення, поширення нових засобів (нововведень) для роз'яснення тих педагогічних проблем, які досі вирішувались по-іншому, а також результат творчого пошуку оригінальних, нестандартних розв'язань різноманітних педагогічних проблем: нові навчальні технології, оригінальні виховні ідеї; форми і методи навчання, нестандартні підходи в управлінні (у вузькому значенні).

Інноваційне навчання, на відміну від традиційного, спрямоване не на навчальний предмет і подання учневі певної суми знань, а перш за все – на розвиток особистості учня. Тому інновацію можна вважати доцільною, якщо пріоритетною, ключовою ідеєю в ній є розвиток дитини. Причому під розвитком слід розуміти не просто зміни або ускладнення знань, умінь, навичок, а появу в особистості здатності досамореалізації.

Поняття «педагогічний провайдинг інновацій». Науковці дають різні визначення поняття «*провайдинг інновацій*»: безперервне забезпечення процесу створення й удосконалення наукової та інноваційної продукції (С. Володін, 2006); система для перетворення наукових знань на ринковий продукт з урахуванням інтересів усіх учасників інноваційного процесу (М. Денисенко, 2008); комплексне забезпечення процесів створення, розроблення, освоєння, поширення й використання нововведень, що має на меті підвищення ефективності змісту та технологій навчання і виховання (А. Литвинов, 2016).

Готовність до провайдингу інновацій є передумовою активної суспільної та професійно позиції педагога, що спонукає до інноваційної педагогічної діяльності та сприяє її продуктивності; основою для ефективної діяльності педагога, розкриття творчого потенціалу та максимальної реалізації його можливостей. Успішне проведення педагогічного провайдингу інновацій передбачає усвідомлення педагогом практичного значення різних інновацій у системі освіти не тільки на професійному, а й на особистісному рівні.

Параметри інноваційної діяльності педагога:

➤ *готовність до здійснення інноваційної діяльності* - має такі показники: здатність до самоаналізу, самоорганізації, рефлексії, оціночних суджень; спроможність відмовитися від стандартів педагогічного мислення; прагнення до творчих здобутків; критичність мислення;

➤ *інноваційна діяльність* - характеризується такими показниками: варіативність освітньої діяльності; оволодіння методологією творчої діяльності; опанування основних методів педагогічного дослідження; спроможність до акумулювання й використання досвіду творчої діяльності своїх колег; здатність до активної співпраці та взаємодопомоги;

➤ *результативність* - розкрито за допомогою таких показників: формування власних ідей навчання та виховання; розроблення програм, планів, методик і технологій; перевірка інновацій; поширення освітніх інновацій; виявлення інноваційної ініціативи.

Рівні сформованості готовності до інноваційної педагогічної діяльності:

➤ інтуїтивний рівень сформованості готовності до інноваційної педагогічної діяльності;

➤ репродуктивний рівень сформованості готовності до інноваційної педагогічної діяльності;

➤ пошуковий рівень сформованості готовності до інноваційної педагогічної діяльності;

➤ творчий рівень сформованості готовності до інноваційної педагогічної діяльності.

Наукові підходи та практичний досвід запровадження інновацій в освітній процес НУШ. Головними тенденціями розвитку освітньої системи є: поглиблення, посилення гуманістичної спрямованості, загальнокультурного та духовного складника; використання системного підходу під час аналізу складних навчальних завдань; виховання освітньої і соціальної мобільності. Освітня парадигма НУШ формується на засадах збереження й розвитку творчого потенціалу особистості, її спрямування на самовизначення, стабільну активну життєдіяльність в умовах соціальних змін, готовність до сприймання та розв'язання нових завдань. Швидкий розвиток інформаційного суспільства вимагає від особистості творчої активності, застосування інноваційних підходів, креативності мислення та нестандартних рішень.

Сучасний етап удосконалення системи освіти вимагає переосмислення педагогічного процесу в цілому, спонукає масово впроваджувати в практику нові концептуальні підходи до організації навчання та виховання, проводити адекватний вибір змісту, методів та форм роботи.

Серед ключових компетентностей, які має формувати у здобувача освіти НУШ є інноваційність, що трактується як «відкритість до нових ідей, ініціювання змін у близькому середовищі (клас, школа, громада тощо) формування знань, умінь, ставлень, що є основою компетентнісного підходу, забезпечують подальшу здатність успішно навчатися, провадити професійну діяльність, відчувати себе частиною спільноти і брати участь у справах громади».

Питання для самоконтролю

1. Дайте визначення поняттям «інновація», «педагогічні інновації», «інноваційна діяльність педагога» та «провайдинг інновацій».
2. Назвіть параметри інноваційної діяльності педагога.
3. Проаналізуйте роль інновацій в реформуванні сучасної системи української освіти. Які інноваційні зміни мають відбутися відповідно до положень реформа Нової української школи?

Лекція 2

Теоретичні основи технології навчання.

Поняття та сутність інноваційної технології навчання

Мета: сформулювати цілісне уявлення про технологічний підхід до процесу навчання; виявити взаємозв'язок технологізації і новаторства в освіті; розкрити зміст поняття інноваційної технології навчання; проаналізувати специфіку інноваційного навчання та його роль у розвитку сучасної особистості.

Ключові слова: технологія, технологізація, технологічний підхід, інноваційна технологія навчання.

Основні питання

1. Технологічний підхід до процесу навчання. Технологізація та новаторство в освіті.
2. Зміст поняття «інноваційна технологія навчання».
3. Специфіка інноваційного навчання та його роль у розвитку сучасної особистості.

Рекомендована література

1. **Дичківська І.М.** Інноваційні педагогічні технології: підручник. Київ: Академвидав, 2015. 304 с.
2. **Інноваційні технології навчання:** навч. посібн. для студ. / [Кол. авторів; відп. ред. Бахтіярова Х.Ш.; наук. ред. Арістова А.В.; упорядн. словника Волобуєва С.В.]. К. : НТУ, 2017. 172 с.
3. **Михайличенко В.М., Рудик Я.М.** Освітні технології: навчальний посібник. Київ: ЦП «КОМПРИНТ», 2016. 583 с.
4. **Нова українська школа:** poradnik dla vchitelja / za zag. red. N. M. Bibik. Київ: Літера ЛТД, 2018. 160 с.
5. **Химинець В.** Інноваційна освітня діяльність: монографія. Тернопіль: Мандрівець, 2009. 360 с.
6. **Чепіль М.М.** Дудник Н.З. Педагогічні технології: навч. посібник. Київ: Академвидав, 2012. 224 с.
7. **Штефан Л.В.** Інноваційні технології в освіті: навч. посібник. Х.: Точка, 2012. 174 с.

Технологічний підхід до процесу навчання. Технологізація та новаторство в освіті. Взагалі, у педагогічній літературі термін «технологія» використовують у таких значеннях:

- як синонім понять «методика» чи «форма організації навчання»;
- як сукупність усіх використаних у конкретній педагогічній системі методів, засобів і форм;
- як сукупність і послідовність методів і процесів, спрямованих на одержання запланованого результату.

Технології навчання мають визначену *структуру*, що складається з таких основних компонентів:

- попередня діагностика рівня засвоєння навчального матеріалу;
- організація діяльності учнів для засвоєння і закріплення навчального матеріалу;
- контроль якості засвоєння матеріалу;
- вибір прийомів і методів додаткової роботи з групою чи окремими учнями у разі необхідності;
- діагностика причин відставання у навчанні;
- вибір методики, яка забезпечує подолання прогалин у знаннях і в досвіді учнів усього класу, сприятиме оптимізації навчально-виховного процесу.

Загальні *принципи і правила технологічного підходу* до процесу навчання:

- принцип педагогічної доцільності, сформульований А. С. Макаренком: «Жодна дія педагога не повинна стояти осторонь від поставлених цілей»;
- взаємозв'язок і взаємообумовленість викладання і учіння як двох нерозривних сторін процесу навчання. Викладання – це організація педагогічно доцільної самостійної діяльності учнів. Головне завдання вчителя, як її бачив К. Д. Ушинський, – перетворити діяльність учня на його самодіяльність;
- гранична конкретизація навчально-виховних і розвиваючих цілей в змісті, засобах навчання, в організованих учителем способах діяльності учнів;
- тематичне планування, що складається з короткої характеристики прикінцевих результатів і побудови всього ланцюжка окремих занять, пов'язаних однією логікою;
- організація контролю на кожному етапі навчально-пізнавальної діяльності учнів;
- стимулювання творчої діяльності учнів, орієнтація на такого учня який не тільки знає, але і уміє;
- різноманітність взаємопов'язаних та взаємообумовлених форм і методів

педагогічного впливу, недопущення універсалізації окремого засобу або форми, «канонізації» окремої технології.

Зміст поняття інноваційна технологія навчання. *Інноваційні технологія навчання* - це цілеспрямоване, систематичне й послідовне впровадження в практику оригінальних, новаторських способів, прийомів педагогічних дій і засобів навчання і виховання, що охоплюють цілісний навчально-виховний процес на всіх його етапах.

Актуальними у даний час є такі інноваційні технології навчання:

➤ *педагогічна технологія критичного мислення*, яка полягає в тому, щоб сформулювати власну точку зору, навчити впевнено вести дискусії та приймати виважені рішення, самостійно здобувати знання, вчитись відкрито спілкуватись, логічно мислити та аргументувати;

➤ *технологія навчання як дослідження*, має за мету прищепити навички дослідницької роботи, сформулювати активну, творчу особистість;

➤ *інтегральна педагогічна технологія* – створює оптимальні умови для розвитку та самореалізації особистості шляхом формування цілісних знань про об'єкт, що вивчається, і який є основою творення «образу світу»;

➤ *проектна технологія* націлена стимулювати інтерес до нових знань, до розвитку себе за допомогою вирішення особистих проблем і використання цих знань у конкретній практичній діяльності;

➤ *технологія гуманістичного навчання* спрямована на виховання свідомих громадян, патріотів, освічених, творчих особистостей, становлення їхнього фізичного й морального здоров'я, забезпечення пріоритетного розвитку людини на засадах гуманізації, гуманітаризації та демократизації освітніх процесів;

➤ *технологія модульно-розвиваючого навчання* – формує самоосвітню компетентність;

➤ *технологія групового навчання* – формує внутрішню мотивацію до активного сприйняття, засвоєння та передачі інформації, сприяє формуванню комунікативних якостей, активізує розумову діяльність;

➤ *технології індивідуалізації процесу навчання* – забезпечує максимальну продуктивність роботи студентів в існуючій системі організації навчання.

➤ особливо актуальними технологіями виступають технології *інтерактивного навчання*.

Специфіка інноваційного навчання та його роль у розвитку сучасної особистості.

Специфічними особливостями інноваційного навчання є його відкритість майбутньому, здатність до передбачення на основі постійної переоцінки цінностей, налаштованість на конструктивні дії в оновлюваних ситуаціях. Розвиток системи і змісту навчання в сучасному світі відбувається в контексті глобальних освітніх тенденцій (мегатенденцій), серед яких найпомітнішими є: масовий характер освіти та її неперервність як нова якість; значущість освіти для індивіда і суспільства; орієнтація на активне освоєння людиною способів пізнавальної діяльності; адаптація освітнього процесу до запитів і потреб особистості; орієнтація навчання на особистість, забезпечення можливостей її саморозкриття.

Інноваційне навчання спрямоване на формування компетентностей, які дозволять будь-якій людині реалізуватися в умовах ХХІ століття. До ключовим компетентностей відповідно до Концепції НУШ належать: спілкування державною (і рідною у разі відмінності) мовами; спілкування іноземними мовами; математична компетентність; основні компетентності у природничих науках і технологіях; інформаційно-цифрова компетентність; уміння вчитися впродовж життя; ініціативність і підприємливість; соціальна та громадянська компетентності; обізнаність та самовираження у сері культури; екологічна грамотність і здорове життя.

Пріоритетами інноваційного навчання є: групова та індивідуальна форми навчання; творчі і продуктивні завдання; диференціація навчання; відсутність порівняння учнів одного з одним, формуюче оцінювання тощо.

Питання для самоконтролю

1. Дайте визначення поняттям «технологія», «технологізація», «технологічний підхід».
2. Поясніть основні ознаки і принципи технологічного підходу до процесу навчання.
3. Розкрийте специфіку інноваційного навчання та його роль у розвитку гармонійної особистості.
4. Обґрунтуйте роль інноваційних процесів у сучасній освіті.

Лекція 3-4

Сучасні інноваційні технології навчання

Мета: сформулювати цілісне уявлення про сучасні інноваційні технології навчання, такі як технологія STEAM-освіти, технологія критичного мислення, квест-технологія, технологія фреймового навчання; визначити сутність, форми, шляхи впровадження дистанційного навчання; проаналізувати сутність змішаного навчання як сучасного освітнього тренду.

Ключові слова: інноваційна технологія навчання, компетентнісне навчання, STEAM-освіта, технологія критичного мислення, квест-технологія, технологія фреймового навчання, дистанційне навчання, змішане навчання.

Основні питання

1. Компетентнісний підхід в освіті.
2. STEAM-освіта.
3. Технологія критичного мислення.
4. Квест-технології у навчанні.
5. Технологія фреймового навчання.
6. Дистанційне навчання: сутність, форми, реалізація.
7. Змішане навчання як сучасний тренд.

Рекомендована література

1. **Дичківська І.М.** Інноваційні педагогічні технології: підручник. Київ: Академвидав, 2015. 304 с.
2. **Дмитренко К. А., Коновалова М. В., Семиволос О. П., Бекетова С. В.** Звичайні форми роботи – новий підхід: розвиваємо ключові компетентності : метод. посіб. Харків: ВГ «Основа», 2018. 119 с.
3. **Інноваційні технології навчання:** навч. посібн. для студ. / [Кол. авторів; відп. ред. Бахтіярова Х.Ш.; наук. ред. Арістова А.В.; упорядн. словника Волобуєва С.В.]. К. : НТУ, 2017. 172 с.
4. **Михайличенко В.М., Рудик Я.М.** Освітні технології: навчальний посібник. Київ: ЦП «КОМПРИНТ», 2016. 583 с.
5. **Інформаційно-комунікаційні технології для педагогічних працівників (Практичний курс)** / укл. Покришень Д.А., Закревська Є.С., Корнієць О.М., Літош Ю.М., Ракута В.М., Тихоненко О.О. Чернігів: ЧОШПО імені К.Д.Ушинського, 2011. 62 с.
6. **Шлейхер А.** Найкращий клас у світі: як створити освітню систему 21-го століття. Львів: Літопис, 2018. 296 с.
7. **Шулікін Д.** STEM-освіта: готувати до інновацій. *Освіта України*. Офіційне видання Міністерства освіти і науки України. 2015 рік. №26. С. 8-9.
8. **Шуляр В. І.** Сучасний урок: компетентнісно-діяльнісна парадигма. Миколаїв : ОШПО, 2011. 76 с.

Компетентнісний підхід в освіті. Запровадження компетентнісного підходу в освітній процес сучасної української школи стало відгуком на потреби часу. Формування в молодого покоління українців здатності до ефективної дії, що базується на загальнолюдських цінностях і нормах, лежить в основі цього підходу і визначає його дієвість в умовах мінливості і невизначеності сучасного життя. Академік

В. Кремень (В. Кремень, 2013) наголошує на необхідності змін функцій навчального процесу в освітніх закладах різних рівнів, який традиційно був зорієнтований на отримання, у кращому випадку творче засвоєння суми знань тими, хто навчається. Поряд із засвоєнням базових знань перед сучасною освітою постає завдання навчити навчатися, виробити проблему в навчанні впродовж життя. Актуалізується ще одна функція навчального процесу - навчити людину використовувати отримані знання у своїй практичній діяльності. Сучасна освіта має готувати людину до життя і діяльності за нових умов, виховувати людину інноваційну, демократичну, самодостатню.

Компетентнісний підхід в освіті перш за все пов'язаний з особистісно орієнтованим і діяльнісним підходами до навчання, оскільки ґрунтується на суб'єктивних надбаннях і успішності дій конкретного учня у реальній життєвій ситуації. Як підкреслює А. Хуторської (А. Хуторський, 2003), цей підхід акцентує увагу на результатах освіти, причому як результат освіти розглядається не сума засвоєної інформації, а здатність людини діяти у різних проблемних ситуаціях.

STEAM-освіта. STEM-освіта – це низка чи послідовність курсів або програм навчання, яка готує учнів до успішного працевлаштування, до освіти після школи або для того й іншого, вимагає різних і більш технічно складних навичок, зокрема із застосуванням математичних знань і наукових понять. STEM (S - science, T - technology – E-engineering – M-mathematics). Акронім STEM вживається для позначення популярного напрямку в освіті, що охоплює природничі науки (Science), технології (Technology), технічну творчість (Engineering) та математику (Mathematics). Це напрям в освіті, при якому в навчальних програмах посилюється природничонауковий компонент + інноваційні технології. Технології використовують навіть у вивченні творчих, мистецьких дисциплін.

Технологія критичного мислення. Технологія критичного мислення розроблена в кінці 20 ст. в США (Чарльз Темпл, Джіні Стілл, Куртіс Мередіт). У ній синтезовано ідеї та методи технологій колективних та групових способів навчання, а також співпраці. Та дослідники цього поняття знаходять його коріння ще у роботах таких мислителів, як Платон, Аристотель, Фома Аквінський, Дж. Міль, Б. Рассел та К. Поппер. Проте справжнім широко визнаним «батьком» сучасних традицій у дослідженні «критичного мислення», за словами американського науковця Алека Фішера, є Джон Дьюї. Джон Дьюї зазначає, що природні здібності потребують певного виховного впливу, цілеспрямованих зусиль, щоб перетворитися у навички критичного мислення. Суть технології: ненав'язливість, відсутність категоричності та авторитарності з боку вчителя, надання учневі можливості пізнати себе у процесі отримання знань.

Квест-технології у навчанні. Сучасною інноваційною технологією можна назвати технологію квесту. Квест у перекладі з англійської мови – тривалий цілеспрямований пошук, який може бути пов'язаний з пригодами або грою. В літературі можна знайти різні визначення квесту, але всі вони розкривають поняття квесту, як рольової гри (проблемного завдання), для розвитку пізнавальної та дослідницької діяльності, критичного та логічного мислення, аналітичного та творчого мислення учнів.

У 1995 році в Сан-Дієго Берні Доджом та Томом Марчем була розроблена концепція веб-квестів, тобто квестів з використанням інформаційно-комунікаційних технологій та мережі Інтернет. Розроблена в цей час перша модель веб-квесту була використана в багатьох навчальних курсах по всьому світу. Веб-квест визначається Берні Доджем як «орієнтовна діяльність, де практично вся інформація береться з мережі Інтернет». В концепції Б.Доджа та Т.Марча визначено, що квести призначені для розвитку в учнів та вчителів вміння аналізувати, синтезувати та оцінювати інформацію.

Квести можуть бути:

- короткострокові та довгострокові.
- в межах однієї дисципліни та міжпредметні.

Технологія фреймового навчання. Засновник теорії фреймів, яка була розроблена в 70-ті роки ХХ ст., вчений М. Мінський припускав, що процеси людського мислення базуються на багаточисленних структурах даних, які зберігаються у пам'яті людей – фреймах, за допомогою яких

людина впізнає зорові образи (фрейми візуального сприйняття); розуміє слова (семантичні фрейми); судження, дії (фрейми сценарії); повідомлення (фрейми-розповіді). Фрейм, за визначенням М. Мінського, є ієрархічно впорядкованою репрезентацією певної стандартної ситуації дійсності. У формальній нотації він може бути представлений у вигляді графової структури, де головна ситуація позначає об'єкт, а підпорядковані вершини – елементи цього об'єкта, які можна спостерігати з певних позицій. Фреймова педагогічна технологія – це технологія вивчення навчального матеріалу, що структурований певним чином у спеціально організованій періодичній часовій послідовності (сценарій). Основною ознакою даної технології є збільшення об'ємів знань, що вивчаються без збільшення навчального часу.

Дистанційне навчання: сутність, форми, реалізація. Дистанційне навчання — це форма навчання з використанням комп'ютерних і телекомунікаційних технологій, які забезпечують інтерактивну взаємодію викладачів та студентів на різних етапах навчання і самостійну роботу з матеріалами інформаційної мережі.

У системі дистанційного навчання виділені 4 типи суб'єктів:

- здобувач освіти - той, хто навчається;
- тьютор - той, хто навчає;
- організатор - той, хто планує навчальну діяльність, розробляє програми навчання, займається розподіленням студентів за групами і навчальним навантаженням на тьюторів, вирішує різні організаційні питання;

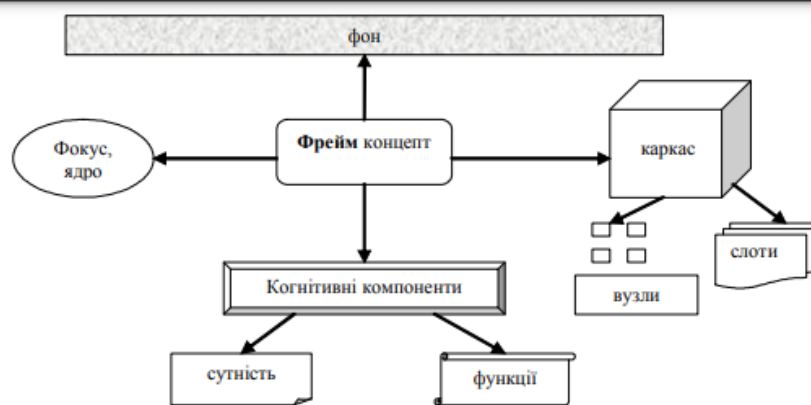

Рис. 1. Структура фрейму (за Р. Гуріною)

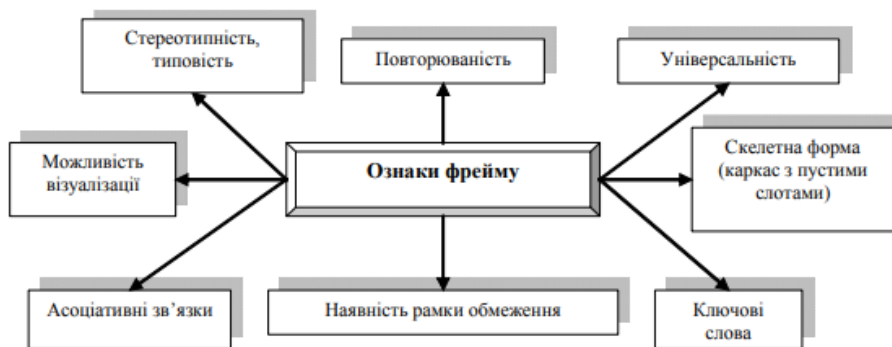

Рис. 2. Ознаки фрейма (за Р. Гуріною)

Змішане навчання як сучасний тренд. Термін “змішане навчання” (в англійській літературі — blended або hybrid learning) має різні визначення у літературі. Загалом це — поєднання офлайн- (або особисто, “на місці”) та онлайн-навчання у різних пропорціях. Сама концепція з'явилася ще в 1990-х як протипага онлайн-навчанню, проте вивчати та впроваджувати її почали лише з 2000-х. При змішаному навчанні інструкції/теорія, яку учень опрацьовує онлайн (чи то у формі самостійного прочитання матеріалів, чи при перегляді демонстраційних відео, чи при перегляді відеозапису лекції вчителя, чи у формі гри), знаходять своє застосування офлайн (тобто у приміщенні школи під час занять). Всі активності

та заняття, що відбуваються в школі мають поєднуватись та на практиці закріплювати знання, здобуті учнем при самостійній роботі онлайн.

Питання для самоконтролю

1. Розкрийте сутність компетентнісного підходу в навчанні.
2. Що таке STEM-освіта і чому вона така популярна?
3. Основні етапи реалізації технології критичного мислення.
4. Поясніть специфіку використання квест-технології.
5. Сутність технології фреймового навчання.
6. В чому різниця між дистанційним і змішаним навчанням? Які недоліки і переваги ви вбачаєте у цих технологіях?

Лекція 5

Готовність до провайдингу інноваційних технологій навчання як важлива професійна якість педагога НУШ

Мета: сформувати цілісне уявлення про інноваційну компетентність педагога та її складники; визначити основні принципи провайдингу інноваційних технологій навчання; проаналізувати готовність педагога до провайдингу інноваційних технологій навчання у контексті успішності професійного розвитку.

Ключові слова: компетентність, інноваційна компетентність педагога, провайдинг інноваційних технологій навчання, професійна успішність.

Основні питання

1. Інноваційна компетентність педагога. Компоненти інноваційної компетентності.
2. Основні принципи провайдингу інноваційних технологій навчання.
3. Готовність до провайдингу інноваційних технологій навчання як умова професійної успішності педагога.

Рекомендована література

1. **Литвинов А.С.** Педагогічний провайдинг інновацій в освіті: навч. посібник. Суми: Університетська книга, 2017. 265с.
2. **Нова українська школа: poradnik dla vchytela / za zag. red. N. M. Bibik.** Київ: Літера ЛТД, 2018. 160 с.
3. **Основи педагогічної творчості та майстерності : курс лекцій / авт. колектив: В. М. Горелова, Н. В. Гузій, Л. О. Мільто та ін.** Суми : ПКП «Еллада S», 2009. 255 с.
4. **Теслюк В. М., Лузан П.Г.** Основи педагогічної майстерності : навчальний посіб. Київ: НАКККіМ, 2011. 304 с.
5. **Тищенко Л.М.** Культура педагога : монографія. Харків: «Міськдрук», ХНТУСГ ім. П. Василенка, 2015. 320 с.
6. **Фіцула М. М.** Педагогіка: навч. посібник. Вид. 2-ге, випр., доп. Київ : Академвидав, 2006. 560 с.

Інноваційна компетентність педагога. Компоненти інноваційної компетентності.

Інноваційна компетентність педагога – це нововведення в педагогічну діяльність, зміни у змісті та технології навчання, що мають на меті підвищення ефективності навчально-виховного процесу. *Компонентами інноваційної компетентності педагога є :*

Аналіз досліджень з педагогічної інноватики дозволив виділити найбільш загальні ознаки інноваційної компетентності педагога: особистісна спрямованість на освоєння нового, готовність до змін в способах діяльності, стилі мислення; суб'єктність цілепокладання, цілездійснення і самореалізації; чіткість професійної позиції, усвідомлення соціальної значимості інновацій, включення у соціальну творчість; відповідність складу компетентності структурі інноваційної діяльності; ефективність способів реалізації системи знань, умінь, навичок на всіх етапах інноваційного процесу, здатність до творчого підходу у вирішенні професійних задач; цілісність сукупності компетенцій, що входять до інноваційної компетентності як системного утворення; високий рівень професіоналізму, який базується на осмисленні й вдосконаленні власного професійного досвіду.

В цілому інноваційна компетентність педагога проявляється в його авторській педагогічній системі.

Критеріями оцінки інноваційної компетентності педагога виступають: індивідуальна готовність до прояву компетентності в стандартних і нестандартних ситуаціях; мотиваційно-ціннісне ставлення до інновацій; рівень адаптивності до нових соціальних умов та сучасних вимог професії; володіння системою теоретичних і практичних знань, комплексом умінь; досвід прояву компетентності в реальних ситуаціях педагогічного процесу; здатність творчо вирішувати професійні задачі, володіння сучасними педагогічними технологіями; рівень усвідомленості педагогом своїх знань, умінь, навичок, можливостей, необхідних для кваліфікованого здійснення інноваційної діяльності; саморефлексія й корекція власної інноваційної діяльності. Проявляється інноваційна компетентність педагога в оновлених, більш ефективних формах, способах, методах й, відповідно, якісно нових результатах навчально-виховної діяльності, які отримані внаслідок реалізації інновацій.

Основні принципи провайдингу інноваційних технологій навчання

1. *Принцип інтеграції.* Передбачає посилену увагу до особистості кожної дитини як вищої соціальної цінності суспільства, орієнтацію на формування громадянина з високими інтелектуальними, моральними, фізичними якостями.

2. *Принцип диференціації та індивідуалізації.* Налаштовує на забезпечення умов для повноцінного вияву і розвитку здібностей кожного вихованця.

3. *Принцип демократизації.* Дотримання його зобов'язує до створення передумов для розвитку активності, ініціативи, творчості учнів і вчителів, зацікавленої їх взаємодії, широкої участі громадськості в управлінні освітою.

Педагогу під час провайдингу інноваційних технологій навчання необхідно вміти реалізовувати:

- *педагогічний гуманізм* (довіра до вихованців, повага до їх особистості, гідності, впевненість у своїх здібностях і можливостях);

- *емпатійне розуміння вихованців* (прагнення і вміння відчувати іншого як себе, розуміти внутрішній світ вихованців, сприймати їх позиції);

- *співробітництво* (поетапне перетворення вихованців на співтворців педагогічного процесу);

- *діалогізм* (уміння слухати дитину, цікавитися її думкою, розвивати міжособистісний діалог на основі рівності, взаємного розуміння і співтворчості);

➤ *особистісну позицію* (творче самовираження, за якого педагог постає перед вихованцями не як позбавлений індивідуальності функціонер, а як особистість, котра має свою думку, відкрита у вираженні своїх почуттів, емоцій).

Готовність до провайдингу інноваційних технологій навчання як умова професійної успішності педагога. *Готовність до провайдингу інноваційних технологій навчання* – особливий особистісний стан, який передбачає наявність у педагога мотиваційно-ціннісного ставлення до професійної діяльності на основі інноваційних технологій, володіння ефективними способами і засобами їх впровадження в освітній процес задля досягнення педагогічних цілей, здатності до творчості і рефлексії у професійній діяльності.

Вона є основою активної суспільної і професійно-педагогічної позиції суб'єкта, яка спонукає до інноваційної діяльності та сприяє її продуктивності.

Готовність педагога до провайдингу інноваційних технологій навчання визначають за такими показниками:

- усвідомлення потреби запровадження педагогічних інновацій у власній педагогічній практиці;
- інформованість про новітні педагогічні технології, знання новаторських методик роботи;
- зорієнтованість на створення власних творчих завдань, методик, налаштованість на експериментальну діяльність;
- готовність до подолання труднощів, пов'язаних зі змістом та організацією інноваційної діяльності;
- володіння практичними навичками освоєння педагогічних інновацій та розроблення нових.

Ці показники виявляють себе не ізольовано, а в різноманітних поєднаннях і взаємозв'язках. Зокрема, потреба у нововведеннях активізує інтерес до найсвіжіших знань у конкретній галузі, а успішність власної педагогічної інноваційної діяльності допомагає долати труднощі, шукати нові способи діяльності, відстоювати новаторські підходи у взаємодії з тими, хто їх не сприймає.

Рівні сформованості готовності педагога до провайдингу інноваційних технологій навчання:

Питання для самоконтролю

1. Що розуміють під інноваційною компетентністю педагога? Назвіть основні її компоненти.
2. Розкрийте зміст принципів провайдингу інноваційних технологій навчання.
3. Що таке готовність до провайдингу інноваційних технологій навчання? За якими показниками визначаються рівні її сформованості?

Лекція 6

Особливості проєктування інноваційних технологій навчання

Мета: сформувати цілісне уявлення про структуру технології навчання та алгоритм її створення; розкрити зміст і сутність педагогічного проєктування, визначивши основні його принципи і етапи; розглянути педагогічне проєктування авторських технологій навчання у контексті інноваційної професійної діяльності педагога.

Ключові слова: компетентність, інноваційна компетентність педагога, провайдинг інноваційних технологій навчання, професійна успішність.

Основні питання

1. Структура технології навчання. Алгоритм створення технології навчання.
2. Зміст і сутність педагогічного проєктування.
3. Педагогічне проєктування як засіб запуску інноваційної професійної діяльності педагога.

Рекомендована література

1. **Дичківська І.М.** Інноваційні педагогічні технології: підручник. Київ: Академвидав, 2015. 304 с.
2. **Інноваційні** технології навчання: навч. посібн. для студ. / [Кол. авторів; відп. ред. Бахтіярова Х.Ш.; наук. ред. Арістова А.В.; упорядн. словника Волобуєва С.В.]. К. : НТУ, 2017. 172 с.
3. **Литвинюк Г. І.** Проектна діяльність в освітньому середовищі : *метод. посіб.* Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2014. 126 с.
4. **Михайличенко В.М., Рудик Я.М.** Освітні технології: навчальний посібник. Київ: ЦП «КОМПРИНТ», 2016. 583 с.
5. **Підласий І. П.** Практична педагогіка або три технології. Інтерактивний підручник для педагогів ринкової системи освіти. Київ : Видавничий Дім «Слово», 2004. 616 с.
6. **Химинець В.** Інноваційна освітня діяльність: монографія. Тернопіль: Мандрівець, 2009.360 с.
7. **Чепіль М.М.** Дудник Н.З. Педагогічні технології: навч.посібник.Київ: Академвидав, 2012. 224 с.
8. **Штефан Л.В.** Інноваційні технології в освіті: навч. посібник. Х.:Точка, 2012. 174 с.

Освітня технологія	•передбачає загальну стратегію розвитку освіти, концепції освіти, освітні закони, освітні системи
Педагогічна технологія	•відображає модель навчально-виховного та управлінського процесів в закладі освіти, об'єднує в собі їх зміст, форми і засоби
Технологія навчання	•моделює шлях освоєння конкретного навчального матеріалу в межах відповідного навчального предмета

Зміст понять «освітня технологія», «педагогічна технологія» та «технологія навчання».

Основні структурні компоненти технології навчання:

- концептуальна основа;
- змістова частина, яка охоплює: постановку, максимальне уточнення, формулювання цілей (загальних і конкретних) щодо досягнення результатів; зміст навчального матеріалу; процесуальна частина, до складу якої належать такі компоненти: організація навчального

процесу відповідно до поставлених цілей; методи і форми навчальної діяльності учнів та діяльності викладачів; управління навчальним процесом (оцінювання поточних результатів, корекція навчання, спрямована на досягнення поставлених цілей); заключна оцінка результатів.

Технології навчання притаманні всі ознаки системи: логіка процесу, взаємозв'язок частин, структурна і змістова цілісність, соціо- і природодоцільність, інтенсивність усіх процесів.

Тож, основними *характеристиками (критеріями) технологій навчання*, на думку ряду українських вчених є:

- системність;
- науковість;
- концептуальність;
- відтворюваність;
- діагностованість;
- ефективність;
- вмотивованість алгоритмічність;
- інформаційність;
- оптимальність;
- відповідність.

Зміст і сутність педагогічного проектування. Аналіз літератури за проблемою проектування, конструювання, впровадження і перевірки ефективності технологій навчання, свідчить про те, що сучасні науковці трактують *проектування* як процес створення ідеального опису майбутнього об'єкта, що передуює його реалізації. Методологія педагогічного проектування також отримала значного розвитку. Вона об'єднує процедури постановки завдання, генерації варіантів, вибору, оптимізацію, прийняття рішень, проведення експертизи, подальше удосконалення і впровадження у навчально-виховний процес.

Таким чином, *проектування* – це процес створення проекту, прототипу, праобразу майбутнього об'єкта, стану та способів його виготовлення.

Основоположником теорії і практики педагогічного проектування у вітчизняній педагогіці по праву може вважатися А. С. Макаренко. Виховний процес він розглядав як особливим чином організоване «педагогічне виробництво» і був противником стихійності процесу виховання, висуваючи ідею розробки «педагогічної техніки», «техніки створення нової людини». А. С. Макаренко наполегливо рекомендував вузам перебудувати роботу так, щоб випускати «педагогів-техніків», а не технічно безпорадних вихователів.

В. О. Сухомлинський, розглядаючи навчально-виховний процес, виділяв у ньому такі складові, як наука, майстерність, мистецтво. У поняття «майстерність» він вкладав уміння зводити в єдиний процес всі нюанси навчально-виховного процесу, чітко визначаючи їх причинно-наслідкову залежність, а також уміння знатися на складності і багатогранності педагогічних явищ, тобто все те, що сьогодні ми називаємо проектуванням.

Нині у вітчизняній педагогічній науці *педагогічне проектування* трактується як самостійна поліфункціональна педагогічна діяльність, що зумовлює створення нових або перетворення наявних умов процесу виховання і навчання (В. П. Беспалько).

Метою педагогічного проектування є рішення деякої актуальної педагогічної проблеми, засноване на принципово новому способі. При чому педагогічна проблема знаходить концентроване вираження в протиріччі між потребами суспільства і неможливістю педагогічної науки своєчасно задовольнити ці потреби. *Об'єктом педагогічного проектування* є те, за допомогою чого можна вирішити існуючу проблему. У цій якості зазвичай виступають ті чи інші педагогічні конструкції: технології, методи, зміст освіти, навчальні програми і т. д. *Предмет педагогічного проектування*, навіть маючи зовні традиційний вираз, повинен будуватися на принципово новій ідеї. *Суб'єктом педагогічного проектування* виступає педагог, який розробляє проект. Іноді для створення великого і складного проекту залучається група фахівців, тоді суб'єкт вважається колективним.

Проектування інноваційних технологій навчання – це дослідницька діяльність з питань розробки оптимальних дидактичних умов, що забезпечують максимальну реалізацію творчого потенціалу здобувачів освіти і продуктивність навчання на основі інноваційних підходів.

Для проектування також характерна конструктивність, тобто націленість на здобуття абсолютно визначеного практично значимого результату на основі прогностичного знання.

У науковій літературі педагогічний проєкт трактується як:

➤ комплекс взаємопов'язаних заходів з цілеспрямованої зміни педагогічної системи протягом заданого періоду часу, при встановленому бюджеті з орієнтацією на чіткі вимоги до якості результатів та специфічної організації ;

➤ розроблена система і структура дій педагога для реалізації конкретної педагогічної задачі з уточненням ролі і місця кожної дії, часу здійснення цих дій, їх учасників та умов, необхідних для ефективності всієї системи дій.

На сучасному етапі науковцями розроблені такі принципи педагогічного проектування:

➤ *принцип людських пріоритетів*, який орієнтує на людину – учасника підсистем, процесів або ситуацій. Цей пріоритет означає гуманістичний і природовідповідний характер навчання;

➤ *принцип саморозвитку проєктованих систем, процесів, ситуацій*, що передбачає створення їх динамічними, гнучкими, здатними по ходу реалізації до змін, перебудови, ускладнення або спрощення;

➤ *принцип динамізму*, що передбачає рух системи від сутності вищого порядку до сутності більш низького порядку;

➤ *принцип повноти*, що передбачає забезпечення реалізації в спроектованому об'єкті системи вимог до його функціонування;

➤ *принцип діагностування*, що передбачає організацію постійного зворотного зв'язку, реалізацію вимірювального інструментарію, моніторинг функціонування системи на практиці;

➤ *принцип конструктивної цілісності*, що передбачає встановлення міцної взаємозв'язку між компонентами методичної системи та етапами її проектування та реалізації на практиці.

В узагальненому вигляді *технологію проектування* можна подати у вигляді чотирьохрівневої моделі, яка відображає взаємозв'язки між структурними, функціональними, технологічними і результативними компонентами педагогічної системи. На першому структурному рівні виділяються такі компоненти педагогічної системи: інформація, цілі виховання й навчання, об'єкт, суб'єкт, предмет, засоби, результат. На другому рівні моделюються *функціональні* компоненти: гностичний компонент (осмислення цілей, завдань, сутності та специфіки педагогічного процесу), прогностичний компонент (передбачення майбутнього стану об'єкта і предмета), орієнтаційно-пошуковий компонент (висунення і науково-теоретичне обґрунтування провідної ідеї діяльності, закономірностей і принципів педагогічного процесу), планування (визначення шляхів і засобів реалізації педагогічних задач), конструктивний компонент (композиційна побудова навчально-виховної діяльності) та контрольно-оціночний компонент. Третій рівень моделі дозволяє виділити основні технологічні дії та операції. На ньому відбуваються: діагностика, цілепокладання, цілеутворення, моделювання, структурування діяльності, операційна діяльність. Відповідно на четвертому рівні формується проєкт технології навчально-виховної діяльності.

Етапи педагогічного проектування:

Питання для самоконтролю

1. Назвіть основні компоненти технології навчання.
2. Дайте визначення педагогічному проєктуванню.
3. Розкрийте зміст принципів педагогічного проєктування.
4. Охарактеризуйте модель технології педагогічного проєктування.

Лекція 7

Експертиза педагогічних інновацій

Мета: сформувати цілісне уявлення про експертизу педагогічних інновацій; розкрити основні положення впровадження експертизи педагогічних інновацій; визначити зміст, етапи, критерії ефективності експертизи педагогічних інновацій .

Ключові слова: педагогічна інновація, експертиза, експертиза педагогічних інновацій, карта експертизи, продуктивність технології навчання.

Основні питання

1. Зміст і сутність поняття «експертиза». Експертиза педагогічних інновацій.
2. Основні положення експертизи педагогічних інновацій.
3. Процедура експертизи педагогічних інновацій.

Рекомендована література

1. **Дичківська І.М.** Інноваційні педагогічні технології: підручник. Київ: Академвидав, 2015. 304 с.
2. **Інноваційні технології навчання:** навч. посібн. для студ. / [Кол. авторів; відп. ред. Бахтіярова Х.Ш.; наук. ред. Арістова А.В.; упорядн. словника Волобуєва С.В.]. К. : НТУ, 2017. 172 с.
3. **Литвинюк Г. І.** Проектна діяльність в освітньому середовищі : *метод. посіб.* Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2014. 126 с.
4. **Михайличенко В.М., Рудик Я.М.** Освітні технології: навчальний посібник. Київ: ЦП «КОМПРИНТ», 2016. 583 с.
5. **Підласий І. П.** Практична педагогіка або три технології. Інтерактивний підручник для педагогів ринкової системи освіти. Київ : Видавничий Дім «Слово», 2004. 616 с.
6. **Чепіль М.М.** Дудник Н.З. Педагогічні технології: навч.посібник.Київ: Академвидав, 2012. 224 с.
7. **Штефан Л.В.** Інноваційні технології в освіті: навч. посібник. Х.:Точка, 2012. 174 с.

Зміст і сутність поняття експертиза. Експертиза педагогічних інновацій.
Експертиза технології навчання – це перевірка педагогічної ефективності технології навчання. Сутність науково-педагогічної експертизи полягає в наступному:

- дослідження педагогічних явищ, процесів, проблем, результатів педагогічної діяльності;
- з'ясування наявного стану та потенціалу даного освітнього закладу;
- оцінка альтернативних рішень;
- визначення найбільш бажаних варіантів організації освітнього процесу з метою поліпшення якості та оновлення змісту освіти;
- прогнозування розвитку системи освіти.

Експертна оцінка - мотивоване експертне судження. Можливі індивідуальні та групові експертні оцінки. Індивідуальна експертна оцінка використовується для вивчення педагогічної діяльності, оцінки якості знань учнів, визначення рівня розвитку дитини, готовності до навчання в школі, рецензування освітніх програм, навчальної та методичної літератури і т.д. Індивідуальні оцінки можуть бути отримані за допомогою ранжирування, бальної та парних оцінок. Метод групових експертних оцінок (колективна експертна оцінка, метод Дельфі) застосовується для прийняття важливих експертних висновків (концепції розвитку установи, освітні програми та ін.), для вибору оптимальної структури навчального матеріалу, для оцінки якості викладання, при атестації освітньої установи і т.д. Експертиза педагогічної технології є багатоаспектною. Головним критерієм оцінки педагогічної технології є її ефективність і результативність, практичне значення (відтворюваність). Вона повинна задовольняти вимогам науковості, технологічності, достатньої повноти і реальності здійснення. Виконання цих вимог розглядається в додатку до суб'єктів і об'єктів навчання і виховання.

При експертній оцінці педагогічних технологій необхідно орієнтуватися на характерні ознаки, що визначають їх інноваційність та продуктивність:

- концептуальність і доцільність вихідних методологічних і теоретичних підходів до побудови педагогічного процесу;
- чітка цільова орієнтація;
- системність структури педагогічної технології;
- ефективність у гарантованому досягненні запланованих результатів;
- оптимальність;
- гнучкість і стабільність результатів при повторному використанні технологій;
- варіативність;
- широке використання сучасних технічних засобів навчання, дидактичних матеріалів і методів;
- продуктивність тощо.

Основні положення експертизи педагогічних інновацій. Виділяють наступні *групи критеріїв експертизи освітніх інновацій*:

методологічні – характеризуються показниками актуальності, наукової обґрунтованості концепції та визначеності теоретико-методологічних засад інноваційного проекту;

процесуальні – встановлюють ступінь розробленості процесу реалізації нововведення, його відповідності стратегії інноваційного розвитку навчального закладу;

ресурсні – визначаються показниками цілісності, оптимальності й необхідного рівня кадрових, інформаційно-комунікативних, організаційно-управлінських, технологічних, матеріальних та фінансових ресурсів навчального закладу як суб'єкта реалізації інновації;

технологічні – оцінка запропонованих форм, методів, процедур організації, управління й моніторингу діяльності учасників реалізації проекту;

результативні – показники чіткості таксономії цілей інноваційного проекту, засоби діагностики їх досягнення.

Процедура експертизи педагогічних інновацій. Технологія проведення експертизи освітніх інновацій передбачає проходження ряду послідовних етапів:

- подання заявки на експертизу інноваційного проекту, визначення її цілей, обсягу й змісту питань, що потребують кваліфікованого аналізу;
- формування експертної групи, в яку входять кваліфіковані, досвідчені фахівці;
- надання експертам основної і додаткової інформації про розроблену інновацію та навчальний заклад;
- встановлення ціннісних основ, підходів, критеріїв і вироблення правил та процедур експертизи;
- проведення експертизи;
- аналіз результатів, вироблення спільного висновку, надання рекомендацій і консультування замовників експертизи.

Експертний висновок – це документ, в якому мають бути максимально повно розкриті характер об'єктів експертизи, використана критеріальна база і техніка оцінювання. В експертному висновку подаються: мета і завдання, критерії і процедура експертизи; загальна оцінка представленого проекту, реальний чи фіктивний (псевдоінновація) характер носить нововведення, ступінь його актуальності, новизни, авторства; аналіз складових інноваційного проекту, їх взаємоузгодженості (концептуальної основи, цілей, змісту, процесуального й результативного компонентів); значущість інновації для вирішення проблем у навчальному закладі, можливість її впровадження; оптимальність співвідношення прогнозованих результатів і необхідних витрат для цього; оцінка ресурсів навчального закладу, необхідних для реалізації нововведення; можливі ризики й проблеми, що можуть виникнути у процесі реалізації; рекомендації експертів щодо подальшої роботи над упровадженням проекту або його удосконаленням.

Питання для самоконтролю

1. Розкрийте сутність поняття експертиза педагогічних інновацій.
2. За якими критеріями відбувається експертиза інновацій в освітній сфері?
3. Які етапи виокремлюються у процедурі експертного оцінювання?
4. Яку інформацію вміщує експертний висновок?

Лекція 8

Інноваційна діяльність педагога та педагогічна творчість

Мета: сформулювати цілісне уявлення про інноваційну педагогічну діяльність; виділити антиінноваційні бар'єри у професійній діяльності педагога та розглянути шляхи їх попередження та подолання; розкрити зміст та сутність педагогічної творчості; проаналізувати умови розвитку творчості педагога в контексті реформування системи освіти.

Ключові слова: інновація, професійна педагогічна діяльність, інноваційна педагогічна діяльність, творчість, педагогічна творчість .

Основні питання

1. Сутність та особливості інноваційної педагогічної діяльності. Антиінноваційні бар'єри у професійній діяльності педагога та способи їх подолання.
2. Зміст та сутнісні характеристики понять «творчість» та «педагогічна творчість».
3. Педагогічна творчість: сутність, функції. Умови розвитку педагогічної творчості сучасного вчителя.

Рекомендована література

1. Богосвятська А.-М. Як зробити смачний, ароматний, кольоровий урок. Методичний посібник. Львів: Академія гармонізації особистості, 2019. 76 с.
2. Класна школа: навчально-методичний посібник для учнів та педагогів загальноосвітніх навчальних закладів. Львів, 2017. 160 с.

- 3. Не смійся з мене.** Посібник для вчителя./ Лора Паркер Роерден. Харків : Наук. вид-во АСТА, 2015. 104 с.
- 4. Основи педагогічної творчості та майстерності :** курс лекцій / авт. колектив: В. М. Горелова, Н. В. Гузій, Л. О. Мільто та ін. Суми : ПКП «Еллада S», 2009. 255 с.
- 5. Професійна педагогічна освіта: становлення і розвиток педагогічного знання:** монографія / за ред. проф. О.А. Дубасенюк. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2014. 443 с.
- 6. Теслюк В. М., Лузан П.Г.** Основи педагогічної майстерності : навчальний посіб. Київ: НАКККіМ, 2011. 304 с.
- 7. Тищенко Л.М.** Культура педагога : монографія. Харків: «Міськдрук», ХНТУСГ ім. П. Василенка, 2015. 320 с.

Сутність та особливості інноваційної педагогічної діяльності. Антиінноваційні бар'єри у професійній діяльності педагога та способи їх подолання.

Інноваційна педагогічна діяльність — заснована на осмисленні практичного педагогічного досвіду цілеспрямована педагогічна діяльність, орієнтована на зміну й розвиток навчально-виховного процесу з метою досягнення вищих результатів, одержання ново-го знання, формування якісно іншої педагогічної практики.

Продуктами інноваційної педагогічної діяльності є нововведення, що позитивно змінюють систему освіти, визначають її розвиток і характеризуються як нові чи вдосконалені.

Інноваційна педагогічна діяльність структурно охоплює зовнішні (мета, засоби досягнення, об'єкт впливу, суб'єкт діяльності, результат) і внутрішні (мотивація, зміст операції) компоненти. Як і будь-яка педагогічна діяльність виконує гностичну (пізнавальну), проектувальну (перспективне планування завдань і способів їх вирішення), конструктивну (співпраця педагога і вихованців), комунікативну (взаємодія педагога з учнями, колегами), організаторську (поетапність дій педагога і вихованців) функції.

Головними особливостями інноваційної діяльності є особистісний підхід, творчий, дослідноекспериментальний характер, стійка мотивація на пошук нового в організації навчально-виховного процесу. Інноваційною педагогічною діяльністю займається багато творчих вчителів, серед яких умовно можна виокремити три групи:

- вчителі-винахідники, які приходять до нового в результаті власних пошуків;
- вчителі-модернізатори, які вдосконалюють і по-новому використовують елементи створених систем задля позитивного результату;
- вчителі-професіонали, які швидко сприймають і досконало використовують як традиційні, так і нові підходи та методи.

Антиінноваційні бар'єри (франц. *barriere* — перешкода, перепона) — зовнішні або внутрішні перешкоди, які заважають здійсненню інноваційної діяльності.

До зовнішніх бар'єрів належать:

- *соціальні бар'єри* (несумісність нового з наявним досвідом і цінностями, прийнятими в суспільстві; стереотипи мислення педагогічного співтовариства);
- *організаційні бар'єри* (протидія керівних органів освіти втіленню нововведень; відсутність координаційних центрів з розроблення та впровадження педагогічних інновацій);
- *методичні бар'єри* (брак методичного забезпечення нововведення, недостатня поінформованість у галузі педагогічної інноватики);
- *матеріально-технічні бар'єри* (навантаження педагогів, побутові умови, рівень заробітної платні).

До внутрішніх бар'єрів належать психологічні (особистісні) бар'єри, які приховують глибинні особистісно-професійні проблеми. Психологічні бар'єри — психічні стани, що виявляються в неадекватній пасивності педагога, яка заважає здійснювати інноваційну діяльність. Психологічні бар'єри виникають за необхідності вийти за межі звичних способів розв'язання професійного завдання, надати перевагу іншій точці зору. Вони постають як внутрішні перепони (небажання, боязнь, невпевненість тощо), що заважають людині виконувати певну дію.

Типи психологічних бар'єрів активного неприйняття нововведень

Тип	Основна характеристика	Причини формування
Організаційно-психологічні	Активне неприйняття нововведення через невідповідність цінностям особистості в суб'єктно-об'єктних відношеннях	- невідповідність ціннісних орієнтацій особистості і цілей інновацій - неправильний розподіл прав і відповідальності - накладання функції однієї структури на іншу - невідповідність уявлень про професійно-рольову позицію реальному функціонуванню організації
Соціально-психологічні	Реакція на наслідки нововведень, обумовлена особистісними й груповими особливостями в суб'єктно-об'єктних відношеннях	- відносини між людьми, особистісні й групові особливості - невідповідність ціннісних орієнтацій - спосіб життя, своєрідність розподілу часу на різні види робіт, смаки - відмінності у вчинках та оцінках дій.
Когнітивно-психологічні	Реакція на різні підходи, напрями в аналізі предмета нововведення (в умовах невизначеності)	- розходження в знаннях із приводу предмета нововведень - різне розуміння проблеми - критичний підхід до ситуації - індивідуально-психологічні особливості людей, пов'язані із сенсорними характеристиками (моторними вміннями)

Зміст і сутність понять «творчість» та «педагогічна творчість».

Творчість - це розумова й практична діяльність, результатом якої є створення оригінальних, неповторних цінностей, виявлення нових фактів, властивостей, закономірностей, а також методів дослідження і перетворення матеріального світу або духовної культури. *Творчі здібності особистості* - це синтез її властивостей і рис характеру, які характеризують ступінь їх відповідності вимогам певного виду навчально-творчої діяльності і які обумовлюють рівень результативності цієї діяльності. Творчі здібності самі по собі не гарантують творчих здобутків. Для її досягнення необхідний "двигун", який запустив би в роботу механізм мислення, тобто необхідні бажання і воля, потрібна "мотиваційна основа". Психологічно, творчість є потребою людини, адже творча діяльність - це не лише відкриття в певній галузі науки, мистецтва, а досягнення, певні продукти, що є значущими для суспільства і людини, що створила їх. *Творча діяльність* - індивідуальна чи колективна творчість, результатом якої є створення або інтерпретація творів, речей та ін. що мають культурну цінність.

Педагогічна творчість це такий варіант організації професійної діяльності вчителя, який на реально доступному рівні забезпечує розв'язання навчально-виховних завдань, що стоять перед сучасною школою, безперервне зростання загальної та професійної культури педагога, його активної пошукової діяльності з метою підвищення ефективності навчально-виховного процесу (Р. Скульський, 1992).

Педагогічна творчість: сутність, функції. Умови розвитку педагогічної творчості сучасного вчителя.

Педагогічна творчість не виникає сама собою. Для її розвитку необхідні сприятлива культурно-творча атмосфера, що стимулює середовище, об'єктивні й суб'єктивні умови.

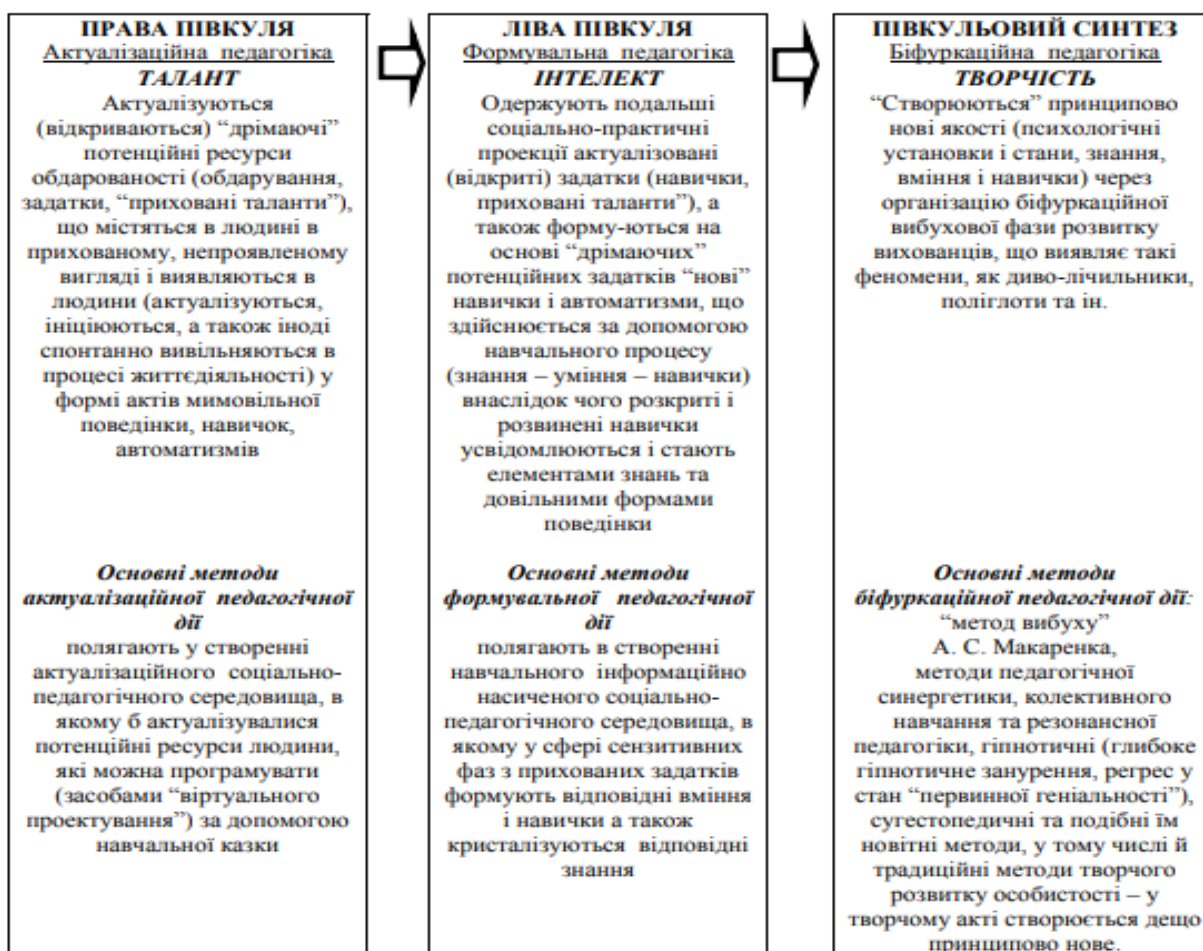
Об'єктивні умови розвитку педагогічної творчості:

- позитивний емоційно-психологічний клімат у колективі;
- рівень розвитку наукового знання в психолого-педагогічній і спеціальній сферах;
- наявність адекватних засобів навчання і виховання;
- наукова обґрунтованість методичних рекомендацій і установок;
- матеріально-технічне обладнання педагогічного процесу;
- наявність суспільно – необхідного часу.

Суб'єктивні умови розвитку педагогічної творчості:

- знання головних закономірностей і принципів цілісного навчально-виховного процесу;
- високий рівень загальної культури викладача;
- володіння сучасними концепціями підготовки фахівця;
- знання типових ситуацій та умінь приймати рішення у таких ситуаціях;
- прагнення до творчості, розвинуте педагогічне мислення і рефлексія;
- умінь приймати оперативні рішення у нестандартних ситуаціях;
- проблемне бачення та володіння педагогічними технологіями.

О. В. Вознюк

Питання для самоконтролю

1. Розкрийте сутність понять «творчість», «педагогічна творчість», «інноваційна педагогічна діяльність». Установіть зв'язок між цими поняттями.

2. Що ми розуміємо під антиінноваційними бар'єрами у професійній діяльності педагога? Назвіть найпоширеніші антиінноваційні бар'єри. Охарактеризуйте засоби профілактики та подолання.

3. Які існують шляхи розвитку педагогічної творчості сучасного учителя?

ПРАКТИЧНИЙ БЛОК

Завдання і методичні рекомендації по проведенню практичних занять

При підготовці до семінарських занять з дисципліни «Педагогічний провайдинг інноваційних технологій навчання» здобувачі освіти повинні вивчити конспекти лекцій, основну рекомендовану літературу, що стосується даної теми та виконати завдання, які запропоновані для самостійного опрацювання по кожній темі окремо. Важливим етапом є проведення самоконтролю щодо засвоєння основних питань кожної теми. Зверніть увагу, що навчальний матеріал супроводжується блоком запитань для самоконтролю.

Лише після цього можна приступити до підготовки відповідей на теоретичні і практичні питання практичних занять з освітнього компоненту. Практичний блок курсу включає 20 год. На обговорення виносяться наступні теми:

➤ Поняття «інновація» та «педагогічний провайдинг інновацій» в освітньому процесі НУШ.

➤ Інноваційні тренди сучасної освіти.

➤ Теоретичні основи технології навчання.

Поняття та сутність інноваційної технології навчання.

➤ Сучасні інноваційні технології навчання.

➤ Готовність до провайдингу інноваційних технологій навчання як важлива професійна якість педагога НУШ.

➤ Особливості проєктування інноваційних технологій навчання.

➤ Створення інноваційного середовища навчання в умовах НУШ.

➤ Інноваційна діяльність педагога та педагогічна творчість.

Кожна практична робота супроводжується основними питаннями, списком рекомендованої літератури, творчими завданнями. Зверніть увагу, що по кожному практичному заняттю зазначені рекомендовані форми проведення і форми звітності.

Практичне заняття 1

Поняття «інновація» та «педагогічний провайдинг інновацій» в освітньому процесі НУШ

Мета: уточнити поняття «інновація», «педагогічний провайдинг інновацій»; проаналізувати умови формування орієнтованості та готовності педагога до інноваційної професійної діяльності; дослідити передовий практичний досвід і перспективи запровадження інновацій в освітній процес НУШ.

Ключові слова: інновація, інноваційна діяльність, педагогічна інновація, провайдинг, педагогічний провайдинг інновацій, освітній процес НУШ

Форма проведення заняття: захист презентацій, колективне обговорення у форматі «педагогічна гойдалка».

Основні питання

1. Інноваційні тенденції розвитку сучасної освіти.

1.1. Інноваційність як ознака сучасності.

1.2. Гуманістична спрямованість освітніх інноваційних процесів.

2. Педагогічний провайдинг інновацій.

2.1. Поняття провайдингу як наукової категорії.

2.2. Сутність і особливості педагогічного провайдингу.

3. Досвід і перспективи впровадження інновацій в освітній процес НУШ.

Рекомендована література

1. **Дидактика:** теорія і практика: навч.-метод. посіб. для студ. гуманітарних факультетів / О.С. Березюк, О.М. Власенко. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2017. 212 с.

2. **Дичківська І.М.** Інноваційні педагогічні технології: підручник. Київ: Академвидав, 2015. 304 с.
3. **Інноваційні** технології навчання: навч. посібн. для студ. / [Кол. авторів; відп. ред. Бахтіярова Х.Ш.; наук. ред. Арістова А.В.; упорядн. словника Волобуєва С.В.]. К. : НТУ, 2017. 172 с.
4. **Литвинов А.С.** Педагогічний провайдинг інновацій в освіті: навч. посібник. Суми: Університетська книга, 2017. 265с.
5. **Нова** українська школа. Концептуальні засади реформування середньої школи. Київ: МОН України, 2016. 40 с.
6. **Нова** українська школа: poradnik для вчителя / за заг. ред. Н. М. Бібік. Київ: Літера ЛТД, 2018. 160 с.
7. **Програма** «Нова українська школа» у поступі до цінностей. Київ, 2018. 40 с.

Практичні завдання

Завдання 1. Дайте визначення поняттям «інновація», «педагогічний провайдинг інновацій».

Форма звіту: текст статті у довідкову літературу (словник), обов'язково зазначте джерела цитування (не менше 3-х).

Завдання 2. Визначте основні напрямки педагогічного провайдингу інновацій в НУШ.

Форма звіту: розгорнута відповідь на запитання (до 1000 знаків).

Завдання 3. Підготуйте презентацію на тему: «Особливості інновацій в освітньому середовищі НУШ».

Форма звіту: презентація PowerPoint (кількість слайдів до 10).

Практичне заняття 2

Інноваційні тренди сучасної освіти

Мета: сформувати уявлення про сутнісні характеристики основних трендів в освіті, розкрити значення трендів в освіті для визначення напрямків трансформації, модернізації освітньої галузі.

Ключові слова: тренд, тренди в освіті, персоналізація, візуалізація, гейміфікація, E-Learning, Web 2.0- технології.

Форма проведення заняття: колективна дискусія.

Основні питання

1. Сутність поняття «тренди в освіті».

2. Основні тренди в освіті:

2.1. Персоналізація.

2.2. Візуалізація.

2.3. Гейміфікація.

2.4. E-Learning.

2.5. Використання Web 2.0-технології.

Рекомендована література

1. **Дидактика:** теорія і практика: навч.-метод. посіб. для студ. гуманітарних факультетів / О.С. Березюк, О.М. Власенко. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2017. 212 с.

2. **Дичківська І.М.** Інноваційні педагогічні технології: підручник. Київ: Академвидав, 2015. 304 с.

3. **Інноваційні** технології навчання: навч. посібн. для студ. / [Кол. авторів; відп. ред. Бахтіярова Х.Ш.; наук. ред. Арістова А.В.; упорядн. словника Волобуєва С.В.]. К. : НТУ, 2017. 172 с.

4. **Карр Н.** Великий перехід: что готовит революция облачных технологий / Николас Карр ; пер. с англ. Андрея Баранова. – М. : Манн, Иванов и Фербер, 2014. – 272 с.

5. **Нова** українська школа. Концептуальні засади реформування середньої школи. Київ: МОН України, 2016. 40 с.
6. **Нова** українська школа: poradnik dla vchytelja / za zag. red. N. M. Bibik. Київ: Літера ЛТД, 2018. 160 с.
7. **Програма** «Нова українська школа» у поступі до цінностей. Київ, 2018. 40 с.

Практичні завдання

Завдання 1. Дайте визначення поняттю «тренд в освіті».

Форма звіту: текст статті у довідкову літературу (словник), обов'язково зазначте джерела цитування (не менше 3-х).

Завдання 2. Заповніть таблицю «Сучасні тренди в освіті».

Тренд в освіті	Позитивні аспекти	Можливі ризики

Форма звіту: таблиця.

Завдання 3. Вплив інформаційних технологій на сучасне суспільство достатньо суперечливий. Багато ведеться дискусій щодо «плюсів» і «мінусів» використання ІКТ технологій в освіті. Приблизником, якої точки зору є Ви? Відповідь аргументуйте.

Форма звіту: розгорнута відповідь на запитання (до 1000 знаків).

Практичне заняття 3

Теоретичні основи технології навчання.

Поняття та сутність інноваційної технології навчання

Мета: уточнити поняття «технологія», «технологічний підхід в освіті», «технологія навчання», «інноваційна технологія навчання»; проаналізувати сутнісні характеристики інноваційної технології навчання; дослідити особливості використанні інноваційних технологій навчання в освітньому процесі НУШ.

Ключові слова: технологія, технологічний підхід, технологія навчання, педагогічна технологія, освітня технологія, інноваційність, інноваційна технологія навчання

Форма проведення заняття: колективна дискусія.

Основні питання

1. Технологічний підхід до процесу навчання. Технологізація та новаторство в освіті.

2. Традиційні та інноваційні технології навчання.

2.1. Технології проблемного навчання.

2.2. Технологія предметно-орієнтованого навчання.

2.3. Технологія інтегрованого навчання.

2.4. Технологія інтерактивного навчання.

2.5. Технологія дослідницького навчання.

2.6. Технологія змішаного навчання.

2.7. Технологія проектного навчання.

3. Сучасні стратегії впровадження інноваційних технологій навчання.

Рекомендована література

1. **Дичківська І.М.** Інноваційні педагогічні технології: підручник. Київ: Академвидав, 2015. 304 с.

2. **Інноваційні технології навчання:** навч. посібн. для студ. / [Кол. авторів; відп. ред. Бахтіярова Х.Ш.; наук. ред. Арістова А.В.; упорядн. словника Волобуєва С.В.]. К. : НТУ, 2017. 172 с.

3. **Литвинюк Г. І.** Проектна діяльність в освітньому середовищі : метод. посіб. Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2014. 126 с.

4. Михайличенко В.М., Рудик Я.М. Освітні технології: навчальний посібник. Київ: ЦП «КОМПРИНТ», 2016. 583 с.
5. Морзе Н. Основи інформаційно-комунікаційних технологій. Київ: Вид. група ВНУ, 2006. 298с.
6. Підласий І. П. Практична педагогіка або три технології. Інтерактивний підручник для педагогів ринкової системи освіти. Київ : Видавничий Дім «Слово», 2004. 616 с.
7. Пометун О. І. Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання : наук.-метод. посібн. К. : Видавництво А.С. К., 2004. 192 с.
8. Прокопів Л. Інноваційні технології навчання і виховання у ВНЗ: навчально-методичний посібник. Івано-Франківськ, 2017. 166 с.

Практичне завдання

Завдання 1. Визначте спільне і відмінне в поняттях «педагогічна технологія», «освітня технологія», «технологія навчання».

Форма звіту: схема з поясненнями

Завдання 2. Заповніть таблицю «Традиційні та інноваційні технології навчання» (відповідно до п. 2 Основний питань практичної роботи).

Технологія навчання	Позитивні очікування від впровадження в освітній процес	Можливі недоліки/складнощі впровадження в освітній процес

Форма звіту: таблиця

Завдання 3. Чи можна стверджувати, що специфікою освіти XXI століття є її інноваційний характер? Відповідь аргументуйте.

Форма звіту: розгорнута відповідь на запитання (до 1000 знаків).

Практичне заняття 4-5 Сучасні інноваційні технології навчання

Мета: проаналізувати сучасні характеристики інноваційної технології навчання; порівняти освітній процес організований на технологіях традиційного навчання й інноваційного; дослідити особливості впровадження інноваційних технологій навчання в освітнє середовище НУШ на конкретних прикладах.

Ключові слова: інноваційна технологія навчання, STEAM-освіта, взаємне наставництво (peer-tutoring), технологія критичного мислення, технологія мотивації успіхом, квест-технології у навчанні, веб-квест, мейкерство, епістемічні технології, технологій фреймового навчання, дистанційне навчання, змішане навчання

Форма проведення заняття: педагогічний марафон.

Основні питання

1. Компетентнісний підхід в освіті: поняття «компетенція», «компетентність», предметні, міжпредметні, ключові компетентності. Компетентнісно зорієнтоване навчання.

2. Характеристика сучасних інноваційних технологій навчання

- 2.1. STEAM-освіта.
- 2.2. Взаємне наставництво (peer-tutoring).
- 2.3. Технологія критичного мислення.
- 2.4. Технологія мотивації успіхом.
- 2.5. Квест-технології у навчанні. Веб-квест.

- 2.6. Епістемічні технології в освітньому процесі
- 2.7. Технологія фреймового навчання.
3. Дистанційне навчання: сутність, форми реалізації.
4. Змішане навчання як сучасний освітній тренд.

Рекомендована література

1. **Дичківська І.М.** Інноваційні педагогічні технології: підручник. Київ: Академвидав, 2015. 304 с.

2. **Інноваційні** технології навчання: навч. посібн. для студ. / [Кол. авторів; відп. ред. Бахтіярова Х.Ш.; наук. ред. Арістова А.В.; упорядн. словника Волобуєва С.В.]. К. : НТУ, 2017. 172 с.

3. **Литвинюк Г. І.** Проектна діяльність в освітньому середовищі : метод. посіб. Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2014. 126 с.

4. **Михайличенко В.М., Рудик Я.М.** Освітні технології: навчальний посібник. Київ: ЦП «КОМПРИНТ», 2016. 583 с.

5. **Морзе Н.** Основи інформаційно-комунікаційних технологій. Київ: Вид. група ВНУ, 2006. 298с.

6. **Підласий І. П.** Практична педагогіка або три технології. Інтерактивний підручник для педагогів ринкової системи освіти. Київ : Видавничий Дім «Слово», 2004. 616 с.

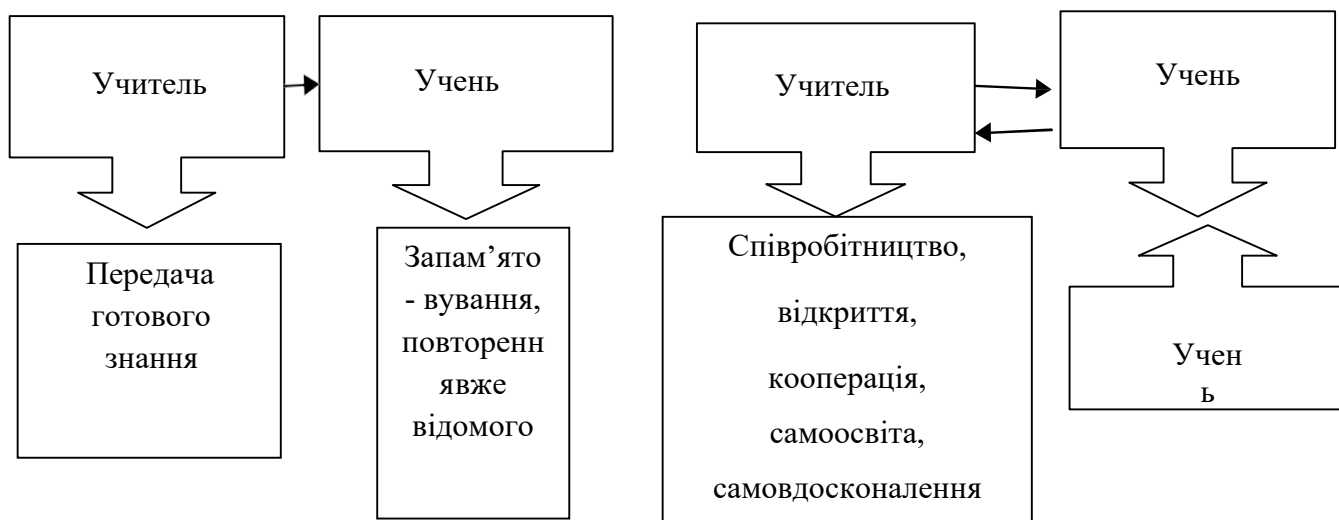
7. **Пометун О. І.** Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання : наук.-метод. посібн. К. : Видавництво А.С. К., 2004. 192 с.

8. **Прокопів Л.** Інноваційні технології навчання і виховання у ВНЗ: навчально-методичний посібник. Івано-Франківськ, 2017. 166 с.

Практичні завдання

Завдання 1. Спираючись на схему, порівняйте традиційні і нові технології навчання. Запропонуйте власні альтернативні схеми.

Форма звіту: схема з коментарями

Завдання 2. Охарактеризуйте будь-яку інноваційну педагогічну технологію (на вибір) за наступним планом:

1. Назва технології, що відображає головну проблему, основні якості, принципову ідею, основний напрямок модернізації навчально-виховного процесу або характерну регіональну (місцеву) ситуацію.
2. Цільові орієнтації технології.
3. Концептуальна основа педагогічної технології.
4. Зміст і структура педагогічної діяльності вчителів і учнів в рамках технології.
5. Процесуальна характеристика (методичні особливості). У процесуальній характеристиці технології насамперед розкриваються методи і форми організації навчальної діяльності, структура і алгоритми діяльності суб'єктів і об'єктів, комплексне застосування і взаємодія всіх

методичних засобів, описуються мотиваційна характеристика, особливості методики, застосування методів і засобів навчання, управління та організаційні форми педагогічного процесу (діагностика, планування, регламент, корекції).

6. Навчально-методичне забезпечення.

Форма звіту: паспорт технології навчання

Завдання 3. У Л. Виготського є такі слова: «Педагогіка має орієнтуватися не на вчорашній, а на завтрашній день дитячого розвитку. Навчання добре лише тоді, коли йде попереду розвитку». Прокоментуйте цей вислів.

Форма-звіту: міні –есе.

Практичне заняття 6 Готовність до провайдингу інноваційних технологій навчання як важлива професійна якість педагога НУШ

Мета: сформувати цілісне уявлення про інноваційну компетентність педагога та її складники; визначити основні принципи провайдингу інноваційних технологій навчання; проаналізувати готовність педагога до провайдингу інноваційних технологій навчання у контексті успішності професійного розвитку.

Ключові слова: компетентність, інноваційна компетентність педагога, провайдинг інноваційних технологій навчання, професійна успішність

Форма проведення: семінар-практикум.

Основні питання

1. Інноваційна компетентність педагога. Компоненти інноваційної компетентності.
2. Готовність педагога до провайдингу інноваційних технологій навчання в умовах освітнього процесу НУШ.
3. Основні принципи провайдингу інноваційних технологій навчання. Професійні і особисті якості педагога підготовленого до провайдингу інноваційних технологій навчання.
4. Готовність до провайдингу інноваційних технологій навчання як умова професійної успішності педагога НУШ.

Рекомендована література

1. **Литвинов А.С.** Педагогічний провайдинг інновацій в освіті: навч. посібник. Суми: Університетська книга, 2017. 265с.
2. **Нова українська школа:** poradnik dla vchytelja / za zag. red. N. M. Bibik. Kyiv: Litera LTD, 2018. 160 s.
3. **Основи педагогічної творчості та майстерності :** курс лекцій / авт. колектив: В. М. Горелова, Н. В. Гузій, Л. О. Мільто та ін. Суми : ПКП «Еллада S», 2009. 255 с.
4. **Теслюк В. М., Лузан П.Г.** Основи педагогічної майстерності : навчальний посіб. Київ: НАКККіМ, 2011. 304 с.
5. **Тищенко Л.М.** Культура педагога : монографія. Харків: «Міськдрук», ХНТУСГ ім. П. Василенка, 2015. 320 с.
6. **Фіцула М. М.** Педагогіка: навч. посібник. Вид. 2-ге, випр., доп. Київ : Академвидав, 2006. 560 с.

Практичні завдання

Завдання 1. Проаналізуйте особливості поняття «інноваційна компетентність педагога». Виділіть і охарактеризуйте основні компоненти інноваційної компетентності. Отримані данні оформіть у вигляді таблиці.

Інноваційна компетентність педагога – це ...	
Назва компонента	Сутність
...

Форма звіту: таблиця

Завдання 2. Назвіть основні принципи педагогічного провайдингу інноваційних технологій навчання.

Форма звіту: розгорнута відповідь на запитання (до 1000 знаків)

Завдання 3. Підготуйте есе на тему «Готовність до провайдингу інноваційних технологій навчання як умова професійної успішності педагога НУШ».

Форма-звіту: есе.

Практичне заняття 7-8

Особливості проєктування інноваційних технологій навчання

Мета: сформувати цілісне уявлення про структуру технології навчання та алгоритм її створення; розкрити зміст і сутність педагогічного проєктування, визначивши основні його принципи і етапи; розглянути педагогічне проєктування авторських технологій навчання у контексті інноваційної професійної діяльності педагога.

Ключові слова: технологія навчання, проєктування, педагогічне проєктування

Форма проведення: тренінг

Основні питання

1. Педагогічна теорія як основа проєктування технології.
2. Концепція її роль у формуванні та розробці технології навчання.
3. Суть основних понять: «проєктування», «система», «дидактична система», «технологія навчання» та її види.

4. Алгоритм створення технології навчання.

Рекомендована література

1. **Дичківська І.М.** Інноваційні педагогічні технології: підручник. Київ: Академвидав, 2015. 304 с.
2. **Інноваційні технології навчання:** навч. посібн. для студ. / [Кол. авторів; відп. ред. Бахтіярова Х.Ш.; наук. ред. Арістова А.В.; упорядн. словника Волобуєва С.В.]. К. : НТУ, 2017. 172 с.
3. **Литвинюк Г. І.** Проектна діяльність в освітньому середовищі : метод. посіб. Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2014. 126 с.
4. **Михайличенко В.М., Рудик Я.М.** Освітні технології: навчальний посібник. Київ: ЦП «КОМПРИНТ», 2016. 583 с.
5. **Підласий І. П.** Практична педагогіка або три технології. Інтерактивний підручник для педагогів ринкової системи освіти. Київ : Видавничий Дім «Слово», 2004. 616 с.
6. **Химинець В.** Інноваційна освітня діяльність: монографія. Тернопіль: Мандрівець, 2009.360 с.
7. **Чепіль М.М.** Дудник Н.З. Педагогічні технології: навч.посібник.Київ: Академвидав, 2012. 224 с.
8. **Штефан Л.В.** Інноваційні технології в освіті: навч. посібник. Х.:Точка, 2012. 174 с.

Практичні завдання

Завдання 1. Розробити авторську технологію навчання.

Форма звіту: паспорт технології навчання, презентація PowerPoint (кількість слайдів до 10).

Практичне заняття 9

Створення інноваційного середовища навчання в умовах НУШ

Мета: сформулювати цілісне уявлення про структуру технології навчання та алгоритм її створення; розкрити зміст і сутність педагогічного проєктування, визначивши основні його принципи і етапи; розглянути педагогічне проєктування авторських технологій навчання у контексті інноваційної професійної діяльності педагога.

Ключові слова: технологія навчання, проєктування, педагогічне проєктування

Форма проведення: семінар-практикум.

Основні питання

1. Формула Нової української школи
 - 1.1. Особистісно зорієнтована модель освіти.
 - 1.2. Ключові компетентності.
 - 1.3. Наскрізні вміння.

1.4. Інтегроване навчання.

1.5. Тематичне навчання.

1.6. Навчальні осередки.

1.7. Формувальне оцінювання.

1.8. Педагогіка партнерства.

1.9. Виховання на цінностях.

1.10. Умотивований учитель.

2. Умови створення інноваційного середовища: початкова школа, базова середня освіта, профільна середня освіта.

Рекомендована література

1. **Дидактика:** теорія і практика: навч.-метод. посіб. для студ. гуманітарних факультетів / О.С. Березюк, О.М. Власенко. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2017. 212 с.

2. **Дичківська І.М.** Інноваційні педагогічні технології: підручник. Київ: Академвидав, 2015. 304 с.

3. **Інноваційні технології навчання:** навч. посібн. для студ. / [Кол. авторів; відп. ред. Бахтіярова Х.Ш.; наук. ред. Арістова А.В.; упорядн. словника Волобуєва С.В.]. К. : НТУ, 2017. 172 с.

4. **Литвинов А.С.** Педагогічний провайдинг інновацій в освіті: навч. посібник. Суми: Університетська книга, 2017. 265с.

5. **Нова українська школа.** Концептуальні засади реформування середньої школи. Київ: МОН України, 2016. 40 с.

6. **Нова українська школа:** poradnik dla vchytelja / za zag. red. N. M. Bibik. Kyiv: Litera LTD, 2018. 160 s.

7. **Програма «Нова українська школа»** у поступі до цінностей. Київ, 2018. 40 с.

Практичні завдання

Завдання 1. Складіть таблицю «НУШ: компетентнісний підхід, ключові компетентності»

Компетентнісний підхід – це ...	
Ключова компетентність	Сутнісні ознаки компетентності
...

Форма звіту: таблиця

Завдання 2. Особливості організації освітнього процесу НУШ.

Форма звіту: розгорнута відповідь на запитання (до 1000 знаків)

Завдання 3. Підготуйте есе на тему «Основні чинники створення інноваційного середовища в умовах НУШ».

Форма-звіту: есе.

Практичне заняття 10

Інноваційна діяльність педагога та педагогічна творчість

Мета: сформувати цілісне уявлення про іноваційну педагогічну діяльність; виділити антиінноваційні бар'єри у професійній діяльності педагога та розглянути шляхи їх попередження та подолання; розкрити зміст та сутність педагогічної творчості; проаналізувати умови розвитку творчості педагога в контексті реформування системи освіти.

Ключові слова: інновація, професійна педагогічна діяльність, інноваційна педагогічна діяльність, творчість, педагогічна творчість.

Форма проведення: колективна дискусія.

Основні питання

1. Сутність та особливості інноваційної педагогічної діяльності.
2. Антиінноваційні бар'єри у професійній діяльності педагога та способи їх подолання.
3. Зміст та сутнісні характеристики понять «творчість» та «педагогічна творчість».
4. Педагогічна творчість: сутність, функції. Умови розвитку педагогічної творчості сучасного вчителя.

Рекомендована література

1. **Богосвятська А.-М.** Як зробити смачний, ароматний, кольоровий урок. Методичний посібник. Львів: Академія гармонізації особистості, 2019. 76 с.

2. **Класна школа:** навчально-методичний посібник для учнів та педагогів загальноосвітніх навчальних закладів. Львів, 2017. 160 с.

3. **Не смійся з мене.** Посібник для вчителя./ Лора Паркер Роерден. Харків : Наук. вид-во АСТА, 2015. 104 с.

4. **Основи педагогічної творчості та майстерності :** курс лекцій / авт. колектив: В. М. Горелова, Н. В. Гузій, Л. О. Мільто та ін. Суми : ПКП «Еллада S», 2009. 255 с.

5. **Професійна педагогічна освіта:** становлення і розвиток педагогічного знання: монографія / за ред. проф. О.А. Дубасенюк. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2014. 443 с.

6. **Теслюк В. М., Лузан П.Г.** Основи педагогічної майстерності : навчальний посіб. Київ: НАКККіМ, 2011. 304 с.

7. **Тищенко Л.М.** Культура педагога : монографія. Харків: «Міськдрук», ХНТУСГ ім. П. Василенка, 2015. 320 с.

Практичні завдання

Завдання 1. Чим, на Вашу думку, обумовлені антиінноваційні бар'єри в професійній діяльності педагога? Заповніть таблицю.

№	Назва бар'єру	Причина формування	Наслідки

Форма - звіту: таблиця

Завдання 2. Складіть власний список показників готовності педагога до інноваційної діяльності. Проранжуйте їх показники.

Форма - звіту: аргументована відповідь (обсяг до 1 сторінки А 4)

Завдання 3. Які якості треба розвивати майбутньому педагогу, щоб сформувати готовність до інноваційної діяльності?

Форма-звіту: міні-есе «Я б в новатори пішов...».

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ОРГАНІЗАЦІЇ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ

Самостійна робота здобувачів вищої освіти з ОК передбачає:

- поглиблене вивчення питань курсу;
- виконання практичних завдань і вправ;
- творче осмислення сучасної теорії і практики педагогічного провайдингу інноваційних технологій навчання;
- самостійне вивчення теоретичних і методичних робіт, складання бібліографії, анотацій і рецензій по окремих темах (по вибору студента);

- складання міні-словника основних понять дисципліни;

- розробка педагогічних проєктів, з наступною презентацією.

У процесі вивчення курсу здобувачі вищої освіти удосконалюють свої уміння і навички роботи з літературними джерелами, що передусім повинне проявитися в **умінні**:

➤ орієнтуватися в історичній і сучасній педагогічній літературі (наукова, навчальна, методична, педагогічні енциклопедії, словники, довідники), користуватися різними джерелами педагогічної інформації;

➤ добирати літературу за темою оформляти список літератури відповідно до вимог бібліографії;

➤ виділяти думки в літературному джерелі, складати план, тези, конспект, робити виписки відповідно до теми повідомлення, презентації і т.ін.;

➤ складати план виступу на семінарі, визначати логіку, послідовність, аргументацію своїх позицій, спираючись на вивчену літературу;

➤ виявляти різні точки зору в літературі, що вивчається, брати участь в обговоренні питань, аргументувати свої судження.

Велика увага приділяється розвитку творчих умінь і самоосвітньої активності здобувачів вищої освіти, що припускає розвиток умінь:

➤ аналізувати і творчо інтерпретувати психолого-педагогічні ситуації і факти;

➤ формулювати проблемні питання і складати педагогічні завдання відповідно до теми семінару або практичного заняття;

➤ складати особистий план-маршрут самоосвіти відповідно до сфери психолого-педагогічних інтересів.

Календарно-тематичний план самостійної роботи

Тема	Зміст завдань	Кількість годин	Форма звіту
Перший модуль			
1.1. Поняття «інновація» та «педагогічний провайдинг інновацій» в освітньому процесі НУШ	Завдання 1. Напишіть 5-7 бібліографічних карток з літератури до цієї теми, складіть свої анотації до вибраних видань.	6	картотека
	Завдання 2. Підготуйте доповідь на одну із запропонованих тем: ● Інноваційна діяльність в освітньому процесі. Умови запровадження освітніх інновацій. ● Особливості педагогічного провайдингу як безперервного процесу створення, удосконалення,		Презентація PowerPoint з текстом доповіді й обов'язковою вказівкою використаних джерел

	трансферу наукової та інноваційної продукції в освіті Наукові підходи та практичний досвід запровадження інновацій в освітній процес НУШ.		
1.2. Інноваційні тренди сучасної освіти	Завдання 1. Напишіть 5-7 бібліографічних карток з літератури до цієї теми, складіть свої анотації до вибраних видань.	8	картотека
	Завдання 2. Складіть конспект за темою: «Основні тренди в освіті: персоналізація, адаптивне навчання, візуалізація, гейміфікація, E-Learning, технології MOOC, здоров'язбережувальний освітній простір, кумулятивний ефект освіти».		опорний конспект з обов'язковою вказівкою використаних джерел
	Завдання 3. Нова українська школа як тренд української системи освіти Обсяг письмової роботи - 1,5-2 сторінки.		есе
1.3. Теоретичні основи технології навчання. Поняття та сутність інноваційної технології навчання	Завдання 1. Напишіть 5-7 бібліографічних карток з літератури до цієї теми, складіть свої анотації до вибраних видань.	6	картотека
	Завдання 2. Доберіть уривки з літературних і наукових текстів з однієї із запропонованих тем: <ul style="list-style-type: none"> ▪ Традиційні та інноваційні технології навчання. ▪ Дидактичні інновації сучасної освіти та проблеми їх втілення. Специфіка інноваційного навчання та його роль у розвитку сучасної особистості.		фрагмент хрестоматії з обов'язковою вказівкою використаних джерел
1.4. Сучасні інноваційні технології навчання	Завдання 1. Напишіть 5-7 бібліографічних карток з літератури до цієї теми, складіть свої анотації до вибраних видань	2	картотека
	Завдання 2. Термін "інтерактивна технологія" нестримно увірвався в педагогічну науку і практику. У чому специфіка інтерактивних технологій навчання? На підставі визначення сутності інтерактивних технологій та методів навчання скласти таблицю "Інтерактивні технології та методи навчання" (див. Додаток В). У запропонованій таблиці до деяких методів представлено символічно-образне подання. Визначте, яка		таблиця

	інтерактивна технологія або метод проілюстровано у кожному варіанті? Сформулюйте сутність цієї технології або методу. До поданих 6-ти варіантів інтерактивних технологій додати й інші, які привернули вашу увагу.		
Другий модуль			
2.1. Готовність до провайдингу інноваційних технологій навчання як важлива професійна якість педагога НУШ	Завдання 1. Напишіть 5-7 бібліографічних карток з літератури до цієї теми, складіть свої анотації до вибраних видань.	6	картотека
	Завдання 2. Підготуйте доповідь на одну із запропонованих тем: <ul style="list-style-type: none"> • Інноваційна компетентність педагога. Компоненти інноваційної компетентності. • Готовність до інноваційної діяльності як показник здатності педагога нетрадиційно вирішувати актуальні освітні проблеми. Інноваційний потенціал педагога. 		Презентація PowerPoint з текстом доповіді й обов'язковою вказівкою використаних джерел
2.2. Особливості проектування інноваційних технологій навчання	Завдання 1. Напишіть 5-7 бібліографічних карток з літератури до цієї теми, складіть свої анотації до вибраних видань	4	картотека
	Завдання 2. Підготуйте доповідь про будь-яку авторську технологію навчання (за вибором студента)		Презентація PowerPoint з текстом доповіді й обов'язковою вказівкою використаних джерел
2.3. Експертиза педагогічних інновацій	Завдання 1. Напишіть 5-7 бібліографічних карток з літератури до цієї теми, складіть свої анотації до вибраних видань	8	картотека
	Завдання 2. Складіть уявний діалог з педагогом-класиком (за вибором студента) на тему: «Оцінювання рівня інноваційного потенціалу педагогічного колективу та перспективи розвитку». Використовуйте цитати. Діалог має складатися не менше ніж з 10 реплік.		письмова відповідь
2.4. Створення інноваційного середовища навчання в умовах НУШ	Завдання 1. Напишіть 5-7 бібліографічних карток з літератури до цієї теми, складіть свої анотації до вибраних видань	8	картотека
	Завдання 2. Скласти конспект за темою: «Здоров'язбережувальний		опорний конспект 3

	освітній простір та здоров'язберезувальні технології навчання		обов'язковою вказівкою використаних джерел
2.5. Інноваційна діяльність педагога та педагогічна творчість	Завдання 1. Напишіть 5-7 бібліографічних карток з літератури до цієї теми, складіть свої анотації до вибраних видань.	6	картотека
	Завдання 2. Самостійно підберіть і опрацюйте літературу (не менше 8 джерел) за проблемою «Антиінноваційні бар'єри у професійній діяльності педагога та способи їх подолання». Складіть пам'ятку (див. Додаток Г).		письмова пам'ятка, бібліографія за проблемою

ДОДАТКИ

Додаток А

ТЕХНІКА ФІКСАЦІЇ І ОБРОБКИ ІНФОРМАЦІЇ

У ході самостійної роботи ви виконуватимете різного роду запису.

Виділення головної думки - одна з основ розумової культури при роботі з текстом. «Відбирати корисне, - писав великий чеський педагог XVII ст. Я.А.Коменський, - справа такої важливості, що немислимий тямущий читач без уміння відбирати. Єдино надійний плід читання - засвоєння прочитаного, вибір корисного. Воістину тільки це тримає розум в напрузі, зафіксує сприйняте в пам'яті і осяває розум усе більш яскравим світлом. Не побажати виділити з книги нічого, означає усе пропустити».

Текст, як правило, містить декілька основних думок, кожна з яких розвивається в межах своєї тематичної групи. Найчастіше (хоча і не завжди) "межа" між цими групами позначається ясно. На аркуші цією межею може бути абзац, в усній мові - паузи або зміна інтонації того, що говорить. Звичайний текст характеризується тим, що пишеться і вимовляється слів значно більше, чим це потрібно для розуміння написаного або сказаного. Лінгвісти підраховали, що надмірність в мові досягає 60-70%. Читаючи, ми інтуїтивно використовуємо деякі слова і фрази як опорних. Такі опорні слова і фрази називаються ключовими. Ключові слова і фрази несуть основне смислове і емоційне навантаження змісту тексту. Вибір ключових слів - це перший етап смислового згортання, смислового стискування матеріалу.

Тези - це коротко сформульовані основні думки, положення матеріалу, що вивчається. Тези лаконічно виражають суть читаного, дають можливість розкрити зміст. Формулюючи тези, немає необхідності всякий раз прибгати до цитування. Але самобутність, оригінальність авторського висловлювання, збережена в тезах, сприяє гостроті сприйняття матеріалу. Тези неодмінно слід нумерувати - так зберігається, фіксується логіка авторських суджень. При записі необхідно залишати пропуск після кожної тези - надалі це полегшує їх використання.

У роботі за визначенням "основних думок", "сміслових віх" дуже допомагає уміння складати **план** - усний або письмовий - повинен відбивати в стислому виді смислову структуру матеріалу, що вивчається. План - це як би шлях через текст, від факту до факту, від думки до думки. Хороший план чітко виражає основний зміст тексту і робить його легкоосязним і компактным, зручним для зберігання в пам'яті. Складання плану допоможе вам вичерпати з тексту усю закладену в нім істотну інформацію, без втрат. Для того, щоб скласти план, хороший читач подумки ділить текст на частини, кожна з яких містить закінчене повідомлення про якийсь момент розвитку теми. Ця робота повинна привести вас до створення пунктів плану. Таким чином, пункт плану - це коротке, в одно пропозицію, формулювання основного змісту частини тексту.

Дуже корисний план при підготовці і продумуванні відповіді (наприклад, на іспиті). Грамотно побудувавши свою відповідь, студент перераховує істотні думки і навколо кожної з них групує матеріал, тим самим, розбиваючи його на частини. При цьому він обмірковує порядок частин і зв'язок між ними. Іноді складання плану виявляється важкою справою через те, що дуже важко знайти короткі формулювання для вираження головних думок, особливо якщо прагнути до єдиної форми плану.

Існує декілька видів плану : перший найпростіший вид плану - **питальний**. Якщо ми відповідатимемо цілими пропозиціями на ці основні питання плану, то ми отримаємо **тезовий план**. А, перетворивши пункти-пропозиції тезового плану на нормативні конструкції, ми отримаємо **номінативний план**. Номінативний план не відповідає на питання, як тезовий, а лише називає (формулює) основні проблеми тексту, значить, і є найбільш коротким. Так само розрізняють простий план і складний. Простий план складається в ході первинного читання, коли фіксуються основні пункти залежно від кількості вибраних смислових частин тексту. Далі можливі два шляхи: групування або деталізація.

Будьте уважні до графічної культури запису! Нумерація пунктів, уступи, підкреслення, позначки на полях у заголовків особливо важливих, запис через рядок - ось основні вимоги. Схема запису плану може виглядати приблизно так:

I. _____
1). _____
2). _____
3). _____
 а. _____
 б. _____

II. _____

Складання плану не лише спосіб роботи, що допомагає зрозуміти текст, але і результат розуміння : не зрозумівши текст навіть «ідеальний читач» не зуміє скласти план.

Конспект (від лат. *conspectus* – огляд, виклад) – 1) письмовий текст, що система-тично, коротко, логічно і зв'язно передає зміст основного джерела інформації (статті, книги, лекції та ін.); 2) синтезуюча форма запису, який може включати план джерела інформації, виписки з нього та його тези.

Види конспектів:

➤ **плановий конспект** (план-конспект) – конспект на основі сформованого плану, що складається з певної кількості пунктів (із заголовками) і підпунктів, що відповідають певним частинам джерела інформації;

➤ **текстуальний конспект** – детальна форма викладу, заснована на виписках з тексту-джерела та його цитуванні (з логічними зв'язками);

➤ **довільний конспект** – конспект, що включає декілька способів роботи над матеріалом (виписки, цитування, план та ін.);

➤ **схематичний конспект** (контекст-схема) – конспект на основі плану, складеного з пунктів у вигляді питань, на які треба дати відповідь;

➤ **тематичний конспект** – розробка і висвітлення в конспективній формі певного питання, теми;

➤ **опорний конспект** (введено В. Шаталовим) – конспект, в якому зміст джерела інформації закодовано за допомогою графічних символів, малюнків, цифр, ключових слів та ін.;

➤ **зведений конспект** – обробка декількох текстів з метою їх зіставлення, порівняння і зведення до єдиної конструкції;

➤ **вибірковий конспект** – вибір з тексту інформації на певну тему.

Виконання завдання: 1) визначити мету складання конспекту; записати назву тексту або його частини; записати вихідні дані тексту (автор, місце і рік видання); 2) виділити при первинному читанні основні смислові частини тексту; виділити основні положення тексту; виділити поняття, терміни, які вимагають роз'яснень; 3) послідовно і коротко викласти основні

положення матеріалу, що вивчається; 4) сформулювати висновки щодо основних положень, конкретних фактів і прикладів (без детального опису).

При складанні конспектів доцільно використовувати прийоми унаочнення, а також обов'язково дотримуватися правил цитування (цитата має бути поміщена в лапки, дано покликання на її джерело, вказана сторінка).

Бібліографія складається в алфавітному порядку прізвищ авторів або назв творів (за відсутності прізвища автора). У список включаються усі використані автором роботи літературні джерела незалежно від того, де вони опубліковані (у окремому виданні, у збірці, журналі, газеті і так далі), а також від того, чи є в тексті посилання на не включені в список твори або останні не цитувалися, але були використані автором в ході роботи.

У списку застосовується загальна нумерація літературних джерел. При оформленні початкових даних джерела вказуються прізвище і ініціали автора, назва роботи, дублюється прізвище автора (авторів), місце і рік видання, загальна кількість сторінок.

Оформлення посилання на цитовану або згадану роботу. Є два варіанти: або у вигляді так званої "виноски", коли в тексті після укладеної лапки цитати, проставляється її порядковий номер по відношенню до інших цитат на цій сторінці, а джерело цитати вказується у кінці сторінки. Іноді джерело вказується безпосередньо в тексті в дужках, після процитованого висловлювання. У тому і іншому випадку пишуть: прізвище автора, ініціали, назву роботи без лапок, місце і рік видання. У кінці посилання - сторінку (цы) цитованого тексту. Часто замість повних відомостей про використовуване джерело приводять його порядковий номер в списку літератури, що додається, у кінці роботи. Приклад: У своєму дослідженні Ю.А. Барсов [12, с. 29] писав: «...».

Аналіз педагогічних ситуацій - це метод, що передбачає безпосереднє використання психолого-педагогічних знань для прогнозування способів дій учасників педагогічного процесу у вирішенні конкретної педагогічної задачі.

Можна виділити деякі види педагогічних ситуацій, що розкривають змістову сторону діяльності викладача: 1) ситуації, пов'язані з усвідомленням необхідності вивчення студентів, студентського колективу, оволодінням знаннями та формуванням умінь з вивчення колективу, рівня розвитку і вихованості студентів; 2) ситуації на усвідомлення доцільності визначення завдань педагогічної роботи, оволодіння знаннями та вміннями цілепокладання; 3) ситуації, що показують необхідність ретельного відбору педагогічних засобів (змісту, форм, методів, прийомів) розв'язання поставлених завдань, а також допомагають оволодіти знаннями і вироблення вміння проведення такого відбору; 4) ситуації, що пов'язані з усвідомленням необхідності урахування психологічних умів і педагогічних закономірностей в організації виховного процесу, з оволодінням знаннями у цьому аспекті і практичними вміннями організації діяльності студентів.

Аналіз педагогічних ситуацій незалежно від їх конкретного змісту може здійснюватися за наступними питаннями-завданнями:

➤ Як Ви оцінюєте те, що відбулося в описаній ситуації? Наскільки дана ситуація типова? Доводилося Вам зустрічатися з подібними явищами?

➤ Які помилки і ким були допущені в даній ситуації? Яка причина цих помилок?

➤ Які закономірності, педагогічні принципи не враховані? Яким чином смороду повинні бути враховані?

➤ Що б Ви зробили за даних обставин? Обґрунтуйте власні дії з наукових позицій.

➤ Визначте, які психолого-педагогічні, педагогічні та спеціальні знання необхідні для вирішення даної ситуаційної задачі?

➤ Що у певній ситуації може зробити колектив?

➤ Запропонуйте систему дій, котрі попереджають подібні ситуації, обґрунтуйте їх.

➤ Якими знаннями Ви не оволоділи достатньою мірою для ефективного вирішення подібної ситуації.

Педагогічні завдання, їх види і етапи рішення. Уся педагогічна діяльність складається з ланцюга педагогічних ситуацій. Вони створюються як педагогом, так і учнями,

спонтанно і спеціально. Наприклад, в клас заходить учень, що запізнився; під час перевірки домашнього завдання хтось виявився не підготовленим; під час пояснення нової теми по класу передається записка. Це не завжди конфлікти, але завжди протиріччя між очікуванням і реальністю. Ці ситуації педагог усвідомлює і формулює для себе в завдання.

Педагогічне завдання - це завжди осмислення педагогічної ситуації, що склалася, з метою перекладу її на новий рівень, що наближає до мети педагогічної діяльності. У цьому і полягає майстерність педагога. Ситуація може не стати завданням, якщо учитель її не помічає або ігнорує. Вона може сприйматися як завдання, але вирішуватися недоцільно, якщо педагог реагує на виниклу ситуацію окриком, тим самим не вирішуючи конфлікт, а посилюючи його. Будь-яке завдання може мати декілька рішень, ефект яких залежатиме від педагогічної спрямованості, знань, здібностей, володіння технікою. Одну і ту ж ситуацію педагог може перевести в різні по характеру завдання:

- стратегічні (виховувати відповідальність, організованість і так далі);
- тактичні (наприклад, активізація пізнавальної діяльності на уроці);
- ситуативні (наприклад, як відреагувати на дисциплінарні порушення).

у цілому, педагогічне завдання нічим принципово не відрізняється від будь-якого іншого завдання. Кожному педагогові і кожній людині в його діяльності доводиться стикатися з певними проблемними ситуаціями, що виникають головним чином у сфері спілкування, а також взагалі в житті, в процесі розвитку людини. Загальними є і основні етапи рішення поставленої задачі.

1. Аналіз ситуації і усвідомлення проблеми. Невміння бачити ситуацію, розуміти, що коштує за діями учнів, призводить до помилок в рішенні задачі.

2. Аналіз початкових даних. Важливо зрозуміти місце ситуації в цілісному процесі педагогічної діяльності. В результаті відбувається усвідомлення мотивів вчинків, цілей діяльності, специфіки умов, особливостей взаємин. Приписування учнем неіснуючих намірів може перекреслити ефект педагогічного впливу.

3. Висунення гіпотези - це ситуація коли учителеві необхідно вибрати з наявного теоретичного багажу і досвіду найбільш доцільні прийоми. Це вимагає активного мислення і уяви. Крім того, учитель-майстер притягає для аналізу ситуації колектив. Початкуючий учитель, навпаки, часто виходить на парну взаємодію.

4. Вибір системи методів. Один прийом, як правило, виявляється малоефективний. Дуже істотно і те, що педагоги-майстри шукають причини виникнення небажаних ситуацій в собі, тому кожне їх рішення є крок до гармонізації своєї діяльності, до самовиховання і підвищення педагогічної майстерності.

Вивчення та узагальнення педагогічного досвіду - форма самостійної роботи, що дозволяє виявити у досвіді педагогів - майстрів новаторські знахідки та утруднення, що відображають реальні протиріччя педагогічного процесу. Вивчення та узагальнення педагогічного досвіду потребує використання таких методів, як спостереження, бесіда, інтерв'ювання, вивчення письмових, графічних, творчих робіт студентів, педагогічної документації. Опис вивченого досвіду передбачає:

➤ чітке формулювання розглядуваної проблеми; вибір мети, завдань і методів вивчення педагогічного досвіду;

➤ загальна характеристика педагога-новатора або наставника (куратора, класного керівника); стаж роботи, предмет викладання, соціальна активність, результати роботи, їх стабільність;

➤ особливості роботи педагога-новатора: зацікавлює студентів оригінальністю міркувань та ідей, заохочує емоційністю, забезпечує чітко сплановану організацію педагогічного процесу нестандартними методами, встановлює спів-працю зі студентами на гуманістичних засідках, проявляє креативні особистісні якості, володіє новітніми педагогічними вміннями та творчими здібностями;

➤ сутність педагогічного досвіду, його привілеї (або недоліки), особливості досягнення результатів педагогічної роботи (вивчення студентів, методика формування знань і умінь,

особистісних якостей студентів та студентського колективу, робота з активом, координація діяльності викладачів, робота з батьшками); оцінка вивченого досвіду з позицій сучасних вимог та особистісне ставлення до нього, визначення тихий моментів, які будуть використані для особистої практики.

Додаток Б

КАРТOTEKA СПОСОБІВ РОБОТИ З ТЕКСТОМ

«Подвійний щоденник». Цей спосіб припускає зв'язування прочитаного з актуальними для студентів питаннями і проблемами. Технічно щоденник організовується таким чином: розділити аркуш паперу на два стовпці, в лівому стовпці передбачається конспектувати ті частини тексту, які притягнули вашу особливу увагу, а в правому необхідно написати коментар до фрази, яка відмічена ліворуч: чому записана саме ця цитата? про що вона примушує замислитися? Таким чином, читаючи текст, треба уриватися і робити записи в "Подвійному щоденнику".

«Щоденник з реакцією на прочитане». Цей тип щоденника припускає виконання певних завдань, наприклад: виберіть три ідеї в тексті, з якими Ви не згодні; знайдіть одну приховану посилку, на підставі якої пише автор; опишіть в хронологічному порядку, як розвивалося Ваше розуміння тексту; прочитайте назву і перший абзац, запишіть дві ідеї, які Ви вже знаєте по цій темі; напишіть два питання, відповіді на які сподівається знайти в цьому тексті, запишіть відповіді, коли Ви їх знайдете; зафіксуйте хоч би три ідеї, які Ви не чекали зустріти.

«I.N.S.E.R.T». Цей спосіб припускає порівняння первинних очікувань з результатами читання. Обробка тексту здійснюється за допомогою спеціальних позначок:

- «+» - вкажіть місце, яке підтверджує вірність Ваших припущень;
- «-» - вкажіть місце, яке спростовує Ваші припущення;
- «!» - вкажіть місце, в якому міститься інформація, яку Ви не чекали побачити;
- «?» - вкажіть місце, що містить те, про що Ви хотіли б дізнатися більше.

Після читання студенти можуть порівняти свої позначки.

«Критичні дискусійні групи». Вид роботи, що припускає, що студенти підходять до тексту з явним скептицизмом і ставлять під сумнів його зміст. Для роботи з публіцистичним або іншим текстом може бути запропонований набір наступних завдань :

- яке головне питання ставиться в цьому уривку, і яку відповідь пропонує автор;
- які цінності, не сформульовані автором в тексті, необхідно прийняти, щоб зробити такий же висновок, як робить автор;
- з якими припущеннями, висловленими у формі описів, необхідно погодитися, щоб зробити такий же висновок, як робить автор;
- чи є присутніми в тексті якісь авторські характеристики людей або ідей, з якими можна не погодитися; які факти автор просить прийняти на віру;
- що залишилося недомовленим.

➤ **«Запитаєте у автора».** Спосіб роботи з текстом, що ініціює в студентів постановку питань до автора тексту. Для того, щоб спонукати студентів читати активно і потім давати додаткові роз'яснення, можуть використовуватися наступні фокусуючі питання:

- Про що, як Вам здається, говорить тут автор?
- Як ми могли б виразити це ясніше?
- Чому нам автор повідомляє це тепер?
- Що необхідно знати заздалегідь, щоб зрозуміти прочитане?
- Куди, по Вашому припущенню, приведе аргументація автора?

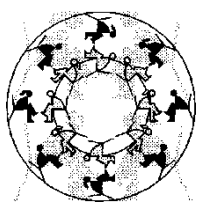
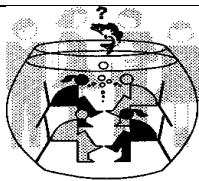
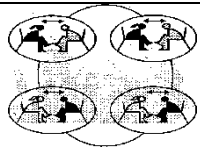

«Залиште за мною останнє слово». Спосіб читання тексту, при якому студенти вибирають найважливіший, на їх думку, уривок і записують його на одній стороні аркуша паперу. З іншого боку пишуться наступного роду коментарі:

- Які думки викликав цей уривок?
- Чому це важливо?
- Чи можна поставити під сумнів це?

Під час наступного обговорення по черзі читаються вибрані для коментаря уривки. Викладач після читання кимось із студентів свого уривка, запрошує прокоментувати цей же уривок. Вислухавши усіх, студент дає свій коментар.

Додаток В

ІНТЕРАКТИВНІ ТЕХНОЛОГІЇ ТА МЕТОДИ НАВЧАННЯ

Назва	Сутність	Символічно - образне подання
		
		
		
		
		
		

Література

Інтерактивні технології: теорія та методика: посібник. - Умань, 2008 (http://dspace.udpu.org.ua:8080/jspui/bitstream/6789/377/1/interakt_tehn_teor_met.pdf)

Пометун О. І. Енциклопедія інтерактивного навчання / О. І. Пометун. - До.: СПД Кулінічев Б.М., 2007. - 144 с. (http://informkon.at.ua/ld/0/9_...pdf)

Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання: науково-методичний посібник / О. І. Пометун, А.В. Пироженко ; ред. О. І. Пометун. - До. : А.С.К., 2004. (http://pedagogika.ucoz.ua/knygy/Suchasnyj_urok.pdf)

ПАМ'ЯТКА МОЛОДОМУ ВЧИТЕЛЮ «ПЕДАГОГІЧНА ВЗАЄМОДІЯ ПРОФЕСІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ВЧИТЕЛЯ»

- Я не всезнайко і не намагатимуся бути ім. Я хочу, щоб мене любили, тому буду відкритий дітям.
- Я так мало знаю про складні лабіринти дитинства, що дозволю дітям учити мене.
- Я краще засвоюю знання, отримані шляхом власних зусиль, тому об'єднаю свої зусилля із зусиллями дитини.
- Іноді мені потрібний притулок, тому я дам його дітям.
- Я люблю, щоб мене приймали таким, який я є насправді, тому прагнутиму співпереживати дитині і цінувати його.
- Я схильний помилятися, тому буду терплячий до людської суті дитини.
- Приємно почувати себе начальником, тому мені знадобиться багато працювати, щоб захистити від себе дітей.
- Я єдиний, хто може прожити моє життя, тому я не прагнутиму управляти життям дитини.
- Я навчився майже усьому, що я знаю, на власному досвіді, тому я дозволю дітям придбати свій.
- Я черпаю підтримку і волю до життя усередині себе, тому я визнаватиму і підтверджуватиму почуття самозвеличання у дитини.
- Я не можу зробити так, щоб страх, біль, розчарування і стреси дитини зникли, але я намагатимуся прагнути пом'якшити удар.
- Я відчуваю страх, коли беззахисний, тому торкатимуся до внутрішнього світу дитини з добротою, ласкою і ніжністю.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

Основні джерела

1. **Дидактика:** теорія і практика: навч.-метод. посіб. для студ. гуманітарних факультетів / О.С. Березюк, О.М. Власенко. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2017. 212 с.
2. **Дистанційні технології в освіті:** збірник науково-методичних рекомендації щодо організації виховання, навчання та розвитку учасників освітнього процесу під час карантину / під ред. Ю. О. Бурцевої, Д. В. Малєєва. Краматорськ : Відділ інформаційно-видавничої діяльності, 2020. 95 с.
3. **Дичківська І.М.** Інноваційні педагогічні технології: підручник. Київ: Академвидав, 2015. 304 с.
4. **Інноваційні технології навчання:** навч. посібн. для студ. / [Кол. авторів; відп. ред. Бахтіярова Х.Ш.; наук. ред. Арістова А.В.; упорядн. словника Волобуєва С.В.]. К. : НТУ, 2017. 172 с.
5. **Каменєва Т. М.** Теоретичні основи навчання: навч.-метод. посібник. Київ: МНУЦ, 2018. 282 с.
6. **Литвинов А.С.** Педагогічний провайдинг інновацій в освіті: навч. посібник. Суми: Університетська книга, 2017. 265с.
7. **Литвинюк Г. І.** Проектна діяльність в освітньому середовищі : метод. посіб. Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2014. 126 с.
8. **Михайличенко В.М., Рудик Я.М.** Освітні технології: навчальний посібник. Київ: ЦП «КОМПРИНТ», 2016. 583 с..
9. **Нова українська школа:** poradnik для вчителя / за заг. ред. Н. М. Бібік. Київ: Літера ЛТД, 2018. 160 с.
10. **Прокопів Л.** Інноваційні технології навчання і виховання у ВНЗ: навчально-методичний посібник. Івано-Франківськ, 2017 . 166 с.
11. **Сисоєва С.О.** Інтерактивні технології навчання дорослих: навчально-методичний посібник. Київ: ВД «ЕКМО», 2011. 320с.

12. **Чепіль М.М.** Дудник Н.З. Педагогічні технології: навч. посібник. Київ: Академвидав, 2012. 224 с.
13. **Штефан Л.В.** Інноваційні технології в освіті: навч. посібник. Х.:Точка, 2012. 174 с.

Словники та енциклопедії

1. **Гончаренко С.** Український педагогічний словник. Київ: Либідь, 1997. 376 с.
2. **Енциклопедія освіти** / Акад. пед. наук України; головний ред. Василь Григорович Кремінь. Київ : Юрінком Інтер, 2008. 1040 с.
3. **Енциклопедія педагогічних технологій та інновацій** / Автор-укладач Н. П. Наволокова. Харків : Вид. група «Основа», 2009. 176 с.
4. **Інновації у вищій освіті: глосарій термінів і понять** / за ред. І.В. Артёмова; [уклад.: І.В. Артёмов, А.В. Шершун, С.В. П'ясецька-Устич]. Ужгород: ПП «АУТДОР – ШАРК», 2015. 160 с.
5. **Коджаспирова Г. М.** Педагогический словарь : для студ. высш. и сред. пед. учеб. Заведений. Москва: ИКЦ «МарТ»; Ростов н/Д : Издат. центр «МарТ», 2005. 448 с.
6. **Короткий** словник актуальних педагогічних термінів / упор. Флегонтова Н.М. К.: КНУТД, 2013. 55 с.
7. **Педагогический энциклопедический словарь** / Под ред. Б. М. Бим-Бада. Москва: Большая Российская энциклопедия, 2003. 528 с.
8. **Пометун О. І.** Енциклопедія інтерактивного навчання. Київ, 2007. 144 с.
9. **Словник** навчально-педагогічних понять і термінів: Метод. посіб. / Уклад.: Л.П. Вовк, Г.Д. Панченко, О.С. Падалка та ін. К.: Вид-во НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2001. 84 с.

Додаткова навчальна література

1. **Берджес Д.** Обучение как приключение: Как сделать уроки интересными и увлекательными ; пер. с англ. Москва: Альпина Паблишер, 2015. 238 с.
2. **Биков В. Ю.** Моделі організаційних систем відкритої освіти: монографія Київ : Атіка, 2009. 684 с.
3. **Богосвятська А.І.,** Кудрик Л.Г. Сучасний педагог – тренер з розвитку і гармонізації особистості. Посібник для учителя-практика. Львів, 2019. 56 с.
4. **Богосвятська А.-М.** Як зробити смачний, ароматний, кольоровий урок. Методичний посібник. Львів: Академія гармонізації особистості, 2019. 76 с.
5. **Дмитренко К. А.,** Коновалова М. В., Семиволос О. П., Бекетова С. В. Звичайні форми роботи – новий підхід: розвиваємо ключові компетентності : метод. посіб. Харків: ВГ «Основа», 2018. 119 с.
6. **Журавель Т. О.,** Соколова Н.О. Интегрированное навчання – основний складник STEM-освіти. *Освіта та розвиток обдарованої особистості.* № 12 (55) /12/2016. с. 32.
7. **Ильина Н.Ф.** Особенности методического обеспечения инновационной педагогической деятельности. *Инновации в образовании.* 2011. № 10. С. 49-57.
8. **Інформаційно-комунікаційні** технології для педагогічних працівників (Практичний курс) / укл. Покришень Д.А., Закревська Є.С., Корнієць О.М., Літош Ю.М., Ракута В.М., Тихоненко О.О. Чернівці: ЧОШПО імені К.Д.Ушинського, 2011. – 62 с.
9. **Кендюхова А. А.** Вчителю про сучасну філософію оцінювання навчальних досягнень школярів: навчально-методичний посібник. Кропивницький: КЗ «КОШПО імені Василя Сухомлинського», 2017. 52 с.
10. **Кларин М.В.** Инновации в мировой педагогике: обучение на основе исследования. Рига: Эксперимент, 1995. 176 с.
11. **Класна школа:** навчально-методичний посібник для учнів та педагогів загальноосвітніх навчальних закладів. Львів, 2017. 160 с.
12. **Коваль Т.І.** Підготовка викладачів вищої школи: інформаційні технології у педагогічній діяльності : навч.-метод. посіб. К. : Вид. центр НЛУ, 2009. 380 с.
13. **Не смійся з мене.** Посібник для вчителя./ Лора Паркер Роерден. Харків : Наук. вид-во АСТА, 2015. 104 с.

14. **Нова** українська школа. Концептуальні засади реформування середньої школи. Київ: МОН України, 2016. 40 с.
15. **Організація** дистанційного навчання в школі: методичні рекомендації. Укладачі Лотоцька А., Пасічник О. 2020. 36 с.
16. **Основи** педагогічної творчості та майстерності : курс лекцій / авт. колектив: В. М. Горелова, Н. В. Гузій, Л. О. Мільто та ін. Суми : ПКП «Еллада S», 2009. 255 с.
17. **Підласий А.І.** Педагогічні інновації . *Рідна школа*. 1998. № 12. С. 3
18. **Програма** «Нова українська школа» у поступі до цінностей. Київ, 2018. 40 с.
19. **Професійна** педагогічна освіта: становлення і розвиток педагогічного знання: монографія / за ред. проф. О.А. Дубасенюк. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2014. 443 с.
20. **Романюк І.** Упровадження інноваційної освітньої діяльності у навчальному закладі. *Практика управління закладом освіти*. 2016. № 2. С. 23–33.
21. **Ставицька І. В.** Інформаційно-комунікаційні технології в освіті [Електронний ресурс] Національний технічний університет України «КПІ», 2015. – Режим доступу: <http://confesp.fl.kpi.ua/ru/node/1103>
22. **Теслюк В. М.,** Лузан П.Г. Основи педагогічної майстерності : навчальний посіб. Київ: НАКККіМ, 2011. 304 с.
23. **Тищенко Л.М.** Культура педагога : монографія. Харків: «Міськдрук», ХНТУСГ ім. П. Василенка, 2015. 320 с.
24. **Чижевський Б.** Що нав'язують українським дітям у «Новій українській школі»? (Проблеми реалізації нової редакції Закону України «Про освіту»). Київ, 2019. 181 с.
25. **Химинець В.** Інноваційна освітня діяльність: монографія. Тернопіль: Мандрівець, 2009. 360 с.
26. **Шевченко Л. С.** Безперервність як основний принцип реформування сучасної системи освіти / Л. С. Шевченко // Матеріали наук.-практ. конф. викл., аспірантів і студ. Нац. ун-ту «Юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого» «Соціально-економічні трансформації сучасного світу» (15 трав. 2013 р.) Харків, 2013. С. 83–86. – Режим доступу: http://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/4017/1/Shevchenko_83.pdf. – Назва з екрана.
27. **Шлейхер А.** Найкращий клас у світі: як створити освітню систему 21-го століття. Львів: Літопис, 2018. 296 с.
28. **Шулікін Д.** STEM-освіта: готувати до інновацій. *Освіта України*. Офіційне видання Міністерства освіти і науки України. 2015 рік. №26. С. 8-9.
29. **Шуляр В. І.** Сучасний урок: компетентнісно-діяльнісна парадигма. Миколаїв : ОІППО, 2011. 76 с.

Інформаційні ресурси

1. «Відкрита освіта: новітні технології у навчальному процесі та освітньому менеджменті як засіб інтенсифікації розвитку освітньо-наукової системи України». Аналітична записка // Національний інститут стратегічних досліджень : сайт. – Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/articles/721/>. – Назва з екрана.
1. 35 інструментів для дистанційного навчання — добірка НУШ <https://nus.org.ua/articles/30-instrumentv-dlyadystantsijnogo-navchannya-dobirka-nush/> – Назва з екрана.
2. STEAM-освіта. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://iteach.com.ua/news/massmedia/?pid=2621>.
3. National math + science initiative [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nms.org>.
4. STEM-освіта [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.imzo.gov.ua/stem-osvita>.
5. <http://osvita.org.ua> – освітній портал (каталог освітніх ресурсів, новини освіти)
6. <http://www.mon.gov.ua> – офіційний сайт МОН України
7. Масові відкриті онлайн-курси [Електронний ресурс] // Вікіпедія : сайт. – Режим доступу: https://uk.wikipedia.org/wiki/Масові_відкриті_онлайн-курси. – Назва з екрана.
8. Мобільний застосунок Mova [Електронний ресурс] // Освітній проект «Мова – ДНК нації» : сайт. – 2015. – 21.12. – Режим доступу: <https://ukr-mova.in.ua/blog/pershuj-mobilnij-zastosunok-dlya-vuvchennya-ukrayinskoji-movu>. – Назва з екрана.

9. Освіта після пандемії. Тренди майбутнього шкільної освіти <https://nus.org.ua/view/osvita-pislya-pandemiyi-chastyna2-trendy-majbutnogo-shkilnoyi-osvity/>– Назва з екрана.
10. Практики та підходи до дистанційного навчання — рекомендації для вчителів <https://nus.org.ua/articles/praktyky-ta-pidhody-dodystantsijnogo-navchannya-rekomendatsiyi-dlyavchyteliv/>– Назва з екрана.
11. Усе в одному місці: як програма Discord допоможе організувати дистанційне навчання <https://nus.org.ua/articles/use-v-odnomu-mistsi-yakprogramma-discord-dopoozheorganizuvaty-dystantsijnenavchannya/>– Назва з екрана.
12. Чотири сервіси, які допоможуть організувати дистанційне навчання <https://nus.org.ua/articles/chotyry-servisy-yakidopomozhut-organizuvaty-dystantsijne-navchannya/>– Назва з екрана.
13. Що таке STEM-освіта. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://uvirit.blogspot.ru/2015/10/stem-steam-stream.html>.
14. Як використовувати YouTube у дистанційному навчанні <https://nus.org.ua/articles/yak-vykorystovuvaty-youtube-udystantsijnijnomu-navchanni/>– Назва з екрана.
15. Як працювати в Google-клас: покрокова інструкція <https://nus.org.ua/articles/yak-pratsyuvaty-v-google-klaspokrokovaya-instruktsiya/> – Назва з екрана.
16. Як технічно організувати дистанційне навчання — покрокова інструкція <https://nus.org.ua/articles/yak-tehnichno-organizuvatydystantsijne-navchannya-pokrokovaya-instruktsiya/> – Назва з екрана.

ЗАВДАННЯ ДЛЯ ПОТОЧНОГО І ПІДСУМКОВОГО КОНТРОЛЮ

Запитання для підготовки до модульних контрольних робіт

Змістовний модуль I

1. Сутність понять «технологія», «технологізація», «технологічний підхід».
2. Технологізація освіти. Ознаки і принципи технологічного підходу у навчанні.
3. Умови ефективного використання технологічного підходу у навчанні.
4. Роль і значення технологізації в сучасному світі.
5. Інноваційні тенденції розвитку освіти в Україні. Інноваційний підхід як умова гуманізації освіти.
6. Технологія як педагогічна категорія. Компоненти педагогічної технології. Основні ознаки педагогічної технології.
7. Класифікація технологій навчання.
8. Інноваційні технології навчання.
9. Види інноваційних технологій навчання.
10. Порівняльна характеристика традиційних та інноваційних технологій навчання.
11. Поняття «педагогічний провайдинг інновацій».
12. Теоретико-методологічні основи провайдингу інновацій в галузі освіти.
13. Особливості педагогічного провайдингу як безперервного процесу створення, удосконалення, трансферу наукової та інноваційної продукції в освіті.
14. Інноваційні форми та методи навчання в освітньому процесі НУШ.

Змістовний модуль II

1. Поняття та сутність проектування технології навчання. Методологічне забезпечення процесупроєктування.
2. Етапи й особливості педагогічного проектування.
3. Методи проектування й конструювання технології навчання.
4. Експертиза педагогічної технології. Критерії ефективності при перевірці технологій навчання. Методиперевірки.
5. Проблеми впровадження інноваційної технології навчання в освітній процес НУШ.
6. Готовність педагога до провайдингу інноваційних технологій навчання в умовах освітнього процесу НУШ.
7. Психолого-педагогічні аспекти педагогічної взаємодії в умовах освітніх інновацій.
8. Інноваційна компетентність педагога. Компоненти інноваційної компетентності.

9. Основні принципи провайдингу інноваційних технологій навчання.
10. Професійні і особисті якості педагога підготовленого до провайдингу інноваційних технологій навчання.
11. Показники готовності педагога до провайдингу інноваційних технологій навчання.
12. Інноваційний потенціал педагога.
13. Наукові уявлення про творчість. Творчі можливості особистості: структура та проблеми розвитку.
14. Творчість у педагогічній діяльності. Умови розвитку педагогічної творчості сучасного вчителя.

Запитання для підготовки до підсумкового контролю

Тема 1. Поняття «інновація» та «педагогічний провайдинг інновацій» в освітньому процесі НУШ. Зміст понять «інновація», «інноватика». Види інновацій. Інноваційні процеси. Інноваційна діяльність в освітньому процесі. Поняття «педагогічний провайдинг інновацій». Теоретико-методологічні основи провайдингу інновацій в галузі освіти. Особливості педагогічного провайдингу як безперервного процесу створення, удосконалення, трансферу наукової та інноваційної продукції в освіті. Умови запровадження освітніх інновацій.

Тема 2. Інноваційні тренди сучасної освіти. Характеристика сучасної учнівської молоді як покоління Z. Особливості навчання та виховання покоління Z. Сутність поняття тренди в освіті. Основні тренди в освіті: ключові життєві уміння, персоналізація, адаптивне навчання, візуалізація, гейміфікація, E-Learning, технології MOOC, використання Web-технологій, здоров'язбережувальний освітній простір, формувальне оцінювання, медіаосвіта, стресменеджмент, кумулятивний ефект освіти.

Тема 3. Теоретичні основи технології навчання. Поняття та сутність інноваційної технології навчання. Технологічний підхід до процесу навчання. Технологізація та новаторство в освіті. Особистісно орієнтована освіта і технології. Гуманістична спрямованість освітніх технологій. Інноваційний характер сучасних технологій навчання. Зміст поняття «інноваційна технологія навчання». Традиційні та інноваційні технології навчання. Стратегії впровадження інноваційних технологій навчання.

Тема 4. Сучасні інноваційні технології навчання. Інноваційність у сучасному освітньому просторі. Компетентнісний підхід в освіті. STEAM-освіта. Взаємне наставництво (peer-tutoring). Технологія критичного мислення. Технологія мотивації успіхом. Квест-технології у навчанні. Веб-квест. Мейкерство. Епістемічні технології в освітньому процесі. Дистанційне навчання: сутність, форми реалізації. Синхронне та асинхронне дистанційне навчання. Змішане навчання як сучасний тренд.

Тема 5. Готовність до провайдингу інноваційних технологій навчання як важлива професійна якість педагога НУШ. Основні напрямки вдосконалення змісту освіти в умовах становлення Нової української школи. Управління інноваційною педагогічною діяльністю. Готовність педагога до провайдингу інноваційних технологій навчання в умовах освітнього процесу НУШ. Психолого-педагогічні аспекти педагогічної взаємодії в умовах освітніх інновацій. Інноваційна компетентність педагога. Компоненти інноваційної компетентності. Основні принципи провайдингу інноваційних технологій навчання. Готовність до провайдингу інноваційних технологій навчання як умова професійної успішності педагога НУШ.

Тема 6. Особливості проєктування інноваційних технологій навчання. Структура технології навчання. Алгоритм створення технології навчання. Зміст і сутність педагогічного проєктування. Об'єкт педагогічного проєктування. Педагогічна система. Педагогічний процес. Педагогічна ситуація. Функції педагогічного проєктування. Принципи педагогічного проєктування. Форми педагогічного проєктування. Етапи педагогічного проєктування. Авторські технології та їх проєктування.

Тема 7. Експертиза педагогічних інновацій. Зміст і сутність поняття «експертиза». Експертиза педагогічних інновацій. Основні положення експертизи педагогічних інновацій. Цілі і функції. Загальні та спеціальні методи дослідження освітніх процесів. Процедура експертизи педагогічних інновацій. Карта експертизи. Методика експертизи. Суперечності, які

зумовлюють необхідність пошуку нових технологій навчання. Оцінювання продуктивності інноваційної технології навчання. Оцінювання рівня інноваційного потенціалу педагогічного колективу та перспективи розвитку.

Тема 8. Створення інноваційного середовища навчання в умовах НУШ. Формула Нової української школи: особистісно зорієнтована модель освіти, ключові компетентності, наскрізні уміння, інтегроване навчання, тематичне навчання, навчальні осередки, формувальне оцінювання, педагогіка партнерства, виховання на цінностях, умотивований творчий учитель. Особливості організації освітнього процесу для дітей різних вікових груп: початкова школа, базова середня освіта, профільна середня освіта. Інклюзивна освіта в Україні. Зворотний зв'язок в освітньому процесі.

Тема 9. Інноваційна діяльність педагога та педагогічна творчість. Сутність та особливості інноваційної педагогічної діяльності. Антиінноваційні бар'єри у професійній діяльності педагога та способи їх подолання. Зміст та сутнісні характеристики понять «творчість» та «педагогічна творчість». Педагогічна творчість: сутність, функції. Умови розвитку педагогічної творчості сучасного вчителя. Структура педагогічної творчості. Індивідуальний стиль професійної діяльності педагога.

ГЛОСАРІЙ

Авторські школи – експериментальні навчально-виховні установи, діяльність яких заснована на ведучій психолого-педагогічній концепції, розробленої автором, або авторським колективом. Статус авторської школи привласнюється відповідним органом керування утворенням після проведення спеціальної суспільно-державної експертизи.

Авторські педагогічні технології – це технології, розроблені педагогами-практиками, в яких у різних варіантах поєднано адекватні змісту і цілям різнорівневого і різнопрофільного навчання структурно-логічні, інтеграційні, ігрові, комп'ютерні, діалогові, тренінгові технології.

Альтернативні школи (від лат. alter – інший), «вільні школи» - неповні й повні середні школи, які діють паралельно або замість звичайних шкіл і забезпечують освіту, альтернативну за змістом або за формами і методами роботи з учнями. Виникли наприкінці 60-х років ХХ ст. в рамках антиавторитарних педагогічних рухів. Завдання альтернативної школи - забезпечити індивідуалізацію й диференціацію вивчення великої кількості елективних предметів і курсів за допомогою спеціалізованої навчальної бази й методів роботи. Існує понад 10 типів таких шкіл: «відкриті школи», «школи без стін», «навчальні центри», «магічні школи», «навчальні парки», «вуличні академії» тощо.

Безперервне навчання — навчання, яке має місце в перебігу всього життя індивідуума, і яке обумовлене інтенсивним оновленням знань і умінь, необхідних для успішної і ефективної професійної діяльності і особистісного самовизначення.

Вальдорфська педагогіка – сукупність методів і прийомів навчання і виховання, заснована на інтерпретації розвитку людини як цілісної взаємодії тілесних, щиросердечних і духовних факторів. Основи її розробив Р.Штайнер. Задача цієї педагогіки сформульована їм як виховання духовно вільної особистості, здатної в індивідуальній творчості переборювати тенденцію суспільства до консервативного відтворення існуючих соціальних структур і стереотипів поведінки й у такий спосіб діяти на користь прогресу, мистецьки пробуджувати сховані в людині природні задатки.

Веб 2.0 технології - по суті являє собою мережевий простір, контентом якого є продукти активності користувачів, дозволяє здійснювати сумісну творчу роботу, консультування та поширення навчального контенту, обмінюватися інформацією, працювати із значними масивами публікацій, вести записи, коментувати та анутовати чужі тексти (Живий журнал, блог або Вікі-Вікі), самостійно наповнювати сайти певним змістом, відслідковувати та використовувати постійні покликання на опубліковані матеріали, мітки (теги) як засіб вирішення класифікаційних завдань, подальшого пошуку необхідної інформації, користуватися відеосервісами та фотохостингами,

обмінюватися повідомленнями (месенджери, електронні RSS-стрічки, Скайп та ін.). Існують різні класифікації Веб 2.0-сервісів. Одна з найбільш поширених – це класифікація Є. Патаракіна – відомого дослідника у галузі педагогіки мережеских спільнот та використання соціальних сервісів в освіті, який запропонував класифікацію сервісів Веб 2.0 за функційним призначенням: вікі – сфера діяльності, в якій автори працюють над вікісторінками колективних гіпертекстів; блоги – сфера діяльності, в якій окремі автори залишають свої записи; пошукова сфера, у якій учасники шукають, зберігають та класифікують знайдену інформацію; соціальні мережі – сфера діяльності, в якій люди встановлюють зв'язки один з одним і будують соціальні мережі; карти; логосфера – сфера діяльності, в якій автори створюють і обмінюються своїми програмами та їх фрагментами; хмари сервісів, у яких учасники використовують усе різноманіття сервісів.

Гейміфікація в освітньому просторі – процес використання ігрового мислення і динаміки ігор для залучення аудиторії і вирішення 31 завдань, перетворення чого-небудь в гру; використання ігрових практик та механізмів у неігровому контексті для залучення кінцевих користувачів до вирішення проблем. Гейміфікація – це масове використання комп'ютерних ігор, ігрових стимуляторів, сценарних тренажерів, веб-квестів тощо.

Готовність до інноваційної педагогічної діяльності – особливий особистісний стан, який передбачає наявність у педагога мотиваційно-ціннісного ставлення до професійної діяльності, володіння ефективними способами і засобами досягнення педагогічних цілей, здатності до творчості і рефлексії. Успішність інноваційної діяльності передбачає, що педагог усвідомлює практичну значущість різних інновацій у системі освіти не лише на професійному, а й на особистісному рівні.

Гуманізація освіти – основна складова нового педагогічного мислення, яка передбачає переоцінку всіх компонентів педагогічного процесу у світлі їхньої людино творчої функції.

Гуманітаризація освіти – переорієнтація освіти з предметно-змістового принципу навчання основ наук на вивчення цілісної картини світу й насамперед – світу культури, світу людини, на формування в молоді гуманітарного й системного мислення; система заходів, спрямована на пріоритетний розвиток загальнокультурних компонентів у змісті, формах і методах навчання, на формування особистісної зрілості учнів, студентів, розвиток їх творчих здібностей.

Гуманно-особистісна технологія Ш. Амонашвілі базується на розумінні того, що дитина – цілісна особистість. Саме тому потрібно, щоб педагогічний процес захоплював її повністю, з усіма життєвими прагненнями й потребами. Навчання повинно стати для особистості сенсом життя, реалізуючи внутрішню готовність до розвитку, самостійності й морального становлення. Учень повинен усвідомлювати навчальну задачу як вільно обрану та приймати її на основі власного бажання. Цільові орієнтації: сприяти становленню, розвитку і вихованню в дитині благородної людини шляхом розкриття її особистісних якостей; облагороджувати душу і серце дитини; розвиток і становлення пізнавальних сил дитини; забезпечення умов для розширеного і поглибленого об'єму знань і вмінь; ідеал виховання – самовиховання.

Дистанційна технологія навчання передбачає просторову віддаленість суб'єктів навчання, за умови, що навчально-виховний процес забезпечується сукупністю сучасних технологій, які забезпечують доставку інформації в інтерактивному режимі за допомогою використання ІКТ від тих, хто навчає (викладачів), до тих, хто навчається (школярів чи студентів).

чуж навчання - організація організації процесу з урахуванням типових індивідуальних особливостей учнів.

Дослідницький метод у навчанні – метод залучення учнів до самостійних і безпосередніх спостережень, на основі яких вони встановлюють зв'язки предметів і явищ дійсності, роблять висновки, пізнають закономірності.

Евристичні технології - це система принципів і правил, які задають найбільш імовірні стратегії і тактики діяльності фахівців в тій чи іншій області за рішенням нестандартних, творчих завдань. Вони стимулюють активність й інтуїтивне мислення учнів в процесі пошуку ідей, пропозицій, сприяють інтегруванню накопиченої інформації і на цій основі значно підвищують ефективність прийнятих рішень.

Експертиза - розгляд, дослідження експертом-фахівцем якихось справ, питань, що потребують спеціальних знань (педагогічних, медичних, юридичних тощо) .

Експертиза технології навчання – перевірка педагогічної ефективності технології навчання. Сутність науково-педагогічної експертизи полягає в наступному: 1) дослідження педагогічних явищ, процесів, проблем, результатів педагогічної діяльності; 2) з'ясування наявного стану та потенціалу даного освітнього закладу; 3) оцінка альтернативних рішень; 4) визначення найбільш бажаних варіантів організації освітнього процесу з метою поліпшення якості та оновлення змісту освіти; 5) прогнозування розвитку системи освіти.

Зміст освіти – педагогічне адаптований соціальний досвід людства, тотожний за структурою культурі людства.

Змішане навчання (в англійській літературі — blended або hybrid learning) має різні визначення у літературі. Загалом це — поєднання офлайн- (або особисто, “на місці”) та онлайн-навчання у різних пропорціях. Сама концепція з’явилася ще в 1990-х як протиположна онлайн-навчанню, проте вивчати та впроваджувати її почали лише з 2000-х. При змішаному навчанні інструкції/теорія, яку учень опрацьовує онлайн (чиж то у формі самостійного прочитання матеріалів, чиж при перегляді демонстраційних відео, чиж при перегляді відеозапису лекції вчителя, чиж у формі гри), знаходять своє застосування офлайн (тобто у приміщенні школи під час занять). Всі активності та заняття, що відбуваються в школі мають поєднуватись та на практиці закріплювати знання, здобуті учнем при самостійній роботі онлайн.

Ігрові педагогічні технології - успішно реалізуються як у навчально пізнавальній, так й у виховній діяльності. За характером змісту й структури ці технології є проникними, оскільки їх елементи часто залучають до інших технологій та відіграють роль каталізаторів. Серед різноманітних груп ігор виокремимо педагогічні. За характером педагогічного процесу виокремлюють такі групи ігор: 1) навчальні, тренувальні, узагальнюючі, контролюючі; 2)пізнавальні, виховні, розвивальні; 3)репродуктивні, продуктивні, творчі; 4)комунікативні, діагностичні, профорієнтаційні та ін. За характером ігрової методики найбільш поширеним є предметні, сюжетні, рольові, ділові, імітаційні, ігри-драматизації.

Інновація — нововведення, зміна, оновлення; новий підхід, створення якісно нового, використання відомого в інших цілях. Інновацію розглядають як процес і як результат. *Інновація як процес* означає часткову або масштабну зміну стану системи і відповідну діяльність людини. *Інновація як результат* має на увазі створене нове («новації”).

Інноваційна компетентність педагога – система мотивів, знань, умінь, навичок, особистісних якостей педагога, що забезпечує ефективність використання нових педагогічних технологій у роботі з дітьми.

Інноваційні педагогічні технології - це цілеспрямоване, систематичне й послідовне впровадження в практику оригінальних, новаторських способів, прийомів педагогічних дій і засобів навчання і виховання, що охоплюють цілісний навчально-виховний процес на всіх його етапах.

Інноваційний потенціал педагога - сукупність соціокультурних і творчих характеристик особистості педагога, який виявляє готовність вдосконалювати педагогічну діяльність, а також наявність внутрішніх засобів та методів, здатних забезпечити цю готовність.

Інтегральна педагогічна технологія – це модель навчання, яка ґрунтується на виявленні в різних навчальних предметах однотипних елементів (проблем, сюжетів, подій, закономірностей тощо) і поєднанні їх у якісно нову цілісність з метою створення

загального образу світу. Мета технології — створити оптимальні умови для розвитку та самореалізації школяра шляхом формування цілісних знань про об'єкт, що вивчається. Автор-розробник — О.Мариновська.

Інтеграція як засіб навчання – це пошук спільної платформи для зближення предметних знань, засіб отримання нових на стику предметних. Вона заповнює прогалини у знаннях учня, отримані у ході диференційованого навчання, спрямована на розвиток системного мислення. Інтеграція як мета навчання передбачає формування цілісних знань, творення власного «образу світу» у свідомості школяра.

Формування цілісності розглядається як механізм самоорганізації знань, мозаїчних, енциклопедичних, відірваних від ціннісно-сислової сфери дитини.

Інтегровані технології (П. Ерднієв) - вчитель чітко визначає поняття, ідеї та навички, які мають бути засвоєні учнем, а потім за допомогою багатостороннього підходу допомагає учневі спрямувати власну діяльність на досягнення цих цілей. При цьому учень може діяти у власному темпі, заповнюючи прогалини у своїх знаннях або пропускаючи те, що вже засвоєно.

Інтерактивне навчання (ІН) – діалогове, у ході якого здійснюється взаємодія вчителя та учня; спеціальна форма пізнавальної діяльності з цілком конкретними та прогнозованими цілями. Сутність його полягає в тому, що навчальний процес відбувається за умов постійної активної взаємодії всіх учнів та педагогів. Всі суб'єкти педагогічного процесу є рівноправними, рівнозначними. Організація ІН передбачає моделювання на уроці життєвих ситуацій, використання рольових ігор, спільне розв'язання проблем.

Інфографіка – це графічне візуальне подання інформації, призначеної для швидкого та чіткого відображення комплексної інформації – таблиці, графіки, карти, логічні схеми тощо.

Інформаційна освітня технологія (ІОТ) – така модель навчально-виховного процесу, у якій мета досягається насамперед за рахунок найповнішого використання можливостей комп'ютерів (комп'ютерних мереж) та програмного забезпечення.

Квест-технології. Квест у перекладі з англійської мови – тривалий цілеспрямований пошук, який може бути пов'язаний з пригодами або грою. В літературі можна знайти різні визначення квесту, але всі вони розкривають поняття квесту, як рольової гри (проблемного завдання), для розвитку пізнавальної та дослідницької діяльності, критичного та логічного мислення, аналітичного та творчого мислення учнів.

Креативність – творча, новаторська діяльність; творчі здібності індивіда, що характеризуються здатністю до продукування принципово нових ідей і що входять в структуру обдарованості.

Кредитно-модульна технологія – це цілісний алгоритм повного засвоєння знань та умінь майбутніми фахівцями за структурно-інтегрованими освітньо-професійними програмами в кредитних вимірах, свідомим самостійним вибором студентами навчальних дисциплін з метою прикладання максимальних інтелектуальних зусиль для їх вчасного засвоєння за модульним принципом, з дотриманням психолого-педагогічних та кібернетичних вимог до навчального процесу в межах модуля, навчальної дисципліни, міждисциплінарного курсу і ступеня підготовки загалом.

Критичне мислення - це процес аналізу, синтезування й обґрунтування оцінки достовірності/цінності інформації; властивість сприймати ситуацію глобально, знаходити причини і альтернативи; здатність генерувати чи ж змінювати свою позицію на основі фактів й аргументів, коректно застосовувати отримані результати до проблем і приймати зважені рішення – чому довіряти або що робити далі.

Концепт – незмінна складова технології, що охоплює смислову ідею та притаманні саме їй змістовні, операційні, діагностичні й організаційні заходи, необхідні для досягнення прогнозованого результату.

Мережеві технології призначені для телекомунікаційного спілкування учнів з викладачами, колегами, працівниками бібліотек, лабораторій, установ освіти тощо. Телекомунікаційний доступ до баз даних здійснюється через всесвітню мережу Інтернет. **Формами мережевої комунікації є:** електронна пошта - призначається для обміну інформацією між суб'єктами зв'язку, здійснення консультування, організації дистанційного навчання; телеконференція - дозволяє викладачеві та учням, що знаходяться на значній відстані одне від одного, організувати спільне навчання, обговорювати навчальні проблеми, брати участь у ділових іграх, практикумах тощо в умовах так званого віртуального класу.

Метод (від грец. *methodos* – шлях дослідження чи ж пізнання) у наукових педагогічних працях визначається як: а) спосіб пізнання явищ природи та суспільства; шлях просування до істини, до очікуваного результату; б) спосіб організації практичного й теоретичного освоєння дійсності, зумовлений закономірностями об'єкта, який розглядається; в) система послідовних дій людини, спрямована на досягнення результату, що відповідає поставленій меті; г) сукупність засобів, прийомів, дій і операцій, достатня для розв'язання конкретного навчально-виховного завдання у процесі взаємодії суб'єктів навчання, опосередкованої змістом спільної діяльності; д) впорядкована система взаємопов'язаних прийомів педагогічної діяльності вчителя й навчально-пізнавальної діяльності студентів, спрямована на досягнення поставлених дидактичних, виховних і розвивальних цілей.

Методи взаємонавчання. Учні в парах, групах чи ж в колективних заняттях з цілим класом виконують функції вчителя, застосовуючи доступний їм набір педагогічних методів.

Метод дослідження. Вибирається об'єкт дослідження – природний, культурний, науковий, словесний, знаковий чи ж інший. Учні пропонується самостійно дослідити даний об'єкт по наступному плану: а) мета дослідження – план роботи – факти про об'єкт – досліді; б) малюнки дослідів; в) нові факти – питання, які виникли і проблеми – версії відповідей; г) гіпотези – рефлексивні судження; д) осмислені способи діяльності; є) результати – висновки.

Метод евристичних питань. Для відшукування свідчень про яку-небудь подію чи ж об'єкт задаються наступні сім ключових питань: Хто? Що? Навіщо? Де? Чим? Як? Коли? Парні поєднання питань породжують нове питання, наприклад: Як-Коли? Відповіді на дані питання та їх різні поєднання породжують незвичайні ідеї і рішення відносно досліджуваного об'єкта.

Метод евристичного спостереження. Учні, виконуючи спостереження, отримують власний результат, який включає: інформаційний результат спостереження; використаний спосіб спостереження; комплекс особистих дій і відчуттів, супроводжуючих спостереження. Ступінь творчості учня в ході його спостереження визначається новизною отриманих результатів у порівнянні вже з наявними у нього раніше.

Метод мозкового штурму - оперативний метод вирішення проблеми на основі стимулювання творчої активності, при якому учасникам обговорення пропонують висловлювати якомога більшу кількість варіантів рішення, у тому числі самих фантастичних. Мозковий штурм є колективним пошуком нетрадиційних шляхів розв'язання проблем.

Метод морфологічного ящика чи ж метод багатовимірних матриць - знаходження нових, неочікуваних і оригінальних ідей шляхом зіставлення різних комбінацій відомих і невідомих елементів. Аналіз ознак і зв'язків, отриманих з різних комбінацій елементів (пристроїв, процесів, ідей), використовується як для виявлення проблем, так і для пошуку нових ідей.

Метод рецензій. Вміння критично поглянути на освітній продукт товариша, його усну відповідь, на матеріал підручника, проаналізувати їх зміст, виділити основні моменти – необхідні умови самовизначення учнів. Введенню методу рецензій в навчання передують підготовча робота. Перші рецензії складаються за допомогою опорних схем.

Оцінки і судження учнів заохочуються, закріплюється позитивне відношення до рецензій.

Методи самооцінки. Самооцінка учня впливає з підсумкової рефлексії і завершує освітній цикл. Самооцінка носить якісний і кількісний характер: якісні параметри формулюються на основі учнівської освітньої програми чи задаються вчителем; кількісні – відображають повноту досягнення учнем мети. Якісна і кількісна самооцінки діяльності учня – його освітній продукт, який зіставляється з культурно-історичними аналогами у вигляді оцінок вчителя, однокласників, незалежних експертів.

Метод синектики полягає у створенні групи людей різних спеціальностей задля пошуку творчих рішень шляхом необмеженого тренування уяви і об'єднання несумісних елементів. Такі групи називають синектичними (грец. *synektike* — об'єднання різнорідних елементів). Метод «синектика» базується на мисленні групи експертів з орієнтацією на аналогії. Після встановлення і сформулювання проблеми група експертів намагається вияснити, яким чином подібні проблеми вирішуються в інших галузях (наприклад, якщо мова іде про певну технічну ідею, то можна спробувати знайти аналогії в ботаніці, зоології, біології, хімії тощо). Потім, використовуючи виявлені аналогії і принципи вирішення подібних проблем, експерти намагаються розв'язати конкретну задачу, яка стоїть перед ними.

Метод фокальних об'єктів (МФО) — це метод пошуку нових ідей шляхом приєднання до вихідного об'єкта властивостей або ознак випадкових об'єктів. Застосовується при пошуку нових модифікацій відомих пристроїв і способів, розширенні асортиментів товарів, створенні реклами товарів, сфер застосування відомих речовин, відходів виробництва, а також для тренування уяви. Суть його полягає у перенесенні властивостей одного предмета на інший. Фокальними (лат. *Focus*-осередок) називають об'єкти, що перебувають у фокусі, в центрі уваги. *Метою методу* є вдосконалювання об'єкта за рахунок одержання великої кількості оригінальних модифікацій об'єкта з несподіваними властивостями.

Моделювання (фр. – зразок, прообраз) – відтворення характеристик певного об'єкта на іншому об'єкті, спеціально створеному для їх вивчення.

Моделювання процесу навчання - це процес дослідження різних явищ, завдань, проблем навчального процесу і вироблення варіантів їх педагогічних рішень.

Модуль — логічно завершена частина теоретичних знань і практичних умінь з певної навчальної дисципліни.

Модульно-рейтингова система навчання полягає у послідовному засвоєнні навчального матеріалу певними цілісними, логічно впорядкованими і обґрунтованими частинами (модулями), результати якого є підставою для визначення місця (рейтингу) учня, студента серед однокласників, одногрупників.

Мультимедійні технології пов'язані із створенням мультимедіа-продуктів: електронних книг, енциклопедій, комп'ютерних фільмів, баз даних. У цих продуктах об'єднуються текстова, графічна, аудіо-та відеоінформація, анімація.

Навчання — це організована, двостороння діяльність, спрямована на засвоєння та усвідомлення навчального матеріалу і подальшого застосування отриманих знань, умінь та навичок на практиці

Нові інформаційні технології (НІТ) навчання ґрунтуються на використанні новітніх електронних засобів, насамперед ЕОМ. Мета НІТ полягає у підготовці учнів до повноцінної діяльності в умовах інформаційного суспільства. Основними завданнями нових інформаційних технологій навчання є: інтенсифікація всіх рівнів навчально-виховного процесу, підвищення його ефективності та якості; побудова відкритої системи освіти, яка забезпечує кожній дитині можливість самоосвіти; системна інтеграція галузей знань; розвиток творчого потенціалу учня, його здібностей до комунікативної діяльності; формування інформаційної культури учнів; розвиток

експериментально-дослідницької діяльності та культури навчальної діяльності; реалізація соціального замовлення, обумовленого інформатизацією суспільства XXI століття.

Освітня технологія відображає загальну стратегію розвитку освіти, єдиного освітнього простору. Призначення освітніх технологій полягає у розв'язанні стратегічних для системи освіти завдань: прогнозування розвитку освіти, проектування і планування цілей, результатів, основних етапів, способів, організаційних форм освітньо-виховного процесу. Такими освітніми технологіями є концепції освіти, освітні закони, освітні системи.

Особистісно-орієнтовані технології передбачають індивідуальний підхід до кожного, демократичний стиль управління, гуманістичну спрямованість навчання, педагогічне співробітництво, колективну розумову діяльність.

Педагогіка співробітництва – напрямок в педагогіці другої половини XX ст., система методів і прийомів виконання та навчання, заснованих на принципах гуманізму та творчого підходу до розвитку особистості (Ш. Амонашвілі, І. Волков, І. Іванов, Є. Ільїн, В. Шаталов, М. Щетинін та ін.). Автори розробили оригінальні концепції виховання та навчання, основними засадами яких виступає творча демократична взаємодія учня і вчителя в навчально-виховному процесі. Мета – розвиток творчих сил, пізнавальних інтересів учнів, формування вільної діяльності особистості.

Педагогічна творчість розглядається як стан педагогічної діяльності, при якому відбувається створення принципово нового в змісті, організації навчально-виховного процесу або у вирішенні науково-практичних проблем.

Педагогічна технологія відображає тактику реалізації освітніх технологій у навчально-виховному процесі за наявності певних умов. Педагогічні технології акумулюють і виражають загальні ознаки та закономірності навчально-виховного процесу незалежно від конкретного навчального предмета. Кожна конкретна педагогічна технологія відображає модель навчально-виховного та управлінського процесів у навчальному закладі, об'єднує в собі їх зміст, форми і засоби. Вона може охоплювати й спеціалізовані технології, що застосовуються в інших галузях науки і практики — електронні, нові інформаційні технології, промислові, поліграфічні, валеологічні тощо.

Педагогічна технологія «Створення ситуації успіху» – особистісно орієнтований підхід до процесу навчання та виховання. Ситуація успіху – це суб'єктивний психічний стан задоволення наслідку фізичної або моральної напруги виконавця справи, творця явища.

Педагогічна технологія «Школа діалогу культур» – найхарактернішою особливістю уроку у „Школі діалогу культур” є діалог педагога і дитини, під час якого дитина виявляє свою неповторну й відповідальну позицію, а не просто засвоює запропоновані їй знання. Результатом освітньої діяльності в „Школі діалогу культур” стає базова культура особистості.

Проектування – це процес створення проекту, прототипу, праобразу майбутнього об'єкта, стану та способів його виготовлення.

Педагогічне проектування - це самостійна поліфункціональна педагогічна діяльність, що зумовлює створення нових або перетворення наявних умов процесу виховання і навчання.

Педагогічний провайдинг - комплексне забезпечення процесів створення, розроблення, освоєння, поширення й використання нововведень, що має на меті підвищення ефективності змісту та технологій навчання і виховання.

Педагогічний проєкт трактується як: а) комплекс взаємопов'язаних заходів з цілеспрямованою зміни педагогічної системи протягом заданого періоду часу, при встановленому бюджеті з орієнтацією на чіткі вимоги до якості результатів та специфічної організації; б) розроблена система і структура дій педагога для реалізації конкретної педагогічної задачі з уточненням ролі і місця кожної дії, часу здійснення цих дій, їх учасників та умов, необхідних для ефективності всієї системи дій .

- Педагогічний процес** – спеціально організована, цілеспрямована взаємодія педагогів і вихованців, метою якої є вирішення освітніх проблем і розвиток особистості.
- Пояснювально-ілюстративне навчання** – така технологією навчання, при якій пізнавальна діяльність має репродуктивний характер: учитель (викладач) передає учням, студентам «готові» знання, використовуючи пояснення, доведення із застосуванням різноманітних ілюстрацій. Це унаочнює характер їх сприймання, сприяє свідомому запам'ятовуванню. Пояснювально-ілюстративне навчання орієнтує на репродуктивне відтворення знань (переказ їх своїми словами), а також практичне застосування знань за зразком чи готовою інструкцією.
- Предметно-орієнтовані технології** - спрямовані на засвоєння знань, умінь, навичок (традиційна організація навчання).
- Проблемне навчання** є одним із видів розвиваючого навчання, істотною рисою якого є здатність формувати творче мислення особистості та прищеплювати навички наукового пошуку. Проблемне навчання передбачає послідовні й цілеспрямовані пізнавальні завдання, які учні виконують під керівництвом учителя, активно засвоюючи нові знання. Важливим компонентом проблемного навчання є проблемна ситуація.
- Проблемна ситуація** — ситуація, для вирішення якої учень або група учнів мають знайти й застосувати нові для себе знання чи способи дій.
- Провайдинг** (англ. «забезпечення» або «той, що забезпечує») – забезпечення інноваційної діяльності.
- Провайдинг інновацій** - безперервне забезпечення процесу створення й удосконалення наукової та інноваційної продукції; система для перетворення наукових знань на ринковий продукт з урахуванням інтересів усіх учасників інноваційного процесу.
- Провайдинг інноваційний** – комплексний цілісний процес формування, втілення в життя та подальшого супроводу системи заходів зі створення та просування на ринок нових товарів чи послуг, конкурентоспроможність яких ґрунтується на використанні нових наукових знань та прикладних розробок– наукоємних продуктів та послуг.
- Програмоване навчання** - навчання з використанням програми управління процесом засвоєння знань, умінь і навичок і відповідного контролю за ним. Такою програмою є письмовий виклад інформації, що міститься в системі взаємопов'язаних ступенів, яка забезпечує здійснення зворотного зв'язку.
- Проектування педагогічних технологій** – це дослідницька діяльність з питань розробки оптимальних дидактичних умов, що забезпечують максимальну реалізацію творчого потенціалу студентів і продуктивність навчання на основі співставлення традиційних та інноваційних підходів і пошуків їх поєднання.
- Рейтинг** — позиція учня (студента) в класі (групі) за результатами навчання з певного предмета, яка визначається рейтинговим показником, тобто величиною, яка є відсотковим відношенням суми опорних оцінок з усіх модулів до суми максимально можливих.
- Розвивальне навчання** - такий процес навчальної діяльності учнів, у ході якого кожна дитина самостійно або з допомогою вчителя засвоює навчальний матеріал, творчо застосовує його у нестандартних ситуаціях та свідомо запам'ятовує для подальшого навчання. При цьому відбувається самовдосконалення та самовираження дитини.
- Розвиток особистості** – процес удосконалення духовної, розумової зрілості, свідомості, культури.
- Самоосвіта** – це неформальна форма індивідуальної навчальної діяльності, спрямована на самостійне здобуття освіти, за межами навчальних закладів, без допомоги вчителя або куратора, ініціатором і організатором якої виступає особистість, яка навчається.
- Система освіти** – сукупність навчально-виховних закладів, які систематично і послідовно виховують, навчають і готують до життя підрастаючі покоління відповідно до завдань суспільства.

Скрайбінг (англ. scribe – накидати ескізи, малюнки) – процес візуалізації складного змісту просто й доступно, під час якого замальовка образів відбувається прямо під час передачі інформації; новітня техніка презентації, у якій мова оратора ілюструється "на льоту" малюнками на білій дошці (чиж аркуші паперу), яка була винайдена британським художником Ендрю Парком для Британської 29 асоціації з поширення наукових знань. Під час скрайбінгу виходить ніби «ефект паралельного проходження», коли ми й чуємо, й бачимо приблизно одне й те ж, при цьому графічний ряд фіксується на ключових моментах аудіоряду. Наразі скрайбінг — інноваційна технологія, за допомогою якої можна привернути увагу слухачів, забезпечити їх додатковою інформацією та виокремити головні моменти доповіді.

Сторителлінг – це ефективний метод донесення інформації до аудиторії шляхом розповіді гумористичної, зворушливої або повчальної історії з реального життя або з вигаданими персонажами.

STEM-освіта – це низка чиж послідовність курсів або програм навчання, яка готує учнів до успішного працевлаштування, до освіти після школи або для того й іншого, вимагає різних і більш технічно складних навичок, зокрема із застосуванням математичних знань і наукових понять. STEM (S - science, T - technology – E-engineering – M-mathematics). Акронім STEM вживається для позначення популярного напрямку в освіті, що охоплює природничі науки (Science), технології (Technology), технічну творчість (Engineering) та математику (Mathematics). Це напрям в освіті, при якому в навчальних програмах посилюється природничонауковий компонент + інноваційні технології. Технології використовують навіть у вивченні творчих, мистецьких дисциплін.

Творча діяльність - індивідуальна чиж колективна творчість, результатом якої є створення або інтерпретація творів, речей, досягнень, певних продуктів та ін. що мають культурну цінність.

Творчість — діяльність людини, спрямована на створення якісно нових, невідомих раніше духовних або матеріальних цінностей.

Творчі здібності особистості - це синтез її властивостей і рис характеру, які характеризують ступінь їх відповідності вимогам певного виду навчально-творчої діяльності і які обумовлюють рівень результативності цієї діяльності.

Телекомунікаційні технології – технології передачі й одержання інформації за допомогою глобальних комп'ютерних мереж.

Технологічний прийом – компактний, частковий спосіб вирішення конкретної педагогічної, виховної або навчальної проблеми.

Технологічний процес – система технологічних одиниць, зорієнтованих на конкретний педагогічний результат.

Технологізація освіти - це керований освітній процес, в якому враховується мотивація вчителів та учнів, який починається з діагностики і закінчується отриманням запланованих, якісних, передбачуваних результатів.

Технології життєтворчості – принципово нові педагогічні ідеї, концепції, технології, в центрі яких – особистість дитини з її потребами й інтересами, життєвими проблемами і драмами. Нова педагогічна теорія – це нова система принципів і категорій, які забезпечують основи вітчизняної педагогіки. Це педагогіка життєтворчості, плекання людини як творця, проектувальника власного життя, суб'єкта соціальної творчості. Процес життєтворчості передбачає: а) осмислення людиною свого призначення; б) вироблення життєвої концепції й життєвого кредо; в) свідомий вибір життєвих цілей і оформлення їх в життєву програму як систему довгострокових життєвих цілей, у життєвий план як систему цілей і засобів їх досягнення у певній часовій перспективі; г) наявність необхідних умов для самореалізації сумісних сил; д) рівень соціальної й психологічної зрілості; е) відповідальне ставлення до свого життя і до самого себе.

Технологічний підхід – це система дій учителя і учнів, спрямована на досягнення чітко визначеної мети шляхом послідовного та неухильного виконання певних навчальних

дій в умовах оперативного зворотного зв'язку. Він характеризує спрямованість педагогічних досліджень на вдосконалення діяльності навчання, підвищення її результативності, інструментальності, інтенсивності.

Технологія - форма реалізації людського інтелекту, в якій відображаються вміння людини використовувати сукупність знань про методи і засоби проведення певного виробничого процесу, в результаті якого відбувається якісна зміна того, що є суб'єктом технології. Взагалі, у педагогічній літературі термін «технологія» використовують у таких значеннях: 1) як синонім понять «методика» чи «форма організації навчання»; 2) як сукупність усіх використаних у конкретній педагогічній системі методів, засобів і форм; 3) як сукупність і послідовність методів і процесів, спрямованих на одержання запланованого результату.

Технологія групової навчальної діяльності школярів реалізується в малих групах учнів, об'єднаних загальною навчальною метою, і ґрунтується на опосередкованому керівництві вчителем і співпраці його з учнями. У процесі групової навчальної діяльності вчитель має змогу керувати роботою кожного учня опосередковано, через завдання, які він пропонує групі. Стосунки між педагогом і учнями мають характер співпраці, оскільки він, відповідаючи на запитання учнів, безпосередньо втручається в роботу груп. Під час групової діяльності учні спілкуються між собою, допомагають один одному, співпрацюють.

Технологія гуманістичного навчання спрямована на виховання свідомих громадян, патріотів, освічених, творчих особистостей, становлення їхнього фізичного й морального здоров'я, забезпечення пріоритетного розвитку людини на засадах гуманізації, гуманітаризації та демократизації освітніх процесів.

Технології індивідуалізації процесу навчання (А. Границька, В. Шадриков) — організація навчально-виховного процесу, при якій вибір педагогічних засобів та темпу навчання враховує індивідуальні особливості учнів, рівень розвитку їх здібностей та сформованого досвіду. Його основне призначення полягає в тому, щоб забезпечити максимальну продуктивну роботу всіх учнів в існуючій системі організації навчання. Індивідуальне навчання — форма, модель організації навчального процесу при якому:

1) вчитель взаємодіє лише з одним учнем; 2) один учень взаємодіє лише із засобами навчання (книги, комп'ютер тощо). Головною перевагою індивідуального навчання є те, що воно дозволяє повністю адаптувати зміст, методи та темпи навчальної діяльності дитини до його особливостей, слідкувати за кожною дією та операцією при вирішенні конкретних завдань, вносити вчасно необхідні корективи в діяльність як учня, так і вчителя.

Технологія колективного способу навчання - це така організація праці, в процесі якої навчання здійснюється шляхом спілкування в динамічних парах, коли учасники вчать один одного. Технологія ґрунтується на принципах наявності змінних пар учнів, взаємонавчання, взаємоконтролю, взаємоуправління. Автор-розробник — А.Рівін.

Технологія кооперованого навчання – співробітницька технологія навчання. Вона ґрунтується на новій філософії колективізму й постмодернізму, яка стає методологічною основою освітньої політики, філософією людства в XXI столітті. Основні ідеї цієї філософії зводяться до необхідності підготовки відповідальних, творчих, активних людей, які шанують дивертиальність, діалог культур і спільне навчання викладачів і учнів. В основі технології навчання, що базується на цій філософії лежить організація кооперованого, співробітницького навчання учнів за допомогою дивертивних засобів групової роботи.

Технологія креативного навчання - педагогічна система, що створює умови для розвитку творчих здібностей людини, активізує пізнавальну діяльність і спонукає до творчого мислення. Креативна педагогічна система базується на розвитку дивергентного мислення, коли пошук іде одночасно в різних напрямках, не підпорядковуючись єдиній логіці. Умовами для творчості є свобода людини й можливості для розвитку її задатків;

матеріальна незалежність і наявність вільного часу; заохочення до нового та змагальність.

Технологія проектного навчання – передбачає, що учні набувають знань і навичок у процесі планування й виконання завдань-проектів. Автор-розробник — К.Баханов та ін.

Технологія розвитку критичного мислення — педагогічна система, спрямована на формування у школярів аналітичного мислення. У витоків цього напрямку стояли такі видатні вчені як Л.Виготський, Дж.Дьюї, М.Коул, Д.Вертч, Д.Брунер. Полягає в тому, щоб сформувані власну точку зору, навчити впевнено вести дискусії та приймати виважені рішення, самостійно здобувати знання, вчитись відкрито спілкуватись, логічно мислити та аргументувати

Технологія навчання моделює шлях освоєння конкретного навчального матеріалу (поняття) в межах відповідного навчального предмета, теми, питання. За багатьма параметрами вона є наближеною до окремої методики. Дидактична технологія охоплює зміст, форми, методи навчання. Специфічні зміст, форми і методи властиві й технології виховання або управління.

Технологія навчання як дослідження ставить своєю метою є набуття учнями досвіду дослідницької роботи, розвиток їхніх інтелектуальних здібностей, творчого потенціалу, формування активної, компетентної, творчої особистості. Сутність цієї технології полягає у забезпеченні освітньої підготовки учнів у процесі систематичних (за періодами навчання і навчальними предметами) навчальних досліджень. Метою застосування дослідницьких технологій в навчанні є набуття учнями досвіду дослідницької роботи в пізнавальній діяльності, об'єднання розвитку їх інтелектуальних здібностей, дослідницьких умінь і творчого потенціалу, формування на цій основі активної, компетентної, творчої особистості. Автори-розробники – В. Бухвалова, М. Кларін, Є. Коршак, Д. Левітас, О. Пехота та ін.

Технологія саморозвитку (М. Монтесорі). Методика Монтесорі є моделлю особистісно орієнтованого підходу до навчання і виховання. В її основі лежить ідея про те, що кожна дитина, з її можливостями, потребами, системою стосунків проходить свій індивідуальний шлях розвитку. Провідна ідея вчення М. Монтесорі полягає в необхідності створення педагогом предметно-просторового середовища, в якому дитина могла б найповніше розкрити свій внутрішній потенціал у процесі вільної самостійної діяльності. Це середовище має забезпечити розвиток кожної дитини за її індивідуальним темпом. Завдання педагога полягає насамперед у наданні дитині засобів для саморозвитку і розкритті правил їх використання. Такими засобами є автодидактичні (самонавчаючі) Монтесорі-матеріали, з якими дитина працює, спочатку наслідуючи педагога, діючи за зразком, а потім — самостійно виконуючи різноманітні вправи.

Технологія ТРВЗ (теорія рішення винахідницьких задач) – є технологією колективних ігор і занять з детальними методичними рекомендаціями. Основу технології становлять ігри-заняття, під час яких учні знайомляться з навколишнім світом, вчать виявляти суперечливі властивості предметів, явищ і розв'язувати ці суперечності, і які передбачають самостійний вибір учнем теми, матеріалу та виду діяльності.

Технологія фреймового навчання. Засновник теорії фреймів, яка була розроблена в 70-ті роки ХХ ст., вчений М. Мінський припускав, що процеси людського мислення базуються на багаточисленних структурах даних, які зберігаються у пам'яті людей – фреймах, за допомогою яких людина впізнає зорові образи (фрейми візуального сприйняття); розуміє слова (семантичні фрейми); судження, дії (фрейми сценарії); повідомлення (фрейми-розповіді). Фреймова педагогічна технологія – це технологія вивчення навчального матеріалу, що структурований певним чином у спеціально організованій періодичній часовій послідовності (сценарій). Основною ознакою даної технології є збільшення об'ємів знань, що вивчаються без збільшення навчального часу.

АНОТОВАНА ВЕБЛОГРАФІЯ

Монографії, підручники, навчальні посібники	
Волошина О.В. Педагогіка інновацій у вищій школі. Навчально-методичний посібник .Вінниця: 2014. 161 с.	https://library.vspu.edu.ua/polki/akredit/kaf_4/voloshina2.pdf
Посібник містить матеріали щодо організації інноваційної діяльності викладачів вищої школи, впровадження ними інноваційних методів і технологій навчання.	
Дичківська І.М. Інноваційні педагогічні технології:навч. посібник. Київ: Академвидав, 2004.180 с.	http://194.44.152.155/elib/local/r726.pdf
У навчальному посібнику розкрито загальні засади педагогічної інноватики, сутність і особливості педагогічної технології, інноваційної діяльності педагога, а також найпоширеніші у дошкільній і початковій освіті інноваційні педагогічні технології. Розглянуто різноманітні аспекти готовності педагога до інноваційної діяльності з урахуванням сучасних пріоритетів освіти. Навчальний посібник адресований студентам вищих навчальних закладів.	
Інноваційні педагогічні технології: посібник./за ред. О.І.Огієнко. Київ, 2015. 314с.	https://lib.iitta.gov.ua/705797/1/%D0%9F%D0%BE%D1%81%D1%96%D0%B1%D0%BD%D0%B8%D0%BA.pdf
У посібнику викладено теоретичні засади проектування і впровадження інноваційних педагогічних технологій у процес навчання майбутнього вчителя ; розкрито сутність та дидактико-методичні можливості інноваційних педагогічних технологій, які можуть бути використані у навчальному процесі підготовки майбутніх вчителів.	
Інноваційні технології навчання: Навч. посібн. для студ. вищих технічних навчальних закладів / [Кол. авторів; відп. ред. Бахтіярова Х.Ш.; наук. ред. Арістова А.В.; упорядн. словника Волобуєва С.В.]. К. : НТУ, 2017. 172 с.	https://ukreligieznavstvo.wordpress.com/2019/01/18/itn/
У навчальному посібнику розкриті особливості технологічного підходу до навчального процесу; проведено порівняльний аналіз традиційної та інноваційної систем навчання; висвітлені особливості, зміст, переваги й межі застосування інноваційних освітніх технологій в оптиці сучасних концепцій педагогічної теорії та практики; розглянуті креативні технології навчання і викладання.	
Кларин М.В. Инновации в мировой педагогике: обучение на основе исследования, игры и дискуссии. (Анализ зарубежного опыта) Рига: НПЦ «Эксперимент», 1995. 176 с.	http://pedlib.ru/Books/7/0030/7_0030-1.shtml
У книзі представлені психолого-педагогічні розробки, спрямовані на перетворення традиційного навчання, узагальнені нові способи побудови навчального процесу, технології роботи вчителя. Матеріал охоплює інноваційні пошуки сучасної педагогіки, на різних рівнях навчання - від початкової до вищої школи, основна увага приділяється молодшій і старшій середній школи.	
Курліщук І. І. Методика професійного навчання: Основи технології навчання. Креативні технології навчання: навчально-методичний посібник. Старобільськ, 2017. 120 с.	http://hdl.handle.net/123456789/1761
Посібник охоплює теми, передбачені програмою навчальної дисципліни «Методика професійного навчання: основи технології навчання». Розглядаються креативні технології навчання та механізми їх впровадження в освітній процес.	

Литвинов А. С. Педагогічний провайдинг інновацій в освіті: навч. посібник / за заг. наук. ред. д. пед. н., проф. В. В. Борисова. - Суми. Університетська книга, 2017.-265 с	http://lib.khnu.km.ua/fond/NOV/new_04_2018/456779.pdf
Посібник охоплює теми, передбачені програмою навчальної дисципліни «Провайдинг інновацій в освіті». Розглядаються концептуальні положення теорії інноваційного розвитку, принципи та методи державного регулювання інноваційної діяльності, методологічні й теоретико-методичні основи організації та управління інноваційним процесом. Посібник містить приклади механізму інформаційного забезпечення навчального закладу та комплекс методик для визначення рівня готовності майбутніх педагогів до інноваційної професійної діяльності. Буде корисним для викладачів, аспірантів і студентів педагогічних вищих навчальних закладів, а також широкого кола читачів, яких цікавлять проблеми впровадження інновацій.	
Литвинов А.С. Інформаційно-комунікаційні технології в системі управління сучасними закладами освіти // Менеджмент української освіти в контексті євроінтеграції : моногр. / П. Біліченко, О. Зайцева, Т.Зенченко та ін.; за заг. ред. Г.Луценка. Черкаси : видавець Чабаненко Ю.А., 2017. 272 с. С. 83-92.	https://drive.google.com/file/d/1BhDMcMx0LIHZ3lqZQ8QLx7Npw5DXlyt/view
У розділі монографії розкрито актуальні аспекти діяльності менеджера в галузі освіти, охоплено основні напрями адміністрування цього суспільного інституту, зібрано матеріали, що стосуються наслідування передового освітнього досвіду, в тому числі і пов'язаного з впровадженням педагогічних інновацій.	
Михайліченко М.В., Рудик Я.М. Освітні технології: навчальний посібник. Київ: ЦП «КОМПРИНТ», 2016. 583с.	https://www.researchgate.net/publication/316190546_Osvitni_tehnologii
Посібник присвячено питанням розробки та використання сучасних освітніх технологій у навчальних закладах. Розглядаються методичні і практичні аспекти реалізації технологій електронного і дистанційного навчання, інтерактивних технологій аудиторної роботи, сучасних технологій оцінки освітніх результатів.	
Нові технології навчання: Наук.-метод. зб. / Інститут інноваційних технологій і змісту освіти МОН України. К., 2010. Вип. 63. 117 с.	https://pedagogy.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2016/11/Novi_tehnologii_63.pdf
Аналізуються нові технології навчання, які дозволяють підвищити ефективність освітнього процесу в навчальних закладах різного рівня.	
Педагогічні технології в підготовці вчителів : навчальний посібник / кол. авторів ; за ред. І. Ф. Прокопенка. 3-є вид., допов. і переробл. – Харків : ХНПУ, 2018. – 457 с.	http://dspace.hnpu.edu.ua/bitstream/123456789/1939/1/%D0%9F%D0%B5%D0%B4%D0%B0%D0%B3%D0%BE%D0%B3%D1%96%D1%87%D0%BD%D1%96%20%D1%82%D0%B5%D1%85%D0%BD%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B3%D1%96%D1%97%20.pdf
Аналізуються педагогічні технології, які дозволяють підвищити ефективність професійної підготовки майбутніх учителів а також подаються відомості про авторські школи викладачів ХНПУ імені Г. С. Сковороди.	
Теорії та технології інноваційного розвитку вищої освіти: глобальний і регіональний контексти : монографія / за заг. ред. проф. А. А. Сбруєвої. Суми : Вид-во СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2015. –350 с.	https://pedscience.sspu.edu.ua/wp-content/uploads/2020/02/%D0%BC%D0%BE%D0%BD%D0%BE%D0%B3%D1%80%D0%B0%D1%84%D0%B8%D1%8F.pdf

<p>У монографії, що є результатом фундаментального наукового дослідження, виконаного на замовлення МОН України, висвітлюються теоретико-методологічні орієнтири, організаційні засади, ресурси та фактори інноваційного розвитку вищої освіти. Окреслено концептуальні, змістові та процесуальні засади фандрейзингових, грантрайтингових, аутсорсингових, мережових та інших технологій інноваційного розвитку, що використовуються у закладах вищої освіти розвинених країн в умовах активізації глобальних та локальних викликів.</p>	
<p>Теслюк В. М., Лузан П. Г. Основи педагогічної майстерності : навчальний посіб. Київ: НАКККіМ, 2011. 304 с.</p>	<p>https://method.ucoz.ua/_ld/0/69_Tesluk-pdf.pdf</p>
<p>У навчальному посібнику висвітлено зміст професійно-педагогічної діяльності викладача вищого навчального закладу, сутнісні складові його педагогічної майстерності, умови та засоби формування педагогічної техніки, розвитку педагогічних здібностей, умінь та навичок.</p>	
<p>Тищенко Л. М. Культура педагога : монографія. Харків: «Міськдрук», ХНТУСГ ім. П. Василенка, 2015. 320 с.</p>	<p>http://repository.kpi.kharkov.ua/bitstream/KhPI-Press/21589/1/Tyshchenko_Kultura_pedahoha_2015.pdf</p>
<p>З огляду на сучасний стан системи вищої освіти та суспільних вимог до її змісту й характеру проаналізовано місце освіти в культурі та вектори її загальної спрямованості. Розглянуто історичний шлях розвитку культури педагогіки. Розкрито цілі і сенс феномену культури професійної діяльності педагога. Зосереджено увагу на структурі професійної діяльності педагога та її культурі.</p>	
<p>Янкович О. І. Освітні технології сучасних навчальних закладів: навчально-методичний посібник Тернопіль : ТНПУ ім В. Гнатюка, 2015. 212 с.</p>	<p>http://dspace.tnpu.edu.ua/bitstream/123456789/9075/1/JAnkovich_Osvit_tex.pdf</p>
<p>У посібнику розкрито теоретичні аспекти технологізації освіти та проаналізовано найбільш поширені освітні технології сучасних навчальних закладів України та Польщі. Охарактеризовано навчальні, виховні, соціально-виховні, інформаційні технології та технології управління. Висвітлено шляхи формування медіаграмотності учнів як чинника захисту від соціально шкідливих інформаційних впливів. Показано значення позитивної профілактичної стратегії у попередженні залежності школярів від комп'ютерних технологій</p>	
<p>Статті у фахових журналах та збірниках науково-методичних конференцій</p>	
<p>Аніщенко О. Тренди освіти дорослих: реалії та перспективи. <i>Науковий вісник Мелітопольського державного педагогічного університету</i>: зб. наук. пр. / за ред. І. П. Аносова. Мелітополь : Вид-во МДПУ ім. Б. Хмельницького, 2015. № 2 (15). С. 155-160.</p>	<p>https://core.ac.uk/download/pdf/32310343.pdf</p>
<p>У статті обґрунтовано актуальність проблеми освіти дорослих у сучасних соціально-економічних умовах. Проаналізовано пріоритетні напрями розвитку європейської освіти дорослих. Акцентовано увагу на необхідності розширення кола провайдерів послуг з освіти дорослих. Обґрунтовано пріоритетність розвитку неформальної освіти дорослих. Схарактеризовано різновікові практики освіти дорослих в Україні. Наголошено, що підгрунття розробки нормативної, науково-методичної складових освіти дорослих складають комплексна оцінка, аналіз тематичного спектру навчальних потреб дорослих громадян, а також можливостей їх задоволення, оцінка якості, територіальної і фінансової доступності різних типів освітніх програм. Висвітлено деякі аспекти діяльності центрів освіти дорослих.</p>	
<p>Биков В. Ю. Мобільний простір і мобільно орієнтоване середовище інтернет-користувача: особливості</p>	<p>http://nbuv.gov.ua/UJRN/itvo_2013_17_3</p>

<p>модельного подання та освітнього застосування [Електронний ресурс]. <i>Інформаційні технології в освіті</i>. 2013. - Вип. 17. - С. 9-37.</p>	
<p>Представлено результати аналізу стану використання мобільних пристроїв в освітньому процесі. Надано обґрунтування визначення мобільності користувача в просторі Інтернет з урахуванням варіабельної мобільних пристроїв і засобів комунікації. Використання мобільних пристроїв в освітньому процесі ґрунтується на парадигмі відкритого і рівного доступу до якісної освіти. Розглянуто технології застосування різних типів пристроїв та їх функціональне призначення.</p>	
<p>Буркова Л.В. Класифікація інновацій в освіті. Теорія та методика управління освітою. 2010. №4.</p>	<p>https://tme.umo.edu.ua/docs/4/1/0burcie.pdf</p>
<p>У статті подана класифікація інновацій в освіті. Розроблено й обґрунтовано авторкою власний підхід до системної класифікації інновацій.</p>	
<p>Гораш К.В. Структурні складові технології комплексного оцінювання інноваційного розвитку загальноосвітнього навчального закладу. Науковий вісник УМО «Педагогіка». 2016. №1.</p>	<p>https://lib.iitta.gov.ua/713559/2/%D0%93%D0%BE%D1%80%D0%B0%D1%88%281%29.pdf</p>
<p>У статті розкрито структуру технології комплексного оцінювання інноваційного розвитку загальноосвітнього навчального закладу, яку розроблено за результатами теоретичного дослідження технологічних основ процесу оцінювання розвитку загальноосвітнього навчального закладу і досвіду роботи експериментальних загальноосвітніх шкіл з проблеми дослідження. Зокрема автором розкрито й обґрунтовано макроструктуру (концептуальну основу, змістовий, організаційно-педагогічний і процесуальний компоненти) та мікроструктуру (підготовчий, первинне оцінювання, експертне оцінювання, вторинне оцінювання, аналітичний і заключний етапи) технології комплексного оцінювання інноваційного розвитку загальноосвітнього навчального закладу. Технологію комплексного оцінювання інноваційного розвитку загальноосвітнього навчального закладу розроблено й обґрунтовано для педагогічних працівників навчальних закладів і установ освіти, методичних служб, науково-дослідних інститутів, обласних інститутів післядипломної педагогічної освіти та педагогічних вищих навчальних закладів. Очікуваними результатами застосування означеної технології у педагогічній практиці є підготовка педагогічних працівників до оцінювання інноваційних процесів та мотивація загальноосвітніх шкіл до керованого розвитку в умовах інноваційних змін.</p>	
<p>Дубасенюк О.А. Інновації в сучасній освіті. <i>Інновації в освіті: інтеграція науки і практики</i>: збірник науково-методичних праць / за заг. ред. О.А. Дубасенюк. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2014. С. 12-28.</p>	<p>https://core.ac.uk/download/pdf/42971148.pdf</p>
<p>У статті розглянуті особливості сучасних інноваційних процесів у системі освіти України.</p>	
<p>Журавель Т. О., Соколова Н.О. Інтегроване навчання – основний складник STEM-освіти. <i>Освіта та розвиток обдарованої особистості</i>. 2016. № 12. С. 32-34</p>	<p>http://nbuv.gov.ua/UJRN/Otros_2016_12_9.</p>
<p>Стаття присвячена досвіду діяльності Дніпропетровського медичного ліцею «Дніпро» з інтегрованого навчання, використання міждисциплінарних зв'язків як основної складової STEM-освіти.</p>	
<p>Ігнатюк О.М. Теоретико-методологічні основи педагогічної інноватики. <i>Навчання та виховання обдарованої дитини: теорія та практика</i>. 2013. Вип. 2. С. 94-104</p>	<p>https://lib.iitta.gov.ua/3215/1/Ignatovych_st_1.pdf</p>
<p>У статті висвітлено закономірності, принципи, методи та ключові поняття, складові теоретико-методологічні основи педагогічної інноватики як навчально-наукової дисципліни.</p>	

<p>Козак Л.В. Педагогічна інноватика у розвитку нових напрямів освіти. Освітологічний дискурс.2014.№2. С.74-85.</p>	<p>https://core.ac.uk/download/pdf/33687089.pdf</p>
<p>У статті представлено теоретико-методологічний аналіз педагогічної інноватики; розкрито значення педагогічної інноватики у розвитку нового наукового напрямку освіти – освітології; визначено об’єкт і предмет педагогічної інноватики; охарактеризовано етапи інноваційного освітнього процесу; доведено позитивний вплив педагогічної інноватики на формування здатності освітян до інноваційної професійної діяльності.</p>	
<p>Лупак Н. Педагогічна інноватика у вищій школі в контексті світових тенденцій розвитку освітніх систем. <i>Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка</i>. 2018. №1. С.12-19.</p>	<p>http://nzp.tnpu.edu.ua/article/view/137835</p>
<p>Узагальнено сутність педагогічної інноватики як цілісного суспільного феномена в освіті, в якому синтезовано ідеї та теорії різних наукових напрямів. Проаналізовано методологічні та методичні засади педагогічної інноватики.</p>	
<p>Нікітіна Н. Решетова І. Інноваційні технології освітнього менеджменту. <i>Гуманізація навчально-виховного процесу</i>.2019. 5(97). С. 101-113.</p>	<p>http://gnvp.ddpu.edu.ua/article/view/196463</p>
<p>У статті досліджується проблема управлінської діяльності з впровадження інноваційних технологій в закладах освіти. Розкрита сутність понять «освітні інновації», «технологічність в освітньому менеджменті». З’ясовані основні елементи, характерні риси освітньої інновації, технології та методи впровадження інновацій в освітній процес, зміст управління інноваційним процесом. Сформовані етапи впровадження інноваційних технологій, основні фактори, які впливають на розвиток інноваційної потенціалу закладу освіти та педагогічні умови ефективного управління інноваційними процесами. Засобами управлінських технологій здійснюється взаємодія керівника з учителями, батьками, громадськістю.</p>	
<p>Струтинська О.В., Умрик М.А. Сучасні освітні тренди в умовах розвитку цифрового суспільства. <i>Інноваційна Педагогіка</i>. Випуск 26. 2020. С. 201-205</p>	<p>http://www.innovpedagogy.od.ua/archives/2020/26/42.pdf</p>
<p>Здійснено аналіз тенденцій розвитку цифрових технологій, їх впливу на формування освітніх трендів і визначенню актуальних освітніх трендів в Україні в умовах карантину внаслідок пандемії 2020 року.</p>	
<p>Химинець В.В., Роль інноваційної освіти у сталому розвитку територіально еколого-економічних систем. <i>Науковий вісник Ужгородського університету</i>. 2016. Вип. 1(47). Т 2. С. 39-41.</p>	<p>http://www.visnyk-ekonom-old.uzhnu.edu.ua/images/pubs/47/2/47_2_8.pdf</p>
<p>Сучасна освіта повинна відповідати потребам соціально-економічного і культурного розвитку суспільства, сприяти особистості самовизначатися і самореалізовуватися, творчо і ефективно працювати. Саме тому система сучасної еколого-економічної освіти скеровується на створення інноваційного середовища в країні, особливо це важливо для регіонів, де запроваджується концепція сталого розвитку.</p>	
<p>Шевченко Л. С. Безперервність як основний принцип реформування сучасної системи освіти / Л. С. Шевченко // <i>Матеріали наук.-практ. конф. викл., аспірантів і студ. Нац. ун-ту «Юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого» «Соціально-економічні трансформації сучасного світу» (15 трав. 2013 р.)</i> Харків, 2013. С. 83–86.</p>	<p>http://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/4017/1/SHevchenko_83.pdf.</p>
<p>У матеріалі розглядається питання безперервної освіти протягом усього життя і технологій її запровадження.</p>	

Інформаційні ресурси	
«Відкрита освіта: новітні технології у навчальному процесі та освітньому менеджменті як засіб інтенсифікації розвитку освітньо-наукової системи України». Аналітична записка // Національний інститут стратегічних досліджень : сайт.	http://www.niss.gov.ua/articles/721/
35 інструментів для дистанційного навчання — добірка НУШ	https://nus.org.ua/articles/30-instrumentv-dlyadystantsijnogo-navchannya-dobirka-nush/
STEAM-освіта	http://iteach.com.ua/news/massmedia/?pid=2621
Освітній портал (каталог освітніх ресурсів, новини освіти)	http://osvita.org.ua
Офіційний сайт МОН України	http://www.mon.gov.ua
Освіта після пандемії. Тренди майбутнього шкільної освіти	https://nus.org.ua/view/osvita-pislya-pandemiyi-chastyna2-trendy-majbutnogo-shkilnoyi-osvity/
Чотири сервіси, які допоможуть організувати дистанційне навчання	https://nus.org.ua/articles/chotyry-servisy-yakidopomozhut-organizuvaty-dystantsijne-navchannya/
Як використовувати YouTube у дистанційному навчанні	https://nus.org.ua/articles/yak-vykorystovuvaty-youtube-udystantsijnijnomu-navchanni/
Як працювати в Google-клас: покрокова інструкція /	https://nus.org.ua/articles/yak-pratsyuvaty-v-google-klaspokrokovaya-instruktsiya
Як технічно організувати дистанційне навчання — покрокова інструкція	https://nus.org.ua/articles/yak-tehnicno-organizuvatydystantsijne-navchannya-pokrokovaya-instruktsiya/

The background features a complex abstract design. On the left, there are diagonal light blue stripes. On the right, there are large, overlapping, curved shapes in shades of green, yellow, and magenta. At the bottom, several colorful arrows (red, green, blue) point towards the center, surrounded by various colored splatters (red, blue, purple).

**АКАДЕМІЧНА
ДОБРОЧЕСНІСТЬ ЯК
ІНСТРУМЕНТ
ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЯКОСТІ
ВИЩОЇ ОСВІТИ**

**СИЛАБУС
ОСВІТНЬОГО КОМПОНЕНТА
«АКАДЕМІЧНА ДОБРОЧЕСНІСТЬ ЯК ІНСТРУМЕНТ
ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЯКОСТІ ВИЩОЇ ОСВІТИ»**

Назва курсу	Академічна доброчесність як інструмент забезпечення якості вищої освіти
Мета й завдання курсу	<p><i>Мета курсу:</i> формування в майбутніх викладачів вищої школи системи знань про політику академічної доброчесності у закладах вищої освіти, принципи академічної культури як підґрунтя забезпечення прозорості та доступності якісної освіти в Україні.</p> <p><i>Завдання курсу:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • сприяння розумінню сутності та значущості академічної доброчесності, академічної культури у професійному становленні викладача вищої школи; • сприяння формуванню цілісних уявлень про норми академічної доброчесності, • усвідомити логіку дотримання принципів та правил академічної культури; • оволодіти уміннями застосовувати знання з академічної доброчесності у навчальній та виховній роботі.
Тривалість курсу	<p>3 кредити, 90 годин</p> <p>Лекції – 14 год.</p> <p>Практичні заняття – 16 год.</p> <p>Самостійна робота – 60 год.</p>
Результати навчання	<p>У результаті вивчення курсу студент набуває <i>інтегральну компетентність</i>: здатність розв'язувати задачі дослідницького та/або інноваційного характеру у сфері освіти/педагогіки;</p> <p><i>загальні компетентності</i>:</p> <ul style="list-style-type: none"> • здатність до абстрактного мислення, аналізу та синтезу, • уміння виявляти, ставити та вирішувати проблеми, • здатність до пошуку, оброблення та аналізу інформації з різних джерел, • здатність використовувати інформаційні та комунікаційні технології, • здатність приймати обґрунтовані рішення, • здатність застосовувати знання у практичних ситуаціях, • здатність виявляти ініціативу та підприємливість, • здатність бути критичним і самокритичним, • визначеність і наполегливість щодо поставлених завдань і взятих обов'язків. <p>Після опанування дисципліни студенти повинні <i>знати</i>:</p> <ul style="list-style-type: none"> • сутнісні ознаки та характеристики академічної доброчесності, ознаки порушення принципів академічної доброчесності та особливості академічної відповідальності; • нормативно-правову базу з дотримання академічної доброчесності в закладі вищої освіти (кодекси, положення тощо),

	<ul style="list-style-type: none"> • зміст та основні положення Кодексу честі в українських вишах; • сутнісні ознаки та прояви плагіату та способи його уникнення. <p><i>уміти:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • дотримуватися норм академічної доброчесності в освітньому просторі закладу вищої освіти; • застосовувати нормативно-правову базу з дотримання академічної доброчесності у навчальній та професійній діяльності; • визначати ознаки порушення принципів академічної доброчесності; • використовувати різні форми попередження плагіату в навчальних та наукових текстах; • володіти навичками академічного письма, роботи з науковими та навчальними текстами, методами пошуку науково-педагогічної інформації в Інтернеті.
<p>Теми</p>	<p>Тема 1. Академічна доброчесність: поняття та нормативно-правові засади. Поняття «академічна доброчесність». Зміст академічної доброчесності та її соціальне призначення. Цінності та принципи академічної доброчесності. Основні форми порушення академічної доброчесності: плагіат, фабрикація, фальсифікація, списування, обман, шахрайство, хабарництво, необ'єктивне оцінювання.</p> <p>Тема 2. Нормативно-правові аспекти політики академічної доброчесності у вищій школі. Закон України «Про вищу освіту» про основні напрями протидії окремим зловживанням академічною доброчесністю. Бухарестська декларація етичних принципів вищої освіти у Європі. Роль студентського самоврядування у забезпеченні академічної доброчесності.</p> <p>Тема 3-4. Феномен плагіату в освітньому середовищі закладу вищої освіти. Поняття «плагіат». Сутнісні ознаки плагіату. Міжна-родні та вітчизняні стандарти щодо визначення плагіату. Види плагіату. Соціокультурні та психолого-педагогічні умови та причини поширення плагіату в освітньому просторі України. Особливості плагіату в цифровому світі. Антиплагіатні програми та їх застосування.</p> <p>Тема 5. Академічне шахрайство як фундаментальна проблема академічної культури студентства. Академічне шахрайство як будь-які дії учасників освітньо-наукового процесу, сутність яких полягає у наданні або отриманні будь-якої несанкціонованої допомоги або нечесної переваги у будь-якій формі академічної роботи. Особливості прояву академічного шахрайства в студентському середовищі. Фабрикація як прояв академічного шахрайства в науковій та освітній діяльності. Фальсифікація як прояв академічного шахрайства. Обман як порушення норм академічної доброчесності</p> <p>Тема 6. Кодекс честі як інструмент забезпечення академічної доброчесності у вищій школі. Права та обов'язки студентів. Положення університетів щодо регулювання етичних</p>

	<p>норм. Особливості розробки та впровадження кодексу честі на прикладі провідних університетів Європи та США.</p> <p>Тема 7. Шляхи формування академічної культури сучасного студентства. Поняття «академічна культура». Взаємозумовленість принципів академічної свободи і відповідальності; прав і обов'язків усіх учасників освітнього процесу. Поняття «наукова інформація», «науковий текст». Основні ознаки наукового тексту. Види наукових текстів. Правила цитування й оформлення покликань.</p>
Орієнтація (на кого розрахований курс)	Курс розрахований на здобувачів вищої освіти / педагогічних / науково-педагогічних працівників
Попередня підготовка	ОК «Філософія»
Як навчатися?	<p>Навчальний курс побудовано на основі єдності аудиторної та позааудиторної роботи, сполучення індивідуальних та групових форм навчальної діяльності. <i>Лекція</i> передбачає безпосередній контакт викладача з аудиторією, організацію діалогу з метою з'ясування рівня орієнтованості й пізнання студентів з проблем курсу, ступінь їх готовності до сприйняття наступного матеріалу. <i>Практичне заняття</i> передбачає детальний розгляд студентами окремих теоретичних положень курсу та формує вміння і навички їх практичного застосування шляхом індивідуального виконання відповідних завдань, вправ. Проведення практичних занять передбачає використання таких форм та методів роботи, як кейс-метод, дискусія, мозковий штурм, робота у малих групах і т.п. Практичне заняття включає: проведення попереднього контролю знань, умінь і навичок студентів; постановку загальної проблеми викладачем та її обговорення за участю студентів, розв'язування контрольних завдань, їх перевірку, оцінювання. Оцінки, отримані студентом за окремі практичні заняття, зараховуються під час виставлення підсумкової оцінки з даної навчальної дисципліни.</p> <p>У процесі роботи за курсом студенти мають працювати з інформацією з різних джерел, зокрема з використанням мережі Інтернет, виконувати усні та письмові завдання, брати участь у виконанні навчальних проєктів. Теми занять та презентацій пов'язані із темами модулів, у межах яких здійснюється навчання.</p>
Методичне забезпечення	<ul style="list-style-type: none"> • Робоча програма з ОК • Силабус • Прев'ю навчального курсу • Електронна бібліотека за ОК • Анотована вебліографія наукових, науково-популярних джерел • Глосарій • Плани практичних/семінарських/лабораторних занять • Завдання для поточного і підсумкового контролю • Завдання для поточного і підсумкового контролю
Навчальні матеріали	<p style="text-align: center;"><i>Базові</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>Академічна</i> доброчесність: проблеми дотримання та пріоритети поширення серед молодих вчених: кол. моногр.

/за заг. ред. Н. Г. Сорокіної, А.Є.Артюхова, І.О. Дегтярьової.
Дніпро : ДРІДУ НАДУ, 2017. 169 с.

- *Академічна* чесність як основа сталого розвитку університету/ Міжнарод. благод. Фонд „Міжнарод. фонд. дослідж. освіт. політики”; за заг. ред. Т. В. Фінікова, А. Є. Артюхова. Київ : Таксон, 2016. 234 с.
- *Аналітична* довідка за результатами дослідження практик ака-демічної доброчесності у вищих навчальних закладах України. URL: <http://mon.gov.ua/content/Новини/2016/08/09/academichna-dobrochesnist.pdf>
- *Бухарестська* декларація етичних цінностей і принципів вищої освіти в Європі від 10.08.2005 р. / ЮНЕСКО-СЕПЕС. – 2005. URL: <http://www.almamater.md/articles/879/ru.html>
- *Гриценко М. В.* Академічні цінності як основа культури якості у вищій освіті. *Гілея*: науковий вісник. 2018. Вип. 128. С. 280-286.
- *Гужва О.О.* Довідник з академічної доброчесності для школярів: посіб. Харків: ХНУ ім. В.Н. Каразіна, 2016. 64 с.
- *Епідемія* академічного плагіату в цифрах. URL: <http://studway.com.ua/plagiat-2/>
- *Загірняк Д. М.* Методологічні засади академічної чесності вищого навчального закладу. *Вісн. Кременчуц. нац. ун-ту імені Михайла Остроградського*. 2015. Вип. 1(1). С. 157-159
- *Лютій Т. В.* Академічне письмо та оприлюднення наукових результатів: навчальний посібник. Суми, 2018. 435 с.
- *Міжнародні* правила цитування та посилання в наукових роботах: методичні рекомендації / автори-укладачі: О. Боженко, Ю. Корян, М. Федорець. Київ : УБА, 2016. 117 с.
- *Плагіат* у студентських роботах: методи виявлення та запобігання: методичний посібник / Дніпропетров. нац. ун-т ім. О. Гончара; кол. авт.: Н. В. Стукало, К. В. Ковальчук, М. В. Литвин та ін. Дніпропетровськ, 2013. 44 с.
- *Семенов О., Вовк М.* Академічна культура дослідника в освітньо-культурному просторі університету. Суми : Вид-во СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2016. 284 с.
- *Сопова Д. О.* Історичний аналіз проблеми академічної чесності майбутніх фахівців в європейській практиці. *Інженерні та освітні технології*. 2017. № 4(20). С.98-103.
- *Хоружий Г. Ф.* Академічна культура: цінності та принципи вищої освіти. Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2012. 320 с.
- *Що потрібно* знати про плагіат : посібник з академічної грамотності та етики для „чайників” / укл. О.О.Гужва. URL: http://library.kubg.edu.ua/images/stories/Departaments/biblio/PDF/books_ac-gr.pdf

Допоміжні

- *Бакіров В. С.* Академічна культура українського студентства: основні чинники формування та розвитку: результати всеукраїнського соціологічного дослідження. URL:

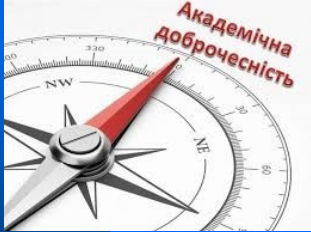
	<p>http://www.univer.kharkov.ua/images/redactor/news/2015-07-17/2015.pdf.</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>Дорошенко Г. О.</i> Студентський плагіат і політика академічної чесності ВНЗ. <i>Забезпечення якості вищої освіти: сучасний стан та перспективи</i> : матеріали IV наук.-метод. конф. Харків, 2017. С.84-86. • <i>Навчання студентів академічній доброчесності у бібліотеці ВНЗ: методичні поради / автори-укладачі: Л. В. Савенкова, С. О. Чука-нова; Українська бібліотечна асоціація. Київ: УБА, 2016. 39 с.</i> • <i>Огляди ОЕСР на тему доброчесності в освіті: Україна 2017 / пер. з англ. Інститут розвитку освіти. Київ: Таксон, 2017. 184 с.</i> • <i>Ромакін В. В.</i> Академічна мотивація студентів України та США. <i>Наукові праці. Педагогіка.</i> 2013. Т. 215. Вип. 203. С. 72-76. • <i>Цокур О.</i> „Кодекс честі” в системі вищої освіти США. <i>Вісн. Чер-кас. нац. ун-ту імені Богдана Хмельницького. Серія: педагогічні науки.</i> 2009. Вип. 150. С. 57-62. • <i>Academic Integrity at the Massachusetts Institute of Technology: A Handbook for Students.</i> July 28, 2014. 35 p. • <i>Student Code of Conduct.</i> University of Massachusetts Boston. Boston, 2014. 44 p. • <i>The Fundamental Values of Academic Integrity; 2-nd edition; ed. by T.Fishman.</i> Clemson University, 2004. 34 p. URL : http://www.academicintegrity.org/ica/assets/Revised_FV_2014.pdf <p style="text-align: center;">Інформаційні ресурси</p> <ul style="list-style-type: none"> • Кодекс академічної „чесності” (чистоти) університету Меріленд. URL: http://studua.org/articles/2009/02/27/1767.html • Кодекс честі Університету Брігама Янга. URL: https://registrar.byu.edu/catalog/2015-2016ucat/GeneralInfo/HonorCode.php • Про Рекомендації щодо запобігання академічному плагіату та його виявлення в наукових роботах : лист від 15 серп. 2018 р. №1/11-8681 / М-во освіти і науки України // Освіта.ua : [сайт]. URL: https://osvita.ua/doc/files/news/616/61647/1-11-8681.pdf • Проект сприяння академічній доброчесності в Україні Strengthening Academic Integrity in Ukraine Project. URL: http://www.saiup.org.ua/pro-proekt/ • Щодо забезпечення академічної доброчесності у закладах вищої освіти : лист від 26 жовт. 2017 р. № 1/9-565 / М-во освіти і науки України. URL: http://old.mon.gov.ua/files/normative/2017-10-26/8150/565.pdf
Необхідне устаткування	Мультимедійний проектор. Наявність оболонки Moodle для роботи на освітньому порталі
Спільні / індивідуальні види навчальної діяльності	<i>Лекція</i> (оглядова/тематична; лекція-бесіда, лекція-візуалізація) <i>Практичні заняття</i> (презентація/дискусія/метод кейс-стаді/робота в малих групах/тренінгові заняття/виконання

	вправ та завдань/ самостійна робота з джерелами інформації/ складання структурно-логічних схем, опорних конспектів) <i>Виконання індивідуальних творчих завдань</i> (навчальний проект; навчальне есе)		
Форми поточного та підсумкового контролю	Для <i>поточного контролю</i> використовується тестування; усне опитування; письмовий контроль. <i>Підсумковий контроль</i> – іспит. Підсумкова оцінка за курс є сумою оцінок, отриманих студентом за виконання за виконання завдань та контрольних модульних робіт. Максимальна оцінка становить 100 балів.		
Критерії оцінювання (окремо для кожного виду діяльності)	Вид діяльності	Критерії оцінювання	Бали
	Виконання завдань практичних занять №1 – № 8	Всі завдання виконані вчасно, обґрунтовані, повні, вірні, з використанням основної та додаткової літератури, носять творчий характер.	0-40
	Виконання індивідуально-творчих завдань	Всі завдання виконані вчасно, обґрунтовані, повні, вірні, з використанням основної та додаткової літератури, носять творчий характер. Представлені вчасно для перевірки викладачем.	0-25
	КМР № 1	Представлено вірні й повні відповіді на тестові завдання модульного контролю	0-15
	КМР № 2	Представлено вірні й повні відповіді на тестові завдання модульного контролю	0-20
	Усього за курс		100
Політика курсу	<ul style="list-style-type: none"> • Курс орієнтовано на створення дружнього, творчого, відкритого до конструктивної критики середовища. • Усі завдання, передбачені програмою, мають бути виконані у встановлений термін. • Студент, який пропустив заняття, самостійно вивчає матеріал, за наведеними в силабусі літературними джерелами, виконує завдання та надає викладачеві в час, відведений для консультацій. • Студент має право аргументовано відстоювати свою думку стосовно тематики занять, якщо вона не збігається з думкою викладача, вимагати від викладача додаткових роз'яснень на заняттях у випадку їх недостатнього висвітлення на лекціях. 		
Забезпечення виконання принципів академічної доброчесності	<ul style="list-style-type: none"> • У процесі роботи необхідно дотримуватися Положення про академічну доброчесність учасників освітнього процесу ДЗ „Луганський національний університет імені Тараса Шевченка” (http://luguniv.edu.ua/wp-content/uploads/2019/12/polojakadembro2.pdf), відповідних принципів академічної доброчесності. • Письмові роботи, презентації мають бути авторськими, оригінальними. 		

	<ul style="list-style-type: none"> • Письмові роботи мають бути оформлені згідно встановлених правил, з урахуванням вимог до цитування, подання відповідних покликань. • Виявлення ознак академічної доброчесності в письмовій роботі студента є підставою для її незарахування викладачем, незалежно від масштабів плагіату чи обману.
Feedback курсу	Зворотній зв'язок здійснюється на основі чату, системи повідомлень на сторінці курсу на освітньому порталі ЛНУ імені Тараса Шевченка.

**ПРЕВ'Ю ОСВІТНЬОГО КОМПОНЕНТА
«АКАДЕМІЧНА ДОБРОЧЕСНІСТЬ ЯК ІНСТРУМЕНТ
ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЯКОСТІ ВИЩОЇ ОСВІТИ»**

**АКАДЕМІЧНА ДОБРОЧЕСНІСТЬ ЯК
ІНСТРУМЕНТ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
ЯКОСТІ ВИЩОЇ ОСВІТИ**

Прев'ю освітнього компонента

Слайд 1

«Можна назвати щонайменше шість причин, чому академічна доброчесність важлива:

1. Доброчесність — наріжний камінь академічної спільноти.
2. Академічне шахрайство поширене й зростає.
3. Шкільні й університетські роки — критичний час для формування етичних цінностей
4. Студенти відчують значний тиск на користь шахраювання.
5. Студентів вчать, що шахраювати прийнятно.
6. Сьогоднішні студенти — це завтрашні лідери».

DONALD L. MCCABE, KENNETH D. BUTTERFIELD, LINDA K. TREVINO

Цитату добрав Євген Ніколаєв.
Більше цитат про академічну доброчесність: www.skeptik.in.ua/integrity-quotes/

2

Слайд 2

У межах освітнього компонента «АКАДЕМІЧНА ДОБРОЧЕСНІСТЬ ЯК ІНСТРУМЕНТ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЯКОСТІ ВИЩОЇ ОСВІТИ» розглядаються такі питання

- Академічна доброчесність: поняття та нормативно-правові засади
- Основні форми порушення академічної доброчесності: плагіат, фабрикація, фальсифікація, списування, обман, шахрайство, хабарництво, необ'єктивне оцінювання
- Феномен плагіату в освітньому середовищі закладу вищої освіти
- Академічне шахрайство як фундаментальна проблема академічної культури студентства
- Кодекс честі як інструмент забезпечення академічної доброчесності у вищій школі
- Шляхи формування академічної культури сучасного студентства

Слайд 3

Академічна доброчесність – це сукупність етичних принципів та визначених законом правил, якими мають керуватися учасники освітнього процесу під час навчання, викладання та провадження наукової (творчої) діяльності з метою забезпечення довіри до результатів навчання та/або наукових (творчих) досягнень

ст. 42 Закону України «Про освіту»

Слайд 4

Дві речі сповнюють душу завжди новим – і все сильнішим здивуванням і благоговінням, чим частіше і триваліше ми розмірковуємо про них, – це зоряне небо наді мною і моральний закон у мені.
Іммануїл Кант (1724 – 1804)

Основні форми порушення академічної доброчесності

Слайд 5

ПЛАГІАТ – оприлюднення (частково або повністю) наукових (творчих) результатів, отриманих іншими особами, як результатів власного дослідження (творчості), та/або відтворення опублікованих текстів (оприлюднених творів мистецтва) інших авторів без зазначення авторства

Феномен плагіату в освітньому середовищі закладу вищої освіти

Слайд 6

«Лише 22% студентів України вважають, що їх колеги складають іспити самостійно. 78% студентів України використовують ті або інші види академічного шахрайства» (Академічна чесність в науці та навчальному процесі. URL: [http://nmu.ua/uploads/files/Steckenko\(1\).pdf](http://nmu.ua/uploads/files/Steckenko(1).pdf))

Академічне шахрайство як фундаментальна проблема академічної культури студентства

ВИДИ АКАДЕМІЧНОГО ШАХРАЙСТВА:

- фальсифікація або фабрикація інформації, наукових результатів та наступне використання їх в академічній роботі;
- підробка підписів в офіційних документах (залікових книжках, актах, звітах, угодах тощо);
- використання під час контрольних заходів заборонених допоміжних матеріалів або технічних засобів (шпаргалки, мікронавушники, телефони, планшети тощо);
- посилення на джерела, які не використовуються в роботі;
- списування при складанні будь-якої форми контролю;
- проходження підставними особами будь-якої форми контролю;
- використання однієї роботи різними особами для зарахування балів

Слайд 7

Кодекс честі (академічна система честі) – набір правил та положень, етичних принципів, за якими повинна жити академічна спільнота. Відповідно до цих ідей визначається припустима та неприпустима поведінка в академічному середовищі

КОДЕКС АКАДЕМІЧНОЇ ЧЕСТНОСТІ

«Кожен студент має право на академічне середовище, вільне від несправедливостей, спричинених будь-якою формою інтелектуальної нечесності»

КОДЕКС ЧЕСТІ СТУДЕНТА,
ПОЛІТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ВІРГІНІЇ, США

Цитату добрав Євген Ніколаєв.
Більше цитат про академічну доброчесність: www.skeptic.in.ua/integrity-quotes/

Слайд 8

У межах освітнього компонента «АКАДЕМІЧНА ДОБРОЧЕСНІСТЬ ЯК ІНСТРУМЕНТ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЯКОСТІ ВИЩОЇ ОСВІТИ» ви матиме можливість

ЗДІЙСНИТИ САМОАНАЛІЗ “ЧИ ПЛАГІЮВАВ Я?”, ВИКОНАТИ ТЕСТ Р.ГАРРІСА “ТОЛЕРАНТНІСТЬ ДО ПЛАГІАТУ”

ЗАЛУЧИТИСЯ ДО ОБГОВОРЕННЯ ДИСКУСІЙНИХ ПИТАНЬ

ВИКОНАТИ ІНДИВІДУАЛЬНО-ТВОРЧІ ЗАВДАННЯ ДОСЛІДНИЦЬКОГО ХАРАКТЕРУ

ОТРИМАТИ ЕЛЕКТРОННУ БІБЛІОТЕКУ З ПРОБЛЕМ АКАДЕМІЧНОЇ ДОБРОЧЕСНОСТІ

Слайд 9

А ЯК ВВАЖАЄТЕ ВИ ?

«Якщо б викладачі вищої школи сьогодні почали несподівано об'єктивно оцінювати академічні успіхи студентів, то переважна частина вітчизняних ВНЗ вимушена була би припинити свою діяльність через відсутність достатньої кількості студентів, що могли б продовжити навчання в них»

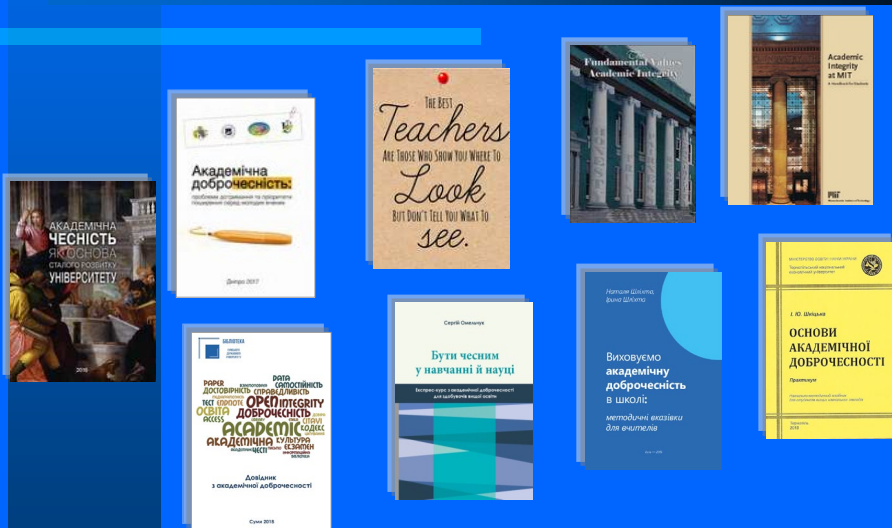
ЮРІЙ ФЕДОРЧЕНКО

Цитату добрав Євген Ніколаєв.
Більше цитат про академічну доброчесність: www.skeptic.in.ua/integrity-quotes/

Слайд 10

ЩО ПОЧИТАТИ ...

Слайд 11

З історії ... “У римському праві *plagium* означало злочинний продаж у рабство вільної людини, за що належало бичування (*ad plagas*)” !!!!

Слайд 12

ТЕОРЕТИЧНИЙ БЛОК

Лекція 1

Академічна доброчесність: поняття та основні форми порушення

Мета – розкрити сутність та особливості феномену академічної доброчесності в освіті, схарактеризувати принципи академічної доброчесності, визначити основні форми порушення академічної доброчесності в сучасному освітньому просторі.

Ключові слова: академічна доброчесність, принципи академічної доброчесності, плагіат, фабрикація, фальсифікація, списування, обман, шахрайство, хабарництво, необ'єктивне оцінювання

Основні питання

1. Поняття «академічна доброчесність». Зміст академічної доброчесності та її соціальне призначення.
2. Цінності та принципи академічної доброчесності.
3. Основні форми порушення академічної доброчесності: плагіат, фабрикація, фальсифікація, списування, обман, шахрайство, хабарництво, необ'єктивне оцінювання.
4. Відповідальність за порушення академічної доброчесності.

Рекомендована література

1. Закон України «Про освіту». Ст. 42. «Академічна доброчесність». URL: https://kodeksy.com.ua/pro_osvitu/statja-42.htm

2. Академічна чесність як основа сталого розвитку університету/ Міжнарод. благод. Фонд «Міжнарод. фонд. дослідж. освіт. політики»; за заг. ред. Т. В. Фінікова, А. Є. Артюхова. Київ: Таксон, 2016. 234 с

3. Десять принципів академічної доброчесності для викладачів : пер. з англ. / Проект сприяння академічній доброчесності в Україні. 2017. URL: https://drive.google.com/file/d/0ByePGdGpHh6Wb3Qzc2F3ODBuZWm/view?resourcekey=0-cYX48VHSD3_v-mdxw0IStg

4. Доброчесність та етика. Навчальний посібник для лекторів, які використовують університетські модулі E4J із питань доброчесності та етики. Відень, 2021.

5. **Методичні** рекомендації для закладів вищої освіти з підтримки принципів академічної доброчесності / упорядн. В. Бахрушин, Є. Ніколаєв. URL: <https://drive.google.com/file/d/19xv5o4yYvjeE7ugiXTXVBjxU9uSP8E7-/view>

6. **Рекомендації** щодо забезпечення принципів академічної доброчесності. Київ, 2016. URL: <https://dduvs.in.ua/wp-content/uploads/files/akdo/nodo/n3.pdf>

1. Поняття «академічна доброчесність». Зміст академічної доброчесності та її соціальне призначення

Академічна доброчесність набуває актуальності і стає однією з найбільш значущих категорій у науковому та освітньому середовищі.

Академічна доброчесність сприяє всебічному розвитку особистості, зміцненню знань та навичок, встановленню авторитету, створенню сприятливого іміджу, усвідомленню власної значущості. У науковому середовищі академічна доброчесність розглядається як оцінна категорія та виявляється у таких аспектах: об'єктивна характеристика автора та його твору, методів діяльності; інструмент юридичного захисту науковців.

Покажемо став процес перевірки докторських дисертацій тепер уже колишнього міністра Німеччини Карла Гуттенберга і заступника голови Європарламенту пані Кох-Мерін. Виявлено плагіат, і чиновники були змушені подати у відставку. Ще більш жорсткі наслідки за порушення вимог дисертації щодо наздогнали доктора з клонування Хванг Ву Сук – призначена кримінальна відповідальність у вигляді двох років позбавлення волі¹.

Міністр у справах сім'ї (Німеччина) Франциска Гіффай відмовилась від наукового ступеня внаслідок звинувачень у плагіаті при написанні дисертації та подала у відставку². Міністр охорони здоров'я Іспанії Кармен Монтон пішла у відставку у зв'язку із скандалом із плагіатом в її дипломній роботі³.

Міністр праці Чехії Петр Крчал подав у відставку у зв'язку із виявленим журналістами плагіатом у дипломній роботі⁴.

Академічна доброчесність – це сукупність етичних принципів та визначених законом правил, якими мають керуватися учасники освітнього процесу під час навчання, викладання та провадження наукової (творчої) діяльності з метою забезпечення довіри до результатів навчання та/або наукових (творчих) досягнень (ст. 42 Закону України «Про освіту»).

Законом України «Про освіту» передбачені такі **вимоги** до дотримання принципів академічної доброчесності: посилаючись на джерела інформації у разі використання ідей, розробок, тверджень, відомостей; дотримання норм законодавства про авторське право і суміжні права; контроль за дотриманням академічної доброчесності здобувачами освіти; об'єктивне оцінювання результатів навчання.

Доцільно визначити такі **чинники виникнення кризи академічної доброчесності**⁵:

- правовий нігілізм в суспільстві та толерантне відношення до корупції, порушень норм права та етики;
- відсутність позитивного сприйняття учасниками освітнього процесу необхідності відповідального ставлення до власної творчої та наукової діяльності, превалювання кількісних показників над якісними, відірваність від світових наукових та освітніх процесів;
- прогалини в законодавчому регулюванні при визначенні наукових результатів (наприклад, норма чинного Закону України «Про наукову і науково-технічну

1 <https://dgs.org.ua/akademicheskaya-dobrochestnost-v-ukraine/>

2 <https://www.dw.com/ru/ministr-po-delam-semi-frg-ushla-v-otstavku-iz-za-obvinenij-v-plagiate/a-57580544>

3 <https://www.eurointegration.com.ua/rus/news/2018/09/12/7086810/>

4 Там само.

5 https://do.uipa.edu.ua/pluginfile.php/2671/mod_resource/content/1/Лекція%20АКАДЕМІЧНА%20ДОБРОЧЕСНІСТЬ.pdf

діяльність» (стаття 1, пункт 22)), що дозволяє інтерпретувати науковий результат як кількісний, а не якісний показник;

- прогалини у фінансовому та матеріально-технічному забезпеченні освітнього процесу, що призводить до скорочення норм часу на виконання конкретних видів робіт і відповідно зниження їх якості;
- відсутність єдиних правил нормування часу студентів на виконання індивідуальних завдань та завищені вимоги до кількості аркушів конкретних робіт;
- низький рівень упровадження в освітній процес технічних засобів перевірки результатів творчої діяльності викладачів та студентів на антиплагіат;
- досить серйозні внутрішні демотиватори до виконання принципу академічної доброчесності з боку учасників освітнього процесу (низький рівень зарплат, відсутність належного фінансування для проведення досліджень та оприлюднення результатів таких досліджень в науковому просторі);
- поява та удосконалення технологій, за допомогою яких вдається обходити вимоги до унікальності текстів, фабрикувати та фальсифікувати результати досліджень.

2. Цінності та принципи академічної доброчесності

Фундаментальними цінностями академічної доброчесності визначають такі: чесність, довіра, справедливість, повага, відповідальність, сміливість.

Рекомендації щодо забезпечення принципів академічної доброчесності (2016) увиразнюють такі принципи та фундаментальні цінності академічної доброчесності та етики академічних взаємовідносин: *чеснота* – відданість всіх співробітників університету і здобувачів вищої освіти моральним принципам та стандартам, які створюють бар'єр для недоброчесності; *чесність та порядність* – систематичне уникнення проявів академічної недоброчесності в освітньо-науковій діяльності; *правда* – прагнення до істини, вільне та відкрите поширення знань, їх безперервне надбання та збагачення; *прозорість* – доступність та відкритість інформації, яка передбачає, що всі учасники освітньо-наукового процесу зобов'язані діяти відкрито, передбачувано, зрозуміло та в рамках закону; *законність* – дотримання кожним учасником освітньо-наукового процесу законів та стимулювання до цього інших; *повага* – повага до ідей, гідності інших, їхнього фізичного та психічного здоров'я, на благо колегіальності та співпраці з іншими учасниками освітньо-наукового процесу; *довіра* – усі учасники освітньо-наукового процесу мають впевненість в чесності та чесноті один одного, можуть покласти на одного, позбавлені остраху, що результати діяльності може бути вкрадено, кар'єру спалюжено, а репутацію підірвано; *мужність* – схильність до цілеспрямованого відстоювання гідної поведінки та ідей поширення принципів академічної доброчесності в умовах стороннього тиску; *справедливість* – неупереджене, однакове ставлення до усіх учасників освітньо-наукового процесу, позбавлене дискримінації та нечесності; *відповідальність* – учасники освітньо-наукового процесу належним чином використовують делеговані їм повноваження без перевищення або несумлінності виконання; *рівність та соціальна справедливість* – рівний доступ до освіти та здійснення наукових досліджень незалежно від раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, тендерної ідентичності, сексуальної орієнтації, етнічного, соціального, національного походження, стану здоров'я, інвалідності; *демократичне управління* – управління університетом повинно базуватись на залученні усіх відповідних учасників освітньо-наукового процесу та етичному виконанні своїх повноважень керівників на різних ланках; *самовдосконалення та вдосконалення системи* – учасники освітньо-наукового процесу визнають важливість та докладають максимальних зусиль до постійного вдосконалення освітньої системи, зокрема через власний професійний розвиток;

6 Рекомендації щодо забезпечення принципів академічної доброчесності. Київ, 2016. URL: <https://dduvs.in.ua/wp-content/uploads/files/akdo/nodo/n3.pdf>

- *відповідальність* – вміння брати на себе відповідальність за результати своєї діяльності, виконувати взяті на себе певні зобов'язання, протистояти проявам академічної недоброчесності, подавати приклади гідної поведінки;
- *компетентність та професіоналізм* – підтримання найвищого рівня компетентності кожним учасником освітньо-наукового процесу.

3. Основні форми порушення академічної доброчесності.

До основних видів порушень академічної доброчесності належать плагіат, самоплагіат, фабрикація, фальсифікація, списування, обман, шахрайство, хабарництво, необ'єктивне оцінювання.

ПЛАГІАТ – оприлюднення (частково або повністю) наукових (творчих) результатів, отриманих іншими особами, як результатів власного дослідження (творчості), та/або відтворення опублікованих текстів (оприлюднених творів мистецтва) інших авторів без зазначення авторства

САМОПЛАГІАТ – оприлюднення (частково або повністю) власних раніше опублікованих наукових результатів як нових наукових результатів

ФАБРИКАЦІЯ – вигадкування даних чи фактів, що використовуються в освітньому процесі чи наукових дослідженнях

ФАЛЬСИФІКАЦІЯ – свідомо зміна чи модифікація вже наявних даних, що стосуються освітнього процесу чи наукових досліджень

ОБМАН – надання завідомо неправдивої інформації стосовно власної освітньої (наукової, творчої) діяльності чи організації освітнього процесу; формами обману є, зокрема, академічний плагіат, самоплагіат, фабрикація, фальсифікація та списування

ХАБАРНИЦТВО – надання (отримання) учасником освітнього процесу чи пропозиція щодо надання (отримання) коштів, майна, послуг, пільг чи будь-яких інших благ матеріального або нематеріального характеру з метою отримання неправомірної переваги в освітньому процесі

НЕОБ'ЄКТИВНЕ ОЦІНЮВАННЯ – свідоме завищення або заниження оцінки результатів навчання здобувачів освіти

4. Відповідальність за порушення академічної доброчесності

Реагування на порушення академічної доброчесності здійснюється шляхом притягнення до академічної відповідальності та застосування інших заходів реагування. Академічна відповідальність застосовується за порушення вимог академічної доброчесності до здобувачів освіти, педагогічних, науково-педагогічних, наукових працівників та суб'єктів забезпечення академічної доброчесності. До інших заходів реагування належать дисциплінарні заходи, передбачені нормами відповідних статутів і положень, позбавлення закладу освіти (наукової установи) ліцензії, відмови в акредитації освітньої програми тощо.

Академічна відповідальність здобувачів освіти. Форми притягнення до академічної відповідальності здобувачів освіти встановлюються суб'єктами забезпечення академічної доброчесності. Основними є такі: попередження – за порушення академічної доброчесності, скоєне вперше; повторне виконання завдання та/або проходження оцінювання (включаючи підсумкове оцінювання або атестацію) – за несамотійне виконання завдання; повторне проходження відповідного освітнього компонента освітньої програми – за порушення академічної доброчесності, скоєне вдруге протягом проходження відповідного освітнього компонента освітньої програми; позбавлення права брати участь у конкурсах щодо отримання стипендій, грантів, участі в академічній мобільності за підтримки закладу освіти (наукової установи), де проходить навчання здобувач на строк до одного навчального року – за порушення академічної доброчесності, скоєне вдруге.

ЗАПРОШЕННЯ ДО ДІАЛОГУ!

Чи готові ви на початку навчання у закладі вищої освіти підписати угоду про дотримання принципів академічної доброчесності з урахуванням форм академічної відповідальності здобувачів?

Основні види *академічної відповідальності для викладачів*⁷: відмова у присудженні наукового ступеня чи присвоєнні вченого звання; позбавлення присудженого наукового ступеня чи присвоєного вченого звання; відмова в присудженні або позбавлення присудженого педагогічного звання, кваліфікаційної категорії; позбавлення права брати участь у роботі визначених законом органів чи займати визначені законом посади. До наукових працівників можуть бути застосовані такі санкції, як позбавлення вченого звання, звільнення, заборона брати участь у засіданнях спеціалізованих рад, анулювання попередніх результатів роботи.

Питання для самоконтролю

1. У чому полягає актуальність проблем академічної доброчесності для вищої школи в сучасних соціокультурних умовах?
2. Назвіть основні види порушення академічної доброчесності.
3. Хто встановлює форми відповідальності за порушення академічної доброчесності науковими, науково-педагогічними працівниками, здобувачами вищої освіти?

Лекція 2

Нормативно-правові аспекти політики академічної доброчесності у вищій школі

Мета – схарактеризувати положення основних нормативних документів, що регламентують правила дотримання академічної доброчесності у вищій освіті, норми юридичної відповідальності за порушення академічної доброчесності.

Ключові слова: академічна доброчесність, Закон України «Про освіту», Бухарестська декларація етичних принципів вищої освіти.

⁷ https://doi.ppa.edu.ua/pluginfile.php/2671/mod_resource/content/1/Лекція%20АКАДЕМІЧНА%20ДОБРОЧЕСНІСТЬ.pdf

Основні питання

1. Вітчизняні та зарубіжні нормативно-правові документи про основні напрями протидії порушенню академічної доброчесності.
2. Бухарестська декларація етичних принципів вищої освіти в Європі.
3. Юридична відповідальність за порушення норм академічної доброчесності.
4. Роль студентського самоврядування у забезпеченні академічної доброчесності.

Рекомендована література

1. Закон України «Про освіту». Ст. 42. «Академічна доброчесність». URL: https://kodeksy.com.ua/pro_osvitu/statja-42.htm
2. Закон України «Про авторське право і суміжні права». Стаття 50 «Порушення авторського права і суміжних прав». URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3792-12/page3>
3. Закон України «Про наукову та науково-технічну діяльність». Стаття 1 «Основні терміни та їх визначення». URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/848-19>
4. Бухарестська декларація етичних цінностей і принципів вищої освіти в Європі від 10.08.2005 р. / ЮНЕСКО-СЕПЕС. – 2005. URL: <http://www.almamater.md/articles/879/ru.html>

1. Вітчизняні та зарубіжні нормативно-правові документи про основні напрями протидії порушенню академічної доброчесності.

Законодавство у сфері академічної доброчесності ґрунтується на таких нормативних документах: Конституція України; Закон України «Про освіту», Закон України «Про авторське право і суміжні права», Закон України «Про наукову та науково-технічну діяльність». Для забезпечення академічної доброчесності важливим також є вимоги міжнародних практик і рекомендації щодо забезпечення принципів академічної доброчесності, міжнародних договорів України, укладених в установленому законом порядку⁸: «European Code of Conduct for Research Integrity» Європейської федерації академії наук та гуманітарних наук ALLEA; «Ethical principles», «Codes of conduct for teachers in Europe», «A background study South-East European Project on Policies for Academic Integrity» Пан-Європейської платформи з питань етики, прозорості та чесності в галузі освіти ETINED; «Fundamental values of Academic Integrity» Міжнародного центру академічної доброчесності ICAI; «General Guidelines for Academic Integrity» Європейської мережі академічної доброчесності ENAI; The Singapore Statement on Research Integrity; Questionable Research Practices: Definition, Detect, and Recommendations for Better Practices тощо.

Ст. 42 Закону України «Про освіту»⁹ надає визначення поняття «академічна доброчесність», вимоги до педагогічних, науково-педагогічних працівників, здобувачів освіти різного рівня щодо дотримання норм академічної доброчесності, характеризує основні види порушення академічної доброчесності (академічний плагіат, самоплагіат, фабрикація, фальсифікація, списування, обман, хабарництво, необ'єктивне оцінювання), визначає види відповідальності педагогічних, науково-педагогічних працівників, здобувачів освіти різного рівня за порушення норм академічної доброчесності, порядок виявлення та встановлення фактів порушення академічної доброчесності.

Політика та процедури забезпечення академічної доброчесності визначаються закладом освіти у внутрішньому документі з академічної доброчесності (кодекс етики, кодекс честі, кодекс академічної доброчесності тощо), що затверджується колегіальним органом управління закладу освіти або вищепоставленої установи, якій цей заклад підпорядкований.

Нормативні документи повинні чітко регламентувати: види академічної відповідальності за конкретні порушення академічної доброчесності; процедури встановлення і доведення фактів порушень академічної доброчесності; процедури прийняття рішень про

⁸ Методичні рекомендації щодо забезпечення академічної доброчесності в закладах загальної середньої та позашкільної освіти / Авторський колектив, за ред. І. Ю. Поліщук. Київ: Виконавчий орган Київської міської ради (Київська міська державна адміністрація) Департамент освіти і науки, КПНЗ «Київська Мала академія наук учнівської молоді». 2021. 46 с., С. 9-10.

⁹ Закон України «Про освіту». Ст. 42. «Академічна доброчесність». URL: https://kodeksy.com.ua/pro_osvitu/statja-42.htm

академічну відповідальність учасників освітнього процесу, а також органи, що приймають такі рішення; процедури апеляції для осіб, яких звинувачують у порушенні академічної доброчесності.

Суб'єкти забезпечення академічної доброчесності.

Питаннями академічної доброчесності в Україні на державному рівні опікуються: Міністерство освіти і науки України; Державна служба якості освіти України; Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти; Національна академія наук України.

Забезпечення академічної доброчесності безпосередньо здійснюється закладами освіти та науковими установами, які несуть первинну відповідальність за це шляхом: створення середовища, що сприяє дотриманню академічної доброчесності їх працівниками та здобувачами освіти; впровадження механізмів виявлення порушень академічної доброчесності та притягнення до академічної відповідальності.

Державна служба якості освіти України забезпечує дотримання академічної доброчесності під час реалізації державної політики у сфері освіти, зокрема з питань здійснення державного нагляду (контролю) за закладами освіти в межах своїх повноважень.

Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти забезпечує дотримання академічної доброчесності шляхом: формування вимог до системи забезпечення якості вищої освіти, критеріїв оцінки якості освітньої діяльності, зокрема наукових здобутків, закладів вищої освіти України, за якими можуть визначатися рейтинги закладів вищої освіти України; аналізу якості освітньої діяльності закладів вищої освіти під час акредитації освітніх програм, акредитації спеціалізованих вчених рад та контролю їхньої діяльності, інших акредитаційних процедур; визначення вимог до рівня наукової кваліфікації осіб, які здобувають наукові ступені, та розроблення порядку їх присудження спеціалізованими вченими радами закладів вищої освіти (наукових установ), розгляду звернень, заяв та скарг щодо діяльності та рішень спеціалізованих вчених рад; розгляду питань про порушення академічної доброчесності, а також реалізації інших визначених законодавством України повноважень.

Міністерство освіти і науки України здійснює стратегію впровадження і контроль академічної доброчесності у межах реалізації державної політики у сфері освіти.

Питаннями академічної доброчесності на місцевому рівні опікуються *департаменти освіти і науки та районні управління освіти*.

Національна академія наук України: здійснює забезпечення академічної доброчесності під час присвоєння (присудження) кваліфікації, наукового ступеня (ступеня доктора мистецтв), педагогічного, вченого або іншого звання, присвоєння кваліфікаційної категорії шляхом експертного рецензування робіт; надає консультації при підготовці наукових робіт на всіх рівнях; проводить спеціалізовані заходи з популяризації принципів академічної доброчесності.

2. Бухарестська декларація етичних принципів вищої освіти в Європі.

Бухарестська декларація етичних принципів вищої освіти в Європі прийнята Міжнародною конференцією з етичних і моральних аспектів вищої освіти і науки в Європі, що проводилася в Бухаресті 2-5 вересня 2004 р., репрезентує цінності та принципи академічного етосу.

«...Кожен член академічної та освітньої спільноти повинен прагнути до чесності і поширювати це прагнення на інших учасників освітнього та наукового процесу, послідовно утримуючись від брехні, шахрайства, крадіжок та інших форм нечесної поведінки, що викривляють парадигму освіти і науки....» (Бухарестська декларація етичних цінностей і принципів вищої освіти в Європі)

3. Юридична відповідальність за порушення норм академічної доброчесності.

Правові аспекти академічної доброчесності забезпечуються Законом України «Про авторське право та суміжні права», Цивільним кодексом України, Кодексом України про адміністративні порушення. Згідно ст. 418 Цивільного кодексу України право інтелектуальної власності – це право особи на результат інтелектуальної, творчої діяльності або на інший об'єкт права інтелектуальної власності. Ст. 512 Кодексу України про адміністративні правопорушення визначено, що «незаконне використання об'єкта права інтелектуальної власності ... привласнення

авторства на такий об'єкт або інше умисне порушення прав на об'єкт права інтелектуальної власності, що охороняється законом, – тягне за собою накладання штрафу від десяти до двохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

4. Роль студентського самоврядування у забезпеченні академічної доброчесності.

В нинішній Європі студенти беруть доволі активну участь у забезпеченні якості вищої освіти та управлінні вищими навчальними закладами, яке здійснюється, зокрема, через органи студентського самоврядування. Така колективна, солідарна участь розглядається керівництвом навчальних закладів і функціонерами системи освіти не просто як додаткова гарантія адекватності освітніх послуг вимогам їх реципієнтів (студентів і роботодавців), а й як суттєвий чинник соціалізації молоді, зростання її політичної та правової культури й суспільної активності, який дозволяє студентам на практиці ознайомитися з функціонуванням навчального закладу (через

участь у підготовці та прийнятті певних рішень у межах ВНЗ) і системою представницької демократії (на прикладі виборних органів студентського самоврядування).

Студент – це суб'єкт освітнього процесу та рівноцінний його учасник. Він не тільки приймає те, що йому дають, але й сам впливає на те, як це буде відбуватися. Якщо це погані послуги – їх можна покращити. Нині формується політика залучення студентів до управління якістю освіти. Це новий підхід, який передбачає можливість студента приймати якісь рішення, їх озвучувати і нести відповідальність за їх реалізацію¹⁰.

Студент – завжди найбільш зацікавлена сторона в освітньо-науковому процесі. Він не пасивний споживач знання, а активний співучасник формування всієї системи освітнього процесу. Домінантою повинне бути не інертне поглинання інформації, а творча проблемно-базована освітньо-виховна динаміка, відповідальність за яку несе також студент.

Внутрішнє забезпечення якості освіти можливе під час реалізації трьох факторів: розвитку і вдосконалення навчальних програм в інтересах студента; забезпечення якості викладацького складу; навчальних ресурсів та підтримки студентів.

Варто розуміти що, кожен студент може долучитися до покращення освітнього процесу. **Головними показниками участі студентів у процесах забезпечення якості визначають:**

- наявність пропозицій, поданих студентами та впроваджених управлінськими органами навчального закладу завдяки студентській активності;
- представництво студентів в управлінських органах;
- фінансування студентського самоврядування з бюджету університету;
- участь студентів у моніторингових процесах (опитування студентів);
- участь студентів у громадському секторі (студентські організації);
- публічні виступи студентів щодо якості освітнього процесу (офіційні звернення до МОН, проведення мітингів, страйків виступи на прес-конференціях).

Органи студентського самоврядування мають сприяти:

- інформуванню студентів про принципи академічної доброчесності,
- участі представників студентського самоврядування у процедурах акредитації та ліцензування освітньо-професійних та освітньо-наукових програм;
- проведенню опитувань серед студентів ЗВО щодо практики дотримання норм академічної доброчесності,
- організації заходів щодо популяризації норм академічної доброчесності в студентському середовищі.

Питання для самоконтролю

1. Які нормативні документи регулюють політику академічної доброчесності у вищій освіті?
2. Назвіть основні етичні принципи, відзначені у Бухарестській декларації?
3. Яка відповідальність за порушення норм академічної доброчесності передбачена юридичними нормами?

Лекція 3-4

Феномен плагіату в освітньому середовищі закладу вищої освіти

Мета – розкрити сутність та особливості феномену плагіату в освітньому середовищі ЗВО, визначити основні форми плагіату та схарактеризувати їхні особливості, репрезентувати шляхи виявлення та попередження академічного плагіату, сучасні антиплагіатні програми.

Ключові слова: плагіат, самоплагіат, антиплагіатні програми

Основні питання

1. Поняття «плагіат». Сутнісні ознаки плагіату.

2. Соціокультурні та психолого-педагогічні умови та причини поширення плагіату в освітньому просторі України.
3. Види плагіату.
4. Виявлення та попередження плагіату в освітньому середовищі ЗВО.
5. Антиплагіатні програми та їх застосування.

Рекомендована література

1. **Епідемія академічного плагіату в цифрах.** URL: <http://studway.com.ua/plagiat-2/>
2. **Плагіат у студентських роботах: методи виявлення та запобігання** : методичний посібник / Дніпропетр. нац. університет ім. Олеся Гончара ; кол. авт.: Н. В. Стукало, К. В. Ковальчук, М. В. Литвин та ін. Дніпропетровськ, 2013. 44 с.
3. **Плагіат**—порушення авторських прав? *Академічна доброчесність. Інформаційний бюлетень.* 2019. Вип. № 2. URL: https://drive.google.com/file/d/1Vg4l_kxPfsGOfEwERPYSVcYV6t-1G01H/view
4. **Програмне забезпечення для перевірки наукових текстів на плагіат: інформаційний огляд / автори-укладачі: А. Р. Вергун, Л. В. Савенкова, С. О. Чуканова; Українська бібліотечна асоціація.** Київ: УБА, 2016. 36 с.
5. **Рижко О.М.** Поняття, види, класифікації плагіату. *Записки Львівської національної наукової бібліотеки України імен В. Стефаника.* 2016. № 8. С. 134-150.
6. **Що потрібно знати про плагіат: посібник з академічної грамотності та етики для «чайників» / укл. О. О. Гужва; Інститут соціально-гуманітарних досліджень, Харківський національний університет ім. В.Н. Каразіна** URL: http://library.kubg.edu.ua/images/stories/Departaments/biblio/PDF/books_ac-gr.pdf

1. Поняття «плагіат». Сутнісні ознаки плагіату.

ПЛАГІАТ – оприлюднення (частково або повністю) наукових (творчих) результатів, отриманих іншими особами, як результатів власного дослідження (творчості), та/або відтворення опублікованих текстів (оприлюднених творів мистецтва) інших авторів без зазначення авторства

90% студентів використовують у власній навчальній діяльності плагіат¹¹.

Типовими проявами академічного плагіату є: дослівне запозичення текстових фрагментів без оформлення їх як цитат із посиланнями на джерело (в окремих випадках некоректним вважають навіть використання одного слова без посилання на джерело, якщо це слово використовують в унікальному значенні, наданому цим джерелом); використання інформації (факти, ідеї, формули, числові значення, примітки тощо) з джерела без посилання на це джерело; перефразування тексту джерела у формі, що є близькою до оригінального тексту, або наведення узагальнених ідей, інтерпретацій чи висновків з певного джерела без посилання на це джерело; переклад наукового тексту без посилання на першоджерело.

2. Соціокультурні та психолого-педагогічні умови та причини поширення плагіату в освітньому просторі України.

Причини поширеності плагіату¹²:

- Необхідність виконання великого обсягу письмових робіт протягом навчального семестру/року.
- Узвичайнені дії з підготовки письмових робіт з середньої школи.
- Низький рівень професіоналізму, мотивації та зацікавленості викладачів.

¹¹ Академічна чесність в науці та навчальному процесі. URL: [http://nmu.ua/uploads/files/Stechenko\(1\).pdf](http://nmu.ua/uploads/files/Stechenko(1).pdf)

¹² Там само

- Відсутність чітких та універсальних норм щодо оцінки оригінальності текстів, а також її зв'язку з оцінкою письмової роботи.
- Толерантність до плагіату.

3. Види плагіату.

Згідно ст. 42 Закону України «Про освіту» визначено такі види плагіату, як академічний плагіат та самоплагіат¹³: *академічний плагіат* – оприлюднення (частково або повністю) наукових (творчих) результатів, отриманих іншими особами, як результатів власного дослідження (творчості) та/або відтворення опублікованих текстів (оприлюднених творів мистецтва) інших авторів без зазначення авторства; *самоплагіат* – оприлюднення (частково або повністю) власних раніше опублікованих наукових результатів як нових наукових результатів.

Види плагіату:

- дослівний плагіат (видання твору (або його частини) іншого автора за свій без внесення в нього жодних змін та належного оформлення цитування);
- мозаїчний плагіат (копіювання значної частини чужої роботи в свою без внесення в запозичене жодних змін та належного оформлення цитування);
- неадекватне перефразування;
- відсутність посилань на прямі цитати;
- згадування джерела без посилання;
- компіляція – створення значного масиву тексту копіюванням із різних джерел без внесення правок, посилань на авторів та «маскування» шляхом написання перехідних речень між скопійованими частинами;
- рерайт («переказ» чужого тексту своїми словами з точним збереженням смислу оригіналу);
- створення суміші власного та запозиченого тексту без належного цитування джерел;
- копіювання чужої наукової роботи чи декількох робіт та оприлюднення результату під своїм ім'ям;
- списування письмових робіт інших студентів;
- фальсифікація (вигадування тих чи інших, наприклад, статистичних, показників з подальшим вказуванням їх у власній роботі);
- реплікація (подання майже однакової роботи декілька разів для підняття власного академічного рейтингу);
- републікація (повторне або багаторазове обнародування в іншому джерелі чужої інформації за справжнім підписом автора й покликанням на відповідне джерело).

Плагіат можна умовно розділити на два типи: **умисний** та **неумисний**. Зрозуміло, що в першому випадку студент намагається приховати факт запозичення чужого матеріалу і подати його як свій. У другому ж випадку він просто не знає, як оформити свою роботу правильно. Студенти не повністю розуміють, що таке плагіат. Вони не знають правил цитування, оформлення посилань, перефразування, рерайту і т. і.

Окремим типом порушення академічної доброчесності є **самоплагіат**. Його треба відрізнити від академічного плагіату, оскільки при ньому автор може не використовувати результати чужих досліджень взагалі і, відповідно, не посилатися на інших науковців. При цьому самоплагіат не можна вважати меншим порушенням академічної доброчесності, оскільки він спотворює наукові результати роботи. Ознаками самоплагіату є: повторна публікація письмової роботи без змін або з незначними змінами; подання однієї й тієї ж роботи на дві секції одночасно (без суттєвих змін); використання в роботі попередньо опублікованих даних баз належного посилання, змішування нової та старої інформації, повторний аналіз раніше оприлюднених даних.

¹³ Закон України «Про освіту». Ст. 42. «Академічна доброчесність». URL: https://kodeksy.com.ua/pro_osvitu/statja-42.htm

При ідентифікації самоплагіату необхідно звертати увагу на те, що деякі видання допускають передрук чи дуплікацію, якщо це не порушує права інших видавців та надано посилання на першу публікацію або інформацію про одночасне подання матеріалів для публікації в інших виданнях. В таких випадках опублікований матеріал повинен містити відповідні дані. Також варто звертати увагу на те, що окремі видання, насамперед електронні, здійснюють передрук без погодження з авторами чи їх інформування про передрук.

4. Виявлення та попередження плагіату в освітньому

Щоб встановити випадки порушення академічної доброчесності педагогічний керівник при попередній перевірці роботи має:

- Детально ознайомитися з джерелами написання наукової роботи.
- Проаналізувати текст, зіставляючи цитати зі списком літератури. Особливу увагу варто звернути на цитування літератури, книжок, які молодому досліднику з тих чи інших причин важко знайти у вільному доступі в інтернеті або у бібліотеці (йдеться про рідкісні вузькоспеціалізовані видання, стародруки, іншомовні джерела).
- При перевірці роботи необхідно звернути увагу на прізвища дослідників, яких згадує автор. Занепокоєння має викликати цитування науковців, праці яких не наведено в списках джерел. Зазвичай такі фрагменти учні беруть зі статей, рефератів, авторефератів, дисертацій, курсових та інших видів письмових робіт, розміщених у мережі. Практика показує, що саме такі вставки дають значну частину збігів при перевірці на плагіат.
- Перевірити текст на наявність неузгоджених мовних елементів, стилістичні та синтаксичні помилки. Вони можуть свідчити про спотворення тексту з метою його унікалізації. Подібні огріхи також характерні для машинного перекладу текстів.
- За можливості текст науково-дослідницької роботи слід перевірити за допомогою спеціалізованого програмного забезпечення. В Україні ліцензованою програмою для вирішення подібних задач є Unichек14. Необхідно пам'ятати, що аналіз тексту цією програмою є підставою для подальшого його переогляду, але не до звинувачення учня в академічному плагіаті.

Академічний плагіат треба відрізнити від **помилки цитування**¹⁵. Найбільш типовими помилками цитування є: відсутність лапок при використанні текстових фрагментів, що запозичені з інших джерел, за наявності коректного посилання на це джерело; посилання на інше джерело; неправильне оформлення покликання, що ускладнює пошук джерела.

ЦИТАТА – наведе повністю або частково викловлювання з авторського тексту (наукової, художньої, публіцистичної або іншої літератури або доповіді) із зазначенням автора або джерела повідомлення.

До помилок цитування також слід віднести: неспівпадіння номера джерела в покликанні з номером, наведеним у списку використаних джерел; неточна послідовність наведення номера джерела та сторінок, на яку покликається автор роботи, відсутність інформації про сторінки тощо.

14 <https://unicheck.com/uk-ua>

15 Щодо рекомендацій з академічної доброчесності для закладів вищої освіти. Лист Міністерства освіти і науки України від 23.10.2018, № 1/9-650. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v-650729-18?lang=uk#Text>

Джерело ілюстрації: saiup.org.ua

5. Антиплагіатні програми та їх застосування

Система запобігання академічному плагіату включає інструкції, процедури та заходи з формування несприйняття академічної нечесності; створення умов, що унеможливають академічний плагіат; виявлення академічного плагіату в наукових статтях, монографіях, дисертаціях, підручниках, навчальних виданнях; притягнення до відповідальності за академічний плагіат. Антиплагіатна експертиза є складовою системи внутрішнього забезпечення якості освітньої діяльності та якості вищої освіти. Для технічної підтримки перевірки наукових та навчальних праць на наявність академічного плагіату пропонуються сервіси з первинної перевірки наукових праць на наявність плагіату. Попереднє (первинне) виявлення плагіату в наукових, навчальних, науково-методичних працях, дисертаційних та кваліфікаційних роботах рекомендовано здійснювати через експертну оцінку (рецензування, відгуки керівників) та з використанням комп'ютерних програм, які знаходяться у вільному доступі¹⁶.

Системи для перевірки текстів на схожість /ідентичність /запозичення (антиплагіатні системи, сервіси) – це програмно-апаратні комплекси (системи, сервіси) для порівняльного аналізу текстових документів на наявність запозичень / схожості/ ідентичності розміщених в мережі інтернет, репозитаріях, базах¹⁷. Основні вимоги до систем перевірки текстів на плагіат¹⁸: можливість спільної роботи усіх викладачів закладу в одному акаунті; легкий, зручний та інформативний інтерфейс; системний та комплексний підхід; швидкість та якість перевірки; - перевірка по максимальній кількості баз, репозитаріїв, пошукового індексу; виявлення найбільш розповсюджених технік приховування ідентичності тексту (заміна літер та символів іншими алфавітами, підстановка прихованих символів та ін); автоматична робота по визначенню цитування та посилань; можливість роботи із різними мовами; виявлення плагіату при двумовному перекладі, перефразуванні; інтеграція з університетськими LMS системами; можливість доопрацювання системи (сервісу) для потреб замовника; конфіденційність та безпечна робота; робота із багатьма текстовими форматами та інші.

¹⁶ Програмне забезпечення для перевірки наукових текстів на плагіат: інформаційний огляд / автори-укладачі: А. Р. Вергун, Л. В. Савенкова, С. О. Чуканова; Українська бібліотечна асоціація. Київ: УБА, 2016. 36 с., С. 28. URL:

<http://enquir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/12843/Savenkova1.pdf;jsessionid=2BAA4045396BCCFC88156F7D89743952?sequence=1>

¹⁷ <http://www.library.univ.kiev.ua> > ukr > tkachenko

¹⁸ <http://www.library.univ.kiev.ua> > ukr > tkachenko

Онлайн сервіси перевірки на плагіат: ANTIPLAGIAT <http://www.antiplagiat.ru/>; CONTENT-WATCH <http://www.content-watch.ru/text/>; UNPLAG (компанії ТОВ „Антиплагіат”); StrikePlagiarism.com та ін.

Питання для самоконтролю

1. У чому, на вашу думку, полягають основні причини поширення плагіату в студентському середовищі?
2. Який вид плагіату найбільш поширений в освітньому середовищі закладів вищої освіти?
3. У чому переваги та обмеження сучасних антиплагіатних програм?

Лекція 5

Академічне шахрайство як фундаментальна проблема академічної культури студентства

Мета – схарактеризувати сутність академічного шахрайства як однієї з форм порушення академічної доброчесності, визначити причини академічного шахрайства в освітньому середовищі ЗВО, схарактеризувати основні шляхи попередження та подолання проявів академічного шахрайства в процесі професійної підготовки майбутніх фахівців.

Ключові слова: академічне шахрайство, фабрикація, фальсифікація, обман, аутсорсинг завдань.

Основні питання

1. Академічне шахрайство як вид порушення академічної доброчесності.
2. Фабрикація як прояв академічного шахрайства в науковій та освітній діяльності.
3. Фальсифікація як прояв академічного шахрайства
4. Обман як порушення норм академічної доброчесності.

Рекомендована література

1. **Академічна** чесність в науці та навчальному процесі. URL: [http://nmu.ua/uploads/files/Stechenko\(1\).pdf](http://nmu.ua/uploads/files/Stechenko(1).pdf)
2. **Академічна** доброчесність: проблеми дотримання та пріоритети поширення серед молодих вчених: кол. моногр. /за заг. ред. Н. Г. Сорокіної, А.Є.Артюхова, І.О. Дегтярьової. Дніпро : ДРІДУ НАДУ, 2017. 169 с. URL: http://www.dridu.dp.ua/vidavnictvo/monografii/Monografiya_young_scientist.pdf
3. **Академічна** чесність як основа сталого розвитку університету/ Міжнарод. благод. Фонд «Міжнарод. фонд. дослідж. освіт. політики»; за заг. ред. Т. В. Фінікова, А. Є. Артюхова. Київ: Таксон, 2016. 234 с. URL: https://www.univer.kharkov.ua/images/redactor/news/2016-09-07/chesnist_osnova_rozvitk_Univers.pdf
4. **Ніколаєв Є.** Порушення академічної доброчесності, крім плагіату. URL: <https://www.skeptic.in.ua/integ-viol/>

1. Академічне шахрайство як вид порушення академічної доброчесності

Лише 22% студентів України вважають, що їх колеги складають іспити самостійно. 78% студентів України використовують ті або інші види академічного шахрайства¹⁹.

Види академічного шахрайства ²⁰:

¹⁹ Академічна чесність в науці та навчальному процесі. URL: [http://nmu.ua/uploads/files/Stechenko\(1\).pdf](http://nmu.ua/uploads/files/Stechenko(1).pdf)

²⁰ https://do.uipa.edu.ua/pluginfile.php/2671/mod_resource/content/1/Лекція%20АКАДЕМІЧНА%20ДОБРОЧЕСНІСТЬ.pdf

- фальсифікація або фабрикація інформації, наукових результатів та наступне використання їх в академічній роботі;
- підробка підписів в офіційних документах (залікових книжках, актах, звітах, угодах тощо);
- використання під час контрольних заходів заборонених допоміжних матеріалів або технічних засобів (шпаргалки, мікронавушники, телефони, планшети тощо);
- посилання на джерела, які не використовуються в роботі;
- списування при складанні будь-якої форми контролю;
- проходження підставними особами будь-якої форми контролю;
- використання однієї роботи різними особами для зарахування балів

*Отримання нелегітимних оцінок як форма академічного шахрайства*²¹. Виставлення студентам оцінок за послуги або гроші, тобто корупція, є однією з причин деформації академічної культури. Імітація оцінювання нівелює оцінки як важливий інструмент формування конкурентного середовища в університетах. Оцінки втрачають силу в отриманні студентами знань. Різновиди хабарів: гроші; подарунки: частування (цукерки, спиртне, чай, кава) або цінні речі для викладача; особисті послуги викладачеві; примусова купівля підручників, методичної літератури, автором яких є викладач, і яка є обов'язковою для отримання студентом оцінки; оновлення за рахунок студентів обладнання (спортивного, лабораторного) або купівля студентами матеріалів, які необхідні для ремонту приміщень університету (фарби, лінолеум, плінтуси та ін.), купівля канцелярських товарів, яких бракує на факультеті (офісний папір тощо).

2. Фабрикація як прояв академічного шахрайства в науковій та освітній діяльності.

ФАБРИКАЦІЯ – вигадування даних чи фактів, що використовуються в освітньому процесі чи наукових дослідженнях

У наукових публікаціях, дисертаціях, дипломних та курсових роботах здобувачів вищої освіти фабрикація пов'язана із тим, що нерідко наводяться дані про експерименти, емпіричні дослідження, вимірювання, розрахунки, опитування, інші види досліджень та їх апробацію, які насправді не виконувалися. Фабриковані дані можуть наводитися разом зі справжніми, аби приховати факт порушення академічної доброчесності. Нерідко до такого прийому вдаються в тих випадках, коли справжніх результатів експериментів, розрахунків, емпіричних досліджень недостатньо для обґрунтування потрібних висновків.

Ознаки фабрикації²²: об'єктом фабрикації є вигадані дані чи факти; об'єктивна сторона полягає в умисних діях суб'єкта, які направлені на вигадування даних чи фактів, що використовуються в освітньому процесі чи наукових дослідженнях; можливість використання сфабрикованих даних поруч зі справжніми.

Різновиди фабрикації:

- наведення у роботах вигаданих чи неперевірених даних, зокрема статистичних, результатів експериментів, розрахунків чи емпіричних досліджень, фотографій, аудіо- та відеоматеріалів тощо;
- посилання на вигадані джерела інформації або навмисне посилання не на справжнє джерело;
- приписування іншим особам текстів, думок чи ідей, яких вони не висловлювали чи не публікували.

Для виявлення фактів фабрикації необхідно:

1. Переглянути дані, наведені в роботі за результатами розрахунків, експериментів, емпіричних досліджень. Проаналізувати їх коректність та доцільність, відповідність темі, меті

²¹ Академічна чесність в науці та навчальному процесі. URL: [http://nmu.ua/uploads/files/Stechenko\(1\).pdf](http://nmu.ua/uploads/files/Stechenko(1).pdf)

²² https://doi.org/10.1017/9781108702671/mod_resource/content/1/Текст%20АКАДЕМІЧНА%20ДОБРОЧЕСНІСТЬ.pdf

та завданням навчального завдання або дослідницького проєкту. З'ясувати, чи мав учень/студент реальну можливість здійснити подібне дослідження.

2. Перевірити відео та фотоматеріали, додані до роботи (зокрема, наведені в додатках).

3. За необхідності переглянути чернетки, нотатки, зроблені під час виконання дослідження.

4. У разі сумнівів щодо достовірності даних експерименту, розрахунків тощо варто виконати їх повторно і зіставити з попередніми результатами дослідження.

3. Фальсифікація як прояв академічного шахрайства

ФАЛЬСИФІКАЦІЯ – свідомо зміна чи модифікація вже наявних даних, що стосуються освітнього процесу чи наукових досліджень

Фальсифікація пов'язана із тим, що автори вносять зміни до результатів досліджень або приховують окремі результати з метою позбавлення від даних, що спростовують або не підтверджують гіпотези, які вони захищають, висновки, які вони роблять, тощо²³.

Фальсифікація розглядається як свідоме викривлення даних, отриманих при самостійних розрахунках, проведенні експериментів тощо, або інформації, що оприлюднена в інших джерелах. Зазвичай до такого порушення академічної доброчесності учні/студенти вдаються при отриманні небажаних результатів практичної роботи. Використання фальсифікованих даних у роботі призводить до викривлення її результатів, знецінення дослідження. Це грубе порушення наукової етики.

Для виявлення фальсифікації даних необхідно:

- зіставити результати дослідження з метою та завданнями;
- перевірити дані, отримані за допомогою розрахунків, експериментів, опитування та інших досліджень;
- переглянути інформацію, наведену за іншими джерелами (зокрема, наведені розрахунки та результати чужих експериментів).

4. Обман як порушення норм академічної доброчесності

ОБМАН – надання завідомо неправдивої інформації стосовно власної освітньої (наукової, творчої) діяльності чи організації освітнього процесу; формами обману є, зокрема, академічний плагіат, самоплагіат, фабрикація, фальсифікація та списування

Крім зазначених вище формами обману також є²⁴:

- імітація освітньої та наукової діяльності;
- неправдиве співавторство;
- приписування співавторства особам, які не брали кваліфікованої участі у дослідженні та підготовці публікації (зокрема, це стосується зарахування до авторів керівників установ і підрозділів, які безпосередньо не брали участі у виконанні роботи, працівників чи студентів, які здійснювали лише технічну допомогу, тощо);
- невключення до співавторів осіб, які брали активну кваліфіковану участь у дослідженні та підготовці публікації, зокрема у постановці цілей та завдань роботи,

²³ Щодо рекомендацій з академічної доброчесності для закладів вищої освіти. Лист Міністерства освіти і науки України від 23.10.2018, № 1/9-650. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v-650729-18?lang=uk#Text>

²⁴ Щодо рекомендацій з академічної доброчесності для закладів вищої освіти. Лист Міністерства освіти і науки України від 23.10.2018, № 1/9-650. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v-650729-18?lang=uk#Text>

формулюванні її висновків, розробці алгоритмів, аналізі результатів експериментів та розрахунків, написанні тексту тощо;

- свідоме викривлення посилань на джерела, свідоме викривлення інформації, що міститься у джерелах, на які зроблені посилання (у деяких випадках це може також бути академічним плагіатом);
- проходження процедур контролю та оцінювання результатів навчання підставними особами;
- продаж, поширення, постінг або публікація курсів лекцій, роздаткових матеріалів, записів або іншої інформації, наданої викладачем, а також використання їх для будь-яких комерційних цілей без письмового дозволу викладача;
- симуляція погіршення стану здоров'я, хвороби з метою уникнення контрольних заходів;
- отримання копії екзаменаційних білетів, питань чи завдань раніше, ніж буде дозволено викладачем;
- недозволене співробітництво, зокрема при виконанні студентських проектів, що подаються як результати самостійної роботи; використання недозволеної допомоги під час виконання індивідуальних та контрольних завдань;
- повторне подання здобувачами освіти письмових робіт, які вже подавалися як звітність з інших дисциплін, без дозволу викладача (іноді це розглядають як різновид самоплагіату);
- підробка підписів в офіційних документах (залікових книжках, актах, звітах, угодах тощо);
- надання відгуків або рецензій на наукові або навчальні роботи без належного проведення їх експертизи;
- надання закладом вищої освіти або його співробітниками недостовірної інформації про заклад, його освітні програми, систему оцінювання, результати навчання тощо;
- неправдиві повідомлення здобувачів освіти про події, які вимагають припинення освітнього процесу, перенесення контрольних заходів тощо (техногенні аварії, стихійні лиха, загроза вибуху тощо);
- інше.

Списування – виконання письмових робіт із залученням зовнішніх джерел інформації, крім дозволених для використання, зокрема під час оцінювання результатів навчання. Ознаки списування²⁵: об'єктом списування є письмові роботи; об'єктивна сторона полягає в умисних діях суб'єкта, які направлені на залучення зовнішніх джерел інформації; місцем скоєння списування є місце проходження оцінювання результатів навчання.

Форми списування²⁶:

- *використання друкованих і електронних джерел інформації* під час виконання письмових робіт, зокрема, екзаменаційних та контрольних робіт, без дозволу викладача;
- *подання або репрезентація різними особами робіт з однаковим змістом* як результату власної навчальної діяльності;
- *виконання чужих варіантів* завдань на контрольних заходах;
- *використання системи прихованих сигналів* (звукових, жестових та ін.) під час виконання групових контрольних заходів з однаковими варіантами;
- *отримання несанкціонованої допомоги* при виконанні тих завдань, які передбачають самостійне виконання;
- *несамостійне виконання завдань* у випадках, коли не дозволяється отримання допомоги, або незазначення інформації про отриману допомогу, консультації, співпрацю.

25 https://do.uipa.edu.ua/pluginfile.php/2671/mod_resource/content/1/Лекція%20АКАДЕМІЧНА%20ДОБРОЧЕСНІСТЬ.pdf

26 https://do.uipa.edu.ua/pluginfile.php/2671/mod_resource/content/1/Лекція%20АКАДЕМІЧНА%20ДОБРОЧЕСНІСТЬ.pdf

Списування може бути індикатором незацікавленості студента у вивченні навчальної дисципліни (студенти не бачать потреби у відповідних компетентностях, викладач некомпетентний чи не здатний зацікавити студентів тощо). Бувають випадки, коли викладач неофіційно надає дозвіл на використання певних джерел інформації під час виконання письмових робіт. Це може бути ознакою недосконалої нормативної бази закладу вищої освіти, яка надмірно регулює умови поточного і підсумкового контролю. З іншого боку, це також може бути ознакою необ'єктивного оцінювання здобувачів освіти, коли таке оцінювання відбувається не за змістом роботи, а за іншими показниками. У будь-якому випадку, наявність дозволу, якщо всі здобувачі освіти виконують завдання в рівних умовах, знімає питання про порушення з боку здобувачів²⁷.

Питання для самоконтролю

1. Назвіть основні види академічного шахрайства в студентському середовищі.
2. Що спонукає студентів до списування під час письмових, екзаменаційних робіт?
3. У чому виявляється фальсифікація як вид академічного шахрайства у процесі професійної підготовки майбутніх фахівців?

Лекція 6

Кодекс честі як інструмент забезпечення академічної доброчесності у вищій школі

Мета – розкрити сутність поняття «кодекс честі» в контексті освітнього середовища ЗВО, особливості структури кодексу честі як інструменту забезпечення академічної доброчесності у вищій школі

Ключові слова: кодекс академічної доброчесності, етичні норми

Основні питання

1. Поняття «кодекс честі університету». Права та обов'язки студентів.
2. Положення університетів щодо регулювання етичних норм.
3. Особливості розробки та впровадження кодексу честі на прикладі провідних університетів Європи та США

Рекомендована література

1. **Академічна** чесність як основа сталого розвитку університету/ Міжнарод. благод. Фонд «Міжнарод. фонд. дослідж. освіт. політики»; за заг. ред. Т. В. Фінікова, А. Є. Артюхова. Київ: Таксон, 2016. 234 с.
2. **Доброчесність** та етика. Навчальний посібник для лекторів, які використовують університетські модулі E4J із питань доброчесності та етики. Відень, 2021.
3. **Дроздов В.** Академічна доброчесність. Від теорії до практики. URL: <https://drive.google.com/file/d/1j78fzM0Vu3bfej8BXkFtctYgcPP99-0-/view>
4. **Методичні** рекомендації для закладів вищої освіти з підтримки принципів академічної доброчесності / упорядн. В. Бахрушин, Є. Ніколаєв. URL: <https://drive.google.com/file/d/19xv5o4yYvjeE7ugiXTXVBjxU9uSP8E7-/view>
5. **Стадний Є.** Деякі рекомендації щодо впровадження етичних кодексів в українських вищих навчальних закладах. URL: <https://ntb.pstu.edu/images/files/rekomendazij.pdf>
6. **Цокур О.** «Кодекс честі» в системі вищої освіти США. *Вісн. Черкас. нац. ун-ту імені Богдана Хмельницького. Серія: педагогічні науки.* 2009. Вип. 150. С. 57-62.

²⁷ Щодо рекомендацій з академічної доброчесності для закладів вищої освіти. Лист Міністерства освіти і науки України від 23.10.2018, № 1/9-650. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v-650729-18?lang=uk#Text>

1. Поняття «кодекс честі університету».

Кодекс честі (академічна система честі) – набір правил та положень, етичних принципів, за якими повинна жити академічна спільнота. Відповідно до цих ідей визначається припустима та неприпустима поведінка в академічному середовищі.

Кодекси честі закордонних університетів є продуктом освітянської культури, яка формувалася не одне століття. Її суб'єктом є вільний інтелектуал, який власноруч будує своє майбутнє. Кодекс честі як форма інституціоналізації системи цінностей навчального закладу, окреслення етичної моделі поведінки й діяльності кожного члена академічної громади, фіксації механізмів боротьби із проявами академічної недоброчесності²⁸.

Головна функція кодексів честі (етичних кодексів) – це формування системи соціальної відповідальності науковця та освітянина.

Окремі українські ЗВО та наукові інститути прийняли кодекси етики ще на початку 2010-х років. Станом на березень-квітень 2017 р. кодекси етики розмістили на власних сайтах 14 з 200 українських ЗВО, які у 2016 р. входили до рейтингу «Топ-200 Україна». Нова хвиля уваги до кодексів академічної поведінки була зумовлена появою восени 2017 р. в українському законодавстві норм про академічну доброчесність й, у зв'язку з цим, рекомендацією МОН до ЗВО розробити відповідну внутрішню нормативно-правову базу, зокрема, й кодекси етики. Вже станом на грудень 2017 року 73 з 200 ЗВО (з-поміж охоплених рейтингом «Топ-200 Україна») або розмістили кодекс етики на своїх сайтах, або проінформували про його наявність у закладі без розміщення документа в Інтернеті²⁹.

Ця остання хвиля прийняття кодексів етики продемонструвала щонайменше три проблеми³⁰. *Перша* – чимало українських ЗВО ухвалюють кодекс етики через «вказівку згори», а не на тому етапі розвитку власної академічної культури, коли спільнота університету починає відчувати потребу у формалізації власних етичних та культурних норм і традицій. *Друга* – навряд чи прийняті у такий спосіб кодекси віддзеркалюють справжні погляди на академічну культуру більшості студентів та викладачів. Адже малоімовірно, що у стислі терміни можна забезпечити повноцінну розробку і належне обговорення такого документа із залученням усієї академічної спільноти. *Третя* – багато нових кодексів дослівно запозичили норми про зміст академічної доброчесності, види її порушення, санкції із ст. 42 Закону «Про освіту». Цей факт варто порівняти із досвідом університетів США та Західної Європи, у яких кодекси етики регламентують приблизно однакове коло питань, але кожен кодекс це робить у власний, унікальний спосіб; складно знайти два ідентичних кодекси етики західних університетів. Утім в етичному кодексі можна передбачити як деталізацію визначених законом видів академічної недоброчесності (див. розділ 3 цих Рекомендацій), так і ширший діапазон санкцій (наприклад, санкцією може бути сам факт обговорення недоброчесного вчинку членами академічної спільноти або зобов'язання порушника пройти додаткове навчання нормам академічної доброчесності).

Ці проблеми породжують ризики неефективності української версії академічних кодексів етики, відсутності їх впливу на поліпшення відносин усередині академічної спільноти, суто формального статусу вказаного документа, а також, навпаки, ризики застосування положень кодексу як способу тиску на членів університетської спільноти (наприклад, будь-якого викладача завжди можна звинуватити у необ'єктивному оцінюванні, оскільки воно структурно передбачене освітньою системою). У великих університетах можна

²⁸ https://iducz.dsns.gov.ua/files/2017/biblioteka/Akadem_%20dobr/Honor_Code_UKR.ppt

²⁹ Щодо рекомендацій з академічної доброчесності для закладів вищої освіти. Лист Міністерства освіти і науки України від 23.10.2018, № 1/9-650. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v-650729-18?lang=uk#Text>

³⁰ Щодо рекомендацій з академічної доброчесності для закладів вищої освіти. Лист Міністерства освіти і науки України від 23.10.2018, № 1/9-650. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v-650729-18?lang=uk#Text>

приймати рамковий кодекс етики для закладу в цілому і деталізовані, зокрема, щодо процедурних питань документи на рівні окремих факультетів та інститутів³¹.

Більшість університетів мають «Кодекси честі», що зобов'язують студентів не списувати самому і не дозволяти списувати іншим. Згідно з аналітичною довідкою за результатами дослідження практик академічної доброчесності у ВНЗ України станом на 2016 рік мають у відкритому доступі кодекс честі студента або аналогічний документ 27 українських університетів, а етичний кодекс викладача або його аналог – 23 університета³².

2. Положення університетів щодо регулювання етичних норм.

Кодекс		Положення
Не є типовим документом для ЗВО		Стандартний нормативний документ ЗВО
Включає етичні норми, що не є обов'язковими для виконання		Є імперативним документом
Приймається академічною спільнотою		Приймається вченою радою і затверджується наказом ректора

Джерело: <https://drive.google.com/file/d/1j78fzM0Vu3bfej8BXkFtctYgcPP99-0-/view>

Кодекс честі університету є формою інституціоналізації його системи цінностей, окреслення етичної моделі поведінки й діяльності кожного члена академічної громади, фіксації механізмів боротьби зі списуванням, плагіатом та іншими видами академічної недоброчесності³³. Це є нормативний документ, виконання положень якого є обов'язковим і корисним як для студентів, аспірантів, так і для викладачів, адміністраторів та інших працівників університету. За своїм змістом, Кодекс честі – це єдина система етичних правил для всієї академічної громади. Не може бути двох моралей – окремо для викладача і окремо для студентів, бо це принижує студента і робить його пасивним. Навпаки, знання всіх правил гри створює умови, коли студент вчиться бути самостійним й ініціативним, бо розуміє, що саме етичні норми, а не адміністрація, визначають його можливості, обов'язки й права. Мета Кодексу честі – чітко прописати й довести до відома усіх, хто в ньому працює і навчається інформацію: 1) про цінності, які сповідує академічна громада університету, й які визначають її ідентичність, 2) про прояви академічної недоброчесності та критерії їх визначення, 3) про покарання, передбачене за порушення Кодексу честі університету.

Проект Кодексу має пройти кілька етапів обговорення³⁴ (на кожному етапі обговорення до остаточного затвердження Кодексу Конференцією трудового колективу можуть вноситись пропозиції і зауваження, які імплементуються до кінцевої редакції тексту):

³¹ Щодо рекомендацій з академічної доброчесності для закладів вищої освіти. Лист Міністерства освіти і науки України від 23.10.2018, № 1/9-650. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v-650729-18?lang=uk#Text>

³² Аналітична довідка за результатами дослідження практик академічної доброчесності у вищих навчальних закладах України / Міністерство освіти і науки України: сайт. URL: <http://mon.gov.ua/content/Новини/2016/08/09/academicna-dobrochesnist.pdf>

³³ Рекомендації щодо забезпечення принципів академічної доброчесності / укладачі: підкомісія 303 «Академічна доброчесність». Київ, 2016. 24 с., С. 5.

³⁴ Рекомендації щодо забезпечення принципів академічної доброчесності / укладачі: підкомісія 303 «Академічна доброчесність». Київ, 2016. 24 с., С. 5. URL: <https://dduvs.in.ua/wp-content/uploads/files/akdo/nodo/n3.pdf>

- зустріч і обговорення проекту Кодексу честі з профспілковим активом університету;
- зустріч і обговорення проекту Кодексу честі зі студентським активом та подальше поширення інформації в студентському середовищі вже під егідою студентського сенату та студентського профкому, у соціальних мережах;
- обговорення та рекомендація від науково-методичної ради університету;
- обговорення проекту Кодексу честі на Вченій раді університету, яка виносить ухвалу про рекомендацію Конференції трудового колективу розглянути та затвердити Кодекс честі університету з метою інституалізації академічної доброчесності, визначення її поняттєвого поля та механізмів забезпечення обговорення та затвердження Кодексу честі університету Конференцією трудового колективу університету;
- висування та обговорення кандидатур до складу Комісії з питань етики та дотримання Кодексу честі; обрання Комісії з питань етики та дотримання Кодексу честі (інституційні параметри цього органу прописуються або в Кодексі честі, або в окремому положенні, яке приймається Вченою радою університету).

Публічне прийняття Кодексу честі університету є прикладом позитивної зміни суспільної свідомості та важливим кроком системного впровадження високих стандартів навчальної та дослідницької діяльності.

3. Особливості розробки та впровадження кодексу честі на прикладі провідних університетів Європи та США

У переліку провідних університетів, в яких студенти складають письмову присягу, мета якої полягає у створенні ритуалу, який заохочуватиме студентів до роздумів над пріоритетами навчального закладу та цінностями академічної чесності та сприяє на відсутність академічної омани, наявні Принстон, Університет Вірджинії, Університет Північної Кароліни, Веспліан університет, Університет Вандербільт, університет Райс, Оберлін Коледж та Мічиганський університет (технологічний коледж), а також до цього переліку приєднуються такі навчальні заклади, як Університет Дьюк, Університет Джорджтаун та школа журналістики Північно-західного університету³⁵. В якості одного із засобів профілактики проявів академічної нечесності використовується прийняття кодексів етики студентів конкретного навчального закладу, а також професійних етичних кодексів співробітників. У кодексі честі, як правило, відображаються основні цінності конкретного навчального закладу і необхідність дотримуватися їх в процесі трудової або навчальної діяльності, а саме: професіоналізм; щирість, чесність і відкритість; відповідальність і сумлінність; коректність і тактовність; ініціативність; дотримання прав і свобод людини і громадянина; повагу честі і гідності особистості; підтримку репутації навчального закладу. Наприклад, Кодекс професійної етики Американської асоціації університетських професорів (AAUP), прийнятий в 1966 році (доповнено змінами в 1987 і 2009 рр.), містить певні обов'язки, які повинні дотримуватися представниками даної професії.

Таким чином, зазначені документи, як правило, містять зобов'язання про дотримання загальноприйнятих морально-етичних норм і недопущення проявів академічного шахрайства, чітко описані конкретні санкції за відходження від прийнятих норм. Студенти і співробітники ставлять свій підпис, що засвідчує факт ознайомлення з даним нормативним документом і згоду з його положеннями та санкціями за їх неусвідомлене або навмисне порушення.

У першому довіднику з академічної чесності Массачусетського технологічного інституту (2005 р.) лише виділено чотири основних порушення академічної чесності: плагіат, несанкціонована співпраця, шахрайство та сприяння академічній нечесності, а також чітко прописано, що студент має робити і чого не має, тобто сформульовані своєрідні цільові установки для студентів: по-перше, «довіряйте цінності вашого власного інтелекту» та, по-

³⁵ Струнсе В.Фон. Місія досяжна: підвищення академічної чесності в українській освіті. *Прозорість і корупція в системі вищої освіти України*. К.: Таксон, 2003. С. 272-275.

друге, «продемонструйте власні досягнення»³⁶. У Кодексі академічної чесності й етики у вищій освіті США університету Університету Джорджа Вашингтона зафіксовано основні прояви академічної нечесності: 1) плагіат; 2) фальсифікація або підробка; 3) фабрикація; 4) неоголошена допомога; 5) шахраювання загалом.

У практиці Корнельського університету проаналізовані, узагальнені та чітко позначені найбільш поширені ситуації порушення студентами загальноприйнятих норм академічної культури. В. Калюжна³⁷ за результатами вивчення матеріалів офіційного сайту даного університету склала узагальнений список прояву академічної нечесності, в який увійшли: допомога і співучасть студента в будь-якій формі обману, хабарництво (плата або її пропозиція іншій особі з метою отримання чи то спроби отримання нечесної переваги); використання програмних засобів та матеріалів, що знаходяться в їхній пам'яті для отримання додаткової переваги; змова (презентація частини групової роботи як роботу окремого студента); доручення іншій людині виконання завдання, яке потім буде поданим як своє; комп'ютерне шахрайство (використання матеріалів, які належать іншій людині і зберігаються на жорстких носіях без повідомлення або письмового дозволу власника); копіювання (включення будь-яких матеріалів, які є ідентичними або максимально схожими на матеріали, які вже було подано під час іспиту як у коледжі, так і за його межами); фальшиві заяви з метою отримання спеціального висновку екзаменаційної комісії з метою перенесення екзамену або звільнення від нього; підробка: фальсифікація підпису або документів, пов'язаних із складанням екзамену; проступок у період екзаменаційної сесії, який спрямований на отримання додаткової академічної переваги; використання заборонених матеріалів на екзамені або тестуванні; отримання в особисте розпорядження копій білетів або варіантів тестів; спілкування, або спроба спілкування будь-яким шляхом з іншим студентом під час екзамену або тесту; списування або спроба використання шпаргалок під час екзамену або тесту; винос будь-яких речей або канцелярських приладь, а також інших матеріалів з аудиторії, де відбувається екзамен без дозволу або в порушення встановлених інструкцій; спроба або організація заміни одного студента на екзамені іншим студентом з метою заміни більш кваліфікованим індивідумом³⁸.

Таким чином, з метою боротьби з академічною недоброчесністю та шахрайством сприяє створення єдиного Кодексу честі студентів складають щодо дотримання певних стандартів навчання та стандарту академічної поведінки. Зазначені документи, як правило, містять зобов'язання про дотримання загальноприйнятих морально-етичних норм і недопущення проявів академічного шахрайства, чітко описані конкретні санкції за відходження від прийнятих норм. Кодекс честі ще раз підтверджує, що вищий навчальний заклад прагне досягти відмінних успіхів у викладанні та навчанні студентів, а також підтриманні високих стандартів моральної поведінки студентів.

Питання для самоконтролю

1. Які фундаментальні цінності доброчесності відображають Кодекси академічної доброчесності у закладах вищої освіти?
2. З чим, на вашу думку, пов'язано нефективність упровадження Кодексів доброчесності у системі вищої освіти України?

³⁶ What is Academic Integrity? Academic Integrity at MIT, A Handbook for. URL:

<http://integrity.mit.edu/handbook/what-plagiarism>

³⁷ Калюжная В. Ю. О проблеме академической нечестности: Попытка краткого сравнительного анализа состояния в вузах США и Украины. *Вісн. Луган. нац. ун-ту імені імені Тараса Шевченка*. 2013. № 11 (270), Ч. II. С. 89-96.

³⁸ cothm.com.ua/archive/2007/8/26/news

Лекція 7

Шляхи формування академічної культури сучасного студентства

Мета – визначити сутність поняття «академічна культура майбутнього фахівця», структуру та функції академічної культури сучасного студентства, схарактеризувати основні шляхи формування академічної культури майбутніх фахівців в освітньому процесі ЗВО.

Ключові слова: академічна культура, навчальний текст, цитата, цитування, правила цитування.

Основні питання

1. Поняття «академічна культура».
2. Поняття «наукова інформація», «науковий текст». Основні ознаки наукового тексту. Види наукових текстів.
3. Правила цитування й оформлення покликань.

Рекомендована література

1. **Лютий Т. В.** Академічне письмо та оприлюднення наукових результатів: навчальний посібник. Суми, 2018. 435 с.
2. **Міжнародні** правила цитування та посилання в наукових роботах : методичні рекомендації / автори-укладачі: О. Боженко, Ю. Корян, М. Федорець ; редколегія: В. С. Пашкова, О. В. Воскобойнікова-Гузєва, Я. Є. Сошинська, О. М. Бруйя. Київ: УБА, 2016. 117 с
3. **Онуфрієнко Г. С.** Науковий стиль української мови: Навчальний посібник з алгоритмічними приписами. 2-ге вид. перероб. та доп. Київ: Центр учбової літератури, 2009. 392 с.
4. **Семенов О., Вовк М.** Академічна культура дослідника в освітньо-культурному просторі університету. Суми : Вид-во СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2016. 284 с.
5. **Сурмін Ю. П.** Наукові тексти: специфіка, підготовка та презентація : навч.-метод. посіб. Київ: НАДУ, 2008. 184 с.
6. **Хоружий Г. Ф.** Академічна культура: цінності та принципи вищої освіти. Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2012. 320 с.

1. Поняття «академічна культура».

Вища школа – це своєрідна модель суспільства. На час навчання у вузі припадає період становлення і формування цінностей, установок і моделі поведінки, котрі визначатимуть місце молодій людині у дорослому житті. Тому утвердження принципів академічної культури та доброчесності в навчальних закладах слугує передумовою розбудови сильної громадянської культури в суспільстві в цілому. Культивування у молоді поваги до свободи та гідності людини, її індивідуальності, до інтелектуальної власності та авторських прав є важливою гуманітарною складовою здійснення успішних реформ в українському суспільстві. В умовах сучасного стану університетської освіти України принципи академічної культури та доброчесності або сприймаються як щось абстрактне, модне, про що часто згадують на словах, але не використовують на ділі, або, у кращому випадку, як підстава заборонити студентам і викладачам безконтрольно та безвідповідально використовувати чужі думки, видаючи їх за свої, і визначити порядок покарання за плагіат і списування. У цьому розумінні академічна доброчесність зводиться до правил роботи з інформацією. Однак, таке розуміння проблеми занадто вузьке, оскільки суть її розв'язання полягає, насамперед, у світоглядно-ціннісній площині³⁹.

Академічна культура являє собою сукупність моделей поведінки, які здобуваються в академічному просторі в процесі адаптації до зовнішнього соціокультурного середовища,

³⁹ Рекомендації щодо забезпечення принципів академічної доброчесності / укладачі: підкомісія 303 «Академічна доброчесність». Київ, 2016. 24 с., С. 5.

внутрішньої інтеграції та розділяються більшістю представників академічного середовища. Розрізняють два аспекти академічної культури: формальний (визначається законами, статутами, нормативно-правовими акти та ін.); неформальний (визначається традиціями, звичками, стереотипами, неформальними практиками та ін.) 40.

2. Поняття «наукова інформація», «науковий текст». Основні ознаки наукового тексту. Види наукових текстів.

У навчальній та науковій роботі здобувачі, наукові та науково-педагогічні працівники у своїй роботі найчастіше зустрічаються з такими друкованими працями, **як монографії, підручники та посібники, статті, доповіді й тези доповідей, критичні огляди** тощо. Розмаїття цих типів обумовлено різними цілями упорядкування та фіксації змісту наукової інформації, що необхідна для забезпечення обміну авторськими думками, їх широкого впровадження та використання. Тому кожна з названих наукових публікацій має специфіку викладу, а саме відповідний обсяг, стиль, структуру, логіку побудови матеріалу та інше.

Монографія є найбільш повним і вичерпним висвітленням результатів наукової роботи, виконаної одним або групою авторів. Вона становить підсумок всебічного багаторічного дослідження певного питання, що завершується одержанням фундаментальних наукових досягнень, які можуть увійти в скарбницю науки і використовуватись у наступних дослідженнях іншими авторами протягом багатьох років. З огляду на це обсягові монографії (більше шести друкованих аркушів) друкують у вигляді книжок, на якісному папері й у твердій обкладинці.

Підручник являє собою видання, що містить систематизований виклад певної навчальної дисципліни у відповідності до чинної навчальної програми. Він обов'язково має бути затверджений офіційною установою з рекомендацією до використання у навчальних закладах того чи іншого типу.

Навчальний посібник – це видання, яке відповідає окремим розділам програми навчальної дисципліни і може частково доповнювати підручник. Він також рекомендується для використання офіційними установами.

Основним видом оперативної публікації про нові дослідження з конкретної тематики є **стаття**. Її мета полягає в поданні інформації про проведену наукову роботу, використанні одержаних результатів для подальшої розробки цієї теми та визначенні нових актуальних проблем, що потребують свого розв'язання. Стаття повинна мати таку ж саму логіку викладення матеріалу, як і монографія, а саме: вступну частину, в якій пояснюються аргументи вибору і дослідження теми; основний зміст, де йдеться про ті важливі положення, які автор вважає за необхідне висвітлити читачеві; висновки, що узагальнюють і підсумовують основний зміст статті. Обсяг статті, як правило, обмежується 6–24 стор. (0,25 – 1,0 др.арк.). Вона друкуються у фахових журналах та наукових збірниках за відповідними рубриками: історія, теорія, методика, практичний досвід, порівняльна педагогіка. Тому інформація, що пропонується автором статті, не повинна виходити за межі тематики тієї чи іншої рубрики. Головна вимога до підготовки статті – її лаконічність, конкретність і змістовність.

Тези – це стислий виклад основних думок, публікація яких передбачає попереднє ознайомлення учасників конференцій, семінарів, симпозіумів та інших наукових форумів з результатами проведеного дослідження. Їх зміст у більш повному обсязі повідомляється автором-доповідачем в усній формі. Складаються тези з послідовного викладу окремих тверджень, що не підкріплюються фактичним матеріалом та висвітленням перебігу дослідження. Їх обсяг не перевищує 3-х стор., що зумовлює вимоги до написання: чіткість формулювань принципів позицій автора, які він планує обґрунтовувати, доводити і відстоювати у публічному виступі з доповіддю або повідомленням. Публікуються тези невеликим тиражем у відповідних збірниках, присвячених темі конференції. Вони дають

40 http://izmail.maup.com.ua/assets/files/akademichna-kultura-ukrainskogo-studentstva_-osnovni-chinniki-formuvannya-ta-rozvitku.pdf

читачам коротку інформацію про актуальні питання, що запропоновані програмою для наукового обговорення.

Аналіз наукової літератури передбачає визначення корпусу текстів, що підлягають вивченню та осмисленню. При доборі джерел необхідно враховувати такі позиції:

- прочитати все неможливо,
- робота з достатньо великою кількістю джерел все одно не дає гарантії цінності отриманого результату,
- широке використання Інтернет у процесі пошуку джерел для наукової роботи спричиняє нову проблему: величезний обсяг доступних джерел та необхідність критичного підходу до їх добору, оскільки проблемою сучасного Інтернет-простору є наявність значної кількості недостовірної, спотвореної інформації.

Ретельний добір джерел для виконання наукового дослідження є свідченням дослідницької майстерності науковця. Серед експертів наукових робіт існує навіть правило: на початку експертизи роботи проаналізувати список використаних джерел. І навіть не читаючи роботу досвідчений фахівець може зробити висновок про ступінь якості та ґрунтовності представленого дослідження. Які ж питання насамперед цікавлять експерта при знайомстві із списком використаних джерел:

- наявність класичної літератури з проблеми, що досліджується;
- наявність сучасної фундаментальної літератури, зокрема монографічної;
- наявність джерел із сумісних галузей науки (для педагогічних досліджень – це роботи з філософії, соціології, психології, культурології та ін.);
- відповідність представленого списку джерел теоретичним позиціям, що обґрунтовуються у науковій роботі;
- наявність джерел з методології наукового пошуку в цілому та з методології конкретної предметної галузі зокрема (наприклад, з методології науково-педагогічних досліджень);
- наявність джерел іноземними мовами.

Першим кроком у плануванні роботі із навчальними та науковими джерелами є складання **бібліографії** – списку наукових робіт, які необхідні для виконання дослідження. Бібліографія за проблемою дослідження складається декількома шляхами: поточне читання наукової літератури і, особливо, періодичних видань та фіксація джерел, що можуть бути корисними, з бібліографічних списків до статей, монографій; пошук у бібліотечних каталогах, пошук у бібліографічних покажчиках, пошук в Інтернеті.

Найважливішим засобом для організації пошуку необхідних джерел є складання переліку **ключових слів** у межах проблеми, що досліджується.

Вибір конкретних джерел, з якими необхідно працювати, зумовлюється декількома чинниками: рекомендація наукового керівника, індекс цитування, авторитетність видання.

Авторитетність видання, яка оцінюється за такими критеріями:

- наявність та якість науково-довідникового апарату, ступінь його відповідності сучасному етапу розвитку науки (якщо простіше, то наявність у списках джерел та рекомендованої літератури публікацій останніх років, насамперед монографій),
- наявність та авторитетність рецензентів наукової роботи,
- наявність рекомендацій певної наукової структури (рекомендація до друку Міністерства освіти та науки, рекомендація до друку відомого ЗВО і т.п.),
- авторитетність видавництва.

Наукова література різного типу слугує для різних цілей:

- Вивчення методичної літератури і літератури, що описує досвід, необхідно для того, щоб виокремити основні технологічні компоненти, оцінити якість технологічного опрацювання теми.
- Вивчення теоретичних робіт необхідне для виявлення ідей, теорій, концепцій, що пояснюють і розкривають проблему, для визначення поля понять, визначення структури теми, її основних категорій та їх визначень.

- Методологічна і міжпредметна література потрібна для створення більш широкого наукового уявлення про сутність проблеми, для визначення місця своєї теми в системі теорій, різних наук, для пошуку загальних підходів і методів пізнання теми.
- Вивчення нормативних документів дозволяє визначити актуальність проблеми для практики.

Вивчення та підбір наукового доробку інших авторів за своїм значенням і трудомісткістю є важливою складовою власного пошуку, що вимагає копіткої тривалої роботи. Адже неодмінною умовою дослідницької діяльності є послідовний зв'язок між "живою" працею і тією, що матеріалізована вже у проведених дослідженнях. Учений творить, використовуючи духовну спадщину своїх попередників.

Існують певні **правила роботи з літературою**, які треба враховувати студентам:

- 1) складання попереднього бібліографічного списку джерел,
- 2) підбір публікацій,
- 3) опрацювання публікацій.

3. Правила цитування й оформлення покликань

Цитата – це дослівне відтворення фрагмента якого-небудь тексту з обов'язковим покликанням на джерело.

Звернення до цитування необхідно у ситуаціях: 1) запозичення фрагмента тексту автора; 2) запозичення формул, положень, ілюстрацій, таблиць й інших елементів; 3) недослівного або перефразованого відтворення фрагмента тексту; 4) аналізу змісту інших публікацій у тексті роботи.

Під час написання письмових робіт здобувачі зобов'язані оформлювати покликання на кожну цитату, приклад того чи іншого автора, в якого їх запозичено, ті ідеї чи висновки, на підставі яких розробляють проблеми чи розв'язують завдання, поставлені у статті, монографії тощо. Це дає змогу відшукати потрібний документ і перевірити точність зазначених відомостей, з'ясувати інформацію, обставини, контекст.

ЗВЕРНІТЬ УВАГУ!!!!

В українській мові є дієслово «покликáтися», що має лише одне значення: вказувати на кого-, що-небудь для підтвердження або виправдання чогось. Від «покликáтися» утворено іменник «покликáння» — «уринок, витяг з якого-небудь твору, на який покликаються у викладі, з точною назвою джерела та вказівкою на відповідну сторінку». Цим же словом – «покликáння» (або «гіперпокликáння») – називають «адресу іншого мережевого інформаційного ресурсу у форматі URL (англ. Universal Resource Locator), що тематично, логічно або будь-яким іншим способом пов'язаний з документом, у якому це покликáння визначене».

До слів «покликáтися» й «покликáння» можна знайти синоніми «посилáтися» й «посилáння». Однак, на відміну від перших двох, «посилáтися» й «посилáння» – багатозначні слова. Окрім того, деякі мовознавці стверджують, що «посилáтися» й «посилáння» – росіянізми.

Тим-то **рекомендуємо послуговуватися словами «покликáтися» й «покликáння»** (зі сталим наголосом у всіх формах на третьому складі).

<https://www.facebook.com/groups/1920959421528930/permalink/1956691507955721/>

Дієслово покликáтися, від якого утворений іменник покликáння, означає "вказувати на кого-, що-небудь для підтвердження або виправдання чогось; наводити що-небудь як доказ". Тому покликáння – це вказування на кого-, що-небудь для підтвердження, наведення як доказ.

Отже:

НЕ РЕКОМЕНДОВАНО

Докази, посилання на офіційні документи.

РЕКОМЕНДОВАНО

Докази, покликання на офіційні документи.

Кажемо: покликання на наукові джерела, покликання на статті закону; посилання гінця, посилання далеко.

Посилаємо куди, покликаємося на що.

<https://onlinecorrector.com.ua/uk/покликання/>

Найважливіше правило цитування полягає у супроводі цитати покликанням на певне джерело із списку використаної літератури. Відсутність покликання при цитуванні або відсутність цитати за наявності покликання є грубою помилкою оформлення роботи.

Правила цитування:

1. Обов'язково ставте лапки при дослівному поданні тексту джерела. Інакше така цитата стане плагіатом.

2. Текст цитати має бути повним. Довільне скорочення тексту неприпустимо.

3. При покликанні на автора вказуйте його прізвище та ініціал. Ініціал розташовується перед прізвищем, наприклад, «М. Калашников» або «С. Хокінг». Не треба писати імена авторів цілком, навіть у тому випадку, якщо вони досить відомі, досить одного ініціалу імені.

4. Не варто починати абзац з цитати, ініціалів або прізвища автора.

5. Усі покликання в роботі оформляються в єдиному стилі.

У наукових роботах поширений такий вид цитування, як **парафраз**. Так називається переказ цитати своїми словами. В цьому випадку покликання на автора також обов'язкове, як і збереження смислу при переказі. Парафраз доречний у таких випадках: надання узагальненої інформації при покликанні на декілька джерел; короткий виклад об'ємної теоретичної концепції; об'ємні цитати, непридатні для прямої згадки.

Існують особливі варіанти цитування тексту, що вкористовуються в окремих випадках. До таких варіантів можна віднести цитування за вторинними джерелами, згадка іноземних авторів і термінів, самоцитування та цитування законодавчих актів.

Цитування за вторинними джерелами можливо тільки на етапі знайомства з темою і проблематикою дослідження, а також для визначення понятійного апарату роботи.

Усі цитати, які використовуються так само, мають бути ретельно вивірені за первинними джерелами. Також треба бути упевненим в тому, що у вторинному джерелі не було допущено помилки. Випадки, в яких можливе цитування за вторинним джерелом:

- першоджерело загублене або недоступне (наприклад, знаходиться в закритих архівах чи бібліотеках);
- першоджерело написано складною для перекладу мовою;
- текст цитати відомий по запису слів їх автора в спогадах інших осіб;
- цитата наводиться для ілюстрації ходу думок і аргументації автора.

При згадці **прізвищ іноземних авторів**, а також при **цитуванні іноземних джерел**, текст джерела також наводиться не мовою оригіналу, а мовою наукової роботи. Якщо коректність перекладу викликає сумніви, можна використовувати парафраз. У тому випадку, якщо автор не має широкої популярності у вітчизняній науці, необхідно додатково написати його оригінальні прізвище та ініціали в дужках. У списку використаних джерел іноземні публікації вказуються мовою оригіналу.

Самоцитування – доволі поширена практика у наукових роботах. Раніше опубліковані дослідження автора можуть бути джерелом цитати. Такий вид цитування дозволить уникнути дублювання інформації, допоможе направити зацікавленого читача до попередніх робіт того чи іншого автора. Власні цитати мають бути оформлені за усіма правилами цитування. Необхідно пам'ятати, що цитування власних робіт має бути доречним і обґрунтованим, доповнювати наукову роботу.

Цитування законодавчих актів повинне проводитися виключно за первинними джерелами. Треба переконатися, що використовується діюча редакція закону і в тому, що закон набув чинності.

Помилки при цитуванні:

1. Відсутність покликань у списку використаної літератури. Така помилка може стати наслідком простої неуважності, але при цьому розглядається як серйозний недолік.

2. Покликання на популярні видання або на авторів, що не мають належної наукової кваліфікації. Кваліфікацію авторів необхідно перевіряти, виходячи із стилю роботи і знайденої інформації про автора і саму публікацію. У тому випадку, якщо відносно кваліфікації автора є сумніви, краще уникати його цитування.

Увага!

У письмових роботах, наукових роботах **не можна подавати покликання на Вікіпедію!**

Вікіпедія не має офіційних наукових редакторів. Тексти у Вікіпедії можуть змінюватися читачами. Відповідно, за формальними ознаками Вікіпедія не відповідає вимогам, що висуваються до наукових публікацій, і тому не потрібно цитувати її в якості джерела.

3. Відсутність покликання при розміщенні графічних матеріалів. При запозиченні графічних матеріалів (наприклад, схем, діаграм, малюнків), а також таблиць, ви повинні вказати покликання на джерело інформації. Така інформація без покликання на джерело буде порушенням авторських прав.

4. Дослівне переписування тексту і «черги» з цитат. Для того, щоб зберегти живий характер оповідання, необхідно використовувати цитати в розумних межах, а також варіювати форму цитування. Наприклад, використовувати парафраз.

5. Порушення правил вторинного цитування. Автори досить часто цитують інформацію так, ніби самі знайшли її в першоджерелі або так, як якби вона належала авторові вторинного джерела.

6. Помилки при цитуванні іноземних авторів. Неправильний переклад прізвища автора, відсутність оригінального написання імені і прізвища, помилки в парафразі при самостійному використанні джерела. Також важливо пам'ятати, що в списку літератури назви джерел цитат мають бути наведені мовою оригіналу.

7. Використання цитат з неперевіреним авторством, а також цитат, що містять банальні або ж помилкові твердження.

8. І, нарешті, сама невинна і неетична помилка: відсутність лапок та покликання на джерело інформації. У такому разі цитата вважається плагіатом.

Питання для самоконтролю

1. Розкрийте сутність поняття «академічна культура».
2. Назвіть основні типи наукових джерел.
3. Чому дотримання правил цитування є важливим показником академічної доброчесності?

ПРАКТИЧНИЙ БЛОК

Практичне заняття 1

Академічна доброчесність: сутність, принципи, причини порушення

Мета – розкрити сутність та особливості феномену академічної доброчесності в освіті, схарактеризувати принципи академічної доброчесності, визначити основні причини та форми порушення академічної доброчесності в сучасному освітньому просторі.

Ключові слова: академічна доброчесність, принципи академічної доброчесності.

Основні питання

1. Поняття «академічна доброчесність». Зміст академічної доброчесності та її соціальне призначення.
2. Цінності та принципи академічної доброчесності.
3. Причини порушення академічної доброчесності.

Рекомендована література

1. Закон України «Про освіту». Ст. 42. «Академічна доброчесність». URL: https://kodeksy.com.ua/pro_osvitu/statja-42.htm
2. Академічна чесність як основа сталого розвитку університету/ Міжнарод. благод. Фонд «Міжнарод. фонд. дослідж. освіт. політики»; за заг. ред. Т. В. Фінікова, А. Є. Артюхова. Київ: Таксон, 2016. 234 с
3. Десять принципів академічної доброчесності для викладачів : пер. з англ. / Проект сприяння академічній доброчесності в Україні. 2017. URL: https://drive.google.com/file/d/0ByePGdGpHh6Wb3Qzc2F3ODBuZWm/view?resourcekey=0-cYX48VHSD3_v-mdxw0IStg

4. **Методичні** рекомендації для закладів вищої освіти з підтримки принципів академічної доброчесності / упорядн. В. Бахрушин, Є. Ніколаєв. URL: <https://drive.google.com/file/d/19xv5o4yYvjeE7ugiXTXVBjxU9uSP8E7-/view>
5. **Рекомендації** щодо забезпечення принципів академічної доброчесності. Київ, 2016. URL: <https://dduvs.in.ua/wp-content/uploads/files/akdo/nodo/n3.pdf>
6. **Тейлор В.** Академічна доброчесність: Лист до моїх студентів = Academic Integrity: A Letter to My Students /Bil Taylor. URL: <http://moodle.socosvita.kiev.ua/moodldata/filedir/4e/84/4e84e8ccaa455e80b9363eab8c268d36da4dcf07>

Практичні завдання

1. Академічна доброчесність – моральна якість, що базується на таких принципах, як чесність, довіра, справедливість, повага, відповідальність, сміливість. Який з наведених принципів, на вашу думку, найчастіше порушується в освітньому процесі ЗВО? Свою позицію аргументуйте. Обсяг письмової роботи – 0,5 сторінки.

2. Прочитайте лист до студентів американського процесора В.Тейлора. Заповніть таблицю

Позиції, з якими ви абсолютно згодні (4-5 позицій)	Позиції, що викликають у вас сумніви або заперечення

3. Складіть таблицю «Причини порушення академічної доброчесності»

Причина	Шляхи попередження

Практичне заняття 2

Види порушення академічної доброчесності

Мета – визначити основні види порушення академічної доброчесності, схарактеризувати форми відповідальності за порушення академічної доброчесності в освітньому середовищі ЗВО, стимулювати здобувачів до виконання норм та правил академічної доброчесності.

Ключові слова: академічна доброчесність, плагіат, фабрикація, фальсифікація, списування, обман, шахрайство, хабарництво, необ'єктивне оцінювання, форми відповідальності за порушення академічної доброчесності.

Основні питання

1. Основні види порушення академічної доброчесності.
2. Нормативно-правові документи про основні напрями протидії порушенню академічної доброчесності.
3. Форми відповідальності за порушення норм академічної доброчесності.

Рекомендована література

1. **Закон** України «Про освіту». Ст. 42. «Академічна доброчесність». URL: https://kodeksy.com.ua/pro_osvitu/statja-42.htm
2. **Закон** України «Про авторське право і суміжні права». Стаття 50 «Порушення авторського права і суміжних прав». URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3792-12/page3>
3. **Закон** України «Про наукову та науково-технічну діяльність». Стаття 1 «Основні терміни та їх визначення». URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/848-19>
4. **Методичні** рекомендації для закладів вищої освіти з підтримки принципів академічної доброчесності / упорядн. В. Бахрушин, Є. Ніколаєв. URL: <https://drive.google.com/file/d/19xv5o4yYvjeE7ugiXTXVBjxU9uSP8E7-/view>
5. **Рекомендації** щодо забезпечення принципів академічної доброчесності. Київ, 2016. URL: <https://dduvs.in.ua/wp-content/uploads/files/akdo/nodo/n3.pdf>

Практичні завдання

1. Складіть таблицю «Види порушення академічної доброчесності в освітньому середовищі ЗВО»

Порушення	Сутнісні характеристики	Приклад

2. Дмитро, студент 3 курсу факультету інформаційних технологій, працював над курсовою роботою з проблем антиплагіатних програм та придумав нову технологію перевірки академічних текстів на плагіат. Перевірити практично цю технологію йому не вдалося, тому що це потребує багато коштів. Але оскільки йому потрібно було вже здавати курсову роботу, він використав дані досліджень вітчизняних та зарубіжних науковців, які працюють за даною проблемою. Який тип порушення академічної доброчесності виявляє пропонована ситуація? Як уникнути в освітньому процесі передумов для виникнення таких ситуацій?

3. Складіть схему «Відповідальність наукових, науково-педагогічних працівників та здобувачів ЗВО за порушення норм академічної доброчесності»

Практичне заняття 3

Феномен плагіату в освітньому середовищі закладу вищої освіти

Мета – розкрити сутність та особливості феномену плагіату в освітньому середовищі ЗВО, визначити основні форми плагіату та схарактеризувати їхні особливості

Ключові слова: плагіат, види плагіату, самоплагіат, антиплагіатні програми.

Основні питання

1. Сутнісні ознаки плагіату. Види плагіату.
2. Соціокультурні та психолого-педагогічні умови та причини поширення плагіату в освітньому просторі України.

Рекомендована література

1. **Плагіат** у студентських роботах: методи виявлення та запобігання : методичний посібник / Дніпропетр. нац. університет ім. Олеса Гончара ; кол. авт.: Н. В. Стукало, К. В. Ковальчук, М. В. Литвин та ін. Дніпропетровськ, 2013. 44 с.

2. **Плагіат**—порушення авторських прав? *Академічна доброчесність. Інформаційний бюллетень.* 2019. Вип. № 2. URL: https://drive.google.com/file/d/1Vg4l_kxPfsGOfEwERPYSVcYV6t-1G0IH/view

3. **Рижко О.М.** Поняття, види, класифікації плагіату. *Записки Львівської національної наукової бібліотеки України імен В. Стефаника.* 2016. № 8. С. 134-150.

4. **Що потрібно** знати про плагіат: посібник з академічної грамотності та етики для «чайників» / укл. О. О. Гужва; Інститут соціально-гуманітарних досліджень, Харківський національний університет ім. В.Н. Каразіна URL: http://library.kubg.edu.ua/images/stories/Departaments/biblio/PDF/books_ac-gr.pdf

Практичні завдання

1. Складіть таблицю «Види плагіату»

Вид плагіату	Сутнісні характеристики	Приклад

2. Складіть таблицю «Основні причини плагіату в студентських письмових роботах»

Причина	Приклад	Шляхи попередження

3. Олександр, студент третього курсу, добре володіє англійською мовою. Під час опрацювання літератури для написання своєї курсової роботи він побачив, що відомий український дослідник без особливих змін подав матеріали канадського вченого як свої,

навіть не згадавши його прізвища. Чи повинен Олександр реагувати на це? На чію наукову працю він повинен посилатись під час написання курсової роботи? (завдання узято з посібника Шкіцька І. Ю. Основи академічної доброчесності. Практикум : навчально-методич-ний посібник для студентів вищих навчальних закладів. Тернопіль : ТНЕУ, 2018. С. 20).

Практичне заняття 4

Попередження плагіату в студентських письмових роботах

Мета – репрезентувати шляхи виявлення та попередження академічного плагіату, схарактеризувати переваги та обмеження сучасних антиплагіатних програм.

Ключові слова: плагіат, самоплагіат, антиплагіатні програми.

Основні питання

1. Виявлення та попередження плагіату в освітньому середовищі ЗВО.
2. Антиплагіатні програми та їх застосування.

Рекомендована література

1. **Плагіат** у студентських роботах: методи виявлення та запобігання : методичний посібник / Дніпропетр. нац. університет ім. Олеся Гончара ; кол. авт.: Н. В. Стукало, К. В. Ковальчук, М. В. Литвин та ін. Дніпропетровськ, 2013. 44 с.
2. **Плагіат**—порушення авторських прав? *Академічна доброчесність. Інформаційний бюлетень.* 2019. Вип. № 2. URL: https://drive.google.com/file/d/1Vg4l_kxPfsGOofEwERPYSVcYV6t-1G01H/view
3. **Програмне** забезпечення для перевірки наукових текстів на плагіат: інформаційний огляд / автори-укладачі: А. Р. Вергун, Л. В. Савенкова, С. О. Чуканова; Українська бібліотечна асоціація. Київ: УБА, 2016. 36 с.
4. **Рижко О.М.** Поняття, види, класифікації плагіату. *Записки Львівської національної наукової бібліотеки України імен В. Стефаника.* 2016. № 8. С. 134-150.
5. **Що потрібно** знати про плагіат: посібник з академічної грамотності та етики для «чайників» / укл. О. О. Гужва; Інститут соціально-гуманітарних досліджень, Харківський національний університет ім. В.Н. Каразіна URL: http://library.kubg.edu.ua/images/stories/Departaments/biblio/PDF/books_ac-gr.pdf

Практичні завдання

1. Визначте критерії для порівняння та складіть порівняльну таблицю «Сучасні антиплагіатні програми».
2. Запропонуйте способи перевірки ступеня самостійності студентських письмових робіт поза автоматичної перевірки на плагіат.
3. Здійсніть перевірку наукової статті (за вибором) на плагіат. Спосіб перевірки оберіть самостійно.

Практичне заняття 5

Академічне шахрайство в освітньому процесі зво: особливості прояву та шляхи попередження

Мета – схарактеризувати сутність академічного шахрайства як однієї з форм порушення академічної доброчесності, визначити причини академічного шахрайства в освітньому середовищі ЗВО, основні шляхи попередження та подолання проявів академічного шахрайства в процесі професійної підготовки майбутніх фахівців

Ключові слова: академічне шахрайство, фабрикація, фальсифікація, обман, аутсорсинг завдань.

Основні питання

1. Академічне шахрайство як вид порушення академічної доброчесності.
2. Фабрикація як прояв академічного шахрайства в науковій та освітній діяльності.
3. Фальсифікація як прояв академічного шахрайства

4. Обман як порушення норм академічної доброчесності

Рекомендована література

1. **Академічна** чесність в науці та навчальному процесі. URL: [http://nmu.ua/uploads/files/Stechenko\(1\).pdf](http://nmu.ua/uploads/files/Stechenko(1).pdf)
2. **Академічна** доброчесність: проблеми дотримання та пріоритети поширення серед молодих вчених: кол. моногр. /за заг. ред. Н. Г. Сорокіної, А.Є.Артюхова, І.О. Дегтярьової. Дніпро : ДРІДУ НАДУ, 2017. 169 с. URL: http://www.dridu.dp.ua/vidavnictvo/monografii/Monografiya_young_scientist.pdf
3. **Академічна** чесність як основа сталого розвитку університету/ Міжнарод. благод. Фонд «Міжнарод. фонд. дослідж. освіт. політики»; за заг. ред. Т. В. Фінікова, А. Є. Артюхова. Київ: Таксон, 2016. 234 с. URL: https://www.univer.kharkov.ua/images/redactor/news/2016-09-07/chesnist_osnova_rozvitk_Univers.pdf
4. **Ніколаєв Є.** Порушення академічної доброчесності, крім плагіату. URL: <https://www.skeptic.in.ua/integ-viol/>

Практичні завдання

1. На основі інформаційного пошуку в мережі Інтернет наведіть приклади академічного шахрайства у різних наукових галузях.
2. Змодельуйте діалог між учнями/студентами, який призвів до незадовільної оцінки обох. Що думає, що міркує учень/студент на першій ілюстрації (позиція 1)? З яким питанням звертається той самий учень/студент на другій ілюстрації (позиція 2)? Що відповідає інший учень/студент (позиція 3)? У чому, на вашу думку, причини такої достатньо поширеної ситуації в освітньому процесі як у школі, так й у ЗВО?

3. Запропонуйте не менш як 5 шляхів попередження списування в освітньому процесі сучасного ЗВО.

Практичне заняття 6

Кодекс честі як інструмент забезпечення академічної доброчесності у вищій школі

Мета – розкрити сутність поняття «кодекс честі» в контексті освітнього середовища ЗВО, особливості структури кодексу честі як інструменту забезпечення академічної доброчесності у вищій школі

Ключові слова: кодекс академічної доброчесності, етичні норми

Основні питання

1. Поняття «кодекс честі університету». Права та обов'язки студентів.
2. Положення університетів щодо регулювання етичних норм.
3. Особливості розробки та впровадження кодексу честі на прикладі провідних університетів Європи та США.

Рекомендована література

1. **Академічна** чесність як основа сталого розвитку університету/ Міжнарод. благод. Фонд «Міжнарод. фонд. дослідж. освіт. політики»; за заг. ред. Т. В. Фінікова, А. Є. Артюхова. Київ: Таксон, 2016. 234 с.
2. **Доброчесність** та етика. Навчальний посібник для лекторів, які використовують університетські модулі Е4J із питань доброчесності та етики. Відень, 2021.
3. **Дроздов В.** Академічна доброчесність. Від теорії до практики. URL: <https://drive.google.com/file/d/1j78fzM0Vu3bfej8BXkFtctYgcPP99-0-/view>
4. **Методичні** рекомендації для закладів вищої освіти з підтримки принципів академічної доброчесності / упорядн. В. Бахрушин, С. Ніколаєв. URL: <https://drive.google.com/file/d/19xv5o4yYvjeE7ugiXTXVBjxU9uSP8E7-/view>
5. **Стадний Є.** Деякі рекомендації щодо впровадження етичних кодексів в українських вищих навчальних закладах. URL.: <https://ntb.pstu.edu/images/files/rekomendazij.pdf>
6. **Цокур О.** «Кодекс честі» в системі вищої освіти США. *Вісн. Чер-кас. нац. ун-ту імені Богдана Хмельницького. Серія: педагогічні науки.* 2009. Вип. 150. С. 57-62.

Практичні завдання

1. Прокоментуйте наступні дані соціологічного опитування «За результатами опитувань, 82% викладачів вважають, що студенти складають іспити доброчесно; серед самих же студентів більш ніж третина визнає, що шахраєє на екзаменах» (Артьомов П., Пак І. Академічна нечесність як елемент академічної культури українського студентства: результати емпіричних досліджень. Вісник ХНУ імені В. Н. Каразіна. Серія «Соціологічні дослідження сучасного суспільства: методологія, теорія, методи». 2017. №37. С. 234– 240). Чим, на вашу думку, можна пояснити таку розбіжність? Чи може суттєво вплинути Кодекс доброчесності у ЗВО на ситуацію із академічним шахрайством під час іспитів?
2. Що спільного та відмінного у Кодексах академічної доброчесності у вітчизняних та зарубіжних університетах?
3. Чи можна вважати студента, який дає списувати іншим, порушником норм академічної доброчесності? Обсяг письмової роботи – 0,5 стор.

Практичне заняття 7

Академічна культура майбутніх фахівців

Мета – визначити сутність поняття «академічна культура майбутнього фахівця», структуру та функції академічної культури сучасного студентства, схарактеризувати основні шляхи формування академічної культури майбутніх фахівців в освітньому процесі ЗВО.

Ключові слова: академічна культура, вимоги до формування академічної культури, саморозвиток, самовиховання.

Основні питання

1. Поняття «академічна культура». Складники академічної культури студентів.
2. Основні вимоги до академічної культури сучасного студента.
3. Шляхи формування академічної культури в освітньому середовищі ЗВО.

Рекомендована література

1. **Лютий Т.В.** Академічне письмо та оприлюднення наукових результатів: навчальний посібник. Суми, 2018. 435 с.
2. **Онуфрієнко Г. С.** Науковий стиль української мови: Навчальний посібник з алгоритмічними приписами. 2-ге вид. перероб. та доп. Київ: Центр учбової літератури, 2009. 392 с.
3. **Семенов О., Вовк М.** Академічна культура дослідника в освітньо-культурному просторі університету. Суми : Вид-во СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2016. 284 с.

4. **Сурмін Ю. П.** Наукові тексти: специфіка, підготовка та презентація : навч.-метод. посіб. Київ: НАДУ, 2008. 184 с.
5. **Хоружий Г. Ф.** Академічна культура: цінності та принципи вищої освіти. Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2012. 320 с.

Завдання (для практичних/лабораторних занять)

1. Складіть схему «Академічна культура сучасного студента». Дайте визначення використаним поняттям.
2. Прокоментуйте відомий вислів «Думкам просторо, а словам тісно»? Як можна визначити, що думкам саме «просторо»?
3. Чи прийнятним є функціонування в науковому дискурсі таких словосполук і мовних зворотів? До тих, які суперечать нормам наукового стилю, доберіть відповідники. Кузня знань, культурне розмаїття, ліки від корупції, плисти проти течії, називати речі своїми іменами, слабка ланка, стати викликом, нести зерно істини, Ахіллесова п'ята, рушій прогресу. (завдання взято з посібника Шкіцька І. Ю. Основи академічної доброчесності. Практикум : навчально-методичний посібник для студентів вищих навчальних закладів. Тернопіль : ТНЕУ, 2018. С. 20).

Практичне заняття 8

ТЕМА: Норми академічної доброчесності у роботі з навчальними та науковими текстами

Мета – визначити сутнісні характеристики наукових текстів, схарактеризувати основні норми академічної доброчесності у роботі з навчальними та науковими текстами, визначити, репрезентувати сучасні правила цитування у письмових роботах в освітньому процесі ЗВО.

Ключові слова: навчальний текст, цитата, цитування, правила цитування.

Основні питання

1. Поняття «наукова інформація», «науковий текст». Основні ознаки наукового тексту. Види наукових текстів.
2. Правила цитування й оформлення покликань.

Рекомендована література

1. **Лютий Т. В.** Академічне письмо та оприлюднення наукових результатів: навчальний посібник. Суми, 2018. 435 с.
2. **Міжнародні** правила цитування та посилання в наукових роботах : методичні рекомендації / автори-укладачі: О. Боженко, Ю. Корян, М. Федорець ; редколегія: В. С. Пашкова, О. В. Воскобойнікова-Гузєва, Я. Є. Сошинська, О. М. Бруйя. Київ: УБА, 2016. 117 с
3. **Онуфрієнко Г. С.** Науковий стиль української мови: Навчальний посібник з алгоритмічними приписами. 2-ге вид. перероб. та доп. Київ: Центр учбової літератури, 2009. 392 с.
4. **Семенов О., Вовк М.** Академічна культура дослідника в освітньо-культурному просторі університету. Суми : Вид-во СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2016. 284 с.
5. **Сурмін Ю. П.** Наукові тексти: специфіка, підготовка та презентація : навч.-метод. посіб. Київ: НАДУ, 2008. 184 с.

Завдання (для практичних/лабораторних занять)

1. Складіть таблицю «Основні види порушень оформлення наукових праць».
2. Студентка другого курсу вищого навчального закладу написала статтю для виступу на всеукраїнській студентській науковій конференції. Серед вимог до статті – анотація українською та англійською мовами. Який алгоритм написання анотації наукової статті їй можна запропонувати? Як правильно формулювати ключові слова? Як підготувати текст анотації до перекладу на іноземну мову? (завдання взято з посібника Шкіцька І. Ю. Основи академічної доброчесності. Практикум : навчально-методичний посібник для студентів вищих навчальних закладів. Тернопіль : ТНЕУ, 2018. С. 35).

3. Через завантаженість на роботі в Марії, магістрантки заочного відділення, немає часу на пошук літератури в бібліотеці, тому всі матеріали для написання своєї магістерської роботи вона взяла з мережі Інтернет. У списку використаної літератури роботи Марії 80 % джерел мають статус «електронний ресурс». Чи є це недоліком наукової праці? Чи може Марія покращити свою магістерську роботу, якщо до її захисту залишився один тиждень? (завдання взято з посібника Шкіцька І. Ю. Основи академічної доброчесності. Практикум : навчально-методичний посібник для студентів вищих навчальних закладів. Тернопіль : ТНЕУ, 2018. С. 40).

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ОРГАНІЗАЦІЇ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ ЗА ОК «АКАДЕМІЧНА ДОБРОЧЕСНІСТЬ ЯК ІНСТРУМЕНТ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЯКОСТІ ВИЩОЇ ОСВІТИ»

Самостійна робота є обов'язковим компонентом освітнього процесу, оскільки вона забезпечує закріплення отримуваних на лекційних заняттях знань шляхом придбання навичок осмислення і розширення їх змісту, навичок вирішення актуальних проблем формування загальнокультурних і професійних компетенцій, науково-дослідної діяльності.

Основними формами самостійної роботи за ОК «Академічна доброчесність як інструмент забезпечення якості вищої освіти» є такі:

СКЛАДАННЯ ТАБЛИЦЬ. Мета самостійної роботи: формування умінь та навичок унаочнення інформації, проведення порівняння двох та більше об'єктів (подій, фактів, явищ, персоналій тощо), здійснення групування ряду об'єктів, проведення систематизації тих чи тих об'єктів.

Таблиця – це графічна форма представлення кількісних показників або текстового матеріалу в максимально лаконічній, ущільненій формі.

Таблиця може містити текстовий та цифровий матеріал, згрупований у вигляді горизонтальних рядків і вертикальних стовпчиків, що розділені лініями і забезпечені заголовними даними. Залежно від характеру заповнення граф таблиці поділяють на: *цифрові* (у яких усі графи містять тільки цифрові дані й окремі математичні знаки); *текстові* (у яких усі колонки прографки містять тільки текст); *змішані* (у яких одна частина колонок текстова, а інша – цифрова); *математичні* (у яких хоча б один стовпчик містить математичні чи хімічні формули) і таблиці із зображеннями (у яких хоча б в одній графі розташовують ілюстрації).

За функційним призначенням виокремлюють такі таблиці: *роз'яснювальні* (у стислому вигляді полегшують розуміння теоретичного матеріалу, що вивчається, сприяють його усвідомленню та запам'ятовуванню); *порівняльні* (призначені для зіставлення, протиставлення та порівняння об'єктів. Порівнюватися можуть будь-які елементи, при порівнянні виокремлюють загальні, особливі, одиничні і т.п. ознаки); *узагальнювальні або тематичні* (використовуються для підсумкового аналізу того чи того матеріалу, у логічній послідовності представляють основні риси явищ, подій, процесів та ін.).

Типи таблиць:

«Об'єкт – властивості» (описова таблиця) – таблиця, яка містить інформацію про властивості окремих об'єктів, що належать до одного класу. Мета – розкрити якісні характеристики одного об'єкта, наприклад, педагогічного явища або процесу. В одному рядку такої таблиці – інформація про один об'єкт, стовпчики – це окремі характеристики (властивості об'єктів).

«Об'єкт – об'єкт» – таблиці, що відображають взаємозв'язки між різними об'єктами.

«Об'єкт – об'єкт – кілька» – таблиця, що містить інформацію про кілька властивостей пар об'єктів, що належать різним класам.

«Об'єкти – властивості – об'єкти» – це таблиця, що містить інформацію і про властивості пар об'єктів, що належать до різних класів, і про одиничні властивості об'єктів одного класу.

«Т-схема» – таблиця, що має дві колонки, у яких фіксуються відповіді «так – ні», аргументи «за – проти» або ліва колонка відводиться під позитивні асоціації, а права – під негативні.

Синхроністична таблиця. Мета – представити події, схарактеризувати явища чи процеси, що відбувалися одночасно

Діахронійна таблиця. Мета – розкрити якісні зміни під час розвитку подій та явищ, що вивчаються, їх форми й змісту на певних етапах історичного розвитку.

Порівняльна таблиця. Мета – провести порівняння кількох об'єктів за певними питаннями. За горизонталлю розташовується те, що підлягає порівнянню, а по вертикалі – різні ознаки, властивості, за якими це порівняння здійснюється.

«Зведена таблиця». Мета – систематизувати інформацію, провести паралелі між явищами, подіями та фактами. Середня колонка має назву «лінія порівняння», містить категорії, за якими передбачається порівнювати певні явища, факти.

Основні вимоги до таблиці:

- ясність, конструктивна чіткість,
- логічність,
- лаконічність заголовків,
- економічність розташування тексту,
- таблиця в принципі не може містити текст, який просто скопійовано з підручника або посібника. Текст, який включено до таблиці, має бути адаптований саме для табличного представлення (безособові речення, виключення зайвої деталізації),
- зазвичай для підготовки не використовують кольори, таблиці мають бути чорно-білими,
- розміщення текстової інформації в таблиці має бути читабельним, відповідати всім граматичним правилам,
- розміри таблиці мають бути адекватними, тобто наочне сприйняття таблиці не повинно утруднювати загальне сприйняття змісту.

Алгоритм складання таблиці

1. Визначити мету складання таблиці.
2. Вибрати тип таблиці. Сформувати структуру таблиці (відповідна кількість рядків та стовпчиків).
3. Сформулювати заголовок таблиці. Заголовок має бути лаконічним, вкладатися в один рядок (в окремих випадках – у два рядки).
4. Визначити заголовки рядків та стовпчиків таблиці. За необхідністю можна ввести підзаголовки.
5. Прочитати текст, виокремити суттєві ознаки досліджуваного явища, процесу, за якими доцільно провести порівняння, узагальнення і т.п.
6. Згідно із типом таблиці включити до відповідних граф результати узагальнювального, порівняльного аналізу матеріалу, який вивчається.

СКЛАДАННЯ КОНСПЕКТУ. Мета самостійної роботи: вироблення умінь і навичок грамотного викладу теорії і практичних питань у письмовій формі у вигляді конспекту.

Конспект (від лат. *conspicere* – огляд, виклад) – 1) письмовий текст, що систематично, коротко, логічно і зв'язно передає зміст основного джерела інформації (статті, книги, лекції та ін.); 2) синтезуюча форма запису, який може включати план джерела інформації, виписки з нього та його тези.

Види конспектів:

плановий конспект (план-конспект) – конспект на основі сформованого плану, що складається з певної кількості пунктів (із заголовками) і підпунктів, що відповідають певним частинам джерела інформації;

текстуальний конспект – детальна форма викладу, заснована на виписках з тексту-джерела та його цитуванні (з логічними зв'язками);

довільний конспект – конспект, що включає декілька способів роботи над матеріалом (виписки, цитування, план та ін.);

схематичний конспект (контекст-схема) – конспект на основі плану, складеного з пунктів у вигляді питань, на які треба дати відповідь;

тематичний конспект – розробка і висвітлення в конспективній формі певного питання, теми;

опорний конспект (введено В. Шаталовим) – конспект, в якому зміст джерела інформації закодовано за допомогою графічних символів, малюнків, цифр, ключових слів та ін.;

зведений конспект – обробка декількох текстів з метою їх зіставлення, порівняння і зведення до єдиної конструкції;

вибірковий конспект – вибір з тексту інформації на певну тему

Виконання завдання :

- 1) визначити мету складання конспекту; записати назву тексту або його частини; записати вихідні дані тексту (автор, місце і рік видання);
- 2) виділити при первинному читанні основні смислові частини тексту; виділити основні положення тексту; виділити поняття, терміни, які вимагають роз'яснень;
- 3) послідовно і коротко викласти основні положення матеріалу, що вивчається;
- 4) сформулювати висновки щодо основних положень, конкретних фактів і прикладів (без детального опису).

При складанні конспектів доцільно використовувати прийоми унаочнення, а також обов'язково дотримуватися правил цитування (цитата має бути поміщена в лапки, дано покликання на її джерело, вказана сторінка).

АНАЛІЗ КЕЙСІВ. Мета самостійної роботи: вироблення умінь і навичок аналізу практико зорієнтованих ситуацій.

Кейс – спеціально підготовлений навчальний матеріал, що містить структурований опис ситуацій, запозичених з реальної практики.

Етапи аналізу та рішення кейсів:

- знайомство з ситуацією, її особливостями;
- виокремлення основної проблеми (основних проблем), факторів і персоналій, які можуть реально впливати на перебіг ситуації;
- пропозиція концепцій або тем для «мозкового штурму»;
- аналіз наслідків прийняття того чи іншого рішення;
- рішення кейса - пропозиція одного або декількох варіантів (послідовності дій), вказівка на можливе виникнення проблем, механізми їх запобігання та вирішення.

Теми для самостійної роботи за курсом

№	Теми для самостійної роботи	Форма контролю	Кількість годин	
			ДФН	ЗФН
1.	Академічна доброчесність: поняття та нормативно-правові засади.	Таблиця «Практики академічної недоброчесності під час дистанційного навчання»	12	18
2.	Феномен плагіату в освітньому середовищі закладу вищої освіти	Опорний конспект «Плагіат як форма порушення академічної доброчесності»	18	22
3.	Академічне шахрайство як фундаментальна проблема академічної культури студентства	Міні-кейс «Втрачена довіра».	15	18
4.	Шляхи формування академічної культури сучасного студентства.	Письмова робота «Аналіз інтернет-джерел»	15	20
	Загальна кількість годин		60	78

ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ

1. Академічна доброчесність: поняття та нормативно-правові засади.

Завдання. Скласти таблицю «Практики академічної недоброчесності під час дистанційного навчання»

Порушення	Причини	Шляхи попередження

2. Феномен плагіату в освітньому середовищі закладу вищої освіти

Завдання. Підготувати опорний конспект «Плагіат як форма порушення академічної доброчесності».

3. Академічне шахрайство як фундаментальна проблема академічної культури студентства

Завдання. Міні-кейс «Втрачена довіра». Уяви: Ти хочеш написати реферат з історії України. Ходиш до бібліотеки, цікавишся подробицями, щоб досконаліше вивчити історію давніх слов'ян та в результаті отримати відмінну оцінку. Твій друг згадав про те, що було завдання, лише напередодні заняття, тому просить твій реферат прочитати для прикладу, адже знає, що ти завжди пишеш чудові роботи. Ти без вагань погоджуєшся. Коли приходиш на заняття у чудовому гуморі та із захопленням через нагоду поділитися з усім класом інформацією, яку ти знайшов за своєю темою, дізнаєшся від учителя, що реферати будете здавати за списком журналу. Прізвище твого друга на початку, а твоє — у середині журналу. Коли товариш виходить з доповіддю і починає розповідати, ти розумієш, що він презентує твій реферат. Слово у слово. Дайте відповіді на питання: Які почуття викликала б в тебе така ситуація? Які твої подальші дії? Чи міг би ти так учинити? У майбутньому, до чого така ситуація може призвести?

4. Шляхи формування академічної культури сучасного студентства

Завдання. Письмова робота «Аналіз інтернет-джерел». З урахуванням критеріїв оцінки достовірності інформації в інтернет-джерелах проаналізуйте наступні матеріали. Чому ці матеріали не можна використовувати в якості джерела навчальної та наукової інформації?

- Методи педагогічного дослідження. URL : <http://studies.in.ua/ru/pedagogika-seminary/1316-metodi-pedagogchnih-doslidzhen.html#1>
- Переваги та недоліки дистанційного навчання. URL: https://stimul.kiev.ua/articles.htm?a=perevagi_ta_nedoliki_dennogo_ta_distantiynogo_navchannya
- Ера інтелекта. Десять тенденцій и технологій будущего. URL : <https://biz.liga.net/all/it/article/era-intellekta-desyat-tendentsiy-i-tekhnologiy-budushchego->

ЗАВДАННЯ ДЛЯ ПОТОЧНОГО І ПІДСУМКОВОГО КОНТРОЛЮ

Запитання та завдання41

Що вважається порушенням академічної доброчесності?

Які види порушень, пов'язані з поняттям «академічна доброчесність» наводяться у Законі України «Про освіту»?

Як у навчальній діяльності реалізуються фундаментальні цінності академічної доброчесності?

Наведіть приклади порушення академічної доброчесності в освітньому процесі в давні часи.

Наведіть приклади порушення академічної доброчесності в історії світової науки.

Якими законами України регламентується дотримання академічної доброчесності в закладах вищої освіти?

Назвіть причини зростання масштабів академічної нечесності у вищій освіті.

Перерахуйте різновиди порушень академічної доброчесності, згідно з Законом України «Про освіту» (стаття 42).

41 Використано матеріали навчального посібника: Гребенюк Т. В. Академічна доброчесність : навчальний посібник. Запоріжжя : ЗДМУ, 2021. 108 с.

Дайте визначення фабрикації даних у науковому дослідженні.

Запропонуйте ідеї, як можна було запобігти наведеним випадкам фабрикації даних.

Дайте визначення фальсифікації даних. Чим вона відрізняється від фабрикації?

З якими цілями науковці здійснюють маніпуляції з фотоілюстративним матеріалом?

Проаналізуйте різні дефініції обману як різновиду порушення академічної доброчесності.

Перерахуйте різновиди обману.

Дайте визначення й наведіть конкретні приклади хабарництва як різновиду академічної недоброчесності.

Розгляньте функції оцінювання результатів навчання студента. Наведіть приклади їх реалізації.

Перерахуйте чинники, які заважають викладачеві об'єктивно оцінювати роботу студента. Наведіть конкретні приклади дії цих чинників.

Наведіть ознаки об'єктивного оцінювання знань студентів.

Дайте визначення плагіату й, зокрема, академічного плагіату.

Поясніть зміст поняття «загальновідомі знання».

Які відмінності у ставленні до компілювання тексту в студентських навчальних і наукових роботах?

Як змінювалося ставлення до «запозичення» чужих текстів без посилання на автора від античних часів до сучасності?

Наведіть приклади резонансних випадків плагіату в освіті й науці 20–21 століть.

Перерахуйте різновиди академічного плагіату. Які з них є найбільш поширеними в студентській навчальній діяльності?

Дайте визначення самоплагіату.

Чому деякі науковці вважають сам термін «самоплагіат» внутрішньо суперечливим?

Перерахуйте різновиди самоплагіату.

Які основні мотиви штовхають науковців до самоплагіату?

Перерахуйте основні різновиди списування. Яких заходів можуть вжити викладачі й адміністрація закладу вищої освіти, щоб запобігти списуванню?

Перерахуйте фактори сучасної кризи академічної доброчесності. Які з них вважаєте найбільш впливовими? Аргументуйте свою точку зору.

Які риси системи навчання підштовхують здобувачів освіти до академічного шахраювання?

Як застосовувати знання таксономії навчальних цілей Бенджаміна Блума при укладанні завдань, які стимулюють до максимально доброчесної діяльності?

Проаналізуйте чинники формування конформності як особистісної риси в студентському середовищі.

Перерахуйте наслідки академічної недоброчесності для особистості, закладу вищої освіти й для суспільства в цілому.

Чим зумовлюється рівень схильності студента до проявів академічної нечесності?

Яке призначення кодексів академічної доброчесності (чесності) в закладах вищої освіти?

Які існують різновиди кодексів чесності? Яка процедура прийняття кодексів?

Які основні проблеми прийняття кодексів чесності в українських закладах вищої освіти?

У чому полягає суперечність принципу довіри до студента й потреби контролю за дотриманням академічної доброчесності?

Що викладачі закладу вищої освіти можуть зробити для запобігання проявам академічної нечесності під час підсумкових контролів?

Що таке академічне письмо? Які складові навчальних умінь забезпечують успішне опанування принципами академічного письма?

Перерахуйте різновиди читання, що використовуються при виконанні навчальних завдань.

Наведіть правила посилання на чужий текст.

Перерахуйте основні джерела пошуку інформації при підготовці до занять і заходів контролю.

Як можна пересвідчитися в надійності знайдених джерел підготовки?

Які чинники зумовлюють застосування практик академічної нечесності при онлайн-навчанні?

Перерахуйте й проаналізуйте основні різновиди порушень академічної доброчесності при дистанційному навчанні.

Як, на ваш погляд, можна запобігти порушенням академічної доброчесності при дистанційному навчанні?

Ситуаційні завдання⁴²

- Викладачі однієї з випускових кафедр університету поширюють інформацію про те, що бакалавр може продовжити навчання в магістратурі тільки за спеціальністю своєї попередньої освіти. Чи можна це назвати проявом академічної нечесності?
- Для підвищення свого рейтингу на факультеті Марина, студентка третього курсу, вирішила взяти участь у міжнародній студентській конференції та підготувати тези, щоб мати наукову публікацію. Часу на написання нових матеріалів у неї не було, тому Марина, дещо змінивши назву, подала статтю, опубліковану минулого року. Чи можна трактувати цей учинок як нечесний, якщо Марина не змінила прізвище наукового керівника і переформулювала тему? Як запобігти виникненню таких ситуацій? Які заходи можна вжити щодо Марини?
- Доценти Іван Петрович і Юрій Степанович вирішили підвищити свій рейтинг, збільшивши кількість наукових публікацій за рахунок псевдоспіваторства. Як можна оцінити їх учинок щодо закону та академічної етики?
- Ірина хоче взяти участь у II етапі Всеукраїнського конкурсу наукових робіт зі своєї спеціальності, подавши на нього частину своєї бакалаврської роботи. Чи можна трактувати це як прояв академічного шахрайства?
- Ознайомлюючи студентів із вимогами до індивідуальних завдань, викладач наголосив на тому, що їх теми не повинні дублюватися. На захисті виявилось, що двоє студентів групи підготували доповіді, висвітливши однакові теми. Як повинен учинити в такій ситуації викладач і яка поведінка студентів відповідає принципам академічної етики?
- Магістрант працює над своєю науковою роботою вже півроку. За цей час він назбирав велику кількість інформації з різних джерел. Чи варто йому створювати файл зі списком використаної літератури, якщо роботу над компонованням тексту ще не почато? У який спосіб краще робити посилання в тексті чернетки?
- У науковій роботі Олександр використав джерела українською, російською, англійською і китайською мовами. У списку літератури він спочатку розмістив бібліографічні описи джерел, написаних українською мовою, потім російською, після чого подав відомості про джерела англійською та китайською мовами. Чи правильним було рішення Олександра щодо впорядкування списку літератури? Як розміщують у ньому описи джерел, записаних у різних графічних системах?

Тестові завдання⁴³

Формуванню в академічній спільності психологічного клімату, який уможливорює вільний обмін ідеями, сприяє така фундаментальна цінність академічної доброчесності, як:

- а) чесність;

⁴² Використано матеріали навчального посібника: Шкіцька І. Ю. Основи академічної доброчесності. Практикум: навчально-методичний посібник для студентів вищих навчальних закладів. Тернопіль: ТНЕУ, 2018. 64 с.

⁴³ Використано матеріали навчальних посібників: Гребенюк Т. В. Академічна доброчесність: навчальний посібник. Запоріжжя: ЗДМУ, 2021. 108 с.; Шкіцька І. Ю. Основи академічної доброчесності. Практикум: навчально-методичний посібник для студентів вищих навчальних закладів. Тернопіль: ТНЕУ, 2018. 64 с.

- в) відвага;
- с) повага;
- д) довіра.

Аспекти недоброчесності, пов'язані з проблемою плагіювання наукових текстів, регламентуються нормами:

- а) Закону України «Про авторське право і суміжні права»;
- в) Закону України «Про академічну доброчесність»;
- с) Закону України «Про вищу освіту»;
- д) Закону України «Про освіту».

Що з перерахованого не є важливим для академічної доброчесності?

- а) виконання академічних завдань згідно норм академічної етики.
- в) правильне цитування джерел інформації.
- с) надання завдань без прочитання коректури
- д) відповідальне включення точної і правдивої дослідницької інформації або даних

Що з наступного не є прикладом плагіату?

- а) відсутність покликань на джерела
- в) цитування тексту без використання лапок
- с) використання чужих формулювань або ідей без належного цитування
- д) використання занадто великої кількості прямих цитат від незначної кількості авторів

Відповідно до статті 42 Закону України «Про освіту» правил та принципів академічної доброчесності повинні дотримуватися...

- а) студенти
- в) викладачі
- с) адміністрація закладу освіти
- д) усі учасники освітнього процесу

Відповідно до Закону «Про освіту» порушеннями академічної доброчесності у системі загальної освіти НЕ вважається:

- а) академічний плагіат
- в) неналежний зовнішній вигляд студентів
- с) списування
- д) необ'єктивне оцінювання

У сучасному світі плагіат розглядають як...

- а) інтелектуальну крадіжку, незаконне використання результатів праці інших
- в) річ неприємну, але не заборонену
- с) життєву необхідність, спричинену певними обставинами
- д) мимовільне позичання чужих ідей та праці, спричинене необізнаністю

Відправною точкою поширення маніпуляцій із фотозображеннями в наукових текстах стала:

- а) конкуренція за якість зображення серед науковців ;
- в) поява якісних програм редагування графічних зображень;
- с) криза академічної доброчесності ;
- д) доступність фототехніки .

Слово плагіат походить від латинського слова *plagiāre*, що означає:

- а) «позичати»;
- в) «копіювати»;
- с) «грабувати»;
- д) «забирати».

«Оприлюднення (опублікування), повністю або частково, чужого твору під іменем особи, яка не є автором цього твору» – визначення:

- а) обману;
- в) фабрикації;
- с) фальсифікації;

d) плагіату.

Який вид плагіату більшою мірою притаманний студентським науковим роботам?

- a) дослівний;
- в) мозаїчний;
- с) неадекватний переказ;
- d) компіляція.

«Оприлюднення (частково або повністю) наукових (творчих) результатів, отриманих іншими особами, як результатів власного дослідження (творчості), та/або відтворення опублікованих текстів (оприлюднених творів мистецтва) інших авторів без зазначення авторства» – визначення:

- a) порушення авторських прав;
- в) академічного плагіату;
- с) фальсифікації;
- d) плагіату.

Додавання до чужого матеріалу без дозволу автора додаткової інформації з переробкою раніше опублікованого матеріалу із заміною слів та виразів, – це:

- a) рерайт;
- в) реплікація;
- с) републікація;
- d) компіляція.

До «загальновідомих знань» зараховують дані, наведені більш ніж у:

- a) трьох джерелах;
- в) п'яти джерелах;
- с) десяти джерелах;
- d) п'ятдесяти джерелах.

Головною вимогою до добросовісного укладання підручників та посібників є:

- a) оформлення покликань на кожен авторську ідею в тексті;
- в) надання вичерпного переліку використаних джерел;
- с) виділення цитат відмінним від загального кеглем;
- d) перефразування цитат .

«Оприлюднення (частково або повністю) власних раніше опублікованих наукових результатів як нових наукових результатів» – це визначення:

- a) шахраювання;
- в) академічного плагіату;
- с) фальсифікації;
- d) самоплагіату.

Різновид порушення академічної добросовісності під назвою «нарізка саямі» – це:

- a) оприлюднення (частково або повністю) власних раніше опублікованих наукових результатів як нових наукових результатів;
- в) оприлюднення (опублікування), повністю або частково, чужого твору під іменем особи, яка не є автором цього твору;
- с) оприлюднення наукових результатів, отриманих іншими особами, як результатів власного дослідження, та/або відтворення опублікованих текстів інших авторів без зазначення авторства;
- d) розділення єдиного цілісного дослідження на частини й подача кожної з цих частин як окремого самостійного дослідження .

Який принцип, запозичений із радянських часів, на думку дослідниці Т. Ярошенко, призводить до порушень академічної добросовісності?

- a) «батога й пряника»;
- в) «розділяй і владарюй»;
- с) «моя хата скраю»;
- d) «кругової поруки».

«Пристосування думок, суджень або дій у напрямку їх узгодження з (а) думками, судженнями або діями інших людей, або ж (б) нормативними стандартами соціальної групи або ситуації» – визначення:

- а) безхарактерності;
- в) емоційної залежності;
- с) конформності;
- д) конформізму.

При написанні дисертацій, монографій, статей, наукових доповідей, тез реалізується:

- а) науково-інформативний підстиль;
- в) власне науковий підстиль;
- с) науково-популярний підстиль;
- д) науково-навчальний підстиль.

При написанні рефератів, оглядів, анотацій, резюме реалізується:

- а) науково-інформативний підстиль;
- в) власне науковий підстиль;
- с) науково-популярний підстиль;
- д) науково-навчальний підстиль.

При написанні науково-популярних статей і книг, просвітницьких лекцій реалізується:

- а) науково-інформативний підстиль;
- в) науково-довідковий підстиль;
- с) науково-популярний підстиль;
- д) науково-навчальний підстиль.

При написанні підручників і посібників, лекцій реалізується:

- а) науково-інформативний підстиль;
- в) науково-технічний підстиль;
- с) науково-популярний підстиль;
- д) науково-навчальний підстиль.

В орієнтуванні в інформаційних потребах, вмінні добирати адекватні джерела інформації і здійснювати їх оцінку й трансформацію, здобуває вияв:

- а) академічна грамотність;
- в) інформаційна грамотність;
- с) міжкультурна грамотність;
- д) технічна грамотність.

У набутті знань про традиції і цінності в межах окремих культур реалізується:

- а) академічна грамотність;
- в) інформаційна грамотність;
- с) міжкультурна грамотність;
- д) технічна грамотність.

ТЕСТОВІ ЗАВДАННЯ ДЛЯ ПІДСУМКОВОГО КОНТРОЛЮ⁴⁴

Поняттям, що характеризує систему цінностей, традицій і морально-етичних норм поведінки, які функціонують у науково-дослідному закладі або в закладі вищої освіти, є:

- а) академічна доброчесність;
- в) академічна спільнота;
- с) академічна етика;
- д) академічна культура.

Основними фундаментальними цінностями академічної доброчесності є:

- а) чесність, довіра, справедливість, повага, відповідальність, відвага;

⁴⁴ Використано матеріали навчальних посібників: Гребенюк Т. В. Академічна доброчесність: навчальний посібник. Запоріжжя: ЗДМУ, 2021. 108 с.; Шкіцька І. Ю. Основи академічної доброчесності. Практикум: навчально-методичний посібник для студентів вищих навчальних закладів. Тернопіль: ТНЕУ, 2018. 64 с.

- в) чесність, надійність, справедливість, контроль, відповідальність, відвага;
- с) увага, етика, вимогливість, повага, відповідальність, відвага;
- д) чесність, довіра, справедливість, повага, надійність, рішучість.

Визначення академічної доброчесності й класифікацію її порушень містить:

- а) Закон України «Про авторське право і суміжні права»;
- в) Закон України «Про академічну доброчесність»;
- с) Закон України «Про вищу освіту»;
- д) Закон України «Про освіту».

Не належить до різновидів порушення академічної доброчесності, згідно з ч. 4 статті 42 Закону України «Про освіту»:

- а) списування;
- в) фабрикація;
- с) помилки цитування;
- д) необ'єктивне оцінювання.

Встановити відповідність між формами порушення академічної доброчесності та їхніми змістовими характеристиками.

<p>А. Надання завідомо неправдивої інформації стосовно власної освітньої (наукової, творчої) діяльності чи організації освітнього процесу/</p> <p>Б. Оприлюднення (частково або повністю) наукових (творчих) результатів, отриманих іншими особами, як результатів власного дослідження (творчості), та/або відтворення опублікованих текстів (оприлюднених творів мистецтва) інших авторів без зазначення авторства</p> <p>В. Вигадування даних чи фактів, що використовуються в освітньому процесі чи наукових дослідженнях</p> <p>Г. Свідома зміна чи модифікація вже наявних даних, що стосуються освітнього процесу чи наукових досліджень».</p> <p>Д. Надання (отримання) учасником освітнього процесу чи пропозиція щодо надання (отримання) коштів, майна, послуг, пільг чи будь-яких інших благ матеріального або нематеріального характеру з метою отримання неправомірної переваги в освітньому процесі</p> <p>Е. Свідоме завищення або заниження оцінки результатів навчання здобувачів освіти.</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. Необ'єктивне оцінювання 2. Плагіат 3. Фальсифікація 4. Хабарництво 5. Обман 6. Фабрикація
---	---

«Вигадування даних чи фактів в, що використовуються в освітньому процесі чи наукових дослідженнях» – визначення:

- а) списування;
- в) фабрикації;
- с) фальсифікації;
- д) плагіату.

«Свідома зміна чи модифікація вже наявних даних, що стосуються освітнього процесу чи наукових досліджень» – визначення:

- а) підтасування;
- в) фабрикації;
- с) фальсифікації;
- д) плагіату.

«Надання завідомо неправдивої інформації стосовно власної освітньої (наукової, творчої) діяльності чи організації освітнього процесу» – визначення:

- a) обману;
- в) фабрикації;
- с) фальсифікації;
- д) плагіату.

За яке з порушень академічної доброчесності передбачається покарання, регламентоване статтями 368, 368 -3 й 369 Кримінального кодексу України?

- a) хабарництво;
- в) фабрикація ;
- с) фальсифікація;
- д) плагіат.

«Свідоме завищення або заниження оцінки результатів навчання здобувачів освіти» – визначення:

- a) обману;
- в) необ'єктивного оцінювання;
- с) шахрайства;
- д) плагіату.

«Виконання письмових робіт із залученням зовнішніх джерел інформації, крім дозволених для використання, зокрема під час оцінювання результатів навчання» – визначення:

- a) самоплагіату;
- в) академічного плагіату;
- с) фальсифікації;
- д) списування.

Для дотримання академічної доброчесності мотивація студентів до успіху навчання має бути:

- a) зовнішньою;
- в) фінансовою;
- с) внутрішньою;
- д) емоційно зумовленою.

«Документ, що містить сукупність норм і правил поведінки членів академічної громади, яких повинні дотримуватися всі без винятку її члени» – визначення:

- a) закону про академічну доброчесність;
- в) колективної угоди;
- с) кодексу честі закладу вищої освіти;
- д) кодексу етики закладу вищої освіти.

«Принцип, за яким усі учасник и освітнього й наукового процесу можуть бути твердо переконаними в надійності, правдивості й чесності один одного і взаємодіяти виходячи з цього переконання» – визначення:

- a) чесності;
- в) довіри;
- с) надійності;
- д) колегіальності.

Основними функціями наукового стилю є:

- a) інформативна, комунікативна, перформативна, функція аргументованого доказу;
- в) інформативна, епістемічна, аксіологічна, функція аргументованого доказу ;
- с) інформативна, епістемічна, перформа тивна, комунікативна;
- д) інформативна, епістемічна, перформативна, функція аргументованого доказу.

Вторинні жанри наукового стилю мають на меті:

- a) виклад змісту оригінальних наукових досліджень;
- в) виклад науково-популярних текстів;
- с) виклад змісту текстів, первинних за жанром;
- д) виклад змісту перекладних наукових текстів.

Науковий стиль поділяється на такі підстилі:

- a) власне науковий, науково-інформативний, науково-довідковий, науково-популярний, науково-навчальний;
- в) власне науковий, науково-популярний, науково-довідковий, науково-популярний, науково-навчальний;
- с) власне науковий, науково-інформативний, науково-діловий, науково-популярний, науково-навчальний;
- д) науково-інформативний, науково-довідковий, науково-популярний, науково-навчальний, офіційно-діловий.

Якщо студенти в своїх письмових роботах цитують автора або джерело не дослівно, а передають авторську ідею своїми словами, перефразовують, вони повинні...

- a) подавати перефразування як повністю власну, оригінальну ідею, думку
- в) оформити увесь текст з перефразуванням у лапки – як авторську цитату
- с) лапок не використовувати, але обов'язково згадати автора та/або джерело, з якого ця ідея була взята, – як того вимагають правила перефразування
- д) спершу навести повністю цитату із зазначенням автора та джерела, а вже потім – власне перефразування

Стиль мовлення, який використовується при виконанні письмових робіт під час навчання, а також при усних відповідях на заняттях і заходах контролю в закладах вищої освіти носить назву:

- a) науковий стиль;
- в) академічне письмо;
- с) науково-популярний стиль;
- д) науково-публіцистичний стиль.

Різновиди читання, які застосовуються при сприйнятті джерел інформації для виконання навчальних (наукових) завдань:

- a) переглядове, ознайомлювальне, скептичне, аналітико-критичне;
- в) переглядове, оцінювальне, поглиблене, аналітико-критичне;
- с) переглядове, ознайомлювальне, поглиблене, аналітико-критичне;
- д) переглядове, ознайомлювальне, поглиблене, динамічне.

Читання, що має на меті попередній огляд тексту, з'ясування, чи варто в цього заглиблюватися, має назву:

- a) переглядове;
- в) поглиблене;
- с) ознайомлювальне;
- д) аналітико-критичне.

Читання, спрямоване на прочитання тексту для виявлення його головної ідеї, має назву:

- a) переглядове;
- в) поглиблене;
- с) ознайомлювальне;
- д) аналітико-критичне.

Читання, яке реалізується в ретельному опрацюванні тексту, аналізі й оцінці його змісту, можливого перечитуванні окремих його фрагментів, має назву:

- a) переглядове;
- в) поглиблене;
- с) ознайомлювальне;
- д) аналітико-критичне .

ГЛОСАРІЙ

- Академічна доброчесність** – це сукупність етичних принципів та визначених законом правил, якими мають керуватися учасники освітнього процесу під час навчання, викладання та провадження наукової (творчої) діяльності з метою забезпечення довіри до результатів навчання та/або наукових (творчих) досягнень. Принципи академічної доброчесності – довіра, повага, чесність, відповідальність, справедливість. Порушення академічної доброчесності: академічний плагіат, самоплагіат, фабрикація, фальсифікація, списування, обман, хабарництво, необ'єктивне оцінювання.
- Академічна свобода** – самостійність і незалежність учасників освітнього процесу під час провадження педагогічної, науково-педагогічної, наукової та/або інноваційної діяльності, що здійснюється на принципах свободи слова і творчості, поширення знань та інформації, проведення наукових досліджень і використання їх результатів та реалізується з урахуванням обмежень, встановлених законом.
- Аутсорсинг завдань** – підготовка академічних текстів на замовлення сторонньою особою чи організацією на анонімній і, часто, платній основі. Аутсорсинг завдань має місце, коли студент звертається до третьої сторони, аби та виконала за нього завдання, що підлягає оцінюванню як таке, що виконане студентом самостійно. Третьою стороною можуть бути «фабрики текстів» (компанії, що надають відповідні послуги), друзі, родичі чи інші студенти, приватні репетитори, спеціалізовані вебсайти та інше. Аутсорсинг завдань, коли студент порушує вимогу виконувати завдання самостійно, слід відрізнити від легітимної допомоги репетитора чи навчання на додаткових курсах, коли метою студента є поглиблення власних знань.
- Антиплагіатна програма** – комп'ютерна програма, яка порівнює наданий їй текстовий документ (А) із певною сукупністю інших документів (Б) і виявляє ті фрагменти тексту, що наявні одночасно в документах А і Б. Антиплагіатна програма – це програма, яка шукає текстові збіги в різних документах.
- Бібліографічний менеджер** – це програма, розроблена для зберігання бібліографічних даних, повних текстів і оформлення посилань та списків літератури.
- Види академічної відповідальності для педагогів** – відмова у присудженні наукового ступеня чи присвоєнні вченого звання; позбавлення присудженого наукового (освітньо-творчого) ступеня чи присвоєного вченого звання; відмова в присвоєнні або позбавлення присвоєного педагогічного звання, кваліфікаційної категорії; позбавлення права брати участь у роботі визначених законом органів чи займати визначені законом посади.
- Види академічної відповідальності для здобувачів** – повторне проходження оцінювання (контрольна робота, іспит, залік тощо); повторне проходження відповідного освітнього компонента освітньої програми; відрахування із закладу освіти (крім осіб, які здобувають загальну середню освіту); позбавлення академічної стипендії; позбавлення наданих закладом освіти пільг з оплати навчання.
- Етика академічних взаємовідносин** – сукупність встановлених і визнаних освітньою та науковою спільнотами правил моралі здобувачів вищої освіти, працівників університету.
- Здобувач вищої освіти** – особа, яка навчається в Університеті на певному рівні вищої освіти з метою здобуття відповідного ступеня і кваліфікації (ст. 1. Закону України «Про вищу освіту»).
- Кодекс академічної доброчесності академічної установи/закладу освіти** (положення про академічну доброчесність, етичний кодекс, кодекс академічної етики, кодекс академічної поведінки, кодекс честі тощо) – це внутрішній документ, що визначає загальну філософію функціонування установи/закладу, віддзеркалює та захищає сформовані в ньому позитивні культурні традиції, підтримує цінності доброчесності колективу, прописує бажану і небажану поведінку членів спільноти, етичні орієнтири, принципи, що допомагають саморегулюванню академічного середовища, визначає санкції за їх порушення.

- Наукова добросесність** – здійснення наукових досліджень у спосіб, який дозволяє іншим мати довіру до методів, що використовувалися, та до результатів, що одержані, а також додержання професійних стандартів.
- Необ'єктивне оцінювання** – свідоме завищення або заниження оцінки результатів навчання здобувачів освіти.
- Обман** – надання завідомо неправдивої інформації стосовно власної освітньої (наукової, творчої) діяльності чи організації освітнього процесу; формами обману є, зокрема, академічний плагіат, самоплагіат, фабрикація, фальсифікація та списування.
- Плагіат** – оприлюднення (опублікування), повністю або частково, чужого твору під іменем особи, яка не є автором цього твору (ст. 50 Закону України «Про авторське право...»); оприлюднення (частково або повністю) наукових (творчих) результатів, отриманих іншими особами, як результатів власного дослідження (творчості), та/або відтворення опублікованих текстів (оприлюднених творів мистецтва) інших авторів без зазначення авторства. Види плагіату: дослівний плагіат, мозаїчний плагіат, неадекватне перефразування, відсутність посилань на прямі цитати, згадування джерела без покликання, рерайт, створення суміші власного та запозиченого тексту без належного цитування джерел, копіювання чужої наукової роботи, чи декількох робіт та оприлюднення результату під своїм ім'ям, списування письмових робіт інших студентів, науковців, фальсифікація, реплікація, републікація.
- Плагіат академічний** – навмисне відтворення здобувачем вищої освіти або науково-педагогічним працівником у письмовій або електронній формі чужого твору, опублікованого на паперовому або офіційно оприлюдненого на електронному носії, повністю або частково, під своїм іменем без посилання на автора (ст. 69 Закону України «Про авторське право...»).
- Перефразування** – передача оригінальних ідей власними словами.
- Першоджерело** – безпосереднє джерело певних відомостей або оригінальна основоположна праця (опублікований текст інших авторів), що містить первинну інформацію.
- Самоплагіат** – оприлюднення (частково або повністю) власних раніше опублікованих наукових результатів як нових наукових результатів.
- Силабус** – профіль навчальної дисципліни для студента; персоніфікована програма викладача для навчання студентів з кожного предмета, що оновлюється на початок кожного навчального року; документ, у якому роз'яснюється взаємна відповідальність викладача і студента.
- Списування** – виконання письмових робіт із залученням зовнішніх джерел інформації, крім дозволених для використання, зокрема під час оцінювання результатів навчання».
- Студентоцентроване навчання** – підхід до організації освітнього процесу, що передбачає: заохочення здобувачів вищої освіти до ролі автономних і відповідальних суб'єктів освітнього процесу; створення освітнього середовища, орієнтованого на задоволення потреб та інтересів здобувачів вищої освіти, зокрема надання можливостей для формування індивідуальної освітньої траєкторії; побудову освітнього процесу на засадах взаємної поваги і партнерства між учасниками освітнього процесу.
- Текстове запозичення** – дослівне відтворення тексту першоджерела.
- Фабрикація** – вигадкування даних чи фактів, що використовуються в освітньому процесі чи наукових дослідженнях
- Фальсифікація** – свідомо зміна чи модифікація вже наявних даних, що стосуються освітнього процесу чи наукових досліджень».
- Хабарництво** – надання (отримання) учасником освітнього процесу чи пропозиція щодо надання (отримання) коштів, майна, послуг, пільг чи будь-яких інших благ матеріального або нематеріального характеру з метою отримання неправомірної переваги в освітньому процесі.
- Цитата** – порівняно короткий уривок з наукового, методичного або будь-якого іншого опублікованого твору, який використовується, з обов'язковим посиланням на його

автора і джерела цитування, іншою особою у своєму творі з метою зробити зрозумілими свої твердження, зафіксувати аналогічні рішення для подальшої модернізації, продемонструвати попередні результати досліджень інших авторів або для посилення на погляди іншого автора в автентичному формулюванні (ст.1 Закону України «Про авторське право...»); наведене повністю або частково висловлювання з авторського тексту (наукової, художньої, публіцистичної та іншої літератури або доповіді) із зазначенням автора або джерела повідомлення.

Якість вищої освіти – відповідність умов здійснення освітньої діяльності та результатів навчання вимогам законодавства та стандартам вищої освіти, професійним та/або міжнародним стандартам (за наявності), а також потребам зацікавлених сторін і суспільства, що забезпечується шляхом упровадження процедур внутрішнього та зовнішнього забезпечення якості.

АНОТОВАНА ВЕБЛОГРАФІЯ

Закон України «Про освіту». Ст. 42. «Академічна доброчесність».	https://kodeksy.com.ua/pro_osvitu/statja-42.htm
Закон України «Про освіту», ст. 42 надає визначення поняття «академічна доброчесність», вимоги до педагогічних, науково-педагогічних працівників, здобувачів освіти різного рівня щодо дотримання норм академічної доброчесності, характеризує основні види порушення академічної доброчесності (академічний плагіат, самоплагіат, фабрикація, фальсифікація, списування, обман, хабарництво, необ'єктивне оцінювання), визначає види відповідальності педагогічних, науково-педагогічних працівників, здобувачів освіти різного рівня за порушення норм академічної доброчесності, порядок виявлення та встановлення фактів порушення академічної доброчесності.	
Академічна доброчесність: проблеми дотримання та пріоритети поширення серед молодих вчених: кол. моногр. /за заг. ред. Н. Г. Сорокіної, А.Є.Артюхова, І.О. Дегтярьової. Дніпро : ДРІДУ НАДУ, 2017. 169 с.	http://www.dridu.dp.ua/vidavnictvo/monografii/Monografiya_young_scientist.pdf
Розглядаються основні проблеми, пов'язані з доброчесністю, з якими стикаються учасники освітньо-наукового процесу закладів вищої освіти; визначається роль наукової етики в розвитку успішної кар'єри науковця. Наводяться основні принципи академічної доброчесності, якими мають керуватися молоді вчені; розглядаються національні та міжнародні нормативно-правові засади для утвердження академічної доброчесності в науковому середовищі.	
Академічна чесність як основа сталого розвитку університету/ Міжнарод. благод. Фонд «Міжнарод. фонд. дослідж. освіт. політики»; за заг. ред. Т. В. Фінікова, А. Є. Артюхова. Київ: Таксон, 2016. 234 с.	https://www.univer.kharkov.ua/images/redactor/news/2016-09-07/chesnist_osnova_rozvitk_Univers.pdf
Представлено підходи та ідеї, кращі зразки міжнародних та національних інституціональних практик забезпечення академічної доброчесності у вищій освіті. У виданні здійснено спробу комплексно показати, в який спосіб світова академічна спільнота розуміє академічну доброчесність, які механізми і процедури по її втіленню вона розробила, яке місце в цьому займають декларації, хартії та кодекси академічної поведінки, яка система відносин між всіма членами освітнього співтовариства здатна забезпечити взаємну повагу, вільний обмін ідеями, професійне та особистісне вдосконалення, виключення будь-яких проявів нечесності та несправедливості.	
Бухарестська декларація етичних цінностей і принципів вищої освіти в Європі від 10.08.2005 р. / ЮНЕСКО-СЕПЕС. – 2005.	http://www.almamater.md/articles/879/ru.html
Прийнята Міжнародною конференцією з етичних і моральних аспектів вищої освіти і науки в Європі, що проводилася в Бухаресті 2-5 вересня 2004 р. Репрезентує цінності та принципи академічного етосу.	
Запобігання окремих проблем і помилок у практиках забезпечення академічної доброчесності. Аналітична записка МОН України.	https://drive.google.com/file/d/1JD1QRB071BJO_Jx6TRrkMai4m_Tg98nx/view

Аналітична записка містить рекомендації ЗВО щодо: встановлення факту наявності академічного плагіату, довідок про результати перевірки академічних текстів на ознаки плагіату, ідентифікації самоплагіату, фабрикації і фальсифікації, порушень академічної доброчесності здобувачами вищої освіти,	
Десять принципів академічної доброчесності для викладачів : пер. з англ. / Проект сприяння академічній доброчесності в Україні. 2017.	https://drive.google.com/file/d/0ByePGdGpHh6Wb3Qzc2F3ODBuZWM/view?sourcekey=0-cYX48VHSD3_v-mdxw0IStg
Представлено характеристики принципів академічної доброчесності для викладачів: 1. Утверджувати важливість академічної доброчесності. 2. Плекати любов до навчання. 3. Ставитися до студентів як до самостійної особистості. 4. Створювати атмосферу довіри в класі. 5. Заохочувати відповідальність студентів за академічну доброчесність. 6. Формулювати чіткі очікування для студентів. 7. Розробляти справедливі та релевантні форми оцінювання. 8. Обмежувати можливості для академічної нечесності. 9. Кидати виклик академічній нечесності, коли такі випадки трапляються. 10. Допомогати визначити та підтримувати загальноуніверситетські стандарти академічної доброчесності	
Доброчесність та етика. Навчальний посібник для лекторів, які використовують університетські модулі E4J із питань доброчесності та етики. Відень, 2021.	https://www.unodc.org/documents/e4j/IntegrityEthics/E4J_Integrity_and_Ethics_Teaching_Guide_final_UKR.pdf
Посібник розроблено в рамках ініціативи Управління ООН з протидії наркотикам та злочинності «Освіта заради справедливості» (Education for Justice – E4J), що є складовою Глобальної програми з впровадження Дохінської декларації, становить частину серії університетських модулів E4J із питань доброчесності та етики, охоплює університетські модулі, які стосуються питань боротьби з корупцією, запобігання злочинності та кримінального правосуддя, кіберзлочинності, злочинів проти довкілля, вогнепальної зброї, організованої злочинності, торгівлі людьми та незаконного ввезення мігрантів, боротьби з тероризмом, а також доброчесності й етики	
Лютий Т. В. Академічне письмо та оприлюднення наукових результатів: навчальний посібник. Суми, 2018. 435 с.	https://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream-download/123456789/78695/1/04_LyutyTV_Academic_Writing_Short.pdf;jsessionid=F5A4D98C9AEA494BE3BC115E94AE5AB7
Навчальний посібник для магістрантів розкриває питання академічної мобільності та організаційного супроводу наукової діяльності, академічної грамотності, базові концепції академічного письма, принципи та засоби оприлюднення наукової інформації, проблеми наукової доброчесності та плагіату.	
Методичні рекомендації для закладів вищої освіти з підтримки принципів академічної доброчесності / упорядн. В. Бахрушин, С. Ніколаєв. Київ, 2019.	https://drive.google.com/file/d/19xv5o4yYvjeE7ugiXTXVBjxU9uSP8E7-/view
Методичні рекомендації підготовлено в рамках діяльності Проекту сприяння академічній доброчесності – SAIP, що впроваджується Американськими Радами з міжнародної освіти. Представлено розширений глосарій термінів та понять ст. 42 «Академічна доброчесність» Закону України «Про освіту», рекомендації для ЗВО щодо набуття студентами компетентностей з академічної доброчесності та навичок якісного академічного письма, санкцій за порушення академічної доброчесності, етичного кодексу та етичної комісії тощо.	
Міжнародні стилі цитування та посилання в наукових роботах: методичні рекомендації / автори-укладачі: О. Боженко, Ю. Корян, М. Федорець ; редколегія: В. С. Пашкова, О. В. Воскобойнікова-Гузєва, Я. С. Сошинська, О. М. Бруйя. Київ: УБА, 2016. 117 с.	https://ula.org.ua/images/uba_document/programs/academ_integrity/Academ_4_12_red1.pdf
У рекомендаціях представлено десять найпопулярніших міжнародних стилів цитування та посилання в наукових роботах для різних галузей знань: Ванкувер стиль (VANCOUVER STYLE), Гарвардський стиль (HARVARD REFERENCING STYLE), стиль Американської психологічної асоціації (APA STYLE) та ін.	

<p>Плагіат у студентських роботах: методи виявлення та запобігання : методичний посібник / Дніпропетровський національний університет ім. Олеса Гончара ; кол. авт. : Н. В. Стукало, К. В. Ковальчук, М. В. Литвин та ін. Дніпропетровськ, 2013. 44 с.</p>	<p>https://library.nlu.edu.ua/POLN_TEX_T/POSIBNIKI_2013/Methodichka-plagiat.pdf</p>
<p>У посібнику представлено ознаки та форми плагіату, методи його виявлення та заходи щодо запобігання, наведено основні правила належного цитування.</p>	
<p>Рекомендації для закладів вищої освіти щодо розробки та впровадження університетської системи забезпечення академічної доброчесності. Київ, 2019.</p>	<p>https://naqa.gov.ua/wp-content/uploads/2019/10/Рекомендації-ЗВО-система-забезпечення-академічної-доброчесності.pdf</p>
<p>Рекомендації затверджено рішенням Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти, підготовлено на основі існуючих європейських і вітчизняних практик, нормативних документів, методичних розробок окремих закладів вищої освіти, а також на матеріалах і кейсах Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти. Представлено опис університетської системи забезпечення академічної доброчесності, положення щодо кодексу академічної доброчесності, управління процесом дотримання академічної доброчесності на загальноуніверситетському та локальному рівнях, комісії з академічної доброчесності, відповідальності за дотримання академічної доброчесності та її порушення.</p>	
<p>Тейлор В. Академічна доброчесність: Лист до моїх студентів = Academic Integrity: A Letter to My Students / Bil Taylor</p>	<p>http://moodle.socosvita.kiev.ua/moodledata/filedir/4e/84/4e84e8ccaa455e80b9363eab8c268d36da4dcf07</p>
<p>Звернення до студентів В.Тейлора, почесного професора політології Оуктонського дворічного коледжу Дес-Плейнс, штат Іллінойс. У контексті академічної доброчесності розкрито вимоги до викладачів та студентів щодо підготовки до занять, проведення аудиторних занять, іспитів, письмових робіт, оцінювання, відповідальності за порушення норм академічної доброчесності.</p>	
<p>Шліхта Н., Шліхта І. Виховуємо академічну доброчесність в школі: методичні вказівки для вчителів. Київ, 2019. 81 с.</p>	<p>http://ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/handle/123456789/17275/Shlikhta_Vykhovuiemo_akademichnu_dobrochesnist_v_shkoli_metodychni_vkazivky_dlia_vchyteliv.pdf?sequence=1&isAllowed=y</p>
<p>Посібник розглядається як один із можливих підходів до впровадження принципів академічної доброчесності у школі. Представлено питання: доброчесність як філософська та етична категорії, фундаментальні цінності академічної доброчесності, комплексний підхід до вирішення наявних у загальній середній школі проблем через формування атмосфери/культури академічної доброчесності ще з молодшої школи.</p>	
<p>Що потрібно знати про плагіат: посібник з академічної грамотності та етики для «чайників» / укл. О.О.Гужва; Інститут соціально-гуманітарних досліджень, Харківський національний університет ім. В.Н. Каразіна. Харків, 2015</p>	<p>http://library.kubg.edu.ua/images/stories/Departaments/biblio/PDF/books_ac-gr.pdf/</p>
<p>Посібник розроблено за підтримки Міжнародного фонду «Відродження» у межах проекту № 49169 «Академічна культура українського студентства: основні чинники формування та розвитку». Розкрито питання: плагіат у цифровому світі; академічна антиплагіат культура, огляд програм щодо перевірки академічних текстів на плагіат; відповідальність за плагіат.</p>	
<p>Academic Integrity at the Massachusetts Institute of Technology: A Handbook for Students / MITI. 2020. 40 p.</p>	<p>https://integrity.mit.edu/sites/default/files/images/AcademicIntegrityHandbook2020-grayscale.pdf</p>
<p>У посібнику викладено інформацію для студентів щодо добору та аналізу джерельної бази під час написання доповіді, наукової роботи, критичного есе, письмової роботи. Надано інформацію про те, що є порушенням академічної доброчесності та наслідки вчинення таких порушень.</p>	

**Soft Skills сучасного
фахівця**

**СИЛАБУС
ОСВІТНЬОГО КОМПОНЕНТА
«SOFT SKILLS СУЧАСНОГО ФАХІВЦЯ»**

Назва курсу	Soft Skills сучасного фахівця
Мета й завдання курсу	<p><i>Мета курсу:</i> формування в майбутніх фахівців різного профілю загальних компетентностей як важливого складника професійної компетентності сучасного фахівця, системи знань щодо універсальних умінь та навичок, актуальних для будь-якого виду діяльності та необхідних для реалізації життєвих планів, професійної кар'єри в умовах надшвидкої зміни ринку праці, соціокультурних та технологічних викликів XXI ст.; створення умов для формування відповідних Soft Skills (уміння та навички ефективного спілкування, емоційний інтелект, робота в команді, лідерство, критичне мислення, креативність, самоменеджмент).</p> <p><i>Завдання курсу:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • сприяння розумінню сутності та значущості soft skills у професійній діяльності сучасного фахівця; • розвиток особистісної динаміки студентів, • сприяння формуванню універсальних навичок XXI ст. („soft-skills”) – ефективна комунікація, емоційний інтелект, критичне мислення, креативність, лідерство, вміння працювати в команді, самоменеджмент; • формування здатності до самоорганізації; • сприяння набуттю майбутніми фахівцями досвіду співпраці та кооперації з іншими; • сприяння опануванню інструментами професійно-особистісного саморозвитку
Тривалість курсу	<p>3 кредити, 90 годин Лекції – 12 год. Практичні заняття – 12 год. Самостійна робота – 66 год.</p>
Результати навчання	<p>У результаті вивчення курсу студент набуває <i>загальні компетентності:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • здатність генерувати нові ідеї (креативність), • здатність до абстрактного мислення, аналізу та синтезу, • здатність мотивувати людей та рухатися до спільної мети, • уміння виявляти, ставити та вирішувати проблеми, • здатність спілкуватися з представниками інших професійних груп різного рівня (з експертами з інших галузей знань/видів економічної діяльності), • здатність до пошуку, оброблення та аналізу інформації з різних джерел, • здатність до адаптації та дії в новій ситуації, • здатність працювати в команді та автономно/здатність до міжособистісної взаємодії, • здатність використовувати інформаційні та комунікаційні технології, • здатність діяти на основі етичних міркувань (мотивів), • здатність приймати обґрунтовані рішення, • здатність діяти соціально відповідально та свідомо, • здатність застосовувати знання у практичних ситуаціях,

	<ul style="list-style-type: none"> • здатність виявляти ініціативу та підприємливість, • здатність бути критичним і самокритичним, • визначеність і наполегливість щодо поставлених завдань і взятих обов'язків. <p>Після опанування дисципліни студенти повинні:</p> <p><i>знати:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • основні тренди технологічного та соціокультурного розвитку суспільства у XXI ст.; • сучасні вимоги ринку праці до конкурентоспроможних фахівців; • сутність універсальних умінь та навичок XXI ст. – soft skills; • стратегії та ефективні прийоми формування soft skills; <p><i>уміти:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • здійснювати самодіагностику сформованості soft skills; • використовувати інструменти професійно-особистісного саморозвитку; • використовувати навички і вміння ефективного спілкування з урахуванням особливостей емоційного інтелекту (активне слухання, профайлінг, управління власними емоціями, техніки нетворкінгу); • використовувати засоби протидії інформаційно-психологічному маніпулюванню; • визначати структуру групи, команди, згуртовувати колектив; • знаходити причини конфліктів, проводити аналіз конфлікту, раціонально поводитися в конфліктній ситуації, проводити переговори, виступати як фасилітатори, посередники, експерти у процесі розв'язання конфліктів в організації; • реалізовувати основні стратегії та техніки лідерства; • використовувати основні прийоми самоменеджменту
<p>Теми</p>	<p>Тема 1. Універсальні уміння та навички фахівця XXI ст. Основні тренди технологічного та соціокультурного розвитку людства. Поняття «Soft Skills» та «Hard Skills». Актуальність та вимоги ринку праці до опанування soft skills. Класифікація Soft Skills. Мотиваційний складник розвитку Soft Skills майбутніх фахівців.</p> <p>Тема 2. Ефективна комунікація як показник soft skills в професійній діяльності. Комунікативний процес та його основні елементи. Сутність і особливості ділового спілкування. Соціально-психологічна специфіка ділового спілкування. Продуктивність спілкування. Чинники, що забезпечують успішність та продуктивність спілкування. Бар'єри спілкування. Навички ефективного та якісного усного та писемного спілкування, уміння публічно говорити та слухати. Поняття „нетворкінг”. Стратегії нетворкінгу. Техніки нетворкінгу. Управління конфліктами. Сутність і види конфліктів в організації. Форми й типи поведінки людини в конфліктній ситуації. Принципи і методи подолання конфліктів в організації. Етика онлайн-спілкування. Позиціонування в соціальних мережах. Конгруентність. Image-контент (аватар, фотографії та ін.). Управління контактами в соціальних мережах.</p> <p>Тема 3. Роль емоційного інтелекту у досягненні професійної успішності сучасного фахівця. Поняття „емоційний інтелект”. Базові емоції та стани (продуктивні та непродуктивні). Вплив емоцій на мислення людини та продуктивність</p>

	<p>професійної діяльності. Активне слухання, розуміння невербальної інформації, адаптація до емоцій. Управління емоційним станом. Усвідомлення та усунення непродуктивних емоційних станів. Інструментарій управління емоціями. Профайлінг у професійній діяльності сучасного фахівця.</p> <p>Тема 4. Лідерство як феномен професійної успішності. Психологічні аспекти керівництва і лідерства. Моделі лідерства. Мотиваційна сфера особистості лідера. Стили лідерства. Психологічні типи керівників та лідерів. Лідерство як роль. Лідерство як комплекс індивідуальних якостей. Особистісні якості лідерів. Лідерство як поведінка. Розвиток лідерських якостей. Ситуаційне лідерство. Авторитет лідера.</p> <p>Тема 5. Робота в команді як компонент soft skills. Команда як мала група. Створення середовища, в якому заохочуються відмінності між людьми здорова конкуренція. Типологія команд. Характеристики ефективної команди. Керівник команди як стратегічний лідер. Психологічна сумісність членів команди. Форми та методи командної взаємодії. Принципи командної роботи. Базові поняття конструктивної критики та безоцінний фідбек. Методи роботи з деструктивними членами команди. Форми зворотного зв'язку в команді.</p> <p>Тема 6. Критичне мислення сучасного фахівця як компонент soft skills. Поняття „критичне мислення сучасного фахівця”. Критичне мислення як здатність оцінювати інформацію. Способи критичної оцінки інформації. Ефективне читання та аналіз текстів. Критичне мислення як здатність ставити питання. Техніки запитування. Критичне мислення як здатність приймати незалежні рішення.</p> <p>Тема 7. Креативність як ресурс особистісно-професійного саморозвитку.. Поняття „креативність”. Джерела креативності. Якості креативної особистості. Співвідношення креативності та компетентності. Стили мислення креативної особистості. Етапи творчого процесу. Техніки розвитку креативності та творчих здібностей. Роль інтуїції у професійній діяльності.</p> <p>Тема 8. Самоменеджмент. Уміння та навички саоморганізації. Презентаційні уміння та навички. Стрес-менеджмент. Поняття стресу та види його прояву. Вплив стресових станів на професійну діяльність. „Робота поза зоною комфорту”. Інструментарій управління негативними проявами стресових станів. Тайм-менеджмент. Філософські і психологічні аспекти керування часом. Поняття „хронофаг”. Цикл тайм-менеджменту. Принципи правильної постановки цілей і завдань, планування через пріоритетність. Модель SMART. Матриця Ейзенхауера. Особистісний бренд. Поняття „особистісний бренд”, складники особистісного бренду. Соціально-психологічні особливості харизми в структурі чинників професійної успішності сучасного фахівця.</p> <p>Тема 9. Індивідуальний план розвитку майбутнього фахівця. Технологія життєвого проектування (створення індивідуального життєвого проекту)</p>
<p>Орієнтація (на кого розрахований курс)</p>	<p>Курс розрахований на здобувачів вищої освіти / педагогічних / науково-педагогічних працівників.</p>

Попередня підготовка	Курс «Філософія».
Як навчатися?	<p>Вивчення курсу передбачає повне, часткове або опосередковане формування загальних компетентностей, які складають важливе підґрунтя професійної компетентності фахівців різного профілю. Навчальний курс побудовано на основі єдності аудиторної та позааудиторної роботи, сполучення індивідуальних та групових форм навчальної діяльності.</p> <p><i>Лекція</i> передбачає безпосередній контакт викладача з аудиторією, організацію діалогу з метою з'ясування рівня орієнтованості й пізнання студентів з проблем курсу, ступінь їх готовності до сприйняття наступного матеріалу.</p> <p><i>Практичне заняття</i> передбачає детальний розгляд студентами окремих теоретичних положень курсу та формує вміння і навички їх практичного застосування шляхом індивідуального виконання відповідних завдань, вправ. Проведення практичних занять передбачає використання таких форм та методів роботи, як кейс-метод, дискусія, мозковий штурм, робота у малих групах і т.п. Дискусія дозволяє визначити власну позицію, встановити різноманіття підходів, точок зору щодо предмету дискусії. Робота в малих групах сприяє структуруванню теоретичного матеріалу, активізації пізнавальної діяльності, розвитку вміння роботи в колективі тощо. Мозковий штурм спрямовано на формування навичок критичного мислення, креативності майбутніх фахівців. Практичне заняття включає: проведення попереднього контролю знань, умінь і навичок студентів; постановку загальної проблеми викладачем та її обговорення за участю студентів, розв'язування контрольних завдань, їх перевірку, оцінювання. Оцінки, отримані студентом за окремі практичні заняття, зараховуються під час виставлення підсумкової оцінки з даної навчальної дисципліни.</p> <p><i>Самостійна робота студента</i> – це самостійна діяльність учіння студента, яку викладач планує разом зі студентом, але виконує її студент за завданнями та під методичним керівництвом і контролем викладача.. Зміст самостійної роботи за темами визначається робочою програмою навчальної дисципліни.</p> <p>У процесі роботи за курсом студенти мають працювати з інформацією з різних джерел, зокрема з використанням мережі Інтернет, виконувати усні та письмові завдання, брати участь у виконанні навчальних проєктів. Теми занять та презентацій пов'язані із темами модулів, у межах яких здійснюється навчання.</p>
Методичне забезпечення	<ul style="list-style-type: none"> • Робоча навчальна програма з дисципліни • Силабус для студентів • Прев'ю навчального курсу (презентація) для студентів • Електронна бібліотека за курсом • Анотована вебліографія наукових, науково-популярних джерел • Глосарій • Робочий зошит за курсом • Кейс-тестинг • Теоретичний блок • Практичний блок

Навчальні матеріали**Основна навчальна література**

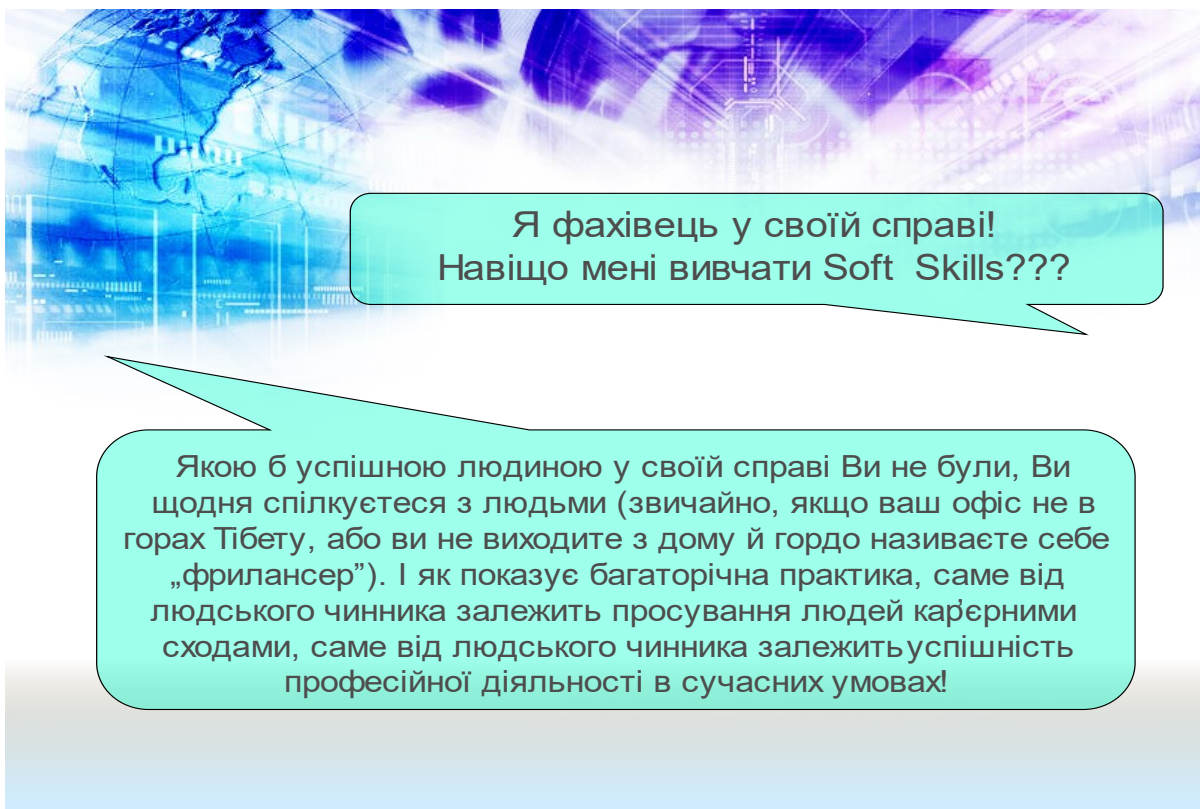
1. Вивчення потреб у навчанні на розвитку: посібник / Автор-упорядник Ібрагімова І.М, заг. ред. Гриб О. К. Київ: Проект «Доступна та якісна правова допомога в Україні», 2019. 50 с.
2. Герасимчук О.О., Олексів Н. А. Soft skills для інженерів: навчальний посібник. Луцьк: ЛНТУ, 2013. 174 с.
3. Горбунова В. В. Психологія командотворення: Ціннісно-рольовий підхід до формування та розвитку команд : монографія. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2014. 380 с.
4. Гоулман Д. Емоційний інтелект / пер. з англ. С. Л. Гумецької. Харків : Віват, 2018. 512 с.
5. Гоулман Деніел., Бояціс Річард, Маккі Енні Емоційний інтелект лідера ; пер. з англ. Валерія Глінка. Київ : Наш форма, 2019. 288 с.
6. Європейський словник навичок та компетенцій / DISCO European Dictionary of Skills and Competences. URL: http://disco-tools.eu/disco2_portal/.
7. Зінченко А. Г, Саприкіна М. А. Навички для України 2030: погляд бізнесу / За ред. М. А. Саприкіної. Київ : ТОВ «Видавництво «ЮСТОН»С 2016. 36 с.
8. Коваль К. О. Розвиток «soft skills» у студентів – один з важливіших чинників праце-влаштування. Вісник Вінницького політехнічного університету. 2015. № 2. С. 162-167.
9. Кові Стівен Р. 7 звичок надзвичайно ефективних людей ; пер. з англ. О. Любенко. Харків : Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2012. 384 с.
10. Навички в резюме: як заповнити, приклади і рекомендації на 2020. Ключові навички та вміння: посібник сучасного резюме. URL: <https://sweetcv.com/ua/guide/resume-skills>
11. Неласая А. В., Притула А. В., Кудерметов Р. К., Лихачев А. А Soft skills для инженеров: учебное пособие. Запорожье : Дикое Поле, 2013. 200 с.
12. Нестуля О. О., Нестуля С. І. Основи лідерства. Наукові концепції (середина ХХ – початок ХХІ ст.): навч. посіб. Полтава : ПУЕТ, 2016. 375 с.
13. Рибалка В. В. Психологія і педагогіка праці особистості : посібник. Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2013. 136 с.
14. Розвиток лідерства / Л. Бізо, І. Ібрагімова, О. Кікоть, Є. Барань, Т. Федорів; за заг. ред. І. Ібрагімової. Київ : Проект «Реформа управління персоналом на державній службі в Україні», 2012. 400 с.
15. Талєб Н. Чёрный лебедь. Под знаком непредсказуемости. Москва : Колибри, 2009. 528 с.
16. Флоріда Р. Homo creatives. Як новий клас завойовує світ. Пер. з англ. Максим Яковлев. Київ: Наш формат, 2018. 432 с.
17. Халперн Д. Психология критического мышления. СПб. : Изд-во „Питер”, 2000. 512 с.
18. Харарі Ю. Н. 21 урок для 21 століття ; пер. з англ. О. Демянчука. Київ: Форс Україна, 2018. 416 с.
19. Шандрук С. К. Психологія професійних творчих здібностей: монографія. Тернопіль: Економічна думка, 2015. 357 с.

Додаткова навчальна література

	<ol style="list-style-type: none"> 1. Левитин Д. Путеводитель по лжи. Критическое мышление в эпоху постправды. Перевод с англ. О. Терентьева. Москва: Манн, Иванов и Фербер, 2018. 272 с. 2. Петров А. Ю., Махароблидзе А. В. Soft skills современного менеджера: командообразование и лидерские навыки. Екатеринбург: Изд-во Уральского университета, 2017. 188 с. 3. Хьюитт Л., Хьюитт Э., д'Абади Л. Цельная жизнь для студентов. Как конвертировать ваше образование в успех. Москва : Манн, Иванов, Фербер, 2011. 4. Шер Б., Готтлиб Е. Мистецтво мріяти. Як отримати те, чого насправді бажаєш. Пер. з англ. О. Зосімова. Харків: Книжковий клуб «Клуб сімейного дозвілля», 2016. 432 с. 5. Bancino R., Zevalkink C. Soft Skills: The New Curriculum for Hard-Core Technical Professionals. <i>Techniques: Connecting Education and Careers</i>. 2007. № 5. P. 20 – 22. 6. ESCO Handbook: European Skills, Competences, Qualifications and Occupations. EC Directorate E, 2017. 67 pp. 7. Kenton, W. (2019). Soft Skills. URL: https://www.investopedia.com/terms/s/soft-skills.asp 8. Lippman L.H., Ryberg R., Carney R., Kristin A. (2015). Work-force connections: key „soft skills” that foster youth workforce success: toward a consensus across fields. Child Trends Publication. 9. Matteson M.L., Anderson L., Boyden C. Soft Skills: A Phase in Search of Meaning // Portal: Libraries and the Academy. 2016. Vol. 16. № 1. P. 71 – 88. 10. Robles M.M. Executive Perceptions of the Top 10 Soft Skills Needed in Today’s Workplace// Business and Professional Communication Quarterly. 2012. Vol. 75. Issue 4. P. 453 – 465. 11. Soft Skills: Not A Commodity, A Necessity. (2017). National Soft Skills Association. Retrieved from http://www.nationalsoftskills.org/?s=soft+skills 12. Tucker C. (2017). Teaching & Assessing Soft Skills. Retrieved from http://catlintucker.com/2017/09/teaching-assessing-soft-skills/ 13. Why Soft Skills Are so Difficult to Teach. URL: https://www.nationalsoftskills.org/why-soft-skills-are-so-difficult-to-teach/ <p style="text-align: center;">Інформаційні ресурси</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Матеріали для «прокачки» Soft Skills (відео, статті, курси тощо) – https://vc.ru/learn/101011-samaya-bolshaya-podborka-po-prokachke-soft-skills-hvatit-na-vsyu-zhizn 2. Тести Soft Skills – http://ininv.vntu.edu.ua/ukr/index.php?option=com_content&view=category&layout=blog&id=41&Itemid=967
Необхідне устаткування	Мультимедійний проектор. Наявність оболонки Moodle для роботи на освітньому порталі
Спільні / індивідуальні види навчальної діяльності	<p><i>Лекція</i> (оглядова/тематична; лекція-бесіда, лекція-візуалізація)</p> <p><i>Практичні заняття</i> (презентація/дискусія/метод кейс-стаді/робота в малих групах/тренінгові заняття/виконання вправ та завдань/самостійна робота з джерелами інформації/ складання структурно-логічних схем, опорних конспектів)</p> <p><i>Виконання індивідуальних творчих завдань</i> (навчальний проект; навчальне есе)</p>

Форми поточного та підсумкового контролю	Для <i>поточного контролю</i> використовується тестування; усне опитування; письмовий контроль. <i>Підсумковий контроль</i> – залік. Підсумкова оцінка за курс є сумою оцінок, отриманих студентом за виконання за виконання завдань та контрольних модульних робіт. Максимальна оцінка становить 100 балів.		
Критерії оцінювання (окремо для кожного виду діяльності)	Вид діяльності	Критерії оцінювання	Бали
	Виконання завдань практичних занять №1 – № 6	Всі завдання виконані вчасно, обґрунтовані, повні, вірні, з використанням основної та додаткової літератури, носять творчий характер.	0-40
	Виконання індивідуально-творчих завдань	Всі завдання виконані вчасно, обґрунтовані, повні, вірні, з використанням основної та додаткової літератури, носять творчий характер. Представлені вчасно для перевірки викладачем.	0-25
	КМР № 1	Представлено вірні й повні відповіді на тестові завдання модульного контролю	0-15
	КМР № 2	Представлено вірні й повні відповіді на тестові завдання модульного контролю	0-20
Усього за курс			100
Політика курсу	<ul style="list-style-type: none"> • Курс орієнтовано на створення дружнього, творчого, відкритого до конструктивної критики середовища. • Усі завдання, передбачені програмою, мають бути виконані у встановлений термін. • Студент, який пропустив заняття, самостійно вивчає матеріал, за наведеними в силабусі літературними джерелами, виконує завдання та надає викладачеві в час, відведений для консультацій. • Студент має право аргументовано відстоювати свою думку стосовно тематики занять, якщо вона не збігається з думкою викладача, вимагати від викладача додаткових роз'яснень на заняттях у випадку їх недостатнього висвітлення на лекціях. 		
Забезпечення виконання принципів академічної доброчесності	<ul style="list-style-type: none"> • У процесі роботи необхідно дотримуватися Положення про ака-демічну доброчесність учасників освітнього процесу ДЗ „Луганський національний університет імені Тараса Шевченка” (http://luguniv.edu.ua/wp-content/uploads/2019/12/polojakademdobro2.pdf), відповідних принципів академічної доброчесності. • Письмові роботи, презентації мають бути авторськими, оригінальними. • Письмові роботи мають бути оформлені згідно встановлених правил, з урахуванням вимог до цитування, подання відповідних покликань. • Виявлення ознак академічної недоброчесності в письмовій роботі студента є підставою для її незарахування викладачем, незалежно від масштабів плагіату чи обману. 		
Feedback курсу	Зворотній зв'язок здійснюється на основі чату, системи повідомлень на сторінці курсу на освітньому порталі ЛНУ імені Тараса Шевченка.		

ПРЕВ'Ю ОСВІТНЬОГО КОМПОНЕНТА SOFT SKILLS СУЧАСНОГО ФАХІВЦЯ

Hard Skills або Soft Skills

Слайд 3

Результати досліджень, які проведені в Гарвардському університеті та в Стенфордському дослідному інституті, свідчать про те, що професійна успішність завдяки «hard skills» складає лише 15 %, в той час коли «soft skills» визначається в 85 %¹.

¹Klaus, P. (2010). Communication breakdown. California Job Journal . 28. 1 –9

Soft Skills

Молода людина повинна шукати ту єдину іскру індивідуальності, яка відрізняє її від інших людей, і розпалювати її всіма силами
Г.Форд

The diagram illustrates 'SOFT SKILLS' centered around a person icon. It is surrounded by eight circular icons representing different skills: ЕМОЦІЙНИЙ ІНТЕЛЕКТ (Emotional Intelligence), КРИТИЧНЕ МИСЛЕННЯ (Critical Thinking), САМОМЕНЕДЖМЕНТ (Self-management), ЛІДЕРСТВО (Leadership), РОБОТА В КОМАНДІ (Teamwork), ТАЙМ-МЕНЕДЖМЕНТ (Time Management), КРЕАТИВНІСТЬ (Creativity), and ЕФЕКТИВНА КОМУНІКАЦІЯ (Effective Communication).

ЯК ВІДРІЗНИТИ?

<i>Hard Skills</i>	<i>Soft Skills</i>
Спрямовані на виконання	Забезпечують уміння та навички навчання, самоосвіти
Дозволяють завершувати процеси, створювати кінцевий продукт або послугу	Дозволяють досягти успіху в соціальній та професійній сферах
Сфокусовані на кінцевому продукті.	Можуть бути приховані, існувати в неявній формі
Доступні в освітніх закладах усіх рівнів	

ПРИКЛАДИ

<i>Hard Skills</i>	<i>Soft Skills</i>
Уміння писати/читати	Уміння вести діалог, переконувати, слухати
Уміння працювати із комп'ютером	Уміння знаходити необхідну у даній ситуації інформацію
Уміння рахувати/обчислювати	Уміння працювати в команді, виявляти лідерські навички

За результатами роботи за курсом “Soft Skills сучасного фахівця” ви отримаєте **МОЖЛИВІСТЬ**

- Ознайомитися із своїм „соціально -психологічним портретом”, навчитися навичкам самопізнання!
- Прокачати свої Soft skills!
- Опанувати стратегії та тактики ефективної комунікації!
- Навчитися основ профайлінгу!
- Опанувати базові техніки креативного мислення для вирішення професійних та особистісних завдань. Як можна здійснити креативний стрибок та створити ідею, якої ще не було?
- Навчитися розпочинати знайомства в професійній та соціальній сферах та підтримувати професійну комунікацію. Покращити навички самопрезентації, управляти часом, попереджувати прокрастинацію!
- Навчитися складати індивідуальний план професійного та особистісного розвитку!

Що почитати?

Слайд 9

**«За hard skills вас берут ь
на работу,
а за soft skills звільняють»**
Життєва мудрість

Слайд 10

ДІАГНОСТИЧНИЙ КЕЙС

1. За день ви встигаєте виконати всі робочі справи?

- a. Я правильно розподіляю час і тому все встигаю.
- b. Мені не завжди вдається виконати всю роботу.
- c. Ні на що не вистачає часу ... Завдань дуже багато, як в них не заплутатися?

2. Чи вмієте ви виступати перед широкою аудиторією?

- a. У мене чудово виходить виступати на публіці.
- b. Думаю, я можу виступити, але мені потрібно добре підготуватися.
- c. Я соромлюся виступати, навіть від думки про це в мене підкошуються коліна ...

3. Ви вмієте вести ділову переписку?

- a. Звісно! Що в цьому важкого?
- b. Не знаю, але зазвичай колеги розуміють, про що я пишу.
- c. Я можу по кілька годин сидіти над листом колезі.

4. Як ви ставитесь до роботи в команді?

- a. Я - командний гравець. Разом можна багато придумати і реалізувати!
- b. Якщо доведеться, я можу попрацювати в групі.
- c. Не люблю командну роботу. Мені не потрібен напарник!

5. Чи вмієте ви розповідати про свої здобутки?

- a. Я вмію вигідно себе подати.
- b. Думаю, я зможу про себе розповісти, але буде непросто.
- c. Ні, навіщо самому себе хвалити?

6. Чи зможете ви самостійно прийняти рішення при виникненні термінового робочого питання?

- a. Я відразу придумаю, що робити. Безвихідних ситуацій не існує!
- b. Постараюся щось придумати, але я навряд чи запропоную хороше рішення.
- c. Звернуся за допомогою до начальства, воно адже для цього і потрібно?

7. Які робочі завдання ви виконуєте в першу чергу?

- a. Спочатку я займаюся найважчими справами.
- b. Я завжди починаю з самого легкого.
- c. Начальство, вирішує, що і в якій послідовності я повинен (а) робити.

8. Чи можете ви працювати в стресовій ситуації?

- a. Я завжди спокійний (на), мене ніщо не може збити!
- b. Мені буває важко працювати в стресовій ситуації.
- c. Як можна працювати, коли навколо хаос?

Обробка результатів:

a - 0 балів; b - 1 бал; c - 2 бали.

0- 5 - Ваші soft-skills на висоті! Але немає межі досконалості - відточити майстерність ви можете, пройшовши наш курс.

6-9 - Ви володієте базовими soft-skills. Але нові знання ніколи не завадять, вони можуть вивести вас на новий професійний рівень.

10-16 - Ви даремно недооцінюєте soft-skills, адже вони дуже цінуються роботодавцями.

ТЕОРЕТИЧНИЙ БЛОК

Лекція 1

Універсальні уміння та навички фахівця XXI ст.

Мета: ознайомити студентів із новими тенденціями щодо універсальних умінь та навичок фахівця XXI століття; уточнити зміст понять «тренд», «уміння», «навички»; запропонувати трактування понять м'яких навичок («Soft skills») та твердих навичок («Hard skills»), а також дослідити їх роль у контексті професійного розвитку майбутніх фахівців.

Ключові слова: тренд, уміння, навички, м'які навички (Soft Skills), тверді навички (Hard Skills), універсальні уміння, майбутній фахівець.

Основні питання

1. Основні тренди технологічного та соціокультурного розвитку людства.
2. Поняття «Soft Skills» та «Hard Skills».
3. Класифікація Soft Skills. Актуальність та вимоги ринку праці до опанування Soft Skills.
4. Мотиваційний складник розвитку Soft Skills майбутніх фахівців.

Рекомендована література

1. Європейський словник навичок та компетенцій / DISCO European Dictionary of Skills and Competences. URL: http://disco-tools.eu/disco2_portal/.
2. Зінченко А. Г, Саприкіна М. А. Навички для України 2030: погляд бізнесу/ За ред. М. А. Саприкіної. Київ : ТОВ “Видавництво “ЮСТОН”С 2016. 36 с.
3. Коваль К. О. Розвиток «soft skills» у студентів – один з важливіших чинників працевлаштування. *Вісник Вінницького політехнічного університету*. 2015. № 2. С. 162-167.
4. Кові Стівен Р. 7 звичок надзвичайно ефективних людей ; пер. з англ. О. Любенко. Харків : Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2012. 384 с.
5. Флоріда Р. Homo creatives. Як новий клас завойовує світ. Пер. з англ. Максим Яковлев. Київ: Наш формат, 2018. 432 с.
6. Харарі Ю. Н. 21 урок для 21 століття ; пер. з англ. О. Демянчука. Київ: Форс Україна, 2018. 416 с.
7. Шандрук С. К. Психологія професійних творчих здібностей: монографія. Тернопіль: Економічна думка, 2015. 357 с.
8. Bancino R., Zevalkink C. Soft Skills: The New Curriculum for Hard-Core Technical Professionals. *Techniques: Connecting Education and Careers*. 2007. № 5. Pp. 20 – 22.
9. ESCO Handbook: European Skills, Competences, Qualifications and Occupations. EC Directorate E, 2017. 67 pp. Kenton, W. (2019). Soft Skills. URL: <https://www.investopedia.com/terms/s/soft-skills.asp>.

У кінці XX - на початку XXI ст. спостерігається чергова перебудова світового цивілізаційного простору; є підстава говорити про формування четвертого покоління локальних цивілізацій, яке має існувати за умов тотальної глобалізації. Як результат глобалізації розглядаємо поглиблення взаємозв'язків між найважливішими фінансовими центрами сучасного світу; тісну технологічну кооперацію; тотальну інформатизацію світового суспільства засобами світових інформаційних мереж; посилення національних ринків окремих країн та їх взаємоінтеграцію, формування єдиного глобального ринку товарів і послуг; заміну гострої конкуренції на співробітництво в усіх сферах життєдіяльності сучасної людини, стійку тенденцію до їх загальної інтернаціоналізації; зростання ролі освіти у сучасному світі тощо. Проблему глобального розвитку вивчають у наступних контекстах: глобального науково-технічного партнерства, глобалізації освіти, економічної, культурної, політичної, воєнної глобалізації, вирішення глобальних екологічних проблем, формування глобальної свідомості, світогляду і світопорядку.

Безсумнівно, що саме сьогодні людство переживає найбільш глибоку за всю свою

історію трансформацію, що супроводжується бурхливим науково-технічним прогресом. За таких умов актуальним стає дослідження основних трендів технологічного та соціокультурного розвитку людства.

Основними трендами соціокультурної сфери можна вважати:

➤ «соціокультурну ідентифікацію» як самовідчуття людиною своєї приналежності до конкретного етносу, спільності з його культурою, світобаченням, цінностями і надбаннями. Визнання на загальносвітовому рівні важливості й унікальності окремих культур;

➤ «культурну асиміляцію» як процес встановлення універсальних загальнолюдських цінностей і норм у міжнародній взаємодії і співробітництві;

➤ «культурну гібридизацію» як результат інтенсифікації комунікацій і міжкультурних взаємовпливів в середині різних соціальних груп, розвитку мережових інформаційних технологій, що відбивається у формуванні транслокальних культур.

Hard skills («тверді, або жорсткі навички» в перекладі з англійської) – це технічні можливості або набори навичок, які легко визначити кількісно і які можна наочно продемонструвати. Як правило, їх можна вивчити, відвідуючи курси, семінари, читаючи книги і отримавши специфічний досвід. Приклади «твердих» навичок: знання іноземної мови, швидкість комп'ютерного набору тексту. Тобто це спеціальні знання фахівця в конкретній області. До речі, тверді навички можна вивчати, і не виходячи з дому, наприклад, читаючи книги, займаючись на комп'ютері. «Тверді навички» передбачають деякі рівні компетенції, які можна підвищувати, а потім перевіряти їх за допомогою тестів. З точки зору працевлаштування найчастіше саме ці навички є основними, адже фахівець в якійсь області повинен в першу чергу володіти спеціальними вміннями.

З іншого боку Soft skills («м'які» або «гнучкі» навички) – це комплекс неспеціалізованих, але важливих для кар'єри і успіху в житті надпрофесійних навичок, які відповідають за високу продуктивність і є «наскрізними», тобто не пов'язаними з конкретною предметною областю. Вони суб'єктивні і їх важко виміряти. Більшість м'яких навичок вимагають практики в реальному світі, проб і помилок, а також розвинутої інтуїції. Якщо коротко, то в цьому основна різниця між hard skills і soft skills. Приклади м'яких (гнучких) навичок: відповідальність, дисциплінованість, лідерство, тайм менеджмент, вирішення проблем, критичне мислення, терплячість, командна праця.

Терміни Hard і Soft skills беруть початок у військовій справі. У 1959 році армія США почала розробляти науково обґрунтований підхід до підготовки військовослужбовців. В ході розробки дослідники виявили важливість для військовослужбовців не тільки професійних навичок (Hard skills), але універсальних компетенцій (Soft skills), які не піддаються планомірному навчанню. Розуміння відмінностей між Soft і Hard skills було виражено в доктрині «Системи проєктування військової підготовки» (1968) таким чином: Hard skills є навичками роботи переважно з машинами, Soft skills - навичками роботи з людьми і паперами. Після того, як терміни прижилися у військовій науці і психології, вони перейшли у вільне вживання в сфері бізнесу. Сьогодні у вакансіях можна зустріти замість розділів «професійні навички» і «особисті якості» - Hard skills і Soft skills.

Зараз все частіше можна почути саме про важливість «м'яких» навичок. Часто їх називають універсальними або функціональними компетенціями, а факт володіння ними - функціональною грамотністю (functional literacy). ЮНЕСКО та Європейська комісія навіть встановили мінімальний рівень такої грамотності, необхідній кожному європейцю для того, аби «вписатися» в суспільство й не бути «соціальним інвалідом», не кажучи вже про професійну самореалізацію.

Роль Soft skills на ринку праці зростає. Саме універсальні компетенції є найголовнішим козирем сучасного фахівця, без якого неможливо побудувати успішну кар'єру. XXI століття – це скажена конкуренція за робочі місця. Конкуренція з можливостями штучного інтелекту. Унікальна перевага людини перед машиною - розвинені Soft skills.

Результати досліджень, які провели в Гарвардському Університеті та в Стенфордському дослідному Інституті, свідчать про те, що професійна успішність завдяки Hard skills становить лише 15%, в той час коли Soft skills визначається у 85%.

Інше дослідження, проведене Стенфордським дослідним інститутом спільно з фондом Карнегі Мелона серед генеральних директорів компаній зі списку «Fortune 500», показало, що довготривалий і стабільний успіх керівників компаній в роботі на 75% визначається Soft skills і тільки на 25% - Hard skills.

Думаю, що погодитися, з моїм твердженням про те, що без різниці в наборі Soft skills всі випускники одного факультету, які отримали однакову освіту, могли б претендувати на одну і ту ж посаду і роботу. І виконували б цю роботу однаково. Проте очевидно, що це не так.

Уявіть собі двох фізиків-ядерників. У них червоні дипломи університету, вони працюють в конструкторському бюро надпроектуванням енергоблоку атомної електростанції. Їх професійні навички не розрізняються, освіта і місце роботи - одні й ті ж самі. Але «багаж» універсальних компетенцій у них різний. Один з них добре працює в команді, впевнений у собі та доброзичливий. А другий вважає за краще працювати з кресленнями, а не спілкуватися з колегами, але при цьому він методичний у виконанні розрахунків. Швидше за все, їх подальша кар'єра складеться по-різному. Перший зможе залишатися фахівцем або працювати в аналітичному відділі, але в тому числі йому можуть довірити керівні посади з перспективами кар'єрного і зарплатного росту. А другий зможе рости тільки як фахівець або аналітик, тобто розвиватися в рамках своїх професійних навичок.

Описана ситуація показує, що набір soft skills впливає на широту професійного вибору: чим більше компетенцій розвинено у людини, тим більше варіантів професійного розвитку можливі в майбутньому.

Сучасні роботодавці розраховують на те, що кандидат матиме десятки різноманітних вмінь. Здатність креативно мислити й управляти часом, навички комунікації, керування проектами, командоутворення тощо. Чим вища посада, тим більші вимоги.

The Guardian стверджує, що сучасні бізнес-лідери оцінюють м'які навички вище, ніж академічні кваліфікації кандидатів на працевлаштування. А Німецька хвиля відзначає, що компанії більше не хочуть бачити у своїх рядах «вузьколобих фахівців». Службовці, які не вміють пристосовуватися до екстремальних умов, уже нікому не потрібні. Forbes вважає найголовнішими навичками сучасного фахівця комунікативну компетентність, креативність, досвід роботи у команді та здатність до «ре-інжинірингу» (готовність робити звичні речі в новий спосіб). Британська платформа інтернет-навчання SkillsYouNeed також підкреслює важливість м'яких навичок для успішної професійної реалізації, а саме наголошує на визначній ролі персональних навичок (тайм-менеджмент, саморозвиток, управління емоціями та навіть організацію харчування, догляду за тілом, спортивних тренувань, ефективного сну), інтерперсональних (комунікація, робота у команді, ведення переговорів, конфлікт-менеджмент), лідерських здібностей та ін.

Тож, як бачимо, комплекс характеристик особистості, що входять до поняття Soft skills, однаково необхідний як для повсякденного життя, так і для роботи заради досягнення успіху в професії.

Питання для самоконтролю

1. Що таке «Soft skills» та «Hard skills»? Поясніть різницю між ними.
2. Наведіть приклади «Soft skills» та «Hard skills», які, на вашу думку, найважливіші для вашої професії.
3. Назвіть основні групи «Soft skills». Наведіть приклади універсальних навичок для кожної групи.

Лекція 2

Ефективна комунікація як показник Soft Skills у професійній діяльності

Мета: розкрити сутність поняття «ефективної комунікації» та визначити її ключовий елемент - базування на soft skills; охарактеризувати основні етапи ефективної комунікації у процесі ділового спілкування і шляхи подолання можливих бар'єрів у налагодженні продуктивного ділового спілкування; ознайомити студентів із популярними прийомами налагодження ефективної комунікації у професійній сфері; розглянути потенціал soft skills як чинника успішності та продуктивності ділового спілкування.

Ключові слова: спілкування, комунікація, вербальна і невербальна комунікація, ефективна комунікація, прийоми ефективної комунікації, активне слухання, ділове спілкування, нетворкінг, бар'єри спілкування.

Основні питання

1. Комунікативний процес та його основні елементи.
2. Сутність і особливості ділового спілкування.
3. Нетворкінг як сучасний тренд ділового спілкування.
4. Бар'єри ділового спілкування.
5. Soft skills як чинник продуктивного ділового спілкування.

Рекомендована література

1. Бралатан В. П. Професійна етика : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. : / В. П. Бралатан, Л. В. Гуцаленко, Н. Г. Зди́рко. – К. : Центр учбової літератури, 2011. – 252 с.
2. Гріценко Т.Б. Етика ділового спілкування : навчальний посібник / Т.Б.Гріценко та ін. – К.: Центр учбової літератури, 2007. – 344 с.
3. Далворт М. Социальные сети: руководство по эксплуатации / М.Далворт ; пер. с англ. – М. : ООО Изд-во „Добрая книга”, 2010.– 248 с.
4. Зінченко А. Г, Саприкіна М. А. Навички для України 2030: погляд бізнесу/ За ред. М. А. Саприкіної. Київ : ТОВ “Видавництво“ЮСТОН”С 2016. 36 с.
5. Палеха Ю. І. Етика ділових відносин : навч. посібник для студ. вищ. навч. закл. / Ю. І. Палеха. – К. : Кондор, 2008. – 356 с.
6. Феррацци К. Никогда не ешьте в одиночку и другие правила нетворкинга / К.Феррацци, Т.Рэз ; пер. с англ.. – М. : Манн, Иванов и Фербер, 2010.
7. Харченко Е. В. Модели речевого поведения в профессиональном общении / Е. В. Харченко. – Челябинск : Издательство ЮУрГУ, 2003. – 336 с.
8. ESCO Handbook: European Skills, Competences, Qualifications and Occupations. EC Directorate E, 2017. 67 pp. Kenton, W. (2019). Soft Skills. URL: <https://www.investopedia.com/terms/s/soft-skills.asp>.

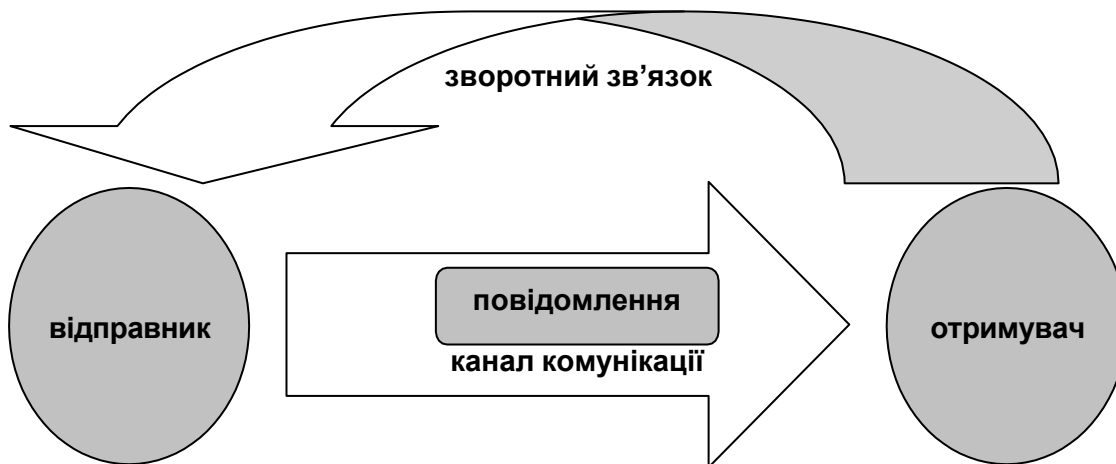
Комунікативний процес та його основні елементи

Спілкування (комунікація) – процес обміну думками, почуттями, враженнями, загалом – повідомленнями. Комунікація складається з таких елементів процесу обміну інформацією:

- **відправник** (особа що генерує ідею, або збирає та опрацьовує інформацію для передачі);
- **повідомлення** (інформація, подана вербально чи іншим чином за допомогою символів);

- **канал** (засіб передачі інформації);
- **отримувач** (адресат, якому призначена інформація);
- **зворотний зв'язок** (реакція).

Мал.1.– Елементи процесу обміну інформацією

Спілкування (комунікація) - складний багатоплановий процес встановлення і розвитку контактів між людьми, що породжений потребами спільної діяльності і включає в себе обмін інформацією, вироблення єдиної стратегії взаємодії, сприйняття і розуміння іншої людини. З визначення спілкування випливає, що це складний процес, в якому можна виділити чотири складових:

- комунікативна сторона спілкування (обмін інформацією між людьми);
- інтерактивна сторона (організація взаємодії між індивідами);
- перцептивна сторона (процес сприйняття один одного партнерами по спілкуванню і встановлення взаєморозуміння);
- експресивна сторона (зміна характеру емоційних переживання).

Комунікація виконує кілька важливих *функцій* для життя людей, зокрема, такі: задоволення потреби у спілкуванні; уточнення уявлення про себе; демонстрування поваги до іншого; розбудова стосунків; обмін інформацією; вплив на інших.

Люди можуть передавати свої повідомлення словами, тобто вербально (усно або письмово) і без слів – невербально (за допомогою інтонації, сили голосу, темпу вимови, а також міміки, жестів, положення тіла).

Необхідною умовою ефективної комунікації виступає наявність відповідних комунікативних навичок в усіх учасників комунікаційного процесу. Комунікативні навички можна розділити на:

- уміння формувати інформаційне повідомлення (говорити, писати чи іншим чином висловлюватись);
- уміння адекватно реагувати на повідомлення (вміння слухати, осмислення, реакція, емоційна реакція);
- уміння користуватися різними каналами комунікації (усна мова, лист, повідомлення, електронна пошта, соціальні мережі в Інтернет).

Сутність і особливості ділового спілкування

Уміння ефективно спілкуватися – один із найголовніших чинників успіху в будь-якій сфері сучасного життя. Побудувати кар'єру, завести надійних друзів, влаштувати своє особисте життя, домогтися успіху і визнання неможливо без уміння ефективного спілкування. Комунікативна компетентність є надійним фундаментом здорових міжособистісних стосунків, продуктивного ділового спілкування і професійного успіху.

Ділове спілкування - спілкування між співрозмовниками (партнерами, опонентами), які мають відповідні соціальні позиції, визначені їх соціальними ролями і відповідними функціями, спрямоване на повне або часткове вирішення конкретних проблем, організацію спільної діяльності, дійтощо.

У психологічній літературі досить часто виділяються два типи спілкування – неформальне і формальне. Перше суб'єктивне, нерегламентоване, його мета й характер багато в чому визначаються особистими стосунками людей (мати – дитина, чоловік – дружина). Формальне обумовлене соціальними функціями людини, регламентоване за формою та за змістом (керівник – підлеглий).

Ділове спілкування належить до формального, здійснюється у відповідності з деякими правилами і спрямоване на встановлення контактів і підтримку зв'язків між зацікавленими у спільній діяльності суб'єктами.

Ділове спілкування – це спілкування, що стосується суспільної, службової діяльності, роботи. У діловій сфері людина проводить значну частину свого життя. Тут вона грає цілий ряд специфічних ролей: фахівця, керівника, підлеглого, колеги тощо. Кожна роль виконується у певній ситуації і регламентується певними соціальними нормами, правилами.

Ділове спілкування характеризується тим, що його мета визначається завданнями того чи іншого виду предметної діяльності – виробничої, обслуговуючої, наукової тощо. Трудова діяльність містить у собі спілкування учасників взаємодії як необхідний засіб забезпечення її ефективності.

Нетворкінг як сучасний тренд ділового спілкування

Нетворкінг – соціальна і професійна діяльність, спрямована на те, щоб за допомогою кола друзів і знайомих максимально швидко й ефективно вирішувати складні життєві завдання і професійні питання. При цьому підґрунтям нетворкінгу є вибудовування довірчих і довгострокових стосунків з людьми і взаємодопомога.

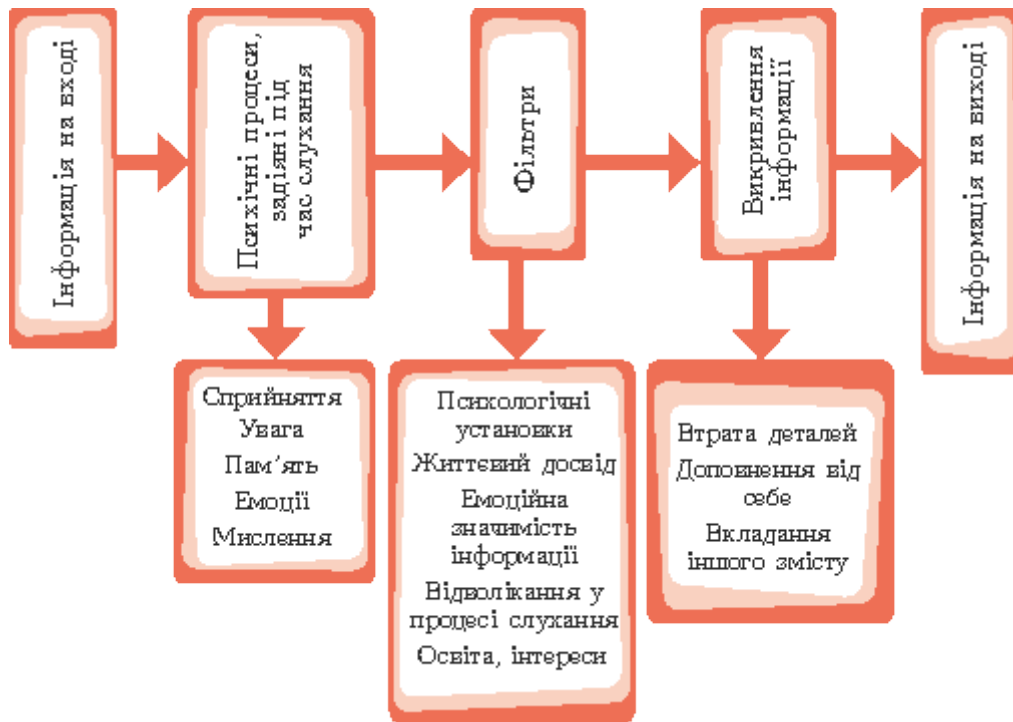
Термін «нетворкінг» виник в Інтернеті не так давно, і в перекладі звичайною мовою означає «встановлення (ділових) контактів, налагодження зав'язків, обмін професійною інформацією».

Абсолютно спрощеним розуміння нетворкінгу є уявлення про те, що основний час для встановлення зав'язків необхідно присвятити чатам та форумам. Однак, це помилкове уявлення. Нетворкінг зовсім не зводиться до чатів і форумів. Ті, хто цілими днями «сидить» на форумах – це, як правило, люди, яким нема куди дівати свій час.

Для того, щоб успішно вирішувати соціальні та професійні завдання потрібно мати величезну масу знань і умінь. А цим не володіє жодна окрема людина на Землі. Тому, абсолютно логічним є звернення до професійних знань, досвіду інших людей, пошук у мережі Інтернет та у професійному просторі в цілому тих фахівців, яких можна було залучити до вирішення конкретних професійних задач. А для цього необхідно вибудовувати свою особистісну мережу контактів.

Бар'єри ділового спілкування

Здається, що може бути простішим за спілкування: один говорить, а другий слухає. Однак цей процес не такий простий, адже нерідко трапляється, що зміст відправленого нами повідомлення не збігається з тим, що його отримує співрозмовник. І причини для цього різні (Див. мал. 1).

Мал. 1. Бар'єри ділового спілкування

Soft skills як чинник продуктивного ділового спілкування

Ще у 2016 році компанія Microsoft провела дослідження, де на вершині списку для ТОП-60 найоплачуваніших професій опинились такі soft skills як ораторські та комунікативні здібності, створення презентацій, навички самопрезентації.

Сьогодні на думку багатьох експертів саме soft skills забезпечують ефективну комунікацію у професійній діяльності.

Що допомагає встановити ефективну комунікацію?

Увага до співрозмовника, невимушені розмови, знаходження загального, використання словника співрозмовника, відкриті жести.

Як знайти спільне зі співрозмовником?

У слові «спілкування» корінь «спілк». Для того, щоб побудувати ефективне спілкування, в якому ви подобатиметеся співрозмовникові, потрібно знайти з ним щось спільне: інтереси, смаки, звички, принципи, точки зору тощо. Ви помітили, що у співрозмовника фотографія кішки в гаманці. А у вас удома улюблений кіт. Використовуйте це не лише як тему для розмови, але й як можливість зблизитися.

Як порозумітися?

Виражайте думки ясно і конкретно. Використовуйте «Я- висловлювання».

«Ну що я можу сказати! Мені не просто не подобається, мені взагалі не подобається!» — ось приклад не дуже вдалої начальницької критики. Як ви думаєте, підлеглий розуміє, що потрібно виправити в його проєкті?

Основна помилка, яку людина допускає, коли спілкується, — це надзагальнення. Говорить: «Забезпечте реалізацію зведення споруди». Замість того, щоб сказати, що ось тут має бути житловий будинок з такими-то характеристиками.

Питання для самоконтролю

1. Як протистояти негативному комунікативному впливу?
2. Як побудувати правильне «Я-висловлювання»?
3. Як знайти спільне зі співрозмовником?
4. Що допомагає встановити ефективну комунікацію?

Лекція 3 Лідерство як феномен професійної успішності

Мета: розкрити сутність поняття «лідерство», розглянути лідерство як роль, як комплекс індивідуальних якостей; ознайомити здобувачів вищої освіти зі стилями і моделями лідерства, показати можливості розвитку лідерських якостей.

Ключові слова: лідерство, керівництво, лідерські якості, лідер, особистість лідера.

Основні питання

1. Відмінності між керівництвом та лідерством.
2. Природа лідерства та його складники.
3. Стили лідерства.
4. Розвиток лідерства.
5. Формування системи лідерства.

Рекомендована література

1. Беляцкий Н.П. Основы лидерства [Текст]: учеб. / Н.П.Беляцкий. – Мн.: БГЭУ, 2006. – 268 с.
2. Берн Э. Лидер и группа. О структуре и динамике организаций и групп / Эрик Берн; [пер. с англ. А.Грузберга]. – М.: Эксмо, 2008. – 288 с.
3. Дафт О.Л. Уроки лидерства / Р.Л.Дафт; при участии П.Лейн; [пер. с англ. А.В.Козлова; под ред. проф. И.В.Андреевой]. – М.: Эксмо, 2006. – 480 с.
4. Ландсберг М. Лидерство. Видение, вдохновение и энергия / Пер. с англ. Парал. тит. англ. – М.: Изд-во Эксмо, 2004. – 224 с.
5. Нестуля О. О., Нестуля С. І., Кононець Н.В. Основи лідерства: електронний посібник для самостійної роботи студентів. – Полтава : ПУЕТ, 2018. – 241 с.
6. Оуэн Хиллари, Ходжсон Викл, Газзард Найджел. Призвание – лидер: мифы и реальность Полное руководство по эффективному лидерству / Пер. с англ. – Днепропетровск: Баланс Бизнес Букс, 2005. – 384 с.
7. Розвиток лідерства / Л. Бізо, І. Ібрагімова, О. Кікоть, Є. Барань, Т. Федорів ; за заг. ред. І. Ібрагімової. — К. : Проект «Реформа управління персоналом на державній службі в Україні», 2012. — 400 с.
8. Стаут Л.У. Управление персоналом. Настольная книга менеджера. / Стаут Л.У., пер. с англ. – М.: ООО «Издательство «Добрая книга», 2006. – 536 с.
9. Шапчикова Л.В. Психология лидерства. – СПб.: Речь, 2007. – 464 с.

Сьогодні, в умовах ХХІ століття, одним з ключових чинників, від яких залежить успішність діяльності організацій, визнається лідерство. Саме на розвиток лідерства сьогодні спрямовуються зусилля у багатьох країнах світу, як розвинених, так і тих, що прагнуть посилити свою конкурентоспроможність на міжнародній арені. Джеймс МакГрегор Бернз, котрий отримав Пулітцерівську премію за роботу «Лідерство» (1978), зазначав, що одним з універсальних прагнень нашого часу є жага за захоплюючим та креативним лідерством.

Лідерство є серцевиною належного демократичного врядування (*good governance*), сучасною концепцією управління. Лідерство визнається як потужний фактор вдосконалення управлінської спроможності та результативності діяльності органів влади. **Лідерство це:**

- орієнтація на майбутні організації, нові перспективи, можливості;
- інші цінності та, відповідно, нові підходи і процедури;
- нова якість управління людськими ресурсами, управління людьми.

Лідерство є відповіддю на сучасний ритм життя, постійні динамічні зміни в усіх сферах, зокрема, зростання конкуренції та глобалізацію, міжнародну економічну інтеграцію, зростання ринку у країнах, що розвиваються, більшу дерегуляцію та приватизацію;

технологічні зміни (швидшу та кращу комунікацію, більше інформаційних мереж об'єднують більшу кількість людей у світі).

Такі зміни спричинили як більше ризиків (вища конкуренція, пришвидшені темпи), так і більше можливостей (більше ринків, менше бар'єрів). Тож, як відзначає Джон Коттер, усі організації — школи, лікарні, фонди та урядові установи — змушені були спробувати покращити свою діяльність.

Зрозуміло, що на кожному рівні чи посаді є певна специфіка діяльності, водночас лідерство — це загальна вимога, яка висувається до керівників усіх рівнів. Це не просто абстрактні слова, а той стандарт поведінки, який вважається за взірець та очікується на практиці. Тому лідерство — це те, чому навчають, принцип, який сповідають, і компетенція, яку розвивають і оцінюють, як при наборі на керівні посади, так і під час реалізації посадових обов'язків.

Лідерство є ціннісним феноменом, тобто виявленням певних цінностей як основи життя людей. Цінності передаються в процесі комунікації на різних рівнях. Поведінка керівника є демонстрацією тих цінностей, які утворюють основу для подальшого розвитку на рівні організаційної культури. Визнання спільних цінностей в колективі, у команді, є тією рушійною силою, яка дозволяє будувати партнерства, розвивати бачення та стратегії діяльності.

Загально поширеним є вислів, що менеджер робить речі правильно, а лідер — робить правильні речі, тож недостатньо вміти щось робити гарно, треба робити те, що є важливим, доречним, потрібним, те, у що людина вірить. За словами Стівена Кові, якщо менеджмент — це вправність у підйомі по драбині, то для лідерства важливо, на яку стіну спирається ця драбина; лідерство визначає, що ця драбина стоїть у правильному місці.

Лідерство — це процес. Для лідерства не має значення рівень посади, натомість важливим є ступінь впливу діяльності особи, в тому числі на основі власного прикладу. Лідер — це той, хто **слугує прикладом для інших**, демонструє належні практики і у такий спосіб згуртовує навколо себе команду, спроможну досягати поставлених цілей та втілювати бачення в життя. **Лідерство — це вплив.**

Лідерство — це установка і вибір.

Лідерство — це не лише певна поведінка і вплив, це спосіб мислення і ставлення, ставлення до себе, до інших, до світу. Лідерство потребує проникливості, спроможності бачити не лише те, що є на поверхні, але й, так би мовити, нижню частину айсберга, те, що є під водою, враховувати і те, що не завжди усвідомлюється чи маніфестується; здатності бачити сутність речей, розуміти інтереси, мотиви, чинники, які впливають на наші переконання та дії.

Модель атрибутного лідерства

Ця концепція опирається на теорію атрибуції, що пояснює причинно-наслідковий зв'язок між тим що відбулося, і тим, що люди вважають причиною виниклого. Атрибутивний підхід до лідерства заснований на тому, що висновки лідера, так само як і поведінка послідовників, обумовлені реакцією лідера на поведінку останніх. Спостерігаючи за роботою підлеглих, лідер одержує інформацію про те, як вона виконується, і вибирає стиль свого поведіння, найбільш адекватної ситуації. Знання причин, що створили ситуацію, підсилює лідерське розуміння й здатність пророчити реакцію людей на що відбулося. Концепції й моделі, розроблені на цій основі, намагаються відповісти на запитання, чому люди поводяться так, а не інакше. При цьому враховується, що в більшості випадків лідер не має можливості безпосередньо спостерігати за роботою підлеглих.

Модель харизматичного лідерства

Харизма є формою впливу на інші за допомогою особистісної привабливості, що викликає підтримку й визнання лідерства, що забезпечує владу над послідовниками. Як джерело лідерської влади, харизма ставиться до влади прикладу й дає керівникові перевагу ефективніше впливати на підлеглих. Більшість визначають харизму як набір специфічних лідерських якостей, що й лягло в основу розглянутої концепції харизматичного лідерства.

Харизматичним вважається той лідер, що, у силу своїх особистісних якостей і стилю керівництва, здатний впливати на послідовників. Лідери цього типу відчувають потребу у владі, у діяльності й переконані в моральній правоті того, у що вони вірять. Потреба у владі мотивує їхнє прагнення стати лідерами.

Модель перетворюючого лідерства

Поняття перетворюючого, або реформаторського лідерства має багато загального з харизматичним лідерством, але трактується інакше. Лідер-Реформатор мотивує послідовників шляхом підвищення рівня їхньої свідомості в сприйнятті важливості поставленої мети, надання їм можливості сполучити свої особисті інтереси із загальною метою, створення атмосфери довірчості й переконання послідовників у необхідності саморозвитку.

Модель має ряд відмінних моментів. По-перше, зізнається необхідним для лідера впливати на, послідовників шляхом залучення їх до участі в керуванні, бути самому частиною групи (організації). Від послідовників потрібно не сліпе проходження за лідером, а критична оцінка надаваних можливостей; і усвідомлений підхід до своїх дій, зменшення впливу емоцій і збільшення значимості раціональності в поведженні. По-друге, оскільки атмосфера довіри розвиває сильну взаємозалежність між лідером і послідовниками, виникає серйозна небезпека того, що керівник оточить себе тими, хто погоджується або ж, навпаки, піде за підлеглими.

Модель розвитку лідерства

Розвиток лідерства — це цілеспрямоване формування й поглиблення відповідних якостей і навичок лідерського поведження керівників. Насамперед, цей підхід прямо пов'язаний з можливістю формувати й розвивати лідерські здатності шляхом навчання й самонавчання.

Для авторитарного стилю характерні жорстке одноосібне прийняття лідером усіх рішень («мінімум демократії»), жорсткий постійний контроль за виконанням рішень з загрозою покарання («максимум контролю»), відсутність інтересу до працівника як особистості. Співробітники повинні виконувати лише те, що їм наказано. При цьому вони отримують мінімум інформації. Інтереси співробітників до уваги не приймаються. За рахунок постійного контролю цей стиль управління забезпечує цілком прийнятні результати роботи по непсихологічних критеріях: прибуток, продуктивність, якість продукції може бути хорошим.

При демократичному стилі управлінські рішення приймаються на основі обговорення проблеми, врахування думок та ініціатив співробітників («максимум демократії»), виконання прийнятих рішень контролюється і керівником, і самими співробітниками («максимум контролю»); керівник виявляє інтерес і доброзичливе увагу до особистості співробітників, врахування їхніх інтересів, потреб, особливостей.

Ліберальний стиль характеризується, з одного боку, «максимумом демократії», а з іншого — «мінімумом контролю» безініціативність, невтручанням в процес тих чи інших робіт.

Дуглас МакКартнер наголошував, що справжні лідери мають впевненість для того, аби бути самостійними, мужність, аби приймати складні рішення, пристрасть аби прислухатися до потреб інших. Лідерами не збираються бути, лідерами стають на основі своїх дій та добротності намірів.

Питання для самоконтролю

1. Дайте визначення поняття лідерства.
2. Які психологічні якості властиві лідерам?
3. Як Ви вважаєте, лідерство — це мистецтво чи наука?

Лекція 4

Критичне мислення сучасного фахівця як компонент soft skills

Мета: дати визначення поняттю «критичне мислення сучасного фахівця»; розкрити сутність технології критичного мислення; сформувати позитивну мотивацію у здобувачів вищої освіти щодо розвитку навичок власного критичного мислення як здатності приймати незалежні рішення у майбутній професійній діяльності.

Ключові слова: критичне мислення, принципи критичного мислення, стратегії критичного мислення, техніки критичного мислення, технологія критичного мислення.

Основні питання

1. Зміст поняття «критичне мислення сучасного фахівця».
2. Основні характеристики та принципи критичного мислення.
3. Стратегії, техніки та технології розвитку критичного мислення.

Рекомендована література

1. Вукіна Н.В., Дементієвська Н.П., Сущенко І.М. Критичне мислення: як цьому навчати: Науково-методичний посібник. Харків, 2007. 190 с.
2. Зоркіна Н. В. Критическое мышление – мышление XXI в. // Методичний вісник історичного факультету №1. – Харків: Консум, 2002. – С. 77-82.
3. Козира В.М. Технологія розвитку критичного мислення у навчальному процесі: навчально-методичний посібник для вчителів. Тернопіль: ТОКІППО, 2017. 60с.
4. Макаренко В.М., Туманцова О.О. Як опанувати технологію формування критичного мислення. Х.: Вид. група «Основа», 2008. 96с.
5. Навчаємо мислити критично: пос. для вчителів / автори-укладачі О.І.Пометун, І.М.Сущенко. Дніпро: ЛІРА, 2016. 144 с.
6. Тягло О. В. Критичне мислення: навчальний посібник / О. В. Тягло. – Х. : Вид. група «Основа», 2008. 189 с. (Б-ка журн. «Управління школою». Вип. 1 (61)).
7. Халперн Д. Психология критического мышления. СПб.: Питер, 2000. 512 с.

Ще Конфуцій говорив: «Навчання без міркування – марна праця». На думку Гордона Драйдена та Джаннетт Вос, дві речі мають сформувати основу освіти: учіння того, як учитися, і навчання того, як мислити.

Інтерес до технології розвитку критичного мислення як освітньої інновації з'явився в Україні близько десяти-п'ятнадцяти років тому. Натомість в освіті США та Канади цей напрям сучасного навчання розвивається вже майже півстоліття. Критичне мислення сприяє переходу від навчання, орієнтованого переважно на запам'ятовування, до навчання, спрямованого на розвиток самостійного свідомого мислення учнів. На думку О. Пометун, найважливішим аспектом критичного мислення є його відповідність вимогам демократизації освіти та суспільства. Воно є дієвим способом виховання демократичного менталітету громадян, як вчителів, такі учнів.

Початки технології розвитку критичного мислення були закладені бразильським педагогом-гуманістом П. Фрейре й викладені в його роботі «Педагогіка пригноблених», яка побачила світ у 1970 році.

Теорія освіти П. Фрейре базується на твердому переконанні, що будь-яка людина здатна критично усвідомлювати реальність свого особистого і соціального життя, виявляючи

його суперечності, перетворювати цю реальність шляхом практичних дій. Він розглядає поняття «пробудження свідомості» як всезростаюче об'єктивне і критичне усвідомлення реальності, яка оточує нас, з метою її зміни.

Термін «критичне мислення» відомий також з робіт психологів Ж. Піаже, Дж. Брунера, Л. Виготського. З точки зору психології, критичне мислення – це мислення, яке має такі характеристики як цілеспрямованість, глибина, послідовність, гнучкість, швидкість, стратегічність, самостійність тощо.

Американський філософ і педагог Дж. Дьюї вважав, що «критичне мислення виникає тоді, коли учні починають займатися конкретною проблемою. Тільки борючись із конкретною проблемою, відшукуючи власний вихід зі сформованої ситуації, людина дійсно мислить» .

З точки зору філософії, критичне мислення – це вміння логічно мислити та аргументувати, правильно вести дискусію, дебати, приймати обґрунтовані, виражені рішення.

З точки зору теоретиків літератури, критичне мислення – це підхід, за яким тексти розкладаються на складові частини і який розглядає, як вони досягають впливу на читачів, які мотиви тих, хто їх написав. Воно дозволяє міркувати про свої власні думки і причини, які стоять за нашими точками зору.

Фундатор Інституту критичного мислення США, професор Колумбійського університету М. Ліпман вважає, що «критичне мислення – це вміння відповідальне мислення, що дозволяє людині формулювати надійні вірогідні судження, оскільки воно засновується на певних критеріях і є таким, що самокоригується, впливає з конкретного контексту».

У 90-і роки ХХ століття американські вчені Бостонського університету К.Мередит, Ч.Темпл, Дж.Стіл запропонували методичну систему «Читання та письмо для розвитку критичного мислення», що містить одну з відповідей на запитання: «Як вчити критично мислити?»

Одним з найвідоміших теоретиків критичного мислення вважають Карла Поппера. Критичне мислення для нього - це основа раціональності. В одному з головних посібників з критичного мислення «Мистецтво ставити правильні запитання», автори описують два способи мислення, якими користується будь-яка людина, що володіє розумом. Можна, як губка, вбирати всю навколишню інформацію. Цей шлях досить простий і необхідний кожному: тільки отримавши достатню кількість фактів, можна зробити світ навколо себе осмисленим. Людина, яка йде цим шляхом, запам'ятовує інформацію чітко, з деталями, без домислів. У голові з легкістю відтворює твір і хід думок автора, але не оцінює його критично. Це не обов'язково приводить до зубріння і переказу без жодного відходу від змісту.

Отже, критичне мислення – це здатність людини чітко визначити проблему, яку необхідно розв'язати; самостійно знайти, обробити й проаналізувати інформацію; логічно побудувати свої думки, навести переконливу аргументацію; здатність мислити мобільно, обирати єдине правильне розв'язання проблеми; бути відкритим до сприйняття думок інших і одночасно принциповим у відстоюванні своєї позиції.

Властивості критичного мислення:

1. **Усвідомленість.** Усвідомленість є системоутворюючою властивістю, оскільки найсуттєвішою рисою критичного мислення є високий ступінь усвідомленості власних розумових дій, пильна увага до них. Усвідомленість уможлиблює реалізацію інших властивостей критичного мислення, які спираються на неї та витікають з неї.

2. **Самостійність.** Самостійність характеризується вмінням людини ставити нові завдання й розв'язувати їх, не користуючись допомогою інших людей.

3. **Рефлексивність.** Рефлексія (від пізньолат. reflexio — звернення назад) — форма теоретичної діяльності людини, спрямована на осмислення власних дій та їхніх законів (надзвичайно потрібна для розумового виховання, оскільки сприяє усвідомленню власних почуттів, думок та дій); принцип людського мислення, що спрямовує його на осмислення і усвідомлення власних форм та передумов; предметний розгляд самого знання, критичний аналіз його змісту і методів пізнання; діяльність самопізнання, що розкриває внутрішню будову і специфіку світу людини.

4. **Цілеспрямованість.** Цілеспрямованість породжується рефлексією. Цілеспрямовану діяльність може здійснювати лише індивід, здатний відрізнити себе від власної діяльності (поглянути на свою діяльність з боку). Лише в такому випадку можливе ставлення до діяльності як до процесу, що направляється, що відповідає меті.

5. **Обґрунтованість.** Рефлексія також породжує обґрунтованість, оскільки розглядає форми мислення та його підстави, виявляє межі достовірності та застосування шляхом критичного аналізу знання та методів пізнання.

6. **Контрольованість.** Ще одним наслідком рефлексії є контрольованість мислення. Пильна увага до процесу розмірковування та співвіднесення його з цілями, цінностями та нормами і є контролем.

7. **Самоорганізованість.** Контроль в свою чергу породжує самоорганізацію, самозміну. Рефлексувати - означає звертати свідомість на саму себе, розмірковувати над своїм психічним станом, а тому й впливати на самого себе.

Базові **принципи** критичного мислення:

- Свободу та самостійність (здатність висловити ідею незалежно від інших).
- Інформація для критичного мислення відправна, а не кінцева точка для розвитку (щоб народити зважену думку потрібно опрацювати величезну кількість матеріалів).
- Починається з постановки питань та проблем, які потрібно вирішити (перший крок до того, аби навчити учнів критичному мисленню полягає в тому, щоб допомогти їм розгледіти безкінечну кількість питань навколо).
- Використовує переконливу аргументацію (коли людина знаходить власне вирішення і підкріплює його розумними доказами).
- Є соціальним процесом (будь-яка думка перевіряється і відточується тоді, коли ми ділимося нею з іншими; коли ми сперечаємось, обговорюємо, заперечуємо і обмінюємося думками з іншими – ми поглиблюємо свою позицію).

9 стратегій для розвитку критичного мислення:

1. Використовуйте «пустопорожній час». Ми часто відволікаємось і витрачаємо наш час на непотрібні речі (переключаючись каналів телебачення, безцільне «блукання» в інтернеті чи соцмережах, самозвинувачування чи жаль щодо минулого), що не приносять нам ні продуктивного результату, ні задоволення. Тож чому б не використати цей час на тренування мислення?

2. Працюйте над 1 проблемою в день. Це можна робити навіть на ходу, наприклад, по дорозі з роботи. Подумайте, які проблеми перед вами зараз стоять. Відкиньте ті, на які ви не можете впливати самостійно. Потім оберіть 1 проблему, яка вам під силу. Вивчіть її з усіх боків: з яких елементів вона складається, як стосується ваших цілей та потреб? Виясніть, яка інформація вам потрібна для ширшого розуміння та вирішення проблеми. Потім зберіть інформацію й продумайте ресурси та дії: що можна зробити в короткостроковій та довгостроковій перспективі; що вам для цього потрібно? Продумайте стратегію, а коли настане час дій, контролюйте їх та будьте готові за потреби перебудувати стратегію.

3. Інтерналізуйте (від лат. Interior – «внутрішній»; процес перетворення зовнішніх дій, властивостей предметів, понять, соціальних форм спілкування в стійкі внутрішні якості особистості через засвоєння норм, цінностей, вірувань, установок, уявлень тощо). Засвоюйте інтелектуальні стандарти. Кожен тиждень працюйте з однією з інтелектуальних норм (зрозумілість/чіткість, точність, доречність, глибина, широта, логічність, значення та ін.). Наприклад, якщо ви зосередитесь на «зрозумілості» протягом тижня, спробуйте зауважувати, коли ви незрозумілі в спілкуванні з іншими та коли інші люди незрозумілі у тому, що вони говорять.

4. Ведіть інтелектуальний щоденник. Кожен тиждень записуйте його в такому форматі: опис емоційно значимої для вас ситуації, вашу реакцію на неї, її аналіз та оцінку аналізу (що ви взнали про себе? Що б ви зробили інакше, якби можна було б повторити цю ситуацію?).

5. Перебудуйте характер. Виберіть одну інтелектуальну рису – наполегливість, автономія, співчуття, хоробрість, смиренність тощо – та розвивайте її протягом тижня. Наприклад, обравши смиренність, фокусуйтеся на моментах, коли ви визнаєте, що ви – неправі, а також на моментах, коли ви відмовляєтесь це визнавати навіть тоді, коли погоджуєтесь з доказами цього (це моменти захисту, коли, наприклад, ми кажемо: «Я вже знаю все, що маю знати про це»). Спробуйте розширити ваші знання/переконання та прийняти інші думки.

6. Зменшуйте рівень егоцентризму. Людині властиве егоцентричне мислення – несвідомий нахил на користь себе. Спостерігайте за собою у таких ситуаціях: коли я думаю егоцентрично? Чи говорю часом щось ірраціонально – аби отримати свою вигоду? Чи намагаюся я нав'язати свою волю іншим? Зафіксувавши такі моменти, спробуйте вдатися до саморефлексії, задавши собі такі питання: а що б в такій ситуації відчувала та зробила б раціональна людина?

7. Передивіться свій погляд на речі. Ми живемо в світі, де часто кожна ситуація є вже певними чином «визначена» (соціальними нормами, правилами, цінностями тощо). І те, як визначена ситуація, впливає на те, як ми відчуваємося в ній і як ми діємо. Але насправді кожна ситуація може бути визначена багатьма способами – в цьому і закладено можливості для нас. Кожен з нас в силі дивитися на проблеми чи «негативні» ситуації під іншим кутом зору, побачити в них конструктивні/позитивні моменти, знайти шляхи виходу і бути щасливішим. Щоб практикувати такий підхід, потрібно встановити певні принципи. Наприклад, можна створити список 5-10 негативних ситуацій, де ми відчуваємо себе сердитими, незадоволеними, розчарованими тощо. І до кожної з них знайти альтернативні бачення і модель поведінки. Звісно, існують дуже складні ситуації (хоча насправді їх значно менше ніж тих, де ми навіть не намагаємося побачити альтернативи), в яких спершу важко знайти вихід, але навіть тоді ви можете зробити так, як радить мудрий англійський дитячий віршик: «For every problem under the sun, there is a solution or there is none. If there be one, think til you find it. If there be none, then never mind it». Відкладіть думки про цю проблему на якийсь час – тоді вихід може знайти вас сам.

8. Працюйте зі своїми емоціями. Щоразу, коли ви відчуваєте негативні емоції, спитайте себе: які мої думки привели мене до цього? як інакше я можу подумати про те, що мене так турбує? Можливо щось в цій ситуації є смішним, або цікавим/новим досвідом (дозвольте собі здивуватися, що і таке буває в світі!)? Якщо ви знайдете відповіді на ці питання – ваші емоції неодмінно змінюватимуться.

9. Проаналізуйте вплив групи на ваше життя. Час від часу задавайте собі питання, як на вас впливає той чи інший колектив/група/соціум: яку поведінку від вас очікують/вимагають? що забороняють робити? Часто групові норми можуть впливати на нас на несвідомому рівні, в результаті чого ми можемо забороняти собі думати чи вчиняти певні речі.

Питання для самоконтролю

1. Дайте визначення поняття «критичне мислення».
2. Які властивості притаманні критичного мисленню?
3. Як Ви вважаєте, чи можна сформулювати критичне мислення?
4. Запропонуйте свою стратегію розвитку критичного мислення.

Лекція 5

Креативність як ресурс особистісно-професійногосаморозвитку

Мета: уточнити поняття «креативність», «творчість», «особистісно-професійний саморозвиток»; проаналізувати якості креативної особистості; ознайомити здобувачів вищої освіти з техніками розвитку креативності та творчих здібностей.

Ключові слова: творчість, креативність, творчі здібності, креативні здібності, креативна особистість, особистісно-професійний саморозвиток.

Основні питання

1. Поняття «креативність». Джерела креативності.
2. Якості креативної особистості.
3. Етапи творчого процесу.
4. Техніки розвитку креативності та творчих здібностей.

Рекомендована література

1. Брич В.Я., Корман М. М. Креативний менеджмент. Навч. пос-к. Тернопіль:ТНЕУ, 2018. 220 с.
2. Довгань Л.Є., Ситник Н.І. Креативний менеджмент. Навчальний посібник . К.: НТУУ «КПІ», 2014. 248 с.
3. Єрмола А.М. Креативність в основі моніторингу. Практична психологія і соціальна робота. 2003. №8. С. 71-72.
4. Креативність особистості як фактор інноваційного розвитку суспільства: збірн. наук. праць /за ред. доц. В.В. Павленко. Житомир: ФО-П Левковець Н.М., 2018. 154 с.
5. Окорський В.П. Валюх А.М. Креативний менеджмент. Навч. пос -к. Рівне: НУВГП, 2011. 211с.
6. Сочинська-Сибірцева І.М. Використання креативних технологій управління персоналом підприємства. *Управління розвитком*. 2011. №21 (118). С. 28-30.
7. Яковенко Т. В. Педагогічна творчість та педагогічна креативність в контексті професійної підготовки майбутніх педагогів професійного навчання. Проблеми інженерно педагогічної освіти. 2013.№40-41. С. 8-15. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pipo_2013_40-41_3

Поняття «креативність». Джерела креативності.

Проблеми творчості, креативності, креативного мислення цікавлять людство з давніх давен. Як відомо, творчість – це розумова й практична діяльність, результатом якої є створення оригінальних, неповторних цінностей, виявлення нових фактів, властивостей, закономірностей, а також методів дослідження і перетворення матеріального світу або духовної культури. Іншими слова, це діяльність, яка на основі реорганізації наявного досвіду і формування нових комбінацій знань породжує нове. Виявляється вона на різних рівнях. Для одного рівня творчості характерне використання наявних знань і розширення галузі їх застосування; на іншому створюється абсолютно новий підхід, що змінює усталений погляд на об'єкт або галузь знань. Суть креативності (здатності до творчості) як психологічної властивості полягає в інтелектуальній активності й чутливості до побічних продуктів діяльності.

Термін «креативність» (від латин. creatio – створення), який зараз став загальноживаним, у перекладі з англійської означає «творчі здібності». У сучасній науковій літературі робляться спроби «розвести» поняття «креативний» і «творчий», виявивши семантичні відмінності між ними. Зокрема, пропонується термін «креативний» застосовувати по відношенню до корисних ідей, що можуть бути реалізовані на практиці, а термін «творчий» використовувати по відношенню до всіх нових і нетривіальних ідей безвідносно до їх практичної значущості. Однак, є і противники такого розмежування. Їх аргументи: по-перше, в багатьох випадках сформулювати критерії практичності тієї чи іншої ідеї буває досить складно; по-друге, слова «творчий» і «креативний» в англійській мові повністю тотожні.

Креативність є фундаментальною особливістю людського інтелекту в цілому. Вона ґрунтується на повсякденних діях і когнітивних процесах, таких як обробка інформації, асоціативність, пригадування, сприйняття оточуючого середовища, логічне мислення. Креативність забезпечує пошук структурованого простору для вирішення проблем і пробуджує самокритику.

Джерела креативності

Для пояснення походження творчих здібностей людини існує низка теорій, серед яких привертають увагу наступні:

- боже осяяння;
- щасливий випадок;
- «заплановане везіння»;
- настійливість;
- «метод».

Боже осяяння. З погляду організації, проблема теорії Божого осяяння полягає в тому, що якщо творче натхнення справді є наслідком впливу певних вищих сил, то навряд чи цим процесом взагалі можливо управляти. При детальнішому вивченні змісту творчого процесу стає очевидним, що дана теорія не повністю розкриває феномен креативності.

Щасливий випадок. Класичним прикладом підтвердження цієї концепції креативності є відкриття сахарину, який випадково винайшов учений - хімік, котрий після експерименту сів обідати, не помивши перед цим руки.

«Заплановане везіння». Якщо у вас немає вибору, ви – мертві. Якщо у вас є один варіант для вибору – ви робот. Якщо два – перед вами дилема. І тільки коли у вас три і більше варіантів для вибору, ви справді можете зробити його. В основі «запланованого везіння» лежить внутрішня налаштованість на пошук альтернатив і можливостей.

Настійливість. Передбачає кропітку працю при певній частці впертості, що суперечить змісту творчості як процесу натхнення.

«Метод». Існує теорія, згідно з якою творчими особистостями народжуються, а не стають. Однак ця теорія суперечить фактам, що творчі здібності в однаковій мірі демонструють люди різного складу розуму і характеру. Креативності можливо вчитись, її можливо розвивати в собі так, як інші людські здібності. Просто творчим людям від природи властиві такі особливості мислення, яких звичайним людям, що бажають покращити свій творчий потенціал, доведеться цілеспрямовано навчатися.

Якості креативної особистості Дж. Гілфорд визначив *шість параметрів креативності:*

- здатність до виявлення й постановки проблем;
- здатність до генерування великої кількості ідей;
- гнучкість – здатність до продукування різноманітних ідей;
- оригінальність – здатність відповідати на подразники нестандартно;
- здатність удосконалити об'єкт, додаючи деталі;
- здатність вирішувати проблеми, тобто здатність до аналізу й синтезу.

Він виділив *4 риси креативних людей:*

Творча продуктивність (fluency) — характеризує швидкість творчого мислення і визначається загальною кількістю нових ідей на одиницю часу.

Гнучкість (flexibility) — визначає здатність пропонувати творчі рішення, засновані на різних алгоритмах або з різних областей знань.

Оригінальність (originality) — характеризує своєрідність креативного мислення, незвичайність підходу до вирішення творчих завдань і визначається кількістю оригінальних креативних рішень.

Складність (elaboration) — визначається пропрацьованістю запропонованих ідей. Важливо, щоб креативність людини була логічною, обґрунтованою.

Етапи творчого процесу

Найчастіше у творчому процесі виділяють наступні етапи:

- орієнтація - визначення конкретної мети;
- підготовка - збір необхідної інформації;
- аналіз - класифікація наявних даних;
- фільтрація - відсів зайвих варіантів ідей;
- інкубація - тимчасова пауза, стимулююча прихід озаріння;
- синтез - об'єднання «фрагментів мозаїки»;
- оцінка - критичне судження про отримані ідеї.

Техніки розвитку креативності та творчих здібностей

До методів і способів стимулювання творчої активності в професійному середовищі можна віднести наступні:

- створення сприятливої атмосфери спілкування;
- збагачення професійного середовища новими знаннями, передовим світовим досвідом;
- забезпечення привабливого творчого характеру діяльності;
- чітке визначення мети і кінцевих результатів роботи, способів її оцінювання;
- спонукання до генерування оригінальних ідей;
- повага, довіра, визнання.

Питання для самоконтролю

1. Розкрийте сутність терміна «креативність».
2. Яка природа креативності?
3. Які джерела креативності ви знаєте?

Лекція 6 Самоменеджмент

Мета: розкрити сутність поняття «самоменеджмент», охарактеризувати основні підходи до визначення сутності та функцій самоменеджменту, представити структуру та основні технології самоменеджменту.

Ключові слова: професійна успішність, самоменеджмент, самопізнання, саморозвиток, самореалізація, технології самоменеджменту, цілепокладання, тайм-менеджмент, принцип Парето, матриця Ейзенхауера.

Основні питання

1. Поняття «самоменеджмент».
2. Функції самоменеджменту.
3. Складники процесу самоменеджменту.
4. Основні напрямки самоменеджменту.
5. Технології тайм-менеджменту.

Рекомендована література

1. Алюшина Н. О. Тайм-менеджмент: мистецтво планувати та управляти своїм часом / Н.О.Алюшина. К., 2008. 234с.
2. Васильченко Ю.Л. Самоучитель по тайм-менеджменту / Ю.Л.Васильченко и др.. СПб. : Питер, 2007. 256 с.
3. Кирій С. Самоменеджмент як запорука розвитку особистості / С. Кирій. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.kbuara.kharkov.ua/licej/2/2_1.pdf.
4. Колпаков В. М. Самоменеджмент : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / В. М. Колпаков. – К. : ДП «Видавничий дім «Персонал», 2008. 528 с.
5. Резник С. Д. Основы личной конкурентоспособности : учеб. пособие / С. Д. Резник, А. А. Сочилова ; под общ. ред. д-ра экон. наук, проф. С. Д. Резника. – 2-е изд., перераб.и доп. – М. : ИНФРА- М, 2010.
6. Штепа О.С. Самоменеджмент (самоорганізування особистості) : навч. посібник / О.С.Штепа. – Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2012. 362 с.

Самоменеджмент - це управління власними особистісними ресурсами, тобто вміння їх здобувати, зберігати, розвивати і раціонально використовувати і бути успішним і самодостатньою людиною. Він спрямований на чотири найважливіших об'єкта управління (час, активність, платоспроможність та інтелектуальні здібності

особистості). Управління собою - це вміння управляти кожною з перерахованих підсистем і їх інтегралом - особистістю.

До основних функцій самоменеджменту відносять процеси:

- самомотивація, включаючи постановку мети (аналіз і формування особистих цілей);
- планування своєї діяльності (розробка планів і альтернативних варіантів своєї діяльності);
- прийняття рішень (прийняття рішень щодо майбутніх справах);
- реалізації та організації (складання розпорядку дня й організація особистого трудового процесу);
- контролю (самоконтроль і контроль підсумків у випадку необхідності-коректування цілей);
- інформації та комунікації (навколо цієї функції певною мірою обертаються основні функції, оскільки комунікації як обмін інформацією необхідні у всіх фазах процесу самоменеджменту).

Концепції самоменеджменту. Перша концепція розроблена Л. Зайверт. Він виділяє 6 функцій самоменеджменту (постановка цілей, планування, прийняття рішень, реалізація і організація, контроль, інформація та комунікація).

До переваг самоменеджменту Зайверт відносить: виконання роботи з меншими витратами; найкраща організація праці; кращі витрати праці; менше поспіху і стресів; більше задоволення від роботи; велика мотивація праці; підвищення кваліфікації; менша завантаженість роботою; менше помилок при виконанні своїх функцій; досягнення професійних і життєвих цілей найкоротшим шляхом.

Головною перевагою Зайверт вважає раціональне використання і збереження самого дефіцитного і важливого особистого ресурсу - власного часу.

Оцінюючи корисність цієї концепції самоменеджменту, варто відразу обмовитися, що проблеми кар'єри в ній не розглядаються. Разом з тим її практична корисність для здійснення ділової кар'єри не викликає сумніву і полягає в наступному:

- дає цілісне уявлення про сутність самоменеджменту, починаючи від його визначення, через виділення функцій, цілей, техніки самоменеджменту, і вказуючи на переваги;
- націлює на індивідуальну управлінську діяльність в кожному з основних складових елементів самоменеджменту - постановці цілей, плануванні, прийнятті рішень, реалізації та організації, контролі в поєднанні з інформацією та комунікацією в кожному з елементів, т.е наявності опора на класичну теорію менеджменту, його індивідуалізація;
- орієнтує на самооцінку потенціалу менеджера в кожній з функцій, дозволяє порівняти результат з необхідною нормою, рекомендує, як практично поліпшити результат;
- пропонує логіку реалізації самоменеджменту розрахована на самонавчання раціонального використання часу, цілеспрямованої планової, впевненою роботі зі зменшенням загрози стресів і щоденним досягненням успіху, еквівалентом якого може служити вивільний особистий час.

Друга концепція самоменеджменту (автори - М. Вудкок і Д. Френсіс) побудована на ідеї обмежень. Під обмеженням розуміють фактор, який стримує потенціал і результати роботи «системи» організації в цілому, групи або індивіда. Теорія обмежень пропонує в якості якнайшвидшого і найбільш практичного способу здійснення прискореного саморозвитку вивчення, усвідомлення і подолання обмежень, що перешкоджають успіху і особистого росту.

Автори вважають, що увагу потрібно зосереджувати на тому, що перешкоджає повної реалізації всіх особистих можливостей. Поступаючи, таким чином, можна забезпечити швидкий прогрес, і цей успіх дозволяє повірити в реальність змін в самому собі.

Орієнтиром в саморозвитку служать критерії ефективного управління, яке вимагає у менеджера наявності:

- здатності керувати собою;
- розумних особистих цінностей;
- чітких особистих цілей;

- упору на постійний особистий ріст;
- навички вирішувати проблеми;
- винахідливості і здатності до інновацій;
- високу здатність впливати на оточуючих;
- знання сучасних управлінських підходів;
- здатності керувати;
- уміння навчати і розвивати підлеглих;
- здатності формувати і розвивати ефективні робочі групи.

Наступна концепція найбільше зорієнтована на кар'єру. Автори концепції Бабель і Хайнц Швальбе в якості центральної складової вибрали зв'язок кар'єри з успіхом. Саме орієнтація на досягнення успіху, тобто результату діяльності, соотнесенного з очікуваннями, системою цінностей, життєвими цілями індивіда, а також отримує позитивну громадську та соціальну оцінку, служить головним мотивом просування шаблями ділової кар'єри.

Для того щоб навчитися ефективно управляти собою, необхідно докласти зусиль і витратити чимало сил і часу. Розглядаються складові ефективного самоменеджменту, запропоновані Кейт Кінан.

Самооцінка. Самооцінка грає дуже важливу роль в самоменеджменті. Якщо у людини занижена самооцінка, то йому навіть не прийде в голову думка про необхідність навчитися керувати собою. Якщо людина сама себе не цінує, чому його повинні цінувати інші?

➤ Уміння постояти за себе. Часто людям дуже важко зробити дві речі - настояти на своєму і сказати «ні», оскільки вони думають, що нав'язують свою точку зору оточуючим.

➤ Уміння настояти на своєму. Якщо людина до чогось прагне і намагається всіма силами цього досягти, то зазвичай він відчуває почуття деякого занепокоєння, викликане передчуттям відмови. Ризик відмови завжди можливий, але потрібно бути до цього готовими, що потім не розчаровуватися.

➤ Уміння бути наполегливим. Приймавши рішення, потрібно негайно діяти. Тільки так можна добитися добрих результатів. Процвітають не тільки розумні і щасливі люди. Домогтися успіху може кожен, хто постійно працює і наполегливо прагне до досягнення поставлених цілей. Безумовно, людина повинна бути на сто відсотків упевнений в необхідності здійснення тієї чи іншої задачі. Він повинен домагатися свого, долаючи виникаючі перешкоди і перешкоди. При цьому, звичайно, можна почути і негативні відгуки щодо своїх дій, знайдеться безліч причин довести нездійсненність плану. Але якщо людина твердо впевнений в правильності свого рішення, це не повинно йому перешкодити. Тому необхідно покладатися тільки на себе і наполегливо домагатися поставлених цілей. Наполегливість - якість, яке необхідно постійно розвивати і виховувати. Можна досягти приголомшливих результатів, повіривши в успіх і продовжуючи розпочату справу. Потрібно пам'ятати, що «вода камінь точить».

➤ Уміння справлятися зі стресом. Первісні люди були мисливцями-збирачами. Вони забезпечували себе всім необхідним, полюючи на диких тварин, борючись з іншими племенами, постійно борючись за виживання. Вони жили в постійному страху і гніві. Страх і гнів досі невід'ємні частини людської сутності. Але людина влаштована так, що може впоратися з цими почуттями.

Час є непоправним ресурсом, тому кожна людина повинна вести його точний облік, щоб навчитися цінувати час і віддавати собі повний звіт, яким чином воно витрачається, в цьому може допомогти інвентаризація і аналіз витрат часу, які проводяться з використання ряду методів: картка щоденного обліку, облік часу, АВС-хронометраж, облік часу в Excel, фотографія робочого тижня, хронометраж, журнал часу, аналіз щоденних перешкод часу.

Питання для самоконтролю

1. Розкрийте сутність самоменеджменту та його цілі.
2. Дайте загальну характеристику сучасним науковим поглядам на сутність самоменеджменту.
3. Розкрийте сутність основних складників самоменеджменту.

4. Назвіть основні функції самоменеджменту.

ПРАКТИЧНИЙ БЛОК

Завдання і методичні рекомендації по проведенню практичних занять

При підготовці до семінарських занять з дисципліни «Педагогічний провайдинг інноваційних технологій навчання» здобувачі освіти повинні вивчити конспекти лекцій, основну рекомендовану літературу, що стосується даної теми та виконати завдання, які запропоновані для самостійного опрацювання по кожній темі окремо. Важливим етапом є проведення самоконтролю щодо засвоєння основних питань кожної теми. Зверніть увагу, що навчальний матеріал супроводжується блоком запитань для самоконтролю.

Лише після цього можна приступити до підготовки відповідей на теоретичні і практичні питання практичних занять з освітнього компоненту. Практичний блок курсу включає 20 год. На обговорення виносяться наступні теми:

- Ефективна комунікація як показник soft skills у професійній діяльності Інноваційні тренди сучасної освіти.
- Роль емоційного інтелекту у досягненні професійної успішності сучасного фахівця Сучасні інноваційні технології навчання.
- Лідерство як феномен професійної успішності Особливості проєктування інноваційних технологій навчання.
- Робота в команді як компонент soft skills Інноваційна діяльність педагога та педагогічна творчість.
- Критичне мислення сучасного фахівця як компонент soft skills.
- Креативність як ресурс особистісно-професійного саморозвитку.
- Самоменеджмент.

Практичне заняття 1

Ефективна комунікація як показник Soft skills у професійній діяльності

Мета: сформувати позитивні настанови на створення системи ефективної професійної комунікації та найбільш повної самореалізації професійно-особистісних амбіцій у координатах виробничої й адміністративно-управлінської діяльності в сучасних соціокультурних та економічних умовах; розкрити особливості безконфліктного професійного спілкування як вагомий показник професійної культури; сприяти формуванню м'яких навичок як умови ефективної професійної комунікації у різних професійних середовищах, в тому числі в мережевих спільнотах.

Ключові слова: ефективна комунікація, ділове (професійне) спілкування, індивідуальний стиль спілкування, мережеве спілкування, культура мережевого спілкування, професійний етикет, конфлікт у діловому спілкуванні.

Основні питання

1. Соціально-психологічна специфіка ділового спілкування. Чинники, що забезпечують успішність та продуктивність спілкування.
2. Навички ефективного та якісного усного та писемного спілкування, уміння публічно говорити та слухати.
3. Сутність і види конфліктів в організації. Управління конфліктами.
4. Етика онлайн-спілкування. Позиціонування в соціальних мережах.

Рекомендована література

1. **Бралатан В. П.** Професійна етика : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. : / В. П. Бралатан, Л. В. Гуцаленко, Н. Г. Здирко. – К. : Центр учбової літератури, 2011. – 252 с.

2. **Гріценко Т. Б.** Етика ділового спілкування : навчальний посібник / Т.Б.Гріценко та ін. – К.: Центр учбової літератури, 2007. – 344 с.
3. **Далворт М.** Социальные сети: руководство по эксплуатации / М.Далворт ; пер. с англ. – М. : ООО Изд-во «Добрая книга», 2010.– 248 с.
4. **Михайлов С.** Создание и развитие сети знакомств. – [Электронный ресурс] / С.Михайлов. – Режим доступа : <http://klex.ru/etl>
5. **Палеха Ю. І.** Етика ділових відносин : навч. посібник для студ. вищ. навч. закл. / Ю. І. Палеха. – К. : Кондор, 2008. – 356 с.
6. **Феррацци К.** Ваша группа поддержки / К. Феррацци ; пер. с англ.– М. : Манн-Иванов-Фербер, 2016.
7. **Харченко Е. В.** Модели речевого поведения в профессиональном общении / Е. В. Харченко. – Челябинск : Издательство ЮУрГУ, 2003. – 336 с.
8. **Матеріали для «прокачки» Soft Skills** (відео, статті, курси тощо) – <https://vc.ru/learn/101011-samaya-bolshaya-podborka-po-prokachke-soft-skills-hvatit-na-vsyu-zhizn>
9. <http://pronetworking.ru> – Про Нетворкинг. Как стать счастливым и успешным, налаживая нужные связи.
10. <http://networking24.ru/>– Блог бізнес-тренера з нетворкінгу Олексія Бабушкіна.

Практичні завдання

Завдання 1. Підготувати тезисний конспект за основними питаннями практичної роботи.

Форма звіту: конспект (обсяг до 4 сторінок)

Завдання 2. Переглянути доданий до цього практичного заняття відеоматеріал «Етика онлайн-спілкування» і скласти власну «Абетку з нетикету, або мережевого етикету».

Форма звіту: презентація до 8 слайдів (формат PowerPoint).

Практичне заняття 2

Роль емоційного інтелекту у досягненні професійної успішності сучасного фахівця

Мета: ознайомитися з поняттям «емоційний інтелект», проаналізувати базові емоції та особливості емоційних станів людини (продуктивних та непродуктивних), розглянути вплив емоцій на продуктивність професійної діяльності, сформувані позитивні настанови на управління емоціями та підтримку продуктивних емоційних станів.

Ключові слова: ефективна емоція, емоційний стан, емоційний інтелект (EQ), адаптація до емоцій, регуляція емоційного стану, активне слухання, професійна успішність.

Основні питання

1. Поняття «емоційний інтелект».
2. Базові емоції та стани (продуктивні та непродуктивні).
3. Вплив емоцій на мислення людини та продуктивність професійної діяльності.
4. Активне слухання, розуміння невербальної інформації, адаптація до емоцій.
5. Управління емоційним станом.

Рекомендована література

1. **Браун Б.** Дари недосконалості. Як полюбити себе таким, який ти є./Пер. О. Замойська, Харків: КСД, 2017. 208 с.
2. **Гоулман Д.** Емоційний інтелект / пер. з англ. С. Л. Гумецької. Харків: Віват, 2018. 512 с.

3. **Гоулман Деніел., Бояціс Річард, Маккі Енні** Емоційний інтелект лідера ; пер. з англ. Валерія Глінка. Київ : Наш форма, 2019. 288 с.
4. **Носенко Е. Л.** Емоційний інтелект: концептуалізація феномена, основні функції. Монографія / Е.Л.Носенко, Н.В.Коврига. Київ: Вища школа, 2003.126 с.
5. **Харарі Ю. Н.** 21 урок для 21 століття ; пер. з англ. О. Демянчука. Київ: Форс Україна, 2018. 416 с.
6. **Андреева И. Н.** Азбука емоціонального інтелекта. Санкт- Петербург : «БХВ-Петербург», 2012. 288 с.
7. **Березюк Г.** Емоційний інтелект як детермінанта внутрішньої свободи особистості. Психологічні студії Львівського ун-ту. 2002. С. 20 – 23.
8. **Деревянко С. П.** Ситуативные аспекты актуализации емоционального интеллекта. Социальный и емоциональный интеллект: От процессов к измерениям. М.: Изд- во «Институт психологии РАН», 2009. С. 90– 113.
9. **Люсин Д. В.** Новая методика для измерения емоционального интеллекта: опросник ЭМИн. Психологическая диагностика. 2006, № 4. С. 3 -22.
10. **Робертс Р. Д.** та ін. Эмоциональный интеллект: проблемы теории, измерения и применения на практике. Психология. Журнал Высшей школы экономики. Т. 1. № 4. 2004. С. 3- 26.
11. **Матеріали для «прокачки» Soft Skills** (відео, статті, курси тощо) – <https://vc.ru/learn/101011-samaya-bolshaya-podborka-po-prokachke-soft-skills-hvatit-na-vsyu-zhizn>.

Практичні завдання

Завдання 1. Підготувати тезисний конспект за основними питаннями практичної роботи.

Форма звіту: конспект (обсяг до 4 сторінок).

Завдання 2. Складіть схему «Структура емоційного інтелекту». Надайте до неї пояснення.

Форма звіту: схема з поясненнями.

Завдання 3. Складіть пам'ятку для майбутнього фахівця «Емоційний інтелект: вправи для розвитку».

Форма звіту: пам'ятка (не менше 5 вправ для розвитку емоційного інтелекту).

Практичне заняття 3

Лідерство як феномен професійної успішності

Мета: визначити поняття «лідерства» і «лідер»; розкрити зміст ефективного стилю лідерства в організації; сформулювати у здобувачів вищої освіти системи компетенцій (знань, прикладних вмінь та навичок) щодо використання принципів, типів, інструментів лідерства майбутнім фахівцем та забезпечення функціонування налагодженої роботи в команді для тривалого ділового партнерства в професійній діяльності; ідентифікувати й обґрунтувати план розвитку свого стилю керування командою.

Ключові слова: лідер, лідерство, команда, робота в команді, конкуренція, ефективний стиль лідерства, професійна діяльність.

Основні питання

1. Психологічні аспекти керівництва і лідерства.
2. Стилі лідерства. Психологічні типи лідерів.
3. Лідерство як комплекс індивідуальних якостей.
4. Лідерство як поведінка.
5. Основні шляхи розвитку лідерських якостей.

Рекомендована література

1. **Бланшар К.** Лідерство: к вершинам успеха. / Пер. с англ. под ред. Т. Ю. Ковалевой. СПб.: Питер, 2008. 368с.
2. **Лідерство** / пер. с англ. М. : Альпина Бизнес Букс, 2006. 264 с.
3. **Мельник В.** Керівниками не народжуються : управлінська підготовка керівника навчального закладу в системі підвищення кваліфікації. Управління освітою. 2011. № 8. С. 8 – 9.
4. **Менегетти А.** Психология лидера / пер. с итал. Изд. 4-е, доп. М. : ННБФ «Онтопсихология», 2004. 256 с.
5. **Психология лидерства** : хрестоматия / сост. К. В. Сельченко. Минск : Харвест, 2004. –368 с.
6. **Решетило В.** Формування лідерських якостей студентів як відповідь на виклики сучасності / В. Решетило // Сучасні аспекти виховання студентської молоді : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. – Х. : ХНАМГ, 2009. – С. 119.
7. **Смит Дж.** Лідерство в сфері професіональних услуг/Пер. с англ. – Днепропетровск: Баланс Бизнес Бук, 2005. 150 с.
8. **Фоллет М. П.** Практика управления / М. П. Фоллет. – М. : ИНФРА-М, 1992. – 121 с.
9. **Фрейджер Р.** Теории личности и личностный рост : пер. с англ. – 4-е изд. / Р. Фрейджер, Д. Фэйдимен. – М. : ОЛМА ПРЕСС, 2004. – 657 с.
10. **Щекин Г. В.** Как эффективно управлять людьми: психология кадрового менеджмента К. : МАУП, 1999. 400 с.
11. **Матеріали для «прокачки» Soft Skills** (відео, статті, курси тощо) – <https://vc.ru/learn/101011-samaya-bolshaya-podborka-po-prokachke-soft-skills-hvatit-na-vsyuzhizn>.

Практичні завдання

Завдання 1. Підготувати тезисний конспект за основними питаннями практичної роботи.

Форма звіту: конспект (обсяг до 4 сторінок А4).

Завдання 2. Підберіть кілька цитат про видатних лідерів і керівників. Складіть таблицю, поділивши цитати на дві групи - найбільш привабливі та найменш зрозумілі (або дивні) для вас.

Форма звіту: таблиця (не менше 8 цитат).

Завдання 3. Заповніть таблицю. Проаналізуйте переваги і недоліки кожної з теорій лідерства.

Форма звіту: таблиця «Характеристика теорій лідерства».

Характеристика теорій лідерства

Модель лідерства	Фактори лідерства в моделі	Переваги моделі	Недоліки моделі
Особистісна теорія Карлайла і Гальтона (Т. Карлайл, Ф. Гальтон, сер.19 ст.)			
Модель трьох стилів Левіна (К. Левін, 1939)			
Континуум лідерської поведінки Танненбаума – Шмідта (А. Танненбаум, В. Шмідт, 1958)			
Управлінська решітка Блейка – Моутона (Р Блейк, Дж. Моутон, 1964)			
Модель «лідерства-служіння» (Р. Грінліф, 1970)			

Теорія Хауза- Мітчелла «шлях- мета» (Р. Хауз, Т. Мітчелл, 1971)			
Імовірнісна модель Фідлера (Ф. Фідлер, 1976)			
Функціональна модель лідерства Адаіра (Дж. Адаір, 1970, 1983)			
Модель ситуаційного лідерства Херсі і Блешнера (П. Херсі, К. Бланшар, 1982)			
Модель п'яти лідерських практик (Дж. Кузес, Б. Познер, 1987)			
Модель чотирьох координат (Лі Балман Т. Ділл, 1991)			
Трирівнева модель лідерства Скуллера (Дж. Скуллер, 2011)			

Практичне заняття 4 Робота в команді як компонент soft skills

Мета: сформувати позитивну мотивацію на організацію командної роботи для найбільш повної самореалізації професійно-особистісних амбіцій майбутнього фахівця у сучасних соціокультурних та економічних умовах; розкрити особливості організації командної роботи як компоненту soft skills.

Ключові слова: команда, конкуренція, командна взаємодія, зворотній зв'язок, конструктивна критика, безоцінний фідбек.

Основні питання

1. Команда як мала група. Типологія команд.
2. Форми та методи командної взаємодії. Принципи командної роботи.
3. Форми зворотного зв'язку в команді. Базові поняття конструктивної критики та безоцінний фідбек.
4. Методи роботи з деструктивними членами команди.

Рекомендована література

1. **Григор'єва Н. Н.** Управление работой проектных команд: Учебно-методические материалы . М.: МИЭМП, 2010. 214 с.
2. **Карамушка Л. М., Філь О. А.** Формування конкурентоздатної управлінської команди (на матеріалі діяльності освітніх організацій): Монографія. К.: Фірма «ІНКОС», 2007. 268 с., іл.
3. **Радугин А.** Введення в менеджмент: Соціологія організацій та управління. Воронеж, 2005. 185 с.
4. **Робинс, Стефан П., ДеЧенцо, Девід А.** Основи менеджменту / Пер. з англ. А. Олійник та ін. К.: Видавництво Соломії Павличко «Основи», 2001. 671 с.
5. **Сорочан О., Хахуда І.** Формування ефективної команди або книжка про те, що один у полі не воїн. Київ, 2010. 104 с.
6. **Белбин Р. М.** Типы ролей в командах менеджеров. Пер.с англ. М.: НІРРО, 2003. 232 с.

7. Психологія управління в організації : навчальний посібник / М. Д. Прищак, О. Й. Лесько. [2-ге вид., перероб. і доп.]. Вінниця, 2016. 150 с.
8. **Шминке Д.** 47 Принципов Древних Самураев или Кодекс Руководителя. [пер. с англ.]. М.: РИПОЛ КЛАССИК, 2003. 159 с.
9. **Щекин Г. В.** Как эффективно управлять людьми: психология кадрового менеджмента К. : МАУП, 1999. 400 с.
10. **Матеріали для «прокачки» Soft Skills** (відео, статті, курси тощо) – <https://vc.ru/learn/101011-samaya-bolshaya-podborka-po-prokachke-soft-skills-hvatit-na-vsyuzhizn>.

Практичні завдання

Завдання 1. Підготувати тезисний конспект за основними питаннями практичної роботи.

Форма звіту: конспект (обсяг до 4 сторінок А4).

Завдання 2. Складіть схему «Характеристики ефективної робочої команди».

Форма звіту: схема з поясненнями.

Завдання 3. Напишіть міні есе на тему «Керівник команди як стратегічний лідер».

Форма звіту: міні – есе (обсяг 1 сторінка А4).

Практичне заняття 5

ТЕМА: Креативність як ресурс особистісно-професійного розвитку

Мета: уточнити поняття «творчість», «креативність», «творча особистість»; проаналізувати передумови звернення до технологій формування творчої особистості в процесі професійного саморозвитку; сформулювати стійку мотивацію у здобувачів вищої освіти до розвитку власного творчого потенціалу.

Ключові слова: творчість, креативність, творчі здібності, креативні здібності, креативна особистість, особистісно-професійний саморозвиток.

Основні питання

1. Поняття «креативності».
2. Співвідношення креативності і компетентності.
3. Стили мислення креативної особистості.

Рекомендована література

1. **Брич В. Я., Корман М. М.** Креативний менеджмент. Навч. пос-к. Тернопіль:ТНЕУ, 2018. 220 с.
2. **Довгань Л. Є., Ситник Н. І.** Креативний менеджмент. Навчальний посібник . К.: НТУУ «КПІ», 2014. 248 с.
3. **Єрмола А. М.** Креативність в основі моніторингу. Практична психологія і соціальна робота. 2003. №8. С. 71-72.
4. **Креативність особистості** як фактор інноваційного розвитку суспільства: збірн. наук. праць /за ред. доц. В.В. Павленко. Житомир: ФО-П Левковець Н.М., 2018. 154 с.
5. **Морозов А. В., Чернилевский Д. В.** Креативная педагогика и психология. - М.: Академический проект, 2004.- 560 с.
6. **Окорський В. П. Валюх А. М.** Креативний менеджмент. Навч. пос-к. Рівне: НУВГП, 2011. 211с.
7. **Сочинська-Сибірцева І. М.** Використання креативних технологій управління персоналом підприємства. Управління розвитком. 2011.
8. №21 (118). С. 28-30.
9. **Яковенко Т. В.** Педагогічна творчість та педагогічна креативність в контексті професійної підготовки майбутніх педагогів професійного навчання. Проблеми інженерно педагогічної освіти. 2013.№40-41. С. 8-15.

10. **Матеріали для «прокачки» Soft Skills** (відео, статті, курси тощо) – <https://vc.ru/learn/101011-samaya-bolshaya-podborka-po-prokachke-soft-skills-hvatit-na-vsyu-zhizn>

Практичні завдання

Завдання 1. Підготувати тезисний конспект за основними питаннями практичної роботи.

Форма звіту: конспект (обсяг до 4 сторінок А4).

Завдання 2. Чим, на Вашу думку, обумовлені бар'єри, що заважають креативній діяльності молодого фахівця? (Відповідно до Вашої спеціалізації). Заповніть таблицю.

№	Назва бар'єру	Причина формування	Наслідки

Форма звіту: таблиця.

Завдання 3. Складіть власний список показників готовності спеціаліста Вашого фаху до креативної діяльності.

Форма звіту: аргументована відповідь (обсяг до 0,5 сторінки).

Практичне заняття 6 ТЕМА: Самоменеджмент

Мета: сформувати цілісне уявлення про сутність та особливості самоменеджменту в контексті забезпечення конкурентоздатності сучасного фахівця, сформувати уміння та навички використання різних технологій самоменеджменту, зокрема технологій тайм-менеджменту.

Ключові слова: самоменеджмент, технології самоменеджменту, професійна успішність, самопізнання, саморозвиток, самореалізація.

Основні питання

1. Форми та методи самоменеджменту сучасного фахівця.
2. Уміння та навички самоорганізації.
3. Презентаційні уміння та навички.
4. Володіння технологіями самоменеджменту як передумова успішності професійної діяльності фахівців.

Рекомендована література

1. **Алюшина Н. О.** Тайм-менеджмент: мистецтво планувати та управляти своїм часом / Н.О.Алюшина. К., 2008.
2. **Васильченко Ю. Л.** Самоучитель по тайм-менеджменту. СПб. : Питер, 2007. 256 с.
3. **Добротворский И. Л.** Самоменеджмент: Эффективные технологии: практическое руководство для решения повседневных проблем. М. : «Приор- издат», 2003. 272 с.
4. **Кирий С.** Самоменеджмент як запорука розвитку особистості.[Електронний ресурс]. Режим доступу : www.kbuapa.kharkov.ua/licej/2/2_1.pdf.
5. **Колпаков В. М.** Самоменеджмент : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. К. : ДП «Видавничий дім «Персонал», 2008. 528 с.
6. **Архангельский Г.** Формула времени. Тайм-менеджмент на Outlook 2007 / Глеб Архангельский. М. : Манн, Иванов и Фарбер, 2010.
7. **Брэнсон Р. К** черту все! Берись и делай! / Ричард Брэнсон. – М. : Манн, Иванов и Фарбер, 2013.

8. Лукашевич Н. П. Теория и практика самоменеджмента : учеб. пособие. 2-е изд., испр. К. : МАУП, 2002. 360 с.
9. Самоменеджмент: учеб. пособие / Под ред. В. Н. Парахиной, В. И. Перова. М.: Издательство Москов. ун-та, 2012. 368 с.
10. Матеріали для «прокачки» Soft Skills (відео, статті, курси тощо) – <https://vc.ru/learn/101011-samaya-bolshaya-podborka-po-prokachke-soft-skills-hvatit-na-vsyu-zhizn>.

Практичні завдання

Завдання 1. Підготувати тезисний конспект за основними питаннями практичної роботи.

Форма звіту. Конспект (обсяг до 4 сторінок А4)

Завдання 2. Складіть таблицю «Уміння та навички самоорганізації».

Уміння і навички самоорганізації	Сутність	Засоби формування	Бар'єри

Форма звіту: таблиця.

Завдання 3. Схарактеризуйте основні складники самоменеджменту. Заповніть таблицю.

Складники самоменеджменту	Змістовні характеристики	Умови розвитку

Форма звіту: таблиця.

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ОРГАНІЗАЦІЇ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ ЗА ОК «SOFT SKILLS СУЧАСНОГО ФАХІВЦЯ»

Вищим ступенем розвитку особистості майбутнього спеціаліста є фаховість, яка починається там, де здійснюється самостійний творчий пошук принципів, методів, способів поведінки і діяльності. Адже для досягнення цілей, які висуває сучасне суспільство, необхідний такий фахівець, який спроможний діяти самостійно, приймати неординарні рішення, аргументовано і впевнено відстоювати свою позицію, творчо мислити і працювати, відповідати за результати своєї діяльності. У зв'язку з цим самостійність стає професійною необхідністю якісної підготовки майбутнього спеціаліста, вона має бути орієнтована на формування у студентів не лише репродуктивної виконавської діяльності, що передбачає оволодіння певною сумою знань, а й на розвиток самостійності як відносної риси незалежності особи студента, пов'язаної з його активністю та процесами самореалізації особистості.

Основними формами самостійної роботи за ОК «Soft skills сучасного фахівця» є такі: складання таблиць, картотек, аналіз текстів і відео, письмові роботи, проекти, презентації. Вимоги та рекомендації щодо підготовки всіх форм самостійної роботи представлено у методичному посібнику **Структурно-логічні схеми. Таблиці. Опорні конспекти. Есе. Навчальні презентації: рекомендації до складання** : метод. посіб. для студ. / уклад. : Л. Л. Бутенко, О. Г. Ігнатів, В. М. Швирка. – Старобільськ, 2015. – 112 с.

СКЛАДАННЯ ТАБЛИЦІ. Мета самостійної роботи: проведення по-рівняння двох та більше об'єктів (подій, фактів, явищ, персоналій тощо), здійснення групування ряду об'єктів, проведення систематизації тих чи тих об'єктів.

Таблиця – це графічна форма представлення кількісних показників або текстового матеріалу в максимально лаконічній, ущільненій формі.

Залежно від характеру заповнення граф таблиці поділяють на: *цифрові* (у яких усі графи містять тільки цифрові дані й окремі математичні знаки); *текстові* (у яких усі колонки прографки містять тільки текст); *змішані* (у яких одна частина колонок текстова, а інша – цифрова); *математичні* (у яких хоча б один стовпчик містить математичні чи хімічні формули) і таблиці із зображеннями (у яких хоча б в одній графі розташовують ілюстрації).

За функційним призначенням виокремлюють такі таблиці: *роз'яснювальні* (у стислому вигляді полегшують розуміння теоретичного матеріалу, що вивчається, сприяють його

усвідомленню та запам'ятовуванню); *порівняльні* (призначені для зіставлення, протиставлення та порівняння об'єктів. Порівнюватися можуть будь-які елементи, при порівнянні виокремлюють загальні, особливі, одиничні і т.п. ознаки); *узагальнювальні або тематичні* (використовуються для підсумкового аналізу того чи того матеріалу, у логічній послідовності представляють основні риси явищ, подій, процесів та ін.).

ІНФОРМАЦІЙНИЙ ПОШУК. Мета самостійної роботи: розвиток здатності до проектування і перетворення навчальних дій на основі різних видів інформаційного пошуку.

Інформаційний пошук – пошук неструктурованої документальної інформації.

Список сучасних завдань інформаційного пошуку: вирішення питань моделювання; класифікація документів; фільтрація, класифікація документів; проектування архітектури пошукових систем і призначених для користувача інтерфейсів; витягання інформації (анотування і реферування документів); вибір інформаційно-пошукової мови запиту в пошукових системах.

Зміст завдання за видами пошуку:

пошук бібліографічний – пошук необхідних відомостей про джерело і встановлення його наявності в системі інших джерел. Ведеться шляхом розшуку бібліографічної інформації і бібліографічних посібників (інформаційних видань);

пошук самих інформаційних джерел (документів та видань), в яких є або може міститися потрібна інформація;

пошук фактичних відомостей, що містяться в літературі, книзі.

Виконання завдання:

- 1) визначення галузі знань;
- 2) вибір типу і джерел даних;
- 3) збір матеріалів, необхідних для наповнення інформаційної моделі; відбір найбільш корисної інформації;
- 4) вибір методу обробки інформації (класифікація, кластеризація, регресійний аналіз і т.д.);
- 5) вибір алгоритму пошуку закономірностей; пошук закономірностей, структурних зв'язків у зібраній інформації;
- 6) творча інтерпретація отриманих результатів

ПИСЬМОВИЙ АНАЛІЗ різних, у тому числі протилежних точок зору на одну й ту ж проблему, формулювання й аргументація власної позиції. Змістовним матеріалом для аналізу слугують: фрагменти з наукових та навчально-методичних текстів, висловлювання відомих діячів науки та культури, афоризми тощо.

РОЗРОБКА МУЛЬТИМЕДІЙНОЇ ПРЕЗЕНТАЦІЇ. Мета самостійної роботи: освоєння (закріплення, узагальнення, систематизація) навчального матеріалу; формування спеціальних компетенцій, що забезпечують можливість роботи з інформаційними технологіями; становлення загальнокультурних компетенцій.

Мультимедійна презентація – представлення змісту навчального матеріалу, навчального завдання з використанням мультимедійних технологій

Виконання завдання:

1. Етап проектування: визначення цілей використання презентації; збір необхідного матеріалу (тексти, малюнки, схеми та ін.); формування структури і логіки подачі матеріалу; створення теки, в яку поміщений зібраний матеріал.

2. Етап конструювання: визначення дизайну слайдів; наповнення слайдів зібраною текстовою і наочною інформацією; установка режиму показу слайдів (титольний слайд, що включає найменування кафедри, де виконана робота, назва презентації, місто і рік; змістовний – список слайдів презентації, згрупованих за темою повідомлення; завершальний слайд містить висновки, список літератури і ін.).

3. Етап моделювання – перевірка і корекція підготовленого матеріалу, визначення тривалості його демонстрації.

ПІДГОТОВКА НАВЧАЛЬНОГО ЕСЕ. Мета самостійної роботи: розвиток таких навичок, як самостійне творче мислення та письмовий виклад власних думок, формування критичного мислення.

<p>Есе (навчальне, академічне) (від фр. <i>essai</i> – досвід, начерки) – це самостійна письмова робота, розгорнутий і аргументований текст, присвячений якій-небудь проблемі.</p> <p>Матеріалом для підготовки академічного есе слугують наукові, науково-популярні, художні джерела, приклади з реального життя.</p> <p>Типи навчального (академічного) есе.</p> <p><i>Описове (дескриптивне) есе</i> – опис події, персонажу і т.п. з метою сформувати в читача яскравий образ, повідомлення певних фактів за темою, визначення шляхів, надання практичних порад щодо вирішення тієї чи тієї проблеми.</p> <p><i>Причинно-наслідкове есе</i> – аналіз конкретної ситуації/події, визначення причин та результатів тих чи тих процесів, що досліджуються.</p> <p><i>Есе-визначення</i> – розкриття сутнісних характеристик явища або процесу.</p> <p><i>Порівняльно-зіставне есе</i> – фіксування відмінностей та/або схожості між ідеями, подіями і т.п.</p> <p><i>Ілюстративне есе</i> – представлення переконливих прикладів для доведення власної думки на те чи те явище, предмет, процес.</p> <p><i>Аргументоване есе</i> – виклад обґрунтованої думки щодо предмета дослідження на основі аналізу інформації, отриманої з особистого досвіду та/або читання наукової, науково-популярної, художньої літератури.</p> <p><i>Рольове есе</i> – представлення ситуації, події в межах тієї чи тієї ролі, від імені тієї чи тієї людини.</p> <p><i>Експресивне (наративне) есе</i> – опис особистої думки щодо того чи того питання або події.</p>
--

Теми для самостійної роботи за курсом

№	Теми для самостійної роботи	Форма контролю	Кількість годин	
			ДФН	ЗФН
Перший модуль				
1.1.	Універсальні уміння та навички фахівця XXI ст. Основні тренди технологічного та соціокультурного розвитку людства. Поняття «Soft Skills» та «Hard Skills». Актуальність та вимоги ринку праці до опанування soft skills. Класифікація Soft Skills. Мотиваційний складник розвитку Soft Skills майбутніх фахівців.	<i>Таблиця</i> «Чинники цивілізаційного розвитку». <i>Картошка.</i>	8	8

1.2.	<p>Ефективна комунікація як показник soft skills у професійній діяльності. Комунікативний процес та його основні елементи. Сутність і особливості ділового спілкування. Соціально-психологічна специфіка ділового спілкування. Продуктивність спілкування. Чинники, що забезпечують успішність та продуктивність спілкування.</p>	<p><i>Аналіз фільму «Хвіст крутить собакою / Wag the Dog» - http://moviestape.net/katalog_filmiv/drama/6902-hvst-vilyaye-sobakoyu.html</i> <i>Аналіз тексту. Притча.</i></p>	6	8
1.3.	<p>Роль емоційного інтелекту у досягненні професійної успішності сучасного фахівця. Базові емоції та стани (продуктивні та непродуктивні). Вплив емоцій на мислення людини та продуктивність професійної діяльності. Управління емоційним станом. Усвідомлення та усунення непродуктивних емоційних станів.</p>	<p><i>Таблиця «Групи методів розвитку емоційного інтелекту».</i> <i>Творче письмове повідомлення «Розуміння власних емоцій».</i></p>	8	8
1.4.	<p>Лідерство як феномен професійної успішності. Психологічні аспекти керівництва і лідерства. Моделі лідерства. Мотиваційна сфера особистості лідера. Стилі лідерства. Психологічні типи керівників та лідерів. Особистісні якості лідерів. Розвиток лідерських якостей.</p>	<p><i>Таблиця «Парадигми лідерства».</i> <i>Письмова робота.</i></p>	6	10
1.5.	<p>Робота в команді як компонент soft skills. Команда як мала група. Створення середовища, в якому заохочуються відмінності між людьми здорова конкуренція. Типологія команд. Характеристики ефективної команди. Керівник команди як стратегічний лідер. Психологічна сумісність членів команди. Форми та методи командної взаємодії. Принципи командної роботи.</p>	<p><i>Аналіз фільму.</i> <i>Письмова робота.</i></p>	8	8
Другий модуль				

2.1.	Критичне мислення сучасного фахівця як компонент soft skills. Поняття «критичне мислення сучасного фахівця». Критичне мислення як здатність оцінювати інформацію. Способи критичної оцінки інформації. Ефективне читання та аналіз текстів. Критичне мислення як здатність ставити питання. Техніки запитування. Критичне мислення як здатність приймати незалежні рішення.	<i>Письмовий аналіз висловлювання. Презентація «Способи критичної оцінки інформації».</i>	8	8
2.2.	Креативність як ресурс особистісно-професійного саморозвитку. Джерела креативності. Якісті креативної особистості. Співвідношення креативності та компетентності. Стили мислення креативної особистості. Етапи творчого процесу. Техніки розвитку креативності та творчих здібностей. Роль інтуїції у професійній діяльності.	<i>Таблиця з поясненнями. Есе.</i>	6	10
2.3.	Самоменеджмент. Уміння та навички саоморганізації. Тайм-менеджмент. Філософські і психологічні аспекти керування часом. Особистісний бренд. Поняття «особистісний бренд», складники особистісного бренду. Соціально-психологічні особливості харизми в структурі чинників професійної успішності сучасного фахівця.	<i>Мині-есе. Проект.</i>	6	8
2.4.	Індивідуальний план розвитку майбутнього фахівця. Технологія життєвого проектування (створення індивідуального життєвого проекту)	<i>План розвитку</i>	10	10
	Загальна кількість годин		66	78

ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ

1.1. Універсальні уміння та навички фахівця XXI ст.

Завдання. Прочитати статтю М. П. Адамович «Сутність і характеристика соціокультурних чинників цивілізаційного розвитку» - http://journals.khnu.km.ua/vestnik/pdf/ekon/VKNU-ES-2014-N6-Volume1_218.pdf. Заповнити таблицю.

Чинники	Характеристика
---------	----------------

--	--

Завдання. Напишіть 5 бібліографічних карток з літератури цієї теми, складіть свої анотації до вибраних видань.

1.2. Ефективна комунікація як показник soft skills у професійній діяльності.

Завдання. Перегляньте фільм «Хвіст крутить собакою / Wag the Dog» - http://moviestape.net/katalog_filmiv/drama/6902-hvst-vilyaye-sobakoyu.html

Висловіть свою думку про методи комунікації під час виборів.

Завдання. Прочитайте притчу, зробіть висновки про вербальні і невербальні засоби, які дали змогу зробити комунікацію ефективною.

«Якось великому падишахові наснився сон про те, що в нього випали всі зуби.

Прагнучи зрозуміти, до чого цей сон, він покликав до себе старого астронома, який умів розгадувати сни. Той, вислухавши падишаха, засмучено повідав: «О, великий, цей сон зазначає, що скоро помруть всі ваші родичі». Падишах страшенно розлютився й наказав стратити віщуна.

Проте, сон не давав йому спокою, й через деякий час він запросив до себе іншого мудреця. Той вислухав сон, а далі сказав із сіяючими від задоволення очима та усмішкою на вустах: «О, великий, це добрий сон! Він означає, що Ваше життя буде довгим і переживете всіх своїх родичів!» І падишах щедро винагородив мудрого віщуна».

1.3. Роль емоційного інтелекту у досягненні професійної успішності сучасного фахівця.

Завдання. Заповніть таблицю «Групи методів розвитку емоційного інтелекту».

Група методів	Техніки	Особливості застосування

Завдання. Напишіть творче письмо повідомлення «Розуміння власних емоцій»

Прочитайте інформацію про базові емоції та подумайте над тим, як вони проявляються у Вас:

Подив – найбільш короткотермінова емоція, що виступає як негайна реакція на несподівану подію.

Страх – емоційний стан, що викликається реальною або уявленою загрозою.

Гнів – емоційний стан бурхливого збудження, часто викликаний почуттям злості.

Відраза – негативна емоція, що виражається у глибокій формі неприязні до когось або чогось.

Радість – активна позитивна емоція, проявляється у відчутті щастя та доброго настрою.

Сум – негативно забарвлена емоція, виникає в ситуаціях незадоволення та розчарування.

У повідомленні бажано зазначити як часто Вам доводиться переживати кожна з цих емоцій? З якими людьми / місцями / справами у Вас асоціюються ці емоції? З якими фізичними відчуттями Ви пов'язуєте кожна з цих емоцій?

1.4. Лідерство як феномен професійної успішності.

Завдання. Заповніть таблицю «Парадигми лідерства». Про необхідність зміни парадигми лідерства ще на початку 80-х років ХХ ст. попереджали американські дослідники Т. Пітерс та Р. Уотерман, які проголосили ідею комплексного підходу до управління організацією як соціальною системою на основі концепції 7-С: стратегії, структури, системи, складу кадрів, стилю керівництва, суми навичок, спільних цінностей. Із перелічених позицій визначте, які з них належать до старої, а які до нової парадигми лідерства: «контроль», «егоцентризм», «делегування владних повноважень», «одноманітність», «різноманітність», «більш високі цілі», «зміни й кризовий менеджмент», «стабільність», «конкуренція», «скромність», «співробітництво», «героїзм».

Стара парадигма лідерства	Нова парадигма лідерства

Завдання. На скільки взаємопов'язані між собою лідер і група. Чи може існувати лідер без прихильників? Прокоментуйте тезу, яку приписують стародавньому китайському

філософу Конфуцію: «Шлях до лідерства – це не індивідуальна стежка, якою людина має пройти усамітнено, а широка дорога, яка існує тільки у просторі взаємовідносин з іншими людьми».

1.5. Робота в команді як компонент soft skills.

Завдання. Перегляньте один із запропонованих художніх фільмів. Проаналізуйте основні фактори і принципи утворення команди. Охарактеризуйте стилі лідерства головних героїв. (Для перегляду рекомендуємо використати відеохостинги, наприклад: megogo.net).

1. «Ной». 2014 рік. Режисер: Д. Афронофски. Обмеження за віком: 12+.
2. «День виборів». 2007 рік. Режисер: О. Формін. Обмеження за віком: 16+.
3. «Соціальна мережа». 2010 рік. Режисер: Д. Фенчер. Обмеження за віком: 12+.
4. «Джобс. Імперія спокуси». Режисер: Дж. М. Штерн. Обмеження за віком: 12+

Завдання. Ознайомтесь з матеріалами журналу «Forbes. Україна», розділ «Люди та Компанії».

Проаналізуйте одну з історій особистого (командного) успіху. Охарактеризуйте лідерські якості героя (героїв) статті.

«Forbes. Україна». Рік/місяць видання _____, № _____, Сторінки _____

Назва статті _____

(або подайте посилання на відповідну статтю на порталі forbes.ua)

2.1. Критичне мислення сучасного фахівця як компонент soft skills.

Завдання 1. Кант стверджував: «Ми не можемо мислити жодного предмета інакше, як за допомогою категорій». Поясніть суть висловлювання. Підберіть аргументи, які підтверджують або спростовують даний висновок.

Завдання 2. Підготуйте презентацію «Способи критичної оцінки інформації».

2.2. Креативність як ресурс особистісно-професійного саморозвитку.

Завдання. Аналіз бар'єрів креативності в організації Головні бар'єри креативності в організації знаходяться в сфері ресурсів, професійних навичок, стилю лідерства та культури. Систематичний аналіз факторів, що гальмують прояви креативності в організації, дозволяє розробити способи мінімізації їхньої дії або повного усунення. Аналіз бар'єрів можна виконати, скориставшись таблицею. Визначте три бар'єри, які є домінуючими на підприємстві, де ви працюєте або проходили практику. Запропонуйте заходи щодо їх мінімізації і обґрунтуйте своє рішення.

Оцінка бар'єрів креативності в організації

Бар'єри креативності	Питома вага, %	Прояви дії бар'єру	Можливі способи нейтралізації бар'єру	Обраний спосіб
Відсутність звички до обміну інформацією				
Відсутність достатньої довіри				
Відсутність ефективних комунікацій				
Неадекватний стиль керівництва				
Відсутність досвіду спільної				

творчої діяльності				
Уникнення конфліктів будь-якою ціною				
Конформізм				
Занадто сильний дух колективізму				
Низька мотивація до генерування ідей				

Завдання. Д. Леонард і С. Стросс вказують на дві відмінні точки зору менеджерів щодо формування творчого колективу. Одні з них вважають, що необхідно уникати розбіжностей і робити все можливе, щоб уникнути можливих суперечок через зіткнення ідей. Вони приймають на роботу і заохочують людей певного складу – частіше за все схожих на них самих. Організації, де працюють такі керівники, страждають від так званого синдрому зручних клонів: працівники мають схожі інтереси, професійну підготовку і знання; вони однаково сприймають і оцінюють інформацію. Оскільки всі ідеї проходять через схожі когнітивні фільтри, виживають тільки найзвичніші з них. Наприклад, група по розробці нового напрямку в бізнесі, сформована з професіоналів, що спеціалізуються в одній галузі, буде оцінювати будь-яку ідею, виходячи з одних і тих же передумов і аналітичних інструментів. Спроби запропонувати подібній групі новаторські ідеї часто приречені на провал. Інші керівники віддають належне різноманіттю стилів мислення. Вони вважають, що нові ідеї народжуються в процесі зіткнення різних думок, світосприйняття, способів обробки і осмислення доступної інформації. Це, у свою чергу, вимагає спільної роботи людей, що сприймають навколишню дійсність по-різному, отже, лише зібравши в одній команді різнотипних індивідуумів, можна забезпечити креативне рішення проблем.

Напишіть есе «Гомогенність чи гетерогенність?» Яка точка зору вам видається більш слушною? Проаналізуйте сильні і слабкі сторони гомогенних робочих груп. Які заходи дозволяють підвищити креативність таких груп? Проаналізуйте сильні і слабкі сторони гетерогенних робочих груп. Як мінімізувати слабкі сторони цих груп?

2.3. Самоменеджмент.

Завдання. Як ви розумієте англійське прислів'я: «Той, хто не може управляти собою, не може управляти ніким іншим»? Напишіть міні-есе.

Завдання. Кожна людина повинна планувати своє життя, своє майбутнє. Без цього її дії втрачають цілісність і спрямованість, стають спонтанними.

У країнах із розвиненою ринковою економікою життєвий план складається ще під час навчання в школі. В Україні подібне планування поки не прищепилося. У той же час значення життєвого плану складно переоцінити. Особливо він важливий для менеджерів і керівників. Постарайтеся розробити для себе життєвий план, добре його продумати, скорегувати за необхідності і неухильно виконувати. Тоді, без сумніву, ви багато чого досягнете.

Спробуйте сформулювати проект власної життєдіяльності, використавши такий алгоритм:

1. Ваші уявлення про майбутнє і основна мрія.
2. Як би ви виклали відомості про себе людині, якої не знаєте?
3. Друзі написали б про вас так само? Щоб сказали вони про вас?
4. Назвіть трьох людей, які справили на вас найбільший вплив.
5. Визначте спрямованість впливу кожного з них.
6. Назвіть ваші улюблені види громадської діяльності і хобі.
7. Перелічіть три справи, які надали вам найбільше задоволення за останній місяць.

8. Назвіть три ваші улюблені заняття.
9. Назвіть три ваші нелюбимі заняття.
10. Із врахуванням вищезазначеного, сформулюйте та коротко охарактеризуйте основну мету вашого життя.

2.4. Індивідуальний план розвитку майбутнього фахівця.

Завдання. Сформулюйте бачення персонального розвитку в контексті власного статусу в перспективі 3 років у сфері професійної зайнятості, громадській сфері, сфері сімейно-побутової і сфері дозвілля. При формулюванні цілей дотримуйтеся типових вимог формулювання: виклик, об'єднаний характер для всіх учасників ділової ситуації, ціль є реально досяжною, результат піддається конкретному вимірюванню, зосереджує дію у просторі і часі, ціль є актуальною (спрямована на вирішення існуючої проблеми).

ЗАВДАННЯ ДЛЯ ПОТОЧНОГО ТА ПІДСУМКОВОГО КОНТРОЛЮ ЗМІСТОВНИЙ МОДУЛЬ I

1. Основні тренди технологічного та соціокультурного розвитку людства.
2. Поняття «Soft Skills» та «Hard Skills».
3. Актуальність та вимоги ринку праці до опанування Soft Skills.
4. Класифікація Soft Skills.
5. Мотиваційний складник розвитку Soft Skills майбутніх фахівців.
6. Комунікативний процес та його основні елементи.
7. Сутність і особливості ділового спілкування.
8. Чинники, що забезпечують успішність та продуктивність спілкування.
9. Бар'єри спілкування. Навички ефективного та якісного усного та писемного спілкування, вміння публічно говорити та слухати.
10. Поняття «нетворкінг». Стратегії нетворкінгу. Техніки нетворкінгу.
11. Управління конфліктами.
12. Сутність і види конфліктів в організації.
13. Форми й типи поведінки людини в конфліктній ситуації.
14. Принципи і методи подолання конфліктів в організації.
15. Етика онлайн-спілкування.
16. Позиціонування в соціальних мережах.
17. Поняття «емоційний інтелект».
18. Базові емоції та стани (продуктивні та непродуктивні).
19. Вплив емоцій на мислення людини та продуктивність професійної діяльності.
20. Управління емоційним станом.
21. Психологічні аспекти керівництва і лідерства.
22. Моделі лідерства.
23. Мотиваційна сфера особистості лідера.
24. Стили лідерства.
25. Психологічні типи керівників та лідерів.
26. Особистісні якості лідерів.
27. Розвиток лідерських якостей.
28. Авторитет лідера.
29. Команда як мала група.
30. Типологія команд.
31. Характеристики ефективної команди.
32. Керівник команди як стратегічний лідер.
33. Психологічна сумісність членів команди.
34. Форми та методи командної взаємодії.
35. Принципи командної роботи.

ЗМІСТОВНИЙ МОДУЛЬ II

1. Поняття «критичне мислення сучасного фахівця».
2. Критичне мислення як здатність оцінювати інформацію.

3. Способи критичної оцінки інформації.
4. Ефективне читання та аналіз текстів.
5. Критичне мислення як здатність ставити питання.
6. Техніки запитування.
7. Поняття «креативність».
8. Джерела креативності.
9. Якості креативної особистості.
10. Техніки розвитку креативності та творчих здібностей.
11. Роль інтуїції у професійній діяльності.
12. Уміння та навички самоорганізації.
13. Презентаційні уміння та навички.
14. Стрес-менеджмент.
15. Поняття стресу та види його прояву.
16. Вплив стресових станів на професійну діяльність.
17. Тайм-менеджмент. Принципи правильної постановки цілей і завдань, планування через пріоритетність.
18. Модель SMART.
19. Матриця Ейзенхауера.
20. Особистісний бренд.
21. Соціально-психологічні особливості харизми в структурі чинників професійної успішності сучасного фахівця.

Тест

1. Як називається категорія навичок, що поєднує професійні знання, вміння, навички?
 - a) Hard Skills
 - b) Soft Skills
 - c) правильної відповіді немає
2. Як називається категорія навичок, що поєднує комплекс особистих характеристик фахівця, що так чи інакше пов'язані з його ефективною взаємодією з іншими людьми?
 - a) Hard Skills
 - b) Soft Skills
 - c) иравильної відповіді немає
3. Чи правильне твердження, що Soft skills складно навчитися з книжок або просто виконуючи свої функціональні обов'язки?
 - a) ні
 - b) так
4. Оберіть із запропонованого переліку тільки ті навички, що належать до категорії Soft skills
 - a) дружнє спілкування
 - b) знання іноземної мови
 - c) креативність
 - d) вміння водити автомобіль
 - e) відповідальність
 - f) критичне мислення
5. Чи правильне твердження, що Soft skills являють собою чітко фіксований список універсальних компетенцій сучасного фахівця?
 - a) ні
 - b) так
6. Чи правильне твердження, що комунікація - це процес обміну думками, почуттями, враженнями?
 - c) ні
 - d) так
7. Встановіть відповідність

обмін інформацією між людьми	експресивна сторона спілкування
------------------------------	---------------------------------

процес сприйняття один одного партнерами по спілкуванню і встановлення взаєморозуміння	інтерактивна сторона спілкування
організація взаємодії між індивідами	перцептивна сторона спілкування
зміна характеру емоційних переживання	комунікативна сторона спілкування

8. Чи правильне твердження, що ділове спілкування - це особливий вид неформального спілкування.

- a) так
- b) ні

9. Зазначте риси притаманні діловому спілкуванню.

- a) мовні дії регламентуються встановленими правилами поведінки
- b) мовні дії мають особистісний характер
- c) метою є розв'язання професійних і соціальних завдань
- d) усі відповіді вірні

10. Емоційний інтелект можна охарактеризувати, як здатність до:

- a) аналізу чужих емоцій
- b) до розуміння своїх емоцій
- c) до маніпуляції емоціями
- d) жоден варіант не є правильним

11. Який з компонентів не входить до моделі емоційного інтелекту Д. Гоулмана?

- a) емпатія
- b) мотивація
- c) маніпуляція
- d) жоден варіант не є правильним

12. Чи вірно твердження про тотожність понять «лідерство» і «керівництво»?

- e) так
- f) ні

13. Встановіть відповідність

влада базується на страху	влада референтна
влада базується на використанні різних заохочень	влада примусу
влада, яку отримує людина внаслідок своєї позиції в ієрархічній структурі формальної організації	влада заохочення
влада, яку отримує людина за рахунок спеціальних знань і навичок	влада експертна
влада, яку отримує людина за рахунок індивідуальних, особистих якостей	влада легітимна

14. Оберіть якості особистості, що зумовлюють розвиток лідерських навичок.

- a) авторитарність
- b) стресостійкість
- c) креативність
- d) агресивність
- e) відповідальність
- f) підприємливість
- g) байдужість
- h) егоїзм

15. Чи правильне твердження, що справжнє лідерство передбачає прийняття на себе лідером абсолютної відповідальності?

- a) так
- b) ні

16. Оберіть риси звичайного мислення.

- a) імпульсивне віддавання переваги
- b) зважене судження
- c) об'єднання понять за асоціацією
- d) розуміння принципів
- e) неточність

17. Оберіть риси критичного мислення.

- a) ретельність
- b) похибки
- c) класифікація
- d) розуміння принципів
- e) об'єднання за асоціацією
- f) оцінююче судження

18. Чи правильне твердження, що до базових принципів критичного мислення належить свобода і самостійність?

- a) так
- b) ні

19. Здатність людини чітко визначити проблему, яку необхідно розв'язати; самостійно знайти, обробити й проаналізувати інформацію; логічно побудувати свої думки, навести переконливу аргументацію; здатність мислити мобільно, обирати єдине правильне розв'язання проблеми; бути відкритим до сприйняття думок інших і одночасно принциповим у відстоюванні своєї позиції - це

- a) критичне мислення
- b) творче мислення
- c) звичайне мислення
- d) правильної відповіді немає

20. Чи правильне твердження, що креативність - це процес створення об'єктивно чи суб'єктивно нового продукту?

- a) так
- b) ні

21. Встановіть відповідність

швидкість творчого мислення; визначається загальною кількістю нових ідей на одиницю часу	оригінальність
здатність пропонувати творчі рішення, засновані на різних алгоритмах або з різних областей знань	творча продуктивність
своєрідність креативного мислення, незвичайність підходу до вирішення творчих завдань	гручкість
пропрацьованість запропонованих ідей	складність

22. Чи правильне твердження, що творче спілкування можна розглядати як кооперацію, продуктивну взаємодію?

- a) так
- b) ні

23. Оберіть особистісні якості, які не притаманні креативному фахівцю

- a) агресивність
- b) відкритість розуму
- c) незалежність
- d) обмеженість поглядів
- e) ерудиція

24. Чи правильне твердження, що однією з причин виникнення самоменеджменту виступає конкуренція?

a) так

a. ні

25. Сукупність заходів, спрямованих на підвищення ефективності професійної діяльності через самовдосконалення особистісних якостей людини, яка займається цією діяльністю - це

a) самоменеджмент

b) тайм-менеджмент

c) стресс-менеджмент

26. Встановіть відповідність

вміння людини ефективно розподіляти та використовувати час	тайм-менеджмент
вміння людини попереджати або долати стресові ситуації завдяки власній психологічній компетентності	стрес-менеджмент
вміння людини самостійно обирати «роль» у групі та ефективно її виконувати; вміння ефективно працювати в команді	тім-менеджмент
вміння людини справляти на оточуючих доцільне, на її думку, враження, найчастіше сприятливе	імпресіон-менеджмент

27. Чи правильне твердження, що помилково вважати ресурс-менеджмент вмінням людини виявляти компетентність у саморозвитку?

a) так

b) ні

ГЛОСАРІЙ

Авторитаризм (від лат. *autoritas* – повна влада) – режим правління, за якого всю чи більшу частину влади зосереджено в руках однієї особи чи групи осіб.

Активна життєва позиція (*active life position*) – спрямованість життєдіяльності особистості, щодо свого місця і ролі в суспільному житті (на відміну від соціального статусу, положення).

Алгоритм розв’язання конфлікту – реалізація основних етапів розв’язання конфлікту; з’ясування інтересів учасників конфлікту; обґрунтування вимог, які відображають певні інтереси; внесення конкретних пропозицій для задоволення вимог і відповідних інтересів, що стоять за ними.

Альтруїзм (від лат. *alter* – інший) – безкорисливе прагнення до діяльності на благо інших; протилежність егоїзму.

Аналітичне мислення (*analytical thinking*) – здатність людини проаналізувати конкретну ситуацію, зіставити факти і зробити висновки на основі отриманих даних.

Бізнес-план – це документ, що описує основні аспекти майбутнього підприємства, аналізує поточні проблеми бізнес-діяльності, а також визначає способи розв’язання цих проблем.

Ввічливість – вираз поважного ставлення до людини.

Відповідальність – позитивна моральна якість, яка полягає у свідомому ставленні особи до певних моральних норм, принципів та цінностей і готовності їх обстоювати та втілювати.

Вплив – це будь-яка поведінка однієї людини, яка вносить зміни в поведінку, ставлення, відчуття іншої людини.

Генератор ідей (від лат. *generator* - виробник) - якість особистості, що характеризується як здатність і вміння людини, узагальнюючи і інтегруючи чужі ідеї, виробляти свої, оригінальні.

Групові цінності – це ціннісна значущість предметів, явищ, ідей для будь-якої спільноти людей (класу, нації, трудового колективу і т. п.).

Дисципліна (лат. *disciplina* — навчання, виховання) певний порядок поведінки людей, що відповідає нормам права і моралі, які склалися в суспільстві, або вимогам якої-небудь організації. Дисципліна є обов'язковою умовою нормального існування суспільства; завдяки дисципліні поведінка людей набуває впорядкованого характеру, що забезпечує колективну діяльність і функціонування соціальних організацій.

Емоційний інтелект (від англ. *Emotional intelligence*) – група ментальних здібностей, які беруть участь в усвідомленні та розумінні власних емоцій і емоцій оточуючих.

Емпатія (від грец. *patho* – співпереживання) – розуміння відносин, почуттів, психічних станів іншої особи в формі співпереживання.

Жорсткі навички (з англ. *Hard skills*) — це професійні, технічні компетенції, які можна наочно продемонструвати, оцінити та перевірити.

Зворотний зв'язок (англ. *feedback*) – вплив результату функціонування будь-якої системи на характер її подальшого функціонування.

Команда – невелика кількість людей з взаємодоповнюючими навичками, які прагнуть до спільної мети, виконують завдання та підходи, за які вони взаємно відповідальні.

Командна робота – це праця групи людей, зосереджений над вирішенням конкретної задачі.

Командні ролі (англ. *team roles*) – особливості поведінки і взаємодії людей на роботі.

Комунікація (від лат. *Communicatio* – єдність, передача, з'єднання, повідомлення, пов'язаного з дієсловом лат. *Communico* – роблю спільним, повідомляю, з'єдную, похідним від лат. *Communis* – спільний) – це процес обміну інформацією (фактами, ідеями, поглядами, емоціями тощо) між двома або більше особами, спілкування за допомогою вербальних і невербальних засобів із метою передавання та одержання інформації.

Конфлікт (від лат. *conflictus* – зіткнення) – зіткнення протилежних інтересів, поглядів, оцінок, цінностей.

Критичне мислення (від дав.-гр. критикі τέχνη – «мистецтво аналізувати, судження») – це наукове мислення, суть якого полягає в ухваленні ретельно обміркованих та незалежних рішень.

Лідер (від англ. *leader* – провідник, той, що веде, керівник, вождь, командир) – особистість, яка користується беззастережним авторитетом і повагою з огляду на свої видатні індивідуальні людські, інтелектуальні або фахові якості.

Логіка (від дав.-гр. λογική, також пов'язане з λόγος – слово, значення, думка, мова) – наука про закони та різновиди мислення, способи пізнання й умови істинності знань і суджень, про найпростіші форми, принципи та методи правильного міркування.

Мислення – процес перетворення фактів, інформації, емоцій тощо на цілісне й упорядковане знання.

Мотиватор (від лат. *mōtus* «рух») – той, що спонукає людину до певної поведінки.

Мотивація (від лат. *movere*) – спонукання до дії; динамічний процес фізіологічного та психологічного плану, керуючий поведінкою людини, який визначає її організованість, активність і стійкість; здатність людини діяльно задовольняти свої потреби.

М'які навички (англ. *soft skills*) – комплекс неспеціалізованих, надпрофесійних навичок, які відповідають за успішну участь у робочому процесі, високу продуктивність і, на відміну від спеціалізованих навичок, не пов'язані з конкретною сферою.

Обов'язок – моральне завдання, яке індивід внутрішньо сприймає як потребу втілення певних етичних норм, принципів та ідеалів.

Опонент (від лат. *opponens* – той, що заперечує) – суперник, противник.

Різноманітність – невід'ємна частина культури організації різних культур, традицій, особливості і погляди людей, комунікація.

Розвиток лідерства – це цілеспрямоване формування і поглиблення відповідних якостей і навичок.

Співіснування – форма обходу конфлікту, за якої учасники конфлікту мовчазно відмовляються від постійного розпалювання ворожнечі, усвідомлюють пріоритет загальних цілей та інтересів або толерантно ставляться один до одного.

Співробітництво – тип поведінки в конфлікті, що забезпечує максимальне задоволення в конфлікті як власних інтересів, такі інтересів протилежної сторони.

Спілкування – визначається як передача інформації в будь-якій формі від однієї особи до іншої безпосередньо або за допомогою засобів зв'язку будь-якого типу.

Способи поведінки в конфлікті – конкретні дії учасників конфлікту.

Становище людини – найвища цінність, як правило, застосовують гуманісти як аксіому.

Стиль лідерства (керівництва) (грец. *stylos* – паличка для письма) означає спосіб, прийом, метод роботи, характерну манеру поведінки; сукупність засобів впливу керівника на підлеглих, яка обумовлена специфікою завдань, поставлених перед підприємством, взаємовідносинами керівника з підлеглими, обсягом його посадових повноважень, особовими якостями всіх членів колективу.

Сторони конфлікту – учасники конфліктної ситуації.

Стратегічні цілі – цілі, що пов'язані з розв'язанням довгострокових масштабних проблем.

Тактичні цілі – завдання, що передбачають розв'язання часткових проблем менеджерами середнього рівня і описують кроки в досягненні стратегічних цілей.

Тактовність – відчуття міри, перевищивши яке, можна образити людину або не дати їй «зберегти особу» в скрутній ситуації.

Толерантність – у перекладі з латинської мови – терпіння (*tolerantia* – терпіння). З французької означає терпимість, терпимість особистості щодо ідей, вчинків, яких ця особистість внутрішньо не сприймає, не схвалює.

Фасилітатор – фахівець, який не зацікавлений у підсумках обговорення, не представляє інтереси жодної з груп-учасників і не бере участі в обговоренні, але несе відповідальність за якісне виконання завдань.

Фасилітація (від англ. *facilitate* – допомагати, полегшувати, сприяти) – це організація процесу колективного розв'язання проблем у групі, яким керує фасилітатор (ведучий, голова).

Харизма – це особлива властивість особистості, завдяки якій людину оцінюють як обдаровану особливими якостями і здатну впливати на інших.

Цілі – загальні довгострокові орієнтири.

Цінність – це позитивна значущість; це те, що явно чи неявно бажане для окремої людини чи групи і що впливає на вибір з доступних способів, засобів і результатів дії; будь-яке матеріальне або ідеальне явище, яке має значення для людини чи суспільства, заради якого вона діє, витрачає сили, заради якого вона живе.

Цінності – джерело мотивації діяльності; це також соціально схвалювані уявлення більшості людей про те, що таке добро, справедливість, патріотизм, любов, дружба тощо.

Честь – добре ім'я, позитивна моральна репутація, особливий механізм морального регулювання.

АНОТОВАНА ВЕБЛОГРАФІЯ

Бреус Ю. Роль емоційного інтелекту в професійній діяльності керівника закладу середньої освіти : Навчальний посібник / Ю. Бреус. – Київ : ДП «НВЦ «Пріоритети», 2016, – 36 с.	https://core.ac.uk/download/pdf/78040314.pdf
<i>Публікацію здійснено у межах Проекту Програми TEMPUS «Освіта для лідерства, інтелігентності та розвитку таланту» (ELITE – Education for Leadership, Intelligence and Talent Encouraging) – URL: http://elite-project.eu</i>	

<p>Довгань Л.Є., Ситник Н.І. Креативний менеджмент: Навчальний посібник / Л. Є. Довгань, Н. І. Ситник. – К.: НТУУ «КПІ», 2014. – 248 с.</p>	<p>https://ela.kpi.ua/bitstream/123456789/32133/1/Dovgan_Sytни_%20Kreat_men-t.pdf</p>
<p><i>У навчальному посібнику розглядаються основи створення креативної організації, інструментарій креативного менеджменту, що дозволяє формувати інноваційне мислення персоналу, розвивати творчий підхід до вирішення інноваційних задач і створювати креативне середовище в організації.</i></p> <p><i>Автори приділили значну увагу розгляду сучасних концепцій організаційної креативності, а також практичним питанням управління креативністю, зокрема, формуванню організаційних структур, що сприяють розвитку креативно-інноваційного потенціалу працівників, використанню технологій активізації творчого мислення, формуванню системи управління знаннями, а також впровадженню нових підходів до професійного навчання.</i></p> <p><i>Представлений посібник має сприяти розвитку інноваційного мислення менеджерів і формуванню нової для них компетенції – управління творчими здібностями і знаннями організації. Видання розраховане на студентів, що навчаються за магістерською програмою підготовки менеджерів з інноваційної діяльності, керівників проектів і окремих підрозділів, які хочуть налагодити процес управління креативністю своїх підлеглих, і всіх, хто цікавиться даною проблематикою.</i></p>	
<p>Калашнікова С. Розвиток лідерського потенціалу сучасного університету: основи та інструменти: Навчальний посібник / С. Калашнікова. – К. : ДП «НВЦ «Пріоритети», 2016. – 44 с.</p>	<p>https://core.ac.uk/download/pdf/84274006.pdf</p>
<p><i>Публікацію здійснено у межах Проекту Програми TEMPUS «Освіта для лідерства, інтелігентності та розвитку таланту» (ELITE – Education for Leadership, Intelligence and Talent Encouraging) – URL: http://elite-project.eu При підготовці даного посібника також використані матеріали Програми розвитку лідерського потенціалу університетів України – URL: http://www.britishcouncil.org.ua/programmes/education/ukraine-higher-educationleadership-development-programme This publication has been funded with support from the European Union. The publication reflects the views only of the authors, and the Union cannot be held responsible for any use which may be made of the information contained therein.</i></p>	
<p>Іванна Коберник, Катерина Краснова «Ефективні комунікації для освітніх управлінців»</p>	<p>https://nus.org.ua/articles/posibnyk-efektyvni-komunikatsiyi-dlya-osvitnih-upravlintsiv/</p>
<p><i>Мета посібника — полегшити освітнім управлінцям комунікацію реформи Нова українська школа, навчити робити свої досягнення помітними, ефективно використовувати нагоди розповісти про свої здобутки, правильно комунікувати зміни, які зараз відбуваються в освітній галузі.</i></p>	
<p>Крикун О. А. Самоменеджмент : учебное пособие / О. А. Крикун. – Х. : ХНУ имени В. Н. Каразина, 2014. – 344 с.</p>	<p>http://ekhnuir.univer.kharkov.ua/handle/123456789/14063</p>
<p><i>В учебном пособии обобщены научные подходы к определению само-менеджмента, выделены критерии эффективного самоменеджмента, определены ценностные ориентиры и саморазвитие личности менеджера, профессиональный и должностной рост, планирование деловой карьеры менеджера.</i></p> <p><i>Пособие содержит теоретико-методологическую основу организации управленческого труда и формирования качеств эффективного менеджера, а также развития его потенциала.</i></p> <p><i>Пособие будет полезным для студентов, преподавателей вузов, а также руководителей организаций.</i></p>	

Лифанова Т. Ю. Критическое мышление / Т.Ю. Лифанова. – Алматы: Қазақ университеті, 2015. – 178 с.	https://ua1lib.org/book/11121165/ed9e2b?id=11121165&secret=ed9e2b
<i>В учебном пособии рассматриваются основные теоретические и практические аспекты формирования критического мышления, определяются базовые понятия, выявляются проблемы исследования критического мышления в контексте информационной безопасности личности и разрабатывается проблема формирования критического мышления студентов как компонента медиаобразования и медиаграмотности. Курс направлен как на теоретическое и методологическое осмысление принципов критического мышления, так и на формирование практических навыков его использования в различных профессиональных и личностных ситуациях.</i>	
Лугова В. М. Основи самоменеджменту та лідерства [Електронний ресурс] : навчальний посібник / В. М. Лугова, С. М. Голубєв. – Харків : ХНЕУ ім. С. Кузнеця, 2019. – 212 с.	http://repository.hneu.edu.ua/bitstream/123456789/21464/1/2019-%D0%9B%D1%83%D0%B3%D0%BE%D0%B2%D0%B0%20%D0%92%20%D0%9C%2C%20%D0%93%D0%BE%D0%BB%D1%83%D0%B1%D1%94%D0%B2%20%D0%A1%20%D0%9C.pdf
<i>Викладено теоретичні, методологічні та практичні аспекти самоменеджменту та лідерства. Розглянуто основні методики самоменеджменту та лідерства для вибору індивідуальних ефективних способів здійснення професійної діяльності. Подано методичні рекомендації до самостійної роботи, контрольні запитання, питання для роздумів та обговорення, що призначені для поглиблення, конкретизації та закріплення знань, отриманих у теоретичній частині навчальної дисципліни. Рекомендовано для студентів усіх спеціальностей другого (магістерського) рівня.</i>	
Методичний посібник «Розвиток критичного мислення дитини початкової школи»	https://naurok.com.ua/metodichniy-posibnik-rozvitok-kritichnogo-mislennya-ditini-pochatkovo-shkoli-197659.html
<i>Практичне значення роботи полягає у тому, що даний посібник містить корисну та необхідну інформацію для ефективного формування та розвитку елементів критичного мислення на початковому етапі навчання шляхом використання кросвордів на уроках англійської мови. Та можуть бути використані вчителями як алгоритм впровадження інновації щодо поліпшення діяльності освітнього закладу. Впровадження даної технології розвитку критичного мислення забезпечує перехід від навчання, орієнтованого переважно на запам'ятовування, до навчання, спрямованого на розвиток самостійного свідомого мислення учнів.</i>	
Навички для успішної кар'єри [курс для здобувачів освіти закладів професійної (професійно-технічної) освіти] – К.: 2020. – 300 с.	https://mon.gov.ua/storage/app/media/pto/2021/02/24/Methodichni%20materialy%20kursu%20Navychky%20dlya%20uspishnoyi%20karyery_02_24.pdf
<i>Навчально-методична розробка курсу «Навички для успішної кар'єри» допоможе педагогічним працівникам забезпечити формування компетенцій у випускників закладів професійної (професійно-технічної) освіти для розвитку власної кар'єри у здобутій робітничій спеціальності.</i>	
Нестепчук В.В. Самоменеджмент: навч. посібник. – Рівне: НЕВГП, 2013. – 354с.	http://ep3.nuwm.edu.ua/8811/1/%D0%A1%D0%B0%D0%BC%D0%BE%D0%BC%D0%B5%D0%BD%D0%B5%D0%B4%D0%B6%D0%BC%D0%B5%D0%BD%D1%82.pdf

<p><i>Навчальний посібник містить науково-практичні надбання у сфері самоменеджменту, консультаційно-управлінський досвід щодо створення і функціонування соціальних самоорганізуючих систем.</i></p> <p><i>Посібник містить теоретичні матеріали для самостійного вивчення дисципліни і підготовки лекцій, контрольні запитання для самооцінки рівня знань, умінь і навичок самоменеджменту.</i></p>	
<p>Петров А. Ю., Махароблидзе А. В. Soft skills современного менеджера: командообразование и лидерские навыки : учебное пособие / А. Ю. Петров, А. В. Махароблидзе. — Екатеринбург : Изд-во Урал. ун-та, 2017. — 188 с.</p>	<p>https://elar.urfu.ru/bitstream/10995/54033/1/978-5-7996-2258-9_2017.pdf</p>
<p><i>Данное пособие рассматривает основные вопросы учебных курсов «Командообразование» и «Лидерство». Решающим фактором осуществления успешной бизнес-деятельности выступает объединение в команды тех профессионалов, которые способны работать в условиях нарастающей неопределенности, принимая решения самостоятельно, комбинаторно, оперативно и творчески. Таких профессионалов необходимо выявлять, объединять в команды и обучать взаимодействию.</i></p>	
<p>Селютін В. М. Самоменеджмент [Електронний ресурс] : навч. посібник / В. М. Селютін. – Електрон. дані. – Х. : ХДУХТ, 2017. – 1 електрон. опт. диск (CD-ROM); 12 см. – Назва з тит. екрана.</p>	<p>https://elib.hduht.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/2464/1/%D0%A1%D0%B0%D0%BC%D0%BE%D0%BC%D0%B5%D0%BD%D0%B5%D0%B4%D0%B6%D0%BC%D0%B5%D0%BD%D1%82.pdf</p>
<p><i>Навчальний посібник підготовлено відповідно до навчальної програми дисципліни «Самоменеджмент» і спрямовано на теоретичну і практичну підготовку студентів із питань особистісного розвитку менеджера; формування індивідуальних особливостей та поведінкових навичок, які необхідні майбутньому керівнику, розвитку у майбутніх менеджерів умінь організовувати особисту працю на підприємствах сфери гостинності та торгівлі.</i></p>	
<p>Сергеева Л. М., Кондратьева В. П., Хромей М. Я. Лидерство: навч. посібн. /за наук. ред. Л. М. Сергеевой. – Івано Франківськ. «Лілея НВ». 2015. – 296 с.</p>	<p>http://umo.edu.ua/images/content/depozitar/navichki_pracevlasht/liderstvo.pdf</p>
<p><i>У навчальному посібнику викладено сутність, технології, процеси та механізми розвитку лідерства як цілеспрямованого процесу формування відповідних якостей та навичок. Аспект проблеми лідерства враховує можливість формування і розвитку лідерських якостей шляхом навчання і самонавчання. Адресовано учням/студентам професійних навчальних закладів за спеціальністю «Комерційна діяльність», фахівцям, чия діяльність пов'язана з менеджментом.</i></p>	
<p>Юринець З.В. Самоменеджмент : навч. посібник / З. В. Юринець, О.В. Макара. – Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2014. – 272 с.</p>	<p>http://www.km.lviv.ua/wp-content/uploads/2016/04/Samomenedzhment.pdf</p>
<p><i>Розглянуто основи самоменеджменту, зокрема теоретичні засади, концепції, методологію та практичні рекомендації з питань самоуправління, самоорганізації. Самоменеджмент – важливий напрям у розвитку управлінської науки і має на меті впроваджувати головні управлінські процеси управління собою й управління власною діяльністю, управління персоналом, командами. Для студентів вищих навчальних закладів, науковців, викладачів, аспірантів, а також менеджерів, фахівців, широкого кола ділових людей, користувачів економічного та управлінського профілю.</i></p>	
<p>«Soft skills – невід'ємні аспекти формування конкурентоспроможності студентів у ХХІ столітті». –</p>	<p>https://knute.edu.ua/file/NjY4NQ==/f5e21f8fa4b196951d084e7e586ab1</p>

У збірнику тез доповідей міжвузівського науково-методичного семінару «Soft skills – невід’ємні аспекти формування конкурентоспроможності студентів у XXI столітті» розглянуто важливість і способи формування універсальних навичок, які реалізуються у всіх сферах діяльності і стають сьогодні надзвичайно популярними, адже спрямовані на розширення особистісних та професійних компетенцій таких як креативність, інтелектуальний розвиток, критичне мислення, комунікабельність, вміння працювати в команді.

**Документаційне
забезпечення
управління освітньою
діяльністю**

**СИЛАБУС
ОСВІТНЬОГО КОМПОНЕНТА**

ДОКУМЕНТАЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ УПРАВЛІННЯ ОСВІТНЬОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ

Назва курсу	Документаційне забезпечення управління освітньою діяльністю
Мета й завдання курсу	Мета - набуття знань щодо розуміння системної організації управлінського документування та керування документаційними процесами в закладах освіти, що є основою ефективної реалізації управлінських функцій; визначення основних положень документування управлінської інформації; формування системи знань про сучасні ділові документи, які використовуються у процесі діяльності навчальних закладів; ознайомлення з нормативною базою документаційних процесів в Україні; вивчення системи управлінської документації; формування вмінь грамотного складання основних документів, які використовуються в діяльності освітніх закладів.
Тривалість курсу	3 кредити, 90 годин Лекції – 12 год. Практичні заняття – 12 год. Самостійна робота – 66 год.
Результати навчання	У результаті вивчення курсу студент набуває <i>інтегральну компетентність</i> – розв’язувати складні спеціалізовані завдання та практичні проблеми в галузі інформаційної, бібліотечної та архівної справи або у процесі навчання, що передбачає застосування положень і методів інформаційної, бібліотечної та архівної справи й характеризуються комплексністю та невизначеністю умов; <i>загальні компетентності:</i> <ul style="list-style-type: none"> • здатність до абстрактного мислення, аналізу та синтезу; • здатність застосовувати знання у практичних ситуаціях; • здатність спілкуватися державною мовою як усно, так і письмово; • здатність працювати в команді; <i>фахові компетентності:</i> <ul style="list-style-type: none"> • здатність підтримувати ділову комунікацію з усіма суб’єктами інформаційного ринку, користувачами, партнерами, органами влади та управління, засобами масової інформації; • здатність проектувати та створювати документно-інформаційні ресурси, продукти та послуги; • здатність до подальшого навчання з високим рівнем автономності, постійного підвищення рівня інформаційної культури; • здатність опановувати та застосовувати технології системного аналізу інформаційної діяльності. Після опанування дисципліни здобувачі повинні: <i>знати:</i> <ul style="list-style-type: none"> • нормативні документи, що регламентують організацію роботи з документами та процеси укладання документації; • вимоги щодо укладання ОРД закладів освіти; • теоретичні засади створення та функціонування організаційно-розпорядчої та довідково-інформаційної документації; • правила організації роботи з документами в закладах освіти. <i>уміти:</i> <ul style="list-style-type: none"> • складати та оформлювати різні види організаційно-розпорядчої документації; • виконувати технічні операції щодо роботи з документами;

	<ul style="list-style-type: none"> • забезпечувати зберігання й користування управлінськими документами, що створюються в процесі діяльності закладу освіти.
Теми	<p>Тема 1. Нормативна база діловодства. Класифікація документів. Реквізити документів.</p> <p>Тема 2. Підготовка до складання й оформлення службових документів. Формуляр-зразок. Оформлення змінних реквізитів. Бланк службового документа.</p> <p>Тема 3. Організація документообігу. Основні принципи документообігу. Контроль за виконанням документів. Реєстрація документів.</p> <p>Тема 4. Організаційно-розпорядчі документи. Документування діяльності колегіальних органів.</p> <p>Тема 5. Довідково-інформаційні документи. Службові листи.</p> <p>Тема 6. Номенклатура справ. Формування й оформлення справ. Підготовка документів до передачі у відомчий архів.</p>
Орієнтація (на кого розрахований курс)	Курс розрахований на здобувачів вищої освіти / педагогічних / науково-педагогічних працівників.
Попередня підготовка	Уміння та навички роботи з ПК.
Як навчатися?	<p>Навчальний курс поєднує в собі аудиторний та позааудиторний види роботи, індивідуальні, колективні, групові форми навчальної діяльності. <i>Лекція</i> передбачає безпосередній контакт викладача з аудиторією, організацію діалогу з метою з'ясування рівня орієнтованості й пізнання студентів з проблем курсу, ступінь їх готовності до сприйняття навчального матеріалу. <i>Практичне заняття</i> передбачає детальний розгляд студентами окремих теоретичних положень курсу та формує вміння і навички їх практичного застосування шляхом індивідуального виконання відповідних завдань, вправ. Проведення практичних занять передбачає використання таких форм та методів роботи, як кейс-метод, дискусія, технологія ситуативного моделювання, мозковий штурм, робота в малих групах і т. ін. Практичне заняття включає: проведення попереднього контролю знань, умінь і навичок студентів; постановку загальної проблеми викладачем та її обговорення за участю студентів, розв'язування контрольних завдань, їх перевірку, оцінювання. Оцінки, отримані студентом за окремі практичні заняття, зараховуються під час виставлення підсумкової оцінки з цієї навчальної дисципліни.</p> <p>У процесі роботи за курсом студенти мають працювати з інформацією з різних джерел, зокрема з використанням мережі Інтернет, виконувати усні та письмові завдання, брати участь у виконанні навчальних проєктів. Теми занять та презентацій пов'язані із темами модулів, у межах яких здійснюється навчання.</p>
Методичне забезпечення	<ul style="list-style-type: none"> • Робоча програма з ОК • Силабус • Прев'ю навчального курсу • Електронна бібліотека за ОК • Анотована вебліографія наукових, науково-популярних джерел • Глосарій • Плани практичних занять • Завдання для поточного і підсумкового контролю

Навчальні матеріали

Базові

1. **Блощинська В. А.** Сучасне діловодство : навч. посіб. Київ : Центр навчальної літератури, 2005. 320 с.
2. **Глушик С. В., Дияк О. В., Шевчук С. В.** Сучасні ділові папери. Київ : А.С.К., 2008. 400 с.
3. **Деякі** питання документування управлінської діяльності : Постанова КМУ від 17 січня 2018 р. № 55. URL: <https://законодавство.com/kabineta-ministriv-postanovi/postanova-vid-sichnya-2018-deyaki-pitannya325819.html>.
4. **Діденко А. Н.** Сучасне діловодство : навч. посіб. Київ : Либідь, 2006. 384 с.
5. **Документально-інформаційні** комунікації: навч. посіб. / Ю. І. Палеха, Н. В. Мурейко, О. Г. Оксінок. Київ: Ліра-К, 2014. 386 с.
6. **ДСТУ 2732-2004.** Діловодство й архівна справа. Терміни та визначення. Київ: Держстандарт України, 2005. 53 с.
7. **ДСТУ 3844-99.** Державна уніфікована система документації. Формуляр-зразок. Вимоги до побудови. Київ : Держспоживстандарт України, 2000. 13 с.
8. **ДСТУ 4163-2003.** Уніфікована система організаційно-розпорядчої документації. Київ : Держстандарт України, 2003. 21с.
9. **ДК 010-98.** Державний класифікатор управлінської документації. Київ : Держстандарт України, 2013. 50 с.
10. **Загальне** діловодство: теорія та практика керування документацією із загальних питань / М. Ф. Безкровний, М. Ф. Кропивка, Ю. І. Палеха, Т. Д. Іщенко. Київ: Ліра-К, 2014. 456 с.
11. **Збірник** уніфікованих форм організаційно-розпорядчих документів. Київ, 2015. 100 с.
12. **Іванова Т. В.,** Піддубна Л. П. Діловодство в органах державного управління та місцевого самоврядування : навч. посіб. Київ : Центр учбової літератури, 2007. 360 с.
13. **Карпенко О. О.,** Матліна М. М. Сучасне діловодство : навч. посіб. Харків : Нац. аерокосм. ун-т „Харк. авіац. ін-т”, 2009. 75 с.
14. **Кислюк К. В.** Спеціальне документознавство: навч. посіб. для студ. вищих навч. закладів. Київ : Кондор, 2011. 192 с.
15. **Комова М. В.** Складання ділових документів : навч. посіб. Львів: Тріада плюс, 2007. 256 с.
16. **Матвієнко О.,** Цивін М. Основи організації електронного документообігу : навч. посіб. Київ : ЦУЛ, 2008. 112 с.
17. **Національний** стандарт України ДСТУ 4423-1:2005 „Інформація та документація. Керування документаційними процесами. Ч. 1. Основні положення”. Київ : Держспоживстандарт України, 2007. 28 с.
18. **Паламар Л. М.,** Кацавець Г. М. Українське ділове мовлення : навч. посіб. Київ : Либідь, 1997. 296 с.
19. **Палеха Ю. І.** Загальне діловодство: (теорія та практика керування документацією із загальних питань). Київ :Ліра-К, 2014. 624 с.
20. **Палеха Ю.** Управлінське документування : навч. посіб. [у 2 ч.]. Ч. 1. Ведення загальної документації (зі зразками сучасних ділових паперів). Київ : Вид-во Європ. ун-ту, 2001. 327 с.
21. **Палеха Ю. І.,** Леміш Н. О. Загальне діловодство : навч. посіб. 3-тє вид. Київ : Ліра-К, 2015. 432 с.
22. **Погребна Л.** Діловодство, яким воно повинно бути. Харків : Фактор, 2006. 402 с.

23. **Про Національний** архівний фонд та архівні установи : Закон України від 24 груд. 1993 р. № 3814-ХІІ. URL : <http://zakon2.rada.gov.ua>.
24. **Сморжанюк Т. П., Шрам Т. В., Рогальський Ф. Б.** Документаційне забезпечення управління : навч. посіб. ; за ред. Ф. Б. Рогальського. Київ : Вища шк., 2007. 254 с.
25. **Шевчук С. В.** Ділове мовлення. Модульний курс : підруч. Київ : Арій, 2009. 448 с.

Допоміжні

1. **Іванова Т. В.,** Піддубна Л. П. Муніципальне діловодство : навч. посіб. Київ : Либідь, 2003. 312 с.
2. **Комп'ютерні** технології в діловодстві: навч. посіб. / Шпортько О. В., Шпортько Л. В. та ін. ; за ред. О. В. Шпортька. 2-е вид., переробл. і допов. Рівне : РДГУ, 2013. 100 с.
3. **Компьютерное** делопроизводство : учеб. пособие / Е. С. Громов, М. В. Баканов, И. А. Печерских ; Кемеровский технологический ин-т пищевой промышленности. Кемерово, 2010. 236 с.
4. **Національний** стандарт України ДСТУ 4423-2:2005 „Інформація та документація. Керування документаційними процесами. Ч. 2. Настанови”. Київ : Держспоживстандарт України, 2007. 44 с.
5. **Перелік** типових документів, що утворюються в діяльності органів державної влади та місцевого самоврядування, інших установ, організацій і підприємств, із зазначенням термінів зберігання документів. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0571-12>.
6. **Порядок** роботи з електронними документами у діловодстві та їх підготовки до передавання на архівне зберігання. URL : <http://undiasd.archives.gov.ua/doc/porjadoc%20rob%>
7. **Про електронні** документи та електронний документообіг : Закон України від 22.05.2003 № 851-IV. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*. 2003. № 36.
8. **Про забезпечення** функціонування української мови як державної : Закон України від 25.04.2019 № 2704-VIII (Редакція станом на 11.09.2020). URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2704-19>.
9. **Про звернення** громадян : Закон України від 02.10.1996 № 393/96-ВР (Редакція станом на 01.01.2020). URL : <https://zakon.rada.gov.ua/go/393/96-вр>.
10. **Про інформацію** : Закон України від 02 жовт. 1992 р. № 2657-ХІІ. URL : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2657-12>.

Інформаційні ресурси

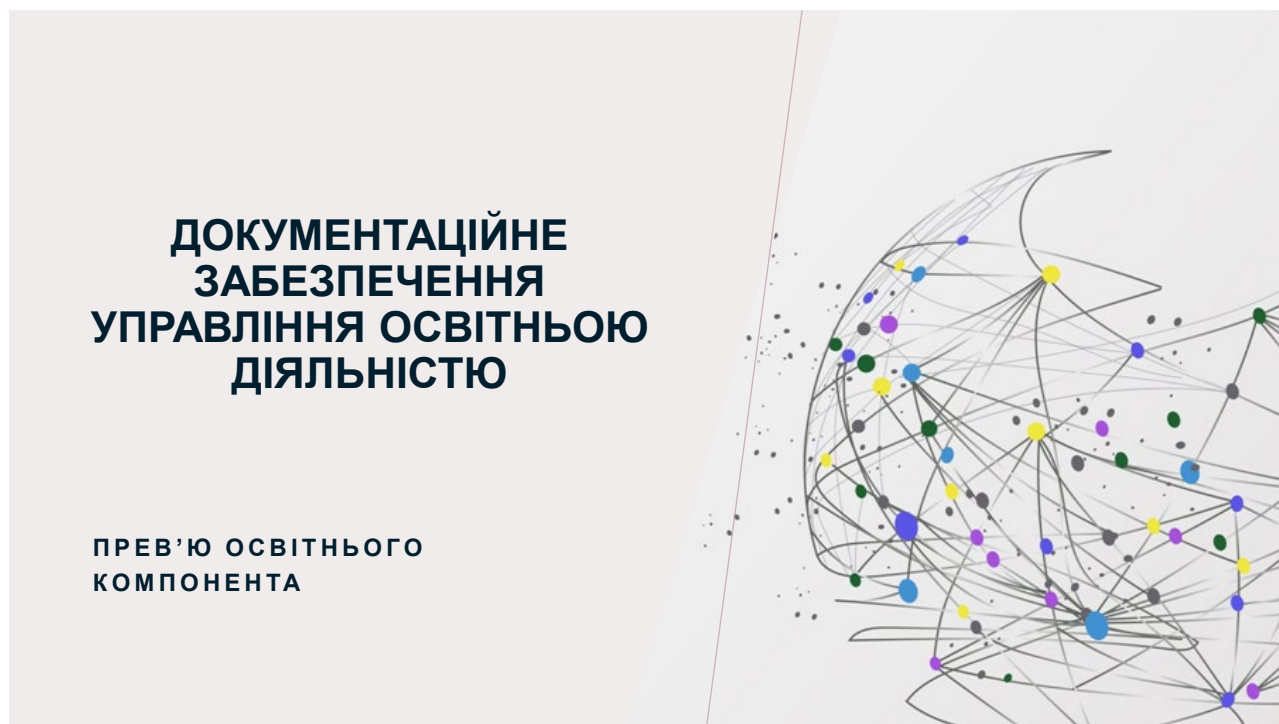
У процесі вивчення дисципліни використовується система інформаційних ресурсів: дидактичні, програмні, інтернет-мережа, бібліографічні, бібліотечні та ін. Серед них нормативно-правова база (закони, постанови, положення, накази), сайти Міністерства освіти і науки України, інтернет-ресурси, періодичні видання, наукові праці науковців НАПН України та науково-педагогічних працівників закладів вищої освіти, тези та матеріали наукових конференцій тощо. Зокрема:

1. **Порядок** роботи з електронними документами у діловодстві та їх підготовки до передавання на архівне зберігання. URL : <http://undiasd.archives.gov.ua/doc/porjadoc%20rob%>.
2. **Про електронні** документи та електронний документообіг : Закон України від 22.05.2003 № 851-IV. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*. 2003. № 36.
3. **Про забезпечення** функціонування української мови як державної :

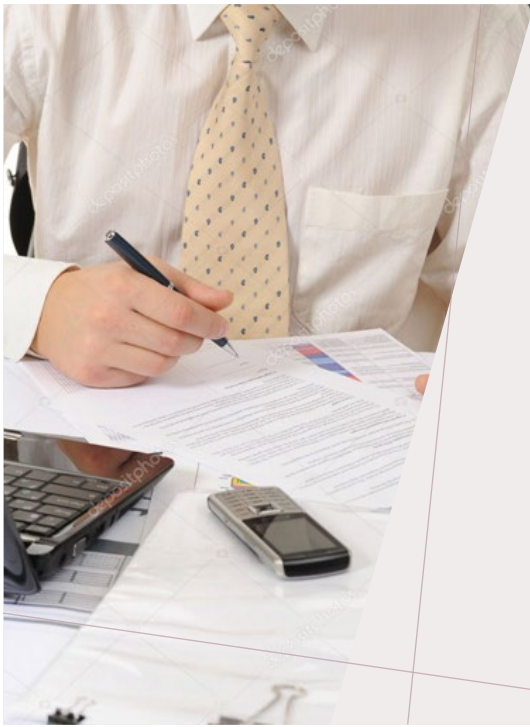
	<p>Закон України від 25.04.2019 № 2704-VIII (Редакція станом на 11.09.2020). URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2704-19.</p> <p>4. Про звернення громадян : Закон України від 02.10.1996 № 393/96-ВР (Редакція станом на 01.01.2020). URL : https://zakon.rada.gov.ua/go/393/96-вр.</p> <p>5. Про інформацію : Закон України від 02 жовт. 1992 р. № 2657-XII. URL : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2657-12.</p> <p>6. URL: https://rada.gov.ua.</p> <p>7. URL: https://mon.gov.ua/ua.</p> <p>8. URL: https://www.kmu.gov.ua/.</p>		
Необхідне устаткування	Мультимедійний проєктор. Комп'ютерний клас. Доступ до мережі Інтернет. Наявність платформи Moodle для роботи на освітньому порталі		
Спільні / індивідуальні види навчальної діяльності	<p><i>Лекція</i> (оглядова/тематична; лекція-бесіда, лекція-візуалізація)</p> <p><i>Практичні заняття</i> (презентація/дискусія/ технології ситуативного моделювання/метод кейс-стаді/робота в малих групах/тренінгові заняття/виконання вправ та завдань/ самостійна робота з джерелами інформації/ складання структурно-логічних схем, опорних конспектів)</p> <p><i>Виконання індивідуальних творчих завдань</i> (навчальний проєкт)</p>		
Форми поточного та підсумкового контролю	<p>Для <i>поточного контролю</i> використовується тестування; усне опитування; завдання на укладання різних видів документів. <i>Підсумковий контроль</i> – залік.</p> <p>Підсумкова оцінка за курс складається з суми оцінок, отриманих за виконання за виконання практичних завдань, самостійної роботи та контрольних модульних робіт. Максимальна оцінка становить 100 балів.</p>		
Критерії оцінювання (окремо для кожного виду діяльності)	Вид діяльності	Критерії оцінювання	Бали
	Виконання завдань практичних занять № 1 – № 6	Усі завдання виконані вчасно, у повному обсязі, з дотриманням вимог щодо укладання службових документів. Відповіді повні, логічні, оформлені належним чином з використанням основної та додаткової літератури.	0-50
	Виконання завдань самостійної роботи	Усі завдання виконані вчасно, обґрунтовані, повні, правильні, з використанням основної та додаткової літератури, мають творчий характер. Представлені вчасно для перевірки викладачем.	0-20
	КМР № 1	Представлено правильні й повні відповіді на тестові завдання модульного контролю.	0-15
	КМР № 2	Представлено правильні й повні відповіді на тестові завдання модульного контролю.	0-15
Усього за курс		100	
Політика курсу	<p>Курс спрямовано на організацію та розкриття творчого потенціалу, розвиток логічного, критичного та креативного мислення.</p> <ul style="list-style-type: none"> Усі завдання, передбачені цією програмою, мають бути виконані вчасно. У разі пропуску навчальних занять студент самостійно вивчає навчальний матеріал за наведеними в силабусі науковими та навчально-методичними джерелами та надає викладачеві до точки контролю. До перевірки допускаються лише письмові роботи з коректними посиланнями без наявності ознак плагіату. 		

	<ul style="list-style-type: none"> • Здобувач освіти має право на отримання додаткових роз'яснень та консультацій у разі виникнення питань або недостатнього засвоєння навчального матеріалу. • Відвідування лекцій та практичних занять є обов'язковим. За об'єктивних причин навчання може відбуватися дистанційно або за індивідуальним планом, який погоджується з деканатом та викладачем.
Забезпечення виконання принципів академічної доброчесності	<ul style="list-style-type: none"> • У процесі роботи необхідно дотримуватися Положення про академічну доброчесність учасників освітнього процесу ДЗ „Луганський національний університет імені Тараса Шевченка” (http://luguniv.edu.ua/wp-content/uploads/2019/12/polojakadembro2.pdf), відповідних принципів академічної доброчесності. • Письмові роботи, які надаються студентами, презентації мають бути авторськими, оригінальними. • Письмові роботи мають бути оформлені згідно зі встановленими правилами, з урахуванням вимог до цитування, подання відповідних покликань. • Виявлення ознак академічної недоброчесності в письмовій роботі студента є підставою для її незарахування викладачем, незалежно від масштабів плагіату чи обману.
Feedback курсу	Зворотний зв'язок здійснюється на основі чату, системи повідомлень на сторінці курсу на освітньому порталі ДЗ „Луганський національний університет імені Тараса Шевченка”.

**ПРЕВ'Ю ОСВІТНЬОГО КОМПОНЕНТА
«ДОКУМЕНТАЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ УПРАВЛІННЯ
ОСВІТНЬОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ»**

Слайд 1

ХТО ВОЛОДІЄ ІНФОРМАЦІЄЮ, ТОЙ ВОЛОДІЄ СВІТОМ

ВІНСТОН ЧЕРЧИЛЛЬ

- 80% робочого часу працівники витрачають на роботу з документами

Слайд 2

- Бездоганно складений документ – це не лише вагома складова іміджу організації, це запорука конкурентоспроможності та швидкості ухвалення управлінських рішень

Слайд 3

**ЩО
ВИВЧАТИМЕМО?
ЩО
ВМІТИМЕМО?**

- НОРМАТИВНІ ДОКУМЕНТИ, ЩО РЕГЛАМЕНТУЮТЬ ОРГАНІЗАЦІЮ РОБОТИ З ДОКУМЕНТАМИ;
- ВИМОГИ ДО СКЛАДАННЯ БЛАНКІВ ОРГАНІЗАЦІЇ;
- ОСОБЛИВОСТІ УКЛАДАННЯ ДОКУМЕНТІВ РІЗНИХ ВИДІВ;
- ВИДИ СЛУЖБОВИХ ДОКУМЕНТІВ, ПРИЗНАЧЕННЯ ТА СКЛАД ЇХ РЕКВІЗИТІВ;
- ДАТУВАННЯ ТА ПІДПИСАННЯ ДОКУМЕНТІВ
- ПРАВИЛА ЗАТВЕРДЖЕННЯ І УЗГОДЖЕННЯ ДОКУМЕНТІВ;

Слайд 4

**ЩО
ВИВЧАТИМЕМО?
ЩО
ВМІТИМЕМО?**

- ВИДИ ТА ФУНКЦІОНАЛЬНЕ ПРИЗНАЧЕННЯ СЛУЖБОВИХ ЛИСТІВ;
- ОФОРМЛЕННЯ КОПІЙ ДОКУМЕНТІВ;
- ОФОРМЛЕННЯ ДОДАТКІВ ДО ДОКУМЕНТІВ;
- ОРГАНІЗАЦІЮ ДОКУМЕНТООБІГУ;
- ПОРЯДОК СКЛАДАННЯ НОМЕНКЛАТУРИ СПРАВ
- ГОТУВАННЯ ДОКУМЕНТІВ ДЛЯ ПОДАЛЬШОГО ЗБЕРІГАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ ТОЩО.

Слайд 5

ЯКІ ФОРМИ ТА ТЕХНОЛОГІЇ БУДУТЬ ВИКОРИСТОВУВАТИСЬ ПІД ЧАС НАВЧАННЯ?

- Лекції;
- Практичні заняття;
- Презентації;
- Тести;
- Проекти;
- Випереджаючі завдання
- Робота в групах;
- Кейси тощо.

Слайд 6

ЩО ОТРИМАЄТЕ В РЕЗУЛЬТАТІ НАВЧАННЯ?

- Уміння складати різні види організаційно-розпорядчої документації: накази, розпорядження, протоколи, листи, довідки тощо.
- Правильно оформлювати реквізити документів;
- Практичні навички роботи із службовими документами;
- Знання основних етапів роботи з вхідними вихідними та внутрішніми документами;
- Опанування навичок роботи із контрольними документами;
- Уміння формувати документи у справу тощо.

Слайд 7

ЩО ВІЗЬМЕТЕ З СОБОЮ?

- Портфоліо зі зразками службових документів.

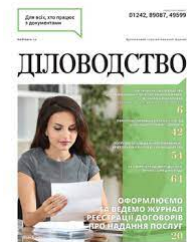
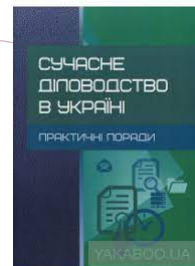
Слайд 8

ДЕ ЗНАЙТИ ІНФОРМАЦІЮ?

www.rada.gov.ua

www.esecretar.m CFR.ua

www.undiasd.archives.gov.ua

Слайд 9

ТЕОРЕТИЧНИЙ БЛОК

Лекція 1

Нормативні документи, що регламентують питання організації роботи з документами

Мета – вивчення нормативної бази та реквізитів службових документів.

Ключові слова: закон, підзаконний нормативний акт, інструкція, положення, реквізити.

Основні питання

1. Нормативна база діловодства.
2. Класифікація документів.
3. Реквізити службових документів.

Рекомендована література

1. Деякі питання документування управлінської діяльності : Постанова КМУ від 17 січня 2018 р. № 55. URL: <https://законодавство.com/kabineta-ministriv-postanovi/postanova-vid-sichnya-2018-deyaki-pitannya325819.html>.
2. ДСТУ 4163-2003. Уніфікована система організаційно-розпорядчої документації. Київ : Держстандарт України, 2003. 21с.
3. ДК 010-98. Державний класифікатор управлінської документації. Київ : Держстандарт України, 2013. 50 с.
4. Про затвердження Правил організації діловодства та архівного зберігання документів у державних органах, органах місцевого самоврядування, на підприємствах, в установах і організаціях : Наказ Міністерства юстиції від 18 червня 2015 року № 1000/5 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0736-15#Text>
5. Про електронні документи та електронний документообіг : Закон України від 22.05.2003 № 851-IV. Відомості Верховної Ради (ВВР). 2003. № 36.
6. Про забезпечення функціонування української мови як державної : Закон України від 25.04.2019 № 2704-VIII (Редакція станом на 11.09.2020). URL :<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2704-19>.
7. Про звернення громадян : Закон України від 02.10.1996 № 393/96-ВР (Редакція станом на 01.01.2020). URL : <https://zakon.rada.gov.ua/go/393/96-вр>.

1. Нормативна база діловодства – це сукупність чинних законів, нормативних актів і методичних документів, що регламентують технологію створення, опрацювання, зберігання і використання документів у діяльності установи, організації, підприємства, а також ті, що регламентують роботу діловодства – її структуру, функції, штат, технічне забезпечення тощо. Вона містить:

- законодавчі акти України у сфері інформації та документації;
- укази й розпорядження Президента України, що регламентують питання документаційного забезпечення на найвищому рівні;
- правові акти органів виконавчої влади (міністерств, відомств тощо);
- методичні документи з діловодства установ, організацій, підприємств;
- державні стандарти;
- уніфіковані системи документації;
- державну систему документаційного забезпечення управління, основні вимоги до документів і служб документаційного забезпечення.

2. Класифікація службових документів

Класифікація документів – це поділ документів на класи за ознаками схожості та відмінності.

Документи класифікують за різними ознаками:

за призначенням	організаційно-розпорядчі, інформаційно-довідкові, документи діяльності колегіальних органів, документи щодо особового складу, господарсько-договірні, обліково-фінансові тощо;
за найменуванням	статут, наказ, розпорядження, акт, автобіографія, заява та ін.; лише в службових листах назва виду документа не зазначається;
за складністю	прості, складні;
за способом фіксації інформації	письмові, графічні, фото-, фоно-, кінодокументи;
за формою	типові (стандартні), трафаретні, індивідуальні;
за місцем складання	внутрішні та зовнішні
за напрямом	вхідні та вихідні
за терміном виконання	звичайні безстрокові, термінові й дуже термінові
за походженням	службові, особові, особового походження
за ступенем доступу	Відкриті та з обмеженим доступом (конфіденційні та таємні)
за юридичною силою	справжні (істинні), фальшиві (підроблені)
за стадіями створення	оригінали, копії, витяги, дублікати
За терміном зберігання	постійного, тривалого та тимчасового

3. Реквізити службових документів

Реквізит (службового документа) – інформація, зафіксована в службовому документі для його ідентифікування, організування обігу і (або) надання йому юридичної сили.

Кожний різновид документа складається за певним зразком.

Формуляр-зразок (службового документа) – це модель побудови формуляра службового документа, що встановлює сферу його застосування, формат, розміри берегів, вимоги до конструкційної сітки та реквізити.

Державним стандартом ДСТУ 4163–2003 „Державна уніфікована система документації. Уніфікована система організаційно-розпорядчої документації. Вимоги до оформлювання документів” встановлено склад реквізитів документів і вимоги: до змісту й розміщення реквізитів документів; до бланків та оформлення документів; до документів, що виготовляються за допомогою друкувальних засобів.

Згідно з ДСТУ визначено такий склад реквізитів:

- 01 - зображення Державного Герба України, герба Автономної Республіки Крим
- 02 - зображення емблеми організації або товарного знака (знака обслуговування)
- 03 - зображення нагород
- 04 - код організації
- 05 - код форми документа
- 06 - назва організації вищого рівня
- 07 - назва організації
- 08 - назва структурного підрозділу організації
- 09 - довідкові дані про організацію
- 10 - назва виду документа
- 11 - дата документа
- 12 - реєстраційний індекс документа

- 13 - посилання на реєстраційний індекс і дату документа, на який дають відповідь
- 14 - місце складення або видання документа
- 15 - гриф обмеження доступу до документа
- 16 - адресат
- 17 - гриф затвердження документа
- 18 - резолюція
- 19 - заголовок до тексту документа
- 20 - відмітка про контроль
- 21 - текст документа
- 22 - відмітка про наявність додатків
- 23 - підпис
- 24 - гриф погодження документа
- 25 - візи документа
- 26 - відбиток печатки
- 27 - відмітка про засвідчення копії
- 28 - прізвище виконавця і номер його телефону
- 29 - відмітка про виконання документа і направлення його до справи
- 30 - відмітка про наявність документа в електронній формі
- 31 - відмітка про надійдення документа до організації
- 32 - запис про державну реєстрацію.

Питання для самоконтролю

1. Перерахуйте нормативні документи, що регламентують процеси роботи з документами в установі. Назвіть локальні нормативні документи установи, що регулюють питання організації роботи з документами.
2. За якими ознаками класифікують документи?
3. Що таке реквізит документа?
4. Дайте визначення поняття формуляр-зразок, бланк документа.
5. Назвіть вимоги до розташування реквізитів.

Лекція 2 Бланк організації

Мета – опанування правил оформлення змінних реквізитів службових документів; складання різних видів бланків організації.

Ключові слова: реквізити, бланк службового документа, берег документа/

Основні питання

1. Підготовка до складання й оформлення службових документів.
2. Бланк службового документа. Класифікація бланків.

Рекомендована література

1. Деякі питання документування управлінської діяльності : Постанова КМУ від 17 січня 2018 р. № 55 URL: <https://zakonodavstvo.com/kabineta-ministriv-postanovi/postanova-vid-sichnya-2018-deyaki-pitannya325819.html>.
2. ДСТУ 4163-2003. Уніфікована система організаційно-розпорядчої документації. Київ : Держстандарт України, 2003. 21с.
3. Загорецька О. Бланк установи з реквізитами двома мовами. *Секретарь-референт*. 2009. № 12. С. 14.
4. Методичні рекомендації щодо застосування ДСТУ 4163 – 2003 „Державна уніфікована система організаційно-розпорядчої документації. Вимоги до формлювання документів”. –

Київ : УНДІАСД, 2004. – 62 с.

5. Палеха Ю. І. Загальне діловодство: (теорія та практика керування документацією із загальних питань). Київ : Ліра-К, 2014. 624 с.

1. Підготовка до складання й оформлення службових документів

Кожний документ складається з окремих елементів - реквізитів. Розрізняють постійні й змінні реквізити документа. Постійні реквізити друкуються під час виготовлення бланка; змінні — фіксуються на бланку в процесі заповнення.

Довжина реквізиту - це кількість графічних знаків та пробілів, яка необхідна для розміщення реквізиту на документі.

Робоча площа документа - це площа уніфікованої форми чи бланка документа, призначена для заповнення основними реквізитами.

Береги документа - це площі, призначені для закріплення документа в технічних засобах зберігання, а також для нанесення спеціальних позначок та зображень.

Берег – відстань між краєм аркуша форми і початком робочої площі.

Бланки документів повинні мати такі береги:

30 мм – лівий

10 мм – правий

20 мм – верхній та нижній.

Лівий берег призначений для підшивки документів у справу, щоб їх було зручно читати, а також для нанесення реквізитів 02 – зображення емблеми організації, товарного знака, 03 – зображення нагород, 20 – позначки про контроль.

Правий берег – страховий запас, призначений для підрізання зношеного під час роботи з документом краю до мінімуму, а також він дозволяє закріпити документ у розмножувальних апаратах і зберігає край тексту від затирання.

Верхній берег – має естетичне значення та використовується для проставлення сторінок.

Нижній берег – для нанесення реквізитів 29 – відмітка про виконання документів і відправлення його до справи, 30 – відмітка про наявність документа в електронній формі, 31 – відмітка про надходження документа до організації.

Якщо документ оформлюється і на звороті аркуша, то лівий і правий береги на звороті міняються місцями (лівий 10мм, правий – 30мм), а верхній і нижній залишаються без змін.

2. Бланк службового документа. Класифікація бланків.

Бланки документів виготовляються друкарським способом, за допомогою комп'ютера та інших технічних засобів. З цією метою використовується папір високої якості, як правило білого кольору, хоча також дозволяється використання паперу слабких кремових або жовтих тонів. Нанесення постійних реквізитів та обмежувальних позначок здійснюється друкарськими фарбами або за допомогою комп'ютерної техніки.

Класифікація бланків

ДСТУ 4163-2003 класифікує бланки організаційно розпорядчих документів за такими ознаками:

- розміщенню реквізитів;
- автору документа;
- виду документа.
- В залежності від розташування реквізитів встановлено два види бланків:
- кутовий;
- поздовжній.

Залежно від автора документа розрізняють :

- бланк організації;
- бланк структурного підрозділу;
- бланк посадової особи.

Залежно від виду документа бланки поділяються на:

- загальний бланк;
- бланк листа;
- бланк конкретного виду документа, крім листа.

Відповідно до ДСТУ 4163-2003 для виготовлення бланків організаційно-розпорядчих документів використовують такі реквізити:

- зображення Державного герба України, герба Автономної Республіки Крим – 01;
- зображення емблеми організації або товарного знака (знака обслуговування) – 02;
- зображення нагород – 03;
- код організації за ЕДРПОУ – 04;
- код форми документа за ДКУД – 05;
- назва організації вищого рівня – 06;
- назва організації – 07;
- назва структурного підрозділу – 08;
- довідкові дані про організацію – 09;
- назва виду документа – 10;
- текст документа – 21 – використовують у разі застосування уніфікованих текстів документів (текстових шаблонів);

а також обмежувальні позначки для реквізитів:

- дата документа – 11;
- реєстраційний індекс документа – 12;
- посилання на реєстраційний індекс і дату документа – 13;
- місце складання або видання документа – 14;
- адресат – 16;
- заголовок до тексту – 19;
- відмітка про контроль – 20.

Проте не всі зазначені реквізити та обмежувальні позначки можуть одночасно бути зафіксовані на бланку. Навпаки, наявність одних із них виключає фіксування інших. Наприклад, зображення емблеми не розміщують на бланку, на якому зображено Державний герб України; місце складання або видання документа не вказують, якщо на бланку зазначені довідкові данні про організацію; назву виду документа не фіксують на бланках листів тощо.

Отже, склад реквізитів, необхідних при виготовленні бланка залежить від його виду.

Питання для самоконтролю

1. Які реквізити відносяться до змінних і чому?
2. Перерахуйте реквізити, які друкуються без відступу від межі лівого берега.
3. Назвіть всі реквізити, в яких проставляється дата.
4. Пригадайте реквізити, обов'язковим елементом яких є підпис.
5. Дайте визначення бланку організації.
6. Види бланків.
7. Оберіть правильний вид бланка для виготовлення таких документів: документ, що потребує затвердження, лист, лист іноземному діловому партнеру, наказ, бланк посадової особи.
8. Від чого залежить розміщення реквізитів на бланку?

Лекція 3

Організація документообігу

Мета – опанувати правила організації документообігу та контролю за виконанням службових документів.

Ключові слова: документообіг, вхідні документи, вихідні документи, внутрішні документи, реєстрація, контроль за виконанням документів.

Основні питання

1. Основні принципи документообігу.
2. Контроль за виконанням документів.
3. Реєстрація документів.

Рекомендована література

1. Діденко А. Н. Сучасне діловодство : навч. посіб. Київ : Либідь, 2006. 384 с.
2. Документально-інформаційні комунікації: навч. посіб. / Ю. І. Палеха, Н. В. Мурейко, О. Г. Оксіюк. Київ: Ліра-К, 2014. 386 с.
3. Іванова Т. В., Піддубна Л. П. Діловодство в органах державного управління та місцевого самоврядування : навч. посіб. Київ : Центр учбової літератури, 2007. 360 с.
4. Палеха Ю. І. Загальне діловодство: (теорія та практика керування документацією із загальних питань). Київ : Ліра-К, 2014. 624 с.
5. Погребна Л. Діловодство, яким воно повинно бути. Харків : Фактор, 2006. 402 с.

1. Основні принципи документообігу

Документообіг – це рух документів в установі / організації з часу їх отримання чи створення до завершення виконання або відправлення.

Розрізняють потоки *вхідних*, *вихідних* і *внутрішніх* документів.

Потік вхідних документів формують документи, що надходять з інших установ і які спрямовують керівникам, структурним підрозділам, окремим виконавцям.

Потік вихідних документів становлять документи, створені в установі, вони спрямовуються до інших установ, тобто виходять за її межі.

Потік внутрішніх документів формують документи, які створені й циркулюють в установі та не виходять за її межі. Сучасні дослідники документообігу вживають і такі терміни, як *висхідні* та *низхідні* документопотоки. *Висхідні* – це документи, спрямовані від нижчої інстанції до вищої, *низхідні* – від вищих інстанцій до підпорядкованих їм нижчих інстанцій.

Основними параметрами потоків документів є:

- напрям потоку, який визначається пунктами відправлення і призначення;
- обсяг потоку, який визначають кількістю документів;
- структура потоку, що визначається різновидами документів, авторством;
- режим потоку, який визначають періодичністю руху документів через пункти

опрацювання.

2. Контроль за виконанням документів

Контроль за виконанням документів забезпечує своєчасне і якісне вирішення питань, що містяться в документах. **Обов'язковому контролю підлягають законодавчі акти, розпорядчі й нормативні документи вищих організацій, основні документи установ-кореспондентів та власні документи з основної діяльності організацій, а також пропозиції, заяви та скарги громадян.**

Види контролю:

- за сутністю питання, поставленого в документі;
- за термінами виконання;
- за формою виконання.

Існують типові та індивідуальні терміни виконання документів. Індивідуальні визначаються керівником в резолюції або вказуються в тексті документа. Решта документів контролюється за типовими термінами, установленими для певних видів і категорій документів.

3. Реєстрація документів

Реєстрація документів – це засвідчення факту створення чи отримання документа шляхом присвоєння йому реєстраційного індексу й здійснення запису про це.

Основним принципом реєстрації документів є **одноразовість**: кожний документ повинен реєструватися в установі тільки один раз.

Документи реєструють, як правило, централізовано, тобто в одному місці – канцелярії. **Централізована реєстрація** характерна для невеликих державних установ, апаратів управління підприємств і організацій. Її переваги полягають у тому, що вона різко скорочує трудоємкість опрацювання документів та її вартість.

Децентралізована реєстрація характерна для великих установ, часто територіально роз'єднаних і передбачає наявність багатьох пунктів реєстрації.

Місце реєстрації документів визначають в інструкції з діловодства. Найчастіше – це канцелярія установи.

Основні правила реєстрації документів:

1. Документ реєструється лише один раз: вхідні документи – у день надходження або не пізніше наступного робочого дня, якщо документ надійшов у вихідний день; внутрішні та вихідні документи – у день підписання чи затвердження; у разі передачі зареєстрованого документа з одного структурного підрозділу в інший його повторно не реєструють. Телеграми реєструють терміново після отримання і відразу ж текст телеграми повідомляють адресату.

2. Документи реєструють у межах груп залежно від назви, автора й змісту. Окремо реєструють:

- закони України, акти та кореспонденцію Верховної Ради України, Президента України, Кабінету Міністрів;
- накази установи з основної діяльності;
- накази з адміністративно-господарчих питань;
- накази щодо особового складу;
- рішення колегії установи;
- заяви, пропозиції та скарги громадян;
- документи з обмеженим доступом;
- акти ревізій фінансово-господарської діяльності, бухгалтерські документи, заявки на матеріально-технічне постачання.

3. Під час реєстрації документам надають умовне позначення – **реєстраційний індекс**, який складається з порядкового номера в межах групи документів, що реєструють, та індексу за номенклатурою справ, питаннями діяльності, кореспондентами.

Під час реєстрації документа на лицьовій стороні його справа на нижньому полі ставиться реєстраційний штамп, на якому вказана скорочена назва організації і проставляється дата та індекс.

Індекс проставляється й у реєстраційній обліковій формі. Реєстраційні облікові форми поділяються на карткові, журнальні та електронні.

Питання для самоконтролю

-
1. Схарактеризуйте маршрути проходження вхідних, вихідних та внутрішніх документів.
 2. Як визначається обсяг документообігу організації?
 3. Перерахуйте документи, які не підлягають реєстрації.
 4. Як здійснюється контроль за виконанням документів?
 5. Перерахуйте наявні форми реєстрації документів.
 6. Які документи повинні реєструватися окремо?

Лекція 4

Складання та оформлення організаційно-розпорядчих документів

Мета – ознайомити студентів з організаційно-розпорядчими документами, вимогами до їх складання й оформлення.

Ключові слова: документ, реквізити, організаційно-розпорядчі документи, інструкція, правила, наказ, протокол, розпорядження.

Основні питання

1. Організаційно-розпорядчі документи.
2. Документування діяльності колегіальних органів.

Рекомендована література

1. Діденко А. Н. Сучасне діловодство : навч. посіб. Київ : Либідь, 2006. 384 с.
2. Документально-інформаційні комунікації: навч. посіб. / Ю. І. Палеха, Н. В. Мурейко, О. Г. Оксіюк. Київ: Ліра-К, 2014. 386 с.
3. Іванова Т. В., Піддубна Л. П. Діловодство в органах державного управління та місцевого самоврядування : навч. посіб. Київ : Центр учбової літератури, 2007. 360 с.
4. Палеха Ю. І. Загальне діловодство: (теорія та практика керування документацією із загальних питань). Київ : Ліра-К, 2014. 624 с.
5. Погребна Л. Діловодство, яким воно повинно бути. Харків : Фактор, 2006. 402 с.
6. Про затвердження Правил організації діловодства та архівного зберігання документів у державних органах, органах місцевого самоврядування, на підприємствах, в установах і організаціях : Наказ Міністерства юстиції від 18 червня 2015 року № 1000/5 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0736-15#Text>
7. ДСТУ 4163-2003. Уніфікована система організаційно-розпорядчої документації. Київ : Держстандарт України, 2003. 21с.

Організаційно-розпорядчі документи складають найбільшу систему документації, що функціонує на підприємствах різних видів та сфери діяльності.

 Організаційно-розпорядчі документи повинні укладатися відповідно до нормативно-правових актів. Жодний з них не може містити положень, що суперечать чинному законодавству. Особливу увагу при укладанні організаційно-розпорядчої документації концентрують на формулюванні основних положень конкретного рішення.

Створення документів організаційно-розпорядчої діяльності регламентує ДСТУ 4163-2003 „Державна уніфікована система документації. Уніфікована система організаційно-розпорядчої документації. Вимоги до оформлювання документів”.

Положення – це правовий акт, що встановлює основні правила організаційної діяльності державних органів, їх структурних підрозділів, а також підпорядкованих установ, організацій і підприємств (філій). Положення можуть регламентувати діяльність посадових осіб.

Положення бувають типові й індивідуальні. Типові розробляються і, як правило, затверджуються вищими органами управління для системи установ і підприємств. Індивідуальні – на основі типових і затверджуються керівниками організації чи установи.

Інструкція – це зведення правил, детальні настанови, приписи керівного органу чи особи службовим особам або органам, обов’язкові для виконання.

Інструкція затверджується вищими органами або керівниками організацій (чи їхнім наказом із зазначенням номера та дати видання). На інструкції може бути помітка про те, що вона є додатком до розпорядчого документа.

Посадова інструкція – документ, що визначає організаційно-правове становище працівника у структурному підрозділі й забезпечує умови для його ефективної праці.

Наказ – це розпорядчий документ, який видає керівник підприємства, організації, установи на правах єдиноначальності і в межах своєї компетенції. Створюється наказ на основі й для виконання законів, постанов і розпоряджень уряду, наказів і директивних вказівок вищих органів, а також вирішення оперативних питань діяльності конкретного органу. За призначенням розрізняють накази із загальних питань, адміністративно-господарчої діяльності та щодо особового складу.

Розпорядження – акт управління, виданий посадовою особою чи державним органом владного характеру в межах наданої компетенції для вирішення оперативних питань. Має обов’язкову силу для громадян чи організацій, кому вона адресована.

Розпорядження видають Кабінет Міністрів України, місцеві ради, представники Президента України на місцях, а також організації, установи та службові особи. Вони містять певне коло питань і діють протягом зазначеного в них терміну. Можуть бути загальними для всього колективу або стосуватися конкретних ланок його роботи й окремих громадян.

Документування діяльності колегіальних органів

Результати діяльності колегіальних органів документуються ухвалами, постановами, рішеннями, що приймаються шляхом розгляду певних питань на засіданнях колегіальних органів. Хід засідань нарад, зборів фіксується секретарем у протоколах.

Документування діяльності колегіальних органів має кілька етапів, перший із яких – складання плану роботи ради, установи тощо.

Протокол – документ діяльності колегіальних органів, у якому фіксуються місце, час і хід засідань, нарад, зборів, конференцій тощо, склад присутніх, зміст заслуханих доповідей, виступів та ухвали з обговорюваних питань.

За способом і повнотою запису протоколи поділяються на такі групи:

1. Стислі, у тексті яких фіксуються лише ухвали.
2. Повні, які містять, крім ухвали, виступи доповідачів та інших учасників зборів, наради тощо.

3. Стенографічні, у яких усі виступи записано дослівно. При стенографічному оформленні протоколу сьогодні застосовується фонозапис, який потім розшифровується. В окремих випадках, наприклад, під час захисту кандидатських та докторських дисертацій до розшифрованої стенограми додається фонограма на магнітному носіїві інформації та відеозапис.

Протоколи оформлюються на загальних бланках формату А4 або на чистих аркушах паперу.

Витяг (із службового документа) – це частина тексту протоколу, уривок з протоколу.

При оформленні витягу з протоколу обов'язково пишуть вступну частину, зокрема питання порядку денного, з якого робиться витяг, а потім з основної частини дослівно виписується текст потрібного розділу. Як правило, витяг роблять з одного питання порядку денного.

Обов'язковим елементом витягу є його засвідчення відповідальною особою у встановленому порядку.

Питання для самоконтролю

-
1. У чому полягає призначення організаційно-розпорядчих документів?
 2. Який нормативний документ регламентує укладання організаційно-розпорядчої документації?
 3. Дайте визначення таких ділових документів: положення, інструкція, правила, наказ, розпорядження.
 4. Назвіть реквізити інструкції та наказу.
 5. Що таке протокол? Які бувають протоколи відповідно до обсягу?
 6. Що таке витяг з протоколу?

Лекція 5

Складання та оформлення довідково-інформаційної документації

Мета – ознайомити студентів з вимогами щодо укладання довідково-інформаційної документації, засвоїти правила оформлення документів цього виду.

Ключові слова: документ, реквізит, текст документа, довідково-інформаційні документи, довідка, рецензія, відгук, доповідна та пояснювальні записки, лист.

Основні питання

1. Довідково-інформаційні документи.
2. Службові листи.

Рекомендована література

1. **Документально-інформаційні** комунікації: навч. посіб. / Ю. І. Палеха, Н. В. Мурейко, О. Г. Оксіюк. Київ: Ліра-К, 2014. 386 с.
2. **Загорецька О.** Доповідна й службова записки. *Секретарь-референт: Всё о работе и для работы секретаря.* 2013. № 4. С. 40 – 45
3. **Іванова Т. В.,** Піддубна Л. П. Діловодство в органах державного управління та місцевого самоврядування : навч. посіб. Київ : Центр учбової літератури, 2007. 360 с.
4. **Палеха Ю. І.** Загальне діловодство: (теорія та практика керування документацією із загальних питань). Київ : Ліра-К, 2014. 624 с.
5. **Погребна Л.** Діловодство, яким воно повинно бути. Харків : Фактор, 2006. 402 с.
6. **ДСТУ 4163-2003.** Уніфікована система організаційно-розпорядчої документації. Київ : Держстандарт України, 2003. 21с.
7. **Сельченкова С.** Різновиди службових листів. *Електронний журнал. Секретарь-референт.* 2016. № 2. URL: <https://esecretar.mcfr.ua/467090>

1. Довідково-інформаційні документи

Довідково-інформаційні документи — це документи, що містять інформацію про фактичний стан справ в організації, який є підставою для видання розпорядчих документів. Вони мають допоміжний характер відповідно до організаційно-розпорядчих документів, не є обов'язкові для виконання на відміну від них. Інформація, що в них міститься, може спонукати до дії або бути лише доведена до відома.

Відгук – документ, що містить висновки вповноваженої особи чи установи щодо запропонованих на розгляд вистави, творів мистецтва, фільму тощо.

Рецензія – це критичний відгук (дає аналіз і оцінку) на художній твір, друковану наукову працю тощо.

Довідка – це службовий документ, який містить опис та підтвердження тих чи інших фактів або подій з життя й діяльності окремих громадян і обставини діяльності установ, організацій тощо. Довідки поділяються на дві групи: ті, що містять інформацію про факти й події службового характеру; засвідчують якийсь юридичний факт. Оскільки ситуації, з приводу яких видають довідки, досить типові, використовують уніфіковані трафаретні бланки.

Довідки, що направляються за межі установ, як правило, оформляють на загальних бланках, а ті, що подаються в межах установ, – на чистих аркушах паперу формату А4 або А5.

Доповідна записка – це службовий документ, адресований керівникові організації, у якому автор інформує про ситуацію, що склалася, описується певний факт, подія. Розрізняють *внутрішні* доповідні записки, що адресуються керівникові установи чи структурного підрозділу, і *зовнішні*, адресовані керівнику вищої організації.

Текст доповідної записки чітко поділяється на дві частини: у першій – констатуючій (описовій) – наводять факти або описують ситуацію, а в другій – викладають пропозиції, прохання.

Внутрішні доповідні записки оформляють на чистому аркуші паперу від руки. Зовнішні доповідні записки оформляють на загальних або спеціальних бланках формату А4 або А5.

Пояснювальна записка – це документ, адресований на ім'я керівника, у якому пояснюються явища чи факти, що сталися, виконання роботи тощо.

2. Службові листи

Листування – один із найпоширеніших засобів зв'язку між людьми в сфері управління, бізнесу тощо. Лист має суттєві переваги над іншими засобами передавання інформації. З упровадженням в роботу служб документаційного забезпечення управління електронних форм роботи з документами значно розширилися можливості передачі та обміну інформацією. До того ж ділове листування є порівняно дешевою формою спілкування.

Службовий документ, що відправляється з організації, справляє перше враження про установу, саме тому службовий лист повинен бути бездоганий у всіх розуміннях. Юридично правильно оформлений, однозначний за змістом, бездоганий з погляду структури, написаний

довершеною в стилістичному й орфографічному відношеннях мовою та виготовлений на бланку організації з відтворенням усіх необхідних реквізитів лист – запорука успіху справи, бо він сприятиме створенню позитивного враження на перших (безособистісних) етапах спілкування з вітчизняним чи зарубіжним діловим партнером.

Головним реквізитом службового листа є текст, що повинен чітко й переконливо відбивати причину і мету його написання, розкривати суть конкретної справи. Структура службового листа складається з наступних складових: вступ, докази, висновки й закінчення.

За змістом та характером інформації службові листи поділяються на багато різновидів. Розглянемо класифікацію, запропоновану директором департаменту діловодства, формування, зберігання та обліку документів Національного архівного фонду Державної архівної служби України, канд. іст. наук С. Сельченковою.

Класифікація службових листів за С. Сельченковою

Інформаційні листи	засіб повідомлення адресатам офіційних відомостей.
Листи-повідомлення	У листах-повідомленнях адресатів інформують про певні події, факти, що становлять взаємний інтерес.
Листи-сповіщення	покликані інформувати про публічні заходи — конкурси, наради, семінари, виставки, конференції тощо. За стилем ці листи подібні до листів-запрошень та інформаційних листів
Гарантійні листи	фіксують зобов'язання або підтвердження певних умов співпраці. Гарантії та підтвердження зазвичай стосуються умов оплати, якості або постачання продукції, надання послуг, оренди, строків виконання робіт чи замовлень тощо.
Листи-пропозиції	розсилаються потенційним партнерам з метою висвітлення та пропонування товарів, послуг, співпраці тощо. Пропозиція може бути надіслана з ініціативи організації-автора (продавця) або у відповідь на лист-запит.
Листи-прохання	метою якого є одержання інформації, послуг, товарів, ініціювання певних дій, необхідних організації-автору. Значна кількість управлінських ситуацій є приводом для написання листів-прохань.
Листи-заявки	складають, якщо організація бажає взяти участь у заході або одержати послуги, які проводить (надає) інша структура.
Листи-підтвердження	у підтвердженнях стисло характеризують одержані матеріали або предмет, щодо якого досягнуто згоди (скажімо, викладають суть попередньої домовленості).
Листи-нагадування	містить інформацію про наближення чи закінчення терміну виконання зобов'язань, домовленостей, проведення заходів, завдань тощо.
Листи-вимоги	складають, щоб примусити адресата до виконання зобов'язань, за умови серйозного порушення домовленостей і безрезультатності неодноразових нагадувань про це.
Претензійні(рекламаційні) листи	являє собою повідомлення про невідповідність товару або послуг вимогам, заявленим у договорі. Мета претензії (рекламації) — відшкодувати збитки, отримані в результаті порушення умов договору.
Листи-запити	направляють з метою одержання певних офіційних відомостей або документів.
Листи-запрошення	різновид листів-повідомлень. Однак, вирізняє їх довільна форма викладення тексту та оформлення. Запрошення

	можна складати не на бланках, із застосуванням графічних дизайнерських елементів, на аркушах нестандартних форматів, у т. ч. кольорових.
Листи-подяки	надсилають організаціям, посадовим особам або громадянам з метою засвідчення почуття вдячності за послугу, допомогу, підтримку, надіслане запрошення тощо.
Листи-вибачення	висловлюють прохання вибачити за певну провину: несвоєчасне виконання замовлення, запізнення на зустріч, бухгалтерські помилки, порушення умов договору тощо.
Листи-вітання	надсилають у зв'язку з урочистими подіями: з нагоди свят, ювілеїв, днів народження, обрання на посаду, успішного завершення справи тощо.

Листи оформлюють на бланку організації або на звичайному аркуші паперу (наприклад, якщо це буде спільний лист) формату А4 або А5.

Лист, надрукований на бланку повинен мати такі реквізити:

1. Дата та реєстраційний індекс;
2. Посилання на реєстраційний індекс і дату документа, на який дають відповідь;
3. Адресат;
4. Резолюція;
5. Відмітка про контроль;
6. Заголовок до тексту;
7. Текст;
8. Відмітка про наявність додатків;
9. Підпис;
10. Візи;
11. Печатка (для гарантійних листів);
12. Прізвище виконавця та номер його телефону.
13. Відмітка про виконання документа і направлення його до справи;
14. Відмітка про надійдення документа до організації.

Листи обов'язково реєструють після підписання керівником організації в службі документаційного забезпечення управління.

Питання для самоконтролю

1. Які документи належать до довідково-інформаційних?
2. Яка різниця між рецензією і відгуком?
3. Які реквізити містять доповідна й пояснювальна записка?
4. Які існують різновиди листів?
5. Назвіть вимоги щодо оформлення службових листів.

Лекція 6

Номенклатура справ

Мета – ознайомити студентів з призначенням номенклатури справ, принципами її побудови та видами номенклатур.

Ключові слова: номенклатура справ, групування документів; індивідуальна, рекомендована і типова номенклатура.

Основні питання

1. Номенклатура справ.
2. Формування й оформлення справ.
3. Підготовка документів до зберігання. Формування справ.

Рекомендована література

1. Деякі питання документування управлінської діяльності : Постанова КМУ від 17 січня 2018 р. № 55. URL: <https://zakonodavstvo.com/kabineta-ministriv-postanovi/postanova-vid-sichnya-2018-deyaki-pitannya325819.html>.
2. Загорецька О. Номенклатура справ структурного підрозділу: організаційний відділ. Секретар-референт. 2014 № 5,6 URL: https://undiasd.archives.gov.ua/doc/zmi/SR_05-06_2014_Zag.pdf
3. Іванова Т. В., Піддубна Л. П. Діловодство в органах державного управління та місцевого самоврядування : навч. посіб. Київ : Центр учбової літератури, 2007. 360 с.
4. Іванченко І., Мартинюк Т. Номенклатура справ: створюємо за правилами. URL : <https://www.kadrovik01.com.ua/article/3391-nomenklatura-sprav-stvoryumo-za-pravilami>
5. Про затвердження Правил організації діловодства та архівного зберігання документів у державних органах, органах місцевого самоврядування, на підприємствах, в установах і організаціях : Наказ Міністерства юстиції від 18 червня 2015 року № 1000/5 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0736-15#Text>

1. Номенклатура справ

Номенклатура справ – це систематизований перелік найменувань справ, створених у діловодстві, оформлений у відповідному порядку із зазначенням термінів зберігання справ. Номенклатура справ є обов'язковим для кожної установи документом, який складається для створення єдиної системи формування справ, забезпечення їх обліку, швидкого пошуку документа за його змістом та видом, відбору документів на державне зберігання у процесі ведення діловодства.

Існують три види номенклатури справ: типова, примірня та індивідуальна.

Типова номенклатура справ установлює типовий склад справ для установ, однорідних за характером діяльності, з єдиною системою індексації, і є нормативним актом.

Примірня номенклатура справ установлює примірний склад справ для установ, однорідних за характером діяльності, але різних за структурою, і має рекомендаційний характер.

Типові та примірні номенклатури справ розробляються органами вищого рівня для мережі підвідомчих установ та використовуються останніми як методичні посібники під час складання індивідуальних номенклатур справ.

Індивідуальна номенклатура справ складається з конкретних номенклатур справ структурних підрозділів і оформляється у зведену номенклатуру.

Реквізити номенклатури справ: назва установи, організації; назва виду документа; гриф затвердження; дата; індекс (номер); місце складання; заголовок до тексту; текст (у формі таблиці); підпис; гриф погодження, візи.

Кожна справа, включена до номенклатури справ, повинна мати умовне позначення (арабськими цифрами) – індекс. Індекс справи складається з номера структурного підрозділу та порядкового номера справи в межах самостійного структурного підрозділу (01/10).

У кінці діловодного року номенклатура справ обов'язково закривається підсумковим записом. Підсумковий запис скріплює своїм підписом керівник діловодної служби (у структурному підрозділі – відповідальна за діловодство особа). Про наявність заведених за рік справ повідомляється архів установи. Зведена номенклатура справ, як і номенклатура справ структурного підрозділу, щорічно (не пізніше листопада – грудня) переглядається, аналізується й уточнюється. Після внесення змін номенклатура справ передруковується і затверджується в установленому порядку. Зведена номенклатура справ підлягає повторному перескладанню і перепогодженню з відповідним державним архівом один раз на п'ять років або в разі змін у структурі, функціях та характері роботи установи.

2. Формування й оформлення справ

Справа – це сукупність документів, які стосуються одного питання чи ділянки діяльності й уміщені в окрему обкладинку.

Формування справи – це визначення належності документів до певної справи й систематизація документів усередині справи. Правильне формування справ сприяє оперативному пошукові потрібних документів, збереженню їх, упорядкуванню діловодства.

При формуванні справ рекомендується дотримуватися таких вимог:

- у справі вміщуються документи, робота над якими завершена;
- документи, що підшиваються до справи, повинні бути оригіналами або завіреними копіями;
- документи різних термінів зберігання формуються в різні справи;
- документи, що стосуються одного питання, формуються в одну справу;
- у справу формується один примірник документа;
- кожен уміщений у справу документ повинен бути правильно оформлений, мати дату, підпис, позначку про виконання тощо;
- у справу формуються, як правило, документи одного року (крім перехідних справ);
- у справу не підшиваються ті документи, що підлягають поверненню, а також чернетки;
- документи всередині справи повинні розташовуватися в хронологічній або нумераційній послідовності;
- документи обмеженого доступу формуються окремо від решти документів;
- розпорядчі документи разом з додатками до них групуються за їх видами та хронологією. При цьому накази з питань основної діяльності, щодо особового складу, різних адміністративно-господарських питань необхідно розмішувати в різні справи.

3. Підготовка документів до зберігання. Формування справ

Закінчені в діловодстві справи постійного і тимчасового (понад 10 років) зберігання підлягають здаванню до архіву організації для зберігання і наступного користування. Справи тимчасового зберігання (до 10 років включно) можуть передаватися до архіву організації за погодженням з її керівником.

Архів – це установа чи її структурний підрозділ, що організує і забезпечує відбирання, нагромадження архівних документів, їх облік, зберігання, користування ними. Неправильно застосовувати термін «архів» до **архівосховища** – спеціально обладнаного приміщення, призначеного для зберігання архівних документів.

Підготовка документів до передання до архіву організації містить:

- експертизу цінності документів;
- оформлення справ;
- складання описів справ.

Формування справи – це комплекс процесів, спрямованих на підготовлення справи до зберігання та користування.

Оформлювання справи передбачає:

- перекладання документів у справі з розташуванням їх у прямому порядку, тобто зверху повинні знаходитися документи, датовані раніше, а знизу – датовані пізніше;
- нумерацію аркушів у справі;
- складання *внутрішнього опису документів справи*;
- складання *засвідчувального напису справи*;
- підшивання або опрацювання справи;
- оформлення обкладинки (титульного аркуша) справи.

Усі аркуші у справі, крім аркушів засвідчувального напису і внутрішнього опису, нумеруються арабськими цифрами суцільною нумерацією в правому верхньому куті простим м'яким олівцем або механічним нумератором. Чорнило, пасту або кольорові олівці застосовувати для нумерації листів не дозволяється. Листи внутрішнього опису документів справи нумеруються окремо.

Питання для самоконтролю

1. Дайте визначення поняття номенклатура справ.
2. Назвіть види номенклатури справ.
3. У скількох примірниках складається номенклатура справ?

4. Перерахуйте вимоги, яких необхідно дотримуватися при формуванні справ.

ПРАКТИЧНИЙ БЛОК

Практичне заняття 1

Нормативні документи, що регламентують питання організації роботи з документами

Мета – вивчення нормативної бази та реквізитів службових документів.

Ключові слова: закон, підзаконний нормативний акт, інструкція, положення, реквізити.

Основні питання

1. Нормативна база діловодства.
2. Класифікація документів.
3. Реквізити службових документів.

Рекомендована література

1. **Деякі** питання документування управлінської діяльності : Постанова КМУ від 17 січня 2018 р. № 55. URL: <https://законодавство.com/kabineta-ministriv-postanovi/postanova-vid-sichnya-2018-deyaki-pitannya325819.html>.
2. **ДСТУ 4163-2003**. Уніфікована система організаційно-розпорядчої документації. Київ : Держстандарт України, 2003. 21с.
3. **ДК 010-98**. Державний класифікатор управлінської документації. Київ : Держстандарт України, 2013. 50 с.
4. **Про затвердження** Правил організації діловодства та архівного зберігання документів у державних органах, органах місцевого самоврядування, на підприємствах, в установах і організаціях : Наказ Міністерства юстиції від 18 червня 2015 року № 1000/5 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0736-15#Text>
5. **Про електронні** документи та електронний документообіг : Закон України від 22.05.2003 № 851-IV. Відомості Верховної Ради (ВВР). 2003. № 36.
6. **Про забезпечення** функціонування української мови як державної : Закон України від 25.04.2019 № 2704-VIII (Редакція станом на 11.09.2020). URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2704-19>.
7. **Про звернення** громадян : Закон України від 02.10.1996 № 393/96-ВР (Редакція станом на 01.01.2020). URL : <https://zakon.rada.gov.ua/go/393/96-вр>.

Практичні завдання

1. На підставі лекції та нормативних документів визначте локальні нормативні акти, які регламентують організацію роботи з документами в установі.
2. Зробіть класифікацію обраного вами документа (наказ, розпорядження, лист тощо).
3. Завдання для портфолію. За допомогою комп'ютера складіть наступні реквізити:
 - Реквізити, що друкуються без відступу від межі лівого берега;
 - Всі можливі варіанти реквізиту адресат;
 - Гриф затвердження (посадовою особою та нормативним документом);
 - Гриф погодження (посадовою особою та нормативним документом).

Практичне заняття 2

Бланк організації

Мета – опанування правил оформлення змінних реквізитів службових документів; складання різних видів бланків організації.

Ключові слова: реквізити, бланк службового документа, берег документа.дискусія

Основні питання

1. Підготовка до складання та оформлення службових документів.
 - 1.1. Постійні та змінні реквізити.
 - 1.2. Датування документів.
 - 1.3. Затвердження документів.
 - 1.4. Візування документів.
 - 1.5. Оформлення додатків до документів.
 - 1.6. Накладання резолюції.
 - 1.7. Підписання службових документів.
2. Бланк службового документа.
3. Класифікація бланків.

Рекомендована література

1. Деякі питання документування управлінської діяльності : Постанова КМУ від 17 січня 2018 р. № 55 URL: <https://законодавство.com/kabineta-ministriv-postanovi/postanova-vid-sichnya-2018-deyaki-pitannya325819.html>.
2. ДСТУ 4163-2003. Уніфікована система організаційно-розпорядчої документації. Київ : Держстандарт України, 2003. 21с.
3. Загорецька О. Бланк установи з реквізитами двома мовами. *Секретарь-референт*. 2009. № 12. С. 14.
4. Методичні рекомендації щодо застосування ДСТУ 4163 – 2003 „Державна уніфікована система організаційно-розпорядчої документації. Вимоги до формлювання документів”. – Київ : УНДІАСД, 2004. – 62 с.
5. Палеха Ю. І. Загальне діловодство: (теорія та практика керування документацією із загальних питань). Київ : Ліра-К, 2014. 624 с.

Практичні завдання

1. З'ясуйте, які реквізити відносяться до постійних, а які до змінних і чому?
2. Дайте відповідь: чим оформлення внутрішнього погодження відрізняється від зовнішнього?
3. Завдання для портфолію. За допомогою комп'ютера складіть наступні бланки:
 - Бланк листа з кутовим розташуванням реквізитів;
 - Бланк конкретного виду документа з поздовжнім розташуванням реквізитів

Практичне заняття 3

Теоретичні Організація документообігу технології навчання

Мета – опанувати правила організації документообігу та контролю за виконанням службових документів.

Ключові слова: документообіг, вхідні документи, вихідні документи, внутрішні документи, реєстрація, контроль за виконанням документів.

Основні питання

1. Основні принципи документообігу.
2. Опрацювання вхідної кореспонденції.
3. Опрацювання вихідної та внутрішньої документації.
4. Контроль за виконанням документів.
5. Реєстрація документів.
6. Форми реєстрації.

Рекомендована література

1. Діденко А. Н. Сучасне діловодство : навч. посіб. Київ : Либідь, 2006. 384 с.
2. Документально-інформаційні комунікації: навч. посіб. / Ю. І. Палеха, Н. В. Мурейко, О. Г. Оксіюк. Київ: Ліра-К, 2014. 386 с.
3. Іванова Т. В., Піддубна Л. П. Діловодство в органах державного управління та місцевого самоврядування : навч. посіб. Київ : Центр учбової літератури, 2007. 360 с.
4. Палеха Ю. І. Загальне діловодство: (теорія та практика керування документацією із загальних питань). Київ : Ліра-К, 2014. 624 с.

5. **Погребна Л.** Діловодство, яким воно повинно бути. Харків : Фактор, 2006. 402 с.

Практичні завдання

1. Складіть схему проходження вхідної, вихідної та внутрішньої документації.
2. Створіть реєстраційну форму для реєстрації вхідної, вихідної та внутрішньої документації.
3. Зареєструйте документи (документи надаються викладачем під час практичного заняття).

Практична робота 4

ТЕМА: Складання та оформлення організаційно-розпорядчих документів

Мета – ознайомити студентів з організаційно-розпорядчими документами, вимогами до їх складання й оформлення.

Ключові слова: документ, реквізити, організаційно-розпорядчі документи, інструкція, правила, наказ, протокол, розпорядження.

Основні питання

1. Організаційно-розпорядчі документи.
 - 1.1. Положення.
 - 1.2. Інструкція.
 - 1.3. Наказ.
 - 1.4. Розпорядження.
 - 1.5. Постанова.
2. Документування діяльності колегіальних органів.
 - 2.1. Протокол.
 - 2.2. Витяг з протоколу.

Рекомендована література

1. **Діденко А. Н.** Сучасне діловодство : навч. посіб. Київ : Либідь, 2006. 384 с.
2. **Документально-інформаційні комунікації:** навч. посіб. / Ю. І. Палеха, Н.В. Муреико, О. Г. Оксіук. Київ: Ліра-К, 2014. 386 с.
3. **Іванова Т. В., Піддубна Л. П.** Діловодство в органах державного управління та місцевого самоврядування : навч. посіб. Київ : Центр учбової літератури, 2007. 360 с.
4. **Палеха Ю. І.** Загальне діловодство: (теорія та практика керування документацією із загальних питань). Київ : Ліра-К, 2014. 624 с.
5. **Погребна Л.** Діловодство, яким воно повинно бути. Харків : Фактор, 2006. 402 с.
6. **Про затвердження Правил організації діловодства та архівного зберігання документів у державних органах, органах місцевого самоврядування, на підприємствах, в установах і організаціях :** Наказ Міністерства юстиції від 18 червня 2015 року № 1000/5 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0736-15#Text>
7. **ДСТУ 4163-2003.** Уніфікована система організаційно-розпорядчої документації. Київ : Держстандарт України, 2003. 21с.

Практичні завдання

1. Визначте нормативні документи, якими необхідно керуватися при укладанні документів цієї групи?
2. Завдання для портфолію. За допомогою комп'ютера складіть наступні документи:
 - Наказ з основної діяльності підприємства;
 - Протокол;
 - Витяг з протоколу.

Практична робота 5

Складання та оформлення довідково-інформаційної документації

Мета – ознайомити студентів з вимогами щодо укладання довідково-інформаційної документації, засвоїти правила оформлення документів цього виду.

Ключові слова: документ, реквізит, текст документа, довідково-інформаційні документи, довідка, рецензія, відгук, доповідна та пояснювальні записки, лист.

Основні питання

1. Довідково-інформаційні документи.

- 1.1. Довідка.
- 1.2. Рецензія.
- 1.3. Відгук.
- 1.4. Доповідна записка.
- 1.5. Пояснювальна записка.
- 1.6. Запрошення.

2. Службові листи.

3. Класифікація службових листів.

4. Вимоги до оформлення службового листування.

Рекомендована література

1. **Документально-інформаційні** комунікації: навч. посіб. / Ю. І. Палеха, Н.В. Мурейко, О. Г. Оксіюк. Київ: Ліра-К, 2014. 386 с.

2. **Загорецька О.** Доповідна й службова записки. *Секретарь-референт: Всё о работе и для работы секретаря*. 2013. № 4. С. 40 – 45

3. **Іванова Т. В., Піддубна Л. П.** Діловодство в органах державного управління та місцевого самоврядування : навч. посіб. Київ : Центр учбової літератури, 2007. 360 с.

4. **Палеха Ю. І.** Загальне діловодство: (теорія та практика керування документацією із загальних питань). Київ : Ліра-К, 2014. 624 с.

5. **Погребна Л.** Діловодство, яким воно повинно бути. Харків : Фактор, 2006. 402 с.

6. **ДСТУ 4163-2003.** Уніфікована система організаційно-розпорядчої документації. Київ : Держстандарт України, 2003. 21с.

7. **Сельченкова С.** Різновиди службових листів. *Електронний журнал. Секретар-референт*. 2016. № 2. URL: <https://esecretar.mcfr.ua/467090>

Практичні завдання

Складіть відгук на прочитану вами книгу. Що є спільного та відмінного між відгуком та рецензією?

1. Завдання для портфоліо. За допомогою комп'ютера складіть наступні документи:

- Доповідну та пояснювальну записки;
- Лист-повідомлення;
- Лист-запит;
- Вітальний лист.

Практична робота 6

Номенклатура справ

Мета – ознайомити студентів з призначенням номенклатури справ, принципами її побудови та видами номенклатур.

Ключові слова: номенклатура справ, групування документів; індивідуальна, рекомендована і типова номенклатура.

Основні питання

1. Номенклатура справ.
2. Формування й оформлення справ.
3. Підготовка документів до зберігання. Формування справ.

Рекомендована література

1. Деякі питання документування управлінської діяльності : Постанова КМУ від 17 січня 2018 р. № 55. URL: <https://законодавство.com/kabineta-ministriv-postanovi/postanova-vid-sichnya-2018-deyaki-pitannya325819.html>.
2. Загорецька О. Номенклатура справ структурного підрозділу: організаційний відділ. *Секретар-референт*. 2014 № 5,6 URL: https://undiasd.archives.gov.ua/doc/zmi/SR_05-06_2014_Zag.pdf
3. Іванова Т. В., Піддубна Л. П. Діловодство в органах державного управління та місцевого самоврядування : навч. посіб. Київ : Центр учбової літератури, 2007. 360 с.
4. Іванченко І., Мартинюк Т. Номенклатура справ: створюємо за правилами. URL : <https://www.kadrovik01.com.ua/article/3391-nomenklatura-sprav-stvoiyumo-za-pravilami>
5. Про затвердження Правил організації діловодства та архівного зберігання документів у державних органах, органах місцевого самоврядування, на підприємствах, в установах і організаціях : Наказ Міністерства юстиції від 18 червня 2015 року № 1000/5 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0736-15#Text>

Практичні завдання

1. Призначення зберігання службових документів.
2. Види номенклатур справ.
3. Перерахуйте нормативні документи, якими необхідно керуватися при складанні номенклатури справ.
4. Складіть номенклатуру справ обраного вами структурного підрозділу.

ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ ЗА ОСВІТНІМ КОМПОНЕНТОМ «ДОКУМЕНТАЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ УПРАВЛІННЯ ОСВІТНЬОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ»

Самостійна робота є обов'язковим компонентом освітнього процесу, оскільки вона забезпечує закріплення отримуваних на лекційних заняттях знань шляхом придбання навичок осмислення і розширення їх змісту, навичок вирішення актуальних проблем формування загальнокультурних і професійних компетенцій, науково-дослідної діяльності. Крім того вона є ефективним засобом активізації пізнавальної, навчальної на наукової діяльності студентів. Слова Конфуція в повній мірі демонструють необхідність залучення студентів до самостійної роботи: «Те, що я чую, забуваю, те, що я бачу, пам'ятаю, те, що я роблю, я розумію». Отже, залучення в процесі навчання студентів до самостійної роботи не тільки сприяє отриманню нових знань, кращому засвоєнню навчального матеріалу, а й формує й закріплює необхідні уміння та навички.

Основними формами самостійної роботи за ОК «Документаційне забезпечення управління освітньою діяльністю» є такі: конспект, реферативні повідомлення, групові проєктні завдання, портфоліо, випереджувальні завдання тощо.

СКЛАДАННЯ КОНСПЕКТУ – це стислий письмовий виклад джерела інформації або прочитаного матеріалу, наприклад, лекції, статті, книги тощо.

РЕФЕРАТИВНЕ ПОВІДОМЛЕННЯ – стислий виклад наукової проблеми, що ґрунтується на критичному опрацюванні наукової літератури. Реферат по суті є науковою роботою, оскільки містить елементи наукового дослідження. Аналіз наукової літератури сприяє формуванню навичок розвитку критичного мислення, систематизації отриманих знань, умінь узагальнення тощо.

ВИПЕРЕДЖУВАЛЬНІ ЗАВДАННЯ – це завдання, які передбачають повне або часткове вивчення студентами навчального матеріалу перед його висвітленням викладачем на лекції.

Попередньо підготовлений студентами матеріал може бути використано на лекціях у формі доповіді, обговорювання, дискусії тощо.

МЕТОД ПРОЄКТІВ – це [освітня технологія](#), спрямована на здобуття студентами знань у тісному зв'язку з реальною життєвою практикою, формування в них специфічних умінь і навичок завдяки системній організації проблемно-орієнтованого навчального пошуку.

ПОРТФОЛІО - це метод, призначений для систематизації результатів самостійної роботи студентів, узагальнення, поглиблення і розширення знань, отриманих на аудиторних заняттях. Це тека, у якій студент накопичує матеріали своєї самостійної роботи, що здійснювалася ним протягом вивчення та опанування навчального матеріалу. Портфоліо також є результатом виконання практичних завдань студента. Портфоліо з курсу «Документаційне забезпечення управління освітньою діяльністю» складається із зразків службових документів, які можуть бути використані в процесі роботи з документами в освітньому закладі.

Всі документи, що виготовляються для *портфоліо* мають бути виготовлені за допомогою комп'ютера в електронному вигляді та представлені викладачу для перевірки до заліку.

Теми для самостійної роботи за курсом

№	Теми для самостійної роботи	Форма контролю	Кількість годин	
			ДФН	ЗФН
ПЕРШИЙ МОДУЛЬ				
1.1.	Нормативна база діловодства. Класифікація документів. Реквізити документів	<i>Конспект-таблиця «Розташування реквізитів» за ДСТУ 4163-2003. Проект «Інструкція з діловодства освітнього закладу»</i>	10	13
1.2.	Підготовка до складання й оформлення службових документів. Бланк службового документа. Види бланків	<i>Портфоліо. Завдання 1. Бланк службового документа. Портфоліо завдання 2. Оформлення реквізитів підпис та дата на різних видах документів.</i>	16	13
1.3	Організація документообігу. Основні принципи документообігу. Контроль за виконанням документів. Реєстрація документів	<i>Реферативне повідомлення на обрану тему.</i>	10	13
ДРУГИЙ МОДУЛЬ				
2.1.	Організаційно-розпорядчі документи. Документування діяльності колегіальних органів	<i>Портфоліо завдання 3. Наказ. Портфоліо завдання 4. Протокол. Витяг з протоколу</i>	10	13
2.2	Довідково-інформаційні документи. Службові листи	<i>Портфоліо завдання 5. Довідка. Акт. Доповідна та пояснювальна записки. Портфоліо завдання 6. Лист-запит. Лист-запрошення. Дист-повідомлення.</i>	10	13

2.3	Номенклатура справ. Формування й оформлення справ Підготовка документів до передачі у відомчий архів	Складання конспекту за результатами відео «Номенклатура справ»	10	13
Загальна кількість годин			66	78

ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ

1.1. Нормативна база діловодства. Класифікація документів. Реквізити документів.

Завдання 1. Скласти конспект-таблицю «Розташування реквізитів» за ДСТУ 4163-2003 за зразком:

Цифрове позначення реквізиту	Реквізит	Місце розташування реквізиту, вимоги щодо оформлення
01	Державний герб	розміщують на бланках документів органів державної влади, інших державних органів, міністерств та відомств, а також юридичних осіб у передбачених законодавством випадках з обов'язковим додержанням пропорцій зображення герба відповідно до Постанови Верховної Ради України від 19 лютого 1992 р. № 2137-ХІІ «Про Державний герб України». Розташовується посередині бланка над назвою організації при поздовжньому розташуванні реквізитів або у лівому верхньому куті посередині рядка з назвою організації при кутовому розташуванні реквізитів.
02	Зображення емблеми організації або товарного знака (знака обслуговування)	...

Завдання 2. Проект «Інструкція з діловодства освітнього закладу».

Мета проекту: з'ясувати особливості укладання Інструкції з діловодства освітнього закладу (далі Інструкція).

Завдання:

1. Визначити перелік нормативних документів, на підставі яких укладається Інструкція.
2. Перерахувати розділи Інструкції та тезисно зазначити відомості, що містяться в них.
3. З'ясувати, які відомості виносяться в додатки Інструкції.
4. Зазначити хто розробляє, підписує та затверджує Інструкцію.

Оформлення проекту. Проект розробляється групою студентів та представляється на практичному занятті у вигляді презентації.

Під час захисту проекту відбувається дискусія та обговорення завдань проекту.

1.2. Підготовка до складання й оформлення службових документів. Бланк службового документа. Види бланків.

Завдання 1. Портфоліо. Бланк службового документа.

- Складіть бланк освітнього закладу з поздовжнім розташуванням реквізитів;
- Складіть бланк освітнього закладу з кутовим розташуванням реквізитів.

Завдання 2. Портфоліо. Оформлення реквізитів підпис та дата на різних видах документів.

Пригадайте та укладіть всі реквізити, складовим елементом яких є дата та підпис.

1.3. Організація документообігу. Основні принципи документообігу. Контроль за виконанням документів. Реєстрація документів.

Завдання 1. Скласти реферативне повідомлення на обрану тему:

1. Організація роботи з документами в освітньому закладі.
2. Обробка та опрацювання вхідної документації.
3. Обробка та опрацювання вихідної документації.
4. Організація роботи із внутрішніми документами.
5. Організація документообігу освітнього закладу.
6. Нормативне регулювання документаційних процесів в освітньому закладі.
7. Локальні нормативні документи, що регламентують організацію роботи з документами в освітньому закладі.
8. Форми реєстрації документів в освітньому закладі.
9. Реєстрація документів.
10. Контроль за виконанням документів.
11. Електронний документообіг.
12. Програмне забезпечення електронного документообігу.
13. Нормативне забезпечення електронного документообігу.
14. Організація контролю за виконанням документів.
15. Раціоналізація документообігу освітнього закладу.
16. Аналіз документообігу організації.

2.1. Організаційно-розпорядчі документи. Документування діяльності колегіальних органів.

Завдання 1. Портфоліо. Складання розпорядчих документів.

Складіть наказ з основної діяльності освітнього закладу. При складанні наказу особливу увагу приділіть рубрикації тексту та оформленню реквізитів.

Завдання 2. Портфоліо. Складання документів колегіальних органів.

Складіть повний протокол засідання педагогічної ради освітнього закладу. На підставі протоколу зробіть витяг із нього. Оформлений витяг необхідно засвідчити в установленому порядку.

2.2. Довідково-інформаційні документи. Службові листи.

Завдання 1. Портфоліо. Складання довідково-інформаційних документів.

Складіть такі документи:

1. Довідку про підтвердження факту роботи.
2. Акт про перевірку наявності навчальної літератури.
3. Доповідну записку про результати участі учнів у виховному заході закладу освіти.
4. Пояснювальну записку з приводу запізнення.

Завдання 2. Портфоліо. Складання службових листів.

На бланку закладу освіти складіть листь-запрошення на День відкритих дверей.

При підготовці документів враховуйте вимоги ДСТУ 4163-2003. Перелік реквізитів добирайте відповідно до виду документа.

2.3. Номенклатура справ.

Завдання 1. Випереджувальне завдання. Нормативні документи.

Визначте перелік нормативних документів, якими необхідно керуватися під час складання номенклатури справ. Не забудьте перевірити документи на чинність на www.rada.gov.ua

Завдання 2. Письмова робота за результатами аналізу відео.

Перегляньте відео «Номенклатура справ: правила складання та зразки» - <https://www.youtube.com/watch?v=IPqlxJpvIBQ>

Складіть опорний конспект за планом:

1. Вимоги до номенклатури справ.
2. Складання заголовків справ.
3. Формування справ.
4. Експертиза цінності документів.

ГЛОСАРІЙ

- Абревіатура** (від лат. *abbrevio* – скорочую) – скорочення слова чи словосполучення, вживане в усному та писемному мовленні; складається з початкових літер чи кількох літер скорочених слів (напр., НСЖУ – Національна спілка журналістів України, ВАПЛІТЕ – Вільна академія пролетарського мистецтва, лікбез – ліквідація безграмотності).
- Абстрагування** (лат. *abstraction* – віддалення, відсторонення) – метод наукового дослідження, який полягає у мисленому виокремленні суттєвих, істотних ознак, аспектів відношень предмета, процесу, явища.
- Абсурд** (від лат. *absurdus* – безглуздий) – нісенітниця, безглуздя.
- Автобіографія** – власний опис свого життя.
- Автор (документа)** – одноосібний або колективний створювач змісту документа.
- Адресат** – 1) особа або організація отримувач документа; 2) реквізит документа, що містить дані за якими документ може бути доставлений за призначенням.
- Акт** – це офіційний документ правової чинності, що констатує (підтверджує) певні факти, події, пов'язані з учинками конкретних приватних або службових осіб, діяльністю підприємств, установ чи їх структурних підрозділів.
- Анкета** – документ, текст якого складається із запитань для певного контингенту осіб.
- Анотація** – це коротка характеристика змісту книги, статті, посібника, рукописного тексту тощо.
- Архів** – організація або її структурний підрозділ, які здійснюють приймання та зберігання документів з метою використання ретроспективної документної інформації
- Бланк (службового) документа** – це зуніфікована форма (службового) документа з надрукованою постійною інформацією реквізитів і наявним місцем для фіксування змінної інформації.
- Висновок** – документ, що містить компетентну думку організації, комісії, уповноваженої особи з будь-якого документа, питання, теми тощо.
- Витяг** – засвічена копія частини тексту службового документа
- Вихідний документ** – службовий документ, який надсилають іншій фізичній чи юридичній особі
- Відгук** – документ, що містить висновки вповноваженої особи чи установи щодо запропонованих на розгляд вистави, творів мистецтва, фільму тощо.
- Вказівка** – розпорядчий документ, що видається керівним складом організації з інформативно-методичних питань, а також питань пов'язаних з організацією виконання наказів, інструкцій, документів вищих установ тощо.
- Внутрішній документ** – документ призначений для функціонування в організації, в якій він був створений.
- Вотум** – думка, рішення, висловлені голосуванням. У державному праві шляхом вотуму довіри або вотуму недовіри з'ясовується думка парламенту щодо політики уряду або окремих його членів.
- Вхідний документ** – службовий документ, що надійшов до установи
- Діловодство** – сукупність процесів, що забезпечують документування управлінської інформації та організування роботи зі службовими документами
- Довідка** – це службовий документ, який містить опис та підтвердження тих чи інших фактів або подій з життя й діяльності окремих громадян і обставини діяльності установ, організацій тощо.
- Договір** – це угода двох або більше сторін, спрямована на встановлення, зміну або припинення цивільних прав і обов'язків.
- Документ** – це інформація, зафіксована на матеріальному носії, основною функцією якого є зберігати та передавати її в часі та просторі
- Документація** – сукупність службових документів, Об'єднаних за ознакою належності до певної галузі, сфери, напрямку діяльності, установи чи підрозділу

Документообіг – це рух службових документів від дати їхнього створення чи одержання до дати завершення виконання або надсилання

Доповідна записка – це службовий документ, адресований керівникові організації, у якому автор інформує про ситуацію, що склалася, описується певний факт, подія.

Доручення – це письмове повноваження, яке видається установою, організацією, підприємством чи окремою особою іншій особі від її імені здійснювати певні юридичні чинності або одержувати матеріальні цінності.

Дублікат – повторно оформлений службовий документ для використання, замість втраченого чи пошкодженого оригіналу, що має таку саму юридичну силу

Експертиза цінності (документів) – визначення цінності документів з метою відбору їх на зберігання або встановлення термінів зберігання.

Емблема організації – графічне зображення, що відображає сутність діяльності установи.

Єдина державна система діловодства (ЄДСД) – комплекс правил, нормативів і рекомендацій, що регламентують діловодні процеси.

Заголовок до тексту – реквізит, що стисло викладає зміст документа.

Закон – це нормативний акт вищого представницького органу державної влади (в Україні – Верховної Ради України) або безпосереднього волевиявлення населення.

Заява – це офіційне повідомлення в усній або письмовій формі, в якому викладається певне прохання.

Звіт – це службовий документ, що містить письмове повідомлення про діяльність особи чи організації або її підсумок, виконання дорученої роботи

Зуніфікація – приведення чого-небудь до єдиної форми, системи.

Зуніфікована система документації – система документації, у якій всі документи створено за однаковими правилами

Індексація документів – надання документам порядкових номерів та умовних позначок при реєстрації.

Інструкція – це правовий акт, у якому викладено правила, що регулюють організаційні, фінансові та інші спеціальні сторони діяльності установ, організацій, підприємств (їх структурних підрозділів), посадових осіб та громадян.

Інформація – повідомлення про щось, відомості про навколишній світ, процеси, які в ньому відбуваються, події, ситуації тощо.

Класифікація документів – розподіл документів на класи за загальними признаками схожості та відмінності.

Копія документа – документ, що містить точне знакове відтворення змісту чи документної інформації іншого документа і в окремих випадках – деяких його зовнішніх ознак

Кореспондент – організація або особа, з якою ведеться листування.

Лист – це писемно оформлений монолог, звернений до певної особи (або осіб); виклад прохання, наказу; повідомлення про себе, про події з особистого чи громадського життя тощо.

Листування – один із основних і найпоширеніших засобів зв'язку між людьми.

Наказ – це розпорядчий документ, який видає керівник підприємства, організації, установи на правах єдиноначальності і в межах своєї компетенції.

Накладна – обліковий документ, який дає право на отримання, відправлення вантажів або матеріальних цінностей.

Номенклатура справ – обов'язковий для кожної установи систематизований і проіндексований список назв справ із зазначенням терміну їх зберігання.

Нормативно-правова база діловодства – це сукупність чинних законів, нормативних актів і методичних документів, що регламентують технологію створення, опрацювання, зберігання й використання документів у діяльності установи, організації, підприємства, а також ті, що регламентують роботу діловодства – її структуру, функції, штат, технічне забезпечення тощо.

Нормативно-правовий акт – це виданий в установленому порядку вповноваженим на це державним органом акт правотворчості, що встановлює, змінює чи скасовує правові норми.

Оригінал документа – примірник службового документа, що першим набуває юридичної сили

Особовий документ – документ, що посвідчує особу власника, його права, обов'язки, суспільний стан, а також може містити біографічні і (або) інші відомості про нього

Підзаконні нормативно-правові акти – це акти правотворчості, які спирається на закон і не суперечать йому.

Підпис (службового документа) – реквізит службового документа, який свідчить про відповідальність особи за його зміст та єдиний чи один з реквізитів, що надають документу юридичної сили

Положення – це правовий акт, що встановлює основні правила організаційної діяльності державних органів, їх структурних підрозділів, а також підпорядкованих установ, організацій і підприємств (філій).

Посадова інструкція – документ, що визначає організаційно-правове становище працівника у структурному підрозділі й забезпечує умови для його ефективної праці.

Постанова – правовий акт, що приймається колегіальними органами з метою вирішення важливих завдань, встановлення правил і норм.

Пояснювальна записка – це службовий документ, у якому пояснюється зміст окремих положень основного документа чи причини якихось подій.

Правила – це службові документи організаційного характеру, в яких викладаються настанови або вимоги, що регламентують визначений порядок яких-небудь дій, поведінки.

Преамбула – вступна частина якого-небудь важливого документа (законодавчого акта, міжнародного договору, декларації тощо), у якій викладено обставини чи підстави його проголошення, а також вступні пояснення про предмет обговорення.

Прес-реліз – це документ, у якому установа подає інформацію про певну подію або захід до засобів масової інформації.

Пропозиція – документ, у якому установа (особа) висловлює свої думки щодо покращення діяльності організацій, установ тощо.

Протокол – документ діяльності колегіальних органів, у якому фіксуються місце, час і хід засідань, нарад, зборів, конференцій тощо, склад присутніх, зміст заслуханих доповідей, виступів та ухвали з обговорюваних питань.

Регламент – 1) правила, що регулюють порядок діяльності якоїсь установи, ведення засідання, конференції; 2) час, відведений для виголошення промови на засіданні, конференції тощо.

Реєстраційний індекс(службового документа) – цифрова чи абетково-цифрова позначка надана службовому документу під час його реєстрації.

Реєстрування (службового) документа – внесення до облікових форм коротких відомостей про службовий документ із зазначенням реєстраційного індексу й дати зареєстрування.

Резолюція – 1) постанова, яка приймається внаслідок обговорення якогось питання на засіданні, зборах, конференції тощо; 2) реквізит службового документа у вигляді напису, в якому посадова особа виразила зміст прийнятого нею рішення щодо виконання документа.

Резюме – це документ, у якому подаються короткі відомості про навчання, трудову діяльність та професійні успіхи й досягнення особи, яка його складає.

Реквізит (службового документа) – інформація, зафіксована в службовому документі для його ідентифікування, організування обігу і (або) надання йому юридичної сили.

Рецензія – це критичний відгук (дає аналіз і оцінку) на художній твір, друковану наукову працю тощо.

Рішення – розпорядчий документ, що є правовим актом діяльності колегіальних органів міністерств і відомств, наукових рад тощо.

Розписка – це письмовий документ, який підтверджує певну дію, що мала місце, передання й отримання документів, товарів, грошей, матеріальних цінностей.

Розпорядження – правовий акт, виданий посадовою особою чи державним органом владного характеру у межах наданої компетенції для вирішення оперативних питань.

Рубрикація – поділ за рубриками, система заголовків книжки, таблиці тощо.

Система документації – сукупність взаємопов'язаних службових документів, застосовуваних у певній сфері діяльності.

Скарга – письмове або усне звернення до державних або громадських установ з приводу порушення прав чи інтересів.

Службова записка – документ адресований керівництву установи, що містить викладення службового питання із висновками і пропозиціями.

Службовий лист – це один із засобів обміну інформацією і оперативного управління найрізноманітнішими процесами діяльності організацій і установ.

Список – документ, що містить перелік осіб, предметів, об'єктів тощо з метою інформації або реєстрації, складений у певному порядку.

Справа – це документ або сукупність документів, що стосуються одного питання чи напрямку діяльності установи або особи і зберігаються в окремій теці (палітурці).

Стандарт – нормативний документ, що містить комплекс вимог, норм і правил щодо об'єкта стандартизації.

Статут – це правовий організаційний документ, яким оформляється утворення установ, підприємства, організацій чи товариств, визначається їхня структура, функції, правовий статус, взаємовідносини з іншими підприємствами, організаціями, установами чи громадянами.

Таблиця – перелік даних, розташованих у певній послідовності і за графами.

Текст (службового) документа – зміст письмового службового документа, що є його головним реквізитом.

Телеграма – вид кореспонденції, що передається телеграфом та має стислий текст. Викликаний необхідністю оперативного втручання, термінового реагування або інформування.

Телефонограма – узагальнена назва документів, що передаються телефоном і фіксуються у спеціальному журналі й містять інформацію чи розпорядження від вищих установ.

Термін виконання документа – строк встановлений нормативно-правовими актами або резолюцією щодо виконання документа.

Трафаретний документ – уніфікований документ, що містить постійну інформацію і пробіли для внесення змінної інформації.

Ухвала – розпорядчий документ, правовий акт, що приймається місцевими Радами або їх виконками в колегіальному порядку для розв'язання найважливіших питань їх компетенції.

Факсиміле – кліше, печатка, що дозволяє багаторазове відтворення власного підпису на ділових паперах.

Факсограма – копія документа на паперовому носії, отримана за допомогою факсимільного зв'язку.

Формування справи – групування виконаних службових документів у справу відповідно до номенклатури справ.

Формуляр-зразок – модель побудови формуляра службового документа, що встановлює сферу його застосування, формат, розміри берегів, вимоги до побудови конструкційної сітки та реквізитів.

Характеристика – документ, у якому міститься відгук, висновок про чию-небудь трудову та громадську діяльність.

Штамп – вид печатки прямокутної форми.

Юридична сила документа – властивість службового документа, надана чинним законодавством, яка є підставою для вирішення правових питань, здійснювати правове регулювання і (або) управлінські функції.

АНОТОВАНА ВЕБЛОГРАФІЯ

ДСТУ 4163-2003. Уніфікована система організаційно-розпорядчої документації. Київ : Держстандарт України, 2003. 21с.	https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0055609-03#Text
<i>Цей стандарт поширюється на організаційно-розпорядчі документи - постанови, розпорядження, накази, положення, рішення, протоколи, акти, листи тощо, створювані в організації. Він установлює: склад реквізитів документів; вимоги до змісту і розташовування реквізитів документів; вимоги до бланків та оформлення документів; вимоги до документів, що їх виготовляють за допомогою друкувальних засобів</i>	
Збірник уніфікованих форм організаційно-розпорядчих документів. Київ, 2015. 100 с.	https://undiasd.archives.gov.ua/doc/zbirnik%20UF.pdf
<i>Збірник уніфікованих форм найпоширеніших видів організаційно-розпорядчих документів, що створюються у державних органах, органах місцевого самоврядування, на підприємствах, в установах, організаціях, будь-яких інших юридичних особах незалежно від форм власності, розроблено згідно з вимогами чинного національного стандарту та нормативно-правових актів, що встановлюють єдині вимоги до створення управлінських документів.</i>	
Іванова Т. В., Піддубна Л. П. Діловодство в органах державного управління та місцевого самоврядування : навч. посіб. Київ : Центр учбової літератури, 2007. 360 с.	http://filelibsnu.at.ua/navchalno-metod/documentoznav/ivanova_t_v_piddubna_l_p_dilovodstvo_v_organah_derzhavnogo_u.pdf
<i>У навчальному посібнику представлено сучасні вимоги до організації діловодства, роль та значення документаційного забезпечення державного управління і місцевого самоврядування, висвітлюються питання нормативно-методологічної бази діловодства, стандартизації, уніфікації та трафаретизації управлінських документів та особливості захисту документів в умовах впровадження інформаційних технологій підтримки документообігу.</i>	
Карпенко О. О. Сучасне діловодство: навч. посібник. Харків : Нац. аерокосм. ун-т «Харк. авіац. ін-т», 2009. 75 с.	http://www.dut.edu.ua/uploads/1_1584_89356163.pdf
<i>Викладено основні поняття й специфіку сучасної організації діловодства як складової управлінської діяльності. Увагу приділено сучасним вимогам до складання документів із кадрово-контрактних питань, а також довідково-інформаційних, організаційно-розпорядчих, обліково-фінансових, дипломатичних. Розглянуто також специфіку ділового листування й питання щодо організації роботи з документами в сучасних службах діловодства</i>	
Мацюк З.О. Українська мова професійного спілкування. Київ. : Каравела, 2007. 352 с.	http://library.nung.edu.ua/ukrayinska-mova-profesiinogo-spiilkuvannya.html
<i>Посібник містить загальнотеоретичні відомості про мову і мовлення, основні функції мови, конкретизує зміст понять українська національна і літературна мова, мова професійного спілкування з позиції теорії стилів та культури мовлення. Докладно описано особливості усного та писемного ділового мовлення, види та форми їх реалізації, а також орфоепічні, лексичні, морфологічні, синтаксичні норми мови професійного спілкування. Призначений для студентів вищих навчальних закладів різного рівня акредитації, викладачів, усіх, хто бажає підвищити загальний рівень професійного мовлення.</i>	

Палеха Ю. І. Загальне діловодство: (теорія та практика керування документацією із загальних питань). Київ : Ліра-К, 2014. 624 с.	http://lira-k.com.ua/preview/12123.pdf
<i>У посібнику в документознавчому аспекті висвітлено питання документального забезпечення сучасного управління з урахуванням вимог законів, інструкцій та стандартів, новітніх тенденцій розвитку діловодства, яке подано як результат самовдосконалення цілісної комунікативної системи, як вияв потреби об'єкта управління у вищому рівні впорядкування, як культура операційної управлінської технології.</i>	
Комп'ютерні технології в діловодстві: навч. посіб. / Шпортюк О. В., Шпортюк Л. В. та ін. ; за ред. О. В. Шпортюка. 2-е вид., переробл. і допов. Рівне : РДГУ, 2013. 100 с.	http://comp.ucoz.net/KTD/Posibn1210.pdf
<i>Містить методичні розробки щодо укладання організаційно-розпорядчої документації підприємства з використанням оргтехіки та комп'ютера; покрокові рекомендації щодо створення шаблонів, банків, реквізитів документів.</i>	
Перелік типових документів, що утворюються в діяльності органів державної влади та місцевого самоврядування, інших установ, організацій і підприємств, із зазначенням термінів зберігання документів.	https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0571-12 .
<i>Перелік типових документів включає типові документи, що створюються під час документування однотипних (загальних для всіх) управлінських функцій, виконуваних державними органами та органами місцевого самоврядування, іншими установами, підприємствами та організаціями незалежно від функціонально-цільового призначення, рівня і масштабу діяльності, форми власності, а також документацію, що створюється в результаті виробничої та науково-технічної діяльності організацій.</i>	
Сельченкова С.В. Діловодство : практ. посібник. Київ. Інгунабула, 2009. 480 с.	https://pidru4niki.com/1584072056439/dokumentoznavstvo/dilovodstvo
<i>В практичному посібнику містяться вимоги щодо організації документообігу на підприємстві; надаються практичні рекомендації, наводяться зразки укладання документів.</i>	
Скібицька Л.Г. Діловодство: навч. посібник. Тернопіль, 2006. 213 с.	http://filelibsnu.at.ua/navchalno-metod/documentoznav/Dilovodstvo_Skibickaya.pdf
<i>Посібник ознайомлює з класифікацією, систематизацією та правилами створення й оформлення різних видів управлінських документів, порядком роботи з документами, зокрема з тими, які містять комерційну (державну) таємницю. Це видання є практичним посібником з організації сучасного діловодства.</i>	
Шевчук С.В. Українська мова за професійним спрямуванням: підручник. Київ. Алерта, 2011. 694 с.	http://irbis-nbuv.gov.ua/ulib/item/UKR0001711
<i>Система вправ і завдань допоможе майбутнім фахівцям набути умінь і навичок професійного спілкування на граматичному, лексичному, стилістичному рівнях. Після кожної теми вміщено запитання і завдання для самоконтролю, індивідуальні проблемні завдання, теми рефератів і наукових повідомлень, які сприятимуть закріпленню вивченого. Для студентів вищих навчальних закладів усіх рівнів акредитації, тих, хто прагне високої культури спілкування на професійному рівні.</i>	

Технологія оформлення грантових заявок

**СИЛАБУС
ОСВІТНЬОГО КОМПОНЕНТА
«ТЕХНОЛОГІЯ ОФОРМЛЕННЯ ГРАНТОВИХ ЗАЯВОК»**

Назва курсу	Технологія оформлення грантових заявок
Мета й завдання курсу	<p>Мета – сформувати у слухачів проєктувальні вміння в області грантової діяльності в умовах соціальної роботи.</p> <p>Завдання курсу:</p> <ul style="list-style-type: none"> • сформувати проєктувальні вміння в області пошуку благодійних фондів та донорських організації, що підтримують здобуття грантів; • дати практичні знання про особливості організації та здійснення грантової діяльності з метою вирішення соціальних проблем при вирішенні професійних завдань; • сформувати навички по складанню і супроводу грантової заявки; • сприяння підготовці слухачів до роботи в сфері міжнародного співробітництва в галузі науки і освіти; • навчання основам планування і реалізації грантів.
Тривалість курсу	<p>3 кредити, 90 годин</p> <p>Лекції – 14 год.</p> <p>Практичні заняття – 16 год.</p> <p>Самостійна робота – 60 год.</p>
Результати навчання	<p>Компетентності та результати навчання, формуванню яких сприяє дисципліна (взаємозв'язок з нормативним змістом підготовки здобувачів вищої освіти, сформульованим у термінах результатів навчання у освітньо-науковій програмі). Згідно з вимогами освітньо-наукової програми дисципліна забезпечує набуття слухачами компетентностей:</p> <p>інтегральні:</p> <ul style="list-style-type: none"> • здатність розв'язувати комплексні проблеми в галузі професійної діяльності, проводити оригінальне наукове дослідження та здійснювати дослідницько-інноваційну діяльність на основі глибокого переосмислення наявних та створення нових цілісних теоретичних або практичних знань та/або професійної практики. <p>загальні:</p> <ul style="list-style-type: none"> • здатність до підвищення професійної кваліфікації. • здатність до пошуку, оброблення та аналізу інформації, з різних джерел • здатність виявляти, ставити та вирішувати проблеми, генерувати ідеї. • здатність розробляти та управляти проєктами. • здатність до спілкування у професійному середовищі та з представниками інших професій у національному та міжнародному контексті. • здатність оцінювати та забезпечувати якість виконаних робіт. <p>спеціальні (фахові, предметні):</p> <ul style="list-style-type: none"> • здатність до розуміння предметної області за обраним науковим напрямом та освітньою діяльністю. • здатність виявляти потребу в додаткових знаннях та за напрямком наукових досліджень, генерувати наукові гіпотези.

	<ul style="list-style-type: none"> • здатність формулювати дослідницьке питання, розробляти проєкт наукового дослідження • здатність обирати методи та критерії оцінки (кінцеві точки) дослідження відповідно до цілей та завдань наукового проєкту. • здатність інтерпретувати результати наукових досліджень, проводити їх коректний аналіз та узагальнення. • здатність до впровадження нових знань (наукових даних) в науку, освіту та інші сектори суспільства. • здатність представлення результатів наукових досліджень в усній і письмовій мові відповідно до національних та міжнародних стандартів. • здатність до організації та реалізації педагогічної діяльності. • здатність до лідерства, керування колективом. • дотримання етики та академічної доброчесності. <p>Після опанування дисципліни студенти повинні:</p> <p><i>знати:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • особливості та принципи соціального проєктування, благодійні фонди та донорські організації; • принципи та алгоритм проєктування грантової діяльності у соціальній сфері • особливості організації та здійснення грантової діяльності; • технології організації грантової діяльності в соціальній сфері; • навички організації соціально-педагогічної проєктування <p><i>уміти:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • володіти навичками пошуку благодійних фондів та донорських організації, підтримують здобуття грантів; • бачити значущі проблеми у соціальній сфері, які вирішуються за допомогою грантової діяльності; • застосовувати знання на практиці по організації соціально-педагогічної проєктування та подання грантової заявки
<p>Теми</p>	<p>Тема 1. Особливості грантової діяльності в соціальній сфері. Гранти як джерело додаткового фінансування. Роль грантів у розвитку суспільства. Визначення поняття «грант». Грантові програми: разові конкурси, циклічні конкурси, постійні конкурси. Пошук грантодавців. Аналіз зацікавлених сторін. Характеристика грантових програм: географія конкурсу; тип одержувачів грантів; пріоритети конкурсу; терміни подання заявки та підведення підсумків конкурсу; розмір гранта та розмір власного внеску; термін реалізації проєкту; види діяльності, що фінансуються. Фандрейзинг та грантова діяльність. Міжнародні угоди і нормативно-правові акти у сфері міжнародного співробітництва.</p> <p>Тема 2 Типи та види грантів. Грантрайтинг. Сфери підтримки грантів. Типи грантів: грант загальної підтримки, грант на програми або проєкти, грант часткового фінансування, капітальний грант, корпоративний грант, початковий грант, грант у натуральній формі, цільовий грант. Види грантів: залежно від кількості виконавців; залежно від мети і характеру заходу, на які виділяються кошти.</p> <p>Тема 3 Міжнародні програми, проєкти, гранти. Аналіз міжнародного досвіду проєктної та грантової діяльності. Донори: міжнародні організації, урядові донори, суспільні донори, приватні донори, корпоративні донори. Перелік актуальних грантових</p>

	<p>програм від міжнародних донорів. Інформаційні джерела грантрайтингу.</p> <p>Тема 4. Проектування та алгоритм оформлення грантових заявок. Методичні підходи до здобуття грантів. Процедура отримання грантів. Пошук грантових програм. Проектна заявка на грант: правила складання. Умови успішної грантової заявки. Умови надання фінансової допомоги. Особливості грантових конкурсів, та їх характеристика: тип одержувачів грантів (органи самоврядування, громадські об'єднання, заклади охорони здоров'я, освіти, соціального захисту, засоби масової інформації, ініціативні групи тощо); розмір гранту та розмір власного внеску (якщо передбачається); види діяльності, що фінансуються; географія конкурсу (грант може бути призначений для певних регіонів України); пріоритети конкурсу (напрями надання допомоги конкретизуються у пріоритетах конкретних конкурсів); терміни подання заявки та підведення підсумків конкурсу; строк реалізації проекту. Дерево цілей. Дерево проблем. Процедура отримання грантів. Конкурс грантів. Проектна заявка на грант: правила складання. Аплікаційна форма. Умови успішної грантової заявки. Дерево цілей. Дерево проблем. Експертиза грантової заявки.</p> <p>Тема 5 Управління проектом. Життєвий цикл проекту, гранту. Цикли та фази проекту. Класифікація проектів. Життєвий цикл проекту, гранту. План реалізації проекту. Звітність.</p> <p>Тема 6. Управління командою проекту. Проектні ризики. Звітність. Команда проекту: визначення та сутність. Основні принципи та організаційні аспекти формування і управління ефективної команди. Життєві стадії команди проекту. Проектні ризики та управління ними. Використання гранту та звітність. Складання бюджету.. Графік дій (діаграма Гантта). Підсумковий контроль. Очікуванні результати.</p>
Орієнтація (на кого розрахований курс)	Курс розрахований на здобувачів вищої освіти / педагогічних / науково-педагогічних працівників.
Попередня підготовка	Курс «Філософія».
Як навчатися?	<p>Вивчення курсу передбачає повне, часткове або опосередковане формування загальних компетентностей, які складають важливе підґрунтя професійної компетентності фахівців різного профілю. Навчальний курс побудовано на основі єдності аудиторної та позааудиторної роботи, сполучення індивідуальних та групових форм навчальної діяльності.</p> <p><i>Лекція</i> передбачає безпосередній контакт викладача з аудиторією, організацію діалогу з метою з'ясування рівня орієнтованості й пізнання студентів з проблем курсу, ступінь їх готовності до сприйняття наступного матеріалу.</p> <p><i>Практичне заняття</i> передбачає детальний розгляд студентами окремих теоретичних положень курсу та формує вміння і навички їх практичного застосування шляхом індивідуального виконання відповідних завдань, вправ. Проведення практичних занять передбачає використання таких форм та методів роботи, як кейс-метод, дискусія, мозковий штурм, робота у малих групах і т.п. Дискусія дозволяє</p>

	<p>визначити власну позицію, встановити різноманіття підходів, точок зору щодо предмету дискусії. Робота в малих групах сприяє структуруванню теоретичного матеріалу, активізації пізнавальної діяльності, розвитку вміння роботи в колективі тощо. Мозковий штурм спрямовано на формування навичок критичного мислення, креативності майбутніх фахівців. Практичне заняття включає: проведення попереднього контролю знань, умінь і навичок студентів; постановку загальної проблеми викладачем та її обговорення за участю студентів, розв'язування контрольних завдань, їх перевірку, оцінювання. Оцінки, отримані студентом за окремі практичні заняття, зараховуються під час виставлення підсумкової оцінки з даної навчальної дисципліни.</p> <p><i>Самостійна робота студента</i> – це самостійна діяльність - учіння студента, яку викладач планує разом зі студентом, але виконує її студент за завданнями та під методичним керівництвом і контролем викладача.. Зміст самостійної роботи за темами визначається робочою програмою навчальної дисципліни.</p> <p>У процесі роботи за курсом студенти мають працювати з інформацією з різних джерел, зокрема з використанням мережі Інтернет, виконувати усні та письмові завдання, брати участь у виконанні навчальних проєктів. Темі занять та презентацій пов'язані із темами модулів, у межах яких здійснюється навчання.</p>
<p>Методичне забезпечення</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Робоча навчальна програма з дисципліни • Силабус для студентів • Прев'ю навчального курсу (презентація) для студентів • Електронна бібліотека за курсом • Анотована вебліографія наукових, науково-популярних джерел • Глосарій • Плани практичних/семінарських/лабораторних занять • Завдання для поточного і підсумкового контролю • Кейс-тестинг
<p>Навчальні матеріали</p>	<p style="text-align: center;"><i>Основна література</i></p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Батенко Л. П. Управління проєктами : навч. посібник / Л. П. Батенко, О. А. Загородніх, В. В. Ліщинська. – К. : КНЕУ, 2003. – 231 с. 2. Гонтарева І. В. Управління проєктами : підручник / І. В. Гонтарева ; Харк. нац. екон. ун-т. – Х. : Вид-во ХНЕУ, 2011. – 444 с. 3. Грантрайтинг: методичні рекомендації для органів публічної влади щодо написання проєктних заявок / О. В. Кулініч, Д. С. Ткачов, С. Є. Ігнат'єв та ін.; за ред. О. В. Кулініча. Харків: Регіональний центр міжнародних проєктів і програм, 2013. 78 с. 4. Грантовий менеджмент і написання проєктів. Практичний порадник/ Упоряд. Процак О. – Л.: Ліга-Прес, 2010. – 64 с. 5. Гудзь О. Є. Мистецтво бізнесу або управління бізнесовими проєктами : навч. посіб. / О. Є. Гудзь, В. С. Рубцов. – К. : Планета людей, 2006. – 159 с. 6. Кобиляцький Л.С. Управління проєктами : навч. посібник / Л. С. Кобиляцький – К. : МАУП, 2002. – 200 с. 7. Методичні рекомендації щодо участі у грантових програмах та конкурсах/ Марченко О.В., Сушко Д.О. – Дніпро : ДДУВС, 2018. – 68 с

8. **Ноздріна Л. В.** Управління проектами : підручник / Л. В. Ноздріна, В. І. Яшук, О. І. Полотай ; за заг. ред. Л. В. Ноздріної. – К. : ЦНЛ, 2010. – 432 с.
9. **Основи грантрайтингу та управління проектами в публічній сфері** : метод. рек. для органів влади та недерж. орг-цій / Авт. кол.: В.В. Белявцева, А.І. Гнатенко, О.С. Зінченко та ін. ; за заг. ред. О.В. Кулініча. — Харків : Золоті сторінки, 2017. — 148 с.
10. **Проектний менеджмент** : просто про складне : навч. посібник / В. А. Верба, Л. П. Батенко, О. М. Гребешкова та ін. ; за заг. ред. В. А. Верби. – К. : КНЕУ, 2009. – 299 с.
11. **Рач В. А.** Управління проектами : практичні аспекти реалізації стратегій регіонального розвитку : навч. посіб. / В. А. Рач, О. В. Россошанська, О. М. Медведєва ; за ред. В. А. Рача. – К. : «К.І.С.», 2010. – 276 с.
12. **Тарасюк Г. М.** Управління проектами : навч. посібник для студентів ВНЗ / Г. М. Тарасюк. – 4-те вид. – К. : Каравела, 2012. – 320 с.
13. **Тян Р. Б.** Управління проектами : підручник / Р. Б. Тянь, Б. І. Холод, В. А. Ткаченко. – К. : ЦНЛ, 2003. – 224 с.
14. **Управління проектами**: навчальний посібник до вивчення дисципліни для магістрів Уклад.: Л.Є. Довгань, Г.А.Мохонько, І.П. Малик. – К.: КПІ ім. Ігоря Сікорського, 2017. – 420 с.
15. **Управління проектами** : навч. посібник / за ред. О. В. Ульянченка, П. Ф. Цигікала. – Х. : ХНАУ ім. В. В. Докучаєва, 2010. – 522 с.
16. **Чернявська О. В.,** Соколова А. М. Фандрайзинг. Навч. посіб. – 2-е вид., з доопрац. та допов. – К.: Алерта, 2015. – 272 с.

Допоміжна література

1. **Бушуєв С. Д.** Динамічне лідерство в управлінні проектами : моногр. / С. Д. Бушуєв, В. В. Морозов ; Українська асоціація управління проектами. – 2-е вид. – К., 2000. – 312 с.
2. **Бушуєв С. Д.** Управление проектами. Основы профессиональных знаний и система оценки компетенции проектных менеджеров / С. Д. Бушуєв, Н. С. Бушуєва. – К.: ІРІДІУМ, 2006. – 208 с.
3. **Гудзь О. Є.** Управління ризиками при реалізації власних бізнесових проєктів (Ризик-менеджмент у малому та середньому бізнесі) : навч. посіб. / 18 О. Є. Гудзь, В. С. Рубцов. – К. : Планета людей, 2003. – 88 с.
4. **Керівництво з управління інноваційними проектами і програмами організацій** : моногр. / Переклад на українську мову за ред. проф. Ф. О. Ярошенка. – К. : Новий друк, 2010. – 160 с.
5. **Методи та практика оцінки інвестиційних проєктів бюджетних установ** / за ред. М. І. Кісіля, О. В. Захарчука, М. М. Кропивка. – К. : Альфа, 2011. – 217 с. 19
6. **Рекомендації з підготовки** проектних пропозицій за програмою «Горизонт 2020»: методичні вказівки / уклад.: С. І. Сидоренко, С. М. Шукаєв, М. О. Зеленська, А. І. Олешкевич, А. О. Романко, І. А. Владимирський. Київ: НТУУ «КПІ», 2014. 40 с
7. **Середюк К.В.** Методичні рекомендації для самостійного вивчення дисципліни «Основи проектного менеджменту» (для бакалаврів). - К.: МАУП, 2018 – 42 с.
8. **Проектний менеджмент** для інноваційного розвитку освітніх організацій України: навч. посіб. для підготовки магістрів за спеціалізаціями «Управління навчальним закладом» та «Управління

	<p>проектами», підвищення кваліфікації слухачів, керівників навчальних закладів/З.В. Рябова, А.Б. Єрмоленко, Т.А. Махinya та ін.; за заг. ред. академіка В.В. Олійника, маг.Ф. Фреха; НАПН України, ДВНЗ «Ун-т менедж. освіти»; КультурКонтакт Австрія.— К., 2016.— 118 с</p> <p>9. Рекомендації з підготовки проектних пропозицій за програмою «Горизонт 2020»: методичні вказівки / уклад.: С. І. Сидоренко, С. М. Шукаєв, М. О. Зеленська, А. І. Олешкевич, А. О. Романко, І. А. Владимирський. Київ: НТУУ «КПІ», 2014. 40 с.</p> <p>10. Словник-довідник з питань управління проектами / С. Д. Бушуєв. – К. : Ділова Україна, 2001. – 640 с.</p> <p>11. Управління проектами: навч. посіб./ Т.В. Маматова, В.М. Молоканова, І.А. Чикаренко, О.О. Чикаренко. – Дніпро: ДРІДУ НАДУ, 2018. – 128 с.</p> <p>12. Управління інноваційними проектами: навч. посібник / Уклад.: Н.Н. Пойда-Носик, І.І. Черленяк. Ужгород: Вид-во УжНУ «Говерла», 2017. 360 с. ISBN 978-617-7333-51</p> <p>13. Управління інноваційними проектами та програмами. Методологія : стандарт Міністерства фінансів України. – 2010. – 44 с.</p> <p>17. Аналіз вигід і витрат. Практ. посіб./Наук. ред. пер. англ. О.Кілієвич. – К.: Основи, 1999.</p> <p style="text-align: center;">Інформаційні ресурси</p> <p>1. Законодавство України. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon1.rada.gov.ua/laws/main/a</p> <p>2. Наукова періодика України ; Нац. бібл. України ім. В. І. Вернадського. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.nbuv.gov.ua/</p> <p>3. Научная электронная библиотека. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://elibrary.ru/defaultx.asp</p> <p>4. Національні проекти в стратегії економічної модернізації України [Електронний ресурс] : аналітична доповідь ; за ред. Я. А. Жаліла. – К. : НІСД, 2013. – 57 с. – Режим доступу : http://www.niss.gov.ua/articles/1111/</p> <p>5. Національні проекти для України [Електронний ресурс] : аналітична доповідь ; за ред. Я. А. Жаліла. – К. : НІСД, 2010. – 37 с. – Режим доступу : old.niss.gov.ua/book/Nac_proekt.pdf</p> <p>6. Офіційний веб-сайт Державного агентства з інвестицій та управління національними проектами України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.ukrproject.gov.ua/</p> <p>7. Офіційний веб-сайт Міжнародного науково-виробничого журналу 20 «Економіка АПК» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://eapk.org.ua/</p> <p>8. Офіційний веб-сайт Української асоціації управління проектами [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://upma.kiev.ua/index.php?lang=ukrainian</p>
Необхідне устаткування	Мультимедійний проєктор. Наявність оболонки Moodle для роботи на освітньому порталі
Спільні / індивідуальні види навчальної діяльності	<i>Лекція</i> (оглядова/тематична; лекція-бесіда, лекція-візуалізація) <i>Практичні заняття</i> (презентація/дискусія/метод кейс-стаді/робота в малих групах/тренінгові заняття/виконання вправ та завдань/самостійна робота з джерелами інформації/ складання структурно-логічних схем, опорних конспектів)

	<i>Виконання індивідуальних творчих завдань</i> (навчальний проект; навчальне есе)		
Форми поточного та підсумкового контролю	Для <i>поточного контролю</i> використовується тестування; усне опитування; письмовий контроль. <i>Підсумковий контроль</i> – залік. Підсумкова оцінка за курс є сумою оцінок, отриманих студентом за виконання за виконання завдань та контрольних модульних робіт. Максимальна оцінка становить 100 балів.		
Критерії оцінювання (окремо для кожного виду діяльності)	Вид діяльності	Критерії оцінювання	Бали
	Виконання завдань практичних занять №1 – № 7	Всі завдання виконані вчасно, обґрунтовані, повні, вірні, з використанням основної та додаткової літератури, носять творчий характер.	0-42
	Виконання індивідуально-творчих завдань	Всі завдання виконані вчасно, обґрунтовані, повні, вірні, з використанням основної та додаткової літератури, носять творчий характер. Представлені вчасно для перевірки викладачем.	0-18
	КМР № 1	Представлено вірні й повні відповіді на тестові завдання модульного контролю	0-20
	КМР № 2	Представлено вірні й повні відповіді на тестові завдання модульного контролю	0-20
	Усього за курс		100
Політика курсу	<ul style="list-style-type: none"> • Курс орієнтовано на створення дружнього, творчого, відкритого до конструктивної критики середовища. • Усі завдання, передбачені програмою, мають бути виконані у встановлений термін. • Студент, який пропустив заняття, самостійно вивчає матеріал, за наведеними в силабусі за літературними джерелами, виконує завдання та надає викладачеві в час, відведений для консультацій. • Студент має право аргументовано відстоювати свою думку стосовно тематики занять, якщо вона не збігається з думкою викладача, вимагати від викладача додаткових роз'яснень на заняттях у випадку їх недостатнього висвітлення на лекціях. 		
Забезпечення виконання принципів академічної доброчесності	<ul style="list-style-type: none"> • У процесі роботи необхідно дотримуватися Положення про академічну доброчесність учасників освітнього процесу ДЗ „Луганський національний університет імені Тараса Шевченка” (http://luguniv.edu.ua/wp-content/uploads/2019/12/polojakadembro2.pdf), відповідних принципів академічної доброчесності. • Письмові роботи, презентації мають бути авторськими, оригінальними. • Письмові роботи мають бути оформлені згідно встановлених правил, з урахуванням вимог до цитування, подання відповідних покликань. • Виявлення ознак академічної недоброчесності в письмовій роботі студента є підставою для її незарахування викладачем, незалежно від масштабів плагіату чи обману. 		
Feedback курсу	Зворотній зв'язок здійснюється на основі чату, системи повідомлень на сторінці курсу на освітньому порталі ЛНУ імені Тараса Шевченка.		

ПРЕВ'Ю ОСВІТНЬОГО КОМПОНЕНТА «ТЕХНОЛОГІЯ ОФОРМЛЕННЯ ГРАНТОВИХ ЗАЯВОК»

Технологія оформлення грантових заявок

Слайд 1

Що таке грант?

- ▶ **Гранти** – це сукупність фінансових засобів, які безповоротно надаються визначеним некомерційним установам або ж фізичним особам для реалізації соціального проєкту, благодійної програми, проведення наукових досліджень, навчання або ж підвищення кваліфікації та інших суспільно корисних цілей з обов'язковим етапом звітування щодо їх використання на визначені цілі. Важливою умовою реалізації грантових коштів є не лише потреба в розумінні специфіки певної проблеми, але і запропоновані варіанти її перспективного вирішення, очікувані результати та обґрунтування потреби в коштах.
- ▶ **Грант** — це безоплатна цільова субсидія, що надається на конкурсній основі організації, ВНЗ, ініціативній групі або індивідуальному особі для реалізації заявленого проєкту в тій чи іншій сфері діяльності.
- ▶ **Грантрайтинг** – це мистецтво написання проєктів для отримання фінансової допомоги.

Слайд 2

Найбільш поширені помилки в термінології

Написати грант

!!! Пишуть проєкт або грантову заявку

!!! Грант можна отримати

Проєкт ≠ грантова заявка

!!! Грантова заявка – письмовий вираз змісту проєкту

**Міжнародні організації ≠
Донори**

!!! Далеко не всі міжнародні організації є донорами
Деякі з них вже самі є імплементаторами проєктів

Слайд 3

Класифікація грантових програм

Грантові програми поділяють на:

- **відкриті** - до участі у конкурсі допускаються всі заявники, які відповідають чітким вимогам організації-донора
- **закритими** - коли допуск до конкурсу мають лише ті учасники, які відповідають певним особливим умовам в залежності від гранту

Слайд 4

Характеристика грантових конкурсів:

- - Географія конкурсу
- - Тип одержувачів грантів
- - Пріоритети конкурсу
- - Терміни подання заявки (deadline) та проведення підсумків конкурсу
- - Розмір гранту та розмір власного внеску
- - Термін реалізації проєкту
- - Види діяльності, що фінансуються

Слайд 5

Методи організації пошуку ресурсів

Методи організації пошуку ресурсів можуть бути різними:

- **екстенсивна стратегія** — створення баз даних фондів і програм і віялова розсилка запитів або заявок (на практиці малоефективна);
- **інтенсивна стратегія** — ретельне планування і підготовка проєктів до стану одного безпрограшного варіанту і подача заявок на грант в ретельно підібраний фонд або програму.

Слайд 6

Пошук грантових програм

- **Перший крок (потреби)** – визначення проблеми, формулювання її актуальності та невідкладності вирішення, планування проєкту (програми), складання бюджету. Спочатку необхідно абсолютно чітко визначити, для чого, для досягнення якої мети або вирішення якої проблеми потрібні кошти. Потім, що конкретно необхідно (гроші, приміщення, майно, послуги). Де ці кошти знаходяться, або, іншими словами, у кого їх можна попросити і як це зробити таким чином, щоб досягти успіху.

Слайд 7

Пошук грантових програм

- **Другий крок (пошук джерел відсутніх ресурсів)** – пошук грантових конкурсів, мета і завдання яких співпадають з метою і завданням вашого проєкту. Починати грантову діяльність краще за все з участі у не дуже значних за обсягом фінансування грантових конкурсах. Умовно можна планувати свою роботу за такою схемою:
 - регіональні або місцеві грантові програми;
 - гранти при Посольствах;
 - спеціальні програми «малих грантів»;
 - спільні програми в рамках Євросоюзу.

Слайд 8

Пошук грантових програм

- ▶ **Третій крок (звернення)** – підготовка грантової заявки з урахуванням вимог відповідного грантодавця, надсилання цієї заявки, контакт з представниками організації-донора і отримання коштів або інших ресурсів. Обов'язковою умовою успішного здобуття грантів є правильно підготовлений проєкт. Тому, розпочинаючи пошук фінансування слід пам'ятати, що за один день написати хороший проєкт неможливо і починати готувати проектну заявку необхідно завчасно.

Слайд 9

Що варто пам'ятати при пошуку грантів?

- ▶ Більшість фондів мають декілька часових рамок подачі аплікаційних форм. Зазвичай це — раз на 3 місяці. Проте є фонди, які постійно приймають заявки. Важливо постійно робити огляд заявок, що з'являються. Варто запланувати достатньо часу на заповнення заявки, щоб залишився час для прочитання, коректування та редагування – це дуже важливо, адже потенційним грантодавець може стати вашим тривалим партнером або ж одразу сформує про вас негативне враження. Орієнтуйтеся на фокус та головні завдання потенційного грантодавця, щоб не витратити і свій час, і час організації, яка оголосила грант.

Слайд 10

Що варто пам'ятати при пошуку грантів?

- Робота із грантами – вкрай системний процес. Тому людина, яка відповідає за цю ділянку в організації, має 70% часу займатися саме пошуком грантових можливостей, написанням грантів та побудовою довготривалих партнерських відносин із грантодавцями. Враховуйте, що після отримання гранту важливо прозвітувати про його використання — кожен фонд має для цього власні вимоги, з якими вас обов'язково ознайомлять після отримання фінансування. Проте загальну інформацію про звіти ви можете знайти і на сайті грантодавця. Порада – усі документи готувати поступово під час грантового періоду, а не в останній момент. Важливо сприймати грантодавця як партнера і постійно знаходитися в контакті із ним, часто проявляючи ініціативу та тримаючи організацію в курсі того, що у вас відбувається в проєкті чи в команді.

Слайд 11

Класифікація донорів

- **Донори** - це організації, в місії яких передбачено надання безповоротної фінансової, технічної допомоги на конкурсній основі.
- **Види донорів:** державні фонди, приватні (іменні) фонди, посередницькі фонди, фонди територіальних громад.
- **Види донорських організацій:** міждержавні – об'єднання трьох або більше незалежних держав, їхніх урядів, інших міжурядових організацій, спрямовані на вирішення певних спільних питань чи організації проєктів; державні фонди - перерозподіляють та використовують фінансові ресурси, залучені державою для фінансування суспільних потреб із визначених джерел, які мають цільове призначення; приватні – недержавні, некомерційні організації, які не мають в якості основної мети своєї діяльності одержання прибутку і не розподіляє отриманий прибуток між учасниками; посередницькі громадські організації, фінансуються державними або приватними фондами, та розподіляють фінансові ресурси між отримувачами грантів.

Слайд 12

Мотивація міжнародних донорських організацій:

- - Знизити потенційну загрозу для своїх країн (нелегальну міграцію, поширення захворювань, наслідки бойових дій та терактів, екологічні катастрофи).
- - Поширити ідеї, в т. ч. ведення справ (підтримка реформ, демократії-прозорість рішень, свобода ЗМІ, зниження корупції, раціональне використання енергії).
- - Допомогти компаніям отримати нових співробітників, наукову інформацію та розробки (стипендіальні програми для студентів та науковців, фінансування індивідуальних досліджень).
- - Збагатити культурний та творчий світ (культурні обміни, фестивалі).

Слайд 13

Мотивація вітчизняних благодійників, спонсорів:

- - Потреба допомоги, зробити добру справу.
- - Підвищити власній імідж серед своїх партнерів (участь у благодійних аукціонах).
- - Один з інструментів маркетингу кампанії (PR-акції).

Слайд 14

Хто може брати участь у конкурсах:

- - Органи місцевого самоврядування.
- - Неприбуткові (non-profit) організації–громадські організації (НГО), благодійні фонди, добровільні об'єднання.
- - Студенти, аспіранти, викладачі.
- - Заклади освіти, бібліотеки.

Слайд 15

ГРАНТОВА ЗАЯВКА

- 1. Типова структура заявки
- 2. Титульний лист (назва проєкту).
- 3. Коротка анотація (до 1 листа: виконавець проєкту, опис проблем, очікуваний результат, необхідне фінансування).
- 4. Вступ (інформація про організацію та її досвід).
- 5. Опис проблеми.
- 6. Цілі та завдання проєкту.
- 7. Заходи (методи), які будуть виконані для досягнення поставлених цілей – процес організації роботи, календарний план, залучені виконавці.
- 8. Оцінка ефективності проєкту.
- 9. Подальше фінансування (самодостатність проєкту після закінчення фінансування з боку грантодавця).
- 10. Бюджет – перелік ресурсів, необхідних для проведення проєктних заходів: фінансування від фонду, власний вклад організації, фінансування з інших джерел.
- 11. Додатки: устав організації, довідка про статус неприбутковості, інформація про виконавців (резюме), листи підтримки.

Слайд 16

За якими критеріями донори оцінюють заявки?

- Відповідність аплікаційної форми умовам конкурсу.
- -Опис проблеми та ідеї проєкту – яким чином буде вирішуватись проблема.
- -Можливість організації реалізувати проєкт – досвід проєктної діяльності у організації, досвід керівника та бухгалтера проєкту, рекомендації від інших НГО та установ.
- -Якість підготовки проєктної заявки (змістовність, лаконічність...).
- -Стабільність результатів – що може залишитись після реалізації проєкту.

Слайд 17

Для того, щоб взяти участь у конкурсі грантових заявок, потрібно:

- Надіслати заявку;
- Надіслати бюджет проєкту;
- Надіслати скан-копії наступних документів: копія свідоцтва про державну реєстрацію юридичної особи (за наявності) або копія виписки з Єдиного державного реєстру юридичних осіб та фізичних осіб підприємців (скан надіслати електронною поштою); копія рішення про внесення до Реєстру неприбуткових організацій та установ (скан надіслати електронною поштою);

Слайд 18

Як працювати з фондами ?

Перший етап	визначення потреб: проводиться визначення та з'ясування проблеми, формується її актуальність, визначаються шляхи вирішення проблем, очікувані результати та необхідні ресурси
Другий етап	пошук джерел фінансування та ресурсів: проводиться аналіз потенційних донорів, визначається їх потенціал та інтереси, через направлення листа-запита визначається можливість підтримки вашої ідеї.
Третій етап	звернення до фонду: підготовка та направлення заявки до відповідного фонду
Четвертий етап	аналіз результатів: оцінюється проведена робота, визначається, що було зроблено вдало, а що – потребує доопрацювання

Слайд 19

Вимогами до проєктного планування за технологією SMART:

- S (specific) – завдання повинні бути конкретними і відповідати певній проблемі
- M (measurable) – завдання мають бути вимірюваними, повинна бути наявна можливість кількісно оцінити очікувані результати
- A (achievable) – завдання повинні бути амбіційними, але досяжними
- R (realistic) – завдання мають бути реалістичними
- T (timed) – завдання треба чітко визначити у часі

Слайд 20

Життєвий цикл проєкту

Життєвий цикл проєкту - це модель, яка відображає хід виконання проєкту в часі, визначаючи його фази та їх характеристики: від моменту ініціювання розробки до його завершення. Цикл проєкту використовується в якості інструменту, який допомагає в управлінні проєктом.

Слайд 21

Фази проєкту:

- 1. **Програмування** - це фаза, протягом якої розробляються програмні основи для реалізації проєктів.
- 2. **Ідентифікація** - це фаза, на якій аналізується проблема, яку потрібно вирішити, до досягнення якої мети прагнемо, які заходи для цього плануємо запровадити, хто є зацікавленими сторонами даного проєкту.
- 3. **Формулювання** - це фаза, на якій формулюється проєкт, планується його структура, заходи, хід, засоби і бюджет.
- 4. **Запровадження** - це фаза, на якій у безпосередньо реалізовується проєкт.
- 5. **Оцінювання (евальвація)** - це фаза, на якій оцінюються результати проєкту, підсумовуються і надаються висновки, які будуть слугувати в майбутньому базисом при розробці наступних проєктів.

Слайд 22

Зовнішні джерела фінансування

1. Проєкти технічної допомоги:

- Організація Об'єднаних Націй, її Програма розвитку (ПРООН) та її проєкти www.ua.undp.org/content/ukraine/uk/home/
- Шведське агентство з питань міжнародної співпраці та розвитку (SIDA) www.sida.se/English/where-we-work/Europe/Ukraine-/
- Норвезьке агентство з розвитку та співробітництва (NORAD) http://www.norway.com.ua/News_and_events1/Grants_and_projects/Embassy-Grants2016/#.Vx22LvmLTIU
- Німецьке бюро міжнародної співпраці (GIZ) www.inwent.org.ua
- Канадське агентство міжнародного розвитку (CIDA) www.acdicida.gc.ca/cidaweb/cpo.nsf/fWebCSAZEn?ReadForm&idx=00&CC=UA
- Агентство США з міжнародного розвитку USAID в Україні ukraine.usaid.gov/ua
- Уряд Швейцарської Конфедерації через Швейцарське агентство з розвитку та співробітництва www.sdc.admin.ch/en/Home/About_SDC/Addresses

Слайд 23

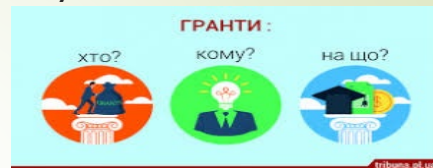
Зовнішні джерела фінансування

2. Проєкти Світового Банку:

www.worldbank.org/uk/country/ukraine/projects

3. Проєкти грантів (фонди):

- Посольство США в Україні ukrainian.ukraine.usembassy.gov
- Посольство Королівства Нідерландів в Україні (МАТРА) www.netherlandsembassy.com.ua
- Посольство Канади в Україні www.kyiv.gc.ca
- Посольство Норвегії www.norway.com.ua
- Посольство Японії в Україні http://www.ua.emb-japan.go.jp/itprtop_uk/index.html
- Посольство Фінляндії в Україні <http://www.finland.org.ua/public/default.aspx?nodeid=31733&contentlan=37&culture=uk-UA>
- Посольство Данії в Україні <http://ukraine.um.dk/da>

Слайд 24

Зовнішні джерела фінансування

4. Вузькоспеціалізовані фонди:

- Карітас Україна caritas-ua.org
- «Людина в біді» www.peopleinneed.cz
- Європейський культурний фонд www.culturalfoundation.eu
- Фонд Рокфеллера <http://www.wrfoundation.org/>
- Фонд Дж.Сороса <https://www.opensocietyfoundations.org/>
- Глобальний фонд для жінок www.globalfundforwomen.org
- Міжнародний благодійний фонд «Україна 3000» www.ukraine3000.org.ua
- Гуманітарний штаб Ріната Ахметова www.fdu.org.ua
- Міжнародний благодійний фонд "Хороших справ" <http://good-deeds.ua/projects/>
- Товариство Червоного Хреста України <http://www.redcross.org.ua/>

Слайд 25

Сайти ресурсних центрів:

- Громадський простір www.civicua.org
- Ресурсний центр "Гурт" www.gurt.org.ua
- Національний Ресурсний Центр став Розвитку www.rozvytok.in.ua
- Культура і креативність www.culturepartnership.eu/article/vnimanie-granti
- Соціальна наукова мережа www.science-community.org/ru/grants/Competition
- Клуб сталого бізнесу sbiz.club/category/grants
- Grants. Gov www.grants.gov

Слайд 26

ТЕОРЕТИЧНИЙ БЛОК

Лекція 1

Грант як інструмент перетворення соціальної реальності

Мета – ознайомитися з особливостями грантової діяльності та оволодіння категоріальним апаратом і методологією фандрейзингу для ефективного пошуку фінансування для реалізації проєктів у різних сферах людського буття.

Ключові слова: благодійництво, грант, грантодавець, грантоотримувач, донор, фандрейзинг, грантрайтинг, міжнародна технічна допомога.

Основні питання

1. Визначення поняття «грант». Роль грантів у розвитку суспільства.
2. Загальні засади міжнародної технічної допомоги.
3. Історія виникнення та розвитку міжнародної технічної допомоги.
4. Грантові програми та їх характеристика.
5. Фандрейзинг та грантова діяльність. Пошук грантодавців.

Рекомендована література

Адамик В. Міжнародна допомога з подолання бідності: теоретичні аспекти, світовий та вітчизняний досвід / В. Адамик, Н. Комар // Журн. європ. екон. – 2008. – Т. 7 (№ 1). – С. 57–75.

1. **Грантовий менеджмент і написання проєктів** : практ. порадник / Регіон. тренінг. центр Львів. обл. універс. наук. б-ки, ЛМГО «Ін-т політ. Технологій» ; [упоряд. О. Процак]. — Львів : Ліга-Прес, 2010. — 56 с.
2. **Методичні рекомендації** щодо участі у грантових програмах та конкурсах/ Марченко О.В., Сушко Д.О. – Дніпро : ДДУВС, 2018. – 68 с.
3. **Основи грантрайтингу та управління проєктами в публічній сфері**: методичні рекомендації / за ред. О. В. Кулініча. Харків : Золоті сторінки, 2017. 148 с.
4. **Співпраця Україна-Європа: 12 кроків до успішного партнерства** (методика написання грантових проєктів та міжнародний фандрейзинг / за ред. А. І. Сочинського. Житомир : ЖОАФСС, 2014. 105 с.
5. **Чернявська О. В., Соколова А. М.** Фандрейзинг. Навч. посіб. – 2-е вид., з доопрац. та допов. – К.: Алерта, 2015. – 272 с.

Грант — це кошти, що надаються на безповоротній основі некомерційним організаціям або фізичним особам на реалізацію соціальних проєктів, благодійних програм, на проведення досліджень, навчання, на інші суспільно корисні цілі з наступним звітом про їх використання та результати зміни ситуації.

1. *Грант* (англ. "grant" - дар, дотація, стипендія) - це цільова фінансова дотація, що надається вченим на проведення наукових досліджень.

2. *Грант* - це безоплатна цільова субсидія, що надається на конкурсній основі організації, ініціативній групі або індивідуальній особі для реалізації заявленого проєкту в тій чи іншій сфері діяльності.

3. *Грант* - благодійний внесок або цільове пожертвування, надане фізичними і юридичними особами в грошовій і натуральній формах.

4. *Грант* - кошти, безоплатно передані дарувальником (фондом, корпорацією, урядовим закладом або приватною особою) некомерційній організації або приватній особі для виконання конкретної роботи.

5. *Грант* - кошти, техніка або інші ресурси, що безповоротно передається донором (фондом, корпорацією, державною установою або приватною особою) некомерційній організації або приватній особі для виконання конкретної роботи.

Найчастіше виділення грантів відбувається в ході реалізації грантової програми.

Грантова програма — план дій з організації цільового фінансування проєктів грантозаявників.

Гранти розподіляються на конкурсній основі. Залежно від умов конкурсу в ньому можуть брати участь зареєстровані громадські організації, муніципальні і державні організації, творчі колективи або фізичні особи.

З точки зору періодичності проведення грантові програми поділяються на:

- *разові конкурси* - програми грантів, які проводяться благодійними фондами один раз (як правило, вони спрямовані на досягнення певних цілей і завдань);
- *циклічні конкурси* - програми грантів, які повторюються через певні проміжки часу - один-два рази на рік;
- *постійні конкурси* - програми грантів, які не мають певних термінів подання заявок на фінансування. Проєкти розглядаються за фактом їх надходження.

Грантодавець – це вітчизняна чи зарубіжна благодійна організація, що надає грантову підтримку конкретним проєктам, які відповідають її цілям і завданням. Ця організація робить кроки по поширенню інформації про грантові програми і дає про них найбільш повну інформацію. Часто грантодавцями є благодійні фонди, які для виділення грантів отримують фінансові кошти від організацій та/або приватних осіб, і приймають на себе зобов'язання щодо цільового їх використання. Відповідно до цих зобов'язань грантодавець встановлює певні умови (правила) розгляду заявок і підтримки кращих з них.

Термін **«грантрайтер»** - це похідне від двох англійських слів «grant» (грант, субсидія, дар, стипендія та ін.) і «writer» (письменник) дослівно означає «той, що пише гранти». Фактично, «грантрайтер» - це фахівець з участі в грантових конкурсах.

Історія виникнення та розвитку міжнародної технічної допомоги

1945 рік	- Представники 50 країн заснували Організацію Об'єднаних Націй - Великобританія прийняла Закон про розвиток та добробут колоній
1946 рік	- Франція створила Фонд соціального та економічного розвитку морських територій
1947 рік	- Державний секретар США К.Маршалл висунув ідею створення програми допомоги США у відбудові післявоєнної Європи
1948 рік	- Країни одержувачі допомоги за планом Маршалла створили Організацію європейського економічного співробітництва - США заснували Агентство економічного співробітництва - Великобританія заснувала Корпорацію розвитку колоній та Зарубіжну продовольчу корпорацію
1949 рік	- ООН заснувала Розширену програму ООН в галузі технічного співробітництва (ЕРТА) - Президент США Г. Трумен запропонував розпочати програму допомоги країнам, що розвиваються (Програма "Четвертий пункт")
1950 рік	- Прийнято План Коломбо (Colombo Plan) стосовно допомоги у економічному розвитку країн південної та південно-східної Азії
1951 рік	- ООН опублікувало Звіт „Оцінка економічного розвитку у нерозвинених країнах», де запропоновано створення Спеціального фонду ООН з економічного розвитку
1959 рік	- Засновано Спеціальний фонд ООН
1960 рік	- Організація європейського економічного співробітництва перетворена у Організацію з економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР) - Створено Комітет зі сприяння розвитку ОЕСР, до якого ввійшли США, Канада, Великобританія, Німеччина, Італія, Португалія, Бельгія, Франція, Європейський економічний союз (на сьогодні членами Комітету є 22 країни та Європейський Союз). Створення Комітету слугувало початком заснування у розвинених країнах спеціалізованих

	агентств з надання технічної допомоги країнам, що розвиваються
1961 рік	- ООН прийнято «Декаду з розвитку» – перший стратегічний міжнародний документ в галузі сприяння розвитку
1965 рік	- Заснована Програма розвитку ООН (об'єднання Спеціального фонду ООН та Розширеної програми ООН в галузі технічного співробітництва), яка стає агентством ООН зі сприяння країнам, що розвиваються у формі міжнародної технічної допомоги
1969 рік	- Комітетом зі сприяння розвитку ОЕСР схвалена Концепція офіційної допомоги у розвитку, в якому визначено поняття «міжнародної технічної допомоги»
1970 рік	- ООН схвалена ставка у розмірі 0,7% від Валового національного доходу розвинутих країн для здійснення офіційної допомоги з розвитку
2000 рік	- Прийнято Декларацію тисячоліття ООН, яка визначає основні цінності та принципи сприяння розвитку
2002 рік	- На міжнародній конференції з питань фінансування розвитку (м.Монтерей, Мексика) прийнято Монтерейський консенсус, який відображує нові підходи щодо фінансування розвитку та здійснення технічної допомоги
2003 рік	- Прийнято Римську декларацію щодо гармонізації, яка визначає напрямки гармонізації діяльності країн донорів та країн, які отримують допомогу, в тому числі щодо спрощення процедур в процесі здійснення міжнародної технічної допомоги
2005 рік	- Прийнято Паризьку декларацію щодо підвищення ефективності зовнішньої допомоги
2008 рік	- Прийнято Карську програму дій, яка спрямована на підвищення ефективності міжнародної допомоги
2011 рік	- Прийнято Декларацію «Пусанське партнерство для ефективного співробітництва з метою розвитку» на Четвертому форумі найвищого рівня (м. Пусан, Республіка Корея), в якій сформульовано основні принципи та дії з подальшого підвищення ефективності міжнародної співпраці з розвитку

Механізми та форми надання міжнародної технічної допомоги

Донори міжнародної технічної допомоги формують *стратегію допомоги країні*, яка визначає пріоритети та завдання допомоги, механізми реалізації та показники для оцінки ефективності. Отже, *стратегічна програма* – це документ, яким на підставі результатів аналізу проблем соціально-економічного розвитку України визначаються пріоритетні напрями техніко-економічного співробітництва між донором МТД та Україною. Цей документ розробляється в порядку та на термін, узгоджений між донором і Міністерством економічного розвитку і торгівлі України.

На основі стратегічної програми розробляються *щорічні програми* - програми (проекти) та/або проектні пропозиції, що формуються спільно з донором МТД на кожний наступний фінансовий рік відповідно до погодженої з ним процедури. Надання міжнародної технічної допомоги здійснюється через реалізацію програм та проектів. Проектний-програмний підхід дозволяє донорам та одержувачам допомоги з більшою ефективністю здійснювати планування, реалізацію, моніторинг, а також оцінювати результати впровадження міжнародної допомоги.

Міжнародна технічна допомога, що надходить до країни, може втілюватися у наступних формах:

- консультації експертів, у тому числі іноземних;
- стипендії, фінансування витрат на навчання та підвищення кваліфікації фахівців;
- гранти (безповоротна фінансова допомога);

- проведення досліджень;
- права інтелектуальної власності та технології;
- будь-яке майно (товари, обладнання тощо), необхідне для забезпечення виконання завдань проєктів (програм), яке ввозиться або набувається в Україні;
- постачання обладнання, товарів;
- інші роботи і послуги.

Грантовими інструментами є:

1. **Міжнародна технічна допомога** — ресурси та послуги, які відповідно до міжнародних договорів надають донори на безоплатній і безповоротній основі з метою підтримки розвитку країни. МТД можна залучати у вигляді: майна, перелік якого визначають у програмах і проєктах МТД, прав інтелектуальної власності, фінансових ресурсів в іноземній валюті або національній валюті, інших ресурсів, не заборонених законодавством. У рамках МТД можливо отримати важкодоступні (а іноді й унікальні) ресурси, наприклад спеціальне обладнання, консультації першокласних експертів тощо.

2. **Грантові програми** — це сукупність фінансових ресурсів, які отримувачам надають безповоротно для реалізації соціального проєкту, благодійної програми, проведення наукових досліджень, навчання або ж підвищення кваліфікації та інших суспільно корисних цілей із обов'язковим етапом звітування щодо їх використання на визначені цілі. Гранти, так само як і міжнародна технічна допомога, можуть надавати у вигляді майна, робіт чи послуг, а також фінансових ресурсів (проте переважає майно та грошова форма).

3. **Проєкти корпоративної соціальної відповідальності** — це відповідальність корпорацій за прямий та опосередкований вплив на економічну, екологічну й соціальну системи, у які вони вбудовані. Найчастіше КСВ має досить обмежений фокус (наприклад, лише сфера освіти, здоровий спосіб життя чи охорона природи) відповідно до внутрішньої політики та розпоряджень корпорації.

Важливою складовою реалізації стратегічних планів допомоги країнам є оцінка результатів реалізації програм та проєктів МТД. Також під час втілення проєктів, програм МТД відповідними органами управління у сфері міжнародної допомоги здійснюється моніторинг система спостереження за станом реалізації проєкту (програми).

В Україні та закордоном існує чимало організацій і фондів, метою діяльності яких є забезпечення фінансової допомоги для вирішення різних актуальних проблем сьогодення. Одним із видів такої підтримки є грантове сприяння, яке може бути суттєвим джерелом додаткового фінансування державних установ як і позабюджетні кошти.

У рамках надання Україні міжнародної технічної допомоги співробітництво здійснюється з 15 країнами, Європейським Союзом та понад 20 міжнародними організаціями.

Найбільшими донорами для України були та залишаються Сполучені Штати Америки та Європейський Союз. Також важливими донорами є Канада, ФРН, Швеція, Швейцарія, Японія, Туреччина, Данія та організації системи ООН, Світовий банк, ЄБРР, ОЕСР.

Основні організаційно-правові засади технічного співробітництва з країнами-донорами та міжнародними організаціями на сьогодні регулюються 21 рамковим міжнародним договором України та міжнародними договорами щодо впровадження програм співробітництва в різних сферах економіки. Цілі та завдання допомоги узгоджуються як на міжурядовому, так і на міжвідомчому рівні.

За допомогою грантів здійснюється необхідна підтримка проєктів, котрі не є прибутковими, але відіграють важливу роль у розвитку суспільства, міста або навчального закладу. Діяльність, що не отримує адекватного фінансування з боку держави, також може бути підтримана за допомогою грантів. Наприклад, некомерційні організації, що існують в країні, часто опираються на гранти як на основне або навіть єдине джерело свого доходу (він необхідний для оплати приміщення і техніки, праці співробітників).

Географія конкурсу. Грантодавець може оголосити конкурс для певних регіонів України. Географічні обмеження можуть стосуватися й окремих районів у межах однієї області. В деяких випадках конкурси проводяться лише для сільської місцевості, або, навпаки,

– для міст певного розміру (наприклад, з населенням не менше 50 тис. жителів).

Тип одержувачів грантів. В умовах будь-якого конкурсу завжди чітко визначається, хто може брати в ньому участь, тобто від кого може подаватися проектна заявка – від громадських об'єднань, вищих навчальних закладів, засобів масової інформації, органів місцевого самоврядування, ОСББ, ініціативних груп тощо. У конкурсах для громадських організацій донор може висунути додаткові вимоги до здобувачів грантів, якими можуть бути, наприклад, конкретні типи НУО (молодіжні, жіночі, фонди громад тощо), час існування організації, наявність досвіду реалізації проектів міжнародної технічної допомоги та ін. Втім, інколи заявки вимагаються від цілих консорціумів з організацій, які мають представляти різні регіони України. У деяких конкурсах обов'язковою умовою участі є наявність організації-партнера з країн ЄС, США або Канади.

Пріоритети конкурсу. Напрямки надання донорами міжнародної технічної допомоги конкретизуються у пріоритетах конкретних конкурсів.

Терміни подання заявки (deadline) та підведення підсумків конкурсу. Потрібно зверніть увагу на строки подання заявки грантодавцю. Зарубіжні організації звичайно досить суворо відносяться до дотримання цих строків. Частина донорів проводить постійно діючі конкурси. Це означає, що проектні пропозиції приймаються у будь-який час (аж до вичерпання виділеного на поточний рік бюджету). Експертні комісії збираються за потребою і розглядають наявні запити. Багато хто розглядає проекти один раз у квартал, деякі – щомісяця, проте більшість грантодавців визначає конкретні терміни, коли завершується прийом заявок на даний конкурс. У цьому випадку треба відслідкувати, чи донор вимагає, щоб заявка потрапила до нього в офіс не пізніше визначеного часу, чи достатньо поштового штемпеля на пакеті з документами. Також слід розуміти, що від оголошення результатів конкурсу до моменту, коли кошти потраплять на рахунок організації, може пройти кілька місяців, і враховувати цей факт при плануванні своєї діяльності.

Розмір гранту та розмір власного внеску. В оголошенні про конкурс зазвичай вказуються його загальний бюджет, а також максимальний, в деяких випадках – і мінімальний розмір гранту. Це пов'язано з тим, що багатьом донорам, особливо державним агентствам, часто буває не вигідно присуджувати гранти менше певної суми у зв'язку з великими бюрократичними витратами на їх розгляд і супровід. Знання загального бюджету конкурсу і максимального розміру гранту дозволяє приблизно визначити кількість організацій, які можуть отримати підтримку, та оцінити власні шанси на перемогу. Зазначимо, що чим більший розмір гранту, тим вищими є вимоги до організацій, які прагнуть його здобути. Важливим стримуючим фактором виступає розмір власного внеску, який може сягати від 10 до 50%, адже жоден донор не прагне профінансувати 100% бюджету проекту. Власний внесок організації-заявника та залучені з інших джерел кошти мають продемонструвати серйозність намірів пошукача та вагомість його заявки. Якщо умови конкурсу не вимагають суто грошової форми власного внеску, до нього можна зарахувати, наприклад:

- вартість робіт, які будуть виконуватись в рамках реалізації проекту членами організації грантоотримувача та волонтерами;
- вартість оренди приміщень, оргтехніки та транспортних засобів, які є в розпорядженні організації грантоотримувача та будуть використовуватись при реалізації проекту;
- вартість витрат на мобільний зв'язок та Інтернет тощо.

Термін реалізації проекту. Найбільш поширеними є конкурси для середньострокових проектів – від 3 до 9 місяців. Рідше проводяться конкурси, які залишають на реалізацію до 3-х місяців. Донори, як правило, не фінансують довгострокові проекти. Якщо проект не може бути виконаний за рік, то він має бути розбитий на окремі стадії. Причому заявки на наступні стадії пишуться вже після реалізації попередньої.

Види діяльності, що фінансуються. У деяких випадках у рамках певного конкурсу донор може фінансувати чітко визначені заходи. Наприклад, грантодавцем може бути підтримане здійснення таких видів діяльності, як проведення конференцій (семінарів, тренінгів), досліджень (польових, лабораторних, експедиційних), видання (періодичні, разові),

навчальні заходи та ін. Грантодавці можуть відмовлятися фінансувати деякі статті видатків, найчастіше – непрямі видатки та/або оплату праці.

Термін **«фандрейзинг»** є калькою з англійської (fund - кошти, фінансування, to raise - піднімати, добувати, збирати). Фандрейзинг (фандрейзинг, збір коштів (англ. fundraising) визначають як процес залучення грошових коштів та інших ресурсів (матеріальних, інформаційних, людських тощо), які організація не може забезпечити самостійно, та які є необхідними для реалізації певного проєкту або діяльності. Це також наука про успішне переконання інших у тому, що діяльність конкретної організації заслуговує уваги і підтримки. У процесі фандрейзингу важливими є: пошук потенційних донорів; обґрунтування потреб організації відповідно до інтересів потенційних донорів; тривала робота з потенційними донорами (формування, підтримка і розвиток зв'язків); формування громадської думки на користь підтримки діяльності організації чи колективу, збір листів підтримки, придбання авторитету тощо. Виділяють дві форми залучення зовнішніх джерел фінансування: індивідуальний і організаційний фандрейзинг. До сфери індивідуального фандрейзингу належать стажування або підвищення кваліфікації, стипендії на навчання, гранти на індивідуальні дослідження (вони, як правило, надаються реципієнту безповоротно на певну ціль). До галузі організаційного фандрейзингу віднесено конкурси проєктів, серйозні науково-технічні розробки, інноваційні дослідження.

Основними принципами фандрейзингу являються:

- 1) поєднання стратегії і тактики (робота на перспективу, встановлення та розвиток довготривалих стабільних стосунків з донором);
- 2) взаємовигідність (донор також має бути зацікавлений у результатах проєкту прямо чи не прямо, матеріально чи морально);
- 3) збалансованість (доведення реальності й важливості досягнення проміжних цілей як запоруки успішності кінцевого результату);
- 4) відповідність планів та можливостей (уникнення «підвищених зобов'язань» як потенційної загрози неповного або неякісного виконання проєкту);
- 5) комплексність (одночасне залучення кількох донорів для реалізації різних аспектів єдиної генеральної мети залежно від донорських можливостей та специфіки);
- 6) співпраця з партнерами (створення консорціуму як фактору, що може підняти ступінь ефективності фандрейзингу; відповідальність та фінанси розподіляються партнерами за домовленістю)
- 7) некомерційність (необхідність проведення чіткого поділу між прибутком та самоокупністю).

Фандрейзинг - це пошук ресурсів для реалізації проєктів та / або підтримання існування організації.

Крім того, фандрейзинг - це також наука про успішне переконання інших у тому, що діяльність вашої організації заслуговує на увагу (і підтримки). У центрі фандрейзингу стоїть людина - фандрейзер або менеджер з фандрейзингу. Успішність залучення коштів багато в чому залежить від того, наскільки він володіє професійними навичками і вірить сам у те, у чому намагається переконати інших.

Звичайно, будь-який грантодавець зацікавлений в тому, щоб безоплатно виділяються їм кошти були ефективно реалізовані. Ефективно - значить з досягненням заявлених грантопошукачем ефектів.

Суб'єктами фандрейзингової діяльності є неприбуткові організації (НПО), які займаються пошуком джерел фінансування та інших необхідних ресурсів для реалізації проєктів.

Згідно Податкового кодексу України до НПО відносяться:

- 1) бюджетні установи;
- 2) громадські об'єднання, політичні партії, релігійні, благодійні організації, пенсійні фонди, метою яких не може бути одержання і розподіл прибутку серед засновників, членів органів управління, інших пов'язаних з ними осіб, а також серед працівників таких організацій

– після внесення таких установ та організацій до Реєстру неприбуткових організацій та установ.

Об'єктами фандрейзингу виступають різні категорії донорів, основними з яких є благодійні фонди, приватні особи, корпорації та бізнес-структури.

Питання для самоконтролю

1. Розкрийте поняття грант і грантова діяльність?
2. Які основні форми грантової підтримки на сучасному етапі розвитку суспільства можна виділити?
3. Що таке волонтерство та благодійність?
4. Які напрямки грантової політики реалізуються в різних середовищах?
5. Як змінювалися пріоритети у грантовій діяльності?
6. На яких принципах базується розвиток фандрейзингової діяльності в Україні?
7. Які існують методи фандрейзингу та їхня специфіка при реалізації соціокультурних проєктів?

Лекція 2

Типи та види грантів

Мета – розгляд різних видів та типів грантів, ознайомлення з умовами участі у грантових програмах та з типовими помилками під час грантрайтингу.

Ключові слова: грантрайтинг, програма, проєкт, грант часткового фінансування, капітальний грант, корпоративний грант, початковий грант, грант у натуральній формі, цільовий грант, бенефіціар, грантовий конкурс, краудфаундінг, крауд-проєкти, краудсорсінг.

Основні питання

1. Грантрайтинг. Сфери підтримки грантів.
2. Види грантів
3. Типи грантів
4. Умови участі у грантових програмах.

Рекомендована література

1. **Як написати грант** : консультація / Нац. б-ка України для дітей ; уклад. А. О. Кононов, Л. А. Куц. — Київ, 2020. — 16 с.
2. **Дей М. О.** Управління науковими проєктами: особливості написання успішної заявки на грант [Електронний ресурс] / М. О. Дей // Міжнародний юридичний вісник: збірник наукових праць Національного університету державної податкової служби України. — 2016. — Вип. 1. — С. 212-215. — Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/muvnudp_2016_1_36.
3. **Загальна інформація щодо здобуття грантів** [Електронний ресурс] // Новобасанська громада : [вебсайт]. — Електрон. дані. — Режим доступу: <http://novobasanska.gromada.org.ua/konkursi-ta-granti-1527572243/>. — Назва з екрана.
4. **Збаровская Н. В.** Проектная деятельность библиотек / Н. В. Збаровская // Библиотека. — 2005. — № 4. — С. 79-82.
5. **Купенко О. В.** Проектна діяльність у соціальній сфері : [Посібник] / О. В. Купенко, К. В. Ярьсько ; Харк. нац. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди. — Суми : Видво СумДУ, 2007. — 75 с. : іл., табл.
6. **Літвак О.** Проектна діяльність бібліотеки або як написати заявку на грант [Електронний ресурс] <https://zounb.zp.ua/proektna-diyalnist-bibliotekzaporizkoyi-oblasti>
7. **Мазур И. И.** Управление проєктами : учеб. пособие / И. И. Мазур. — М. : Омега-Л, 2004. — 664 с.

Організації - донори / спонсори / грантонадавачі / дарувальники / пожертувачі / жертводавці - зарубіжні та вітчизняні благодійні та інші організації, які орієнтовані на надання допомоги в реалізації суспільно важливих проєктів, і можуть фінансуватися як із державних, так і з приватних джерел.

Фонди, які спеціалізуються на певній тематиці

- заявнику необхідно з'ясувати, до якої тематики відносяться їх проєкти.
- необхідно враховувати, що багато фондів працюють лише з певними етнічними групами (наприклад, єврейські, циганські спільноти). Інші фонди виділяють гроші на діяльність жіночих організацій, біженців, релігійних організацій. Для того, щоб можна було визначити додаткові джерела фінансування, необхідно з'ясувати, які саме люди, групи людей або які тематичні сфери будуть охоплені проєктом.
- необхідно докладно й глибоко досліджувати тему заявки. Недостатньо розроблена тема – одна з основних причин, через яку заявки відхиляються. Заявники повинні вміти відповісти на будь-які питання. Іноді проєкт можна вдосконалити, використовуючи досвід і знання інших експертів з цієї тематики.

Фонди, що спеціалізуються на певному типі й розмірі гранту

- гранти на фінансування проєктів надаються фондами, які завжди підтримують певну категорію проєктів. Це може бути сфера освіти, проведення досліджень або вирішення певних завдань у відповідній сфері діяльності фонду;
- гранти на часткове чи додаткове фінансування запитуються, коли замовник уже має деяку суму грошей, що, однак, є недостатнім для виконання проєкту або коли заявник звертається в кілька фондів для одержання часткового фінансування;
- гранти на цільову підтримку виділяються на організацію, що здійснює проєкт;
- гранти на повне фінансування виділяються на організацію (некомерційну) для підтримки існування та виконання своєї місії;
- гранти на капітальні інвестиції використовуються організацією-одержувачем для інвестицій, таких як: купівля землі, будинків, устаткування або проведення реконструкції;
- гранти на «запуск» проєкту потрібні для невеликого проєкту, щоб він почав свою реалізацію.

Грантрайтинг визначають як мистецтво написання бізнес-проєктів для отримання безповоротної фінансової допомоги. Технології грантрайтингу – написання заявок на гранти, організація взаємодії грантопошукачів з грантодавцями. Активна та компетентна позицію грантопошукача є головним фактором успіху у цій сфері. Дана позиція полягає в тому, щоб мати:

- 1) чітке уявлення про мету, завдання, рівень складності, терміни виконання та очікувані результати дослідницького проєкту; обсяг необхідних ресурсів: фінансових, матеріальних, інтелектуальних, часових тощо;
- 2) продуманий алгоритм пошуку потенційних джерел фінансування з обов'язковим урахуванням географічного положення заявника;
- 3) розуміння політики, намірів і цілей відібраних у результаті пошуку фінансових фондів;
- 4) розуміння логіки експертів, які здійснюють відбір заявок;
- 5) плідна взаємодія з досвідченим грантрайтером-консультантом;
- 6) якість викладу заявки: переконливість у формулюванні актуальності, наукової значущості, фахова й мовна грамотність, відповідність вимогам обсягу та стилю викладу;
- 7) переконливість у доведенні користі проєкту саме для вашої країни, оскільки метою більшості міжнародних фондів є допомога конкретній країні;
- 8) реальність виконання та економічна виваженість проєкту.

Поряд із фандрейзингом і грантрайтингом виділяють такий фінансовий механізм, як

краудфандинг – це залучення коштів на реалізацію проєктів (культурних, соціальних, комерційних, політичних, креативних та особистих) від багатьох фізичних осіб (англ. «crowd» – юрба, «funding» – фінансування). Краудфандингові платформи в Інтернеті допомагають зібрати ці кошти. Акціонери (спонсори) можуть одержати за пожертвування нефінансову винагороду (сувенір, подяку, передзамовлення продукту тощо) або фінансову (роялті, акції та ін.). Вважається, що краудфандинг суттєво відрізняється від інших типів фінансування – благодійних пожертв (тим, що припускає конкретну винагороду за внесок у проєкт; тим, що мотивом надання коштів є, в першу чергу, бажання підтримати перспективний і сильний проєкт, а не жалість і співчуття); кредиту (відсутність ризиків); грантів (автор проєкту сам установлює правила гри, строки збору коштів; відсутні укладання грантових угод з донором тощо); інвестицій (крауд-проєкти не припускають втручання акціонерів у творчі або бізнес-процеси, не передбачають передачі частки компанії або відрахувань відсотків із продажів майбутнього продукту). Проте, як правило, крауд-проєкти не використовуються на фінансування наукових досліджень.

Типи та види грантів Види грантів за цільовим призначенням

Вид гранту	Призначення
Грант загальної підтримки	Надається для підтримки основної діяльності організації, забезпечення стабільності та розвитку
Грант на програми або проєкти	Надається для реалізації конкретних проєктів або програм
Грант із частковим фінансуванням	Передбачає обов'язкове залучення додаткових джерел фінансування (інші донорські організації або власні кошти організації, установи)
Капітальний грант	Надається на капітальні витрати (придбання нерухомості, ремонт, придбання необхідного обладнання)
Корпоративний грант	Надається підприємницькими структурами. Може передбачати співфінансування проєкту з боку бізнесу
Початковий грант	Надається на початковому етапі розвитку підприємства, організації чи установи з метою забезпечення їх стабільності та функціонування. Також може бути спрямований на створення нових організацій (або нових напрямів у межах діючого)
Грант у натуральній формі	Надається у вигляді матеріальних цінностей

Типи грантів в залежності від кількості виконавців

Тип гранту	Опис
Індивідуальний	Один учасник - одночасно є і керівником, і виконавцем робіт за грантом
Колективний	Група осіб (від двох і більше), що належать до однієї організації, компанії, навчального закладу
Партнерський	Проєктна команда. До участі залучаються особи з різних організацій, установ чи навіть країн

Типи грантів в залежності від характеру заходів, що реалізуються

Тип гранту	Опис
Грант на дослідження	Для досліджень в рамках створення інноваційних продуктів, виготовлення MVP, дослідження ринку
Грант на навчання	На довготривале стажування чи навчання за кордоном
Грант на індивідуальну мобільність	На поїздки і участь в конференціях, виставках, конгресах, тощо
Грант на проведення подій	Для оплати витрат, пов'язаних із проведенням конференцій та інших заходів

Умови участі у грантових програмах:

1. Гранти розподіляються на конкурсній основі – у рамках конкурсів, оголошених донорами, фондами, благодійними організаціями.
2. Залежно від умов конкурсу, в ньому можуть брати участь зареєстровані громадські, муніципальні і державні організації або фізичні особи.
3. Щоб взяти участь у конкурсі, потрібно заповнити форму заявки на грант (заявки покликані переконати організації в необхідності виділення коштів). Заявки приймаються протягом обмеженого часу, визначеного умовою конкурсу даного фонду.
4. Усі проекти розглядаються експертною радою і затверджуються правлінням програми (при цьому надіслані матеріали оцінюються експертами в основному з точки зору місії донора, актуальності та існуючих пріоритетів).
5. Перерахування фінансових коштів переможцю конкурсу здійснюється на підставі договору, який укладається між організацією та заявником (у договорі описується відповідальність сторін, вказуються терміни виконання робіт, подання звітності, графік перерахування коштів).
6. Після закінчення конкурсу його результати повідомляють виконавцями співробітникам програми після закінчення грантового періоду (термін реалізації проекту). Грантоотримувач повинен надати звіт про використання гранту засновнику.
7. Звіт повинен містити в собі змістовну та фінансову частини. Грантоотримувач, який не надав звіт у встановлений у Грантовій угоді термін, потрапляє до «чорного списку». Відомості про нецільове використання грантових коштів, направляються грантовим департаментом у податкову інспекцію.

Питання для самоконтролю

1. Хто надає гранти?
2. Навіщо брати участь в грантових програмах?
3. Які умови участі у грантових програмах?
4. Які є критерії класифікації типів грантів?
5. Які існують типи грантів для підтримки діяльності науковців?
6. Особливості індивідуальних грантів?

Лекція 3

Міжнародні програми, проекти, гранти

Мета – ознайомлення з формами та сферами співробітництва з міжнародними організаціями; систематизація донорських організацій, які надають фінансову підтримку у вигляді грантів.

Ключові слова: безповоротна фінансова допомога, донор, грантова програма, контрибутор, конкурс грантових заявок, проект, меценатство, місія, офіційна допомога у розвитку, реципієнт, спонсор, філантроп.

Основні питання

1. Аналіз міжнародного досвіду проектної та грантової діяльності.
2. Донори: міжнародні організації, урядові донори, суспільні донори, приватні донори, корпоративні донори.
3. Перелік актуальних грантових програм від міжнародних донорів.
4. Інформаційні джерела грантрайтингу.

Рекомендована література

1. **Офіційний веб-сайт** Державного агентства з інвестицій та управління національними проектами України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrproject.gov.ua/>
2. **Офіційний веб-сайт** Міжнародного науково-виробничого журналу 20 «Економіка АПК» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://eapk.org.ua/>

3. Проєктний менеджмент для інноваційного розвитку освітніх організацій України: навч. посіб. для підготовки магістрів за спеціалізаціями «Управління навчальним закладом» та «Управління проєктами», підвищення кваліфікації слухачів, керівників навчальних закладів/З.В. Рябова, А.Б. Єрмоленко, Т.А. Махinya та ін.; за заг. ред. академіка В.В. Олійника, маг.Ф. Фреха; НАПН України, ДВНЗ «Ун-т менедж. освіти»; КультурКонтакт Австрія.— К., 2016.— 118 с

4. Рекомендації з підготовки проєктних пропозицій за програмою «Горизонт 2020»: методичні вказівки / уклад.: С. І. Сидоренко, С. М. Шукаєв, М. О. Зеленська, А. І. Олешкевич, А. О. Романко, І. А. Владимирський. Київ: НТУУ «КПІ», 2014. 40 с

Гранти є найбільш поширеною формою фінансування проєктів донорськими організаціями.

Донори - це міжнародні організації, державні установи, комерційні структури, громадські некомерційні організації (релігійні, наукові тощо), приватні благодійні фонди або приватні особи, що надають громадянам та організаціям на некомерційній безповоротній основі необхідні додаткові ресурси різного виду, на цілі, які спрямовані в цілому на благо усього суспільства.

На практиці існує декілька класифікацій донорів, які можна систематизувати так:

За видами допомоги, що надається, донори поділяються на тих, хто:

- надає гранти;
- виділяє стипендії на навчання;
- здійснює експертну (консультативну) допомогу;
- надає технології, обладнання тощо.

За сферою інтересів донори поділяються на вузькоспеціалізовані (здійснюють підтримку в чітко визначених сферах діяльності, наприклад, Всесвітній фонд боротьби зі СНІДом, Глобальний екологічний фонд) та універсальні (пріоритетами діяльності яких є різноманітні суспільні проблеми).

За територіальними межами дії донори бувають національними та міжнародними. Українські організації в рамках власних програм і великих проєктів можуть здійснювати так зване субгрантування. Таким чином працює, наприклад, Український фонд соціальних інвестицій, який на конкурсній основі перерозподіляє кошти, отримані від іноземних фінансових організацій.

За джерелом капіталу можна виділити такі основні групи міжнародних донорів, які доступні для здобувачів з України: міждержавні організації, урядові, суспільні та корпоративні донори:

1. Міждержавні організації. До цієї групи донорів належать установи Організації Об'єднаних Націй (Програма розвитку Організації Об'єднаних Націй (ПРООН), ЮНІСЕФ, Світовий банк, Проєкт «Місцевий розвиток орієнтований на громаду (СВА), тощо) та Європейського Союзу (Європейська комісія, Рада Європи, ОБСЄ.).

2. Урядові донори. Це можуть бути грантові програми окремих закордонних органів влади (Агенство США з міжнародного розвитку (USAID), Канадське агентство міжнародного розвитку (CIDA), Шведське агентство з питань міжнародної співпраці та розвитку (SIDA) та ін.), або посольств іноземних держав в Україні (США, ФРН, Норвегії тощо).

3. Суспільні донори можуть бути як національними (наприклад німецькі фонди політичних партій – Фонд К.Аденаура, Фонд Ф.Наумана та ін.) так і міжнародними (наприклад PHARE- Програма демократії, Міжнародний Вишеградський фонд). Вони будуються відповідно на фінансових надходжень з однієї або декількох країн та зобов'язані звітувати перед тими на чий гроші вони існують.

4. Приватні донори. До цієї категорії належать донори різного обсягу і характеру діяльності – від таких великих міжнародних організацій, як міжнародний фонд «Відродження» Дж.Сороса та Фонд Рокфеллера до невеликих сімейних фондів Фонд Кнута і Аліси Валенбергів, Фонд Раскоба заохочення католицької діяльності).

5. Корпоративні донори реалізують програми соціальної відповідальності великих

компаній (Компанія «Монсанто», Інститут нетрадиційного газу компанії «Шелл»).

З точки зору періодичності проведення грантові програми поділяються на:

— разові конкурси - програми грантів, які проводяться фондами один раз (як правило, вони спрямовані на досягнення певних цілей і завдань);

— циклічні конкурси - програми грантів, які повторюються через певні проміжки часу - один-два рази на рік;

— постійні конкурси - програми грантів, які не мають певних термінів подання заявок на фінансування. Проекти розглядаються за фактом їх надходження.

Найпоширенішим джерелом додаткових ресурсів неприбуткових організацій та соціально-значущих проєктів, як уже зазначалося, є благодійні фонди, які, в свою чергу, надають допомогу у вигляді грантів.

Термін "фонд" (англ. - fund) означає суму коштів, заощаджених або приготованих для виконання конкретних визначених цілей і завдань. Фондами можуть бути державні установи різних країн, міжнародні організації, приватні благодійні фонди, комерційні структури, релігійні, наукові та інші громадські некомерційні організації, які володіють первинним капіталом (або вкладом), та надають підтримку або допомогу в благодійній, освітній, культурній, релігійній та інших видах діяльності, що приносить користь громадськості, та фінансує в першу чергу інші некомерційні організації.

1. UNISTUDY

Розділи сайту охоплюють численні можливості: літні школи, стажування, тренінги, семінари, гранти тощо. Публікуються оновлення регулярно, і всі проєкти затверджені та профінансовані, а отже, якщо вас оберуть для участі, то ви гарантовано відправитесь в подорож, отримаєте грант чи в інший спосіб зможете реалізувати свій шанс на цікавий досвід та здійснення мрії.

2. LITCENTR

Сайт присвячений літературі, містить окремий розділ з добіркою конкурсів в цій сфері. Оголошення публікуються заздалегідь, а тому, якщо переглядатимете цей ресурс регулярно, то часу на підготовку буде цілком достатньо. Окрім цього, на сайті є цікаві статті, новини, анонси літературних подій тощо.

3. ВЕЛИКА ІДЕЯ

Усі запропоновані можливості поділені на категорії, дисципліни та локацію проведення. Можна обрати, зокрема: гранти, конкурси, інвестиції, вакансії, подорожі, школи чи події. Додати можливість може будь-хто: організатор семінару, роботодавець, координатор проєкту тощо. Разом з тим, кожен доданий запис проходить перевірку, і тільки за умови дотримання усіх умов для його погодження, стає доступним для відвідувачів ресурсу.

4. SCIENTIFIC SOCIAL COMMUNITY

Проєкт надає можливість моніторингу грантів, конференцій, наукових вакансій, журналів і науково-популярних подій, а також можливості для пошуку партнерів для наукових досліджень. Це своєрідна наукова соціальна мережа, що об'єднує понад 40 тисяч вчених з України, Росії, Білорусі, Казахстану та інших країн.

5. РЕСУРСНИЙ ЦЕНТР «ГУРТ»

На сайті публікуються вакансії, тренінги, конкурси, конференції, гранти, події, — більшість з яких мають місце в Україні, проте й міжнародні проєкти також трапляються. Тематика здебільшого соціального спрямування: освіта, література, право, журналістика тощо.

6. PLATFOR.MA

Популярний український ресурс, окрім цікавих статей, публікує вакансії в креативних індустріях. Раніше, до зміни формату сайту, список був більш широким: додавались стажування, проєкти, — на сьогодні ж, щоб переглянути запропоновані вакансії, потрібно перейти на відповідний Telegram-канал.

7. MEDIA SAPIENS

Сайт, який має на меті підвищення медіаграмотності аудиторії, під останньою має на

увазі доволі широке коло осіб: журналісти, громадські активісти, керівники та співробітники громадських організацій, співробітники посольств, власники та топ-менеджмент телекомпаній, друкованих та електронних ЗМІ та ін. І для реалізації цієї мети в окремому розділі зібрані анонси подій, які будуть цікаві цій категорії людей — вакансії, школи, грант тощо.

8. СТУДВЕЙ

Зручна система пошуку та кількість тематик, що сягає близько п'ятдесяти, робить цей сайт вартим вашої уваги. До того ж, усі можливості поділені на категорії, кількість яких також вражає: вебінари, стажування, онлайн-заходи, гранти, дискусійні клуби, табори, курси, конкурси, школи, презентації та ще чимало цікавого.

9. STELLA

Українська громадська організація, офіс якої розташований у Харкові, вже близько 5 років успішно займається міжнародними проектами, роблячи акцент на волонтерських проектах EVS та міжнародних тренінгах. По суті, якщо ви подаєте заявку на той чи інший проект і вас обирають для участі у ньому, ГО «Stella» стане вашою відправляючою організацією, тобто буде допомагати в організації та успішному забезпеченні вашої участі.

10. ЛМГО «СПІЛКА ФОРУМ»

«Спілка Форум» — це неполітична, неурядова громадська організація, заснована у Львові, котра має більш ніж 20-ти річний досвід роботи, багаторічне партнерство, компетентний персонал, високі стандарти діяльності. Серед інших, до напрямків її діяльності належить реалізація міжнародних культурно-освітніх програм молодіжного обміну, зокрема Програми літніх міжнародних волонтерських таборів, Youth in action, Еразмус +.

ПОШУК ГРАНТОВИХ ПРОГРАМ

Цикл діяльності по залученню ресурсів визначає послідовність ваших дій.

Перший крок (потреби) – визначення проблеми, формулювання її актуальності та невідкладності вирішення, планування проекту (програми), складання бюджету.

Спочатку необхідно абсолютно чітко визначити, для чого, для досягнення якої мети або вирішення якої проблеми потрібні кошти. Потім, що конкретно необхідно (гроші, приміщення, майно, послуги). Де ці кошти знаходяться, або, іншими словами, у кого їх можна попросити і як це зробити таким чином, щоб досягти успіху.

Другий крок (пошук джерел відсутніх ресурсів) – пошук грантових конкурсів, мета і завдання яких співпадають з метою і завданням вашого проекту.

Починати грантову діяльність краще за все з участі у не дуже значних за обсягом фінансування грантових конкурсах. Умовно можна планувати свою роботу за такою схемою:

- регіональні або місцеві грантові програми;
- гранти при Посольствах;
- спеціальні програми «малих грантів»;
- спільні програми в рамках Євросоюзу.

Для того щоб взяти участь у грантовій програмі треба знайти відкриті грантові конкурси, що відповідають напрямку діяльності вашої організації, або Ваших інтересів. Для цього треба провести моніторинг сайтів відповідних організацій, які узагальнюють та актуалізують грантові конкурси, в яких можна взяти участь в даний час: умови участі, сума гранту, кінцевий термін подання заявки, аплікаційні форми і т.д.

Вся діяльність у напрямку пошуку грантових конкурсів повинна бути систематизована і спиратися на такий алгоритм:

1. Здійснити пошук первинної інформації про конкурси, які проводяться на території регіону, округу чи країни. Таку інформацію можна отримати безпосередньо в фондах і грантодавчих організаціях (через Інтернет).

2. Провести аналіз первинної інформації, звертаючи особливу увагу на географію конкурсу (на якій території він проводиться), принципи відбору учасників, пріоритети даного конкурсу, обмеження за статтями фінансування (не фінансується заробітна плата співробітників, придбання обладнання, оренда офісних приміщень тощо), терміни подачі

заявок та вимоги до їх оформлення.

3. Зіставити первинну інформацію з наявними проєктними ідеями і напрацюваннями та відповідність напрямів діяльності, визначених Статутом з напрямками конкурсу.

4. Організувати роботу проєктної групи.

5. Оформити і подати заявку відповідно до вимог положення про конкурс.

Інформаційними джерелами на пошук грантів виступають:

➤ фонди;

➤ міністерства (у міністерствах можна знайти детальну інформацію про фонди - це Міністерство загальної та професійної освіти, Міністерство закордонних справ, Міністерство внутрішніх справ, Міністерстві охорони здоров'я, оскільки фонди, що діють в Україні, обов'язково повинні зареєструватися в цих міністерствах. Дана інформація не є конфіденційною);

➤ представництва зарубіжних країн (у представництвах, консульствах та посольствах іноземних держав в Україні також є досить повна інформація про фонди і різних донорів, їх пріоритети, проєкти, програми та гранти. У посольствах є ресурси: бібліотеки, культурні центри, читальні зали і приміщення для роботи науково-дослідного характеру, які можна використовувати);

➤ бібліотеки (бібліотеки США, Франції та Німеччини, Великобританії, мають великий обсяг інформації про фонди. Вони забезпечені комп'ютерною системою пошуку і за ключовими словами: Фонди, Філантропія, Освіта, Фінансування, Фандрейзинг, Гранти, Фінансова допомога тощо, можна знайти цікаву необхідну інформацію. Багато бібліотек є консультаційними центрами по фандрейзингу);

➤ центри фондів (Foundatkm Center - служба містить бібліотеки та бази даних, випускає довідники, має можливість пересилки поштою цього довідника, як і ряду інших, по запиту. Звернення в FC здійснюється англійською мовою. European Foundatkm Center надає інформацію за європейськими фондами. Звернення в EFC англійською та французькою мовами);

➤ Інтернет (інформацію про фонди може надати Internet. Практично кожен фонд має web-сторінку, де про нього можна дізнатися: від історії створення та засновників до новітніх програм і форми заявки проєкту конкретного типу. Найпоширенішу інформацію про закордонні фонди та особливості роботи з ними, можна знайти на офіційних сайтах: Foundations.org.: fundraisinginfo.com, Grantstation: grantstation.com, Guidestar: guidestar.com;

➤ в консультаційних центрах (мають бібліотеки по фондах, які працюють в нашій країні і за кордоном, надають консультації в оформленні документів з фандрейзингу та написанню заявок в конкретні фонди, допомагають в оформленні документів для подачі в фонд, проводять семінари по збору коштів);

➤ в міжнародних урядових організаціях (корисним джерелом інформації про фонди та програми фінансування можуть стати міжнародні урядові організації ООН, Європейський Союз (ЄС), Рада Європи (РЕ), ЮНЕСКО, US AID, USIA та ін., ряд з яких мають представництва в Україні).

Визначившись із переліком найбільш прийнятних для підтримки вашого проєкту донорів, необхідно докладно ознайомитись з умовами надання ними фінансової допомоги.

Щоб запобігти ситуації, коли проєкт може бути відхилено через недотримання формальних вимог, перед написанням заявки треба уважно вивчити особливості грантових конкурсів, особливу увагу приділяючи наведеним нижче характеристикам:

➤ географія конкурсу (грантодавець може оголосити конкурс для певних регіонів України);

➤ тип одержувачів грантів (органи самоврядування, громадські об'єднання, вищі навчальні заклади, заклади охорони здоров'я, освіти, соціального захисту, засоби масової інформації, ініціативні групи тощо);

➤ пріоритети конкурсу (напрями надання допомоги конкретизуються у

пріоритетах конкретних конкурсів);

- терміни подання заявки та підведення підсумків конкурсу;
- розмір гранту та розмір власного внеску;
- термін реалізації проєкту;
- види діяльності, що фінансуються (у деяких випадках у рамках певного конкурсу донор може фінансувати чітко визначені заходи та відмовлятися фінансувати деякі статті видатків, найчастіше- непрямі видатки та/або оплату праці).

Шукати інформацію про грантові конкурси потрібно в першу чергу — на офіційних сайтах донорських організацій.

Рекомендовано створити власну базу даних грантодавців і час від часу перевіряти їх сайти. З цих джерел можна отримати безліч корисної інформації про вже реалізовані та нові програми міжнародної технічної допомоги, про зміни у грантовій політиці та ін.

Регулярний моніторинг сайтів донорів, з одного боку, дозволить бути в курсі головних новин, а з іншого - потребує багато часу. В останньому випадку можна скористатись послугами багатьох сервісних організацій, які збирають, обробляють та розповсюджують інформацію про грантові конкурси.

Питання для самоконтролю

1. Які нормативно-правові акти державного та регіонального рівня регулюють грантову політику в Україні?
2. Які існують форми співробітництва з міжнародними фінансовими організаціями?
3. У чому полягають особливості грантових конкурсів?
4. Які процедурні вимоги і особливості надання фінансової підтримки закордонними урядовими і міжурядовими фондами?
5. Які правові аспекти виконання міжнародних проєктів в Україні?
6. Причини і мотиви безповоротного (грантового) фінансування проєктів
7. Як займатися пошуком грантових програм?
8. Які можливості в підготовці грантів надають електронні ресурси?

Лекція 4

Проектування та алгоритм оформлення грантових заявок

Мета – ознайомитися зі стандартами у сфері управління проєктами

Ключові слова: технологія SMART, аплікаційна форма, дерево цілей, дерево проблем, цільова група, бенефіціар, заявка, алгоритм проєкту, конкурс грантів.

Основні питання

1. Методичні підходи до здобуття грантів.
2. Процедура отримання грантів. Конкурс грантів.
3. Проєктна заявка на грант: правила складання. Аплікаційна форма.
4. Умови успішної грантової заявки. Дерево цілей. Дерево проблем.
5. Експертиза грантової заявки.

Рекомендована література

1. **Батенко Л. П.** Управління проєктами : навч. посібник / Л. П. Батенко, О. А. Загородніх, В. В. Ліщинська. – К. : КНЕУ, 2003. – 231 с.
2. **Гонтарева І. В.** Управління проєктами : підручник / І. В. Гонтарева ; Харк. нац. екон. ун-т. – Х. : Вид-во ХНЕУ, 2011. – 444 с.
3. **Кобиляцький Л.С.** Управління проєктами : навч. посібник / Л. С. Кобиляцький – К. : МАУП, 2002. – 200 с.
4. **Ноздріна Л. В.** Управління проєктами : підручник / Л. В. Ноздріна, В. І. Ящук, О. І. Полотай ; за заг. ред. Л. В. Ноздріної. – К. : ЦНЛ, 2010. – 432 с.
5. **Проектний менеджмент : просто про складне** : навч. посібник / В. А. Верба, Л. П.

Батенко, О. М. Гребешкова та ін. ; за заг. ред. В. А. Верби. – К. : КНЕУ, 2009. – 299 с.

6. **Тарасюк Г. М.** Управління проєктами : навч. посібник для студентів ВНЗ / Г. М. Тарасюк. – 4-те вид. – К. : Каравела, 2012. – 320 с.

7. **Тян Р. Б.** Управління проєктами : підручник / Р. Б. Тян, Б. І. Холод, В. А. Ткаченко. – К. : ЦНЛ, 2003. – 224 с.

8. **Управління проєктами** : навч. посібник / за ред. О. В. Ульянченка, П. Ф. Цигікала. – Х. : ХНАУ ім. В. В. Докучаєва, 2010. – 522 с.

Конкурси грантів складаються із двох етапів: на першому подається невелика за обсягом концептуальна нота, а на другому - повна заявка, в яку входить бюджет, логічна матриця та детальний опис самого проєкту. Якщо ви проходитье обидва етапи, то ці дві частини складаються в єдиний документ, і стають складовою частиною грантового контракту.

Отже, коли розпочинається конкурс заявок - публікується пакет документів, до якого входять загальні вказівки для пошукачів, які задають умови отримання гранту, та стандартна аплікаційна форма.

Вказівки для пошукачів визначають:

- пріоритети грантової програми;
- організації, які можуть отримати грант (як правило, але не завжди, це неприбуткові організації);
- прийнятні і неприйнятні дії та витрати в рамках проєкту; максимальні і мінімальні строки проєктів і обсяги фінансування; критерії та етапи оцінки проєкту.

Коли відкривається конкурс заявок, важливо прочитати повністю вказівки для пошукачів (і те, що маленькими літерами теж).

Організація, яка хоче отримати грант на свою проєкту діяльність, має бути готовою ще до того, як відкриється конкурс заявок. Тому, важливо:

- накопичувати ідеї проєктів (не просто заходів, а саме проєктів, поступово формуючи їх);
- тверезо оцінити свій досвід, як реалізації проєктів, так і фінансовий;
- моніторити ключові сайти, де публікується важлива інформація щодо грантових конкурсів;
- налагодити контакти та вести діалог з іншими організаціями, як українськими, так і міжнародними, де можливо знайти партнерів, запозичити досвід щодо реалізації проєктів;

Принципи написання грантових заявок

Заявка може бути викладена як лише на одній сторінці (якщо такими є вимоги фонду), так і займати 10 сторінок і більше. Вона може бути написана як лист або ж мати вигляд більш формального документа. Заявка, спрямована до державного фонду, як правило, є більш об'ємною, ніж надіслана до приватного. У своїх рекомендаціях до складання заявок фонди визначають бажане число сторінок і послідовність викладу. Як правило, державні установи детально описують критерії оцінювання кожного розділу проєкту. Заявку можуть відхилити лише на підставі того, що були порушені вимоги до її оформлення. Заявки в державні фонди, крім того, можуть містити титульні бланки: наприклад, бланк титульного аркуша із зазначенням назви проєкту, прізвищ виконавців, запитуваної суми, кількості людей, задіяних у проєкті; страхову форму (наприклад, для оцінки ступеня ризику для виконавців проєкту); заяву про заборону будь-якої форми дискримінації кандидатів при наймі на роботу тощо. Універсальна форма для написання заявок дозволяє передбачити практично усі можливі пункти, що зустрічаються в заявках, яких вимагають державні або приватні фонди. Після написання заявки її слід уважно перевірити на предмет того, наскільки точно вона відповідає вимогам фонду. Важливо врахувати, що жодна заявка не може задовольняти усім критеріям одночасно. Потрібно намагатися максимально точно дотримуватися тих із них, які згадані потенційним грантодавцем в інформаційних матеріалах.

Характеристика грантових конкурсів.

Система грантової підтримки існує вже понад дві тисячі років. Спочатку це було меценатство. А у сучасному вигляді вона сформувалася після Другої світової війни і майже одночасно розвивалася в США та Європі.

Логіка процесу отримання грантів стала: щоб реалізувати власну місію, грантодавець шукає людей або організації, які потрібно підтримати. Ті, хто хочуть отримати гранти, шукають донорів у потрібній сфері.

Щоб отримати грант, потрібно попрацювати над заявкою — вона формалізує ідею, зусилля, професійний шлях. Аналізуючи заявки, донор обирає найкращі, розподіляє гранти і просить звітувати тих, кого профінансував.

Конкурс грантів

Основні кроки отримання гранту

Крок 1 Заявник має заповнити та надіслати грантову заявку, яка складається з Аплікаційної форми, Бюджет проекту, Сканкопії реєстраційної картки проекту, підписаної й завіреною печаткою організації та супровідних документів (перелік і обов'язковість подання супровідних документів може визначатись кожним окремим конкурсом).

Крок 2 Після розгляду Заявки та прийняття схвального рішення Грантовою комісією заявник отримує відповідного листа від грантодавця з детальними інструкціями стосовно подальших дій. Грантова комісія може надати грант з змістовною вимогою щодо доопрацювання грантової заявки, це незначна корекція, яка не змінює суті проекту.

Крок 3 Після виконання всіх вимог Грантової комісії між Заявником та грантодавцем укладається Грантова угода. На рахунок грантоотримувача надходить перший транш протягом п'яти робочих днів з моменту підписання Угоди.

Розділи, які найчастіше зустрічаються в роботі з аплікаційними заявками:

Титульний аркуш – служить візитною карткою Вашої заявки. Він повинен містити всю необхідну для донора інформацію і займає одну сторінку. В багатьох організаціях-грантодавців є розроблений зразок, який бажано використовувати. На титульному аркуші повинні бути:

- назва проекту (як правило, не більше 10 слів! Вона повинна передавати головну ідею проекту і привертати увагу);
- організація-заявник (назва організації-заявника, контакти, в тому числі, сайт та сторінка в соцмережах);
- організації-партнери;
- керівник проекту;
- географія (де саме здійснюватиметься проєкт або місцерозташування заявника);
- термін виконання проєкту;
- вартість проєкту (необхідний обсяг фінансування і повна вартість проєкту разом з вашим власним внеском).

Анотація – короткий виклад основної суті проєкту. Це одна з найважливіших частин заявки. Більшість експертів спочатку читають лише анотацію. Якщо вона подобається, лише тоді переходячи до читання повної заявки. Тому анотація повинна бути максимально ясною, стислою, конкретною та виразною. Для скороченої заявки рекомендований обсяг анотації – 3-10 рядків, для повної заявки (детального бізнес-плану – 1 сторінка). Більшість грантодавців вказують, скільки знаків або рядків має займати анотація.

Анотація є важливішою частиною заявки і шансом переконати донора у вагомості та привабливості проєкту.

Основні частини анотації:

- хто виконуватиме проєкт?
- коли і де?
- проблема (чому і кому потрібний проєкт?)
- мета і завдання (що буде в результаті?)
- методи і ресурси (як буде виконуватись проєкт?)
- вартість проєкту (повна, в тому числі ваш власний внесок і сума, запитувана від

донора).

Анотація пишеться в останню чергу!

Постановка проблеми – тут ви маєте точно викласти конкретну проблему, яку збираєтесь розв'язати за допомогою вашого проєкту. З точки зору донора, проєкт має вирішати конкретну проблему у конкретній сфері. Слід викласти до чого може призвести нерозв'язання даної проблеми.

Рекомендований обсяг вступу до проєкту – 0,5-2 сторінки. Ту бажано вказати:

- місію, мету і завдання вашої організації/проєкту
- скільки часу ви існуєте, які маєте ресурси і основні досягнення
- унікальності вашої організації/проєкту
- партнери
- фінансова підтримка від інших джерел плюс які листи підтримки (від кого)

подаєте донорам?

- ваші успіхи в проєктах, подібних до цього.

УВАГА! Надійність, яка обґрунтовується у вступі, може виявитися більш важливою, ніж інша частина заявки!

Ця частина надає гратнодавцю таку інформацію:

- 1) описує, чому виникла необхідність у виконанні проєкту;
- 2) містить інформацію про те, які обставини спонукали авторів написати проєкт;
- 3) демонструє, наскільки проблема виглядає важливою і значущою для читача;
- 4) показує, наскільки вона пов'язана з цілями і завданнями організації заявника;
- 5) показує розумність масштабу робіт;
- 6) підтримується статистикою, посиланнями на авторитети у даній галузі, цитатами з ключових літературних джерел (1-5) і думками експертів;
- 7) проблема сформульована з точки зору тих, чийм потребам служить заявник, а не самого заявника;
- 8) розділ не містить голосливих тверджень;
- 9) містить мінімум наукових та інших спеціальних термінів, є прийнятним для читання і лаконічним (наскільки це можливо).

З точки зору донора, проєкт має вирішити конкретну проблему в конкретній сфері. Немає проблеми – немає проєкту! Прогноз результатів проєкту повинен вселяти надію. Тут потрібні аргументовані, логічно поєднані переконання.

Мета і завдання. Мета – це ті позитивні здобутки, які отримує суспільство, якщо ви вирішите окреслити проблему. Завдання – це короткі конкретні формулювання, що більш детально та конкретно описують результати, що очікуються, і в сукупності забезпечать досягнення головної мети проєкту.

- Мета проєкту – це безпосередньо його кінцевий результат, призначення проєкту.
- Завдання – це поетапні віхи, які мають бути реалізовані в ході діяльності проєкту.
- Одне завдання вирішує частину загальної мети.
- Існують завдання продуктивні та якісні.
- Результатами продуктивних завдань є конкретні продукти; ці завдання перевіряються статистично (наприклад, кількість людей, які пройшли навчання на ваших курсах)
- Результатом виконання якісних завдань є «невловимі» речі – поліпшення знань, одержання нових навичок.
- Для того, щоб була можливість зіставити результати із завданнями, останні слід формулювати за вимогами **SMART**:
 - ✓ S (specific) – завдання повинні бути конкретними і відповідати певній проблемі
 - ✓ M (measurable) – завдання мають бути вимірюваними, повинна бути наявна можливість кількісно оцінити очікувані результати

- ✓ A (achievable) – завдання повинні бути амбіційними, але досяжними
- ✓ R (realistic) – завдання мають бути реалістичними
- ✓ T (timed) – завдання треба чітко визначити у часі

Інструментарій, який допоможе сформулювати мету та завдання проєкту. Його суть – у побудові 2 взаємопов’язаних діаграм, які мають назви «**дерево проблем**» та «**дерево цілей**».

Дерево проблем являє собою ієрархічне розташування проблем. Спочатку пишеться список проблем, далі з цього списку пропонується вибрати одну як центральну, тобто, це та проблема, яка з вашої точки зору є найважливішою, і саме ваш проєкт її вирішує. При побудові цього дерева є певні правила:

- якщо проблема є причиною, вона розміщується рівнем нижче;
- якщо проблема є наслідком, вона розміщується рівнем вище;
- якщо проблема не є ні причиною, ні наслідком, вона розміщується на тому самому рівні;
- причини та наслідки центральної проблеми є проблемами першого рівня; причини і наслідки для проблеми 1-го рівня є проблемами другого рівня і т.і.

Дерево цілей є віддзеркаленням дерева проблем, при цьому проблеми 1-го рівня перетворюються на завдання, а проблеми 2-го рівня складуть основу плану заходів щодо реалізації проєкту. Усі грантодавці звертають увагу не тільки на те, що ви робите, а й на те, як ви це робите: чи є у ваших діях логіка і чи спрямовані проєкти на певні покращення!

Різниця між метою й завданнями проєкту:

Мета	Завдання
<ul style="list-style-type: none"> ➤ загальна декларація того, що повинно бути виконано; ➤ результат діяльності, фінал якої визначений для вирішення загальної проблеми; ➤ вирішення проблеми, описаної вами раніше; ➤ бачення напрямку, у якому все буде рухатися; ➤ носить суб’єктивний характер; ➤ повинна бути зрозумілою для кожного, навіть для того, хто не працює безпосередньо із проєктом. 	<ul style="list-style-type: none"> ➤ містять у собі низку конкретних заходів, які мають бути виконані для досягнення мети проєкту; ➤ одне завдання вирішує частину загальної мети; ➤ є завершеним модулем, а не процесом, описом того, що буде існувати по закінченню проєкту; ➤ надає більш детальну картину того, що повинно бути виконано за визначений для реалізації час; ➤ повинне бути виконане до кінця проєкту

В апікаційних формах на грант зустрічаються такі поняття, як «цільова група» і «бенефіціари».

Бенефіціари – це безпосередні адресати допомоги, тобто суб’єкти, які отримують певні вигоди, що виникають у процесі реалізації проєкту.

Цільова група – це середовище, на яке ми впливаємо.

У цьому розділі проєкту мають бути максимально чітко зазначені кількість учасників проєкту і принципи добору. Слід пам’ятати, що цільова аудиторія не може бути дуже широкою.

Очікувані результати. В ідеалі всі результати повинні мати кількісні і якісні показники. Також зазначте інформацію про довгостроковий проєкт – це свого роду прогноз на майбутнє, тобто це той вплив, який буде відчуватися в суспільстві після закінчення проєкту.

Розділ «Очікувані результати» повинен бути деяким чином розбитий на кілька підпунктів, а саме:

а) **Безпосередні очікувані результати (Outputs)**, які мають бути отримані власне в результаті реалізації заходів проєкту. Ці результати варто розписувати як чіткий перелік

фактів, які чітко відповідають поставленим завданням і основній меті проєкту. Подумайте, які результати будуть отримані при проведенні кожної конкретної дії (заходу).

б) **Наслідки** (Outcomes) - Середньострокові результати, які є логічним підсумком комбінації безпосередніх результатів.

в) **Довгостроковий ефект** (Impact) - це свого роду прогноз на майбутнє, тобто це той вплив, який буде відчуватися в суспільстві після закінчення проєкту.

Кількісний результат (що буде зроблено?) фіксує кількість зроблених послуг, учасників заходів, одержувачів конкретної допомоги, кількість випущених книг тощо. **Якісний результат** (що змінилося?) повинен відображати позитивні зміни, які відбудуться в результаті проведення заходів, надання послуг та ін.

Звітність. Підготовка та подання звітів є важливою частиною будь-якого проєкту. У заявці на грант має бути зазначена частота подання звітів, а також ким вони будуть представлені і яку форму будуть носити. Треба вказати вид звітів, скажемо регулярні та остаточні звіти. Запросіть у донора вимоги до форми звітності. Підтримуйте тісний контакт із донорами електронною поштою, телефоном і іншими засобами. Видатки на це залежать від обсягів проєкту. Звіт повинен відображати рівень здійснення завдання. У протилежному випадку наведіть причини невиконання.

Бюджет. При розгляді заявок експертна рада конкурсу в першу чергу звертає увагу на загальну вартість проєкту, затребувані кошти, внесок самої організації та залученні кошти спонсорів. Найкраще представлення бюджету у вигляді таблиці з докладним описом до кожної пропозиції.

При розгляді заявок експертна рада конкурсу в першу чергу звертає увагу:

- на загальну вартість проєкту;
- запитувані кошти;
- внесок самої організації у витрати по його реалізації;
- залучені кошти спонсорів і тощо.

Різні донори висувають різні вимоги до складання бюджету. Приватні фонди звичайно запитують менш докладні відомості, чим державні установи. Тому перед розробкою бюджету проєкту уважно перечитайте вимоги донора до його складання.

Додатки. Усі матеріали, які не ввійшли до пропозиції, але важливі щодо розуміння проєкту. Але разом з тим не варто подавати інформацію, якої від вас не вимагають.

Питання для самоконтролю

1. Як проводиться робота з донорськими організаціями?
2. Охарактеризуйте досвід діяльності основних українських грантових фондів?
3. Проілюструйте на прикладі діяльності зарубіжного грантового фонду основні напрямки грантової підтримки за кордоном?
4. Що собою являє структура заявки на грант? Які обов'язкові елементи структури заявки?
5. Що робить заявку не успішною?
6. Які існують типові змістовні помилки при написанні грантової заявки?
7. Які підстави відхилення грантів?

Лекція 5.

Управління проєктом

Мета - засвоєння теоретичних основ проєктної діяльності та організації системи управління проєктами, узагальнення поняття та ознак проєкту, розширення знань про оточення та учасників проєкту.

Ключові слова: життєвий цикл проєкту, менеджмент, проєктування, прогнозування, ідентифікація, евальвація, звітність проєкту, управління проєктами.

Основні питання

1. Цикли та фази проєкту.
2. Класифікація проєктів
3. Життєвий цикл проєкту, гранту.
4. План реалізації проєкту.
5. Звітність.

Рекомендована література

1. **Батенко Л. П.** Управління проєктами : навч. посібник / Л. П. Батенко, О. А. Загородніх, В. В. Ліщинська. – К. : КНЕУ, 2003. – 231 с.
2. **Гонтарева І. В.** Управління проєктами : підручник / І. В. Гонтарева ; Харк. нац. екон. ун-т. – Х. : Вид-во ХНЕУ, 2011. – 444 с.
3. **Ноздріна Л. В.** Управління проєктами : підручник / Л. В. Ноздріна, В. І. Ящук, О. І. Полотай ; за заг. ред. Л. В. Ноздріної. – К. : ЦНЛ, 2010. – 432 с.
4. **Проєктний менеджмент : просто про складне : навч. посібник / В. А. Верба, Л. П. Батенко, О. М. Гребешкова та ін. ; за заг. ред. В. А. Верби. – К. : КНЕУ, 2009. – 299 с.**
5. **Рач В. А.** Управління проєктами : практичні аспекти реалізації стратегій регіонального розвитку : навч. посіб. / В. А. Рач, О. В. Россошанська, О. М. Медведєва ; за ред. В. А. Рача. – К. : «К.І.С.», 2010. – 276 с.
6. **Тарасюк Г. М.** Управління проєктами : навч. посібник для студентів ВНЗ / Г. М. Тарасюк. – 4-те вид. – К. : Каравела, 2012. – 320 с.
7. **Тян Р. Б.** Управління проєктами : підручник / Р. Б. Тян, Б. І. Холод, В. А. Ткаченко. – К. : ЦНЛ, 2003. – 224 с.
8. **Управління проєктами: навчальний посібник до вивчення дисципліни для магістрів** Уклад.: Л.Є. Довгань, Г.А.Мохонько, І.П.Малик. – К.: КПІ ім. Ігоря Сікорського, 2017. – 420 с.

Цикл проєкту поділяється на п'ять фаз:

1. **Програмування** - це фаза, протягом якої розробляються програмні основи для реалізації проєктів.
2. **Ідентифікація** - це фаза, на якій аналізується проблема, яку хочуть вирішити, до досягнення якої мети прагнуть, які заходи для цього плануються запровадити, хто є зацікавленими сторонами даного проєкту.
3. **Формулювання** - це фаза, на якій формулюється проєкт, планується його структура, заходи, хід, засоби і бюджет.
4. **Запровадження** - це фаза, на якій реалізовується проєкт.
5. **Оцінювання(евальвація)** - це фаза, на якій оцінюються результати проєкту, підсумовується і робляться висновки, які прослужать основою розробці наступних проєктів. Таким чином, цикл замикається, становлячи одночасно стартовий пункт наступного циклу чергового проєкту.

<i>Класифікаційна ознака</i>	<i>Види проєктів</i>
<i>1</i>	<i>2</i>
Мета й характер діяльності	- комерційні - некомерційні
Характер та сфера діяльності	- промислові - організаційні - економічні - соціальні - дослідницькі
Масштаб та розмір проєкту	- великі - середні - малі

Ступінь складності	- прості - складні - дуже складні
Склад і структура проєкту	- монопроєкти - мультипроєкти - мегапроєкти
Рівень альтернативності	- взаємовиключні - альтернативні по капіталу - незалежні - взаємовпливаючі - взаємодоповнюючі
Тривалість проєкту	- короткострокові - середньострокові - довгострокові

Управління проєктами – це процес управління командою, ресурсами проєкту за допомогою спеціальних методів та прийомів з метою успішного здійснення поставленої цілі.

Важливим елементом є оточення проєкту, оскільки важливо визначити середовище, в якому виникає, існує і завершується проєкт. *Оточення проєкту* – це чинники впливу на його підготовку та реалізацію. Їх можна поділити на внутрішні й зовнішні.

До зовнішніх відносяться політичні, економічні, суспільні, правові, науково-технічні, культурні та природні.

До внутрішніх належать чинники, пов'язані з організацією проєкту. *Організація проєкту* є розподілом прав, відповідальності та обов'язків між учасниками проєкту.

Ціль проєкту – це бажаний результат діяльності, який намагаються досягти за певний проміжок часу при заданих умовах реалізації проєкту.

При постановці цілей проєкту потрібно знайти відповіді на наступні питання:

1. Як конкретно повинен виглядати результат проєкту (характеристика результатів проєкту)?

2. Які умови повинні враховуватись в процесі реалізації проєкту (вимоги та обмеження)?

3. Хто це буде робити? Коли це буде зроблено?

4. Скільки це буде коштувати?

Впродовж останніх десятиліть міжнародними донорами розроблено процедури та методологічні принципи, які стосуються підготовки проєктів та управління ними. Дотримання даних процедур не є обов'язковим для тих, хто подає заявки на здобуття гранту. Проте, їх застосування, а завдяки цьому і використання досвіду попередників, зменшує ризик допущення помилок, які закрадаються на етапі написання проєкту, тим самим підвищуючи шанси на отримання коштів для реалізації проєкту.

Досягнення успіху в пошуку фінансової підтримки (грантрайтингу) необхідно наступне:

- орієнтуватися в процесі подачі заявок на одержання грантів;

- знайти підходящі фінансові джерела і провести їх аналіз; за допомогою професійно складеної заявки переконати донора в тому, що фінансувати необхідно саме вас.

Проєкт, що заслуговує фінансування, повинен:

Бути ясним і чітким- має містити точні описи видатків, для яких потрібне фінансування, та опис робіт, що буде виконуватись організацією.

Містити фактичні матеріали- таблиці, якщо потрібно, схеми та інші матеріали (може

виникнути необхідність у попередньому дослідженні, щоб оцінити потреби, а також можливе відношення людей до того, що пропонує ваша організація).

Бути важливим як для організації, так і для розв'язання тієї проблеми, на яку даний проєкт

спрямований. Довгостроковий ефект від проєкту може бути додатковим привабливим чинником.

Бути ефективним - результат проєкту має приносити істотну суспільну користь.

Бути реалістичним - пропонується робота має бути здійсненою. Необхідно оцінити наявні (або очікувані) ресурси й те, наскільки запланована діяльність їм відповідає.

Бути економічним - мати добрий результат при малих витратах «донора».

Бути актуальним - відповідати насущним актуальним проблемам.

Відповідати інтересам донора та його благодійній політиці.

Ваш проєкт потрібно розглядати із двох точок зору:

а) необхідності розв'язання конкретної соціальної проблеми;

б) сприйняття проєкту експертами, які повинні оцінити цей проєкт за цілою низкою показників, що традиційно використовуються для цього фахівцями-оцінювачами. Дана точка зору важлива, оскільки кожний проєкт являє собою певний продукт, який зобов'язаний бути цілком зрозумілим для зовнішнього сприйняття та прийняття в якості досить аргументованого, логічно і фінансово обґрунтованого й гідного зовнішньої ресурсної підтримки.

Основними показниками при оцінці проєктних заявок звичайно є: актуальність проблеми,

зрозумілість і логічність викладу, реалістичність, доцільність і раціональність пропонованого рішення, обґрунтованість і економічність пропонованих видатків, досяжність, соціальна значимість, стабільність очікуваних результатів та інше.

Аналіз зацікавлених сторін

Розробка проєктів здійснюється для вирішення певних проблем і досягнення поставлених цілей. Неможливо належним чином розробити проєкт, що враховує реальні потреби учасників проєкту, не проводячи аналізу існуючої ситуації. Досить часто аналіз проблем робиться недостатньо глибоко або не проводиться зовсім. Подібне відбувається тоді, коли ті, хто займається плануванням, вважають, що проблема їм відома, і не прагнуть витрачати час і зусилля на «безглузді» дослідження. Існуюча ситуація, однак, сприймається різними соціальними групами по-різному. Одна людина або група людей рідко мають повне уявлення про проблему, на розв'язання якої повинен бути спрямований проєкт. Важливо вислухати людей, що мають різну інформацію для оцінки ситуації. Тому під час фази «Ідентифікація» важливо зібрати думки представників усіх основних зацікавлених сторін. У 80-х роках минулого століття у теорію і практику управління Р. Фріманом (R. Freeman) було введено поняття «зацікавлених сторін» (англійською stakeholders), тобто це необхідність врахування в управлінні різних груп інтересів. Зацікавленими сторонами є окремі особи, групи осіб або установи, інтереси яких стосуються проєкту. Якщо результат виконання проєкту є для зацікавлених сторін позитивним, вони можуть розглядатися як потенційні партнери, учасники проєкту. Можливо, що ефект буде для зацікавлених сторін негативним. Таким чином, зацікавлені сторони - це особи й організації, які можуть безпосередньо або опосередковано, позитивно або негативно впливати на проєкт, або відчувати його впливів.

Зацікавлені сторони - це всі особи та інституції, які мають певний інтерес/зацікавленість - чи то в успіху, чи то в невдачі в проєкті - чи можуть вплинути на проєкт у певний спосіб. Вони - або союзники, або, інколи, опоненти, які можуть створити перешкоди реалізації проєкту (якщо не змогли їх ефективно залучити / задіяти). Для ефективного управління проєктом важливо врахувати зацікавлені сторони проєкту, їх інтереси і можливості впливу. Мета аналізу зацікавлених сторін полягає у передбаченні їх реакцій на проєкт (позитивних і негативних), розробці протидій на негативні реакції і заохочення до участі в проєкті.

Розрізняють основні і другорядні зацікавлені сторони. *Основні зацікавлені сторони* - це, установи, підприємства, організації та фізичні особи, які будуть брати участь у проєкті. *Другорядні зацікавлені сторони* - це особи й установи, які не беруть безпосередньої участі у проєкті, але пов'язані із ним різноманітними інтересами.

Виявлення й аналіз зацікавлених сторін повинні супроводжуватися пошуком

відповідей на такі запитання:

На кого проєкт може мати вплив?

Хто може впливати на проєкт?

Чия активна підтримка має істотне значення для успіху проєкту?

Хто може допомогти у процесі реалізації проєкту?

Хто може вбачати у проєкті загрозу для своїх інтересів?

Кого бажано залучити до участі у проєкті?

Після визначення і згрупування зацікавлених сторін, необхідно провести аналіз їх передбачуваної поведінки та характеру участі у проєкті за такими критеріями:

1. Характеристика окремих зацікавлених сторін з суспільної та організаційної точок зору (їхній соціальний статус, як вони зорганізовані).

2. Інтереси й очікування зацікавлених сторін.

3. Відносини між окремими групами зацікавлених сторін, зіткнення інтересів зацікавлених сторін, що позначається на ризиках проєкту.

4. Сильні і слабкі сторони зацікавлених сторін.

5. Їх потенційний внесок у проєкт.

6. Висновки і рекомендації для проєкту - які заходи потрібно провести щодо окремих зацікавлених сторін, яку стратегію обрати.

Для структурування інформації щодо зацікавлених сторін рекомендуємо користуватись формуляром, розробленим на основі моделі запропонованої польськими фахівцями. По завершенню збору й обробки достатньої кількості інформації, настає час зустрічі зацікавлених сторін, яка проводиться у вигляді робочої групи й має на меті подальшу ідентифікацію проблем і початок процесу розробки проєкту.

Життєздатність проєкту / подальше фінансування. Подальше фінансування – ще одна важлива складова проєкту. Жоден донор не прагне фінансувати вас постійно. Організація, яка вирішить підтримати проєкт, хоче з самого початку мати гарантію того, що діяльність, яку розпочалася, продовжиться й після закінчення проєкту (хоча деякі види діяльності, якщо з їхньою допомогою були успішно досягнуті цілі, можуть припинитися або значно змінитися у міру зміни ситуації). Донори зазвичай бажать знати, звідки візьмуться кошти після закінчення періоду надання гранту. Потрібно представити план, який переконає донора, що організація має (або одержить) досить коштів для продовження реалізації проєктних завдань після закінчення строку гранту. Пам'ятайте, найкращий план майбутнього фінансування – це план, який не вимагає подальшої підтримки від донора. В іншому випадку подумайте над відповідями на питання: які існують негрантові джерела фінансування після закінчення проєкту; чи знайдуться місцеві приватні або державні установи, які готові продовжити фінансування, якщо ваш проєкт виявиться успішним; чи можете ви одержати письмове підтвердження такої готовності; чи здатний сам проєкт дати необхідні кошти, наприклад за рахунок плати за послуги, що надаються в рамках проєкту, забезпечення клієнтів інформацією тощо; чи не готовий хто-небудь оплачувати послуги, що виконуються вами, за ваших клієнтів.

План реалізації проєкту Одним із показників якості проєкту є коректність планування і розташування за часом заходів та інших дій, з яких він складається. Тому проєкт не просто має містити графік заходів, які до нього входять, але й бути досить насиченим (проте не надмірно). Спочатку розкладіть кожний проєктний захід на достатню кількість складових (дій), які потім треба співвіднести між собою, щоб установити:

- послідовність – в якому порядку мають відбуватися ці дії?

- залежність – чи залежить дія від початку або завершення будь-якої з інших дій?

Деякі донори вимагають згрупувати всі дії в етапи, при цьому вони об'єднуються послідовно (як за часом виконання, так і за змістом діяльності). Кожний етап має бути чітко позначений у часі:

- а) наводяться початок і закінчення етапу;

- б) визначається загальний час, необхідний на його реалізацію.

Робочий план (графік) здійснення проєкту пояснює кожну його фазу або головний елемент виконання, щоб експерт міг зрозуміти, який підхід будуть застосовувати ваші штатні працівники та добровольці, і як вони будуть виконувати проєкт. Графік, який показує, що і коли ви будете виконувати, тільки додасть ясності вашій заявці. Отже, етапами підготовки графіка дій є:

- 1) визначення переліку основних дій;
- 2) розбивка основних дій на окремі здійсненні завдання;
- 3) визначення послідовності та взаємозалежності дій і завдань;
- 4) оцінка початку, тривалості й завершення кожної дії й кожного завдання;
- 5) визначення показників ходу виконання проєкту або віх, за якими може проводитися оцінка виконання;
- 6) визначення професійного досвіду, необхідного для проведення заходів і виконання завдань;
- 7) розподіл завдань серед учасників команди проєкту.

Всі проєкти повинні завершуватися підсумковим звітом, який повинен містити наступну інформацію:

- опис досягнутих в результаті реалізації проєкту результатів;
- опис додаткових (незапланованих) корисних результатів, якщо такі були отримані.

Це особливо характерно для інноваційних проєктів, де отримання таких результатів може стати поштовхом для розвитку нового напрямку досліджень, відкриття нових ринків;

- результати виконання планових цілей за якістю проєкту та його продукції;
- визначення та аналіз факторів (подій), що позитивно вплинули на хід виконання проєкту;
- визначення та аналіз факторів, що негативно вплинули на проєкт;
- уроки проєкту – як можна було б уникнути негативних відхилень від цілей, термінів, якості, бюджету проєкту;
- пропозиції щодо поліпшення процесу управління проєктом;
- організаційні та технологічні інновації, реалізовані в ході проєкту;
- матеріали, які можуть бути використані при реалізації інших проєктів.

Остаточний варіант підсумкового звіту надається учасникам і стейкхолдерам проєкту. Завершальні операції спрямовані на підвищення ефективності наступних проєктів – як економічної (прибутковість інвестицій), так і організаційної та технологічної. Для цього дуже важливо врахувати досвід виконаного проєкту і внести відповідні зміни в організаційну структуру, організацію фінансування, логістику, планування проєкту, розробити більш ефективний стиль управління.

Питання для самоконтролю

1. У чому полягає привабливість грантової/проєктної заявки?
2. Охарактеризуйте сутність життєвого циклу проєкту та його значення для управління проєктами.
3. Що можна вважати початком проєкту?
4. Що можна вважати завершенням проєкту?
5. Які елементи структури заявки містять інформацію про засоби виконання проєкту?
6. Які елементи структури заявки описують засоби контролю над виконанням проєкту?

Лекція 6.

Управління командою проєкту. Проєктні ризики. Звітність

Мета – ознайомити з організаційними та рольовими структурами управління проєктами;

методами управління та розвитку командою проєкту, навчитися вчасно виявляти проєктні ризики та мінімізувати їх негативний вплив на просування проєкту. здійснювати моніторинг і контроль реалізації проєкту та оцінювати якість проєкту; застосовувати інструментарій управління проєктами в діяльності організацій.

Ключові слова: команда проєкту, організаційна структура управління проєктом, склад команди, структура команди, транзактор, пасіонарна особистість, спільно-взаємодіючий тип спільної діяльності в команді, спільно-індивідуальний тип

Основні питання

1. Команда проєкту: визначення та сутність.
2. Основні принципи та організаційні аспекти формування і управління ефективною командою.
3. Життєві стадії команди проєкту
4. Проєктні ризики та управління ними
4. Використання гранту та звітність.
5. Підсумковий контроль. Моніторинг та оцінка

Рекомендована література

1. **Бушуєв С. Д.** Динамічне лідерство в управлінні проєктами : моногр. / С. Д. Бушуєв, В. В. Морозов ; Українська асоціація управління проєктами. – 2-е вид. – К., 2000. – 312 с.
2. **Бушуєв С. Д.** Управление проєктами. Основы профессиональных знаний и система оценки компетенции проектных менеджеров / С. Д. Бушуєв, Н. С. Бушуєва. – К.: ІРІДУМ, 2006. – 208 с.
3. **Гудзь О. Є.** Управління ризиками при реалізації власних бізнесових проєктів (Ризик-менеджмент у малому та середньому бізнесі) : навч. посіб. / 18 О. Є. Гудзь, В. С. Рубцов. – К. : Планета людей, 2003. – 88 с.
4. **Керівництво** з управління інноваційними проєктами і програмами організацій : моногр. / Переклад на українську мову за ред. проф. Ф. О. Ярошенка. – К. : Новий друк, 2010. – 160 с.
5. **Рекомендації** з підготовки проєктних пропозицій за програмою «Горизонт 2020»: методичні вказівки / уклад.: С. І. Сидоренко, С. М. Шукаєв, М. О. Зеленська, А. І. Олешкевич, А. О. Романко, І. А. Владимирський. Київ: НТУУ «КПІ», 2014. 40 с
6. **Словник-довідник** з питань управління проєктами / С. Д. Бушуєв. – К. : Ділова Україна, 2001. – 640 с.
7. **Управління** проєктами: навч. посіб./ Т.В. Маматова, В.М. Молоканова, І.А. Чикаренко, О.О. Чикаренко. – Дніпро: ДРІДУ НАДУ, 2018. – 128 с.

Важливим завданням управління проєктом є формування команди. Керівникам проєкту і функціональних підрозділів, які беруть участь у створенні проєкту, на цій стадії доводиться розв'язувати ряд специфічних задач, пов'язаних із мотивацією праці, конфліктами, виконанням, контролем, відповідальністю, комунікаціями, владою, лідерством і т. п. Це створює сприятливі умови для роботи, допомагає перебороти величезні психічні навантаження, що виникають у процесі пошуку, узгодження і реалізації проєктних рішень, дозволяє уникнути конфліктів і стресів, що в кінцевому рахунку позначаються на науково-технічному рівні та якості проєкту.

За формою команда проєкту відображає існуючу організаційну структуру управління проєктом, розділення функцій, обов'язків і відповідальності за рішення, що приймаються в процесі його реалізації. На верхньому рівні структури знаходиться менеджер проєкту, а на нижніх — виконавці, відділи і фахівці, що відповідають за окремі функціональні сфери. За змістом команда проєкту є групою фахівців високої кваліфікації, які володіють знаннями і навичками, необхідними для ефективного досягнення цілей проєкту. Основним інтегруючим чинником створення і діяльності команди виступає стратегічна мета реалізації проєкту. У

процесі досягнення цілей проєкту команда набуває своїх меж, використовує організаційні можливості учасників і ресурси проєкту. Команда проєкту виступає як соціальний організм, що має свій початок, здійснює процес життєдіяльності (управління проєктом) і завершує своє існування розформуванням або трансформацією в іншу управлінську команду. З одного боку, команда проєкту впливає на створення певного організаційного середовища проєкту, формуючи цінності, принципи і норми поведінки персоналу. З іншого боку, діє в ній, підкоряючись єдиній меті та філософії управління проєктом. Тому проблеми формування і діяльності команди проєкту доцільно розглядати в логічній послідовності: мета проєкту - система управління - команда проєкту. При організації роботи над проєктом необхідно вирішити два завдання:

1. формування команди проєкту;
2. організація ефективної роботи команди.

Основні принципи та організаційні аспекти формування ефективної команди
Організаційна структура команди проєкту розкриває взаємовідносини учасників проєкту всередині команди. Існує два основних принципи формування команди для управління проєктом:

1. Перший принцип - провідні учасники проєкту - замовник і підрядник (крім них можуть бути й інші учасники) створюють власні групи, які очолюють керівники проєкту, відповідно, від замовника і підрядника. Ці керівники підкоряються єдиному керівнику проєкту. Залежно від організаційної форми реалізації проєкту, керівник від замовника або від підрядника може бути керівником усього проєкту. Керівник проєкту в усіх випадках має власний апарат співробітників, що здійснюють координацію діяльності всіх учасників проєкту.

2. Другий принцип - для управління проєктом створюється єдина команда на чолі з керівником проєкту. У команду входять всі учасники проєкту для здійснення функцій у відповідності із зонами відповідальності.

Система управління командою проєкту включає:

- організаційне планування;
- кадрове забезпечення проєкту;
- створення команди проєкту;
- здійснення функції контролю та мотивації трудових ресурсів проєкту для ефективного ходу робіт і завершення проєкту.

Система націлена на керівництво і координацію діяльності команди проєкту, використовує стилі керівництва, методи мотивації, адміністративні методи, підвищення кваліфікації кадрів на всіх фазах життєвого циклу проєкту. Суть команди - в усвідомленні значущості мети, спільної для всіх її членів, якої переймаються всі члени команди, вірять в її досяжність; в її місії, яка для проєкту полягає в його ефективній реалізації.

Команда володіє такими суттєвими ознаками, як:

- Внутрішня організація, що складається з органів управління, контролю санкцій;
- Групові цінності, на основі яких формується почуття спільності в команді і створюється громадська думка;
- Власний принцип відокремлення, що відрізняє її від інших команд
- Груповий тиск, тобто вплив на поведінку членів команди загальними цілями і завданнями діяльності;
- Прагнення до стійкості завдяки механізму відносин, що виникають між людьми в ході вирішення загальних завдань;
- Закріплення певних традицій.

Головна мета формування команди - самостійне управління, вирішення конкретних завдань та подолання своїх проблем. Якісне формування команди впливає на ефективність всієї подальшої діяльності:

- Поліпшуються управління та якість прийняття рішень;

- Змінюється командна організаційна культура (зазвичай у бік більшої відкритості);
- З'являються послідовність у відстоюванні своєї позиції і розумна кооперація серед всіх членів команди.

Характеристика різних стадій життя команди проєкту

№ п/п	Найменування стадії	Особливості управління командою
1.	Формування	Особливості роботи в проєкті полягають в тому, що фахівці команди не знають один одного, не є єдиним колективом з встановленими механізмами взаємодії, груповими установками. На цій стадії відбувається знайомство членів команди один з одним і з проєктом загалом, формуються загальні цілі і цінності, визначаються норми і правила взаємодії, ставляться задачі команди і визначаються шляхи і принципи їх досягнення.
2.	Спрацювання (психологічної напруженості)	Це період початку спільної роботи, розвитку згуртованості групи, що вирішує колективну задачу. Він характеризується підвищеним рівнем конфліктності, викликаним відмінністю в характерах фахівців, підходах, стилях і методах розв'язання проблем. В середині команди йде процес виявлення лідерів, формування неформальних груп, визначаються ролі окремих працівників і їх місце в команді, встановлюється психологічний клімат в колективі, його внутрішня культура тощо.
3.	Робоча	Найбільш тривала стадія. На основі сформованого командного (нормального функціонування) почуття йде нормальний продуктивний процес роботи. Деталі взаємодії уточнюються по ходу виконання задач, спілкування в різних ділових ситуаціях. Задачею менеджера проєкту на цій стадії є раціональний розподіл функцій між фахівцями і відділами; забезпечення відповідності особистих можливостей і здібностей структурі і змісту робіт, що виконуються; з'єднання в робочих групах і функціональних підрозділах працівників з різними доповнюючими індивідуальними здібностями; підтримка в команді атмосфери довіри і взаємовиручки, єдності в розумінні цілей і задач проєкту і способів їх досягнення; визначення і дозвіл конфліктних ситуацій; створення дійової системи мотивації; контроль за досягненням проміжних результатів проєкту і координування діяльності всіх функціональних відділів.
4.	Реорганізація	Стадія виникає при змінах в кількісному і якісному складах команди у випадках, викликаних: змінами в проєкті (задачах, планах, результатах проєкту); змінами структури управління проєктом; завершенням окремих стадій проєкту; зміною об'ємів і видів робіт, учасників проєкту; заміною працівників через професійну невідповідність; додатковим залученням нових фахівців; запрошенням тимчасових експертів.
5.	Розформування	При завершенні окремих стадій і всього проєкту розформовуються окремі підрозділи і вся команда проєкту.

		При цьому в залежності від прийнятої оргструктури виникають два варіанти подальших дій фахівців команди.
--	--	--

Техніки управління проєктами та командами: Agile та Waterfall підходи, Scrum, Kanban, Scrumban, SAFe

Проектні ризики та їхня класифікація

Керування ризиками

Управління ризиком - це процес реагування на події та зміни ризиків у процесі виконання проєкту. При цьому важливим є проведення моніторингу ризиків. Моніторинг ризиків включає контроль ризиків протягом всього життєвого циклу проєкту. Якісний моніторинг ризиків забезпечує управління інформацією, яка допомагає приймати ефективні рішення до настання ризикових подій. Найбільш розповсюдженою характеристикою ризику є загроза або небезпека виникнення невдач у тій чи іншій діяльності, небезпека виникнення несприятливих наслідків, змін зовнішнього середовища, які можуть викликати втрати ресурсів, збитки, а також небезпеку, від якої слід застрахуватися.

За джерелами виникнення ризику класифікуються на:

- політичні;
- господарські;
- форс-мажорні.

Політичні ризики обумовлені:

- ризиком зміни державного устрою, частими змінами уряду;
- нестабільністю політичної влади;
- неадекватністю політичних рішень;

Господарські ризики можуть включати:

- ризик зміни податкового законодавства;
- ринковий ризик (відсутність споживачів товарів та послуг);
- ризик капітальних вкладень (інфляція);
- ризик зміни цін постачальників;
- ризик затримки платежів за реалізовану продукцію;
- ризик неадекватного менеджменту тощо.

Форс-мажорні обставини включають:

- ризики землетрусу, повені, бурі, урагану та інших стихійних лих;
- ризики виникнення міжнаціональних конфліктів;
- ризики епідемій;
- ризик втрати майна при пожежі.

Необхідно також провести аналіз чутливості проєкту. Він полягає в тому, що, крім прогнозованих результатів, розрахованих для базового варіанту, виконується розрахунок ще для декількох екстремальних випадків:

- розрахунок за найгіршим сценарієм — коли зовнішні фактори максимально заважають здійсненню проєкту;
- розрахунок за найкращим сценарієм — коли зовнішні фактори максимально сприяють здійсненню проєкту.

Із точки зору причин виникнення, проєктні ризики обумовлені:

- постановкою помилкової цілі, невизначеністю ситуації;
- можливістю відхилень у процесі реалізації рішень від цілей, передбачених проєктом, внаслідок внутрішнього та зовнішнього впливу;
- ймовірністю досягнення помилкового результату;
- можливістю виникнення несприятливих наслідків у ході реалізації проєкту;
- очікуванням безпеки, невдачі;
- обмеженістю ресурсів;
- зіткненням інтересів учасників складання плану проєкту та виконавців;

- недостатньою кваліфікацією персоналу, схильністю до суб'єктивізму;
- протидією партнерів;
- обов'язковістю вибору при прийнятті рішень;
- форс-мажорними обставинами (природними, політичними, економічними, технологічними, ринковими і т. п.);
- договірною дисципліною (затримкою постачань, розривом контрактів);
- дисципліною зобов'язань (несвоєчасною сплатою відсотків, податків та інших платежів);
- низькою якістю продукції, робіт, послуг тощо.

Моніторинг грантових проєктів

Моніторинг і оцінка (М&Е) є компонентами циклу проєкту, які допомагають забезпечувати успіх та стабільність проєкту. М&Е включає огляд і оцінку прогресу проєктної діяльності та її результатів, а також допомагає ідентифікувати перепони і труднощі, визначити чи досягненні поставлені цілі та завдання.

Не дивлячись на те, що функції М&Е є спорідненими, на практиці виявляються відмінності між цими двома аспектами. Моніторинг націлений на постійний огляд стану виконання проєкту та поставлені завдання. Оцінка є періодичною діяльністю, метою якої є оцінка відповідності проєкту, діяльності та отриманих результатів. Оцінка також повинна включати порівняльний аналіз (для чого можуть бути запрошені експерти) чи досягнув проєкт поставлених цілей в пріоритеті організації та відповідних програмних сферах. Якщо ні, то аналізуються причини.

Моніторинг передбачає:

- Систематичні спостереження за станом справ.
- Це безперервний та регулярний збір і аналіз інформації про хід виконання з метою відслідковування прогресу.
- Збір даних для здійснення порівняння між фактичним прогресом та запланованим. Таке порівняння дає підстави для корегування діяльності
- Процедура, яка є обов'язковою для того, хто здійснює управління процесом виконання (реалізації).
- Не передбачає аналіз доцільності задач програми (проєкту).
- Виходить з розуміння того, що індикатори прогресу є належними та обґрунтованими.
- Невелика кількість індикаторів.
- Дані збираються регулярно.
- Не ставить за мету пошук причин.

Завдання моніторингу:

- Визначити стан досягнення запланованих цілей (очікуваних результатів)
- Уточнити чи переглянути перелік робіт і ресурсного забезпечення проєкту/програми з метою уточнення плану їх виконання або перепланування
- Виміряти та уточнити основні показники проєкту/програми/стратегії
- Відслідкувати зміни в середовищі проєкту/програми, включно з нормативно-правовою базою
- Перевірити стан фінансування проєкту/програми та ефективність використання коштів
- Підготувати звіт для громадськості

Рівні моніторингу:

- Моніторинг – це безперервний процес. Система моніторингу повинна бути розроблена ще до початку роботи проєкту. Роботи з моніторингу повинні бути внесені в робочий план проєкту.
- Перший рівень моніторингу здійснюється персоналом, який працює над

проектом/програмою. Менеджери відповідають за моніторинг персоналу та роботи, яку він виконує. А керівник відповідає за моніторинг усіх аспектів проекту/програми

- Другий рівень моніторингу здійснюється донором /зацікавленими сторонами

Система моніторингу та оцінки – це система, яка уможливує отримання, зберігання, обробку й представлення даних виконаної програми. Архітектура системи повинна враховувати необхідність періодичної розробки звітів щодо прогресу (регресу) у впровадженні стратегії, а також доступу до інформації з боку інституцій, що проводять моніторинг та оцінку, та громадськості.

Основні питання, на які повинна дати відповідь система M&O:

- Які дані збираються та їх джерела? (індикатори)
- Як часто і коли збираються дані? (періодичність моніторингу)
- Як збираються дані? (методологія)
- Хто збирає дані?
- Хто аналізує дані?
- Для кого збираються дані?
- Як готується звіт та для перед ким відбувається звітування?

Під час реалізації грантового проекту грантоотримувач(і) повинен(ні) надавати до грантодавця:

а) Періодичні звіти щодо ходу реалізації та фінансові звіти за грантом;

б) Кінцевий звіт щодо ходу реалізації та фінансовий звіт, в тому числі всю фінансову документацію (протягом відповідного часу, визначеного угодою).

Грантодавець проводить моніторинг реалізації грантових пропозицій на основі:

➤ Огляду періодичних звітів щодо ходу реалізації та фінансових звітів за грантовими пропозиціями / кінцевого звіту щодо реалізації та фінансового звіту, що подаються переможцем(ями) відповідно до умов угоди,

➤ Проведення виїзних перевірок (за необхідності);

➤ Організації незалежної експертної оцінки/аудиту (за необхідності).

Звіт про виконання умов готується для грантодавця, з метою:

а) провести виплату грантоотримувачу наступного траншу відповідно до угоди та / або

б) підтвердити ефективність реалізації грантових пропозицій (якщо моніторинг здійснюється час від часу).

Завершення проекту – це процес офіційного завершення всіх операцій проекту. При закритті проекту менеджер розглядає всю попередню інформацію, отриману під час закриття попередніх фаз, що дозволяє упевнитися в тому, що всі роботи по проекту завершені, і проект досяг своїх цілей. Враховуючи той факт, що зміст проекту визначається планом управління проектом, менеджер проекту робить аналіз даного документа, щоб упевнитися, що проект фактично завершено, перед тим як формально констатувати це. Завершення проекту може бути здійснено також достроково, до остаточного виконання всіх операцій. У цьому випадку процес завершення проекту також включає процедури, що досліджують і документують причини зроблених дій.

На фазі завершення дії менеджменту носять, швидше, адміністративний, ніж технічний чи економічний характер. Мова йде про наступні процедури, необхідні для адміністративного завершення проекту:

➤ дії та операції, необхідні для задоволення критеріїв завершення або виходу для фази або проекту;

➤ дії та операції, необхідні для передачі продуктів, послуг або результатів проекту в наступну фазу або у виробництво і (або) операційну діяльність;

➤ операції, необхідні для збору документів проекту або фази, перевірки успішності або невдачі проекту, акумулювання отриманих знань та архівування інформації по проекту для майбутнього використання організацією; головна мета цієї фази - перевірити і передати замовникові результат проекту. Для цього необхідно виконати прийнятно-

здавальні роботи відповідно до процедури приймання, яка повинна бути визначена заздалегідь на самій ранній стадії проекту. Перевірка результатів проекту може здійснюватися на основі вивчення усіх існуючих документів щодо реалізації проекту, проведення співбесід (інтерв'ю) з усіма стейкхолдерами, а також проведення експлуатаційних випробувань, метою проведення яких є отримання точних даних, що характеризують рівень результатів, досягнутих в результаті виконання робіт але проекту. У ході експлуатаційних випробувань виявляються фактичні експлуатаційні характеристики роботи обладнання, які підтверджують або спростовують правильність обраної технології.

Аудит грантового проекту

Грантодавець має право прийняти рішення про проведення незалежної експертної оцінки / аудиту. В такому випадку Конкурсна комісія може залучити незалежних експертів із аудиту / компанії для проведення відповідної оцінки / аудиту (в межах загального бюджету конкурсу грантових пропозицій). Після цього розглядається відповідний звіт незалежного експерта з оцінки / аудиту та на його основі готується відповідний звіт про дотримання або недотримання умов при реалізації даних грантових пропозицій.

Питання для самоконтролю

1. Що розуміють під невизначеністю та ризиком проекту?
2. Сутність управління ризиками.
3. Які найбільш поширені види ризиків Ви знаєте?
4. Як класифікуються ризики за джерелами виникнення?
5. Які причини виникнення проектних ризиків?
6. Яка класифікація ризиків залежно від причин їх виникнення?
7. Які існують основні методи управління ризиками проекту, який подається на конкурс грантів?
8. Хто такі стейкхолдери?
9. В чому полягає основна функція куратора проекту?
10. Як на Вашу думку формується командний дух проекту? Чи доцільно його формувати?
11. Який оптимальний розмір команди проекту і чому?

ПРАКТИЧНИЙ БЛОК

Практичне заняття 1

Грант (проект) як інструмент перетворення соціальної реальності

Мета – закріплення знань з особливостей грантової діяльності та оволодіння категоріальним апаратом і методологією фандрейзингу для ефективного пошуку фінансування для реалізації проектів у різних сферах людського буття.

Ключові слова: благодійництво, грант, грантодавець, грантоотримувач, донор, фандрейзинг, грантрайтинг, міжнародна технічна допомога.

Основні питання

1. Що таке грант? Хто і для чого надає гранти?
2. Грантовий інструментарій.
3. Пошук потенційних донорів.
4. Характеристики грантових конкурсів.
5. Використання фандрейзингових підходів у грантовій діяльності.
6. Форми співробітництва з міжнародними фінансовими організаціями.
7. Переваги на недоліки грантової діяльності.

Рекомендована література

1. **Грантовий менеджмент і написання проектів** : практ. порадник / Регіон. тренінг. центр Львів. обл. універс. наук. б-ки, ЛМГО «Ін-т політ. Технологій» ; [упоряд. О. Процак]. — Львів : Ліга-Прес, 2010. — 56 с.

2. **Методичні** рекомендації щодо участі у грантових програмах та конкурсах/ Марченко О.В., Сушко Д.О. – Дніпро : ДДУВС, 2018. – 68 с.
3. **Основи** грантрайтингу та управління проектами в публічній сфері: методичні рекомендації / за ред. О. В. Кулініча. Харків : Золоті сторінки, 2017. 148 с.
4. **Співпраця** Україна-Європа: 12 кроків до успішного партнерства (методика написання грантових проектів та міжнародний фандрейзинг / за ред. А. І. Сочинського. Житомир : ЖОАФСС, 2014. 105 с.
5. **Чернявська О. В.**, Соколова А. М. Фандрейзинг. Навч. посіб. – 2-е вид., з допрац. та допов. – К.: Алерта, 2015. – 272 с.

Завдання

1. Пошук фонду або грантової програми (та їх аналіз) для фінансування власного проекту (за вибором студента).

Практичне заняття 2

Типи та види грантів

Мета – проаналізувати різні види та типи грантів, ознайомлення з умовами участі у грантових програмах та з типовими помилками під час грантрайтингу.

Ключові слова: грантрайтинг, програма, проєкт, грант часткового фінансування, капітальний грант, корпоративний грант, початковий грант, грант у натуральній формі, цільовий грант, бенефіціар, грантовий конкурс, краудфаундінг, крауд-проєкти, краудсорсінг.

Основні питання

1. Сутність та природа виникнення грантів. Ознаки класифікації грантів.
2. Охарактеризуйте основні класифікаційні ознаки та типи грантів.
3. Види грантів та їх ознаки.
4. Принципи грантрайтингу
5. Джерела фінансування грантів.

Рекомендована література

1. **Грантрайтинг:** методичні рекомендації для органів публічної влади щодо написання проєктних заявок / О. В. Кулініч, Д. С. Ткачов, С. Є. Ігнат'єв та ін.; за ред. О. В. Кулініча. Харків: Регіональний центр міжнародних проєктів і програм, 2013. 78 с.
2. **Грантовий** менеджмент і написання проєктів. Практичний poradник/ Упоряд. Процак О. – Л.: Ліга-Прес, 2010. – 64 с.
3. **Гудзь О. Є.** Мистецтво бізнесу або управління бізнесовими проєктами : навч. посіб. / О. Є. Гудзь, В. С. Рубцов. – К. : Планета людей, 2006. – 159 с.
4. **Кобиляцький Л.С.** Управління проєктами : навч. посібник / Л. С. Кобиляцький – К. : МАУП, 2002. – 200 с.
5. **Методичні** рекомендації щодо участі у грантових програмах та конкурсах/ Марченко О.В., Сушко Д.О. – Дніпро : ДДУВС, 2018. – 68 с
6. **Ноздріна Л. В.** Управління проєктами : підручник / Л. В. Ноздріна, В. І. Яшук, О. І. Полотай ; за заг. ред. Л. В. Ноздріної. – К. : ЦНЛ, 2010. – 432 с.
7. **Основи** грантрайтингу та управління проєктами в публічній сфері : метод. рек. для органів влади та недерж. орг-цій / Авт. кол.: В.В. Белявцева, А.І. Гнатенко, О.С. Зінченко та ін. ; за заг. ред. О.В. Кулініча. — Харків : Золоті сторінки, 2017. — 148 с.

Завдання

1. Скласти пам'ятку типових помилок щодо пошуку грантів.
2. Визначити види грантів на прикладі різних вітчизняних і зарубіжних фондів.
3. Підготувати, використовуючи Інтернет-ресурси, перелік програм та фондів, які фінансують стажування та освітні можливості по темі власних досліджень.

Практичне заняття 3

Міжнародні програми, проєкти, гранти

Мета – ознайомлення з формами та сферами співробітництва з міжнародними організаціями; систематизація донорських організацій, які надають фінансову підтримку у вигляді грантів.

Ключові слова: безповоротна фінансова допомога, донор, грантова програма, контрибутор, конкурс грантових заявок, проєкт, меценатство, місія, офіційна допомога у розвитку, реципієнт, спонсор, філантроп.

Основні питання

1. Каталог донорських організацій.
2. Міждержавні організації.
3. Урядові донори.
4. Суспільні донори.
5. Приватні донори.
6. Корпоративні донори.
7. Донори, які займаються венчурною філантропією, підтримкою соціального підприємництва та соціальними інноваціями.

Рекомендована література

1. **Законодавство** України. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/main/ua>
2. **Наукова** періодика України ; Нац. бібл. України ім. В. І. Вернадського. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.nbuv.gov.ua/>
3. **Научна** електронна бібліотека. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://elibrary.ru/defaultx.asp>
4. **Національні** проекти в стратегії економічної модернізації України [Електронний ресурс] : аналітична доповідь ; за ред. Я. А. Жаліла. – К. : НІСД, 2013. – 57 с. – Режим доступу : <http://www.niss.gov.ua/articles/1111/>
5. **Національні** проекти для України [Електронний ресурс] : аналітична доповідь ; за ред. Я. А. Жаліла. – К. : НІСД, 2010. – 37 с. – Режим доступу : old.niss.gov.ua/book/Nac_proekt.pdf
6. **Офіційний** веб-сайт Державного агентства з інвестицій та управління національними проектами України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrproject.gov.ua/>

Завдання

1. Скласти власний каталог донорських організацій за напрямками.
2. Наведіть приклад вдалої співпраці міжнародної донорської організації з українськими грантодержувачами.

Практичне заняття 4

Проектування та алгоритм оформлення грантових заявок

Мета – розвинути знання та навички у сфері управління проектами, розглянути інструментарій щодо складання грантових заявок.

Ключові слова: технологія SMART, аплікаційна форма, дерево цілей, дерево проблем, цільова група, бенефіціар, заявка, алгоритм проекту, конкурс грантів.

Основні питання

1. Алгоритм роботи над оформленням гранту.
2. Стиль написання грантової заявки.
3. Переконалівість грантової пропозиції та ознаки успішності проекту.
4. Слабкі сторони грантової пропозиції
5. Перевірка ефективності грантової пропозиції (SMART-принцип: specific, measurable, attainable, relevant, time-bound).
6. Критерії вибору грантоотримувачів.

Рекомендована література

1. **Грантовий** менеджмент і написання проектів : практичний порадник / Регіон. тренінг-центр Львів. обл. універс. наук. б-ки, ЛМГО «Ін-т політ. Технологій» ; [упоряд. О. Процак]. — Львів : Ліга-Прес, 2010. — 56 с.
2. **Методичні** рекомендації щодо участі у грантових програмах та конкурсах / Марченко О.В., Сушко Д.О. – Дніпро : ДДУВС, 2018. – 68 с.
3. **Основи** грантрайтингу та управління проектами в публічній сфері: методичні рекомендації / за ред. О. В. Кулініча. Харків : Золоті сторінки, 2017. 148 с.

4. **Співпраця** Україна-Європа: 12 кроків до успішного партнерства (методика написання грантових проєктів та міжнародний фандрейзинг / за ред. А. І. Сочинського. Житомир : ЖОАФСС, 2014. 105 с.

5. **Чернявська О. В.,** Соколова А. М. Фандрейзинг. Навч. посіб. – 2-е вид., з доопрац. та допов. – К.: Алерта, 2015. – 272 с.

Завдання

1. Тестові завдання для визначення рівня засвоєння знань студентами

1. Інвестор – це:
 - a. Особа або організація, яка фінансує проєкт
 - b. Особа або організація, що розробляє проєктно-кошторисну документацію
 - c. Особа, яка несе відповідальність за виконання робіт
 - d. Юридична особа, якій замовник делегує свої повноваження.
2. Замовник – це:
 - a. Організація, яка несе відповідальність за написання проєкту
 - b. Особа або організація, яка фінансує проєкт
 - c. Особа або організація, яка вкладає кошти і приймає рішення щодо терміну проєкту, вартості, контролю якості та ін.
3. У перекладі з латинської мови «проєкт» означає:
 - a. Кинутий вперед
 - b. Спланований
 - c. Пакет документів
 - d. Кошторис
4. Планування проєкту передбачає:
 - a. Планування віх для контролю якості проєкту, планування ризиків
 - b. Планування робіт, їх тривалості та взаємозв'язків
 - c. Планування цілей і результатів, комунікацій та контрактів проєкту
 - d. Всі варіанти разом

Практичне заняття 5 Процеси управління проєктом

Мета – систематизувати знання з сутності проєкту, його властивості та класифікаційні ознаки; розглянути різні підходи щодо визначення фаз життєвого циклу проєкту, з'ясувати складові проєктного аналізу; розглянути методи обґрунтування доцільності проєктів.

Ключові слова: проєкт, середовище проєкту, життєвий цикл проєкту, управління проєктом, система управління проєктами, стейкхолдери, бенефіціари/

Основні питання

1. Поняття "проєкт" та які його основні властивості.
2. Охарактеризуйте основні класифікаційні ознаки та типи проєктів.
3. Що означає поняття «управління проєктами»?
4. Охарактеризуйте сутність життєвого циклу проєкту та його значення для управління проєктами.
5. Сутність та призначення системи управління проєктами.
6. Графік Гантта

Рекомендована література

1. **Проєктний менеджмент:** просто про складне : навч. посіб. / В.А.Верба, Л. П. Батенко, О. М. Гребешкова та ін. ; за заг. ред. В. А. Верби. – К. : КНЕУ, 2009. – 299 с.

2. **Бабасєв В. М.** Управління проектами: Навчальний посібник. - Харків: ХНАМГ, 2006. – 244 с.
3. **Веретенников В. І.** Управління проектами : [навчальний посібник] / В. І. Веретенников, Л. М. Тарасенко, Г. І. Гевлич. – К. : Центр навчальної літератури, 2006. – С. 8-28.
4. **Збаразька Л.О.** Управління проектами: [навчальний посібник] / Л. О. Збаразька, В. С. Рижиков, І. Ю. Єрфорт, О. Ю. Єрфорт. – К. : Центр учбової літератури, 2008. – С. 14-25.
5. **Тарасюк Г. М.** Управління проектами: [навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів]. – К. : Каравела, 2004. – С. 7-35.
6. **Тян Р.Б.** Управління проектами: [підручник]/ Р.Б. Тян, Б.І.Холод, В.А.Ткаченко – Київ: Центр навчальної літератури, 2003. – С. 6-13.
7. Батенко Л. П. Управління проектами: навч. посібник / Л. П. Батенко, О. А. Загородніх, В. В. Ліщинська. – К.: КНЕУ, 2003. — 231 с.

Завдання

1.Тестові завдання для визначення рівня засвоєння знань студентами

1. Яке з обмежень на проект найскладніше контролювати?
 - a. Час
 - b. Якість
 - c. Комунікації
 - d. Вартість.
2. Завершеним проект вважається коли:
 - a. Закінчився термін проекту
 - b. Вичерпані фінанси проекту
 - c. Відсутня мотивація учасників проекту
 - d. Досягнуті цілі проекту
3. До чинників внутрішнього проектного середовища відносять:
 - a. Засоби комунікацій
 - b. Суспільне середовище
 - c. Правові відносини
 - d. Економічну ситуацію
4. За типами проекти поділяються на:
 - a. Економічні, соціальні
 - b. Комерційні, некомерційні
 - c. Прості, складні
 - d. Національні, міжнародні
5. Фазами життєвого циклу проекту є:
 - a. Доінвестиційна, інвестиційна, контрактна, реалізаційна
 - b. Доінвестиційна, інвестиційна, експлуатаційна
 - c. Інвестиційна, підготовча, контрактна, підсумкова
 - d. Доінвестиційна, комерційна, заключна

Практичне заняття 6.

Управління командою проекту. Проектні ризики. Звітність

Мета – вивчити процес організаційного планування та основи формування команди проекту; визначити взаємозв'язок управлінських форм, важелів управління та типів спільної діяльності; з'ясувати специфіку підбору та управління командою проекту

Ключові слова: організаційне планування, команда проекту, система управління командою, тип спільної діяльності, управлінська форма, організаційна культура, методи оцінки персоналу/

Основні питання

1. Охарактеризуйте основні сфери управління персоналом у проектах.
2. Розкрийте зміст команди проекту.
3. Назвіть основні типи управлінських команд проекту.
4. Охарактеризуйте стадії розвитку команди проекту. Техніки управління проектами та командами: Agile та Waterfall підходи, Scrum, Kanban, Scrumban, SAFe/
5. Визначте поняття ризику та невизначеності в управлінні проектами.
6. Дайте характеристики різним видам ризику в проекті.
7. Розкрийте зміст управління ризиками проекту.
8. Сутність, види та функції моніторингу

Рекомендована література

1. **Афанасьєв М. В.** Управління проектами: навчально-методичний посібник / М. В. Афанасьєв, І. В. Гонтарєва. – Х. : ВД "Інжек", 2007. – 272 с.
2. **Бондаренко А. Г.** Управление проектами: учеб. пособ. / А. Г. Бондаренко, Л. Н. Бондаренко, В. Д. Рогожин. – Х. : ХГЭУ, 2003. – 212 с.
3. **Гонтарєва І. В.** Управління проектами : підручник / І. В. Гонтарєва. – Х.: Вид. ХНЕУ, 2011. – 444 с.
4. **Грей К. Ф.** Управление проектами: учебник / К. Ф. Грей, Э. У. Ларсон; пер. с англ. – 3-е изд., полн. перераб. – М. : ДиС, 2007. – 608 с.
5. **Довгань Л. Є.,** Мохонько Г. А., Малик І. П. Управління проектами : навчальний посібник / Л. Є. Довгань, Г. А. Мохонько, І. П. Малик – К. : КПІ ім. І. Сікорського, 2017. – 429 с.
6. **Дитхелм Г.** Управление проектами в 2 т. Т. 2 / Г. Дитхелм ; пер. с нем. – СПб. : Изд. дом "Бизнеспресса", 2003. – 288 с.

Завдання

1. Тестові завдання для визначення рівня засвоєння знань студентами

1. Проектну команду створює:
 - a. Інвестор
 - b. Замовник проекту
 - c. Керівник проекту
 - d. Консалтингова фірма
2. Здатність впливати на команду проекту, щоб спонукати їх працювати для досягнення мети – це:
 - a. Мотивація
 - b. Стимулювання
 - c. Лідерство
 - d. Відповідальність
3. Що не належить до методів оцінки персоналу проекту?
 - a. Прогностичний метод
 - b. Практичний метод
 - c. Імітаційний метод
 - d. Метод спостереження
4. Який вид контролю здійснюється безпосередньо під час реалізації проекту з метою оперативного регулювання:
 - a. попередній;
 - b. поточний;
 - c. заключний.

- d. Здійснюються всі види контролю
- 5. Складовою управління якістю проекту є:
 - a. планування якості;
 - b. контроль якості;
 - c. забезпечення якості;
 - d. всі відповіді вірні

**МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ
ЩОДО ОРГАНІЗАЦІЇ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ
за освітнім компонентом**

«ТЕХНОЛОГІЯ ОФОРМЛЕННЯ ГРАНТОВИХ ЗАЯВОК»

Самостійна робота є обов'язковим компонентом освітнього процесу, оскільки вона забезпечує закріплення отримуваних на лекційних заняттях знань шляхом придбання навичок осмислення і розширення їх змісту, навичок вирішення актуальних проблем формування загальнокультурних і професійних компетенцій, науково-дослідної діяльності.

Теми для самостійної роботи за курсом

№	Теми для самостійної роботи	Форма контролю	Кількість годин	
			ДФН	ЗФН
ПЕРШИЙ МОДУЛЬ				
1.1.	Грант (проект) як інструмент перетворення соціальної реальності.	Зробити <i>аналіз</i> обраного фонду, потенційного грантодавця, на предмет відповідності вашому проекту. Підготувати глосарію (<i>не менше 25 термінів</i>) на тему «Грантова діяльність» Підготувати <i>есе</i> на запропоновану тему «Значення фандрейзингової діяльності у моїй професійній діяльності»	10	14
1.2.	Типи та види грантів	Розробка мультимедійної <i>презентації</i> «Класифікація проєктів». <i>Таблиця</i> Підготувати, використовуючи Інтернет-ресурси, перелік програм та фондів, які фінансують гранти у різних сферах (за напрямками). Скласти <i>пам'ятку</i> типових помилок щодо пошуку грантів.	10	12
1.3	Міжнародні програми, проєкти, гранти	<i>Таблиця</i> Скласти перелік вітчизняних фондів, що надають фінансову підтримку. <i>Таблиця</i> Скласти приблизний перелік зарубіжних фондів, що надають фінансову підтримку.	12	14
ДРУГИЙ МОДУЛЬ				
2.1.	Проектування та алгоритм оформлення грантових заявок	Виконання <i>кейс-завдання</i> : заповнити аплікаційну форму грантової заявки (проект за вибором).	12	12

		<p>Виконання <i>кейс-завдання</i>: зробити опис власної ідеї та побудувати «Дерево проблем» та «Дерево цілей».</p> <p>Скласти <i> карту-схему</i> «Місце проєкту у власній професійній діяльності»</p> <p>Складання <i> конспекту</i> за темою «Бюджет проєкту. Планування витрат».</p>		
2.2	Управління проєктом	<p>Виконання <i>кейс-завдання</i>: провести самооцінку власного проєкту за допомогою технології SWOT-аналізу</p> <p><i>Зробити повідомлення на тему:</i></p> <ol style="list-style-type: none"> 1. <i> Діаграма Гантта</i> 2. <i> SMART- технологія</i> 3. <i> SWOT-аналіз</i> 4. <i> Логіко-структурна матриця</i> 5. <i> SKRAM, KANBAN, AGILE</i> <p>Виконання <i>кейс-завдання</i>: розробити план реалізації власного проєкту.</p>	10	12
2.3	Управління командою проєкту. Проєктні ризики. Звітність.	<p>Підготувати <i>реферат</i> на тему (за вибором):</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Філософія гнучкого управління проєктами. 2. Особливості комунікації в проєктній команді. 3. Дизайн проєкту. 4. Інновації в грантовій діяльності. 5. Основи лідерства у проєктних командах. 6. Інструменти управління проєктом. <p>Скласти <i>таблицю</i>:</p> <p>а) порівняльна характеристика процесів моніторингу-оцінювання-контролю за виконанням проєкту;</p> <p>б) порівняльна характеристика методів оцінки ефективності виконання проєкту: показники, переваги та недоліки.</p> <p><i>Розробка мультимедійної презентації</i> проєкту. Підготовка та захист індивідуального проєкту</p>	12	14

ЗАВДАННЯ ДЛЯ ПОТОЧНОГО ТА ПІДСУМКОВОГО КОНТРОЛЮ ЗАПИТАННЯ ДЛЯ ПОТОЧНОГО КОНТРОЛЮ

1. Сутність та природа виникнення грантів. Ознаки класифікації грантів.
2. Принципи грантрайтингу та написання грантових заявок.
3. Об'єкти та суб'єкти грантового фінансування.
4. Вимоги до грантових заявок.

5. Умови участі у грантах. Критерії вибору грантоотримувачів.
6. Етапи підготовки проектної заявки на отримання гранту.
7. Структура грантової заявки: титульний лист, зміст, анотація.
8. Постановка проблеми, мета й завдання.
9. Методи й очікувані результати.
10. Бюджет або кошторис витрат.
11. Оцінка результатів.
12. Самооцінка й експертиза проекту.
13. Управління проектом – управління ресурсами.
14. Ідентифікація ризиків. Планування управління ризиками у проекті..
15. Управління якістю проекту.
16. Життєвий цикл проекту.
17. Формування команди проекту. Розподіл ролей і функцій. Матриця відповідальності.
18. Інформаційні джерела грантрайтингу.
19. Експертиза грантової заявки.
20. Завершення й оцінка проекту.
21. Генерація та оцінка проектних ідей.
22. Типи та види грантів.
23. Грантові інструменти.
24. Дизайн проекту.
25. Дерево проблем. Перетворення проблем у цілі.
26. Дерево цілей.
27. Цільова група грантової заявки.
28. Логіко-структурна матриця.

КОНТРОЛЬНІ ТЕСТОВІ ЗАВДАННЯ ДЛЯ ПІДСУМКОВОГО КОНТРОЛЮ

1. Визначень поняття "грант":

- а) благодійний внесок або цільове пожертвування, надане фізичними і юридичними особами в грошовій і натуральній формах
- б) кошти, техніка або інші ресурси, що безповоротно передається донором (фондом, корпорацією, державною установою або приватною особою) некомерційній організації або приватній особі для виконання конкретної роботи. На відміну від позики грант не треба повертати
- в) цільова фінансова дотація, що надається вченим на проведення наукових досліджень
- г) всі відповіді вірні

2. Гранти загальної підтримки це:

- а) благодійна допомога, яка передбачає обов'язкове залучення додаткових джерел фінансування (інші донорські організації або власні кошти неприбуткової організації)
- б) благодійна допомога, яка надається для реалізації конкретного проекту або програми
- в) благодійна допомога, яка надається неприбутковим організаціям на підтримку їх основної діяльності, забезпечення стабільності і розвитку
- г) благодійна допомога, яка надається на капітальні витрати неприбуткової організації (придбання нерухомості, ремонт, придбання необхідного обладнання)

3. Грантоотримувач це:

- а) людина, що зацікавлена в отриманні гранту
- б) особа, яка отримала кошти на задоволення власних потреб від іншої особи
- в) особа, що отримує безоплатну фінансову допомогу, в межах відповідної угоди укладеної з грантодавцем
- г) жодна відповідь не є правильною

4. Бенефіціар – це:

- а) одержувач вигоди, що виникає у результаті реалізації проєкту
- б) фізична особа, яка призначена реципієнтом для організації робіт пов'язаних з реалізацією проєкту
- в) міжнародні агентства та організації, членами яких є країни-донори
- г) всі відповіді вірні

5. Залежно від цілей і характеру заходу, на який виділяються кошти гранти бувають:

- а) грант на роботу в архіві, бібліотеці, інституті
- б) грант на організацію і проведення заходів
- в) грант на поїздки
- г) всі відповіді вірні

6. Донор це:

- а) фізична особа, яка призначена реципієнтом для організації робіт пов'язаних з реалізацією проєкту
- б) юридична або фізична особа, яка отримує від проєкту матеріальну, фінансову або іншу вигоду
- в) особи та організації, що можуть безпосередньо впливати на проєкт
- г) юридична або фізична особа, яка добровільно надає проєкту матеріальну, фінансову або іншу допомогу

7. Що таке проєкт в класичному розумінні проєктного менеджменту?

- а) проєкт — це обмежена в часі та ресурсах сукупність процесів, направлених на досягнення певних цілей та завдань для створення нової цінності (продукту або послуги)
- б) проєкт — це визначений грантовою заявкою обсяг завдань та подій, які потрібно реалізувати в конкретні терміни
- в) проєкт — це ініційована автором ідея діяльність, спрямована на досягнення певного результату
- г) проєкт - це система організаційно-правових і розрахунково-фінансових документів, необхідних для виконання певних дій або таких, що описують ці дії

8. В якій з відповідей перелічені всі основні ознаки проєкту?

- а) наявність цілі, реалістичність, обмеженість в часі та просторі, комплексність, поетапність, унікальність, непередбачуваність результатів
- б) наявність цілі, реалістичність, можливість оцінювання, комплексність, поетапність, унікальність, наявність партнерства
- в) наявність цілі, реалістичність, обмеженість в часі та просторі, можливість оцінювання, комплексність, поетапність, унікальність, визначеність результатів

9. В якому випадку проєкт сприятиме інституційному розвитку організації?

- а) якщо проєкт працює з темою, з якою організація-заявник працює вперше та не продовжуватиме працювати в майбутньому.
- б) якщо проєкт створює накопичувальний ефект для напрямів роботи, які вже реалізуються організацією.
- в) якщо проєкт реалізується самостійно без залучення додаткових партнерств.

10. Чому колективність є важливою характеристикою проєкту?

- а) колективність — це про наявність великої команди, яка здатна реалізувати проєкт та виконати все, що прописано в грантовій заявці.
- б) принцип колективності означає залучення як різних людей, так і різних перспектив на етапі розробки та реалізації проєкту, що впливає на кращий результат проєкту та його вплив на культурне середовище.
- в) принцип колективності говорить про колективне прийняття рішень, що є ознакою демократичного суспільства.

11. Що таке фандрейзинг?

- а) це управлінське мистецтво знаходити друзів проєкту та генерувати додатковий прибуток для організації.

б) це комплекс дій, направлених на залучення матеріальних та нематеріальних ресурсів, необхідних для реалізації проєкту.

в) це інструмент піару, направлений на залучення до проєкту якомога більшої кількості меценатів та спонсорів.

12. Які функції НЕ є притаманними для фандрейзингу?

а) формування спільноти тих, хто готовий підтримувати вас та проєкт.

б) мінімізація економічних та політичних ризиків проєкту.

в) залучення додаткових ресурсів.

г) інформування про проєкт та його популяризація.

13. Що НЕ належить до зовнішніх ресурсів фінансування організації або проєкту?

а) фонди та донори.

б) дотації та пільги.

в) держава.

г) бізнес.

д) благодійні внески від фізичних та юридичних осіб.

14. Що таке краудфандинг?

а) колективне фінансування проєктних ідей індивідуальними благодійниками.

б) спеціалізована Інтернет-платформа для збору коштів на проєкти.

в) синонім до фандрейзингу, який по суті означає те саме.

15. В рамках краудфандингу проєктні ідеї фінансуються...

а) анонімними користувачами. Тому неможливо встановити, з яких джерел надходить фінансування конкретного проєкту.

б) як окремими фізичними особами, так інституціями.

в) окремими фізичними особами.

16. Краудфандинг є інструментом конкурентного фінансування. Що це означає?

а) що отримувачів фінансування в рамках краудфандингу обирає журі з незалежних експертів.

б) що шукаючи фінансування на краудфандинговій платформі, проєкт змагається з іншими проєктами за увагу та добротинців.

в) що конкуренція завжди покращує якість проєктів.

17. Який український відповідник існує до терміну “краудфандинг”?

а) спільно(благо)дій.

б) спільнокошт.

в) спільнофонд.

г) спільнобанк.

18. Які закони регулюють краудфандинг як діяльність в Україні?

а) податковий кодекс України.

б) закон України “Про благодійну діяльність та благодійні організації”.

в) відповідне законодавство в Україні відсутнє.

19. Які особливості має краудфандинг як підхід?

а) в результаті краудфандингової кампанії можна залучити фінансові ресурси.

б) краудфандингова кампанія сприяє розширенню аудиторії.

в) під час краудфандингової кампанії відбувається тестування ідеї.

г) всі варіанти відповідей є правильними.

20. Що є рушійною силою краудфандингу?

а) соціальний капітал.

б) компетенції та досвід в сфері піару та промоції.

в) довіра.

21. Проєктна ідея буде більш життєздатною та зрозумілою оточенню та грантовим експертам, якщо вона:

а) базується на потребах суспільства, стратегії вашої організації та на вашій особистій мотивації або вашій особистій історії, як автора або авторки проєкту

- б) включає всі рекомендації щодо опису проєкту, викладені в інструкціях для написання гранту
- в) включає всі характеристики проєкту, які описані в теорії проєктного менеджменту

22. Успішність та ефективність проєкту — це

- а) наявність позитивних відгуків від цільової аудиторії та в медіа
- б) виконання всіх завдань та подій проєкту
- в) відповідність фактичних результатів проєкту до запланованих авторами та авторками проєктної ідеї

23. Як визначити успішність та ефективність проєкту?

- а) зібрати всі можливі відгуки про реалізацію вашого проєкту
- б) проаналізувати якість проведених подій в рамках проєкту, а також здійснених завдань. На основі цього створити висновки щодо успішності проєкту
- в) на етапі формування ідеї визначити основні показники успішності проєкту, за якими оцінити проєкт після його завершення

24. Для чого можна використовувати логіко-структурну матрицю проєкту?

- а) для аналізу проєктної ідеї, перевірки внутрішньої логіки проєкту та його реалістичності.
- б) щоб розуміти взаємозв'язки між різними питаннями проєктної заявки
- в) для якісного написання грантової заявки
- г) всі відповіді є вірними

25. В якій з відповідей зазначено конкретний кількісний індикатор досягнення результатів?

- а) подію відвідало близько 50 учасників та учасниць, а відео трансляцію переглянуло 120 людей
- б) на подію прийшла велика кількість людей та всі зазначили високий рівень якості організації
- в) більшість учасників залишилися задоволеними після закінчення заходу
- г) вірні всі відповіді

26. В якій з відповідей зазначено конкретний якісний індикатор досягнення результатів?

- а) лекцію відвідало 25 людей
- б) 80% учасників та учасниць лекції відмітило, що змогли дізнатись для себе нову інформацію на лекції з проєктного менеджменту та знають, як будуть використовувати набуті знання в практичній діяльності
- в) учасники лекції з захопленням слухали викладача та надали позитивні відгуки щодо інноваційності та важливості змісту
- г) лекцію прослухали 20 жінок і 10 чоловіків середнього віку

27. Яка з зазначених цілей сформульована за методологією SMART

- а) зробити вироби наших майстрів відомими на весь світ
- б) в 2021 році створити умови для розвитку та професіоналізації молодих вчителів
- в) зробити золоті прикраси з колекції Торгового будинку «Вернісаж» відомими на українському ринку та представити на виставці народної творчості в лютому 2020 року

28. Реалістичність цілі за методологією SMART це:

- а) можливість реалізації цілі за наданого фінансування
- б) можливість реалізації визначеної цілі в конкретних умовах, за наявних ресурсів та у заданому часовому проміжку
- в) можливість реалізації визначеної цілі в конкретній країні та в конкретні терміни

29. Передбачуваність результату, який можна оцінити — це наступний критерій методології SMART

- а) певність
- б) вимірність
- в) досяжність
- г) чіткість

30. Для чого може використовуватись методика SMART

- а) для формулювання індикаторів проєкту

- б) для формулювання цілей, які реально досягти та які дають вичерпну інформацію про проєкт
в) обидві відповіді є вірними
- 31. Що не належить до якісних індикаторів проєкту**
- а) рівень обізнаності цільової аудиторії щодо конкретної теми
б) пропозиція культурних продуктів певного типу на українському ринку
в) охоплення події в фейсбуці
- 32. Для чого на старті проєкту розробляються кількісні та якісні індикатори**
- а) щоб зрозуміти логіку проєктної ідеї
б) щоб розробити успішну грантову заявку
в) щоб мати чіткі показники оцінки ефективності проєкту
г) щоб розрахувати витратну частину у бюджеті
- 33. Як називається аналітичний інструмент планування проєкту з орієнтацією на цілі?**
- а) SMART
б) логіко-структурна матриця
в) система розробки якісних та кількісних індикаторів
- 34. Що не належить до кількісних індикаторів проєкту:**
- а) кількість публікацій в медіа
б) кількість залучених спеціалістів
в) професіоналізм залученого персоналу
г) бюджет
- 35. Успішність та ефективність проєкту — це**
- а) відповідність фактичних результатів проєкту до запланованих авторами та авторками проєктної ідеї
б) наявність позитивних відгуків від цільової аудиторії та в медіа
в) виконання всіх завдань та подій проєкту
г) схвальні відгуки з боку донорів
- 36. Навіщо потрібен робочий план?**
- а) він в одному документі показує всі завдання проєкту у розрізі всіх важливих критеріїв (як то, індикатори та бюджет).
б) він слугує інструментом перевірки в будь-який момент “життя” проєкту та допомагає не забувати про домовленості.
в) вірними є обидві відповіді
- 37. Характеристики грантових конкурсів:**
- а) географія конкурсу, тип одержувача грантів, пріоритети конкурсів
б) терміни подання заявки та підведення підсумків конкурсу, розмір гранту та розмір власного внеску
в) термін реалізації проєкту, види діяльності що фінансуються
г) всі відповіді вірні
- 38. Що таке моніторинг?**
- а) процес системного спостереження та збору інформації на всіх етапах реалізації проєкту.
б) процес своєчасного збору усіх даних, необхідних для моніторингової анкети.
в) процес оцінки проєкту з залученням всіх стейкхолдерів.
- 39. Якими методами можна збирати інформацію щодо виконання індикаторів проєкту?**
- а) статистика та аналітика щодо відгуків в ЗМІ про культурний продукт, створений в рамках проєкту.
б) форми оцінювання, які учасники / глядачі / слухачі заповнюють після заходу.
в) моніторингові анкети.
г) вірними є всі три відповіді, в залежності від проєкту.
- 40. В чому секрет спокійного та вдалого моніторингу проєкту?**
- а) в інноваційних методах збору інформації. Адже анкети оцінювання вже всім набридли.
б) в залученні підрядників, які зможуть організувати якісний та професійний моніторинг та оцінку проєкту.

в) у вчасності та якісно пропрацьованому заздалегідь моніторинговому плані.

41. Чий завданням є створити таку систему комунікації всередині команди, яка б дозволяла дотримання робочого плану та повноцінний моніторинг?

а) це - завдання координатора/рки проєкту. Саме він/вона має організувати найбільш зручну та ефективну систему комунікації, в тому числі, використовуючи комп'ютерні технології.

б) це - завдання всієї команди. Адже має бути обраний такий ІТ-інструмент для проєктного менеджменту та моніторингу, який буде зрозумілим та зручним для всіх

в) це - завдання технічного директора або системного адміністратора організації. Адже мова йде про обрання ефективної комп'ютерної програми та її налаштування на всіх комп'ютерах та смартфонах членів команди.

42. Фази які описують цикл проєкту:

а) ідентифікація, організація, впровадження

б) аналіз, програмування, запровадження

в) програмування, ідентифікація, формулювання, запровадження, оцінювання

г) відповіді всі правильні

43. Що таке сталість проєкту?

а) вплив та інформаційний розголос, який відбувається довший час після його завершення та звітування.

б) системний та комплексний погляд на управління проєктом, направлений на тяглість його результатів.

в) цінність продукту, створеного в рамках проєкту та перетвореного на важливе культурне надбання місцевої громади.

44. В чому може виражатися сталість проєкту?

а) в розповсюдженні культурного продукту, створеного в рамках проєкту, й після його завершення. Наприклад, на умовах самоокупності.

б) в створенні такого твору мистецтва, який буде пошановуватися багатьма поколіннями після завершення проєкту.

в) в самовдосконаленні команди, яка зможе надалі реалізовувати більш амбітні проєкти.

45. За видами допомоги, що надається донори поділяються на :

а) здійснює експертну допомогу, надає технології

б) надає гранти, виділяє стипендії на навчання

в) здійснює підтримку в чітко визначених сферах діяльності

г) надає гранти, виділяє стипендії на навчання, здійснює експертну допомогу, надає технології

46. Дещо про види сталості. Тож, якою буває сталість проєкту?

а) соціальною, фінансовою та екологічною.

б) мистецькою, фінансовою та екологічною.

в) інформаційною, фінансовою та екологічною.

47. Мета проєкту:

а) спосіб переконати донора

б) загальна декларація того, що має бути зроблено, описує призначення проєкту – його кінцевий результат

в) отримання коштів

г) жодна відповідь не правильна

48. Інструменти оцінювання результатів проєкту

а) соціально впливовий результат та результат опосередкованої дії

б) ефективний результат та продуктивний результат

в) кількісний результат, якісний результат

г) жодна відповідь не є правильною

49. Хто може виконувати функції грантового менеджера_ки в проєкті?

а) координатор проєкту

б) грантовий менеджер_ка, залучені для реалізації проєкту

в) любий фахівець, задіяний у реалізації проєкту

г) всі відповіді є вірними

50. Скільки годин в середньому потрібно для написання якісної грантової заявки, яка претендуватиме на високі рейтинги?

а) 5-20

б) 10-25

в) 20-35

г) 35-50

ГЛОСАРІЙ

Аналіз проблеми - організоване вивчення негативних аспектів даної ситуації з метою окреслення причин та можливих наслідків. Аналіз стратегії - критична оцінка альтернативних способів досягнення мети та обирання одного або кількох способів з метою включення їх до запропонованого проєкту.

Анотація (резюме) проєкту – короткий (не більше однієї сторінки) виклад основної суті проєкту.

Бенефіціар (адресат допомоги) – фізична або юридична особа, соціальна група, яка отримує певні вигоди, що виникають у результаті реалізації проєкту.

Бенефіціар міжнародної технічної допомоги - центральний орган виконавчої влади, Рада міністрів Автономної Республіки Крим, обласна, Київська, Севастопольська міська держадміністрація, до компетенції яких належить реалізація державної політики у відповідній галузі чи регіоні, де передбачається впровадження проєкту (програми), що заінтересована в результатах виконання проєкту (програми).

Безповоротна фінансова допомога – кошти, які надаються реципієнтові згідно договорів дарування, інших подібних угод, які не передбачають відповідної компенсації чи повернення таких коштів, або без складання таких угод.

Благодійна організація – недержавна неприбуткова організація, основною метою діяльності якої є здійснення благодійної діяльності в інтересах окремих категорій громадян або суспільства в цілому.

Благодійництво - добровільна і безкорислива пожертва фізичних та юридичних осіб у формі надання отримувачам матеріальної, фінансової та іншої благодійної допомоги.

Бюджет проєкту – форма (план) утворення та використання ресурсів, в основному фінансових, які необхідні для забезпечення реалізації цілей та завдань проєкту протягом його тривалості.

Виконавець проєкту (програми) - будь-яка особа (резидент або нерезидент), що має письмову угоду з донором або уповноваженою донором особою та забезпечує реалізацію проєкту (програми).

Відповідальна особа - фізична особа, яка призначена реципієнтом (бенефіціаром) для організації робіт, пов'язаних з реалізацією проєкту (програми), та яка безпосередньо готує звіти для подання Міністерству економічного розвитку і торгівлі України;

Волонтер – особа, що за власним бажанням, добровільно бере участь у благодійній діяльності.

Грант (grant) - кошти, на конкурсній основі безповоротно передані донором фізичній або юридичній особі для виконання конкретного проєкту.

Грантова заявка – пакет документів, який надсилається на конкурс грантових заявок для отримання цільової безповоротної фінансової допомоги.

Грантодавець (grantor) – юридичні особи в Україні або за її межами, яка надає матеріальну, фінансову, організаційну або іншу благодійну допомогу на конкурсній основі.

Грантоотримувач – здобувач гранту, проєкт якого за результатами конкурсу грантових заявок визнано переможцем на підставі рішення грантової комісії.

Грантрайтинг (grantwriting) – мистецтво написання проєктів для отримання безповоротної фінансової допомоги.

Графік дій (діаграма Гантта) - графічна ілюстрація, що використовується при плануванні основних заходів проєкту, на основі двовимірної системи координат, в якій по вертикальній осі представлені заплановані заходи (дії) проєкту, натомість

горизонтальна вісь показує час. Заходи представляються у вигляді відрізків, довжина яких пропорційна до часу їх тривалості.

Громадське об'єднання - це добровільне об'єднання фізичних осіб та/або юридичних осіб приватного права для здійснення та захисту прав і свобод, задоволення суспільних, зокрема економічних, соціальних, культурних, екологічних, та інших інтересів. Громадське об'єднання за організаційно-правовою формою утворюється як громадська організація або громадська спілка.

Гуманітарна допомога – це цільова адресна безоплатна допомога в грошовій або натуральній формі у вигляді безповоротної фінансової допомоги або добровільних пожертвувань, або допомога у вигляді виконання робіт, надання послуг, що надається іноземними та вітчизняними донорами із гуманних мотивів одержувачам гуманітарної допомоги в Україні або за кордоном, які потребують її у зв'язку з соціальною незахищеністю, матеріальною незабезпеченістю, важким фінансовим становищем, виникненням надзвичайного стану, зокрема внаслідок стихійного лиха, аварій, епідемій і епізоотій, екологічних, техногенних та інших катастроф, які створюють загрозу для життя та здоров'я населення, або тяжкою хворобою конкретних фізичних осіб.

Дерево проблем - це багаторівнева діаграма, на якій виявлені проблеми розташовані в ієрархічному порядку. Дерево проблем дозволяє в наочній формі представити існуючі негативні фактори, що характеризують ситуацію, що склалася і простежити їх причинно-наслідкові зв'язки.

Дерево цілей - це представлена у формі діаграми, структурована, побудована за ієрархічним принципом сукупність цілей проєкту, в якій виділено генеральну мету; підпорядковані їй підцілі першого, другого і подальшого рівнів. Дерево цілей може розглядатися як позитивне дзеркальне відображення дерева проблем і «переклад» ієрархії описаних раніше проблем на мову засобів, які використовують для їх вирішення.

Донор міжнародної технічної допомоги - іноземна держава, уряд та уповноважені урядом іноземної держави органи, іноземний муніципальний орган або міжнародна організація, що надають міжнародну технічну допомогу відповідно до міжнародних договорів України.

Донори – це юридичні та фізичні особи в Україні або за її межами, які добровільно надають матеріальну, фінансову, організаційну або іншу благодійну допомогу.

Життєвий цикл проєкту - модель, яка описує хід виконання проєкту в часі, визначаючи його фази та їх характеристики: від моменту його ініціювання до завершення. Цикл проєкту використовують в якості інструменту, який допомагає в управлінні проєктом. **Життєздатність проєкту** - це здатність проєкту приносити результати після припинення зовнішньої підтримки.

Завдання проєкту (конкретні цілі проєкту) – поетапні віхи, які мають бути реалізовані в ході діяльності з реалізації проєкту. Вони визначають практичне спрямування проєкту і зазвичай стисло описують ситуацію, яку прагнуть сформулювати безпосередньо після завершення проєкту.

Запит – перелік документів, що включає проєктну пропозицію, супровідний лист і лист підтримки, необхідний для подання до Міністерства економічного розвитку і торгівлі України для узгодження їх відповідності пріоритетним напрямкам визначеним у Державній програмі економічного і соціального розвитку України і програмах розвитку відповідних галузей та сфер діяльності.

Заходи – це сукупність дій, котрі необхідні для досягнення очікуваних результатів проєкту за допомогою наявних ресурсів протягом визначеного періоду часу.

Заявка (син. аплікація, application – англ., bewerbung – нім.) – письмове звернення до грантодавчої організації, фонду з проханням про виділення гранту (комерційна фірма складає аналог – бізнес-план).

Заявник (applicants – англ.) (претендент, аплікант, шукач) – це особа, ініційована група або організація, які шукають певні ресурси для здійснення діяльності, реалізації проекту шляхом звернення (подачі пропозицій на фінансування) до донорської організації.

Кваліфікаційні вимоги – технічні (формальні) вимоги на участь у конкурсі грантових заявок.

Конкурс грантових заявок – змагання на вибір проектів, які дають змогу виявити найкращий з проектів, надісланих на розгляд.

Контрибутор – особа, яка здійснює контрибуцію (див.: «донор»).

Контрибуція – благодійний внесок або пожертва, яка не носить цільового характеру, надана юридичною або фізичною особою контрибутором у грошовій або натуральній формах.

Критерії прийнятності – вимоги, виконання яких є обов'язковою умовою отримання гранту.

Культивація – планування екстенсивної програми залучення та мотивування потенційних донорів до організації з метою отримання від них допомоги.

Логіко-структурна схема (матриця) проекту – частина проектної заявки, де у табелярній формі представлено логіку проекту. Логіко-структурна матриця включає у себе такі необхідні елементи як загальна ціль (мета) проекту, конкретні цілі проекту, очікувані результати, заплановані заходи, необхідні для цього ресурси, індикатори ефективності досягнення результатів проекту, а також припущення щодо факторів впливу на проект і його життєздатності.

Логіко-структурний підхід - методологія планування, управління та оцінювання програм і проектів, яка бере до уваги аналіз проблем, аналіз цілей, аналіз стратегії, приготування логіко-структурної схеми (матриці) проекту та графіків дій і засобів.

Мета проекту (загальна ціль проекту) – загальна декларація того, що повинно бути зроблено, є описом ситуації, яка настане, якщо проект буде реалізовано відповідно до наших планів.

Меценатська діяльність – благодійна діяльність у сферах освіти, культури та мистецтва, охорони культурної спадщини, науки і наукових досліджень, яка здійснюється у порядку, визначеному законодавством України.

Міжнародна технічна допомога – ресурси та послуги, що відповідно до міжнародних договорів України надаються донорами на безоплатній та безповоротній основі з метою підтримки України (Постанова КМУ від 15 лютого 2002 № 153). Міжнародна технічна допомога може залучатись у вигляді: будь-якого майна, необхідного для забезпечення виконання завдань проектів (програм), яке ввозиться або набувається в Україні; робіт і послуг; прав інтелектуальної власності; фінансових ресурсів (грантів) у національній чи іноземній валюті; інших ресурсів, не заборонених законодавством, у тому числі стипендій.

Місія – суть організації, сенс її існування, основні принципи та шляхи досягнення встановлених цілей.

Моніторинг проектів (програм) - система регулярного спостереження за станом реалізації проекту (програми).

Настанови для заявників – документ, який роз'яснює мету конкурсу проектів, встановлює правила його проведення, зокрема визначає, хто може виступати заявником, види діяльності і видатки, які можуть бути профінансовані, а також критерії оцінювання (вибір рішення). У ньому також міститься практична інформація: як заповнювати анкету-заявку, які документи слід додати і які правила і процедури слід застосовувати.

Некомерційна (неприбуткова) організація – організація, що не має за основну мету своєї діяльності отримання прибутку і не розподіляє отриманий прибуток між учасниками.

Некомерційний (неприбутковий) проект – комплекс запланованих заходів, об'єднаних спільними завданнями, які мають за мету досягнення соціально значимого ефекту, а не отримання прибутку.

Основні заходи проекту- основні дії, які необхідно реалізувати під час тривання проекту з метою отримання результатів.

- Офіційна допомога у розвитку** - гранти та позики, які надаються країнам та регіонам, що входять до списку Комітету зі сприяння розвитку Організації з економічного співробітництва та розвитку (далі - ОЕСР) в якості одержувачів ОДР (країни, що розвиваються), а також міжнародним організаціям для надання сприяння цим країнам.
- Оцінювання (Evaluation)** - періодична оцінка ефективності, дієвості, впливу, тривалості і відповідності проекту в контексті поставлених цілей. Оцінювання проводиться, як правило, у вигляді незалежного вивчення оточення, цілей, результатів, дій (заходів) та використаних коштів з метою віднаходження знань, які можуть стати необхідними при прийнятті рішень у майбутньому.
- Очікувані результати** – ті позитивні зміни (кількісного, якісного та часово-просторового характеру), досягнення яких передбачається реалізацією проекту. Виділяють безпосередні очікувані результати (outputs), які мають бути отримані після завершення основних заходів проекту, наслідки (outcomes) – середньострокові результати, та довгостроковий ефект (impact), який буде відчуватися в суспільстві після закінчення проекту.
- План реалізації проекту** - графік, що виділяє дії і засоби необхідні для досягнення мети проекту.
- Припущення (assumptions)** – ті фактори, які можуть впливати на проект як негативно, так і позитивно, і, зазвичай, охоплюють зовнішні фактори, які впливають на стабільність і сталість реалізації проекту.
- Програма** – система взаємопов'язаних дій або заходів спрямованих на досягнення певних результатів, забезпечена матеріальними та організаційними ресурсами. На відміну від проекту програма відрізняється більшою складністю і меншою структурованістю.
- Проект** - це: а) комплекс дій та / або заходів, які здійснюються для досягнення запланованих результатів впродовж відведеного часу, з допомогою призначених на це фінансових, матеріальних ресурсів (бюджету) визначеним колом людей. б) документ, яким визначаються цілі та завдання, напрями діяльності та спільні дії учасників проекту (донорів, виконавців, бенефіціарів, реципієнтів), а також ресурси, необхідні для досягнення запланованих результатів.
- Проектна заявка (project application)** – документ, який містить проектну пропозицію, бюджет проекту та додатки, виконані згідно вимог донора.
- Проектна пропозиція (project proposal)** – документ, який містить аналіз проблеми, мету, завдання, перелік видів діяльності, стислу інформацію про потенційного реципієнта, очікувану вартість проекту, строк його реалізації, очікувані результати та вплив на ситуацію в галузі або регіоні.
- Проектний колектив (команда проекту)** - це група осіб зацікавлених у реалізації проекту. Роботою колективу керує координатор проекту. Проектний колектив у випадку великої кількості осіб може бути поділений за завданнями на групи, які керуються безпосередньо через керівників груп.
- Ресурси** – це ті засоби, які потрібні для досягнення мети проекту і його конкретних результатів.
- Реципієнт** - резидент (фізична або юридична особа), який безпосередньо одержує від донора матеріальну, фінансову, організаційну або іншу благодійну допомогу згідно з проектом (програмою).
- Співфінансування** – участь у фінансуванні проекту двох або більше сторін.
- Спонсор** – юридична або фізична особа, яка надає на добровільній безприбутковій основі матеріальну підтримку благодійної діяльності з метою популяризації виключно свого імені, торгової марки тощо
- Стейкхолдери** - особи та організації, які можуть безпосередньо або опосередковано, позитивно або негативно впливати на проект, або відчувати його впливів.
- Субгрантинг** – надання грантів (цільової фінансової допомоги) третім особам для сприяння досягнення цілей в рамках окремо визначеної грантової програми.

Фандрейзинг (fundraising) – комплекс взаємопов’язаних заходів, направлених на залучення різноманітних ресурсів, необхідних організації для реалізації її місії.

Філантроп – особа, яка займається доброчинністю.

АНОТОВАНА ВЕБЛОГРАФІЯ

<p>Батенко Л. П. Управління проектами: Навч. посібник / Батенко Л. П., Загородніх О. А., Ліщинська В. В. Батенко Л. П., Загородніх О. А., Ліщинська В. В. — К.: КНЕУ, 2003. — 231 с.</p>	<p>https://www.twirpx.com/file/286019/</p>
<p><i>Мета написання даного навчального посібника — допомогти студентам засвоїти методологію і відповідний інструментарій, необхідні для успішного управління проектами, а також набутти навиків адаптації та впровадження проектних рішень у практичній діяльності. Головні завдання курсу «Управління проектами»: доведення поширеності проектної діяльності підприємств і організацій за умов мінливого ринкового середовища і необхідності використання специфічних методів та інструментів в управлінні проектами; характеристика узагальненої моделі управління проектами як системи взаємопов’язаних цілей, функцій і інструментів, що визначаються, реалізуються і використовуються під час виконання проектів; формування сукупності теоретичних знань і практичних навиків ефективного здійснення основних функцій управління проектами.</i></p>	
<p>Бушуєв С. Д. Динамічне лідерство в управлінні проектами : моногр. / С. Д. Бушуєв, В. В. Морозов ; Українська асоціація управління проектами. – 2-е вид. – К., 2000. – 312 с.</p>	<p>http://ito.vspu.net/ENK/2017-2018/ONOS/files/62_Dlid.pdf</p>
<p><i>Розглянуті питання, пов’язані з людським фактором в управлінні проектами, розкрито методологічні основи добору команд менеджерів, визначення лідерів, особливості мотиваційно-орієнтованого менеджменту, лідерство в комунікаціях, закупівлях і забезпеченні якості. Чимало приділено уваги практиці лідерства у проектах.</i></p>	
<p>Гонтарева І. В. Управління проектами. Підручник / І. В. Гонтарева. – Харків: Вид. ХНЕУ, 2011. – 444с.</p>	<p>http://repository.hneu.edu.ua/bitstream/123456789/9489/1/202011%29.pdf</p>
<p><i>Розглянуто основні етапи життєвого циклу процесу управління проектами. Подано матеріал, який дозволить оволодіти компетенціями щодо створення концепції, планування, організації виконання та контролю якості проектів. Наведено контрольні запитання, тести, практичні завдання та приклади їх вирішення. Запропоновано предметний показчик основних термінів і основну та додаткову літературу.</i></p>	
<p>Грантовий менеджмент і написання проектів. Практичний poradnik/ Упоряд. Процак О. – Л.: Ліга-Прес, 2010. – 64 с.</p>	<p>http://trening-center.edukit.lviv.ua/Files/downloads/.pdf</p>
<p><i>Poradnik, містить інформацію, яка допоможе удосконалити свої знання бібліотекарям, які вже мають певний досвід звернення до фондів по фінансову підтримку, а також тим, хто тільки збирається писати грант. Poradnik буде корисний представникам органів місцевого самоврядування, громадських організацій, всім, хто піклується про розвиток культури регіону.</i></p>	
<p>Грантрайтинг : метод. рек. для органів публічної влади щодо написання проектних заявок / Авт. кол.: О.С. Зінченко, О.В. Кулініч, П.Ю. Куліш ; за заг. ред. О.В. Кулініча. — 2-ге вид., доп. і перероб. — Харків : Золоті сторінки, 2015. — 80 с</p>	<p>https://platforma-msb.org/wp-content/uploads/2017/08/Grantwriting.pdf</p>
<p><i>Посібник створений з метою надання допомоги представникам органів публічної влади у разі виникнення питань при написанні проектних заявок та під час переговорів з</i></p>	

<i>міжнародними донорами. Видання містить детальний типовий алгоритм підготовки проєктної заявки, аналіз можливих фінансових джерел, каталог організацій-донорів, що діють в Україні, а також глосарій найчастіше вживаних термінів і список джерел. Рекомендований для широкого кола читачів. Може бути використаний як для самостійного опрацювання, так і для роботи на семінарах і тренінгах з написання проєктних заявок.</i>	
Керівництво з управління інноваційними проєктами і програмами організацій : моногр. / Переклад на українську мову за ред. проф. Ф. О. Ярошенка. – К. : Новий друк, 2010. – 160 с.	http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/1_2016/51.pdf
<i>Навчальний посібник надає здобувачам необхідні знання з основних складових управління проєктами: побудову організаційної структури проєктної команди, напрямки та зміст структуризації проєктів, сутність планування, особливості планування проєктного бюджету</i>	
Кобиляцький Л.С. Управління проєктами: Навч. посіб. – К.: МАУП, 2002. – 200 с.	http://maup.com.ua/assets/files/lib/book/mo_23.pdf
<i>У пропонованому навчальному посібнику розглянуто комплекс питань з методології управління проєктами. Описано технологію розробки проєкту, методи та показники оцінки його ефективності, а також технологію вибору виконавців, розрахунку кошторису і бюджету проєкту, розробки графіків його реалізації. Розкрито процедури й технології мінімізації ризику при підготовці та реалізації проєкту. Для студентів усіх форм навчання вищих навчальних закладів, керівників підприємств і фахівців, які займаються підготовкою та реалізацією проєктів.</i>	
Методичні рекомендації щодо участі у грантових програмах та конкурсах/ Марченко О.В., Сушко Д.О. – Дніпро : ДДУВС, 2018. – 68 с.	https://dduvs.in.ua/wp-content/uploads/files/Structure/science/plans/mg.pdf
<i>У методичних рекомендаціях представлено ґрунтовну поняттєву базу грантрайтингу, корисну інформацію щодо специфіки грантової діяльності в Україні, проаналізовано актуальні напрямки програм співробітництва при наданні грантів, висвітлено власне саму процедуру участі науковців у грантових програмах. Видання розраховане на науковців, аспірантів, студентів і курсантів, які зацікавлені в отриманні грантів на реалізацію проєктів та наукових досліджень, стипендій для отримання освіти або стажування за кордоном.</i>	
Ноздріна Л. В. Управління проєктами : підручник / Л. В. Ноздріна, В. І. Ящук, О. І. Полотай ; за заг. ред. Л. В. Ноздріної. – К. : ЦНЛ, 2010. – 432 с.	https://www.studmed.ru/nozdrna-lv-yaschuk-v-polotay-o-upravlnnya-proektami_89bb39cda5a.html
<i>Підручник підготовлений відповідно до програми з навчальної дисципліни «Управління проєктами», яка включена в навчальні плани підготовки магістрів напряму «Економіка і підприємництво». У ньому подано теоретичний матеріал згідно з навчальною програмою дисципліни, тестові завдання для самоконтролю знань, завдання, приклади виконання індивідуальних завдань. Розрахований на студентів напряму «Економіка і підприємництво», аспірантів економічного профілю, усіх хто цікавиться проблематикою управління проєктами.</i>	
Основи грантрайтингу та управління проєктами в публічній сфері : метод. рек. для органів влади та недерж. орг-цій / Авт. кол.: В.В. Белявцева, А.І. Гнатенко, О.С. Зінченко та ін. ; за заг. ред. О.В. Кулініча. — Харків : Золоті сторінки, 2017. — 148 с.	https://economy.cg.gov.ua/web_docs/966/2017/02/docs/90.pdf
<i>Посібник створений з метою надання допомоги представникам органів державної влади та органів місцевого самоврядування, громадських організацій Харківської області щодо</i>	

<p><i>управління проектами. Видання містить детальний типовий алгоритм розробки проекту та підготовки проектної заявки, аналіз можливих фінансових джерел, тлумачний словник найбільш часто вживаних термінів, актуальний каталог діючих в Україні донорів. Посібник призначений для широкого кола читачів і може бути використаний як для самостійного опрацювання, так і для роботи на семінарах і тренінгах з написання проектних заявок та управління проектами.</i></p>	
<p>Проектний менеджмент для інноваційного розвитку освітніх організацій України: навч. посіб. для підготовки магістрів за спеціалізаціями «Управління навчальним закладом» та «Управління проектами», підвищення кваліфікації слухачів, керівників навчальних закладів/З.В. Рябова, А.Б. Єрмоленко, Т.А. Махinya та ін.; за заг. ред. академіка В.В. Олійника, маг.Ф. Фреха; НАПН України, ДВНЗ «Унт менедж. освіти»; КультурКонтакт Австрія.— К., 2016.— 118 с.</p>	<p>http://umo.edu.ua/images/content/depozar/posibnyky/kka-book-web.pdf</p>
<p><i>У навчальному посібнику розкриваються теоретичні та практичні основи проектного менеджменту для інноваційного розвитку освітніх організацій. Посібник містить навчальні та інформаційно-методичні матеріали для проведення навчальних занять за освітньо-професійними програмами підготовки магістрів за спеціалізаціями «Управління навчальним закладом» та «Управління проектами», підвищення кваліфікації керівників навчальних закладів у системі післядипломної педагогічної освіти. Навчальні матеріали призначені для проведення інтерактивних занять, містять практичні вправи, методики та завдання для студентів і слухачів, приклади освітніх проектів, що розроблені керівниками, педагогічними і науково-педагогічними працівниками системи освіти — учасниками семінарів-тренінгів.</i></p>	
<p>Рач В. А. Управління проектами : практичні аспекти реалізації стратегій регіонального розвитку : навч. посіб. / В. А. Рач, О. В. Россошанська, О. М. Медведєва ; за ред. В. А. Рача. – К. : «К.І.С.», 2010. – 276 с.</p>	<p>https://www.twirpx.com/file/447157/</p>
<p><i>У посібнику на основі системної інтеграції новітніх знань, викладених в стандартах «Основні засади з питань управління проектами», «Управління проектами та програмами» та «Основи визначення компетентності й сертифікації українських професіональних керівників і фахівців з управління проектами» та практики отриманої в ході впровадження стратегій розвитку, розкрито зміст, технологію та організаційні аспекти діяльності з управління проектами в рамках реалізації стратегії розвитку соціально-економічних систем.</i></p>	
<p>Рекомендації з підготовки проектних пропозицій за програмою «Горизонт 2020»: методичні вказівки / уклад.: С. І. Сидоренко, С. М. Шукаєв, М. О. Зеленська, А. І. Олешкевич, А. О. Романко, І. А. Владимирський. Київ: НТУУ «КПІ», 2014. 40 с.</p>	<p>https://drive.google.com/file/d/1AD-yo1yKMcVQ36iZTffdgYfjGb5A3JQ/view</p>
<p><i>Посібник має за мету ознайомлення наукової громадськості України з принципами підготовки проектних пропозицій за програмою «Горизонт 2020». Також містять поради, дотримання яких, сподіваємося, допоможе збільшити кількість успішних проектних заявок від України.</i></p>	
<p>Середюк К.В. Методичні рекомендації для самостійного вивчення дисципліни «Основи проектного менеджменту» (для бакалаврів). - К.: МАУП, 2018 – 42 с.</p>	<p>https://maup.com.ua/assets/files/lib/metod/8334.pdf</p>

<i>Методична розробка містить пояснювальну записку, навчально-тематичний план вивчення дисципліни «Основи проєктного менеджменту», методичні вказівки для самостійного вивчення кожної теми, контрольні питання.</i>	
Словник-довідник з питань управління проєктами / С. Д. Бушуєв. – К. : Ділова Україна, 2001. – 640 с.	https://fpo.krok.edu.ua/wp-content/uploads/2020/02/upravlinnya_p_rpektamy.pdf
<i>Формування у майбутніх науковців належних теоретичних знань та практичних умінь і навичок застосування інструментарію розробки та реалізації універсальних проєктів для досягнення ефективного функціонування й розвитку різних галузей.</i>	
Тарасюк Г. М. Управління проєктами : навч. посібник для студентів ВНЗ / Г. М. Тарасюк. – 4-те вид. – К. : Каравела, 2012. – 320 с.	https://learn.ztu.edu.ua/pluginfile.php/15894/mod_resource/content/2/tarasyuk_g_m_upravlinnya_proektami.pdf
<i>Навчальний посібник підготовлений відповідно до програми курсу "Управління проєктами". В посібнику розглядаються теоретичні, методологічні та практичні основи управління проєктами. Навчальний посібник містить теоретичні, практичні завдання, ситуації та тести за темами для самоконтролю.</i>	
Трілленберг Вілфрід. Проєктний менеджмент. Конспект лекцій і семінарів. – Тернопіль: Економічна думка, 2001. – 95 с.	http://library.wunu.edu.ua/files/EVD/k_l_proekt_men_trillinberg.pdf
<i>Праця знайомить читача з основними положеннями економіко-організаційного підходу до рішення проблем проєкту як задуманого плану дій, наміру. Мета видання – розширити існуючу базу знань у царині проєктного менеджменту.</i>	
Тян Р. Б. Управління проєктами : підручник / Р. Б. Тян, Б. І. Холод, В. А. Ткаченко. – К. : ЦНЛ, 2003. – 224 с.	http://www.immsp.kiev.ua/postgraduate/Biblioteka_trudy/UpravlinnyaProektamiNozdrina2010.pdf
<i>Метою посібника є засвоєння основних теоретичних положень і методичного інструментарію управління проєктами, формування практичних навичок з розробки інвестиційної стратегії підприємства, порядку підготовки та розгляду інвестиційних проєктів, методів оцінки ефективності, ризиків, ліквідності окремих проєктів, формування інвестиційного портфелю підприємства, його оцінювання й оперативного управління ним.</i>	
Управління проєктами: навч. посібник / за ред. О. В. Ульянченка, П. Ф. Цигікала. – Х. : ХНАУ ім. В. В. Докучаєва, 2010. – 522 с.	http://knau.kharkov.ua/uploads/passport/fme/mo/mo_as/docx/07-1.pdf
<i>У навчальному посібнику викладено теоретичні основи та практичні підходи до управління проєктами. Велику увагу приділено загальній характеристиці дисципліни, основам управління проєктами, принципам створення організаційних структур, функціям управління, питанням, пов'язаним з розробкою техніко-економічного обґрунтування та бізнес-плану проєкту, управлінню ресурсами, проєктному фінансуванню, маркетингу, управлінню проєктними ризиками, експертизі проєктів, програмному забезпеченню процесу управління, якості управління проєктами.</i>	
«Управління проєктами»: навчальний посібник до вивчення дисципліни для магістрів Уклад.: Л.Є. Довгань, Г.А.Мохонько, І.П.Малик. – К.: КПІ ім. Ігоря Сікорського, 2017. – 420 с.	https://ela.kpi.ua/jspui/bitstream/123456789/19481/1/DMM_UP_2017.pdf
<i>У навчальному посібнику систематизовано знання в предметній сфері управління проєктами, наведені принципи, методи й інструменти проєктування, а також розглянуті питання планування, контролю, організації, мотивації й координації в рамках проєкту.</i>	
Управління проєктами: навч.посіб./ Т.В. Маматова, В.М. Молоканова, І.А. Чикаренко, О.О. Чикаренко. – Дніпро: ДРІДУ НАДУ, 2018. – 128 с.	http://www.dridu.dp.ua/biblioteka/doc/Upravlinnya_proektamy.pdf

<i>У навчальному посібнику вміщено комплекс навчально-методичних матеріалів з управління проектами в публічній сфері, зокрема з питань використання проектного підходу для вирішення завдань розвитку на різних рівнях задля досягнення стратегічних результатів з мінімальними витратами ресурсів.</i>	
Управління інноваційними проектами: навч. посібник / Уклад.: Н.Н. Пойда-Носик, І.І. Черленяк. Ужгород: Вид-во УжНУ «Говерла», 2017. 360 с. ISBN 978-617-7333-51-6.	https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/20992/1/1.2017.pdf
<i>У навчальному посібнику викладені теоретичний матеріал, практичні та тестові завдання з управління інноваційними проектами. Розглянуто теоретичні основи інновацій та інноваційної діяльності, поняття інноваційних проектів та управління ними, питання експертизи інноваційних проектів та оцінки їх ефективності, фінансування та управління ризиками, а також формування команди та організації взаємодії учасників проекту.</i>	
Чернявська О. В., Соколова А. М. Фандрайзинг. Навч. посіб. – 2-е вид., з доопрац. та допов. – К.: Алерта, 2015. – 272 с.	https://oblrada-pl.gov.ua/grant/7575.pdf
<i>Навчальний посібник вирішує проблему забезпечення дисципліни: «Фандрайзинг» навчально-методичними матеріалами для самостійної роботи студентів. До кожної теми подані методичні вказівки, проблемні питання, теми індивідуальних навчально-дослідних завдань, тестові завдання, плани практичних занять, список рекомендованої літератури. В посібнику містяться термінологічний словник, методичні рекомендації до виконання індивідуальних навчально-дослідних завдань, карта самостійної роботи студента, порядок і критерії оцінювання знань студентів.</i>	
Як написати грант : консультація / Н Нац. б-ка України для дітей ; уклад. А. О. Кононов, Л. А. Куц. — Київ, 2020. — 16 с.	https://chl.kiev.ua/mbm/%D1%82%D0%B5%D0%BA%D1%81%D1%82%D0%B8/2020/%D0%AF%D0%BA%20%D0%BD%D0%B0%D0%BF%D0%B8%D1%81%D0%B0%D1%82%D0%B8%20%D0%B3%D1%80%D0%B0%D0%BD%D1%82.pdf
<i>Методичний лист у формі консультації містить рекомендації щодо залучення додаткових ресурсів шляхом підготовки грантових проектів з метою підтримки особливостей інноваційного розвитку спеціалізованих бібліотек для дітей, зокрема можливості взаємодії з партнерами, владними структурами та громадськими організаціями.</i>	

The background is a vibrant, abstract composition of overlapping geometric shapes in shades of blue, green, red, and yellow. Interspersed among these shapes are numerous white circles of varying sizes, some of which are interconnected by thin white lines, creating a sense of dynamic movement and connectivity. The overall aesthetic is modern and technological.

Технологія дизайн- мислення

**СИЛАБУС
ОСВІТНЬОГО КОМПОНЕНТА
«ТЕХНОЛОГІЯ ДИЗАЙН-МИСЛЕННЯ»**

Назва курсу	Технологія дизайн-мислення
Мета й завдання курсу	<p><i>Мета</i> курсу «Технологія дизайн-мислення» - оволодіння студентами теоретичними та технологічними засадами дизайн-мислення як універсальною надпрофесійною якістю сучасного фахівця для успішної професійної кар'єри в умовах мінливого світу; формування навичок використання інструментів технології дизайн-мислення та культури проектування для створення й просування нових продуктів на ринку праці.</p> <p><i>Завдання курсу:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • познайомити студентів із сутністю та механізмами мисленнєвої діяльності людини; • розкрити специфічні особливості дизайн-мислення як одного з типів мислення; • познайомити з технологією дизайн-мислення, її структурою; • формувати уміння й навички застосовувати інструменти (форми, методи, прийоми, засоби) дизайн-мислення для створення нового продукту та просування його на ринку праці.
Тривалість курсу	<p>3 кредити, 90 годин Лекції – 16 год. Практичні заняття – 24 год. Самостійна робота – 50 год.</p>
Результати навчання	<p>Після завершення курсу студент володітиме такими <i>загальними компетентностями</i>:</p> <ul style="list-style-type: none"> • здатність генерувати нові ідеї (креативність); • здатність до абстрактного мислення, аналізу та синтезу; • здатність розробляти проекти та керувати ними; • здатність проводити дослідження на відповідному рівні; • здатність мотивувати людей та рухатися до спільної мети; • уміння виявляти, ставити та вирішувати проблеми; • здатність спілкуватися з представниками інших професійних груп різного рівня (з експертами з інших галузей знань/видів освітньої діяльності); • здатність до пошуку, оброблення та аналізу інформації з різних джерел; • здатність працювати в команді та автономно / здатність до міжособистісної взаємодії; • здатність застосовувати знання у практичних ситуаціях. • здатність досягати успіху в професійній кар'єрі, розробляти та представляти візуальні презентації, портфоліо власних продуктів, володіти підприємницькими навичками для просування власного продукту на рику послуг; • здатність демонструвати звання і розуміння комерційного та економічного контексту проекту. <p>Після опанування дисципліни студенти повинні:</p> <p><i>знати:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • основні ознаки людино зорієнтовано дизайну; • сутнісні характеристики креативного та дизайн-мислення; • теоретичні основи технології розвитку креативності;

	<ul style="list-style-type: none"> • теоретичні основи технології дизайн-мислення; • основні етапи технології дизайн-мислення; • методи роботи на кожному етапі технології дизайн-мислення; • структуру команди та особливості роботи в ній; • особливості побудови соціальних проєктів. <p>вміти:</p> <ul style="list-style-type: none"> • використовувати прийоми креативного мислення у професійній діяльності; • застосовувати проєктний підхід у професійній діяльності; • розробляти проєкти різного типу; • будувати ефективну взаємодію з членами проєктної команди та користувачами послуг; • виявляти та аналізувати потреби ринку послуг за допомогою інструментів дизайн-мислення; • генерувати ідеї, використовуючи технології креативності; • складати і візуалізувати портрет «Дизайн персони»; • використовувати практику швидкого прототипування.
<p>Теми</p>	<p>Тема 1. Людиноцентрований дизайн як соціальний феномен: сутність та структура. Поняття людиноцентрованого дизайну. Універсальний та партисипативний дизайн. Емпатія: орієнтація на особистість, проникнення у внутрішній світ особистості, розуміння її потреб. Людиноцентрована діяльність – запорука успішного професійного розвитку й саморозвитку особистості. <i>Основні поняття теми:</i> людино зорієнтований дизайн, принципи людино зорієнтованого дизайну, емпатія, універсальний дизайн, партисипативний дизайн</p> <p>Тема 2 Креативне мислення як основа дизайн-мислення. Мислення: поняття та сутність. Креативне мислення: характеристика та ознаки. Технологія розвитку креативного мислення. Технологія розв’язання винахідницьких задач (ТРВЗ).</p> <p>Тема 3. Дизайн мислення: поняття та технологія. Поняття дизайну та дизайн-мислення. Історичний нарис розвитку уявлень про дизайн-мислення. Технологія дизайн-мислення: сутність та структура. Конвергентне та дивергентне мислення як основа дизайн-мислення. Емпатія та її роль у творчому процесі створення інновацій. <i>Основні поняття теми:</i> дизайн, дизайн-мислення, технологія дизайн-мислення, принципи дизайн-мислення, етапи дизайн мислення, емпатія.</p> <p>Тема 4. Дизайн-мислення як процес. Методи дизайн-мислення. Дизайн-мислення як процес. Етапи дизайн-мислення та їх характеристика в різних моделях (сферах) професійної діяльності. Методи дизайн-мислення: на етапі емпатії; на етапі фокусування; етапі генерації ідей; на етапі прототипування; етапі тестування. <i>Основні поняття теми:</i> дизайн-мислення, етапи дизайн-мислення: емпатія, фокусування, генерація ідей, прототипування, тестування; методи дизайн мислення.</p> <p>Тема 5 Креативне середовище: основні вимоги. Сутність поняття «креативне середовище». Принципи побудови креативного середовища ЗВО <i>Основні поняття теми:</i> середовище, освітнє середовище, креативне середовище, креативне середовище ЗВО.</p>

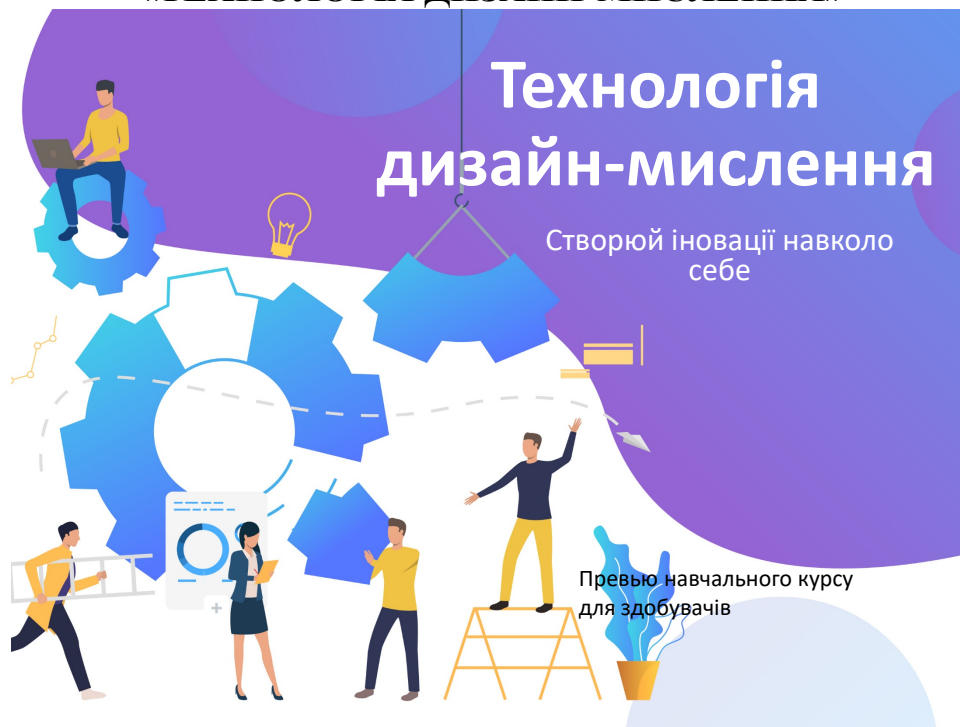
	<p>Тема 6. Технологія педагогічного дизайну. Характеристика педагогічного дизайну на засадах дизайн-мислення. Поняття проєкту. Види педагогічних проєктів. Технологія педагогічного проєктування: життєвий цикл проєкту; вимоги до формулювання мети і завдань проєкту; фінансове забезпечення проєкту; загальна логіка педагогічного проєкту. <i>Основні поняття теми:</i> проєкт, педагогічний проєкт, технологія соціального педагогічного, види проєктів.</p> <p>Тема 7. Організація роботи проєктної команди. Формування команди проєкту; стадії життєвого циклу команди; планування роботи проєктної команди; контроль та координація діяльності членів команди проєкту. <i>Основні поняття теми:</i> команда, етапи формування команди, ролі у команді, планування роботи проєктної команди.</p> <p>Тема 8. Технологія ефективного просування освітніх послуг у різних сферах. Види просування (активні, пасивні, прямі, непрямі). Техніка Spin-просування. НЛП просування, Техніка «залякування». <i>Основні поняття:</i> послуга, поняття просування послуг, види просувань, технології просувань послуг.</p>
Орієнтація (на кого розрахований курс)	Курс розрахований на здобувачів вищої освіти / педагогічних / науково-педагогічних працівників.
Попередня підготовка	Курс «Філософія».
Як навчатися?	<p>Вивчення курсу передбачає повне, часткове або опосередковане формування загальних компетентностей, які складають важливе підґрунтя професійної компетентності фахівців різного профілю. Навчальний курс побудовано на основі єдності аудиторної та позааудиторної роботи, сполучення індивідуальних та групових форм навчальної діяльності.</p> <p><i>Лекція</i> передбачає безпосередній контакт викладача з аудиторією, організацію діалогу з метою з'ясування рівня орієнтованості й пізнання студентів з проблем курсу, ступінь їх готовності до сприйняття наступного матеріалу.</p> <p><i>Практичне заняття</i> передбачає детальний розгляд студентами окремих теоретичних положень курсу та формує вміння і навички їх практичного застосування шляхом індивідуального виконання відповідних завдань, вправ. Проведення практичних занять передбачає використання таких форм та методів роботи, як кейс-метод, дискусія, мозковий штурм, робота у малих групах і т.п. Дискусія дозволяє визначити власну позицію, встановити різноманіття підходів, точок зору щодо предмету дискусії. Робота в малих групах сприяє структуруванню теоретичного матеріалу, активізації пізнавальної діяльності, розвитку вміння роботи в колективі тощо. Мозковий штурм спрямовано на формування навичок дизайн-мислення мислення, креативності майбутніх фахівців. Практичне заняття включає: проведення попереднього контролю знань, умінь і навичок студентів; постановку загальної проблеми викладачем та її обговорення за участю студентів, розв'язування контрольних завдань, їх перевірку, оцінювання. Оцінки,</p>

	<p>отримані студентом за окремі практичні заняття, зраховуються під час виставлення підсумкової оцінки з даної навчальної дисципліни.</p> <p><i>Самостійна робота студента</i> – це самостійна діяльність-учіння студента, яку викладач планує разом зі студентом, але виконує її студент за завданнями та під методичним керівництвом і контролем викладача.. Зміст самостійної роботи за темами визначається робочою програмою навчальної дисципліни.</p> <p>У процесі роботи за курсом студенти мають працювати з інформацією з різних джерел, зокрема з використанням мережі Інтернет, виконувати усні та письмові завдання, брати участь у виконанні навчальних проєктів. Теми занять та презентацій пов'язані із темами модулів, у межах яких здійснюється навчання.</p>
<p>Методичне забезпечення</p>	<ul style="list-style-type: none"> - Робоча навчальна програма з дисципліни - Силабус для студентів - Прев'ю навчального курсу (презентація) для студентів - Електронна бібліотека за курсом - Анотована вебліографія наукових, науково-популярних джерел - Глосарій
<p>Навчальні матеріали</p>	<p style="text-align: center;"><i>Базові</i></p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Альтшуллер Г. С. Найти идею: введение в ТРИЗ-теорию решения изобретательских задач. Москва.: Альпина паблишерз: Stins Coman, 2010. 401 с. 2. Буркус Д. Муза не придет : правда и мифы о том, как рождаются гениальные идеи: перевод с английского. Москва: Альпина Паблишер. 2015. 206 с. 3. Грабовецкий Б. Є. Основи економічного прогнозування: навчальний посібник. Вінниця: ВФ ТАНГ. 2000. 66 с. 4. Гріффітс К. Посібник із креативного мислення. Харків: Фабула, 2020. 288 с. 5. Джадкинск Р. Искусство креативного мышления. Москва: ЛитРес, 2015. 150 с. 6. Ильин Е. П. Психология делового общения. Санкт-Петербург: Питер Пресс. 2017. 270 с. 7. Кемпкенс О. Дизайн-мышление. Все инструменты в одной книге. Москва: Бомбора, 2019. 224 с. 8. Леви М. Гениальность на заказ : легкий способ поиска нестандартных решений и идей. Москва: Манн, Иванов и Фербер. 2013. 211 с. 9. Леврик М. Дизайн-мышление. От инсайта к новым продуктам и рынкам. Санкт-Петербург: Питер, 2020. 320 с. 10. Лемберг Б. Креативное решение проблем. Как развить творческое мышление. Санкт-Петербург:Вектор,2014. 183 с. 11. Лидтка Ж. Думай як дизайнер. Дизайн-мышление для менеджеров. Москва: Манн, Иванов и Фербер, 2014. 240 с. 12. Лозниця В. С. Психологія і педагогіка: основні положення: навчальний посібник. Київ: ЕксОб. 2009. 303 с. 13. Маслоу А. Психология бытия. Москва: Ваклер. 1997. 300 с.. 14. Тим Браун Дизайн-мышление в бизнесе. От разработки новых продуктов до проектирования бизнес-моделей. Москва: Манн, Иванов и Фербер, 2019. 256 с.

	<p>15. Томич М. Придумай. Сделай. Сломай. Повтори. Настольная книга приемов и инструментов дизайн-мышления. Москва: Манн, Иванов И Фербер, 2019. 204 с.</p> <p>16. Тян Р. Б., Холод Б. І., Ткаченко В. А. Управління проектами: підручник. Київ: Центр навчальної літератури, 2003. 224 с.</p> <p>17. Шимукович П. Н. Триз-противоречия в инновационных решениях: РНметод. Москва: ЛИБРОКОМ, 2014. 214 с.</p> <p>18. Эдвард де Боно. Шесть шляп мышления. Санкт-Петербург, 2013. 34 с.</p> <p style="text-align: center;"><i>Допоміжні</i></p> <p>1. Безпалько О. В. Соціальне проектування: навчальний посібник. Київ: Київський ун-т ім. Б. Грінченка, Ін-т психології та соц. педагогіки. 2010. 127 с. URL: http://www.twirpx.com/file/1338287.</p> <p>2. Бойченко В. В. Особливості формування педагогічного мислення майбутніх учителів: методологія дизайн-мислення. <i>Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова.</i> Київ. 2017. Вип. 29(39). С. 88-92.</p> <p>3. Грабчак О. В. Засоби соціального проектування як один з напрямів формування потреби у професійній самореалізації студентів. <i>Збірник наукових праць Хмельницького інституту соціальних технологій Університету "Україна".</i> 2013. № 2. С. 55-58. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Znpkhist_2013_2_12.</p> <p>4. Гудзовский С. И. Социальное проектирование: учебно-методическое пособие. Самара: Самарский муниципальный институт управления 2003. 25 с. URL: http://www.twirpx.com/file/402517.</p> <p>5. Зубкова О. Дизайн-мислення в освіті URL: https://vseosvita.ua/library/dizajn-mislenna-v-osviti-4703.html.</p> <p>6. Кейси Бізнес Трансформації [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: https://braintuition.space/case/.</p> <p>7. Окунєва О. В. Концепція внутрішнього маркетингу в теорії маркетингу. Економічний вісник Національного технічного університету України "Київський політехнічний інститут". 2014. № 11. С. 414-422.</p> <p>8. Подковырева В. Н. Основы педагогического дизайна URL: https://docplayer.ru/32353020-Osnovy-pedagogicheskogo-dizayna.html.</p> <p>9. Полтенко Є. Партисипативний дизайн або «спільнотворення». URL: https://ldn.org.ua/useful-material/partysypatyvnyj-dyzajn-abo-spilnotvorennya.</p> <p>10. Рогов Е. Настольная книга практичного психолога. [Електронний ресурс] / Е. .И. Рогов. – 1999. – Режим доступу до ресурсу: http://inin.vntu.edu.ua/ukr/index.php?option=com_content&view=article&id=785:tekst-diahnostyka-tvorchoho-potentsialu-ta-kreatyvnosti-z-kliuchem&catid=41&Itemid=967.</p> <p>11. Чирва О. Ч. Педагогічний дизайн як стратегія становлення проектної культури дизайнера/ Вісник ХДАДМ: Дизайн і дизайн-освіта. 2013. №3. С. 51–53.</p>
Необхідне устаткування	Мультимедійний проектор. Наявність оболонки Moodle для роботи на освітньому порталі.
Спільні / індивідуальні	<i>Лекція</i> (оглядова/тематична; лекція-бесіда, лекція-візуалізація) <i>Практичні заняття</i> (презентація/дискусія/метод кейс-стаді/робота в малих групах/тренінгові заняття/виконання вправ та завдань/ самостійна

види навчальної діяльності	робота з джерелами інформації/ складання структурно-логічних схем, опорних конспектів) <i>Виконання індивідуальних творчих завдань</i> (навчальний проект)		
Оцінювання (онлайн / очно)	Для <i>поточного контролю</i> використовується тестування; усне опитування; письмовий контроль. <i>Підсумковий контроль</i> – іспит. Підсумкова оцінка за курс є сумою оцінок, отриманих студентом за виконання за виконання завдань та контрольних модульних робіт. Максимальна оцінка становить 100 балів.		
Критерії оцінювання (окремо для кожного виду діяльності)	Вид діяльності	Критерії оцінювання	Бали
	Виконання завдань практичних занять №1 – № 12	Всі завдання виконані вчасно, обґрунтовані, повні, вірні, з використанням основної та додаткової літератури, носять творчий характер.	0-36
	Виконання групового проектного завдання	Всі завдання виконані вчасно, обґрунтовані, повні, вірні, з використанням основної та додаткової літератури, носять творчий характер. Представлені вчасно для перевірки викладачем.	0-34
	КМР № 1	Представлено вірні й повні відповіді на тестові завдання модульного контролю	0-10
	КМР № 2	Представлено вірні й повні відповіді на тестові завдання модульного контролю	0-20
	Усього за курс		100
Політика курсу	<ul style="list-style-type: none"> Курс орієнтовано на створення дружнього, творчого проєтного середовища. Усі завдання, передбачені програмою, мають бути виконані у встановлений термін. Студент, який пропустив заняття, самостійно вивчає матеріал, за наведеними в силабусі літературними джерелами, виконує завдання та надає викладачеві в час, відведений для консультацій. Студент має право аргументовано відстоювати свою думку стосовно тематики занять, якщо вона не збігається з думкою викладача, вимагати від викладача додаткових роз'яснень на заняттях у випадку їх недостатнього висвітлення на лекціях. 		
Забезпечення виконання принципів академічної доброчесності	<ul style="list-style-type: none"> У процесі роботи необхідно дотримуватися Положення про академічну доброчесність учасників освітнього процесу ДЗ „Луганський національний університет імені Тараса Шевченка” (http://luguniv.edu.ua/wp-content/uploads/2019/12/polojakademdobro2.pdf), відповідних принципів академічної доброчесності. Індивідуальні роботи, презентації мають бути авторськими, оригінальними. Письмові роботи мають бути оформлені згідно встановлених правил, з урахуванням вимог до цитування, подання відповідних посилань. Виявлення ознак академічної не доброчесності в письмовій роботі студента є підставою для її не зарахування викладачем, незалежно від масштабів плагіату чи обману. 		
Feedback курсу	Зворотній зв'язок здійснюється на основі чату, системи повідомлень на сторінці курсу на освітньому порталі ЛНУ імені Тараса Шевченка.		

ПРЕВ'Ю ОСВІТНЬОГО КОМПОНЕНТА «ТЕХНОЛОГІЯ ДИЗАЙН-МИСЛЕННЯ»

Слайд 1

ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»
Кафедра дошкільної та початкової освіти
здобувачам освітнього ступеня магістра
пропонує навчальний курс

«Технологія дизайн-мислення»

Т. Браун

Слайд 2

Чи потрібне мені дизайн-мислення ?

Навчуся створювати інноваційні продукти для соціуму і для себе.....

Набуду досвіду роботи у творчій команді.....

Навчуся вирішувати пороблені завдання нестандартними пособами.....

Навчуся розробляти власні проекти та презентувати їх.....

Слайд 3

Що таке дизайн-мислення ?

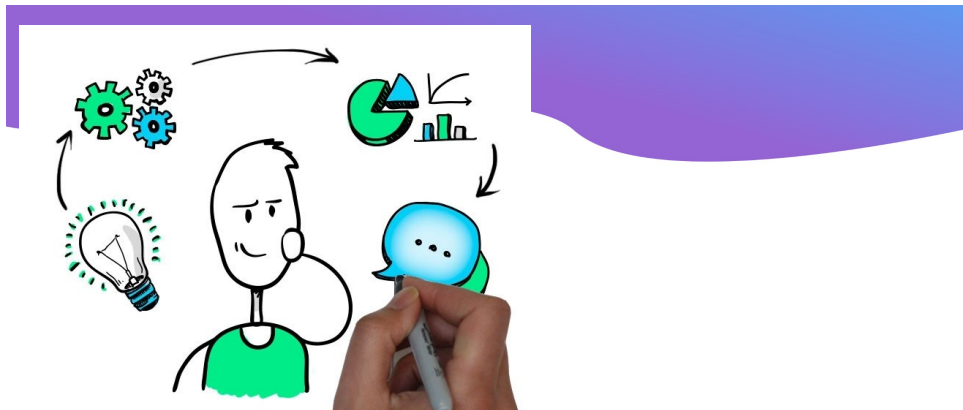
- це спосіб вирішення різнопланових задач, орієнтованих на інтереси користувача.

Слайд 4

Провідна ідея цієї технології

• КОРИСТЬ ДЛЯ ЛЮДИНИ + МОЖЛИВОСТІ ТЕХНОЛОГІЙ + ВРАХУВАННЯ ІНТЕРЕСІВ БІЗНЕСА

Слайд 5

- Фахівці дизайн-мислення стверджують, що інструменти дизайн-мислення можна використовувати у різних сферах і без обмежень – для вирішення задач бізнеса, в освітніх проєктах, у вихованні дітей чи плануванні відпочинку.

Слайд 6

Історія дизайн-мислення

- Герберт Саймон озвучив ідею дизайн-мислення в 1969 році в книзі «Науки про штучне» (The Sciences of the Artificial).

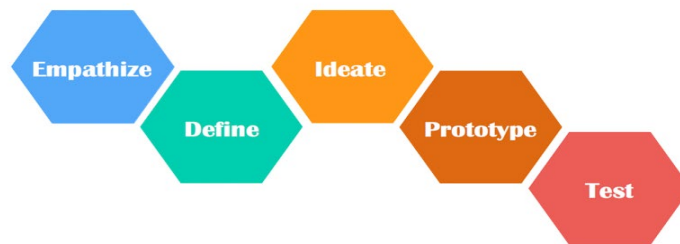
Пізніше цей підхід, заснований на спостереженнях, експериментах і швидких змінах, проникає в менеджмент.

Уже в 90-х роках Девід Келлі засновує IDEO. Офіційна доктрина компанії - дизайн-мислення.

Слайд 7

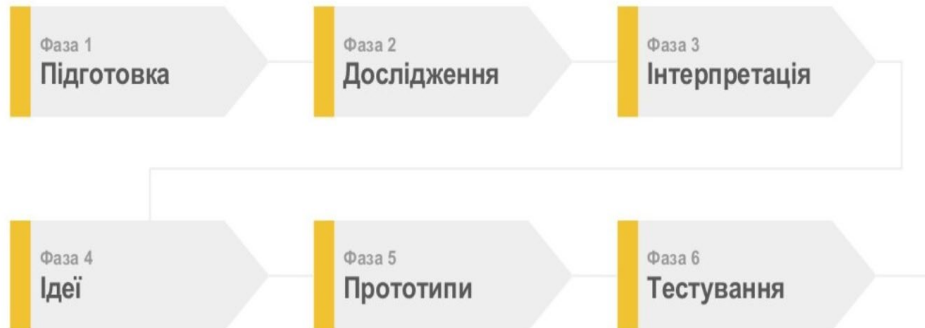
Етапи дизайн-мислення

Слайд 8

ПРОЦЕС ДИЗАЙН-МИСЛЕННЯ

Clip slide

Слайд 9

ДИЗАЙН-МИСЛЕННЯ ДЛЯ ВИКЛАДАЧІВ: ВИКЛИКИ

Учебні плани

Як надихати студентів до самостійного пошуку знань?

Як допомагати дітям із недостатнім бекграундом збільшувати словниковий запас?

Простір

Як створити комфортне місце для навчання та взаємодії?

Як спроектувати простір, ефективний для взаємодії викладачів між собою?

Процеси

Як заохотити батьків виступати цілісною частиною навчального досвіду?

Як привабити найбільш досвідчених викладачів працювати у вас?

Системи

Як можемо більш ефективно взаємодіяти із місцевою громадою?

Як використати школу в якості дослідної лабораторії для інших шкіл?

Слайд 10

ТЕОРЕТИЧНИЙ БЛОК

Лекція 1

Людино зорієнтований дизайн як соціальний феномен: сутність та структура

Мета – познайомити здобувачів з поняттями людино центрований дизайн, окреслити його принципи та особливості.

Ключові слова: людино зорієнтований дизайн, принципи людино зорієнтованого дизайну, емпатія, універсальний дизайн, партисипативний дизайн

Основні питання

1. Поняття людино центрованого дизайну.
2. Універсальний та партисипативний дизайн.
3. Емпатія: орієнтація на особистість, проникнення у внутрішній світ особистості, розуміння її потреб.

Рекомендована література

1. **Тим Браун** Дизайн-мышление в бизнесе. От разработки новых продуктов до проектирования бизнес-моделей. Москва: Манн, Иванов и Фербер, 2019. 256 с.
2. **Гудзовский С. И.** Социальное проектирование: учебно-методическое пособие. Самара: Самарский муниципальный институт управления 2003. 25 с. URL: <http://www.twirpx.com/file/402517>.
3. **Ильин Е. П.** Психология делового общения. Санкт-Петербург: Питер Пресс, 2017. 270 с.
4. Окунєва О. В. Концепція внутрішнього маркетингу в теорії маркетингу. *Економічний вісник Національного технічного університету України "Київський політехнічний інститут"*. 2014. № 11. С. 414-422.
5. **Полтенко Є.** Партисипативний дизайн або «спільнотворення» URL: <https://ldn.org.ua/useful-material/partysypatyvnyj-dyzajn-abo-spilnotvorennja/>.
6. **Розенберг М.** Ненасильственное общение / Маршал Розенберг. – Киев: София, 2020. – 288 с.

1. Поняття людино зорієнтованого дизайну.

User centered design — процес проектування, який враховує потреби користувача на кожному етапі творчого процесу.

Мета людино зорієнтованого дизайну: покладаючись на досвід користувача визначити задачі та цілі, прийняти рішення відповідно до подальшого розвитку продукту.

Людино зорієнтований дизайн базується навколо риторичної (проблемної) ситуації. Така ситуація і обумовлює у подальшому дизайн продукту. Д. Норман, дослідник когнітивістики, пояснив важливість дизайну орієнтованого на користувача. Він зауважував, проєктні рішення мають ґрунтуватися на потребах та бажаннях користувача. В основу пропонованої Д. Норманом системи зорієнтованого дизайну були покладені такі цінності, які ми знаходимо філософії гуманізму:

- емпатія;
- оптимізм та песимізм;
- інтерація;
- творча впевненість;
- віра у процес
- невизначеність
- навчання на помилках

Коротко охарактеризуємо цінності, які визначені Д. Норманом

Емпатією називають здатність «поставити себе на місце іншого». Виявляти емпатію по відношенню до іншої особи означає уявляти себе цією людиною та розуміти її стан, почуття,

мотиви. Для дизайнера виявляти емпатію означає ідентифікувати себе з іншою людиною та дивитися на ситуацію з її точки зору. Але не слід плутати емпатію з симпатією: перша не передбачає ніякого співчуття.

Оптимізм та песимізм. Всіх людей можна розділити на дві категорії: тих, хто навіть з негативних подій намагається витягнути щось корисне і світле, і тих, хто звик постійно скаржитися, звинувачуючи у всіх невдачах оточуючих. Однак, останні, як правило, зауважують, що вони не песимісти, а реалісти.

Ітерація – це виконання робіт паралельно з неперервним аналізом отриманих результатів та корегуванням попередніх етапів. Ітерація використовується у проектуванні будь яких проєктів (бізнесових, освітніх, соціальних, культурних)

Творча впевненість. Творча впевненість дозволяє відкрити цілий світ, де створюються нові підходи та рішення. Творча впевненість – дієвий спосіб розгледіти в собі потенціал та знайти своє місце у світі, відкинувши будь які сумніви змінити світ навколо себе.

Віра у процес. Віра у будь-що найсильніший двигун, який спонукає людину до дій.

Сила віри. Віра у компанію, продукт, персонал допомагає створити сталий бізнес.

Віра в роботу. Навіть, коли люди вірять у свою організацію залишається відкритим питання – чи вірять вони у свою роботу, якою займаються на даний момент. Багато підприємців чи організаторів проєктів розуміють, але пізно, як багато факторів впливає на наявність або відсутність успіху.

Віра у продукт. Якщо люди не вірять у продукт, який продають, то продажі неодмінно скочуються вниз. Продаж товарів – це обмін з компенсацією».

Віра в себе. Кожний експерт у бізнесі чи соціальному проектуванні скаже, що успіх організації діяльності передбачає найм людей, які вірять в себе, виглядають спокійно та солідно.

Віра в штаб. Більшість компаній визнають, що сила віри в колег є вадливим фактором для досягнення того, що в кінцевому випадку є загальною метою.

Що ви розраховуєте, те і отримаєте. Завчасне планування - справа складна, але конче необхідна.

Віра в боса. Якщо команда не вірить в тренера, якщо музиканти не вірять в диригента, якщо персонал не вірить в боса, більшість таких організацій приречені свідомо на програш.

Внесок в майбутнє. Однією з проблем, з якою стикається практично будь-який бізнес або команда - як лавірувати бізнес-кораблем між проблем у важкі часи. Справедливо чи ні, але реальністю є те, що організації з встановленими рамками успіху більш стійкі і стабільні.

Невизначеність у бізнесі. Родовою ознакою будь якого процесу чи діяльності є ризикована діяльність, тобто ризик. При розробці нового проєкту слід враховувати ризики, які обумовлені нестабільністю у різних сферах (економічній, політичній, соціальній). Це допоможе уникнути великих фінансових затрат та зберегти репутацію колективу.

2. Універсальний та партисипативний дизайн.

Універсальний дизайн – це про дизайн інтер'єру, не про особливі послуги для людей з потребами, це не про ультра нові розробки. Універсальний дизайн значно ширше, ніж ми звикли сприймати простір. Це більше ніж ми очікуємо від стандартних послуг. Це значно корисніше для кожної пересічної людини у будь-який період її життя.

Коли Гуллівер потрапив у країну ліліпутів, йому вкрай було незручно рухатися, — він переймався, щоби не пошкодити маленькі будинки. А мешканці країни змушені були ставити кілька драбин, щоби спілкуватися із Гуллівером на рівні очей. Ніщо в цій країні не було побудоване для вільного пересування та спілкування з непрошеним гостем.

Так нерідко почувуються в українських містах і селах дуже багато українців та українок.

Чому? Тому що здебільшого наш простір та послуги, якими ми користуємося, не враховують різноманіття кожної людини.

Відсутність візуальної інформації в громадському транспорті — і ось уже ризик проїхати свою зупинку для тих, хто любить слухати музику в навушниках, або людям, які

спілкуються жестовою мовою. Усе це – типові ситуації для нас, на які часто ми не звертаємо уваги, поки не опиняємося перед певним бар'єром у нашому житті: фізичному, архітектурному, інформаційному, комунікаційному тощо. Та, погодьтеся, було б значно комфортніше та безпечніше жити в місті та спілкуватися, якби наш простір враховував суто наші особливості. Ось це і є Універсальний дизайн.

Універсальний дизайн – стратегія, спрямована на те, щоб проектування і компоненти будь-якого середовища, виробів, комунікацій, інформаційних технологій чи послуг були однаково доступні чи зрозумілі всім та відповідали вимогам спільного користування.

В основі філософії універсального дизайну лежить ідея створення середовища, продукції та послуг, які були б корисні всім, а не тільки людям з інвалідністю.

Чому важливе застосування універсального дизайну в закладах різних галузей: сприяє формуванню політики закладу з урахуванням потреб усіх: клієнтів та їх родин, надавачів послуг, постачальників; забезпечує економію ресурсів; зменшує можливі ризики та сприяє створенню безпечного середовища; враховує людську різноманітність; ставить всіх клієнтів в «центрі» надання послуг, гарантуючи, що вони можуть безпечно, якісно і з гідністю їх отримати; сприяє покращенню емоційного стану клієнтів та персоналу; пропонує рішення, які можуть бути модифіковані або змінені відповідно до різних потреб і вимог користувачів;

Переваги застосування універсального дизайну: формує інклюзивне суспільство.

Виокремлюють чотири *етапи розвитку суспільства*: виключення, сегрегація, інтеграція, інклюзія.

Сегрегація — це коли є ми, розумні і здорові, а десь там, подалі, будинки-інтернати, де живуть “вони”.

Інтеграція — це принцип дотримання прав людини щодо рівного доступу до здобуття якісної освіти та інших послуг.

Інклюзія — це готовність суспільства пристосовуватися до індивідуальних потреб різноманітних людей, а не навпаки.

Універсальний дизайн спрямований на всіх людей. Проте має враховувати, що всі люди різні та мають різні запити та психофізіологічні особливості.

Принципи універсального дизайну: рівноправне використання, гнучкість у використанні, просте та зручне використання, сприйняття інформації незважаючи на сенсорні можливості користувачів, припустимість помилок, низький рівень фізичних зусиль, наявність необхідного розміру і простору.

Універсальний дизайн в освіті. Численні зміни, що відбуваються в сучасному суспільстві, знаходять своє відображення у школах. Учителям доводиться працювати з учнями, які мають різний навчальний досвід, різні навчальні стилі, здібності та можливості. Особливо це стосується учнів, які мають певні психофізичні порушення розвитку. Цим учням необхідне освітнє середовище з компонентами універсального дизайну в освіті.

Таке освітнє середовище передбачає певні пристосування в дизайні навчальних матеріалів: цифровий курикулум, допоміжні технології та ін. Водночас важливо не забувати про вчителів, які добре володіють різними методами викладання й, таким чином, також забезпечують універсальний дизайн у навчанні. Ці вчителі знають, планують і використовують принципи універсального дизайну у щоденній практиці для того, щоб забезпечити доступність освіти для всіх учнів.

Найбільша перевага універсального дизайну – викладання стає гнучким, неупередженим і доступним з великою кількістю альтернатив, які воно надає вчителям. За допомогою універсального дизайну вчителі можуть залучити кожного окремого учня, як з інвалідністю, так і без неї, створюючи основу для взаємодії з навчальною програмою таким чином, щоб це найкраще відповідало індивідуальним навчальним стилям учнів.

У структурі універсального дизайну є вид дизайну, який називають *партисипативним*. *Партисипативний дизайн* — це підхід до дизайну (проектування), який залучає цільові аудиторії (користувачів очікуваного продукту або результату) до основних процесів проектування, які зацікавлені кінцевим результатом .

Існує три види компонентів, що так чи інакше характеризують участь громади у проектуванні: територіальний (географічна територія), соціологічний (соціальна взаємодія), психокультурний (загальні інтереси).

Основні принципи партисипативного проектування: добровільний характер участі усіх членів спільноти; постійна підтримка та допомога керівника учасникам проекту (інформація, психологічна); робота учасників проекту у групах має бути регламентована та також регламенту підлягають і інші форми співучасті; відсутність будь-яких санкцій за продукування ідей; усі запропоновані ідеї мають бути розглянуті, необхідний зворотній зв'язок з кожної ідеї; всі ідеї, які знайшли схвалення мають бути впроваджені; будь-які досягнення співучасників повинні відзначатися, необхідно щоб члени команди знали, які з їх напрацювань виявилися цінними і рух в якому напрямку вітається.

3. Емпатія: орієнтація на особистість, проникнення у внутрішній світ особистості, розуміння її потреб.

Американський психолог К. Роджерс визначає емпатію, як – здатність усвідомлено співпереживати поточному емоційному стану іншої людини, розуміючи зовнішні прояви того, що відбувається. Відповідно, емпат – людина з розвинутою здатністю до емпатії. Вона може відчувати чужі емоції, переживання або навіть фізичні відчуття, наприклад, біль.

Але варто пам'ятати, що емпатія \neq симпатія.

Симпатія – відчуття жалості та печалі до того, хто в нещасті. Емпатія – здатність розуміти і поділяти відчуття іншого. «Якби я піднімав коробку і хтось вибив би її з рук, я б відчув себе жахливо».

Типи емпатії:

1. Самопізнання. Це намагання зрозуміти і прийняти себе разом із вчинками. Тут ви намагаєтесь знайти внутрішній баланс. Лише зрозумівши себе, ви зможете зрозуміти інших.
2. Дзеркальна емпатія. Якщо ви почнете через якийсь час позіхати – у вас розвинена дзеркальна емпатія. Ви також можете фізично відчувати біль іншої людини.
3. Когнітивна емпатія. Тут ви не просто відчуваєте те, що відчуває інша людина, а і розумієте причини цього.
4. Емпатія співчуття. Ви відчуваєте біль іншої людини, розумієте її, а ще хочете їй допомогти.

Питання для самоконтролю

1. Охарактеризуйте поняття людину центрованого дизайну.
2. На яких засадах заснований людину центрований дизайн?
3. Які цінності визначені, як провідні для дизайн-мислення?
4. Дайте визначення універсальному і партисипатівному дизайну. Поясніть різницю між цими поняттями.
5. Коротко охарактеризуйте принципи універсального дизайну.
6. Охарактеризуйте емпатію як поняття дизайну. Якими якостями володіє людина-емпат.
7. Поясніть, чому важлива емпатія для технології дизайн-мислення.

Лекція 2

Креативне мислення як основа дизайн-мислення.

Мета - дати поняття про мислення, його структурні компоненти, охарактеризувати істотні ознаки креативного мислення.

Ключові слова: мислення, креативне мислення, технологія креативного мислення, ТРВЗ.

Основні питання

1. Мислення: поняття та сутність.
2. Креативне мислення: характеристика та ознаки.
3. Технологія розвитку креативного мислення.
4. Технологія розв'язання винахідницьких задач (ТРВЗ).

Рекомендована література

1. **Лозниця В. С.** Психологія і педагогіка: основні положення: навчальний посібник. Київ: ЕксОб. 2009. 303 с.
2. **Максименко С. Д.** Загальна психологія: навчальний посібник. Київ.: Центр навчальної літератури. 2004. 272 с.
3. **Немов Р. С.** Психологія. Москва: Просвещение. 2005. 500 с.
4. **Леви М.** Гениальность на заказ : легкий способ поиска нестандартных решений и идей. Москва: Манн, Иванов и Фербер. 2013. 211 с.
5. **Шимукович П. Н.** ТРИЗ-противоречия в инновационных решениях: PNметод. Москва: Либроком, 2014. 214 с.
6. **Альтшуллер Г. С.** Найти идею: введение в ТРИЗ-теорию решения изобретательских задач. Москва.: Альпина паблишерз: Stins Coman, 2010. 401 с.
7. **Буркус Д.** Муза не придет : правда и мифы о том, как рождаются гениальные идеи: перевод с английского. Москва: Альпина Паблишер. 2015. 206 с.

1. Мислення: поняття та сутність.

Мислення – процес узагальненого та опосередкованого відтворення дійсності, вищий пізнавальний процес.

Мислення – найбільш складний аналітико-синтетичний пізнавальний процес, пов'язаний з мовою та мовленням, що становить принципову різницю між психікою людини та тварин. Мислення тварин пов'язано тільки з безпосереднім сприйманням предметів та явищ дійсності, не має здатності бути абстрактним. Особливості мислення людини визначаються наявністю другої сигнальної системи. В яких би формах мислення людини не відбувалося, воно обов'язково існує в матеріальній формі слова. Формулювання думок у мовленнєвому процесі є найважливішою умовою їх формування. Завдяки слову думка не зникає, а фіксується у відповідних формах.

Мислення людини у значній мірі носить відповідний соціальний характер. Історична спадкоємність інформації можлива лише за умов її фіксації, закріплення, збереження та передачі як від людини людині, так і від покоління поколінню.

Мислення вивчається як з точки зору результатів розумового процесу, так і з боку тих операцій мислення, що призводять до даних результатів, формальною логікою та психологією. Дані науки взаємодоповнюють дослідження складного процесу мислення.

Логіка вивчає логічні форми мислення: поняття, міркування, умовивід.

Поняття – це думка, у якій відтворено загальні, суттєві, визначні ознаки предметів та явищ. Наприклад, поняття “людина”, “навчання”, “весна”. Зміст понять розкривається у міркуваннях, що являють собою більш складну логічну форму мислення.

Міркування стверджують або заперечують відповідні зв'язки між предметами та явищами дійсності. Наприклад, міркування “Метали при нагріванні розширюються” відбиває зв'язок між зміною температури та об'ємом металів. Міркування можна утворити двома шляхами: безпосередньо, коли в них висловлюється те, що сприймається (наприклад, “стіл білий”, “погода лагідна”), або опосередковано – шляхом розмірковування та умовиводу. Розмірковування відбивають зв'язок між міркуваннями. Наприклад, “Сьогодні холодно, слід одягати теплі речі”.

Умовивід – такий зв'язок між думками, коли із одного або декількох міркувань ми отримуємо нове міркування, що витікає із змісту попередніх.

Наприклад, “Усі метали проводять електричний струм. Олово також являє собою метал. Із сказаного виходить, що олово проводить електричний струм.”

Мислення як процес досліджує і психологія. Процес мислення – це перш за все аналіз, синтез та узагальнення.

Аналіз – виявлення в об'єкті тих або інших його особливостей, елементів, розглядання об'єкту з точки зору його окремих складових частин. Наприклад, для того щоб зрозуміти, як

працює технічно складна машина, необхідно виділити її головні деталі. Об'єкт дослідження, таким чином, розкладається на окремі частини за відповідною ознакою.

Синтез – об'єднання виділених аналізом компонентів за спільними ознаками шляхом порівняння. В результаті відбувається виявлення зв'язків між різними компонентами аналізу. Наприклад, шляхом зіставлення виділених деталей машини можна встановити їх взаємовплив у процесі роботи. Синтез – виявлення зв'язків та взаємовідносин між різними елементами. Аналіз та синтез завжди тісно пов'язані між собою.

Узагальнення – виявлення спільного у ході аналізу та синтезу.

Закономірності аналізу, синтезу та узагальнення являють собою головні внутрішні закономірності мислення як процесу.

Серед видів мислення виділяють мислення наочно-діюче, наочно-образне та абстрактне.

Наочно-діюче мислення розвивається переважно у дітей до трьох років.

Даний вид мислення пов'язаний із послідовним дослідженням, опануванням дійсності малою дитиною. Підстава розвитку даного виду мислення – практична діяльність.

2. Креативне мислення: характеристика та ознаки.

Сучасна психолого-педагогічна наука розглядає креативність із різних точок зору. Зокрема, дослідники визначають загальні основи креативності (Д. Богоявленська, Дж. Гілфорд, Є. Ільїн, А. Маслоу, В. Моляко, С. Сисоєва, Р. Стернберг, П. Торренс та ін.), механізми креативного мислення (Г. Альтшуллер, Д. Богоявленська, Е. де Боно, Дж. Гілфорд, О. Лук, О. Матюшкін, В. Моляко, Я. Пономарьов, П. Торренс та ін.); розглядають креативність як різновид інтелектуальної поведінки (Г. Айзенк, Д. Векслер, Р. Стернберг); вивчають «самоактуалізацію» у зв'язку з креативністю (Л. Гольдштейн, А. Маслоу, К. Роджерс та ін.); досліджують особливий характер мотивації креативів (С. Голлан, Р. Кеттел, Д. Мак-Кіннон та ін.), рефлексію креативності й творчу продуктивність у наукових співробітників (В. Пятруліс).

Дж. Гілфорд вважав, що креативність – це здатність відмовлятися від стереотипних способів мислення. Дж. Гілфорд вважав операцію дивергенції, наряду з операціями перетворення, основою креативності. Дивергентним (від лат. *divergentis* – той, що розходиться у різні сторони) у психології називають альтернативне мислення, що відбувається усупереч причинно-наслідковим зв'язкам.

Дж. Гілфорд зазначав, що креативність як природний творчий потенціал людини визначена генетично. Учений виділив спочатку чотири, а згодом шість основних параметрів креативності:

- 1) оригінальність – спроможність продукувати віддалені асоціації, незвичні відповіді, відповідати на подразники нестандартно;
- 2) семантична гнучкість – здатність виявити основну властивість об'єкта і запропонувати новий спосіб його використання;
- 3) образно-адаптивна гнучкість – спроможність змінити форму стимулу таким чином, щоб побачити в ньому нові ознаки і можливості для використання;
- 4) семантична спонтанна гнучкість – продукування різноманітних ідей у нерегламентованій ситуації.

Найчастіше у структурі креативності виокремлюють такі основні компоненти – когнітивний (Дж. Гілфорд, Е.П. Торренс), особистісний (А. Адлер, Л. Виготський, С. Рубінштейн). Складові креативності було визначено ще Дж. Гілфордом [72].

Професор Гарварда Т. Емабайл (Т. Amabile) пропонує модель креативності, яка ґрунтується на взаємодії трьох компонентів:

- 1) навички, пов'язані із певною галуззю знань (*domain-related skills*): знання у певній галузі, технічні навички і талант у спеціальній галузі;
- 2) креативні навички (*creativity-related skills*) – робочий стиль мислення, евристики для генерування нових ідей та особистісні риси;

3) мотивація – бажання зробити якусь справу заради неї самої чи зацікавлення діяльністю певної людини у певний час. Т. Емабайл підкреслює роль внутрішньої мотивації, що виникає як реакція індивіда на внутрішні властивості задачі, що стоїть перед ним [3].

Дещо інший підхід обрав Д. Треффінджер для розкриття структури креативності: за основу взято динамічне поєднання чотирьох основних компонентів:

1) характеристики (генерування ідей, занурення вглиб ідей, відкритість і мужність під час дослідження ідей і дослуховування до «внутрішнього голосу»);

2) операції (прийоми та методи генерування й аналізу ідей, розв'язання проблем і прийняття рішень);

3) контекст (культура, клімат, фізичне оточення, в якому перебуває людина);

4) результати (продукти та ідеї) [4].

Креативне мислення – це характеризує підхід до вирішення проблем або талант створювати комбінації з наявних ідей. Ця здатність переважно залежить від особливостей особистості, але в той же час значний вплив на неї має її спосіб мислення і виробничі навички.

3. Технологія розвитку креативного мислення.

Технологія - сукупність психолого-педагогічних установок, що визначають спеціальний набір і компонування форм, методів, способів, прийомів навчання, виховних засобів; вона є організаційно-методичний інструментарій педагогічного процесу (Б. Т. Лихачов).

Технологія розвитку креативного мислення - це сукупність методів, способів, прийомів розвитку мислення, які націлені на розвиток уяви, прийомів мислення, генерування ідей та прийомів вирішення творчих завдань.

Технологія розвитку креативного мислення має кілька етапів:

1. Визначення рівня креативності студента, учня.

2. Визначення перспектив розвитку креативного мислення та врахування індивідуальних особливостей.

3. Розробка системи методів, прийомів для розвитку креативного мислення.

4. Організація творчої діяльності спрямованої на розвиток креативного мислення.

Проаналізуємо кожний етап запропонованої технології.

1. Визначення рівня креативності студента, учня.

Серед методів діагностики креативності найбільш відомими і широко поширеними у світі є тести творчого мислення Е. Торренса (Torrance Test Creative Thinking – ТТСТ), уперше опубліковані в 1966 році.

2. Визначення перспектив розвитку креативного мислення та врахування індивідуальних особливостей.

Після проведення серії проведення тестів необхідно визначити умови розвитку та напрямки розвитку креативного мислення.

Н. Бібікова у своєму дослідженні виділила комплекс умов розвитку креативності молодших школярів у педагогічному процесі:

I група – 1) психофізіологічні особливості, включаючи провідні модальності;

2) вроджені особливості;

3) вікові особливості та пов'язані з ними сенситивні періоди розвитку креативності.

II група – 1) організація педагогічної взаємодії як свободи креативності (створення позитивних креативних зразків; креативність вчителя; ослаблення регламентованого, прийняття і підкріплення креативної поведінки);

2) робота вчителя в зоні найближчого розвитку креативності дитини;

3) організація безпечного креативного простору;

III група – 1) соціальне оточення (оточення розвитку);

2) сімейна ситуація розвитку.

3. Розробка системи методів, прийомів для розвитку креативного мислення.

Креативність як основа інноваційних рішень.

Все різноманіття методів, які дозволяють генерувати інноваційні ідеї, можна розділити на три основні групи:

- 1) методи, засновані на психологічній активізації творчого мислення;
- 2) методи, які систематизують і активізують перебирання варіантів;
- 3) методи цілеспрямованого вирішення творчих завдань.

4. Технологія розв'язання винахідницьких задач (ТРВЗ).

Історія виникнення і поширення технології ТРВЗ. У 1946 році у Баку розпочалася робота над створенням наукової технології творчості, яка з часом отримала назву Теорія рішення винахідницьких задач (ТРВЗ). Автор ТРВЗ - Генріх Саулович Альтшуллер.

Принципи технології ТРВЗ. Вирішувати проблеми допоможуть принципи, що лежать в основі ТРВЗ:

Принцип об'єктивності законів розвитку систем - будова, функціонування і зміна поколінь систем підкоряються об'єктивним законам.

Принцип суперечностей - під впливом зовнішніх і внутрішніх факторів виникають, загострюються і вирішуються протиріччя.

Принцип конкретності - кожен клас систем, як і окремі представники всередині цього класу, мають конкретні особливості, які полегшують або ускладнюють зміни конкретної системи.

Отже: методологія рішення проблем будується на основі досліджуваних ТРВЗ загальних законів еволюції, загальних принципів вирішення протиріч і механізмів вирішення конкретних практичних проблем.

Механізми ТРВЗ. ТРВЗ включає в себе: механізми перетворення проблеми в образ майбутнього рішення; механізми придушення психологічної інерції, яка перешкоджає пошуку рішень (неординарні рішення важко знаходити без подолання наших стійких уявлень і стереотипів); великий інформаційний фонд.

ТРВЗ дозволяє перейти від методу проб і помилок до наукової технології творчості.

ТРИЗ акумулює і систематизує багаторічний досвід тисяч винахідників і вчених (всі творчі знання людства).

ТРВЗ - це технологія сильного мислення для генерації нових ідей, що дозволяє різко знижувати «муки творчості» і ефективно вирішувати найважчі професійні завдання в різних областях людської діяльності, особливо - в техніці.

ТРВЗ має наступні творчі інструменти: винахідницькі прийоми; закони розвитку технічних систем; системний оператор; вепольний аналіз; спеціалізовані інформаційні фонди; показники ефектів (фізичних, хімічних, геометричних); стандарти на рішення винахідницьких задач; матеріально-польові ресурси; алгоритм розв'язання винахідницьких завдань; курс розвитку творчої уяви; прийоми для подолання інерції мислення; прийоми вирішення наукових (дослідних) завдань; теорію розвитку творчої особистості.

Алгоритм розв'язання творчих завдань.

1. Визначте тип завдання
2. Сформулюйте до задачі Протиріччя, Ідеальний кінцевий результат (ДКР)
3. Виявити ресурси
4. Застосуйте прийоми і принципи вирішення завдань
5. Проаналізуйте рішення

Винахідницька задача - це коли є мета, вирішення якої потрібно досягти, або є проблема, яку потрібно подолати, причому очевидні рішення в даних умовах не застосовуються. Перед процесом вирішення виникає питання: "Як бути?".

Дослідницьке завдання - це коли відбувається деяке явище, і досліднику необхідно пояснити його, виявити причини або спрогнозувати результат. Перед дослідником стоїть питання "Чому? Як відбувається?".

Сформулюйте до задачі протиріччя, Ідеальний кінцевий результат (ДКР). Протиріччя і ДКР "загострюють" проблему, виявляють саму її суть і підштовхують Вас до сильних рішень. Формулювати ДКР і Протиріччя можна і в декількох варіантах - це дозволяє знайти кілька рішень.

Ідеальний кінцевий результат - це ситуація, коли потрібна дію виходить без будь-яких витрат (зусиль), ускладнень і небажаних ефектів. Іншими словами, саме собою без нічого відбувається те, що нам потрібно.

3. Виявити ресурси. Ресурсами є все, що може бути корисно при вирішенні задачі. Причому бажано використовувати ті ресурси, які вже присутні в проблемній ситуації, а також "дешеві" ресурси, витрати на отримання і використання яких низькі.

Поняття ресурсів. В основі красивих і ефективних рішень лежать Ресурси, вже наявні в нашій

Які бувають ресурси? Прийнято класифікувати ресурси наступним чином:

- Матеріально-речові (речовини, предмети, товари, гроші, обладнання тощо).
- Інформаційні (канали та носії інформації).
- Ресурси часу.
- Ресурси простору (площа, обсяг і т.д.).
- Енергетичні ресурси і поля (теплова, електрична, електромагнітна, атомна енергія, звукові сигнали і т.д.).
- Людські (самі люди, а також їх стереотипи, мотивація, канали сприйняття: зір, слух, нюх, дотик).
- Інші ресурси (події минулого, імідж, культура та ін.).

4. Застосуйте прийоми і принципи вирішення завдань. Ви склали протиріччя і ІКР і виписали ресурси, але рішення поки не знайшлося? Тоді застосуєте прийоми вирішення протиріччя і принципи вирішення завдань.

5. Проаналізуйте рішення. Знайдені рішення бажано оцінити з позицій ідеальності.

При цьому можна задавати собі питання:

Наскільки складно і дорого здійснити рішення?

Задіяні чи ресурси системи?

Чи з'явилися небажані ефекти при впровадженні отриманого рішення?

Питання для самоконтролю

1. Дайте визначення поняття «мислення». Визначте основні ознаки мислення.
2. Обґрунтуйте важливість креативного мислення для процесу дизайн-мислення.
3. Які ознаки креативності визначав Дж. Гілфорт?
4. Які компоненти визначають дослідники у структурі креативності?

Охарактеризуйте їх.

5. Визначте послідовність технології розвитку креативності здобувачів освіти.

6. Охарактеризуйте принципи ТРВЗ .

Лекція 3

Дизайн мислення: поняття та технологія.

Мета – ознайомити здобувачів освіти з поняттям дизайну і дизайн-мислення; дати уявлення про історичний розвиток технології дизайн-мислення, про сутність та структуру процесу дизайн-мислення.

Ключові слова: дизайн, дизайн-мислення, технологія дизайн-мислення, принципи дизайн-мислення, етапи дизайн мислення, емпатія.

Основні питання

1. Поняття дизайну та дизайн-мислення.
2. Історичний нарис розвитку уявлень про дизайн-мислення.
3. Технологія дизайн-мислення: сутність та структура.
4. Конвергентне та дивергентне мислення як основа дизайн-мислення.
5. Емпатія та її роль у творчому процесі створення інновацій.

Рекомендована література

1. **Гріффітс К.** Посібник із креативного мислення. Харків: Фабула, 2020. 288 с.
2. **Джадкинск Р.** Искусство креативного мышления. Москва: ЛитРес, 2015. 150 с.
3. **Кемпкенс О.** Дизайн-мышление. Все инструменты в одной книге. Москва: Бомбора, 2019. 224 с.
4. **Леврик М.** Дизайн-мышление. От инсайта к новым продуктам и рынкам. Санкт-Петербург: Питер, 2020. 320 с.
5. **Лидтка Ж.** Думай как дизайнер. Дизайн-мышление для менеджеров. Москва: Манн, Иванов и Фербер, 2014. 240 с.
6. **Тим Браун** Дизайн-мышление в бизнесе. От разработки новых продуктов до проектирования бизнес-моделей. Москва: Манн, Иванов и Фербер, 2019. 256 с.
7. **Томич М.** Придумай. Сделай. Сломай. Повтори. Настольная книга приемов и инструментов дизайн-мышления. Москва: Манн, Иванов И Фербер, 2019. 204 с.
8. **Тян Р. Б., Холод Б. І., Ткаченко В. А.** Управління проектами: підручник. Київ: Центр навчальної літератури, 2003. 224 с.

1. Поняття дизайну та дизайн-мислення.

Тлумачення терміну «дизайн» в різних наукових виданнях протягом ХХ ст. мали велику кількість відтінків. В українській мові слово «дизайн» використовується для позначення широкого кола явищ. Якщо ми скористаємося сучасними словниками, то помітимо різні підходи до визначення цього поняття. Так, словник іншомовних слів дає таке визначення:

«Дизайн (від англ. design - проектувати, креслити, задумати, а також проект, план, рисунок) – вид діяльності, пов'язаний з проектуванням предметного світу. Фахівці з дизайну (дизайнери) розробляють зразки раціональної побудови предметного середовища, вивчають естетичні властивості промислових виробів тощо. Замість терміна «дизайн» часто вживається: «художнє конструювання», «технічна естетика».

Разом з тим, існують і сучасніші визначення терміну «дизайн»:

Дизайн - професійна діяльність, а також і результат цієї діяльності, тобто її кінцевий продукт/продукція. Проектна практика, що вимагає від професійного мислення органічного поєднання образного і системного, що вносить в реальність новий соціокультурний зміст. Культурне явище, у багатьох відношеннях маргінальне, медіативне і суміжне.

Дизайн – особлива сфера діяльності фахівця, що складається з інженерно-художньої та науково-організаційної розробки матеріального середовища людини. У специфічному значенні дизайн – художнє проектування предметів і естетичного образу промислових виробів, естетичне та функціональне упорядкування довкілля людини. Дизайн присутній у таких галузях художньої творчості, як: проектування, моделювання, промислова естетика, реклама тощо.

Дизайн– це інноваційна діяльність не через свій проблемний характер, а через постійну новизну завдання, вирішення якого вимагає інтеграції різноманітних видів діяльності.

Дизайн– процес, який включає проектування та виготовлення, спрямований на адаптацію технології до потреб людини, на з'єднання краси та функції.

Дизайн – це проектна діяльність, зумовлена об'єднанням наукових принципів з художніми в проектному образі, що створює ефект, недосяжний в будь-якому іншому проектуванні. Схожа діяльність може поширюватися на будь-яку зі сфер життєдіяльності.

Іновація – обов'язкова форма існування дизайну, це засіб для вирішення проблем.

Розглядаючи різні визначення і авторські концепції терміну «дизайн», легко переконатися, що достатньо часто дизайн означає діяльність художників у промисловості, значно частіше – продукцією цієї діяльності (предмет або система речей), іноді – галузь організації діяльності, взяту як ціле. В деяких випадках дизайн трактується значно ширше і далеко виходить за межі позначення діяльності художника з вирішення завдань промислового виробництва.

Другий термін, який слід пояснити – це мислення. Його тлумачення досліджували видатні психологи та нейрофізіологи (С. Рубінштейн, І. Павлов, В. Келер, Н. Ладигіна- Котс).

Мислення – це передусім психічний процес самостійного пошуку й відкриття суттєво нового, тобто процес опосередкування та узагальнення відображення дійсності під час її аналізу й синтезу, що виникає на основі практичної діяльності й досвіду.

Виділять наступні види мислення: наочно-дійове;- теоретичне; наочно-образне;- практичне; словесно-логічне. - творче.

Наочно-дійове мислення – це розв’язування задач, поданих у наочній формі, шляхом практичних дій.

Наочно-образне (образне, просторове) мислення – це розв’язування задач шляхом ідеального перетворення їх умов.

Словесно-логічне мислення – це провідний засіб теоретичного освоєння дійсності, що інтенсивно формується під час оволодіння дітьми науковими поняттями в процесі навчання. Воно має вигляд міркування, і здійснюється шляхом таких мислительних дій, як аналіз, синтез, абстрагування, узагальнення, абстрагування, порівняння.

Теоретичне мислення можна вважати різновидом словесно-логічного. Це засіб цілеспрямованого теоретичного освоєння дійсності, відтворення її у поняттях. Теоретичне мислення спрямоване, як правило, на побудову узагальненого і значною мірою усвідомленого образу світу. Двома його формами є дискурсивне (від лат. *discursus* – міркування, досвід, аргумент) та інтуїтивне мислення.

Дискурсивне мислення – це розгорнуте в часі міркування за допомогою умовиводів – способів логічного зв’язку суджень. Останні складаються із засновків та висновку. Умовивід здійснюється шляхом індукції (від лат. *inductio* – наведення) – від менш загальних до більш загальних суджень або ж дедукції (лат. *deductio* від *deduco* – виводжу) – застосування вже відомого до нових випадків.

Творче (продуктивне) мислення може бути наочно-образним або словесно-логічним, дискурсивним або інтуїтивним, теоретичним або практичним. Це головне знаряддя творчості, спосіб розв’язання оригінальних і складних задач. Зрештою, це мислення, продуктом якого є принципово новий або вдосконалений образ того чи іншого аспекту дійсності.

Кожен вид мислення реалізується за допомогою певних психологічних механізмів – складників процесу мислення. Це одні й ті самі структурні одиниці мислення, але з різним ступенем автоматизованості: аналіз, синтез, абстрагування, узагальнення, порівняння.

Отже, мислення – це передусім психічний процес самостійного пошуку й відкриття суттєво нового, тобто процес опосередкування та узагальнення відображення дійсності під час її аналізу й синтезу, що виникає на основі практичної діяльності й досвіду. Інакше кажучи, це узагальнене та опосередковане пізнання світу в процесі практичної і теоретичної діяльності індивіда, засіб творчості особистості.

Охарактеризуємо третє поняття, яке інтегрує в собі два попередніх – дизайн-мислення. Дизайн як спосіб мислення зародився як наслідок поєднання наукового підходу із інженерним дизайном.

Ґрунтуючись на дослідженнях дизайн мислення ми схильні розглядати це явище не як окремий вид мислення, а спосіб мислення, в якому беруть участь різні види мислення.

Поняття дизайн мислення тісно пов’язане із творчим мисленням, креативністю, проектним мисленням. Безумовно, ці поняття мають багато спільного. Тому наведемо ключові характеристики дизайн мислення представлені Ч. Оуеном: винахідливість, фокус на людині, охорона навколишнього середовища, оптимізм, адаптивність, системне бачення, генералізація ідей, можливість використовувати мову як інструмент, робота в команді, творчий пошук рішень, структурне планування, дизайн мислення – аверс наукового мислення.

2. Історичний нарис розвитку уявлень про дизайн-мислення.

І хвиля розвитку ДМ. Підходи до вирішення проблем, чимось схожі на дизайн мислення, виникли доволі давно. В іншому випадку людство не мало би колеса, лампочки розжарювання, польотів у космос, віртуальної реальності чи ліків від раніше невиліковних хвороб. Однак

усвідомлене, глибоке розуміння дизайну як дослідницького і комплексного процесу проектування почало формуватись лише в 1960-х.

Одні з перших згадок дизайн мислення присутні в роботах дизайнера, інженера та творця популярного нині терміну «синергетика» Бакмінстера Фуллера. Роздумуючи про теоретичні аспекти дизайну, він прийшов до розуміння важливості спробувати застосувати в сфері дизайну наукові методи. Але Фуллер не був лише теоретиком.

Працюючи в Креативній інженерній лабораторії, він намагався перетворити дизайн на науку.

Свій внесок з позиції інженерного дизайну в розвиток дизайн мислення зробив і Роберт МакКім, опублікувавши в 1973 році працю «Досвід візуального мислення». Незаперечним є також внесок Герберта Саймона, який на основі зацікавлення штучним інтелектом та дизайном запропонував перші доктрини ДМ, серед яких: прототипування і тестування через спостереження за користувачами того чи іншого продукту.

Суміжно з Фуллером та Саймоном, в Скандинавії у 60-ті роки виникає кооперативний дизайн. Роль дизайнерів в кооперативному дизайні полягала в тому, щоб бути модераторами публічної дискусії замість просування чи нав'язування власних ідей.

Спільний дизайн став чимось вражаючим. До 80-х років скандинавська методика кооперативного дизайну поширилася у світових масштабах і дісталась США. Тут Девід Норман американський теоретик дизайну запропонував і обґрунтував на базі партисипативного скандинавського дизайну його вдосконалену формулу – дизайн, орієнтований на користувача.

У 1971 році була опублікована книга В. Папанека «Дизайн для реального світу». Головна ідея книги – якісний та функціональний дизайн не можливий без залучення проведення антропологічних досліджень.

Екологічно орієнтована політика всесвітньо відомої компанії ІКЕА, сформувалася під впливом ідей Папанека. ІКЕА почали використовувати природні матеріали, прості форми у виготовленні предметів побуту, паралельно досліджуючи соціальні потреби та бажання матеріальні можливості представників інших культур.

Відтепер були сформульовані майже всі основні складові дизайн мислення. З одного боку це міждисциплінарність, прототипування та швидке тестування прототипу через спостереження за діями користувача, участь користувача у процесі створення продукту. З іншого – антропологічні дослідження потреб і бажань людей, і соціальноекологічна відповідальність дизайнерів, а отже, дотримання ними основних людських цінностей під час розробки продукту. Це основні характеристики та результати першої хвилі розвитку дизайн мислення.

II хвиля – дизайн, як творчість, а не наука. Друга хвиля розвитку дизайн мислення бере свій початок з 80х років, і частково заперечує попередні надбання. Брайан Лоусон у 1972 поставив ціль дослідити, що ж відрізняє дуже творчих людей від решти? Результати дослідження Лоусон описав у своїй книзі «Як мислять дизайнери», яка вийшла друком у 1980 році.

Одночасно з Лоусоном працювали Найджел Кросс, Дональд Шьон. Вони стверджували, що дизайн не є імітацією науки, це окремий виє інтелектуальної культури. У результаті цих досліджень теорія Фуллера про наукоємність дизайну втратила свою актуальність. [Shon]

Таким чином, на цьому етапі теорія дизайн мислення була сформована. Проте, вона все ще залишалася корисною лише для дизайнерів і не поширювала свої можливості для широких мас. Річард Б'юкенен зацікавився феноменом «злісних проблем», які розумілися, як складні, невизначені (нелінійні) проблеми в яких немає очевидних варіантів вирішення. Результатом його діяльності стала праця «Злісні проблеми в дизайн мисленні».Ця стаття проклала шлях від виключно дизайнерського типу мислення до мислення, яке необхідне для створення інновацій загалом.

III хвиля – Дизайн для інновацій. Першою компанією, яка пішла шляхом використання ДМ для інновацій стала компанія Apple. «Дизайн – це не лише те, як продукт виглядає або як

він відчувається. Це ще й те, як він працює» – говорив засновник Стів Джобс, який із самого початку поклав в основу розробки продукту саме метод дизайн мислення.

Важливим етапом в розвитку ДМ стало заснування в Каліфорнії дизайнерської компанії IDEO. Її засновники – британський дизайнер Майк Ньютол, професор Стенфорду Девід Келлі та творець першого в історії ноутбука Білл Могрідж. Завдяки цій компанії ДМ за наступні декілька років набуде шаленої популярності, як двигун інновацій. Засновники IDEO розробили методологію процесу, підсумувавши усі теоретичні розробки, проаналізувавши емпіричні випадки та виробили термінологію ДМ.

Взявши за основу методологію ДМ, яка була остаточно сформована в процесі роботи IDEO, Девід Келлі, один із співзасновників компанії, відкрив Інститут Хассо Платнера, наразі більше відомий як d.school на базі Стенфордського університету в Каліфорнії. D.school це, по суті, курс для розвитку навичок дизайн мислення. Заняття проводять представники компаній і міжнародних організацій. D.school не дає наукових ступенів, проте, навчає ключовій навичці 21 століття – вмінню системно та креативно мислити і вирішувати проблеми.

Підсумовуючи вище написане, виокремимо найголовніші моменти:

1. Історія розвитку дизайну мислення показує експериментаторський та інноваційний характер цього явища.

2. Головними характеристиками дизайн мислення можна назвати: орієнтація на вирішення проблеми, креативний клієнт-центрований підхід, в основі якого орієнтація на потреби споживачі, мультидисциплінарність, тісний зв'язок із саморефлексією, спостереженням та емпатією. Варто зазначити, що існує велика кількість дефініцій даного поняття, насамперед, це пов'язано з тим, що дизайн мислення явище міждисциплінарне. Воно є об'єктом дослідження інженерії, маркетингу, архітектури, бізнес

3. Технологія дизайн-мислення: сутність та структура.

Проблема дизайн-мислення як методологія розглядається сучасними дослідниками, серед яких економісти, соціологи, психологи та ін. (Наталія Баранова, Тім Браун, Катерина Ізмєтьєва, Девід Келлі Томас Локвуд, Роджер Мартін, Марті Ньюмейєр, Пітер Роу, Герберт Саймон, Катерина Храмова та ін.)

Дизайн-мислення (англ. Design thinking) – методологія рішення інженерних, ділових і інших задач, яка ґрунтується на творчому, а не аналітичному підході. Головною особливістю дизайн-мислення, на відміну від аналітичного мислення, є не критичний аналіз, а творчий процес, в якому деколи найнесподіваніші ідеї ведуть до кращого вирішення проблеми.

Один із засновників філософії дизайн-мислення — видатний американський учений соціолог Герберт Саймон (Herbert Simon) (1916—2001) У 1969 році Герберт Саймон у своїй книзі “Sciences of the Artificial” “Науки про штучне” визначив дизайн як процес перетворення існуючих умов у бажані. Отже, дизайн-мислення може тлумачитись як процес, завжди орієнтований на створення кращого майбутнього і пошук нових рішень для комплексних проблем у різних сферах.

Вчений розробив системний підхід у дизайні. Він описав процес для прийняття рішень, що складається з трьох кроків:

Збір інформації: визначення проблеми, яка потребує вирішення.

Дизайн (розробка): дослідження і розробка варіантів для вирішення проблеми.

Вибір: аналіз і вибір одного з декількох варіантів.

Ця концепція стала набирати популярність. В кінці 1980-х в таких навчальних закладах як Стенфордський університет і Гарвардська школа дизайну вона була повністю схвалена. А в 1987 вийшла в світ книга Пітера Роу «Дизайн-мислення».

Дизайн-мислення це інноваційний процес, який використовує сприйнятливність дизайнера щоб знайти можливості для задоволення потреб та пошуку нових рішень. Томас Локвуд (Thomas Lockwood), президент Інституту Дизайн-Менеджменту (DMI), пояснює, що дизайн-мислення має на меті втягнути споживачів, дизайнерів і бізнесменів в інтеграційний процес розробки продукту, послуги або навіть всього бізнесу. Це інструмент, за допомогою якого можна формувати майбутнє і випускати на ринок продукти, послуги і свій досвід.

Іншими словами, дизайн-мислення – це методологія для інновацій. Вона здійснюється через:

- процес накопичення ідей і нестереотипного мислення;
- ухвалення ризикованих рішень на ранніх стадіях проектування;
- усунення страху зазнати невдачі;
- глибоке розуміння споживачів, їх цілей, поведінки і схильностей;
- раннє тестування ідей для швидкого отримання відгуків від споживачів;
- зміна ергономічності, застосування і сприйняття цінності продукту.

Дизайн-мислення характеризує такий погляд на світ, така позиція, яка необхідна людині, щоб перетворювати і організовувати простір навколо себе.

У той час як бізнес зазвичай зосереджується на кількісних показниках і аналітиці, центром інтересу дизайн-мислення є головним чином потреби людини і винахідливість. Роджер Мартін (Roger Martin) в своїй книзі «The Design of Business» пише, що в майбутньому найбільш успішним компаніям доведеться «зберігати рівновагу в динамічній взаємодії майстерності аналітики і інтуїтивної оригінальності [1].

Отже, у дизайн-мисленні виділяють 7 етапів:

1. Визначення проблеми;
2. Дослідження;
3. Формування ідей;
4. Прототипування (створення прототипу);
5. Вибір кращого рішення;
6. Впровадження рішення;
7. Оцінка результатів.

4. Конвергентне та дивергентне мислення як основа дизайн-мислення.

У своїй книзі “The Design Thinking Playbook” М. Леврик, П. лінк, Л. Лейфер (2018) наводять приклади 2- типів мислення: конвергентне і дивергентне мислення.

Технологія ДМ предствляє поетапну зміну двох типів мислення і представляє собою діаграму «Подвійного алмазу».

Діаграма подвійний алмаз - процес діяльності із створення продукту або рішення, який зведений до 4-х етапів: відкриття (або дослідження), фокусування, розробки та впровадження.

На думку Гілфорда, дивергентне мислення – «це тип мислення, що йде в різних напрямках». На основі досліджень Гілфррда були визначені 4 основні ознаки ДМ: швидкість, або, в даному випадку, здатність виявляти і формулювати максимальну кількість ідей чи проблем; гнучкість, або здатність самостійно генерувати якомога більшу кількість ідей; оригінальність, або здатність мислити нестандартно; точність, або здатність удосконалювати чи надавати завершений вигляд своєму «творінню».

Дивергентний тип мислення - **пошуковий, відкритий до нових даних, знахідкам і проблем, режим мислення справжнього "дослідника"**.

Конвергентний тип мислення. Наш мозок використовує його для фокусування, вибору головного, розстановці акцентів в подальшій роботі.

Людина, у якої розвинені здібності до дивергентного мислення, намагається знайти не один правильний шлях вирішення, а безліч шляхів вирішення одного завдання. Така людина вільна від стереотипів, тому може вигадати чимало цікавих нестандартних ідей. Отже, дивергентним можна назвати мислення, яке працює в різних напрямках або паралельно. Відзначено, що така особливість найчастіше притаманна творчим людям.

Дивергентний тип мислення характеризується такими особливостями:

- швидкість сприйняття (людина здатна видати багато ідей за короткий проміжок часу);
- образність (вміння оперувати образами);
- гнучкість (людина може легко переходити від одного погляду до іншого);
- чутливість (людина тонко відчуває й помічає найменші нюанси, бачить незвичайне у звичайному);

- оригінальність і креативність (схильність до нестандартних ідей).

Питання для самоконтролю

1. Охарактеризуйте поняття «дизайн» та «дизайн-мислення».
2. Визначте основні етапи розвитку технології дизайн-мислення.
3. Назвіть основні етапи технології дизайн-мислення. Коротко охарактеризуйте їх.
4. Розкрийте сутність конвергентного та дивергентного мислення, як основи дизайн-мислення.
5. Які особливості характерні для дивергентного мислення.

Лекція 4

Дизайн-мислення як процес. Методи дизайн-мислення.

Основні питання

1. Дизайн-мислення як процес.
2. Етапи дизайн-мислення та їх характеристика в різних моделях (сферах) професійної діяльності.
3. Методи дизайн-мислення:
 - на етапі емпатії;
 - на етапі фокусування;
 - етапі генерації ідей;
 - на етапі прототипування;
 - етапі тестування.

Рекомендована література

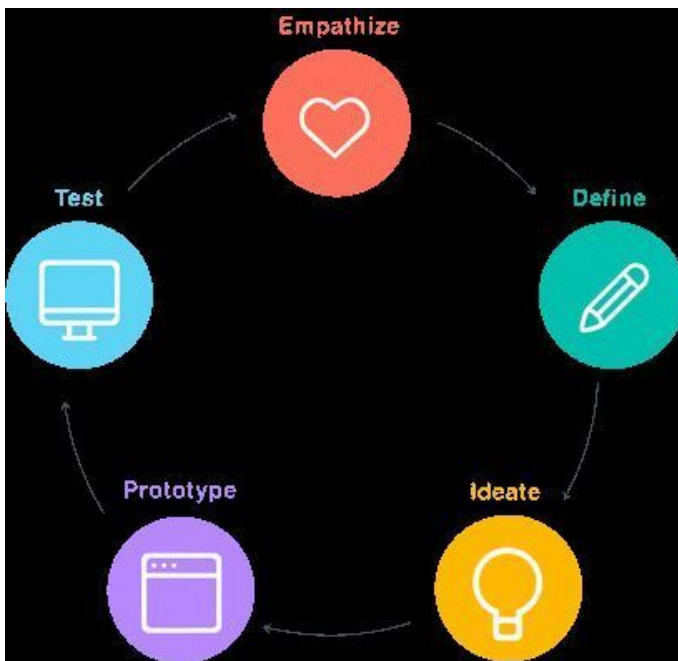
1. **Кемпкенс О.** Дизайн-мышление. Все инструменты в одной книге. Москва: Бомбора, 2019. 224 с.
2. **Леви М.** Гениальность на заказ : легкий способ поиска нестандартных решений и идей. Москва: Манн, Иванов и Фербер. 2013. 211 с.
3. **Леврик М.** Дизайн-мышление. От инсайта к новым продуктам и рынкам. Санкт-Петербург: Питер, 2020. 320 с.
4. **Лидтка Ж.** Думай как дизайнер. Дизайн-мышление для менеджеров. Москва: Манн, Иванов и Фербер, 2014. 240 с.
5. **Тим Браун** Дизайн-мышление в бизнесе. От разработки новых продуктов до проектирования бизнес-моделей. Москва: Манн, Иванов и Фербер, 2019. 256 с.
6. **Томич М.** Придумай. Сделай. Сломай. Повтори. Настольная книга приемов и инструментов дизайн-мышления. Москва: Манн, Иванов И Фербер, 2019. 204 с.

1. Дизайн-мислення як процес.

Спираючись на визначення терміну процес, який визначається як діяльність, яка супроводжується зміною якостей елементів системи або стійка та ціленаправлена сукупність взаємопов'язаних дій, що за умови певної технології трансформують входи та виходи для отримання заздалегідь визначених продуктів чи послуг, які мають цінність для користувача, спробуємо прослідкувати його відображення крізь призму дизайн-мислення.

Дизайн-мислення – це нелінійний процес, мета якого полягає у бажанні зрозуміти користувача, окреслити проблеми та створити інноваційні рішення для прототипування та тестування.

Дизайн-мислення як процес являє собою п'ять етапів, які можуть реалізовуватися у різній послідовності, тобто не по порядку, а можуть повторюватися чи йти паралельно один до одного.

Структурно процес дизайн-мислення, як уже зауважили, складається з п'яти етапів: Визначення (Define), генерація ідей (Ideate), прототипування (Prototype), тестування (Test)

Дизайн-мислення – це дослідницький процес, це пошук, а не планування.

Існує три простори інновацій, у яких може бути задіяне дизайн-мислення, де здійснюється пошук:

- натхнення - проблема або

можливість, яка мотивує до пошуку рішення;

- створення ідей – генерація, розробка та апробація ідей;
- реалізація – шлях, який веде від проектної кімнати на ринок.

Підтримка креативної енергії відбувається за рахунок спеціальних інструментів, які її забезпечують:

- ясність задачі: ви визначасмо конкретний пункт призначення, куди може рухатися продукт, і до якого результату ми маємо прийти;
- направленість: працюємо на конкретними цілями та задачами, які потребують рішення, фокусуємося на тому, що важливо;
- обмеження: ми НЕ працюємо над всім підряд, формулюємо обмеження максимально точно; однак занадто сильні обмеження можуть обмежити свободу і не дадуть дизайн-мисленню розгорнутися;
- уважність до зворотнього зв'язку: дизайн-мислення з великою увагою ставиться до зворотнього зв'язку та відгукам. Відгуки мають надихати на переосмислення або удосконалення першочергових проблем, замість слідувати першочерговому плану.

Прийняття рішень – перша стадія проектування. Вона полягає в тому, що на цьому етап відбувається пошук обмежень та визначення системи їх оцінки. Існує три головних критерія успішності ідеї:

Здійсненність. Чи це можливо у реальності? Чи є для цього ресурси, технічні можливості?

Рентабельність. Чи це те, що дійсно окупить себе? Чи є це стійкою бізнес-моделлю?

Бажаність. Це потрібно людям? Це цінне, важливе, значиме?

Експериментальний підхід При реалізації дизайн-мислення в розробці випускається прототип продукту, який потім удосконалюється. Тут працює наступний принцип: «Чим раніше помилишся - тим краще». Краще мати справу з реальністю самому початку, ніж потім, після витрати величезних зусиль і грошей.

Заохочуються помилки, якщо вони були зроблені з експериментальними цілями. Один з експериментів обов'язково вистрілює, виводячи бізнес на абсолютно новий рівень.

Відкритість, вільнодумство, і люди. Для дизайн-мислення основою всього є людина. Важливо як злагоджена групова взаємодія (особливо - при реалізації складного і інноваційного продукту), так і індивідуальна робота кожного. Мета дизайн-мислення - підвищити ефективність команди і конкретних людей, створивши для них відмінний простір. Заохочується вільнодумство, атмосфера відкритості та довіри, драйву та адреналіну. Дизайн-

мислення працює не на примусі, а на пристрасті; нема на регламенті, а на креативному пошуку. Головне - результат.

Технологія і корпоративна культура. В остаточному підсумку застосовувати дизайн-мислення можна по-різному. Це може бути реалізація конкретних технік і інструментів цього підходу з метою вирішувати конкретні завдання. Також це може бути трансформація всього бізнесу в принципі - такий підхід особливо добре проявляє себе для компаній, в якій основним ресурсом є людська креативність і інтелектуальність.

2. **Етапи дизайн-мислення та їх характеристика в різних моделях (сферах) професійної діяльності.**

Перший етап процесу дизайн мислення - **це Емпатія.**

Емпатія - це прояв співпереживання по відношенню до іншій людині, здатність зрозуміти його почуття і уявити себе на його місці.

Мета етапу – зануритися у досвід користувача – зрозуміти проблеми, знайти нове бачення ситуації, визначити можливості для покращення досвіду.

Другий етап - **фокусування (визначення).** Під час стадії Define (Визначення) ви збираєте інформацію, яку ви створили і збрали на етапі Empathise (Співпереживання). Ви проаналізуєте свої спостереження і синтезуєте їх, щоб визначити основні проблеми, які ви і ваша команда виділили до цього моменту. Ви повинні прагнути визначити проблему як постановку задачі з орієнтацією на людину

Етап Define (**Визначення**) допоможе дизайнерам вашої команди зібрати чудові ідеї для визначення особливостей, функцій і будь-яких інших елементів, які дозволять їм вирішити проблеми або, принаймні, дозволять користувачам самостійно вирішувати проблеми з мінімальними труднощами.

На третьому етапі процесу дизайн-мислення дизайнери готові почати **генерувати ідеї.** Ви стали розуміти своїх користувачів і їх потреби на етапі Empathise, і ви проаналізували і синтезували свої спостереження на стадії Define, і в підсумку отримали постановку задачі, орієнтованої на людину. З такою міцною підмогою, ви і члени вашої команди можете почати «мислити нестандартно», щоб визначити нові способи вирішення поставленого завдання, і ви можете почати шукати альтернативні способи розгляду проблеми.

Існують сотні прийомів Ideation (Формування ідеї), таких як Brainstorm *, Brainwrite **, Worst Possible Idea *** і SCAMPER ****. Brainstorm і Worst Possible Idea зазвичай використовуються для стимулювання вільного мислення і розширення простору проблеми. Важливо отримати якомога більше ідей або рішень на початку фази Ideation. Ви повинні вибрати деякі інші методи ідей до кінця фази Ideation щоб допомогти вам досліджувати і протестувати ваші ідеї і знайти кращий спосіб вирішення проблеми, або надати елементи, необхідні для обходу проблеми.

Прототипування. Мета: змодельовати робочі прототипи основних функцій, яких потребує користувач або поліпшень продукту з простих засобів.

Прототип – макет рішення, який можна зібрати з простим матеріалів. Тепер команда розробників випустить ряд недорогих, зменшених версій продукту або специфічні функції, наявні в продукті, щоб вони могли досліджувати вирішення проблеми, створені на попередньому етапі.

Тестування. Мета: отримати зворотній зв'язок від користувачів про своє рішення і скласти план змін для подальших ітерацій.

Тестуйте кілька ідей, не обираючи за головну одну.

Визначаєте змінювані умови, розчленовуйте великі проблеми на багато маленьких, більш зручних для тестування.

3. **Методи дизайн-мислення.**

Методи на етапі ЕМПАТІЇ

Метод «Новачок». Мета: відвикнути свій досвід та стати емпатійним до клієнта.

Хід методу. У нас всіх є особистий досвід і власне бачення. Весь цей багаж важливий для роботи, однак в потрібний час і в потрібному місці. Ваші припущення можуть виявитися

невірні і стереотипні, і тоді це завадить перейнятися емпатією. Тому спробуйте стати новачком, відкиньте всі ваші знання і підійдіть до завдання з новим, незамутненим поглядом.

Метод «Що? Як? Чому?». Мета: інструмент для польових досліджень і глибокого занурення в тему.

Хід методу. Відпочиньте від спостереження за картинкою в цілому і зосередьтеся на якій-небудь одній ситуації, її мотиви і емоції. Метод особливо гарний для аналізу фотографій з полів. Він дозволяє виявляти причину і потреби користувачів.

Метод інтерв'ю для емпатії. Мета: метод дозволяє зрозуміти користувача, його думки, настрої та мотиви.

Хід методу: Запитуйте «Чому?». Навіть якщо вам здається, що ви знаєте відповідь, запитуйте у співрозмовника, чому він сказав або зробив саме так. Відповіді можуть здивувати вас. Розмова, присвячена одному питанню, може тривати до тих пір, поки не стане для вас вичерпаним.

Метод аналогів в емпатії. Мета: метод дозволяє вийти з глухого кута та знайти нові інсайти.

Хід методу: Під час етапу емпатії важливо знайти якомога більше інсайтів, в тому числі і неочевидних.

Метод аналогій допомагає виявити нову інформацію, вийти з глухого кута і поглянути на ситуацію з іншого ракурсу. Аналогії особливо важливі в тих ситуаціях, коли провести спостереження неможливо, оскільки може замінитися інформація.

Методи на етапі фокусування

Карта емпатії. Мета: карта емпатії допомагає синтезувати ваші спостереження і знайти інсайти.

Хід методу: Хороший дизайн народжується з розуміння людей, для яких створюється продукт або послуга.

Візьміть аркуш паперу, намалюйте на ньому дві пересічні перпендикулярні лінії (графік з 2 осями координат). Заповніть кожен квадрант стікерами з нотатками з польових дослідів, розділивши їх на чотири питання:

1 квадрат. Що ГОВОРИТЬ користувач. Які фрази і слова він озвучив?

2 квадрат. Що РОБИТЬ користувач. Які дії в поведінці кинулися в очі?

3 квадрат. Що ДУМАЄ користувач. Про що думає користувач? Що герой розповів про своїх переконання і думки?

4 квадрат. Що ВІДЧУВАЄ користувач. Які почуття випробовував користувач?

Метод шлях користувача. Мета: Метод допомагає краще зрозуміти користувача, вивчити його досвід проходження через ту чи іншу ситуацію, побачити весь процес життя героя і виявити інсайти.

Хід методу: Шлях користувача - спосіб детально розглянути кожен крок ситуації. Він підходить як для самостійної роботи, так і для демонстрації ваших відкриттів іншим учасникам.

Метод «Портер користувача». Мета: метод дозволяє синтезувати спостереження в єдиний портрет.

Хід методу. Портрет може включати в себе типові характеристики, тренди і патерни, помічені під час досліджень. Знайдіть і зафіксуйте загальні риси в інформації про окремих користувачів. Спільними характеристиками можуть бути демографічні дані, звички, джерела мотивації або будь-які інші повторювані або схожі спостереження. Виділіть і запишіть все характеристики в

окремий список. Якщо у якоїсь людини були незвичайні риси, що представляють інтерес для команди, додавайте їх в опис. Придумайте персонажу ім'я, а після цього перевірте, чи вірять всі учасники команди в реальність отриманого героя і його біографію.

Питання для самоконтролю

1. Перелічіть етапи дизайн-мислення. Поясніть наявність та необхідність кожного з етапів процесу дизайн-мислення.

2. Наведіть приклади та раціональність їх застосування на кожному з етапів дизайн-мислення.

3. На якому з етапів дизайн-мислення метод «портрет користувача» буде доречним. Визначте його мету та поясніть технологію застосування.

Лекція 5

Креативне середовище: основні вимоги.

Мета – дати здобувачам вищої освіти уявлення про креативне середовище, основні вимоги до нього та умови його створення.

Ключові слова: середовище, освітнє середовище, креативне середовище, креативне середовище ЗВО.

Основні питання

1. Сутність поняття «креативне середовище».

2. Принципи побудови креативного середовища ЗВО.

Рекомендована література

1. **Тим Браун** Дизайн-мышление в бизнесе. От разработки новых продуктов до проектирования бизнес-моделей. Москва: Манн, Иванов и Фербер. 2019. 256 с.

2. **Зубкова О.** Дизайн-мислення в освіті. *Всеосвіта*. 2018. URL: <https://vseosvita.ua/library/dizajn-mislenna-v-osviti-4703.html>.

3. **Бойченко В. В.** Особливості формування педагогічного мислення майбутніх учителів: методологія дизайн-мислення. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова*. Київ: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2017. Вип. 29(39). С. 88-92.

4. **Грабчак О. В.** Засоби соціального проектування як один з напрямів формування потреби у професійній самореалізації студентів. *Збірник наукових праць Хмельницького інституту соціальних технологій Університету "Україна"*. 2013. № 2. С. 55-58. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Znpkhist_2013_2_12.

2. Сутність поняття «креативне середовище».

Для того, щоб з'ясувати рівень креативного розвитку ЗВО, необхідно охарактеризувати його середовище, тобто наявність соціально-педагогічних передумов, а також громадських і культурних проектів, які роблять можливим формування успішного сектора інноваційної педагогіки.

Проблематика креативного середовища ширше розкрита через призму соціології та психології, ніж в педагогіці науки. З точки зору соціології, креативне середовище розглядається як соціокультурне середовище, що включає соціальні інститути та наявність культурних традицій, звичаїв та інших чинників, що сприяють формуванню і сприйняттю цінностей, смаків і норм поведінки суспільства.

На сьогодні залишається нерозкритим сутнісне поняття креативного середовища як на макро, так і на мікрорівні. Тому, оперуючи поняттям креативності, в основі якого покладено слово «creative», що перекладається, буквально, як «творчий», на макрорівні, креативне середовище — це соціокультурне середовище, яке засноване на творчому капіталі, містить у собі величезні людські угруповання з їх унікальними художніми та мистецькими центрами, культурними інститутами, бізнес-сервісами (музеями, бібліотеками, театрами, архітектурою, творчими спілками, концертними залами, навчальними та науковими закладами,

видавництвами, засобами масової комунікації, агентствами сприяння інновацій, територіями розвитку підприємництва та стартапів).

Соціокультурне середовище складається із культурної спадщини ЗВО, а також факторів, серед яких переважають соціальні настанови, життєві цінності і традиції, результатів їх взаємодії, зокрема, це мова, релігія, цінності і відносини, соціальна організація, освіта, мистецтво, право, політика, технології та ін. Розвиток цих складових суттєво впливає на процес генерування креативних ідей, їх комерціалізацію, стиль управління в організації, організацію праці, розвиток партнерських відносин, характеристики товару, які в різних країнах відрізняються у силу культурних і інших особливостей, під впливом яких формуються свої унікальні пріоритети.

Соціокультурні фактори впливають також на організацію роботи колективу підприємства з урахуванням традицій, що склалися. Люди, що тривалий час працюють на одному підприємстві, виробляють певний «стиль» поведінки, якого вони дотримуються.

Від соціокультурних факторів залежить і образ життя споживача, що залежить від моральних і релігійних норм, цим самим впливаючи на його смаки і потреби в товарах, і на відношення окремої особи до роботи, що в свою чергу, впливає на його ставлення до обсягу зарплати і умов праці.

Через призму соціокультурного середовища формується стиль життя в ЗВО, який можна визнати культурноорієнтованим або ні. Воно задає контекст, в якому формуються найвибагливіші смаки різних соціальних груп і цільові аудиторії для креативних проєктів, тобто класів, що володіють економічним, соціальним і культурним капіталом і займають певний щабель в статусній ієрархії, що зумовлює зростання попиту на споживання якісних продуктів культури.

Основною метою формування креативного середовища ЗВО є забезпечення сприятливих умов для створення унікальних продуктів, проєктів і практик, а також відповідної інфраструктури креативної педагогіки.

Ключові креативні проєкти створюють креативну інфраструктуру, яка дозволяє іншим ініціативам більш інтенсивно рости і розвиватися. Вони можуть ставати центрами тяжіння активної молоді, представляючи собою проєкти міських активістів, культурні події або нові медіа, націлені на побудову нових інформаційних стратегій і створення умов для професійної комунікації креативних фахівців.

Креативна інфраструктура формується креативними кластерами, коворкінгом і іншими творчими майданчиками, знаходячи втілення у вигляді конкретних фізичних просторів, а також локальних спільнот, які при подальшому розвитку можуть дати початок одному або багатьом креативним підприємствам.

Унікальні проєкти та креативна інфраструктура можуть сформуватися тільки при наявності розвиненого креативного середовища ЗВО, експертів, які здатні віддати належне якості ініціатив, і споживачів, що володіють достатнім смаком, щоб оцінити унікальність продукту.

Отже, під креативним середовищем ЗВО будемо розуміти сукупність економіко-правових, соціально-культурних умов, творчих та інтелектуальних цінностей (ідей, образів, творів, нових технологій, ліцензій, патентів на винаходи й відкриття, досвід, знання, ноу – хау) у поєднанні унікальними територіальними умовами, що впливають на становлення і розвиток ЗВО як креативного осередку.

Основними складовими формування креативного середовища є:

- креативні індустрії або складові креативної сфери
- креативний клас
- креативний капітал

Креативне середовище формується не лише креативними індустріями, але і іншими креативними проєктами, що включають в себе всі ініціативи, які базуються на експлуатації творчих й інтелектуальних здібностей підприємців, незалежно від кінцевої мети або економічного ефекту реалізації. Крім цього, креативне середовище базується на сукупності

комунікативних практик, які є каталізатором процесу креативізації економічного або соціального життя.

1. Креативні індустрії або складові креативної сфери (наприклад: сфера культури – її креативними складовими будуть: туризм, фольклор, народна творчість, музичне мистецтво і т.д.).

Креативні індустрії - це сервіси, які стали пропонувати більш високу якість продукції і поставили на чільне місце саму ідею, що виконувала сателітну роль в сервісній економіці. Креативні індустрії стають самостійними суб'єктами розвитку, перетворюють масове виробництво в креативні фактори розвитку.

Креативний клас. Креативний клас складається з людей, які виробляють економічні цінності на основі інтелекту в процесі творчої діяльності, з людей, які беруть участь в накопиченні креативного капіталу.

Р. Флоріда пропонує поділяти креативний клас на дві частини:

1. «Суперкреативне ядро», яке включає професорсько-викладацький склад університетів, вчених, письменників, інженерів, художників, акторів, дизайнерів, архітекторів, а також інтелектуальну еліту сучасного суспільства: провідних діячів культури, публіцистів, редакторів, експертів-аналітиків та інших осіб, які формують громадську думку. Ці представники займаються творчою діяльністю на постійній і платній основі.

2. «Креативні спеціалісти», які задіяні до високотехнологічного виробництва, права, фінансів, охорони здоров'я, бізнесу. Ці представники, у свою чергу, беруть участь у вирішенні соціальних проблем, використовуючи власні комплексні знання.

Абстрагуючись від інших ідей стосовно теорії Р. Флоріди, концепцію 3Т закладено в основу Глобального індексу креативності – показник, який визначає креативність як продукт трьох змінних – технологій, таланту і толерантності, тих самих, про які згадує Р. Флоріда.

1. Технології - інвестиції в наукові дослідження і розвиток, кількість патентів на душу населення.

2. Талант - частка дорослих з вищою освітою і робочої сили в креативному секторі.

3. Толерантність - ставлення до іммігрантів, расовими, етнічними та соціальним меншинам.

Третя складова креативного середовища – **креативний капітал**. Креативний капітал - це сутності, образи і форми в тій або іншій сфері людської діяльності, які накопичуються і удосконалюються роками і в сучасний час є основами національної ідентичності та культури.

В цілому, креативний капітал складається з таких видів:

Людський капітал. Це сукупність ідей, знань, навиків та їх прояв у інноваціях. Розвиток цього капіталу залежить від готовності і вміння людей до освіти і самоосвіти. Йому сприяють наукові дослідження, лабораторні розробки, доступність навчальних закладів, інновації на підприємствах. Відповідно, чим більше нових ідей продукує проект, чим швидше він їх розповсюджує – тим більше капіталу він виробляє. Даний вид капіталу тісно пов'язаний із творчим потенціалом задіяного людського ресурсу в креативній економіці.

Творчий потенціал. В енциклопедичному значенні творчий потенціал (creativity) – це винахідливість у науці та мистецтві, вміння бачити нове у звичних речах і наявність вільної гри уяви, рідкісна якість, притаманна не лише талановитим особистостям, але й і звичайним людям, яка реалізується при сприяттві освіти в поєднанні з натхненням і наполегливою працею. Творчий потенціал людини характеризує міру можливостей людини здійснювати творчу діяльність, визначає її готовність та здатність до творчої самореалізації й саморозвитку.

Інфраструктурний (економічний) капітал. Цьому капіталу відповідає стан середовища, в якому зароджується креативність. Ключовими показниками для нього є законодавча система, низький рівень корупції, толерантність, наявність і якість публічного простору. Саме тому цей капітал можна вважати нервовою системою для обігу решти капіталів, ґрунтом, з якого проростають інновації. Різні види технологічних інновацій, проекти, які покращують комунікацію та сприяють свободі самовираження, сервіси, які полегшують ведення бізнесу, – все це розвиває цей вид капіталу.

Культурний капітал. Це власне розвиток культурного рівня міст. На рівень цього капіталу впливає питома кількість створених в межах даного простору виставок, фестивалів, фільмів, книг, музичних треків. Його фінальним проявом є суспільні норми та моделі поведінки – від меню в ресторанах до одягу. Від розвитку цього капіталу залежить творчий потенціал міст. Проекти, які розвивають дозвілля, покращують його дизайн, виробляють художній продукт є творцями цього капіталу.

Соціальний капітал. Під цим капіталом розуміють соціальну довіру та пружність мереж комунікації. Він проявляється через активність громадян в розв'язанні проблем свого міста та спільнот, в готовності людей до волонтерства та доброчинності. Проекти, які підтримують кооперацію активістів чи виховання співпраці серед сусідів, сприяють розвитку цього капіталу.

Якщо уявити чотири попередні капітали у вигляді кіл, то вплив креативності буде їхнім уявним перетином.

3. Принципи побудови креативного середовища ЗВО

Формування креативного середовища ЗВО вимагає від всіх учасників освітнього процесу дотримуватися певних принципів, тобто вихідних положень, які, з одного боку, є критеріями (мірилом) оцінювання раціональності рішень щодо розвитку системи креативності у ЗВО, а, з іншого боку, є сукупністю вимог до вироблення алгоритму її побудови і регулювання. До принципів розвитку системи креативного середовища належать такі принципи:

- причинно-наслідкового зв'язку між метою формування креативних рішень, їхнім розробленням, оцінюванням і регулюванням;
- можливості будь-якого, працівника підприємства, незалежно від посади, брати участь у діяльності робочих груп із висунення креативних ідей і розроблення креативних рішень;
- комбінованого застосування різних методів акумулювання креативних ідей і вироблення креативних рішень;
- системності у створенні умов для зацікавлення працівників організації у творчому розвитку;
- мінімізації витрат часу на розроблення та аналізування креативних ідей і рішень;
- забезпечення позитивного впливу креативних ідей і рішень на показники економічної ефективності, екологічності і безпеки життєдіяльності;
- забезпечення конфіденційності інформації про сутність креативних ідей і рішень.

Оскільки система є сукупністю елементів, зв'язаних між собою і зовнішнім середовищем, то актуальність діалектичного принципу причинно-наслідкового зв'язку між метою формування креативних рішень, їхнім розробленням, оцінюванням і регулюванням є очевидною для розвитку системи креативного середовища. Його ігнорування рівнозначне руйнуванню системи креативного середовища. Цей принцип має винятково важливе значення також для забезпечення раціональності взаємодії систем інноваційного і креативного середовищ. Адже неузгодженість цілей цих систем може стати причиною їхньої неспроможності виконати покладені на них функції. Як наслідок, це може спричинити економічну недоцільність їхнього подальшого розвитку й утримання.

Система креативного менеджменту повинна формуватись також, на засадах дотримання принципу забезпечення позитивного впливу креативних ідей і рішень на показники економічної ефективності, екологічності і безпеки життєдіяльності. Незважаючи на те, що креативна діяльність обмежена процесом творчих пошуків і не поширюється безпосередньо на виробництво продукції, треба визнати, що акумулювання та аналізування креативних ідей і рішень прямо пов'язане з такими загрозами як: емоційно-психологічні розлади працівників; погіршення фізичного здоров'я через перевантаження розробників креативних ідей і рішень, постановку експериментів, започаткування видів діяльності, наслідки реалізації яких невідомі, тощо. Суб'єкти, які в системі креативного менеджменту виконують функції керівників, зобов'язані здійснювати контроль за дотриманням правил безпеки життєдіяльності, а також відстежувати співвідношення між рівнем економічної ефективності креативних рішень,

обсягом витрат на розроблення креативних ідей і рішень, а також витратами на їхню реалізацію. Важливим орієнтиром для розробників креативних ідей і рішень є також зміна значень показників, які характеризують стан екології. Фахівці стверджують, що в ідеалі ідеї і рішення, очікувані економічні вигоди від реалізації яких перевищують позитивні ефекти від змін екології, потрібно відхиляти. Проте з практики відомо, що відсутність громадського контролю над рішенням керівників підприємств і негуманність розробників рішень призводять до того, що екологічність і безпека життєдіяльності порівняно з економічними вигодами є вторинними критеріями прийняття креативних ідей та рішень. Попри це, керівники підприємств визнають, що посилення інтеграційних процесів, зокрема активізування участі іноземних інституційних інвесторів у реалізації інноваційних проектів надалі постійно підвищуватиме актуальність дотримання вищевиділеного принципу.

Із принципом забезпечення позитивного впливу креативних ідей і рішень показники економічної ефективності, екологічності і безпеки життєдіяльності тісно пов'язаний принцип мінімізації витрат часу, а також принцип комбінованого застосування різних методів акумулювання креативних ідей і вироблення креативних рішень. Як відомо, витрати часу є ключовим фактором оцінювання рівня економічної ефективності ухвалених рішень, адже рівень ефективності характеризується обсягом ефекту, одержаного за одиницю часу. З огляду на це, чим менший час на отримання цього ефекту, тим вищий рівень ефективності. Практична реалізація принципу мінімізації витрат часу на акумулювання креативних ідей і рішень є достатньо проблематичною. Причина полягає у тому що активізування креативних пошуків вимагає зниження рівня адміністративного втручання керівників у творчий процес, надання розробникам ідей можливості самостійно ухвалювати рішення, використовувати гнучкий графік роботи, застосовувати нестандартні процедури отримання очікуваного результату. Як наслідок, дозвоільно-спонукальні дії керівників у системі креативного менеджменту доцільно замінити на спонукальні. Через систему матеріальних і моральних стимулів можна добитись від творчих особистостей прискорення акумулювання креативних ідей і рішень.

Щодо комбінованого застосування різних методів акумулювання креативних ідей і вироблення креативних рішень, то цього принципу дотримуються усі підприємства, на яких створено систему креативного менеджменту.

Зусилля керівників підприємства щодо розвитку системи креативного менеджменту повинні мати стратегічний характер, тобто цілі цієї системи повинні бути довгостроковими, узгодженими з цілями інших систем менеджменту, зокрема системою інноваційного менеджменту. Системність повинна виявлятися і у параметризації встановлених цілей. Це сприятиме адекватності оцінювання креативних ідей і рішень, а також конкретності прийняття регульовальних рішень.

Одним із ключових принципів розвитку системи креативного менеджменту є принцип можливості участі будь-якого працівника підприємства, незалежно від обійманої посади, в діяльності робочих груп із висунення креативних ідей і розроблення креативних рішень. Цей принцип є одним з базових постулатів школи японського менеджменту. Керівникам підприємств доцільно акумулювати креативні ідеї не лише в середовищі трудового колективу але й поза його межами. Для цього доцільно будувати розгалужену комунікаційну систему, яка б характеризувалась легкістю обміну інформацією між суб'єктами управління, здатністю фіксувати й аналізувати інформаційні повідомлення, розвивати діалог із авторами креативних ідей у зручному для них форматі. Багато раціональних ідей можна отримати від осіб, які не є фахівцями у сфері, де виникла конкретна виробничо-господарська проблема. Поштовхом для висунення цих ідей, а також їхнього подальшого розвитку для перетворення на креативні рішення можуть стати:

- увага керівників до працівників, які займають в ієрархії управління підприємством низькі виконавчі посади;
- публічне визнання і похвала ініціаторів ідей;
- пропозиція участі у розробленні креативних рішень і повідомлення про можливість кар'єрного росту;

- надання можливості участі у семінарах, підвищення кваліфікації тощо.

Принцип можливості участі будь-якого працівника підприємства, незалежно від посади, в діяльності робочих груп із висунення креативних ідей і рішень пов'язаний із принципом забезпечення конфіденційності інформації. Цього принципу повинні дотримуватись усі суб'єкти системи креативного менеджменту, проте контролювати його реалізацію зобов'язані суб'єкти керівної підсистеми управління. Креативні пошуки в середовищі підприємства поза його межами можуть призвести до витоку інформації до конкурентів про:

- характер і гостроту виробничо-господарських проблем підприємства;
- поточний стан та спроби вирішення виявленої проблеми;
- причини і наслідки проблеми;
- використовувані на підприємстві критерії прийнятності варіантів щодо вирішення виробничо-господарської проблеми;
- цілі підприємства;
- стан матеріально-технічного забезпечення підприємства;
- рівень підготовки фахівців і укомплектованість кадрів тощо.

Наслідком витоку цієї та іншої інформації може стати те, що креативні ідеї і рішення можуть використати конкуренти, у результаті ефект від їхньої реалізації буде нульовим або істотно зниженим. Принцип забезпечення конфіденційності інформації, як правило, реалізують за допомогою:

- проведення навчань і роз'яснення серед працівників підприємства або укладення договорів з партнерами організації про нерозголошення конфіденційної інформації;
- створення правил і процедур;
- використання технічних засобів спостереження і контролю за потоками інформації;
- введення паролів доступу до певних видів інформації;
- створення спеціалізованого підрозділу, функціями, якого є контролювати дії працівників підприємства, їхні контакти з партнерами і клієнтами організації, формувати систему технічного захисту інформації, забезпечувати фізичний захист суб'єктів управління підприємством тощо.

Питання для самоконтролю

1. Дайте визначте поняттю «креативне середовище». Які основні ознаки креативного середовища визначають науковці?
2. Які принципи розробки креативного середовища ЗВО визначають науковці?

Доведіть необхідність кожного принципу.

Лекція 6

Технологія педагогічного дизайну.

Мета – дати теоретичне уявлення про основи педагогічного дизайну, основні етапи побудови мультимедійного уроку та принципи роботи на платформі Moodle.

Ключові слова: педагогічний дизайн, моделі педагогічного дизайну, мультимедійний урок, структура мультимедійного уроку.

Основні питання

1. Характеристика педагогічного дизайну на засадах дизайн-мислення.
2. Другі моделі педагогічного дизайну
3. Педагогічний дизайн мультимедійного уроку
4. Побудова уроку на платформі Moodle.

Рекомендована література

1. Подковырева В. Н. Основи педагогічного дизайну URL: <https://docplayer.ru/32353020-Osnovy-pedagogicheskogo-dizayna.html>.

2. Чирва О. Ч. Педагогічний дизайн як стратегія становлення проектної культури дизайнера/ Вісник ХДАДМ: Дизайн і дизайн-освіта. 2013. №3. С. 51–53.

3. **Педагогічний** дизайн засобів електронного навчання на робочому місці: монографія/ за заг. ред. В. С. Пономаренка, О. І. Пушкаря. Харків : ХНЕУ ім. С. Кузнеця. 2017. 263 с.
4. **Порошенко М. А.** Інклюзивна освіта: навчальний посібник. Київ: ТОВ «Агенство Україна», 2019. 300 с.

1. Характеристика педагогічного дизайну на засадах дизайн-мислення.

Педагогічний дизайн (Instructional design, ID) - відносно нове поняття в сучасній системі освіти. Потреба в формуванні якісних знань стає дедалі більше, в той час як традиційні інструменти підходять для відносно простих, «лінійних» методів підготовки.

При створенні більш складних програм застосування традиційних методів веде до втрат часу і ресурсів. В результаті з'явилося поняття педагогічного дизайну - дисципліни, яку команди розробників застосовують ще на стадії проектування, створення і оцінки навчальних матеріалів. В його основу покладено систематичне використання знань про ефективну роботу, вибудовуванні навчального процесу з «відкритою архітектурою» і створенні справжньої навчального середовища.

Завдання педагогічного дизайнера

Технологія педагогічного дизайну відносно проста. Потрібно зрозуміти потреби учнів і визначити цілі навчання, а потім передати знання та інформацію максимально швидко, точно і ефективно. Але для цього потрібно зрозуміти всі передумови і чітко задати кінцеві властивості продукту. А це, в свою чергу, вимагає планомірної і добре вибудованої роботи, причому не однієї людини, а грамотно підбраної команди розробників. При цьому завдання педагогічного дизайнера великі і дуже непрості:

- Аналіз потреб цільової аудиторії, її компетенцій і очікуваних результатів навчання.
- Визначення цілей і завдань навчального матеріалу.
- Аналіз та структурування матеріалів відповідно до цілей.
- Вибір засобів і методів навчальної роботи.
- Створення елементів, стилю і візуального дизайну курсу.
- Розробка тестів і завдань, засобів контролю і збору інформації.
- Створення курсу за допомогою відповідних інструментів, або постановка завдань членам команди для розробки конкретних елементів.
- Завантаження курсу в систему управління навчанням (Learning Management System, LMS).
- Розробка методів оцінки результатів і ефективності матеріалів.
- Вироблення рішення для подальшого вдосконалення навчального контенту.

Така чітка послідовність забезпечить якісне зростання навчального матеріалу в міру виконання роботи і вигострить форми його подачі.

Принципи педагогічного дизайну

Основне завдання якісної і планомірної розробки навчального курсу - максимально повна передача потрібної інформації в доступній для учня формі. Важливий не просто сам факт її надання - з цим непогано справляються більш прості методи. Головним завданням є саме чітке сприйняття і подальше застосування отриманих знань на практиці. Для досягнення цього в основі педагогічного дизайну закладені 8 принципів американського психолога Роберта Ганье (Robert Mills Gagne), одного із засновників педагогічного дизайну і автора книг з теорії навчання:

- залучення уваги учнів, мотивація на навчання, пробудження інтересу до теми і методам.
- пояснення цілей і завдань навчання. Тут не тільки дається відповідь на питання «навіщо?», А й формується певний рівень очікувань від підсумків самого процесу.
- представлення нового матеріалу. Найбільш складна частина процесу, оскільки вибірковість сприйняття будь-якого нового матеріалу властива людській психіці. А це означає, що необхідно заздалегідь передбачити певні елементи, які дозволять утримати увагу учня на

важливих моментах і довести до нього головну думку проекту в максимально доступній формі.

- супровід навчання. По суті це керівництво учнями і семантичне формування установки на утримання отриманого матеріалу в довгостроковій пам'яті.

- практика. Необхідно швидко, поки нові знання ще свіжі, випробувати їх в реальних умовах або просто підтвердити відповідним експериментом, що чітко і досить ефективно пов'яже теорію і застосування знань.

- зворотній зв'язок. Оцінка обраного методу навчання і його ефективності неможлива без оперативного аналізу. Тому ще на етапі розробки курсу повинна закладатися максимально гнучка система зворотного зв'язку (тут знадобляться результати аналізу цільової аудиторії і її можливостей).

- оцінка успішності і загальна оцінка ефективності навчального курсу.

- переклад в практичну площину, допомога учням в збереженні знань і їх правильному застосуванні. На відміну від п'ятого принципу, тут важливо перенести практичні навички в нові умови, які не задані початковими рамками курсу. Це дозволить оцінити глибину засвоєння знань.

Етапи розробки навчальних матеріалів:

1. Аналіз
2. Проектування
3. Розробка
4. Реалізація
5. Оцінка

2. Другие модели педагогического дизайна

ADDIE в даний час вважається практично стандартом розробки навчальних курсів з використанням правил педагогічного дизайну. Її логічність та зв'язок з класичними методами дає масу переваг. Є й інші методики, на кшталт SAM, ALD, Dick & Carey Systems Approach Model або Jerrold Kemp Instructional Design Model, але поки вони використовуються менш інтенсивно.

SAM. Один з яскравих прикладів - модель SAM (Successive Approximation Model, Послідовна модель наближення). Її суть не в планомірному лінійному розвитку проекту, а в поєднанні виконання невеликих за вмістом, але постійно повторюваних циклів розробки. Кожен з них поступово наближає до виконання спільної справи за рахунок все більшої концентрації зусиль по мірі проходження циклів. Це дозволяє створити навіть дуже масштабні проекти «малими кроками», розробляючи кожен компонент максимально швидко і просто, поетапно напрацьовує елементи взаємної прив'язки в процесі. Однак і тут обов'язково використовується логічний ланцюжок розвитку, а весь процес ділиться на чотири основні стадії:

SMART - система проектного управління, що базується на чітко сформульованих і вимірних цілях. Її суть закладена в самій назві - Specific (Конкретний), Measurable (вимірні), Attainable (Досяжний), Relevant (Актуальний) і Time-bound (Обмежений у часі), разом - SMART (Розумний).

Тобто мета неодмінно повинна бути конкретною, вимірною, досяжною, значущою і співвідноситися з конкретним терміном. А швидкість і ефективність виконання завдання залежить від правильного його формулювання. Причому яким чином буде досягнуто виконання, не має особливого значення. Це може бути і поетапне і планомірне підвищення результатів за рахунок безлічі невеликих кроків, і відразу орієнтація на максимально можливий результат - головне, щоб він саме був.

3. Педагогічний дизайн мультимедійного уроку

У науково-педагогічній літературі і в періодичних виданнях з'являються статті про використання мультимедійних технологій в навчальному процесі. Переліки електронних засобів та інших ресурсів для школи обчислюються вже сотнями.

Мультимедійний урок може виступати і як «міні-технологія», тобто як підготовлена вчителем розробка із заданою навчальною метою і завданнями, орієнтована на цілком певні результати навчання. Такий урок володіє достатнім набором інформаційної складової, дидактичним інструментарієм. При його проведенні істотно міняється роль вчителя, який в даному випадку є, перш за все, організатором, координатором пізнавальної діяльності учнів. Проведення уроку в режимі міні-технології зовсім не означає, що вчитель позбавлений можливості маневру і імпровізації. Нічого дивовижного не буде в тому, що у досвідченішого вчителя подібний урок може заграти новими гранями, пройти привабливіше, цікавіше, динамічно, ніж у його молодого колеги. Але урок – міні-технологія припускає істотне зменшення «педагогічного браку» вчителем, навіть початківця.

При проектуванні майбутнього мультимедійного уроку розробник повинен задуматися над тим, яку мету він ставить, яку роль цей урок грає в системі уроків по темі, що вивчається, або всього навчального курсу. Для чого призначений мультимедійний урок:

- для вивчення нового матеріалу, пред'явлення нової інформації;
- для закріплення набутих знань, відпрацювання навчальних умінь і навиків;
- для повторення, практичного застосування одержаних знань, умінь навиків;
- для узагальнення, систематизації знань.

Мультимедійний урок може досягти максимального навчального ефекту, якщо він з'явиться осмисленим цілісним продуктом, а не випадковим набором слайдів. Певний перелік усної, наочної, текстової інформації перетворює слайд на навчальний епізод. Розробник повинен прагнути перетворити кожний з епізодів на самостійну дидактичну одиницю.

Одним з очевидних переваг мультимедійного уроку є посилення наочності.

Використання наочності тим більше актуально, що в школах, як правило, відсутній необхідний набір таблиць, схем, репродукцій, ілюстрацій. У такому разі комп'ютер може надати неоціненну допомогу. Проте досягти очікуваного ефекту можна при дотриманні певних вимог до пред'явлення наочності.

1. Впізнаваність наочності, яка повинна відповідати письмовій або усній інформації, що представляється.

2. Динаміка пред'явлення наочності.

3. Продуманий алгоритм відеоряду зображень.

4. Оптимальний розмір наочності.

5. Оптимальна кількість зображень, що демонструються на екрані.

Важливе значення має і використання на уроці звуку. Звук може грати роль

- шумового ефекту;
- звукової ілюстрації;
- звукового супроводу.

Як шумовий ефект звук може використовуватися для залучення уваги учнів, переключення на інший вид навчальної діяльності. Наявність мультимедійної колекції Microsoft Office звукових ефектів зовсім не означає обов'язкове їх застосування. Шумовий ефект повинен бути дидактично виправданий. Наприклад, у разі проведення мультимедійної навчальної гри уривистий шумовий ефект може стати сигналом до початку обговорення поставленого питання або, навпаки, сигналом до завершення обговорення і необхідності дати відповідь. Дуже важливо, щоб учні були привчені до цього, щоб звук не викликав у них зайвого збудження.

Важливу роль грає звукова ілюстрація, як додатковий канал інформації. Наприклад, наочне зображення тварин або птахів може супроводжуватися їх гарчанням, співом і т.д. Малюнок або фотографія історичного діяча може супроводжуватися його записаною мовою.

Нарешті, звук може грати роль навчального звукового супроводу наочного зображення, анімації, відеоролика. В даному випадку вчителю слід ретельно зважити, наскільки буде раціонально використовуватися на уроці звуковий супровід. Яка буде роль вчителя в ході звукового супроводу? Прийнятніше буде використання звуку як навчального тексту в ході

самостійної підготовки до уроку. На самому ж уроці рекомендується звести звуковий супровід до мінімуму.

Слід звернути увагу й на саме проведення мультимедійного уроку. Як би не був розроблений урок, багато що залежить від того, як вчитель підготується до нього. Віртуозне проведення такого заняття схоже на роботу шоумена якої-небудь телепередачі. Вчитель повинен не тільки, і не стільки (!), упевнено володіти комп'ютером, знати зміст уроку, але вести його в хорошому темпі, невимушено, постійно залучаючи до пізнавального процесу учнів. Необхідно продумати зміну ритму, урізноманітнити форми навчальної діяльності, подумати, як витримати при необхідності паузу, як забезпечити позитивний емоційний фон уроку.

Практика показує, що, завдяки мультимедійному супроводу занять, вчитель економить до 30% навчального часу, ніж при роботі у класній дошці. Він не повинен думати про те, що йому не вистачить місця на дошці, не варто турбуватися про те, якої якості крейда, зрозуміло і все написано, затратити час на витирання та написання знову. Економлячи час, вчитель може збільшити щільність уроку, збагатити його новим змістом.

Знімається і інша проблема. Коли вчитель відвертається до дошки, він мимоволі втрачає контакт з класом. Іноді він навіть чує шум за спиною. У режимі мультимедійного супроводу вчитель має можливість постійно «тримати руку на пульсі», бачити реакцію учнів, вчасно реагувати на ситуацію, що змінюється.

Одна з істотних змін в структурі освіти може бути охарактеризована як перенесення центру тяжіння з навчання на учіння. Це не звичайне «натаскування» учнів, не екстенсивне збільшення знань, а творчий підхід до навчання всіх учасників освітнього процесу. Необхідно створити обстановку взаємодії і взаємної відповідальності. Тільки за наявності високої мотивації всіх учасників освітньої взаємодії можливий позитивний результат мультимедійного уроку.

4. Побудова уроку на платформі Moodle.

В українській школі навчальний процес будується за класно-урочною формою організації навчання, для якої за багато років розроблено навчальні програми, календарно-тематичні планування, підручники, посібники, робочі зошити та інші допоміжні матеріали для усіх предметів, що викладаються у середній школі. При створенні дистанційного курсу, безумовно, варто враховувати існуючі методичні та дидактичні розробки, що супроводжують навчальний предмет у його традиційному викладанні. У цій статті розглядаються основні етапи уроку та їх можлива реалізація у дистанційному навчанні засобами системи Moodle.

Під дистанційним навчанням розуміється індивідуалізований процес передавання і засвоєння знань, умінь, навичок і способів пізнавальної діяльності людини, який відбувається за опосередкованої взаємодії віддалених один від одного учасників навчання у спеціалізованому середовищі, яке створене на основі сучасних психолого-педагогічних та інформаційно-комунікаційних технологій.

Із визначення дистанційного навчання можна зробити висновок про те, що поняття уроку при такій формі навчання зазнає змін, що, передусім, стосується єдиного місця та часу проведення навчальних занять. Проте, в аспектах логічної завершеності та цілісності, дистанційному уроку притаманні такі ж властивості, що й традиційному.

При підготовці повноцінного дистанційного курсу постає завдання відтворити уроки різних типів у системі дистанційного навчання. Досить часто автори курсів обмежуються базовими функціями, такими як додавання файлів для викладання навчального матеріалу та створення тестів для перевірки знань учнів з певної теми. Проте такий підхід зменшує педагогічну цінність дистанційних курсів, роблячи їх примітивними та однотипними, незалежно від теми, що вивчається. У системі дистанційного навчання Moodle передбачена велика кількість стандартних модулів, які дозволяють реалізувати різноманітні типи уроків, а також численні прийоми роботи, притаманні традиційним урокам. Розглянемо детальніше етапи уроків та їх відображення у системі дистанційного навчання.

Типи уроків

Проблема класифікації уроків за типами по-різному знаходила своє вирішення залежно від того, що бралось за основу такої класифікації. Зважаючи на це, відомі класифікації на основі: а) особливостей процесу навчання і його складових частин (С.Іванов); б) змісту, дидактичної мети і способів проведення (І.Козанцев); в) дидактичної мети (В.Онищук); г) цілей уроку та місця уроку в загальній системі уроків (Б.Єсіпов). [2]

У вітчизняній педагогічній науці прийнято вважати, що найзручнішою є класифікація типів уроку, в основу якої покладено дидактичну мету і місце уроку в загальній системі уроків (Б.Єсіпов, М.Махмутов, В.Онищук). Хоч названі автори пропонують різну кількість типів уроків, але займають однакову позицію щодо їхньої класифікації. Згідно із нею виділяються такі типи уроків:

- 1) урок засвоєння нових знань;
- 2) урок формування умінь і навичок;
- 3) урок застосування знань, умінь і навичок;
- 4) урок узагальнення та систематизації знань;
- 5) урок перевірки і корекції знань, умінь і навичок;
- 6) комбінований (змішаний) урок.

Кожний тип уроку має властиву тільки йому структуру, яку створює набір конкретних елементів, які зумовлюються завданнями, котрі належить вирішувати на уроках певного типу для успішного досягнення певних дидактичних цілей.

Елементи уроку. В уроках різних типів можна виділити певні спільні етапи, а також такі, що притаманні окремим урокам. Розглянемо ці основні елементи та способи їх представлення у системі дистанційного навчання Moodle.

Організаційна частина. До неї належать повідомлення плану роботи з метою мобілізувати дітей до праці, активізувати їх увагу, створити робочу атмосферу. Цю інформацію варто зазначати у заголовку ресурсу Moodle, а також на першому слайді презентації (Сторінка, Файл).

Перевірка знань учнів означає перевірку домашнього завдання, яку проводять різними методами контролю залежно від поставленої мети. У дистанційному курсі така перевірка виконується перед початком заняття. Вона може відбуватись як у формі тестування (Тест), так і у формі перевірки завдання (Завдання). Бажано не лише виконувати оцінювання виконаної роботи, але й коментувати її, вказуючи на можливі помилки та неточності. При виявленні значних помилок варто продовжити термін виконання завдання, дозволивши учневі внести виправлення у свою роботу.

Мотивація та стимулювання навчальної діяльності передбачає формування в учнів потреби вивчення конкретного навчального матеріалу. Виникненню мотивів для навчання сприяє чітке усвідомлення його мети — кінцевого, запланованого результату спільної діяльності викладача й учнів. Мотивація навчальної діяльності дуже важливий етап уроку, зокрема дистанційного, оскільки від нього залежить ефективність уроку загалом. Зацікавити учня вивченням певної теми краще за допомогою мультимедійних та інтерактивних матеріалів, демонстрацій, моделей тощо. Велику кількість ресурсів такого типу можна знайти у мережі Інтернет (відео-ролики YouTube, Khan Academy, освітня мережа Щоденник тощо), і подати у дистанційному курсі у вигляді посилання.

Актуалізація опорних знань покликана нагадати попередній вивчений матеріал, на базі якого засвоюватимуться нові знання. Це можна зробити у формі невеликого діагностичного тестування (Тест), або відвести кілька слайдів презентації вчителя (Сторінка, Файл) на одне-два питання. Це дозволить узгодити термінологію та налаштувати учня на поглиблення його знань з певної теми. Наприклад, можна сформулювати питання на першому слайді, а на наступному – записати правильну відповідь.

Пояснення нового матеріалу полягає не тільки у викладанні, а й у керуванні процесом засвоєння учнями нових знань. Для успішного засвоєння учнями нових знань викладачеві необхідно подбати про їх сприймання, розуміння, закріплення і застосування. Бажано, щоб під час пояснення нового матеріалу між учнями і вчителем існував зворотний зв'язок для

з'ясування незрозумілих моментів. Викладати навчальний матеріал можна у презентації вчителя, поєднаній із демонстрацією прийомів роботи у певному програмному середовищі (SCORM), а також текстовими матеріалами у формі посилання на сторінки паперового чи електронного підручника або підготований вчителем ресурс (Сторінка, Файл).

Коли пояснення стосуються практичного навчання роботі з певним програмним засобом, доцільно готувати ресурс у форматі SCORM, де можна передбачити перевірку правильності використання програми та прийомів роботи з нею. Такий елемент, налаштований на режим відтворення дій, дозволяє закріпити навички виконання дій у стандартних ситуаціях, випробувати різні способи виконання певної операції тощо, тобто осмислити зміст і послідовність застосування способів виконання задач.

Для структурованого подання навчального матеріалу використовуються такі модулі, як урок та книга – вони дозволяють викладати матеріал, що складається із різноманітних текстових, графічних, анімаційних та інших об'єктів з можливим поточним контролем під час опрацювання матеріалу.

Викладання матеріалу може також відбуватись у формі вебінару чи відео-лекції, але модулі Moodle, які дозволяють використати такі ресурси є додатковими і встановлюються окремо.

Діагностика правильності засвоєння учнями знань допомагає викладачеві та учням з'ясувати причину незрозуміння певного елемента змісту, невміння чи помилковості виконання інтелектуальної або практичної дії. Таку діагностику можна реалізувати за допомогою творчого перенесення знань і навичок у нові ситуації, використавши для цього ресурс Завдання, що дозволяє сформулювати задачу, що має виконуватись у зовнішньому програмному засобі. Отриманий файл можна завантажити у систему Moodle. Таким чином учень може самостійно та творчо застосувати отримані знання та навички, а його робота буде перевірена вчителем. Завдання може складатись з кількох послідовних етапів, що дозволяє не лише перевірити кінцевий результат, але й проконтролювати процес його отримання. При оцінюванні такої роботи слід не лише виставляти отриманий бал, але й коментувати особливо цікаві рішення та прийоми, забезпечуючи індивідуальний підхід до творчих проявів учнів. Результати такої роботи відкривають для викладача чітку картину диференційованості учнів за рівнем засвоєння навчального матеріалу.

Якщо важливо перевіряти практичні навички, доцільно використовувати ресурс SCORM, підготований, наприклад, у програмі Adobe Captivate, що дозволить проконтролювати правильність застосування знань та виконати тренувальні вправи за зразком.

Закріплення нового матеріалу здійснюється за допомогою вибіркового фронтального опитування учнів, або за допомогою невеликої самостійної роботи. Для цього викладач повинен підібрати питання, завдання, які сприятимуть приєднанню нових знань до системи засвоєних раніше знань, умінь та навичок.

На цьому етапі уроку необхідно забезпечити осмислення зв'язків і залежностей між елементами виучуваного. Таку задачу допомагають вирішити одразу кілька ресурсів Moodle. Наприклад, формування Вікі дозволяє сформувати зв'язки між окремими поняттями, поєднати їх у цілісну карту знань. У результаті виконання такого завдання створюється середовище, що наповнюватиметься базовими термінами та положеннями певної теми, із перехресними посиланнями у структурі. За схожим принципом організовується створення глосарію, який формується учнями протягом вивчення курсу. Такий модуль, як база даних, дозволяє сформувати банк прикладів об'єктів до певної теми чи галузі знань.

Узагальнення та систематизація знань непогано контролюється у дискусіях, розгорнутих у вигляді форуму. Це дозволяє обговорити проблемні запитання учням між собою, а також із залученням викладачів.

Окремо варто виділити такий вид роботи, як семінар, що в системі Moodle означає взаємне оцінювання робіт учасниками дистанційного курсу. Такий вид діяльності особливо зручний при великій кількості учасників дистанційного курсу, адже вивільняє час викладача, і, зокрема, доцільний для таких робіт, що потребують не-автоматичної перевірки (творчі

завдання, завдання з програмування тощо). Вчитель може переглянути роботи, які викликали значні розбіжності в оцінках, або за скаргою учня (якщо на його думку колеги оцінили роботу неправильно). Перевіряючи, аналізуючи й оцінюючи роботи однокласників, учень аналізує й власну роботу, і може скорегувати свою подальшу навчальну діяльність для отримання якомога кращих результатів.

Підбиття підсумків уроку передбачає короткий аналіз того, що нового дізнались учні на уроці, якими знаннями та вміннями оволоділи, яке значення мають ці знання для наступного вивчення предмета. На завершення дистанційного заняття варто забезпечити зворотній зв'язок з учнем, з'ясувати чи достатньо зрозумілим був урок, чи задоволений учень своєю роботою і отриманими знаннями. Таку інформацію можна отримати із ресурсу Анкета або Вибір.

Домашнім завданням може бути повторення матеріалів уроку (Сторінка, Файл), відвідування додаткових веб-ресурсів (Посилання), виконання завдань, проходження тесту або участь в обговореннях (Форум, Чат) за тематикою уроку.

Питання для самоконтролю

1. Охарактеризуйте педагогічний дизайн як категорію.
2. Які принципи покладені в основу технології педагогічного дизайну.
3. Коротко охарактеризуйте відомі моделі педагогічного дизайну.
4. Доведіть актуальність мультимедійного уроку.
5. Визначте особливості побудови уроку або заняття на платформі MOODLE.

Лекція 7

Організація роботи проєктної команди.

Мета – дати уявлення про основні принципи роботи проєктної команди.

Ключові слова: людина, як основний учасник проєктної команди, мета та завдання проєктної команди, рол у проєктній команді.

Основні питання

1. Людський чинник в управлінні науковими проєктами
2. Мета створення проєктної команди і завдання проєкт-менеджера
3. Етапи формування проєктної групи
4. Координаційна група проєкту

Рекомендована література

1. **Гудзовский С. И.** Социальное проектирование: учебно-методическое пособие. Самара, 2003. 25 с. URL: <http://www.twirpx.com/file/402517>.
2. **Грабчак О. В.** Засоби соціального проєктування як один з напрямів формування потреби у професійній самореалізації студентів. *Збірник наукових праць Хмельницького інституту соціальних технологій Університету "Україна"*. 2013. № 2. С. 55-58. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Znpkhist_2013_2_12.
3. **Грабовецкий Б. С.** Основы экономического прогнозирования: навчальний посібник. Вінниця. ВФ ТАНГ. 2000. 66 с.

1. Людський чинник в управлінні науковими проєктами

У межах проєктної команди як організаційної структури управління проєктом функціонують керівник проєкту, інженер-координатор проєкту, менеджер з проєктування, адміністративна й інформаційна служби, групи фінансів, обліку й аналізу, маркетингу, з управління будівельно-монтажними роботами, матеріально-технічного забезпечення, координатор робіт та ін.

Людина - головна фігура проєкту. Будь-який проєкт з будь-яким матеріальним і фінансовим забезпеченням без людей, які здійснюють його, неефективний. Проєкт-менеджер повинен мати широкий спектр знань з різних сфер діяльності. Керівник проєкту повинен детально знати всі життєві фази проєкту. Проте найважливіша сфера його діяльності - це ефективна співпраця з великою кількістю людей: членами команди, працівниками фірми, учасниками проєкту, навколишнім середовищем прямого та непрямого впливу.

Проект-менеджер має розбиратися в людях, оцінювати й передбачати, чого в тій чи іншій ситуації можна від них очікувати. Такі знання допомагають проект-менеджеру знайти контакт із членами команди, працівниками фірми, замовниками й іншими учасниками проекту. Розуміння психології людей дасть йому змогу зайняти правильну позицію на переговорах, нарадах, у конфлікті, а також зайняти людей на користь проекту з максимальним ефектом.

Більшість людей, що домоглися успіху в різних сферах суспільного життя, уміли у відповідний спосіб «програмувати» свої відносини і поведження в товаристві, знали чи здогадувалися про психологічні закономірності людського спілкування та впливи на людей, успішно застосовували їх на практиці. Проте спеціальної психологічної підготовки ці люди, як правило, не одержували. Наявності лише двох причин: роботи у критичних ситуаціях і дефіциту часу - виявилось достатньо для введення психології у плани підготовки проект-менеджерів, які працюють, як правило, в умовах постійного стресу.

Існує багато рецептів і методик досягнення психологічної стійкості та впевненості, стратегій впливу на оточення та формування власної долі. Пізнати себе доцільно кожному, а особливо керівникам, від дій яких залежить ефективність роботи підлеглих.

Знаючи себе, можна коригувати власну поведінку, мінімізувати недоліки або навіть позбутись їх, розвивати позитивні риси. Чітко знаючи свої переваги та недоліки, можна заздалегідь вибрати правильну лінію й форму поведінки в різних ситуаціях.

Поведінською основою спілкування людей і їхніх вчинків у різноманітних ситуаціях є психологічна характеристика особистості. Для її визначення існує багато тестів із практичної психології. Найпоширеніші серед них тести соціоніки, які поділяють людей за проявами їхніх емоцій на екстравертів та інтровертів. В екстравертів усе «написано на обличчі», вони так виражають свої почуття (словами, жестами, мімікою), що співрозмовнику дуже легко визначити їхню реакцію на свої слова та дії. Інтроверти, навпаки, дуже скупко виражають свої емоції, вони ніби звернені всередину себе; їхню реакцію, як правило, неможливо розпізнати одразу. Тільки психолог за певними ознаками може встановити, як сприйнято його інформацію і що можна очікувати у відповідь.

Існують тести, за допомогою яких визначають емоційні типи людини за темпераментом (меланхоліки, флегматики, сангвініки й холерики) та їхньою роллю в команді (лідер, виконавець, опонент, генератор ідей, критик, байдужий).

Можна запропонувати три критерії для керівника:

- риси лідерства (ефективні менеджери мають деякі загальні риси);
- стилі лідерства (вони застосовують різні стилі);
- ситуаційний підхід (ефективні менеджери пристосовують свій стиль до обставин).

2. Мета створення проектної команди і завдання проект-менеджера

Як зазначалося, характерною ознакою управління проектом є наявність постійної проектної команди. Проект-менеджер і його команда мають бути єдиним цілим і працювати взаємоузгоджено. Створення кваліфікованої команди для нового проекту - один з основних обов'язків проект-менеджера на першому етапі його роботи. Цей процес потребує навичок керування щодо добору й об'єднання в команду спеціалістів з різних відділів і організацій.

У матричних структурах з подвійним підпорядкуванням спеціалістів добирають за допомогою співбесід спільно проект-менеджер і керівники функціональних відділів. При цьому обговорюють цілі й завдання проекту, очікувані результати, витрати ресурсів, функції й міру відповідальності членів команди, звітність, передбачену винагороду й важливість проекту. Кандидат може бути призначений у команду тільки тоді, коли повною мірою відповідає фаховим вимогам, запропонованим до посади, і виявляє заінтересованість до проекту.

Формуючи команду, проект-менеджер намагається об'єднати її членів загальною метою та завданнями. Новизна, унікальність, ризик і швидкоплинність - ось ознаки нового проекту, які визначають труднощі, що виникають при формуванні команди. Створення команди для нового проекту утруднене ще й тим, що добрані спеціалісти раніше не працювали разом, не мають загальних цінностей та норм і при цьому повинні працювати ефективно. Потрібний час

для того, щоб всередині групи розвинулось відчуття команди, сформувалися загальні норми, стандарти й цінності. Усе перелічене потрібно зробити до того, як команда почне працювати «на повну потужність».

Проект-менеджер повинен сприяти процесу перетворення групи спеціалістів на команду. Насамперед він повинен створити сприятливий психологічний клімат у команді для якнайшвидшої адаптації її учасників у проекті.

Проект-менеджер повинен вирішити основні організаційні проблеми: створити професійно стимулююче оточення; забезпечити групу кваліфікованим технічним персоналом; заручитись підтримкою керівництва; сформувати стабільно сприятливе навколишнє середовище.

Лідер проекту повинен створити таке оточення, яким члени команди нового проекту будуть професійно задоволені, впевнені у своєму становищі, чітко знати свої обов'язки й міру відповідальності, довіряти один одному і поважати один одного. Чим глибше командне почуття, тим вища якість обміну інформацією, ідеями й рішеннями, а також заінтересованість в ефективності проекту.

3. Етапи формування проектних груп

Зазвичай проектна команда переживає п'ять стадій. Розглянемо їх.

Формування. Результативність команди на цьому етапі низька, тому що її члени ще не знайомі й не впевнені один в одному. Особисті відчуття працівників, пов'язані з визначенням їхнього місця в команді та місця тимчасової команди всередині фірми, можна охарактеризувати такими питаннями:

- чи почуваю я себе членом команди;
- чи підходжу я для роботи в команді;
- хто ставиться до мене добре, а хто погано.

Взаємовідносини в команді можна оцінити за такими позиціями:

- хто має найбільший вплив;
- чи можуть виникнути дружні стосунки, а не тільки ділові;
- хто з ким взаємодіє;
- що важливіше - належність до команди чи до відділу;
- чи існує конфлікт між тимчасовими функціями та постійною роботою;
- чи підтримує проект керівництво фірми.

На цьому етапі проект-менеджер має прикласти зусилля для подолання «підводних каменів» і об'єднання команди з орієнтацією на основну мету проекту.

«Притирання» учасників. Коли члени команди починають працювати разом, вони розуміють, що застосовують різні підходи й методи в роботі над проектом. Такі розбіжності можуть спричинити суперечки й навіть конфлікти, що не сприяє підвищенню ефективності команди.

Загальні проблеми на цьому етапі можна визначити так: «борсання» без просування вперед; перекладання повноважень і відповідальності; зіткнення характерів (властолюбних учасників, неформальних лідерів, «мильних бульбашок», ледарів); суперечки з будь-якого приводу чи навпаки: прийняття будь-яких думок без заперечень.

Проте поступово в разі вмілого керівництва на основі загальних цінностей і норм у команді формуються ділові та дружні відносини, а також конструктивні неформальні групи, визначаються поведінкові ролі членів команди, психологічний клімат у групі.

Нормальне функціонування. Отже, вирішено всі суперечки й конфлікти. Кожний член команди зрозумів свою роль і місце в колективі, де він працюватиме протягом життєвого циклу проекту. На двох перших етапах у групі формується командне почуття, що вкрай необхідно для досягнення мети. Це дає основу, на якій команда може продуктивно працювати. Третій етап - найтриваліший і найрезультативніший для проекту, і проект-менеджер повинен використовувати його максимально.

Реорганізація. Проект-менеджер змінює кількісний та якісний склад команди з кількох причин: внаслідок зміни обсягів і видів робіт, заміни деяких працівників через їхню непридатність, залучення нових спеціалістів, запрошення тимчасових експертів тощо.

Розформування команди. Після завершення проекту команду розформовують. При цьому можливі дві ситуації. У разі ефективності проекту й відповідної мотивації члени команди відчують задоволення від своєї роботи і сповнені бажання працювати разом й далі. Як правило, проект-менеджер, розпочинаючи новий проект, запрошує в команду людей, з якими ефективно реалізував попередній проект. У разі краху проекту члени команди залишають її з відчуттям моральної незадоволеності. Завдання проект-менеджера - домагатися першої ситуації, тобто створити ефективну команду.

4. Координаційна група проекту

Координаційна група проекту складеться зі старших керівників, яких призначає власник або вище керівництво організації. Ці керівники сприяють успішному початку й завершенню проекту. Не кожний проект потребує створення такої групи. Для окремих типів проектів достатньо мати одного старшого керівника.

Координаційна група створюється за однієї або кількох умов: проект може істотно вплинути на функціонування й економічне положення організації; він потребує великого обсягу ресурсів організації на подальший період і зміни первинних методів роботи в підрозділах; з проектом пов'язаний великий ризик комерційного, екологічного чи соціального характеру.

Розглянемо основні напрямки роботи координаційної групи проекту.

1. Визначення першочергових цілей власника. Насамперед необхідно домогтися ясності щодо основних питань: яке бачення проекту; яка його мета; що створюватиметься; яка передбачається користь; що є критерієм ефективності; які часові обмеження; які загальні комерційні цілі проекту; що необхідно зробити й у який період часу. Відповіді мають бути сформульовані у вигляді чітких положень і містити опис цілей проекту, ієрархію цілей і завдань, основну інформацію щодо того, як розвинути проект і які роботи виконувати насамперед; можливі конфліктні точки зору на цілі проекту; узгоджені точки зору на обов'язки керівників підрозділів та інших відповідальних осіб, залучених до проекту; критерії ефективності та пріоритети.

2. Визначення основних вузьких місць і комерційного ризику проекту. Результатами цього визначення мають бути аналіз цілей; оцінка ризику і стратегія управління ним; аналіз вузьких місць і проблемних аспектів; аналіз стратегії прийняття рішень.

3. Розробка стратегії фінансування та ресурсного забезпечення.

У великих організаціях цими питаннями займаються відповідні фінансові служби, які складають плани потреби в ресурсах за кожним проектом. У цьому разі часові графіки виконання проекту і його завершення можуть ставитись у залежність від пріоритетності проекту у фінансуванні та грошовому забезпеченні для фірми.

Для великих проектів із державним або змішаним фінансуванням і складним взаємоузгодженням застав, боргів і гарантій розробка та здійснення стратегії фінансування та ресурсного забезпечення є життєво важливою для своєчасної й ефективної реалізації проекту. Розроблюють таку стратегію місяцями й навіть роками; вона може потребувати від керівників проекту спеціальних здібностей. Дослідження реальності проектів такого типу зазвичай дороге й потребує участі висококваліфікованих спеціалістів, залучити яких до проекту дуже важко. У цьому разі часто постає проблема: ресурси неможливо отримати без аналізу реальності проекту, а аналіз реальності неможливо здійснити без попереднього фінансування. Ресурси для аналізу реальності проекту можна отримати лише під суспільні чи приватні гарантії.

4. Розробка організації проекту. Насамперед необхідно визначити і сформувати трудові ресурси, необхідні для реалізації проекту. Одержані результати можуть містити загальну стратегію реалізації проекту, загальну організаційну та інформаційну структури, розподіл

прав і обов'язків, вибір стилю управління й типу контролю проекту; положення про керівництво проекту; вибір керівника проекту; політику та процедури укладення договорів.

5. Розробка процедури контролю й адміністрування. Передбачається розробка процедури контролю та звітності за стадіями виконання проекту, процедури документування і контролю зв'язку, політики зовнішніх зв'язків і відносин з громадськістю, політики та процедури укладення договорів, кадрових і фінансових адміністративних процедур з необхідною для адміністратора проекту точністю, процедури виявлення та вирішення конфліктів.

Основні завдання координаційної групи - обрання керівника проекту; забезпечення проекту правами й ресурсами; підтримка процесу виконання проекту; робота із зовнішнім середовищем проекту та чинниками ризику; вирішення конфліктів і подолання криз.

Розглянемо ці завдання детальніше.

Обрання керівника проекту. Координаційна група обирає керівника проекту і розробляє положення про нього; визначає завдання й цілі проекту, права й обов'язки його керівника. У великих складних проектах різні їх аспекти можуть потребувати різних стилів керування та кваліфікації. Необхідно визначити критерії, за якими обиратиметься керівник проекту для конкретної фази, і розглядати кандидатів з погляду цих критеріїв.

Забезпечення проекту правами та ресурсами. До координаційної групи входять особи, які мають право розпоряджатися ресурсами, необхідними для виконання проекту.

Зазвичай це керівники функціональних відділів або ресурсних організацій. Координаційна група повинна забезпечувати керівнику проекту залучення до проекту необхідних йому спеціалістів та інших ресурсів.

Підтримка процесу виконання проекту. Після обрання керівника проекту координаційна група має підтримувати й оцінювати процес виконання проекту.

Робота із зовнішнім середовищем проекту та чинниками ризику. Після виявлення вузьких місць проекту й комерційних ризиків координаційна група може відслідковувати й такі чинники зовнішнього середовища, як дії конкурентів, тенденції ринку, соціальні, економічні та політичні зміни, що впливають на реалізацію проекту.

Вирішення конфліктів і подолання криз. Розв'язання окремих проблем виходить за межі можливостей керівника проекту. До цих проблем належать катастрофи, внутрішньо організаційна боротьба за ресурси, розробка технічних проблем, що впливають на вартість або можливість реалізації проекту, дії конкурентів і постачальників, великі економічні й політичні зміни, взаємодії всередині організації, внутрішні політичні проблеми.

Розв'язання зазначених проблем може бути пов'язане зі зміною обсягів, вартості й термінів виконання робіт або навіть із вжиттям надзвичайних заходів, передбачених під час планування проекту. Координаційна група може взяти на себе відповідальність за розв'язання проблем, що загрожують ефективному завершенню проекту.

Питання для самоконтролю

1. Яким вимогам має відповідати керівник проекту?
2. Охарактеризуйте основні стадії формування проектної групи.
3. Які основні обов'язки координаційної групи? Чи для всіх проектів маж бути створена така група?

4. Напрямки роботи координаційної групи проектної групи?

Лекція 8

Технологія ефективного просування (продажу) освітніх послуг у різних сферах.

Мета –дати уявлення про ефективні інструменти продажу послуг.

Ключові слова: продаж, покупка, послуга, освітня послуга.

Основні питання

1. Сутність поняття продаж. Принципи продажу послуг.
2. Активні продажі.

3. Технології активного продажу.

1. **Шкільняк М. М.** Овсянюк-Бердадіна О. Ф., Крисько Ж. Л., Демків І. О. Менеджмент: навчальний посібник. Тернопіль: Крок. 2017. 252 с.

2. **Шпилевая И. Е.**, Анисимова Т. С. Бизнес-технологии в образовании. *Научно-методический электронный журнал «Концепт»*. 2015. № 7. С. 116–120. URL: <http://e-koncept.ru/2015/75128.htm>

3. **Деревянко Б. В.** Надання освітніх послуг: правовий статус: монографія. Донецьк: Кальміус. 2011. 335 с.

4. **Дмитрієв В. Ю.** Особливості концепції маркетингу освітніх послуг. URL: http://www.archive.nbuv.gov.ua/ejournal/ttmuo/2012_8/2.pdf

5. **Дмитрієв В. Ю.** Особливості ринку освітніх послуг у системі вищої освіти. URL: <http://www.narodnaosvita.kiev.ua/vupysku/18/statti/dmitriev.htm>

6. **Рысев Н.** Активные продажи 3.1. Начало. Санкт-Петербург: RECINT. 2013. 310 с.

1. Сутність поняття продаж. Різниця між поняттями «продаж» та «покупка клієнтом».

Продаж (sale, selling) - процес (подія, угода) і сам факт обміну предмета маркетингу на його грошовий еквівалент.

Продаж, як процес (менеджмент) - узгодження умов обміну товару на його грошовий еквівалент в якому беруть участь продавець і покупець, зацікавлені в угоді з продажу.

Продаж, як результат - матеріальний актив у вигляді предмета маркетингу або грошей, отриманих в результаті обміну, вчиненого між продавцем і покупцем.

Етапи продажу (п'ять етапів продажів) - послідовні кроки з наближення сторін до угоди з продажу. Етапи продажів - термін досить умовний і перенесений в маркетинг з теорії психології, яка передбачає проходження деяких етапів у встановленні контакту між людьми. На практиці частина з етапів або вся етапність продажів може бути відсутнім, скажімо, при явній зацікавленості сторін в обміні товару на його грошовий еквівалент. Однак, в теорії етапи продажів існують і описані в такий спосіб: встановлення контакту, виявлення потреби; аргументація і презентація товару і умов угоди і аргументація на користь здійснення угоди на запропонованих умовах, відповідь на заперечення («зняття заперечення»); здійснення продажу (фіксація угоди).

Покупка товару чи послуги це обмін пропонованого товару на грошові одиниці.

Освітня послуга –«комплекс визначених законодавством, освітньою програмою та/або договором дій суб'єкта освітньої діяльності, що мають визначену вартість та спрямовані на досягнення здобувачем освіти очікуваних результатів навчання» (ст. 1 ЗУ «Про освіту»)

Особливості освітніх послуг.

1. Невідчутність до моменту придбання, послуги нематеріальні. Потенційні покупці освітніх послуг можуть оцінити рекламну інформацію, досвід та відгуки знайомих, матеріально-технічне забезпечення та викладацький склад (який до часу придбання послуги може змінитися), доступну інформацію про навчальний заклад, спеціальність і т.д. Але все це допомагає тільки скласти попереднє враження та очікування.

2. Невіддільність від джерел. Оскільки більша частина освітніх послуг надається безпосередньо людиною, то ця риса характерна і для них. Проте мають місце і виключення, наприклад, дистанційне навчання.

3. Мінливість якості. Якість освітніх послуг залежить як від суб'єкта, що їх надає, так і від суб'єкта-споживача. В силу наявності людського фактору лекція може бути прочитана по-різному навіть одним й тим самим викладачем. Викладачі можуть підвищувати, або навпаки, втрачати кваліфікацію, викладацький склад може змінюватися тощо — все це відбивається на якості освітніх послуг. Деякі причини мінливості якості розглянемо нижче. 4. Незбережуваність. Послуга не існує до моменту її придбання та після її отримання.

Принципи продажу освітніх послуг.

1. **Клієнт це жива людина, а не компанія** . Коли ви продаєте товари або послуги, то продаєте конкретній людині, а не всій його компанії, ваш клієнт це конкретна жива людина, пам'ятайте про це завжди.

2. **Продавати себе, ПОТІМ ПРОДУКТ**. В першу чергу продавайте себе, ваш статус експерта. Покажіть клієнту, що ви експерт, орієнтуєтесь в його бізнесі, розумієте його проблеми і знаєте як їх вирішити. Тільки після цього можна переходити до продажу продукту і не раніше.

3. **Клієнт говорить більше**. Чим більше говорить клієнт, тим більше у вас можливостей зробити йому таку пропозицію, від якої він просто не зможе відмовитися..

4. **Завжди говорите мовою вигоди клієнтів**. Завжди говоріть на мові вигод для клієнта. Це означає, що кожна характеристика вашого товару або послуги прив'язана до вигоди конкретно цієї людини.

5. **Продавець не говорить не можливо, він говорить скільки доплатити**.

6. **Продавати малюючи словами картинки** . Продавайте малюючи в голові у клієнта картинку результату: як буде круто, коли він це купить, які він отримає вигоди або навпаки які сумні наслідки можуть бути, якщо не купить.

7. **Хочеш бути правий або тобі потрібен результат**. Якщо клієнт жорстко стоїть на своїй позиції, то не треба сперечатися з клієнтом. Погодьтеся з тим, що, клієнт має право на свою власну думку за алгоритмом обробки заперечень, і рухайтесь далі разом до спільної мети - вирішення проблеми клієнта за рахунок покупки у вас продукту або послуги.

8. **Говоріть з особою, яка приймає рішення**. Для здійснення продажу вам треба розуміти вже на початку першої зустрічі з клієнтом - перед вами людина, яка прийняла рішення по вашому проекту чи це Особа яка приймає рішення, чи це просто статист, який моніторить ринок з метою потім віджати ціну у своїх постачальників.

9. **Робіть пропозицію про покупку**. Як тільки ви зрозуміли, що у клієнта є інтерес до вашої теми, треба відразу починати його готувати до питання про гроші, при цьому ухиляючись від відповіді на пряме запитання «скільки це коштує?». Називайте або суму найбільшого проекту або діапазон цін.

10. **Беріть з клієнта міні-зобов'язання**. Що таке міні-зобов'язання клієнта - це ваш рух в процесі продажу до укладення угоди. Запропонуйте клієнту такі варіанти:

- запропонуйте зробити наступний крок - зустрітися в понеділок обговорити КП, або щоб він організував зустріч в босами, або маркетологом, або з його технарями;
- підпишіть з ним папір про принципову зацікавленість;
- запитайте у нього додаткову інформацію.

2. Активні продажі.

Активні продажі – це процес передачі товару або послуг в обмін на гроші від продавця до покупця. У цьому разі продавець займає активну позицію і керує усіма етапами процесу.

Основна мета – привабити якомога більше нових клієнтів. Зі свого боку покупець може навіть і не знати про товар, який йому пропонують, і не потребувати його. Тобто покупка буде спонтанною, незапланованою. Якщо клієнт сам шукає необхідну йому продукцію, то це вже пасивні продажі.

Основні етапи активних продажів. Техніка активних продажів передбачає кілька основних етапів, які необхідні для досягнення очікуваного результату. Серед них виокремлюють:

Збір інформації. Для початку слід дізнатися якомога більше про потенційних покупців (смаки, інтереси, уподобання, рід занять).

Перше спілкування. На початку важливо максимально привернути клієнта до себе. Для цього слід проявити чемність і максимум уваги. Позитивне перше враження – це вже половина успіху.

Формування потреби. Дуже важливо не пропустити цей етап, щоб перш ніж подавати свою пропозицію, продавець розпізнав проблеми і потреби клієнта. Це свого роду ґрунт, на якому можна побудувати продаж. На цій стадії процесу варто ставити питання, які максимально розкриють образ покупця. Залишається лише уважно вислухати співрозмовника, вникаючи у кожне слово.

Презентація. Тільки зараз можна переходити до повноцінного представлення своєї продукції. Однак у жодному разі не можна відокремлювати і універсалізувати цей етап. Презентація товару має відрізнятися залежно від того, які потреби і проблеми є у покупця. Потрібно акцентувати увагу на тому, що саме цей товар необхідний клієнту, і саме він вирішить усі його проблеми, підкреслюючи водночас усі переваги продукції. Клієнт має обов'язково дізнатися про вигоду, яку вона йому дасть під час використання. Також тут дуже доречними стануть приклади з життя. Однак не слід занадто затягувати цей етап, щоб не набриднути співрозмовнику. Великий обсяг інформації дуже важко сприймати, та ще й позитивно.

Відповідна реакція. Після почутого у потенційного покупця обов'язково з'явиться безліч запитань. Це хороший знак! Він свідчить про те, що продукція зацікавила. Тому важливо уважно вислухати клієнта, у жодному разі не перебиваючи і не заперечуючи. Потім слід дати зрозуміти, що його ситуація близька і тобі. Відповіді на запитання покупця варто формувати на основі достоїнств товару.

Продаж. Це ключовий етап, який відображає успішність усього процесу, і заради якого докладалися усі зусилля. Тут можна безпосередньо запропонувати покупку товару. Водночас можна застосовувати певні психологічні прийоми. Наприклад, правило трьох «так» (питати про придбання після двох позитивних відповідей).

Активні продажі: переваги і недоліки

Для того щоб успішно здійснювати активні продажі, необхідно знати про їхні переваги та недоліки, і з користю використовувати цю інформацію у комерційній діяльності. Що ж можна зарахувати до головних **переваг активних продажів?**

Приваблення клієнтів. Продавець постійно у пошуку нових покупців.

Постійні покупці. Ніщо не заважає перетворювати будь-якого покупця у постійного.

Спілкування. Активні продажі припускають постійний контакт, який допомагає виявляти потреби і працювати з ними.

Підвищення професійного рівня. Постійне спілкування з покупцями вимагає великого багажу знань і комунікативної майстерності.

Збільшення продажів. Здібні менеджери по здійсненню активних продажів можуть істотно збільшити продажі і рівень прибутку.

Водночас до негативних сторін активних продажів можна зарахувати:

Потребу у навчанні і підвищенні рівня кваліфікації.

Залежність від збільшення продажів.

Велике охоплення аудиторії, не кожен із якої стане покупцем

3. Технології активного продажу.

Технологія продажу – перелік дій, кроків, які регламентують взаємовідносини співробітників з клієнтом. Ефективна технологія є одним з основних важко копіюваних переваг серед конкурентів. Мета – підвищення об'єму продаж, розвиток бізнеса.

AIDA - модель активного маркетингу. Дана техніка базується на двох компонентах. Це ораторський талант продавця (його вміння переконувати) і виявлення больових точок (проблем) у клієнта. Тут дуже важливо налаштувати покупця на здійснення угоди.

Галузь застосування цієї моделі широка, а навички успішного маркетингу дозволять укладати практично будь-які угоди. В основі і самій назві методики AIDA закладені чотири кроки:

Attention (увага) - потрібно привернути увагу споживача. Перша фраза повинна викликати цікавість людини, який не збирався купувати товар, і налаштувати його на діалог.

Interest (інтерес) - викликати інтерес шляхом порівняння запитів покупця з функціями і перевагами вашого продукту.

Desire (бажання) - підіграти клієнта для прийняття рішення. Він повинен усвідомити, наскільки вигідною виявиться його покупка.

Action (дія) - підштовхнути до угоди за допомогою переказу розмови від обговорення товару до його реального придбання.

Головна якість, необхідна для активної тактики AIDA, - це мистецтво переконувати. І тільки це може перетворити потенційного клієнта в продуктивного.

2. Активні продажі за схемою ПЗП

Цю модель використовують досить часто. Її назва означає наступне:

П - привернути увагу клієнта;

З - зацікавити;

П - продати товар.

Розглянемо цю схему поетапно:

Привернути увагу

Проблематичність даного прийому полягає в необхідності продати товар незацікавленому клієнту, який не збирався його купити. У початковій фазі важливо викликати інтерес можливого клієнта, вселити йому симпатію і спробувати рекламувати продукт. Це найголовніший навик для тих, хто називає себе менеджером активних продажів.

Щоб привернути до себе увагу відвідувача, потрібно задати йому правильні питання. Скласти їх нескладно, головне, щоб відповіді співрозмовника були тільки ствердною. Наприклад, «Хочете економити гроші на бензині, підвищивши потужність свого авто?» або «Хочете жити довше, бути здоровим і активним без великих зусиль?». Таких питань можна сформулювати хоч греблю гати. Важливо відразу заінтригувати потенційного клієнта.

Найчастіше відвідувач не підтримує розмову і каже: «Мене це не хвилює». Але досвідчений продавець, який володіє сучасними технологіями продажів, зокрема ПЗП, готовий до подібного сценарію. Якщо тут же закінчити розмову, ви втрачаєте можливості закінчити операцію, а покупець втрачає шанс вигідно купити відмінний товар. Це груба помилка.

Як потрібно правильно прореагувати у разі відмови від спілкування? Основою всіх активних продажів є переключення уваги до слабких місць клієнта і дієва допомога в їх вирішенні.

В першу чергу потрібно усвідомити, чого не варто робити ніколи. Якщо відвідувач не схильний до діалогу, не починайте рекламувати товар. Це порушення методики. Ви втратите даремно свій час. Ще одна промашка - спроба зацікавити клієнта знижкою, акцією і спеціальною пропозицією.

Набагато ефективніше з'ясувати причину - чому ваш співрозмовник відмовився від спілкування. Спробуйте поставити йому чемні і акуратні питання, які дозволять зав'язати розмову. Так можна з'ясувати запити людини і закрити всі заперечення. Уміння працювати з запереченням клієнта - важлива частина методик, що входять в сучасні технології продажів.

Зацікавити

Отже, вам вдалося залучити потенційного клієнта до розмови. А далі потрібно підвищувати його інтерес до продукту до тих пір, поки людина не дозріє для покупки і не захоче мати презентований товар. Це також важлива навичка, що дозволяє успішно продавати по схемі ПЗП.

Як викликати інтерес? Для цього не варто довго і докладно говорити про якості і переваги товару. Досить сказати необхідний мінімум, щоб співрозмовник прийняв рішення купити. Але як знайти цю межу? Зосередьтеся на відповідях відвідувача, запам'ятовуйте головне і думайте. Ваше завдання - з'ясувати запити і представити свій продукт, підкреслюючи те, що він допоможе покупцеві вирішити його проблеми. Але це має бути не монолог, а продуктивну взаємодію, на якому будуються активні продажі. Ведіть презентацію як повноцінний діалог з живою участю клієнта.

Продати товар

Спочатку здається, що на фазі завершення угоди зайві розмови ні до чого. Клієнт оплачує вартість покупки, а продавець передає йому товар. На цьому ставте крапку, якщо хочете, щоб покупець більше до вас не повернувся. Після вдалої оборудки не можна позбавляти його уваги і мовчки відходити в сторону. Якщо ви хочете і далі працювати з цією людиною, дійте інакше, орієнтуючись на сучасні тенденції в технології продажів.

Розрахувавшись з покупцем, скажіть слова подяки за вдалий вибір вашої фірми і дайте свій контактний телефон. Особисте звернення до вас для консультацій і прохання рекомендувати компанію його друзям - відмінний привід для подальшого спілкування. Таким способом ви підвищуєте свої можливості використання цієї методики продажів.

Якщо вийде, візьміть номер цього клієнта і запитайте, що з представленої продукції його цікавить в майбутньому. Адже техніка активних продажів завжди націлена на перспективу. Поцікавтеся, чи можна повідомляти цю людину про нові надходження або поточні акції?

Такий підхід допоможе вам створити власну клієнтську базу замість того, щоб задовольнятися разовими доходами. Оскільки ми звикли довіряти знайомим, у продавця є стовідсотковий шанс, що задоволений покупець буде радити його компанію своїм друзям. А це підвищує чисельність лояльної клієнтури.

3. Методика «консультативні продажі»

Дана техніка відмінно підійде для ситуації, коли клієнт не може зробити вибір. Вперше цей термін з'явився в 1970 році, а метод був описаний Маком Хананом в книзі «Консультативні продажі». Суть даного прийому - виявляти потреби і труднощі покупця, стати його помічником, порадиником, пропонувати кращі рішення.

Цей процес передбачає п'ять етапів:

Привітання. Продавець повинен представитися і коротко розповісти про фірму.

Збір відомостей. Ставлячи питання, потрібно з'ясувати проблеми споживача і його клієнтський стаж.

Речення. Грунтуючись на наявних даних, слід запропонувати товар і висвітлити його плюси, а також вигоди покупки.

Вартість. Представивши всю цінність продукту, називають ціну.

Оформлення угоди.

4. Техніка SPIN

Ця методика прекрасно підтверджує сучасні тенденції в технології продажів і розроблена для групи дорогих товарів (послуг). Її творець Ніл Рекхема, знаменитий дослідник-маркетолог і автор кількох бестселерів, які видавалися на 50 мовах. Суть методу - підштовхувати людей до необхідних висновків, використовуючи певні питання, які підрозділяю на такі типи:

Ситуаційні (мета - зрозуміти стан справ).

Проблемні (мета - виявити потреби клієнта, включаючи навіть ті, про які він не знає, тобто приховані).

Наслідкові (мета - змусити думати про наслідки, які настануть, якщо не вирішити проблему).

Питання вигоди (мета - представити свої вигоди від вирішення питання).

5. Принцип концептуальних продажів.

Сучасні методи організації і технології продажу товарів дуже різноманітні. Дана техніка розрахована на сегмент ринку B2B. Вона була заснована Робертом Міллером і Стівеном Хейманом, спеціалістами щодо підвищення активності продажів. При цьому продають саму концепцію, але не товар, а основний нахил роблять на якість за рахунок кількості. При правильному підході обидві сторони отримують вигоду. Продавець робить ставку на вивчення клієнта і виключає вмовляння. Тут важливо відмовитися від непотрібної угоди, не вигідною для одного з учасників. І потрібно вчасно зрозуміти, хто не ваш клієнт.

Техніка включає три етапи:

Вивчення покупця для пошуку ідеальної концепції.

Подача інформації в правильному ключі.

З'ясування стимулу до покупки.

6. Метод SNAP

Поширена назва прийому - гнучкі продажі. Його автор Джил Конрат є експертом комплексних стратегій. Дану техніку використовують на динамічних ринках з високою конкуренцією. В її основу закладено чотири важливих принципи:

Keep it Simple - «будь простішим». Уникайте незрозумілих угод та гранично спрощуйте проведення операції.

Be Invaluable - «будь цінним». Знаходьте конкурентні переваги, покажіть унікальність вашого продукту або УТП на тлі інших.

Always Align - «завжди вирівнюй». Намагайтеся, щоб потреби клієнта відповідали пропозиції. Можна робити упор на застосуванні товару в даній сфері бізнесу або галузевому рішенні.

Raise Priorities - «підвищуй пріоритети». Підкреслюйте перевагу продукту в порівнянні з подібними. Переконайте, що ваш товар давно був потрібен покупцю або використовуйте спецпропозицію для прискорення угоди.

Питання для самоконтролю

1. Які особливості мають освітні послуги?
2. Охарактеризуйте принципи продажу освітніх послуг,
3. Які методи активного продажу, на вашу думку, є найбільш ефективними для реалізації освітніх програм.

ПРАКТИЧНИЙ БЛОК

Практичне заняття 1

Технологія креативного мислення

Мета – дати уявлення про креативне мислення, на практиці випробувати методи креативного мислення.

Ключові слова: креативне мислення, технологія креативного мислення, креативний продукт, ознаки креативного продукту, методи розвитку креативності.

Основні питання

1. Креативне мислення як технологія.
2. Ознаки креативної особистості: знання, уміння та навички.
3. Креативний продукт: ознаки.
4. Методи розвитку творчої уяви (метод фокальних об'єктів, метод асоціацій, метод прихованих якостей об'єкта, погляд збоку; прийоми фантазування, створення образу з певними властивостями).

Рекомендована література

1. **Технологія** розвитку креативності / Лариса Шрагіна. — К.: Шк. світ, 2010. — 160 с. — (Серія «Психологічна скарбничка»).
2. **Мусійчук М. В.** Развитие креативности или дюжина приемов остроумия / М. В. Мусийчук. – Москва: Флинта, 2013. – 270 с.
3. **Кемпкенс О.** Дизайн-мышление. Все инструменты в одной книге / Оливер Кемпкенс. – Москва: БОМБОРА, 2019. – 224 с.

Практичні завдання

Питання теоретичної частини практичного заняття слід подати у такому вигляді:

- до першого питання скласти теоретичний конспект (1 сторінка А-4);
- опрацювавши теоретичний матеріал з другого питання розробіть схему, яка б ілюструвала ознаки креативної особистості;
- опрацювавши матеріал з питання три, спробуйте відповісти на такі питання:
 - а) опиши це (назви це, визначити певні його характеристики);

б) порівняй це..(на які терміни чи визначення даний феномен схожий? Що в них схоже, а їх різнить?);

в) з чим асоціюється у вас даний термін? (Що це нагадує?)

г) проаналізуй його (Які складові чи компоненти його утворюють?)

д) Спробуй застосувати це (Що можна робити з ним? Як це слід застосовувати)

е) Наведи аргументи «за» та «проти» відповідно до аналізованої категорії.

- до четвертого питання слід скласти таблицю «Методи розвитку творчої уяви»

Назва методу	Методика проведення	+ та – даного методу

Практична частина:

1. Створити письмовий та графічний (ілюстративний) образ об'єкта (літери, цифри, символу). (Наприклад: Літера «С» – домогосподарка, у якої сколіоз – викривлення хребта. Смакує літери «С» супчик-розсольник. Вона страшенно любить дітей і з радістю їх обіймає).
2. Використовуючи прийоми фантазування, запропоновані Г. С. Альтшуллером, описати властивості об'єкта (зменшення–збільшення, оживлення–окам'яніння, дроблення–об'єднання, спеціалізація –універсалізація, прийом «навпаки») проаналізуйте пару об'єктів.
3. Використовуючи метод фокальних об'єктів створіть об'єкт з новими властивостями.

Для фокусу уваги оберіть один неживий предмет, а для предметів, які надають нам ознаки оберіть : один живий і два неживих об'єкти.

Наприклад: У фокусі – стіл, це предмет, який ми будемо змінювати.

Предмети, які надають ознаки: муха, квітка та телефон.

Муха — літає, може рухатися стелею, дзижчить, набридає...

Квітка — має ніжку й пелюстки, розцвітає і в'яне, пахне, різнобарвна...

Телефон — здійснює звуковий зв'язок між людьми, має мікрофон і динамік, дзвонить.

Ознаки — по одній або довільних комбінаціях — переносять а вихідний об'єкт. При цьому слід намагатися використати ознаку не лише за її буквальним значенням, а розвинути ідею, довівши її до логічного завершення: створити об'єкт із новими властивостями й отримати нові, додаткові функції.

Приклад: Стіл з пелюстками — це стіл, частини якого зазвичай розміщені всередині або навіть окремо, а за необхідності з них можна зібрати, наприклад, дитячий стільчик, який легко кріпиться до столу.

Практичне заняття 2 Дизайн-мислення як технологія

Мета – ознайомити з теоретичними основами технології дизайн-мислення.

Ключові слова: дизайн-мислення, технологія дизайн-мислення, структура технології дизайн-мислення, етапи дизайн-мислення.

Основні питання

1. Історична довідка з розвитку технології дизайн-мислення.
2. Технологія дизайн мислення: сутність та структура.
3. Характеристика конвергентного та дивергентного мислення.

Рекомендована література

1. **Браун Т.** Дизайн-мышление в бизнесе. От разработки новых продуктов до проектирования бизнес-моделей / Тим Браун. – Москва: Манн, Иванов и Фербер, 2019. – 256 с.
2. **Едвард де Боно.** Шесть шляп мышления / Эдвард де Боно. – Питер: Питер, 2013. – 34 с.
3. **Леврик М.** Дизайн-мышление. От инсайта к новым продуктам и рынкам / М. Леврик, П. Линк, Л. Лейфер .. – Питер: Питер, 2020. – 320 с.

2. До питання 2 складіть асоціативний куш.

Мислення

3. Виконайте вправи на розвиток дивергентного мислення.

- **Вправа «Бар'єри креативності».** Кожен предмет має своє пряме призначення. Наприклад, молотом – забивати цвяхи. Але часто ми використовуємо предмети не за призначенням. Наприклад: молотком можна притримати папери на столі; використати як якір під час будівельних робіт; як ручка для важкої сумки.

Завдання: назвати нестандартний спосіб використання даного предмета.

Предмети: кулькова ручка, чашка, указка, газета, ложка, книжка.

- **Вправа «Творче осяяння».** Учасникам пропонується скласти коротеньку зв'язану розповідь із назв фільмів і відеофільмів (обрати назви фільмів, не менше 7 та написати міні твір).

Практичне заняття 3

Методи на етапі емпатії. Технологія проведення глибинного інтерв'ю

Мета – навчити використовувати на практиці метод глибинного інтерв'ю.

Ключові слова: глибинне інтерв'ю, респондент, інтерв'юер, виборка респондентів.

Основні питання

1. Технологія проведення глибинного інтерв'ю.

-Етап підготовки інтерв'ю . Розробка програми. Знайомство з літературою з теми. Технічне забезпечення ситуації інтерв'ювання.

- Етап відбору респондентів. Визначення формальних параметрів вибірки.

Стратегії обґрунтування розміру вибірки респондентів. Види респондентів.

- Етап організації інтерв'ю (тема, час та тривалість, місце зустрічі, ступінь анонімності, диктофон чи нотатки у зошиті)

- Етап проведення інтерв'ю (питання, що ініціює; основна частина, частина додаткових питань, заключна частина). Мистецтво та правила ведення бесіди. Види додаткових питань.

- Етап транскрибування. Правила та знаки транскрибування. Форми зберігання польової інформації.

- Етап аналітичного описання даних. Первинна обробка текстових даних. Способи аналітичного опису.

- Етап аналізу даних та концептуалізації. Метод класифікації (категорії та субкатегорії).

Метод аналітичної індукції. Концепція якісного аналізу «входження у теорію».

- Способи теоретизування (конструктивний метод, метод прикладів, типологічний аналіз).

- Етап надання отриманих даних у звітному документі. Різні форми надання результатів.

2. Види питань і техніки їх використання:

– уточнювальні, відтворювальні:

– відкриті / закриті;

– прості / складні;

– коректні / некоректні;

– провокаційні.

3. Ефективні питання. Характеристика.

4. Техніка «Воронка питань».

Питання теоретичної частини практичного заняття слід подати у формі СТИСЛОГО теоретичного конспекту.

Рекомендована література

1. **Коротков А. В.** Маркетинговые исследования : учеб. пособ. / А.В.Коротков. – М. : Юнити-Дана, 2005. – 303 с
2. **Вербець В. В.** Методика організації та проведення соціологічного дослідження: Навчально-методичний посібник. – Березно. - 2008. – 231 с.
3. **Глубинное интервью: как докопаться до сути** // <https://vc.ru/design/225409-glubinnoe-intervyu-kak-dokopatsya-do-suti-chast-1>
4. **Белановский С. А.** Глубокое интервью: Учебное пособие. - М.: Никколо-Медиа, 2001 – 320 с.
5. **Кемпкенс О.** Дизайн-мышление. Все инструменты в одной книге / Оливер Кемпкенс. – Москва: БОМБОРА, 2019. – 224 с.

Практичні завдання

Завдання 1. Провести глибинне інтерв'ю з замовниками з однієї з пропонованих проблем, використовуючи техніку «воронка запитань»

Приклади проблем!!!!!!!: «Діти влітку надані самі собі» або «Сучасна молодь обирає Інтернет-спілкування», «Дозвілля студентської молоді» та ін.

ВИ обираєте свою, яка відображає вашу СПЕЦІАЛЬНІСТЬ

Результати надати у вигляді: заповнена форма, подана у додатку А; аналітичний опис результатів інтерв'ю.

Практичне заняття 4

Методи на етапі етапу емпатії: спостереження, «експериментальні користувачі» та ін.

Мета – апробувати на практиці методи: спостереження та «експериментальні користувачі»

Ключові слова: методики «Один день з життя клієнта», «Експериментальні користувачі»

Основні питання

1. Методика спостереження за клієнтом «Один день з життя».
2. Методика «Експериментальні користувачі».

Рекомендована література

1. **Браун Т.** Дизайн-мышление в бизнесе. От разработки новых продуктов до проектирования бизнес-моделей / Тим Браун. – Москва: Манн, Иванов и Фербер, 2019. – 256 с.
2. **Джаджинск Р.** Искусство креативного мышления / Род Джаджинск. – Москва: ЛитРес, 2015. – 150 с.
3. **Кемпкенс О.** Дизайн-мышление. Все инструменты в одной книге / Оливер Кемпкенс. – Москва: БОМБОРА, 2019. – 224 с.
4. **Томич М.** Придумай. Сделай. Сломай. Повтори. Настольная книга приемов и инструментов дизайн-мышления / М. Томич, К. Ригли, М. Бортвик. – Москва: Манн, Иванов И Фербер, 2019. – 204 с.

Інтернет-ресурси

1. Дизайн-мышление: шаги реализации // <https://tilda.education/courses/web-design/designthinking/>
2. Руководство по дизайн-мышлению // http://caramboli.ru/wp-content/uploads/2017/09/Design_Thinking_manual_Bootleg_RUS.pdf
3. Михеева М.М. Современные методы в дизайне: по курсу «Основы теории и методологии проектирования в промышленном дизайне» М.:МГТУ им. Н.Э. Баумана, 2012 г.- 104 с

4. Шпаргалка по дизайн-мышлению // <https://roskvantorium.ru/upload/iblock>

Практичні завдання

1. Питання теоретичної частини практичного заняття слід подати у такому вигляді:

➤ - за матеріалами питання 1 створіть шпаргалку-замальовку, яка б розкривала сутність методу «Один день з життя»;

➤ - використовуючи теоретичні матеріали питання 2 створіть кросворд, скориставшись інтернет ресурсом: <https://wordwall.net/create/picktemplate>.

Практична частина:

1. Продовжувати працювати у групі.
 2. Продовжувати дослідження за темою з практичного заняття №5.
 3. Апробувати методику «Один з життя».
- На початку роботи визначити проблему, за якою ви будете працювати.
 - Обрати респондентів для проведення методики «один день з життя»
 - Отримані результати систематизувати та подати у вигляді кластера.

Практичне заняття 5-6 Методи на етапі фокусування

Мета – навчити використовувати на практиці методи етапу «фокусування»
Ключові слова: етап «фокусування», методика «Карта емпатії», «Шлях користувача», «Універсальний персонаж», «Масштаб».

Основні питання

1. Методика «Карта емпатії».
2. Методика «Шлях користувача».
3. Метод «Універсальний персонаж» (Портрет клієнта).
4. Метод «Масштаб».

Рекомендована література

1. **Браун Т.** Дизайн-мышление в бизнесе. От разработки новых продуктов до проектирования бизнес-моделей / Тим Браун. – Москва: Манн, Иванов и Фербер, 2019. – 256 с.
2. **Джаджинск Р.** Искусство креативного мышления / Род Джаджинск. – Москва: ЛитРес, 2015. – 150 с.
3. **Кемпкенс О.** Дизайн-мышление. Все инструменты в одной книге / Оливер Кемпкенс. – Москва: БОМБОРА, 2019. – 224 с.
4. **Томич М.** Придумай. Сделай. Сломай. Повтори. Настольная книга приемов и инструментов дизайн-мышления / М. Томич, К. Ригли, М. Бортвик. – Москва: Манн, Иванов И Фербер, 2019. – 204 с.

Інтернет-ресурси

1. Дизайн-мышление: шаги реализации // <https://tilda.education/courses/web-design/designthinking/>
2. Руководство по дизайн-мышлению // http://caramboli.ru/wp-content/uploads/2017/09/Design_Thinking_manual_Bootleg_RUS.pdf
3. Михеева М.М. Современные методы в дизайне: по курсу «Основы теории и методологии проектирования в промышленном дизайне» М.: МГТУ им. Н.Э. Баумана, 2012 г.- 104 с
4. Шпаргалка по дизайн-мышлению // <https://roskvantorium.ru/upload/iblock>

Практичні завдання

Питання теоретичної частини практичного заняття слід подати у такому вигляді:

- при підготовці першого питання скористайтеся матеріалами інтернет ресурсу: http://www.bbe.kiev.ua/db_method/em_b2b_how_to.html. Матеріал слід подати у вигляді таблиці на основі методу Інсерт.

Ця інформація мені вже відома	Нові факти для мене	У мене було інше уявлення про це. Я думав/ла по іншому.	У цьому матеріалі є те, що мені незрозуміле та потребує пояснення та уточнення.

У таблиці має бути не менше п'яти-шести фактів, які визначені вами, як головні.

- підготувати теоретичний конспект до питання два. До підготовленого матеріалу розробити питання таких типів:

Прості питання – питання, відповідаючи на які слід назвати факти, пригадати певну інформацію.

Інтерпретаційні питання (уточнюючі) – зазвичай починаються з питання «чому». Вони націлені на встановлення причинно-наслідкових зв'язків

Оцінні питання – ці питання націлені на оцінку та на виявлення критеріїв оцінки тих або інших фактів, явищ та фактів.

Творчі питання – такі питання, як правило починаються з фрази «що б було», яка спонукає до прогнозування за певними критеріями.

До кожного типу питань слід розробити мінімум 3 власних.

- при підготовці третього питання рекомендую скористатися матеріалами за цим посиланням: http://www.bbe.kiev.ua/db_method/em_b2b_how_to.html. Матеріали подати у вигляді логічного ланцюжка.

Логічний ланцюжок – це метод побудови міркування шляхом розташування у логічній послідовності елементів цього міркування.

Складіть логічний ланцюжок «Технологія створення універсального персонажу»

- до питання 4 скласти тезисний конспект

Практична частина:

1. Апробуйте методи етапу фокусування: Карта емпатії, Шлях користувача, метод Масштаб.

– За першим методом «Карта емпатій» має бути створена карта (див. Додаток Б)

– Для другого методу слід розробити малюнкове відображення «шляху користувача»

(Додаток В)

– Для третього методу слід зробити колаж, який би відображав образ користувача.

– Для методу «Масштаб» результати відобразити у вигляді схеми чи таблиці.

Практичне заняття 7 Методи на етапі генерації ідей

Мета – навчити використовувати методи етапу генерації ідей: мозковий штурм, шість капелюхів, ментальні карти.

Ключові слова: етап генерації ідей, дизайн-мислення, метод мозковий штурм, метод шість капелюхів, метод ментальних карт, методика SCAMPER

Основні питання

1. Метод «мозковий штурм».
2. Метод «шість капелюшків Е. Де Боно».
3. Ментальні карти.

4. Методика SCAMPER
5. Зворотній мозковий штурм.
6. Метод синектики.
7. Метод фокальних об'єктів

8. Метод метафоричного ящика.

Рекомендована література

1. **Браун Т.** Дизайн-мышление в бизнесе. От разработки новых продуктов до проектирования бизнес-моделей / Тим Браун. – Москва: Манн, Иванов и Фербер, 2019. – 256 с.
2. **Джаджинск Р.** Искусство креативного мышления / Род Джаджинск. – Москва: ЛитРес, 2015. – 150 с.
3. **Кемпкенс О.** Дизайн-мышление. Все инструменты в одной книге / Оливер Кемпкенс. – Москва: БОМБОРА, 2019. – 224 с.
4. **Томич М.** Придумай. Сделай. Сломай. Повтори. Настольная книга приемов и инструментов дизайн-мышления / М. Томич, К. Ригли, М. Бортвик. – Москва: Манн, Иванов И Фербер, 2019. – 204 с.

Интернет-ресурси

1. Дизайн-мышление: шаги реализации // <https://tilda.education/courses/web-design/designthinking/>
2. Руководство по дизайн-мышлению // http://caramboli.ru/wp-content/uploads/2017/09/Design_Thinking_manual_Bootleg_RUS.pdf
3. Михеева М.М. Современные методы в дизайне: по курсу «Основы теории и методологии проектирования в промышленном дизайне» М.:МГТУ им. Н.Э. Баумана, 2012 г.- 104 с
4. Шпаргалка по дизайн-мышлению // <https://roskvantorium.ru/upload/iblock>

Практичні завдання

1. Питання теоретичної частини практичного заняття слід подати у такому вигляді:

- при підготовці питань теоретичної частини практичного заняття можна скористатися матеріалами сайту:

<https://4brain.ru/blog/%D0%BC%D0%B5%D1%82%D0%BE%D0%B4%D1%8B-%D0%B3%D0%B5%D0%BD%D0%B5%D1%80%D0%B8%D1%80%D0%BE%D0%B2%D0%B0%D0%BD%D0%B8%D1%8F-%D0%B8%D0%B4%D0%B5%D0%B9/>

- результати обробки матеріалів на сайті слід подати у вигляді таблиці «Методи на етапі генерації ідей»

Назва методу	Характеристика методу	Етапи та особливості проведення
Мозковий штурм		

2. Практична частина:

1. Обрати два методи з даного етапу та провести їх апробацію відповідно свого проекту.
2. Результати роботи з цими методами подати у вигляді замальовок та пояснень до них.

Практичне заняття 8 Методи на етапі прототипування

Мета – навчити використовувати методи дизайн-мислення на етапі прототипування.

Ключові слова: дизайн-мислення, етап прототипування, метод «Прототип для тестування», «Прототип для розв’язання проблеми», «Визначення змінних».

Цей етап найцікавіший. Саме на цьому етапі дизайн-мислення відбувається моделювання вашого продукту – першого його прототипу. Даний етап, як правило, має кілька ітерацій, впродовж яких строюються ескізи, функціональні замальовки та записи, естетичні моделі. З кожною ітерацією збільшується точність та деталізація прототипу, він доопрацьовується та видозмінюється.

Основні питання

1. Метод «Прототип для тестування».
2. Метод «Прототип для розв'язання проблеми».
3. Метод «Визначення змінних».

Рекомендована література

1. Браун Т. Дизайн-мышление в бизнесе. От разработки новых продуктов до проектирования бизнес-моделей / Тим Браун. – Москва: Манн, Иванов и Фербер, 2019. – 256 с.
2. Джадкинск Р. Искусство креативного мышления / Род Джадкинск. – Москва: ЛитРес, 2015. – 150 с.
3. Кемпкенс О. Дизайн-мышление. Все инструменты в одной книге / Оливер Кемпкенс. – Москва: БОМБОРА, 2019. – 224 с.
4. Томич М. Придумай. Сделай. Сломай. Повтори. Настольная книга приемов и инструментов дизайн-мышления / М. Томич, К. Ригли, М. Бортвик. – Москва: Манн, Иванов И Фербер, 2019. – 204 с.

Интернет-ресурси

1. Дизайн-мышление: шаги реализации // <https://tilda.education/courses/web-design/designthinking/>
2. Руководство по дизайн-мышлению // http://caramboli.ru/wp-content/uploads/2017/09/Design_Thinking_manual_Bootleg_RUS.pdf
3. Михеева М.М. Современные методы в дизайне: по курсу «Основы теории и методологии проектирования в промышленном дизайне» М.: МГТУ им. Н.Э. Баумана, 2012 г.- 104 с
4. Шпаргалка по дизайн-мышлению // <https://roskvantorium.ru/upload/iblock/Завдання> (для практичних/лабораторних занять)

Практичні завдання

Питання теоретичної частини практичного заняття слід подати у такому вигляді:

- Підготувати стислі теоретичні повідомлення до кожного з питань (не менше сторінки А4 для кожного питання);
- Порівняти запропоновані методи роботи, використовуючи метод «Кола Вена»

Практична частина:

1. Розробити прототип відповідно до обраної теми.
2. Апробувати його на потенційних користувачах.
3. Визначити його недоліки та доопрацювати продукт.

Результати за цим заняттям надавати у вигляді: презентації, яка б ілюструвала роботу над прототипом та шляхи доопрацювання його.

Практичне заняття 9-10

Методи на етапі тестування та презентації продукту

Мета – вчити застосовувати на практиці методи дизайн-мислення етапу тестування та презентації продукту.

Ключові слова: дизайн-мислення, етап тестування, етап презентації, метод тестування з користувачем, «сітка зворотного зв'язку».

Частина 1.

Основні питання

1. Метод тестування з користувачем.
2. Метод «сітка зворотного зв'язку».

Рекомендована література

1. Браун Т. Дизайн-мышление в бизнесе. От разработки новых продуктов до проектирования бизнес-моделей / Тим Браун. – Москва: Манн, Иванов и Фербер, 2019. – 256 с.

2. **Джадкинск Р.** Искусство креативного мышления / Род Джадкинск. – Москва: ЛитРес, 2015. – 150 с.
3. **Кемпкенс О.** Дизайн-мышление. Все инструменты в одной книге / Оливер Кемпкенс. – Москва: БОМБОРА, 2019. – 224 с.
4. **Томич М.** Придумай. Сделай. Сломай. Повтори. Настольная книга приемов и инструментов дизайн-мышления / М. Томич, К. Ригли, М. Бортвик. – Москва: Манн, Иванов И Фербер, 2019. – 204 с.

Интернет-ресурсы

1. Дизайн-мышление: шаги реализации // <https://tilda.education/courses/web-design/designthinking/>
2. Руководство по дизайн-мышлению // http://caramboli.ru/wp-content/uploads/2017/09/Design_Thinking_manual_Bootleg_RUS.pdf
3. Михеева М.М. Современные методы в дизайне: по курсу «Основы теории и методологии проектирования в промышленном дизайне» М.:МГТУ им. Н.Э. Баумана, 2012 г.- 104 с
4. Шпаргалка по дизайн-мышлению // <https://roskvantorium.ru/upload/iblock>

Практичні завдання

Питання теоретичної частини практичного заняття слід подати у такому вигляді:

- До кожного питання створіть стислу відповідь (½ сторінки А4)
- Скориставшись теоретичними матеріалами, заповніть таблицю

(метод «Сюжетна таблиця») для кожного з методу:

Хто?	Що?	Коли?	Де?	Чому?

Практична частина:

Апробувати один з методів відповідно до вашого проекту. Результати презентувати у вигляді нотатків, замальовок. Результати за цим заняттям презентувати у вигляді презентації.

Частина 2

Основні питання

1. Методи презентації товарів та послуг
2. Універсальний план презентації.
3. Секрети успішної презентації.

Рекомендована література

1. **Браун Т.** Дизайн-мышление в бизнесе. От разработки новых продуктов до проектирования бизнес-моделей / Тим Браун. – Москва: Манн, Иванов и Фербер, 2019. – 256 с.
2. **Джадкинск Р.** Искусство креативного мышления / Род Джадкинск. – Москва: ЛитРес, 2015. – 150 с.
3. **Кемпкенс О.** Дизайн-мышление. Все инструменты в одной книге / Оливер Кемпкенс. – Москва: БОМБОРА, 2019. – 224 с.
4. **Томич М.** Придумай. Сделай. Сломай. Повтори. Настольная книга приемов и инструментов дизайн-мышления / М. Томич, К. Ригли, М. Бортвик. – Москва: Манн, Иванов И Фербер, 2019. – 204 с.

Интернет-ресурсы

1. Дизайн-мышление: шаги реализации // <https://tilda.education/courses/web-design/designthinking/>
2. Руководство по дизайн-мышлению // http://caramboli.ru/wp-content/uploads/2017/09/Design_Thinking_manual_Bootleg_RUS.pdf

3. Михеева М.М. Современные методы в дизайне: по курсу «Основы теории и методологии проектирования в промышленном дизайне» М.:МГТУ им. Н.Э. Баумана, 2012 г.- 104 с
4. Шпаргалка по дизайн-мышлению // <https://roskvantorium.ru/upload/iblock>

Питання теоретичної частини практичного заняття слід подати у такому вигляді:

- При підготовці до практичного заняття можна скористатися інтернет ресурсом: <https://in-scale.ru/blog/prezentaciya-tovara#4>

- Створіть пам'ятку для своїх друзів на тему «Секрети успішної презентації»

Практична частина.

1. Підготувати презентацію групового проекту.

Практичне заняття 11

Педагогічний дизайн. Розробка освітнього продукту

Мета – вчити розробляти освітні продукти, використовуючи технологію дизайн-мислення.

Ключові слова: дизайн-мислення, освітній продукт, розробка освітнього продукту.

Основні питання

1. Сутність поняття педагогічний дизайн та освітній продукт, освітня послуга.
2. Етапи педагогічного дизайну над освітнім продуктом.
3. Технології продажу освітніх продуктів. Їх специфіка.

Рекомендована література

1. Браун Т. Дизайн-мышление в бизнесе. От разработки новых продуктов до проектирования бизнес-моделей / Тим Браун. – Москва: Манн, Иванов и Фербер, 2019. – 256 с.
2. Джадкинск Р. Искусство креативного мышления / Род Джадкинск. – Москва: ЛитРес, 2015. – 150 с.
3. Кемпкенс О. Дизайн-мышление. Все инструменты в одной книге / Оливер Кемпкенс. – Москва: БОМБОРА, 2019. – 224 с.
4. Томич М. Придумай. Сделай. Сломай. Повтори. Настольная книга приемов и инструментов дизайн-мышления / М. Томич, К. Ригли, М. Бортвик. – Москва: Манн, Иванов И Фербер, 2019. – 204 с.

Интернет-ресурси

1. Дизайн-мышление: шаги реализации // <https://tilda.education/courses/web-design/designthinking/>
2. Руководство по дизайн-мышлению // http://caramboli.ru/wp-content/uploads/2017/09/Design_Thinking_manual_Bootleg_RUS.pdf
3. Михеева М.М. Современные методы в дизайне: по курсу «Основы теории и методологии проектирования в промышленном дизайне» М.:МГТУ им. Н.Э. Баумана, 2012 г.- 104 с
4. Шпаргалка по дизайн-мышлению // <https://roskvantorium.ru/upload/iblock>

Практичні завдання

1. Питання теоретичної частини практичного заняття слід подати у такому вигляді:

– Опрацювавши теоретичні матеріали до питання один та два, заповніть пропонувану таблицю.

Метод «Товсті та тонкі запитання» (у таблиці подані приклади запитань)

Тонкі запитання	Відповіді	Товсті запитання	Відповіді
Дайте визначення поняття «проект».		Спробуйте, надати три визначення поняття «проект»	

Що таке «педагогічний проєкт»?		Поясніть, чому педагогічне проєктування має велике суспільне значення?	
Перелічіть основні ознаки педагогічного проєкту?		Спрогнозуйте можливості застосування педагогічного проєктування у майбутньому?	
На які групи підрозділяють педагогічні проєкти?			

- Співвідносність класичні етапи педагогічного дизайну з етапами дизайн-мислення. Проаналізуйте, що спільного і відмінного на кожному з етапів. Результати аналізу представити у вигляді таблиці.

Практична частина:

- Навести приклади проєктів педагогічного дизайну (не менше 5).
- Запропонувати 1-2 проєкти з педагогічного дизайну, корисних для конкретної громади, визначаючи відповідно до його пріоритети.

Практичне заняття 12 Принципи побудови ефективної команди

Мета – опрацювати технології побудови ефективної команди.

Ключові слова: команда, проєктна команда, ролі у команді.

Основні питання

1. Формування команди проєкту. Ролі та функції членів команди проєкту.
2. Управління конфліктами у команді проєкту.
3. Лідерство та мотивація у команді

Рекомендована література

1. **Браун Т.** Дизайн-мышление в бизнесе. От разработки новых продуктов до проектирования бизнес-моделей / Тим Браун. – Москва: Манн, Иванов и Фербер, 2019. – 256 с.
2. **Джадкинск Р.** Искусство креативного мышления / Род Джадкинск. – Москва: ЛитРес, 2015. – 150 с.
3. **Кемпкенс О.** Дизайн-мышление. Все инструменты в одной книге / Оливер Кемпкенс. – Москва: БОМБОРА, 2019. – 224 с.
4. **Томич М.** Придумай. Сделай. Сломай. Повтори. Настольная книга приемов и инструментов дизайн-мышления / М. Томич, К. Ригли, М. Бортвик. – Москва: Манн, Иванов И Фербер, 2019. – 204 с.

Інтернет-ресурси

1. Дизайн-мышление: шаги реализации // <https://tilda.education/courses/web-design/designthinking/>
2. Руководство по дизайн-мышлению // http://caramboli.ru/wp-content/uploads/2017/09/Design_Thinking_manual_Bootleg_RUS.pdf
3. Михеева М.М. Современные методы в дизайне: по курсу «Основы теории и методологии проектирования в промышленном дизайне» М.: МГТУ им. Н.Э. Баумана, 2012 г.- 104 с
4. Шпаргалка по дизайн-мышлению // <https://roskvantorium.ru/upload/iblock>

Практичні завдання

1. Питання теоретичної частини практичного заняття слід подати у такому вигляді:

- Після опрацювання матеріалів за першим питання, складіть схему «Фішбон»

Проблема для опрацювання (голова) – Чи можливо створити ефективну команду.

- З питання 2 створіть хмару тегів, використовуючи електронний ресурс: <https://worditout.com/word-cloud/4168048>

2. Практична частина:

– Об'єднатися у групи для виконання майбутнього проекту. Кількість осіб у проектній групі має бути не менше 5.

– Обрати кожному члену команди відповідні ролі.

– Підготувати опис команди проекту.

– Визначити власну роль у команді проекту, написавши мотиваційний лист «Чому моя роль важлива у команді».

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ОРГАНІЗАЦІЇ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ ЗА ОСВІТНІМ КЛМПОНОМТОМ ТЕХНОЛОГІЯ ДИЗАЙН-МИСЛЕННЯ

Самостійна робота є обов'язковим компонентом освітнього процесу, оскільки вона забезпечує закріплення отримуваних на лекційних заняттях знань шляхом придбання навичок осмислення і розширення їх змісту, навичок вирішення актуальних проблем формування загальнокультурних і професійних компетенцій, науково-дослідної діяльності.

Блок самостійної роботи **ОК „ТЕХНОЛОГІЯ ДИЗАЙН-МИСЛЕННЯ”** побудовано у відповідності до етапів соціального проектування та дизайн-мислення.

Кожна тема самостійної роботи відповідає певному етапу роботи над проектом.

Основними формами самостійної роботи за ОК „ТЕХНОЛОГІЯ ДИЗАЙН-МИСЛЕННЯ” є такі:

- **ПСИХОЛОГІЧНІ ЗАВДАННЯ ТА ІГРИ.**

Мета: формування навичок командної роботи, умінь взаємодіяти у групі, домовлятися та виробляти спільні рішення на користь команди.

- **ЗАПОВНЕННЯ ТАЛИЦЬ, РОЗРОБКА СХЕМ** за змістом теоретичного та практичного матеріалу.

Мета: узагальнення, аналіз, творча переробка інформаційного матеріалу.

- **РОЗРОБКА ПИТАНЬ** за змістом теоретичного матеріалу.

Мета: аналіз, узагальнення текстового матеріалу; встановлення причинно-наслідкових зв'язків між фактами у тексті.

- **РОЗРОБКА ТЕСТОВИХ ЗАВДАНЬ.**

Мета: узагальнення та систематизація теоретичного матеріалу.

- **НАПИСАННЯ ЕССЕ ЗА ВИЗНАЧЕНОЮ ТЕМОЮ.**

Мета: викладення самостійного бачення студентом проблеми, питання, теми на підставі опрацьованого матеріалу та аргументів.

- **СКЛАДАННЯ ТЕМАТИЧНОГО КОНСПЕКТУ.**

Мета: вироблення умінь і навичок грамотного викладу теорії і практичних питань у письмовій формі у вигляді конспекту.

- **РОЗРОБКА, ПЛАНУВАННЯ, РЕАІЗАЦІЯ СОЦІАЛЬНОГО ПРОЄКТУ.**

Мета: формування навичок командної роботи, виконувати функціональні зобов'язання певної командної ролі;

навичок обирати проблему та мету проекту, планування проектної діяльності і умінь визначати його мету;

уміння генерувати власні ідеї;

уміння презентувати власний проект широкому загалу;

оцінювати результати власної проектної діяльності;

уміння приймати спільні рішення в інтерактивному спілкуванні;

уміння долати конфлікти, які можуть виникати у процесі командної роботи.

Теми для самостійної роботи за курсом

№	Теми для самостійної роботи	Форма контролю	Кількість годин	
			ДФН	ЗФН
1. ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПІДГОТОВЧИЙ ЕТАП				
Мета етапу: визначення проблеми проекту, доцільності його реалізації; усвідомлення значення результатів проекту для самого себе та для суспільства; організація ефективної команди				
1.1.	Принципи побудови ефективної команди. Проектна команда. Ролі у команді. Лідер команди.	<i>Розробка схеми за матеріалами, поданими у посиланні http://gameblog.woc.org.ua/grajak-instrument-teambuildingu/ Гра «Боротьба з катастрофами». Гра «Крізь скло» Творче завдання. Розробка емблеми, девізу та назви команди.</i>	5	5
1.2.	Методи аналізу та визначення проблеми. Створення портрету потенційного замовника. Метод «Але чому?». Метод Делфі. Метод «Фіш бон». Метод Патерн. Метод «дерево проблем»	<i>Таблиця «Методи аналізу та визначення проблем». Таблиця «Паспорт соціального проекту»</i>	5	5
1.3	Визначення цільової аудиторії. Створення портрету потенційного замовника. Визначення цільової аудиторії. Створення портрету потенційного замовника.	<i>Розробка тестових завдань з закритими питаннями, з можливістю вибірки відповідей (не менше 10). Таблиця «Фактори впливу на цільову аудиторію» Схематичний конспект «Алгоритм створення портрету потенційного клієнта.» Провести глибинне інтерв'ю з представниками цільової аудиторії. . Розробіть карту-схему портрета цільової аудиторії.</i>	5	5
1.4.	Планування проекту. Логіко-системний підхід у реалізації проекту Алгоритм соціального проекту: -Визначення етапів прокту, -Механізм реалізації проекту	<i>Тематичний конспект «Логіко-системний підхід у реалізації проекту». Таблиця «Логіко-системний підхід у реалізації проекту» (зміст має відповідати ходу вашого проекту). За матеріалами питання «Алгоритм соціального</i>	5	5

		проєкту» розробити питання для самоперевірки. Таблиця «Механізм реалізації проєкту» (зміст має відповідати змісту вашого проєкту)		
2. КОНСТРУКТИВНО-ТВОРЧИЙ ЕТАП.				
Мета: організація колективної творчої діяльності; набуття практичного досвіду у застосуванні методів колективної роботи над проєктом та у процесі генерації ідей; виготовлення прототипу та його апробація.				
2.1	Етап генерації ідей. Сутність етапу генерації ідей дизайн-мислення. Методи етапу генерації ідей дизайн-мислення: метод асоціацій; методика Філа; морфологічний аналіз; непрямі стратегії Брайна Іно та Пітера Шмідта	<i>Написання есе «Чи можливе дизайн-мислення без етапу генерації ідей?».</i> <i>Розробіть алгоритм використання методів генерації ідей відповідно до вашого проєкту.</i> <i>Апробуйте запропонований алгоритм на практиці.</i> <i>Створення карти ідей (інтелект-карти)</i>	5	5
2.2	Етап прототипування. Розробка прототипу. Його апробація.	<i>Творча робота у мікро-група.</i> <i>Розробка прототипу.</i> <i>Первинна апробація.</i> <i>Зворотній зв'язок з клієнтом.</i> <i>Визначення недоліків.</i> <i>Друга апробація вибору.</i> <i>Зворотній зв'язок з клієнтом.</i>	5	5
	Етап презентації готового продукту.	<i>Підготуйте презентацію вашого проєкту для користувача.</i> <i>-Складіть цікаву історію про користування вашим виробом у стилі фентезі.</i>	5	5
	Загальна кількість годин		72	72

ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПІДГОТОВЧИЙ ЕТАП

Мета етапу: визначення проблеми проєкту, доцільності його реалізації; усвідомлення значення результатів проєкту для самого себе та для суспільства; організація ефективної команди

1.1. Принципи побудови ефективної команди.

Теоретична частина:

1. Опрацювати матеріал за поданим посиланням: <http://gameblog.woc.org.ua/grajak-instrument-teambuildingu/>

Питання теоретичної частини самостійної роботи слід подати у такому вигляді:

-відповідь подати у вигляді творчої схеми

Практична частина:

1. Продовжуйте працювати вашою командою.

2. Виконайте наступні завдання:

а. Завдання «Боротьба з катастрофами».

Мета: формування навичок командної роботи та умінь взаємодіяти у групі.

Хід виконання: Уявіть, що ваша група потрапила у авіакатастрофу. І ви опинилися на безлюдному острові після аварії вашого корабля. Вашій команді слід скласти стратегічний план ВИЖИВАННЯ та список від 1-15 предметів, яких вони потребують, та які вони можуть виготовити, знайти чи врятувати з уламків.

Увага! Усі члени команди повинні узгодити необхідні поставки та план виживання. Надайте 15-20 хвилин для виконання завдання.

Звіт з виконання надати у вигляді: фото-звіту про роботу, стратегічного плану, який ілюструватиме ваш шлях виживання на острові та списку предметів.

б. Завдання «Крізь скло».

Мета: формування взаєморозуміння партнерів зі спілкування на невербальному рівні.

Хід виконання: Для виконання завдання слід організувати відео-конференцію. Один з учасників загадує певний текст, записуючи його на папері, але передає його немовби крізь скло, тобто за допомогою міміки та жестів. Решта гравців розповідають про те, що вони зрозуміли.

Ступінь збігання тексту, який було відтворено більшістю гравців, і тексту, записаного одним із учасників, свідчить про вміння встановлювати контакт.

Результати виконання завдання подати у вигляді: фотозвіту процесу та письмового звіту, який розкриватиме ваші власні враження від виконання завдання(чи складно було виконувати, чи була досягнута мета поставленого завдання і т.д.).

2. Придумайте назву своїй команді. Розробіть емблему та девіз команди.

1.2. Методи аналізу та визначення проблеми. Створення портрету потенційного замовника.

Методи аналізу та визначення проблеми

Теоретична часина.

1. Метод «Але чому?».
2. Метод Делфі
3. Метод «Фіш бон»
4. Метод Патерн
5. Метод «дерево проблем»

Питання теоретичної частини самостійної роботи слід подати у такому вигляді:

- підготувати теоретичні матеріали про кожний метод та подати їх у вигляді таблиці:

Назва методу	Характеристика методу	Етапи та особливості проведення
Метод «Але чому?»		

Практична частина:

- продовжувати працювати в обраній команді;
 - використовуючи методи аналізу та визначення проблеми, сформулювати проблему вашого проєкту та його мету.

- Результати презентувати у такому вигляді:

Паспорт проєкту

Назва проєкту

Учасники проєкту:

Місце реалізації проєкту:

	Змістовний блок паспорту проєкту	
	Анотація проєкту.	
	Тип проєкту	
	Цільові групи, на які розрахований проєкт	

	Визначення об'єкта і предмета проектування.	
	Мета проекту	
	Завдання проекту	
	Обґрунтування проекту: -нормативно-правове; - фінансове; -організаційне.	
	Система заходів в рамках проекту.	
	Терміни реалізації	
	Очікувані результати: - позитивні наслідки для суспільства (витікають з цілей та завдань проекту); - негативні наслідки і превентивні заходи щодо їх недопущення (ризика).	

1.3. Визначення цільової аудиторії. Створення портрету потенційного замовника.

Теоретична частина:

1. Цільова аудиторія. Основні ознаки.
2. Фактори, які впливають на цільову аудиторію.
3. Алгоритм створення портрету потенційного клієнта.

Питання теоретичної частини самостійної роботи слід подати у такому вигляді:

- До першого питання створіть перевіірочні питання (не менше 5 творчого спрямування)

- До другого складіть таблицю:

Фактор	Його вплив на цільову аудиторію
-	-

- До третього питання складіть стислий конспект (об'ємом А4)

Практична частина:

- продовжуйте працювати проектною групою.
- Проведіть глибинне інтерв'ю
- підготуйте опис цільової аудиторії, використовуючи таблиці та схеми у додатках.

Таблиці слід заповнювати на матеріалах глибинного інтерв'ю.

Література та інтернет матеріали:

1. <http://vavi.od.ua/news/portret/uk/auditoria-portret-cilovoi-auditorii-ak-sklasti-portret-cilovoi-auditorii-vivcenna-prikladiv.html>

1.4. Планування проекту. Алгоритм соціального проекту.

Теоретична частина:

1. Логіко-системний підхід у реалізації проекту.
2. Алгоритм соціального проекту:

- Визначення етапів проекту,
- Механізм реалізації проекту

Питання теоретичної частини самостійної роботи слід подати у такому вигляді:

- Підготувати теоретичний конспект до питання один.
- до питання до питання два складіть питання перевіірочного характеру.

Практична частина:

- продовжуйте працювати у проектній групі.
- Заповніть таблицю «Логіко-системний підхід» відповідно до вашого проекту.

Заповніть таблицю «Логіко-системний підхід» відповідно до вашого проекту.

Логіка здійснення проєкту	Показники успішності проєкту	Джерела та заособи перевірки	Чинники, які можуть впливати на здійснення проєкту

Заповніть таблицю «Механізм реалізації проєкту»

Етапи проєкту	Планування видів діяльності відповідно до проєкту та його цілей та завдань.
Перший етап	
Другий етап	
Третій етап	

КОНСТРУКТИВНО-ТВОРЧИЙ ЕТАП

Мета: організація колективної творчої діяльності; набуття практичного досвіду у застосуванні методів колективної роботи над проєктом та у процесі генерації ідей; виготовлення прототипу та його апробація.

2.1. Етап генерації ідей.

Теоретична частина:

1. Сутність етапу генерації ідей дизайн-мислення.

2. Методи етапу генерації ідей дизайн-мислення.

-метод асоціацій;

- Методика Філа;

- Метод морфологічний аналіз;

- Непрямі стратегії Брайна Іно та Пітера Шмідта

Питання теоретичної частини самостійної роботи слід подати у такому вигляді:

- Підготуйте повідомлення на тему: «Чи можливе дизайн-мислення без етапу генерації ідей?»

- Підготуйте 3-5 методів генерації ідей, які, на вашу думку, найбільш ефективні для вашого проєкту. Розробіть послідовність їх використання. Обґрунтуйте цю послідовність.

Практична частина самостійної роботи:

- Обрані методи генерації ідей апробуйте відповідно до власного проєкту.

- Генеровані ідеї систематизуйте та створіть карту ідей (інтелект-карту)

2.2. Етап прототипування

Практична частина самостійної роботи.

- Розробіть спочатку прототип, обговоріть його з користувачами, визначте недоліки, скорегуйте їх.

- Підготуйте нову модель вашого прототипу.

2.3. Етап презентації продукту.

- Підготуйте презентацію вашого проєкту для користувача.

- Складіть цікаву історію про користування вашим виробом у стилі фентезі.

Рекомендована література

Базові джерела

1. **Альтшуллер Г. С.** Найти идею: введение в ТРИЗ-теорию решения изобретательских задач. Москва.: Альпина паблишерз: Stins Coman, 2010. 401 с.

2. **Буркус Д.** Муза не придет : правда и мифы о том, как рождаются гениальные идеи: перевод с английского. Москва: Альпина Паблишер. 2015. 206 с.

3. **Грабовецкий Б. Є.** Основи економічного прогнозування: навчальний посібник. Вінниця: ВФ ТАНГ. 2000. 66 с.
4. **Гріффітс К.** Посібник із креативного мислення. Харків: Фабула, 2020. 288 с.
5. **Джадкинск Р.** Искусство креативного мышления. Москва: ЛитРес, 2015. 150 с.
6. **Ильин Е. П.** Психология делового общения. Санкт-Петербург: Питер Пресс. 2017. 270с.
7. **Кемпкенс О.** Дизайн-мышление. Все инструменты в одной книге. Москва: Бомбора, 2019. 224 с.
8. **Леви М.** Гениальность на заказ : легкий способ поиска нестандартных решений и идей. Москва: Манн, Иванов и Фербер. 2013. 211 с.
9. **Леврик М.** Дизайн-мышление. От инсайта к новым продуктам и рынкам. Санкт-Петербург: Питер, 2020. 320 с.
10. **Лемберг Б.** Креативное решение проблем. Как развить творческое мышление. Санкт-Петербург:Вектор,2014. 183 с.
11. **Лидтка Ж.** Думай как дизайнер. Дизайн-мышление для менеджеров. Москва: Манн, Иванов и Фербер, 2014. 240 с.
12. **Лозниця В. С.** Психологія і педагогіка: основні положення: навчальний посібник. Київ: ЕксОб. 2009. 303 с.
13. **Маслоу А.** Психология бытия. Москва: Ваклер. 1997. 300 с..
14. **Тим Браун** Дизайн-мышление в бизнесе. От разработки новых продуктов до проектирования бизнес-моделей. Москва: Манн, Иванов и Фербер, 2019. 256 с.
15. **Томич М.** Придумай. Сделай. Сломай. Повтори. Настольная книга приемов и инструментов дизайн-мышления. Москва: Манн, Иванов И Фербер, 2019. 204 с.
16. **Тян Р. Б.,** Холод Б. І., Ткаченко В. А. Управління проектами: підручник. Київ: Центр навчальної літератури, 2003. 224 с.
17. **Шимукович П. Н.** Триз-противоречия в инновационных решения: PNметод. Москва: ЛИБРОКОМ, 2014. 214 с.
18. **Эдвард де Боно.** Шесть шляп мышления. Санкт-Петербург, 2013. 34 с.

Допоміжні

1. **Безпалько О. В.** Соціальне проектування: навчальний посібник. Київ: Київський ун-т ім. Б. Грінченка, Ін-т психології та соц. педагогіки. 2010. 127 с. URL: <http://www.twirpx.com/file/1338287>.
2. **Бойченко В. В.** Особливості формування педагогічного мислення майбутніх учителів: методологія дизайн-мислення. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова*. Київ. 2017. Вип. 29(39). С. 88-92.
3. **Грабчак О. В.** Засоби соціального проектування як один з напрямів формування потреби у професійній самореалізації студентів. *Збірник наукових праць Хмельницького інституту соціальних технологій Університету "Україна"*. 2013. № 2. С. 55-58. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Znpkhist_2013_2_12.
4. **Гудзовский С. И.** Социальное проектирование: учебно-методическое пособие. Самара: Самарский муниципальный институт управления 2003. 25 с. URL: <http://www.twirpx.com/file/402517>.
5. **Зубкова О.** Дизайн-мислення в освіті URL: <https://vseosvita.ua/library/dizajn-mislenna-v-osviti-4703.html>.
6. **Кейси** Бізнес Трансформації [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://braintuition.space/case/>.
7. **Окунєва О. В.** Концепція внутрішнього маркетингу в теорії маркетингу. Економічний вісник Національного технічного університету України "Київський політехнічний інститут". 2014. № 11. С. 414-422.
8. **Подковырева В. Н.** Основи педагогического дизайна URL: <https://docplayer.ru/32353020-Osnovy-pedagogicheskogo-dizayna.html>.

9. **Полтенко Є.** Партисипативний дизайн або «спільнотворення». URL: <https://ldn.org.ua/useful-material/partysypatyvnyj-dyzajn-abo-spilnotvorennya>.
10. **Рогов Е.** Настольная книга практичного психолога. [Електронний ресурс] / Е. .И. Рогов. – 1999. – Режим доступу до ресурсу: http://ininv.vntu.edu.ua/ukr/index.php?option=com_content&view=article&id=785:tekst-diahnostyka-tvorchoho-potentsialu-ta-kreatyvnosti-z-kliuchem&catid=41&Itemid=967.
11. **Чирва О. Ч.** Педагогічний дизайн як стратегія становлення проектної культури дизайнера/ Вісник ХДАДМ: Дизайн і дизайн-освіта. 2013. №3. С. 51–53.

ЗАВДАННЯ ДЛЯ ПОТОЧНОГО І ПІДСУМКОВОГО КОНТРОЛЮ

Орієнтовні тестові завдання

1. Оберіть, з нище наведених висловів ті, які окреслюють принципи людино-орієнтованого дизайну.

- a. дизайн заснований на явному розумінні користувачів, задач та оточуючої середи;
- b. -дизайн ґрунтується на досвіді користувача з різних галузей;
- c. -користувачі залучені до процесу проектування та розробки;
- d. Команда людино орієнтованого дизайну складається лише з тих спеціалістів, які працюють у сфері виробництва;
- e. Процес людино орієнтованого дизайну побудований за принципом ланцюжка;
- f. людино зорієнтований дизайн постійно оновлює виробу орієнтуючись на оцінки користувача;
- g. Робота команди людино орієнтованого дизайну підпорядкована запитам керівництва проекту;
- h. -процес людино зорієнтованого дизайну циклічний.

2. Серед запропонованих цінностей, оберіть ті, які визначив Д. Норман для ситеми людино зорієнтованого дизайну.

- a. головне у виробі велика кількість фкнцій;
- b. емпатія;
- c. творча впевненість;
- d. навчання на помилках;
- e. інтерація;
- f. віра в процес;
- g. оптимізм та песимізм;
- h. невизначеність;
- i. віра в хорошого керівника проекту.

3. Оберіть визначення емпатії.

- a. це емоційна реакція на скаргу іншої людини, співчутливе ставлення до її переживань;
- b. вміння психологічно поставити себе на місце людини, розпізнати і назвати її почуття.

4. Встановіть відповідність між поняттям та ого значенням.

Стратегія, спрямована на те, щоб проектування і компоненти будь-якого середовища, виробів, комунікацій, інформаційних технологій чи послуг були однаково доступні чи зрозумілі всім та відповідали вимогам спільного користування.	Універсальний дизайн Інклюзивний дизайн Спеціальний дизайн
Стратегія спрямована не те, щоб проектування і компоненти будь-якого середовища, виробів, комунікацій, інформаційних технологій чи послуг були доступні чи зрозумілі всім людям з певними потребами	Універсальний дизайн Інклюзивний дизайн Спеціальний дизайн

5. Оберіть правильне визначення дефініції "дизайн-мислення". Дизайн-мислення – це...

- a. нестандартний тип мислення;
- b. творча технологія інновацій;
- c. стиль мисленнєвої діяльності, який спрямовує мислення людини до знаходження найбільш оптимальних та комфортних шляхів вирішення професійних та особистісних задач.

6. Встановіть відповідність між поняттям та ого значенням.

Це тип мислення, який зосереджується на придумуванні єдиної, усталеної відповіді на проблему	Конвергентне Логічне дивергентне
Мислення, пов'язане з розв'язанням задач, що мають багато нестандартних оригінальних рішень	Конвергентне Логічне дивергентне

7. На якому етапі дизайн-мислення слід використовувати метод "Новачок"

- a. на етапі прототипування;
- b. на етапі емпатії;
- c. на етапі генерування ідей;

8. Визначте мету методу "шлях користувача".

- a. допомагає в аналізі та синтезі інформації про користувача і розв'язуваної проблеми і знаходження взаємозв'язків між предметами і людьми;
- b. метод дозволяє синтезувати спостереження в єдиний портрет;
- c. метод допомагає краще зрозуміти користувача, вивчити його досвід проходження через ту чи іншу ситуацію, побачити весь процес життя героя і виявити інсайти.

9. Оберіть правильне визначення поняття «педагогічний дизайн - це....»

- a. технологія використання дизайн-методів у навчанні;
- b. приведення в систему використання знань (принципів) про ефективну навчальну діяльність (учіння і навчання) в процесі проектування, розробки, оцінки і використання навчальних матеріалів;
- c. технологія використання мультимедійних засобів у структурі різних форм навчання.

10. Оберіть вірне визначення поняття «мультимедійне заняття - це ...»

- a. заняття з використанням презентації;
- b. заняття з використанням мультимедійних технологій у його структурі;
- c. заняття на певних етапах якого використовувались мультимедійні засоби.

11. Оберіть вірне визначення поняття "продаж - "

- a. процес (подія, угода) і сам факт обміну предмета маркетингу на його грошовий еквівалент;
- b. обмін.

12. Оберіть вірний перелік етапів активних продажів.

- a. спілкування, формування потреби, презентація, відповідна реакція, продаж;
- b. Збір інформації, перше спілкування, формування потреби, презентація відповідна реакція, продаж;
- c. спілкування, презентація, продаж.

13. Встановіть відповідність між поняттям та ого значенням.

У структурі креативності виокремлюють такі основні компоненти - когнітивний, особистісний. Встановіть відповідність між показники та компонентами креативності.

Сила характеру, наполегливість, сміливість, незалежність думок, упевненість у собі; гнучкість мислення, експериментальне ставлення до життєвих проблем, здатність сміливо вибирати вартісну мету й зробити її головним вектором своєї діяльності, здатність бачити проблеми, розв'язання яких є необхідним і достатнім для досягнення мети, відсутність стереотипів і догм, терпимість до невизначеності, високий ступінь критичності, високі особистісні стандарти, некомфортність оцінок і суджень, комунікативність, дитяча сприйнятливості і відкритість новому й незвичайному	Поведінковий Особистісний Когнітивний
--	---

Чутливість до проблем; почуття недостатності своїх знань; чутливість до відсутніх елементів і дисгармонії; усвідомлення проблеми, пошук розв'язку; здогади, пов'язані з тим, чого не вистачає для розв'язання; формулювання гіпотез, їх перевірка, модифікація, а також повідомлення результатів.	Поведінковий Особистісний Когнітивний
---	---

14. Сукупність психолого-педагогічних установок, що визначають спеціальний набір і компонування форм, методів, способів, прийомів навчання, виховних засобів; вона є організаційно-методичний інструментарій педагогічного процесу.

- a. технологія;
- b. етапність;
- c. проєкт.

15. Про який принцип йде мова?

Під впливом зовнішніх і внутрішніх факторів виникають, загострюються і вирішуються протиріччя. Проблема важка тому, що існує система суперечностей прихованих або явних. Системи еволюціонують, долаючи протиріччя на основі об'єктивних законів, закономірностей, явищ і ефектів.

- a. багаторівневості;
- b. принцип суперечностей;
- c. принцип конкретності.

Питання для підготовки до заліку з курсу

1. Охарактеризуйте поняття людино центрованого дизайну. На яких принципах базується людино центрований дизайн.
2. Розкрийте сутність поняття «емпатія» та її значення для людино центрованого дизайну.
3. Схарактеризуйте креативне мислення, як психологічну категорію.
4. Опишіть структуру та зміст технології розвитку креативного мислення.
5. Охарактеризуйте технологію розв'язання винахідницьких завдань.
6. Технологія дизайн-мислення: сутність та структура.
7. Конвергентне та дивергентне мислення як основа дизайн-мислення.
8. Охарактеризуйте дизайн-мислення як циклічний процес.
9. Визначте етапи дизайн-мислення. Коротко поясність, що відбувається на кожному з них.
10. Які методи застосовують на етапі емпатії? Доведіть їх доцільність.
11. Які методи використовують на етапі фокусування? Доведіть їх доцільність
12. Які методи є доцільними на етапі генерації ідей? Охарактеризуйте один з них.
13. В чому полягає сутність методу «прототип для користувача»? На якому з етапів дизайн-мислення він застосовується?
14. Охарактеризуйте поняття «креативне середовище».
15. З'ясуйте сутність поняття «педагогічний дизайн».
16. Визначте особливості впровадження мультимедійного уроку на засадах педагогічного дизайну.
17. Поняття « продаж». Різниця між поняттями «продаж» та «покупка»
18. Освітня послуга. Принципи продажу освітніх послуг.
19. Технології активних продажів.
20. Проєктна команда. Завдання менеджера проєктної команди.

ГЛОСАРІЙ

Активні продажі – це процес передачі товару або послуг в обмін на гроші від продавця до покупця. У цьому разі продавець займає активну позицію і керує усіма етапами процесу

Аналітичне мислення (аналитика др.-греч. *ἀναλυτικά*, букв. — «мистецтво аналізу»)- це здатність людини проаналізувати конкретну ситуацію, зіставити факти і зробити висновки на основі отриманих даних. При аналітичному способі мислення людина

розкладає інформацію на складові, структурує дані і з'ясовує їх співвідношення між собою. Такий підхід дозволяє приймати краще серед усіх можливих рішень.

Дивергентне мислення (від лат. *diverto* — відхиляюсь) — це мислення, що йде в різних напрямках, яке передбачає множинну рівною мірою правильних варіантів розв'язання задачі. Цей тип мислення ґрунтується на інтуїції. Головним його критерієм є оригінальність, психологічним механізмом - асоціацій, емоційні чинники.

Дизайн (від англ. *design* — проектувати, креслити, задумувати, а також проєкт, план, малюнок) – вид діяльності, пов'язаний з проектуванням предметного світу.

Дизайн-мислення (англ. *design thinking*) — методологія рішення інженерних, бізнес, та інших задач, які заснована на творчому, а не на аналітичному підході. Головною особливістю дизайн-мислення, на відміну від аналітичного мислення, є не критичний аналіз, а творчий процес, в якому деколи найнесподіваніші ідеї ведуть до кращого вирішення проблеми.

Ексклюзія (соціальне виключення) – це процес, коли люди мають певні обмеження та бар'єри в доступі до певних ресурсів або соціально-значимих благ в усіх сферах життя, що призводить до розриву соціальних зв'язків із суспільством та громадянами своєї країни, що унеможлиблює користування усіма своїми особистісними правами як людини, так і громадянина.

- емоційна. Здатність людини переносити на себе і відчувати емоції співрозмовника. Емоційна емпатія допомагає встановлювати довірливі контакти та послабити напруження;

Емпатія (від. англ. *empathy* від (грец. *Patho* - співпереживання) — розуміння відносин, почуттів, психічних станів іншої особи в формі співпереживання. Види емпатії:

Ідея (від дав.-греч. *ἰδέα* «вид, форма; прообраз») – уявний прообраз якої-небудь дії, предмета, явища, принципу, що виділяє його основні, головні і суттєві риси

Інклюзивне суспільство – це «суспільство для всіх», у якому кожний індивід, кожний, хто має права й обов'язки, повинен відігравати активну роль.

Інклюзія (від англ. *inclusion* — включення, залучення) — процес збільшення ступеня участі всіх громадян у соціумі. Інклюзія в широкому соціально-філософському сенсі розуміється як форма буття, спільного життя звичайних людей і людей з інвалідністю, за чи проти якої виступає суспільство та його підсистеми (у тому числі інститути освіти), і щодо якої і ті, й інші члени суспільства мають право вільного вибору. Інклюзія — це процес реального включення осіб з інвалідністю в активне суспільне життя і однаковою мірою необхідна для всіх членів суспільства.

Інтеграція — 1) як ексклюзія – вибірна селекція в сфері освіти, культури, держслужби, а також її негативні форми: клановість, кумівство, корупція, злочинні організації, які здійснюються шляхом виключення чужинців, ознаки ксенофобії, націоналізму в політиці, а також елітарні шари суспільства (істеблішмент); 2) як інклюзія – це процеси координації, єднання різнорідних рухів, спілок, спільнот, соціальних угруповань для реалізації суспільно значущих цілей або цінностей, а також здійснення інтегруючої ролі державних інституцій на основі як позитивних цілей (релігія, ідеологія, національні традиції), так і власних інтересах посилення влади.

- когнітивна. Нею володіють люди з високим інтелектом, який дозволяє сприймати, розуміти та аналізувати емоції оточуючих.

Конвергентне мислення (конвергенція від лат. *convergo* «сближення») — це мислення, яке прагне до досягнення одного-єдиного правильного результату. Воно ґрунтується на знаннях. Критерії істинності даного мислення задані іззовні. Основним механізмом цього типу мислення є логічні операції (аналіз, синтез).

Креативне мислення – це нестандартний, оригінальний тип мислення, здатний привести до несподіваних рішень чи нових відкриттів.

Креативне середовище - це забезпечення сприятливих умов для створення унікальних продуктів, проектів і практик, а також відповідної інфраструктури креативної економіки.

Креативність (лат. creatio – створення) – здатність породжувати незвичайні ідеї, відхилятися від традиційних схем мислення, швидко вирішувати проблемні ситуації; творча спрямованість, генетично властива усім, здатність породжувати незвичні ідеї, відхилятися від традиційних схем мислення, швидко вирішувати проблемні ситуації.

Людино центрований дизайн (Human Centered Design) – підхід до розробки різноманітних продуктів та систем, у якому на першому місці стоїть користувач з його цілями, задачами, обмеженнями та контекстом роботи.

Мислення – це процес перетворення фактів, інформації, емоцій тощо на цілісне й упорядковане знання. Мислення є фундаментальною властивістю людини, і через цю фундаментальність йому важко дати означення, спираючись на простіші поняття.

Мультимедійний урок – це форма організації спільної діяльності вчителя й учнів, результативність якої досягається застосуванням декількох мультимедійних технологій в їх доцільному поєднанні на всіх етапах.

Освітня послуга – це сукупність корисних властивостей, які повинні задовольнити пов'язані з одержанням кваліфікації потреби споживачів. Освітні послуги задовольняють особистісні (кінцевий споживач), колективні (підприємства-роботодавці) та суспільні (держава, суспільство) потреби.

Партисипативний дизайн (спільне творення) – це підхід до дизайну (проектування), який залучає цільові аудиторії (користувачів очікуваного продукту або результату) до основних процесів проектування.

Педагогічний дизайн - це зведене в систему використання знань (принципів) про ефективну навчальну роботу (учіння і навчання) в процесі проектування, розробки, оцінки і використання навчальних матеріалів.

Покупка - те, що куплено; куплена річ.

- предикативна емпатія. Вона допомагає передбачати реакції людини у визначених ситуаціях. Людина, яка здатна на такі емоційні співпереживання, легко вибудовує стратегії з управління талантами;

Прийняття рішень - це пошук, накопичення, обробка і перетворення інформації за допомогою певних правил і дій.

Принцип (лат. principium — початок, основа) — це твердження, яке сприймається як головне, важливе, суттєве, неодмінне або, принаймні, бажане. У науці принципами називають загальні положення, яким повинні задовольняти наукові припущення, гіпотези або теорії, наприклад, принцип причинності, принцип еквівалентності, принцип відповідності, принцип невизначеності тощо.

Продаж (від англ. sale, selling – процес, подія) – процес (подія, угода) і сам факт обміну предмету маркетингу на його грошовий еквівалент.

Продаж, як процес (менеджмент) - узгодження умов обміну товару на його грошовий еквівалент в якому беруть участь продавець і покупець, зацікавлені в угоді з продажу.

Продаж, як результат - матеріальний актив у вигляді предмета маркетингу або грошей, отриманих в результаті обміну, вчиненого між продавцем і покупцем.

Проект (застаріле написання — проект; лат. projectus, «кинутий вперед», «випнутий», «що стирчить») – концепція, задум щодо створення індивідуального стилю простору або виробу з урахуванням особливостей їх функціонального призначення.

Проектна команда - це певна чисельність людей, які працюють разом для досягнення спільної мети. Вони безпосередньо працюють над здійсненням проекту і підпорядковані керівникові (менеджеру) проекту.

Прототип – початковий зразок, прообраз, переважно; первісне обличчя як джерело для створення літературного образу, героя.

Прототипування - швидка «чорнова» реалізація базової функціональності майбутнього продукту / виробу, для аналізу роботи системи в цілому. На етапі прототипування малими зусиллями апробується праця системи. Під час прототипування видно більш детальна картина пристрою системи.

Рентабельність продукції — економічна категорія, що характеризує ефективність реалізації продукції (товарів, робіт та послуг). Визначається як відношення чистого прибутку від реалізації до собівартості продукції

Ринок освітніх послуг - сфера обігу або система економічних відносин з приводу купівлі-продажу освітніх послуг.

Сегрегація (лат. *segregatio* — відділення) — різновид дискримінації, який полягає у фактичному чи юридичному відокремленні в межах одного суспільства тих суспільних груп, які вирізняються за расовими, гендерними, соціальними, релігійними, мовними чи іншими ознаками, та в подальшому законодавчому обмеженні їхніх прав.

Теорія розв'язання винахідницьких задач (ТРВЗ) – це методика творчості в галузі винахідництва розроблена Генріхом Альтшулером. Автор методики формалізував процес винахідництва й представив його у вигляді алгоритму. Згідно з Альтшулером, винахідництво полягає в усуненні протиріч всередині технічної системи. В рамках ТРІЗ було розроблено низку технік і понять для класифікації винахідницьких задач та їх розв'язання, таких як: матриця протиріч, алгоритм вирішення винахідницьких задач, закони розвитку технічних систем та інші.

Тестування (від англ. *test* «дослідження, перевірка») – це дослідне визначення кількісних і якісних властивостей предмета випробувань як результату впливу на нього, при його функціонуванні, при моделюванні предмета і впливів

Універсальний дизайн– стратегія, спрямована на те, щоб проектування і компоненти будь-якого середовища, виробів, комунікацій, інформаційних технологій чи послуг були однаково доступні чи зрозумілі всім та відповідали вимогам спільного користування.

Фокусування (наводка на різкість) – етап дизайн-мислення, на якому потрібно систематизувати інформацію, отриману на етапі емпатії.

Moodle (акронім від *Modular Object-Oriented Dynamic Learning Environment* — модульне об'єктно-орієнтоване динамічне навчальне середовище) — навчальна платформа призначена для об'єднання педагогів, адміністраторів і учнів (студентів) в одну надійну, безпечну та інтегровану систему для створення персоналізованого навчального середовища.

АНОТОВАНА ВЕБЛОГРАФІЯ

Что такое дизайн-мышление и как оно меняет реальность [видеозапись] .	https://www.youtube.com/watch?v=nuteXYI8T1Y
<i>Barry Katz – Один из первых экспертов в IDEO, профессор индустриального интерактивного дизайна в California College of the Arts (San Francisco), и профессор-консультант в Группе Дизайна, факультета Механической инженерии в Stanford. А также автор 6 книг о дизайне. В интервью обсуждается проблема роли дизайнеров в образовательных проектах, почему дизайн имеет большую долю в успехе лидирующих сегодня компаний и как это направление изменилось за прошедшие 2 столетия. Обсуждаю дизайн-мышления в Украине вместе с Максимом Илюхиным и Александром Акименко в d.room в Kooperativ.</i>	
Вступ до дизайн-мислення [відеозапис]/ лектор Дж. Лідтка.	https://www.youtube.com/watch?v=pZL5Qgrnm6g
<i>Відео-лекція до онлайн-курсу "Дизайн-мислення для інновацій" на платформі Prometheus. Ця лекція розкриває основи дизайн-мислення, його структурні компоненти.</i>	
Оливер Кемпекс. Дизайн-мышление. Все инструменты в одной книге. Москва; Лит.рес., 2019, 216 с.	https://flibusta.su/book/16828-dizayn-myishlenie-vse-instrumentyi-v-odnoy-knige/

<i>Автор у своїй книзі пропонує великий набір інструментів для роботи з технологією дизайн-мислення. Методи у посібнику розташовані у відповідності до етапності дизайн-мислення.</i>	
Горбатюк Р.М. Дидактичний дизайн у професійній освіті	https://dspace.vspu.edu.ua/handle/123456789/5534
<i>У статті розглядаються особливості використання дидактичного дизайну в професійній освіті і його вплив на змістову компоненту підготовки фахівців. Відзначено важливість цієї технології для проектування дидактичного забезпечення. Методи і засоби дизайну дозволяють спроектувати навчальне середовище, яке забезпечує розвиток проектно-орієнтованого мислення майбутніх фахівців. Представлено алгоритм поетапного проектування навчальної дисципліни, який сформовано згідно принципів дидактичного дизайну і розкрито суть основних етапів його формування.</i>	
Гарбузова Г. В., Мельников И. В.. Педагогический дизайн и эффективность учебных интернет – курсов.	https://vestnik.astu.org/temp/e1684fb71e6987f7a1ff54847cb60251.pdf
<i>В статье анализируется понятие педагогический дизайн , его роль в процессе разработки учебных дисциплин для студентов.</i>	
Наход С.А. Педагогічний дизайн як засіб підвищення мотивації студентів у процесі e-learning. Вісник Університету імені Альфреда Нобеля. Серія "Педагогічні науки". 2020. № 2 (20). С. 311-319.	https://journals.indexcopernicus.com/search/article?articleId=2887712
<i>У статті розглядається проблема використання педагогічного дизайну як засобу підвищення мотивації студентів у процесі e-learning. Встановлено, що e-learning дозволяє задовольнити індивідуальні потреби кожної людини у навчанні і вирішити проблеми традиційної освіти, пов'язані із слабкою мотивацією пізнавальної діяльності студентів. Дано визначення поняття «педагогічний дизайн» як цілісного підходу до організації навчально-пізнавальної діяльності студентів на основі побудови освітнього процесу як єдиної системи, орієнтуючись на цілі навчання, дидактичний матеріал, інформацію та інструменти, доступні для передавання знань у відкритому інформаційно-освітньому середовищі.</i>	
Безпалко О.В. Соціальне проектування: навчальний посібник. Київ: Київський університет імені Бориса Грінченка. 2010. с. 127.	https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/2615/1/O_Bezpalko_SP_IL_KUBG.pdf
<i>У навчальному посібнику розкрито теоретичні та практичні підходи організації соціально-педагогічного проектування. Розглянуті питання щодо теоретичних основ соціального та педагогічного проектування, основ текстового опису проекту, методів колективної роботи над проектом, визначено поняття соціальної діагностики, соціального прогнозування та соціальної експертизи як факторів та методів оцінки соціально-педагогічного проекту, а також показано особливості реалізації проекту як заключного етапу проектної діяльності.</i>	
Семез А.А. Соціально-педагогічне проектування: Навчально-методичний посібник для студентів вищих педагогічних навчальних закладів спеціальності 6.010106 Соціальна педагогіка. — Кіровоград: РВВ КДПУ ім. В.Винниченка, 2012. — 132 с.	https://pedagogy.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2018/02/Semez.pdf
<i>У навчальному посібнику розкрито теоретичні та практичні підходи організації соціально-педагогічного проектування. Розглянуті питання щодо теоретичних основ соціального та педагогічного проектування, основ текстового опису проекту, методів колективної роботи над проектом, визначено поняття соціальної діагностики, соціального прогнозування та соціальної експертизи як факторів та методів оцінки соціально-педагогічного проекту, а також показано особливості реалізації проекту як заключного етапу проектної діяльності.</i>	

Саппа Г.-М.М Командоутворення в організаційному управлінні: Основні моделі команд.

http://repository.kpi.kharkov.ua/bitstream/KhPI-Press/46462/1/MicroCAD_2016_Sappa_Komandoutvorennia.pdf

Автор статті аналізує поняття «командоутворення», визначає провідні його характеристики, визначає основні моделі команд.

**Формування критичного
мислення сучасного фахівця**

**СИЛАБУС
ОСВІТНЬОГО КОМПОНЕНТА
«ФОРМУВАННЯ КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ СУЧАСНОГО ФАХІВЦЯ»**

Назва курсу	Формування критичного мислення сучасного фахівця
Мета й завдання курсу	<p><i>Мета курсу:</i> формування в майбутніх фахівців різного профілю вміння працювати з інформацією, як важливого складника професійної компетентності сучасного фахівця; системи знань щодо володіння критичним мисленням, яке є необхідним для будь-якого виду діяльності та для реалізації життєвих планів, професійної кар'єри в умовах тотальної інформатизації суспільства, надшвидкої зміни ринку праці, соціокультурних та технологічних викликів ХХІ ст.; створення умов для формування навичок критичного мислення.</p> <p><i>Завдання курсу:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • сприяти розумінню сутності та значущості критичного мислення у професійній діяльності сучасного фахівця; • розвивати навички критичного мислення через засвоєння теоретичних основ логічних операцій критичного мислення; • формувати вміння аргументувати та використовувати доводи у процесі роботи з інформацією; • формувати здатність до самоорганізації; • сприяти формуванню у студентів критичної картини світу; • сприяти практичному оволодінню методами критичного мислення; • сприяти набуттю майбутніми фахівцями досвіду співпраці та кооперації з іншими; • сприяти опануванню інструментами професійно-особистісного саморозвитку; • сприяти інтелектуальному розвитку студента; • здійснювати допомогу в особистому зростанні студента.
Тривалість курсу	<p>3 кредити, 90 годин</p> <p>Лекції – 16 год.</p> <p>Практичні заняття – 8 год.</p> <p>Самостійна робота – 66 год.</p>
Результати навчання	<p>У результаті вивчення курсу студент набуває <i>загальні компетентності:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • здатність діяти соціально відповідально та свідомо. Виявляти національну й особистісну гідність, громадянську свідомість та активність, дбати про розвиток і функціонування громадянського суспільства; мати і обстоювати власну громадянську позицію незалежно від впливу політичних партій і різних конфесій; • цінування та повага різноманітності та мультикультурності. Здійснювати професійну діяльність за принципами толерантності, безоціночності іншої особистості; вирішувати конфліктні ситуації і надавати підтримку в нових, проблемних і кризових ситуаціях; • здатність вчитися і оволодівати сучасними знаннями. Мати потребу вдосконалювати і розвивати свій інтелектуальний і загальнокультурний рівень; самостійно набувати і використовувати нові знання і уміння. • здатність генерувати нові ідеї. Бути готовим проявляти ініціативу і приймати доцільні та відповідальні рішення в проблемних ситуаціях; діяти в нестандартних ситуаціях і нести соціальну й етичну відповідальність за прийняті рішення;

- здатність працювати в команді. Вміння ставити актуальні завдання, спрямовувати свої зусилля на досягнення цілей, вмотивувати всіх суб'єктів соціальної взаємодії на їх розв'язання; будувати свою діяльність відповідно до моральних, духовних, етичних і правових норм, працюючи в команді. Володіти навичками самоорганізації;
 - здатність до пошуку, оброблення та аналізу інформації з різних джерел. Володіти практичними способами пошуку наукової і професійної інформації з використанням сучасних комп'ютерних засобів, хмарних технологій, баз даних і знань;
 - здатність спілкуватися державною мовою як усно, так і письмово. Досконало володіти всіма стилями і жанрами усного і письмового мовлення для комунікації з суб'єктами освітнього процесу, з різними соціальними і професійними групами;
 - здатність спілкуватися державною мовою як усно, так і письмово. Досконало володіти всіма стилями і жанрами усного і письмового мовлення для комунікації з суб'єктами освітнього процесу, з різними соціальними і професійними групами.
- Спеціальні компетентності:*
- здатність шукати, усвідомлювати, оцінювати, обробляти та аналізувати будь-яку інформацію з позиції критичного мислення;
 - здатність в оволодінні власними інтелектуальними перевагами та мінімізації інтелектуальних недоліків;
 - здатність використовувати аргументацію в процесі критичного аналізу того чи того явища;
 - здатність до формулювання власної позиції в діалозі та відстоювання її, зокрема й у професійній діяльності;
 - здатність володіння формами, засобами та стратегіями інтелектуальної полеміки;
 - уміння виявляти, ставити, аналізувати та вирішувати певну проблему, залучати для цього необхідні знання, методики, джерела, використовуючи методи критичного мислення;
 - здатність критично та адекватно використовувати інформаційні та комунікаційні технології,
 - здатність діяти на основі етичних міркувань (мотивів);
 - здатність спиратися на загальнолюдські, загальноєвропейські та національні цінності у професійному та особистому житті;
 - здатність правильно формулювати запитання та відповіді.
- Після опанування дисципліни студенти повинні:
- знати:*
- види, закони і форми мислення;
 - значення людських цінностей для критичного мислення;
 - основні закони логіки, логічні операції, логічні помилки у суперечках, текстах та давати їм логічну оцінку;
 - структуру аргументації, засоби ведення суперечки, логіку запитань і відповідей;
 - правильність побудови запитань та помилки при їх побудові;
 - роль і значення пам'яті у процесі критичного мислення;
 - роль і значення мови для критичного мислення;
 - форми і способи маніпуляції людиною, чинники, що її унеможливають;
 - методи та прийоми критичного мислення.

	<p><i>уміти:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • здійснювати самодіагностику сформованості критичного мислення; • використовувати інструменти професійно-особистісного саморозвитку; • використовувати засоби протидії інформаційно-психологічному маніпулюванню; • визначати структуру групи, команди, згуртовувати колектив; • використовувати методи і прийоми критичного мислення
Теми	<p>Тема 1. Критичне мислення: для чого воно нам? Критичне мислення як один з різновидів мислення. Критичне мислення в умовах інформаційного суспільства. Людські цінності і їх роль у критичному мисленні.</p> <p>Тема 2. Логічні операції над поняттями, висловлюваннями, умовиводами. Основні закони логіки. Загальна характеристика форм мислення. Істинність та формально-логічна правильність як форма мислення. Поняття як форма мислення. Судження як форма мислення. Умовивід як форма мислення.</p> <p>Тема 3. Аргументація та постановка запитань. Форми діалогу та його структура. Суперечка, діалог, полеміка: їх співвідношення. Засоби ведення суперечки. Логіка питань та відповідей. Помилки при побудові запитань. Правильність побудування відповідей. Мислення як перевірка гіпотез.</p> <p>Тема 4. Роль і значення пам'яті у процесі критичного мислення. Запам'ятовування. Збереження. Відтворення. Оперативна пам'ять. Помилки пам'яті. Застосування алгоритму</p> <p>Тема 5. Значення мови для критичного мислення. Мислення і мова. Хто головний: мислення чи мова? Основне завдання мови у процесі мислення. Особливості використання мовного алгоритму у процесі мислення</p> <p>Тема 6. Критичне мислення і маніпуляція. Форми та способи маніпуляції людиною. Чинники, що її унеможливають. Психологія доводів. Різниця між думкою, обґрунтованим судженням і фактом. Візуальна аргументація</p> <p>Тема 7. Роль критичного мислення в умовах інформатизації суспільства. Правила перевірки інформації на коректність, релевантність та достовірність.</p> <p>Тема 8. Прикладні методи критичного мислення. Методи і прийоми критичного мислення. Прийняття рішень. Вирішення задача</p>
Орієнтація (на кого розрахований курс)	Курс розрахований на здобувачів вищої освіти / педагогічних / науково-педагогічних працівників.
Попередня підготовка	Курс «Філософія».
Як навчатися?	Основою курсу є постійний діалог викладача й студента. Першочерговим завданням є створення умов для осмисленого ставлення студента до інформації через використання методів і прийомів критичного мислення. Навчальний курс побудовано на основі єдності аудиторної та позааудиторної роботи, сполучення індивідуальних та групових форм навчальної діяльності.

	<p><i>Лекція</i> передбачає безпосередній контакт викладача з аудиторією, організацію діалогу з метою з'ясування рівня орієнтованості й пізнання студентів з проблем курсу, ступінь їх готовності до сприйняття наступного матеріалу.</p> <p><i>Практичне заняття</i> передбачає детальний розгляд студентами окремих теоретичних положень курсу та формує вміння і навички їх практичного застосування шляхом індивідуального виконання відповідних завдань, вправ. Проведення практичних занять передбачає використання таких форм та методів роботи, які мають переважно пошуковий характер, що орієнтує студентів на засвоєння мисленнєвих операцій та практичних методів критичного мислення, як дискусія, мозковий штурм, робота у малих групах, РАФТ, таблиця ЗХД, барометр, подвійний щоденник і т.п. Дискусія дозволяє визначити власну позицію, встановити різноманіття підходів, точок зору щодо предмету дискусії. Робота в малих групах сприяє структуруванню теоретичного матеріалу, активізації пізнавальної діяльності, розвитку вміння роботи в колективі тощо. Мозковий штурм спрямовано на формування навичок критичного мислення, креативності майбутніх фахівців. Практичне заняття містить: проведення попереднього контролю знань, умінь і навичок студентів; постановку загальної проблеми викладачем та її обговорення за участю студентів, розв'язування контрольних завдань, їх перевірку, оцінювання. Оцінки, отримані студентом за окремі практичні заняття, зараховуються під час виставлення підсумкової оцінки з навчальної дисципліни.</p> <p><i>Самостійна робота студента</i> – це самостійна діяльність-учіння студента, яку викладач планує разом зі студентом, але виконує її студент за завданнями та під методичним керівництвом і контролем викладача.. Зміст самостійної роботи за темами визначається робочою програмою навчальної дисципліни.</p> <p>У процесі роботи за курсом студенти мають працювати з інформацією з різних джерел, зокрема з використанням мережі Інтернет, виконувати усні та письмові завдання, брати участь у виконанні навчальних проєктів. Теми занять та презентацій пов'язані із темами модулів, у межах яких здійснюється навчання.</p>
Методичне забезпечення	<ul style="list-style-type: none"> • Робоча навчальна програма з дисципліни • Силабус для студентів • Прев'ю навчального курсу (презентація) для студентів • Електронна бібліотека за курсом • Анотована вебліографія наукових, науково-популярних джерел • Кейс-тестинг
Навчальні матеріали	<p style="text-align: center;"><i>Базові</i></p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Терно С. Критичне мислення – сучасний вимір суспільствознавчої освіти. Запоріжжя : Просвіта, 2009. 268 с. 2. Тягло А. В. Критическое мышление на основе элементарной логики. Харьков : ХУВД, 2001. 210 с. 3. Критичне мислення: освіта, творчість, цінності : монографія / За заг. ред. В.Г. Кременя. Київ : Інститут обдарованої дитини НАПН України, 2017. 299 с. 4. Кроуфорд А. Технології розвитку критичного мислення учнів / А. Кроуфорд, В. Саул, С. Метью, Д. Макінстер. К. : Плеяда, 2006. 217 с. <p style="text-align: center;"><i>Допоміжні</i></p>

	<p>1. Конверський А. Є. Логіка : підруч. 5-те вид., перероб. та доп. К. : ЦУЛ, 2015. 320 с.</p> <p>2. Кремень В. Г. Філософія : мислителі, ідей, концепції : підруч. Затв. МОНУ. Київ : Книга, 2005. 528 с.</p> <p style="text-align: center;">Інформаційні ресурси</p> <p>1. Панченков А. Дидактичні стратегії критичного читання. URL: http://osvita.ua/school/method/technol/1125/</p> <p>2. Поль Р. У. Критическое мышление: Что необходимо каждому для выживания в быстро меняющемся мире. URL : http://evolkov.net/critic.think/Paul.R/index.html</p> <p>3. Халперн Д. Психология критического мышления / Дайана Халперн. Diane F. Halpern Thought and Knowledge : An Introduction to Critical Thinking Third edition Lawrence Erlbaum Associates, Publishers 1996 Mahwah, New Jersey. 4-е международное издание. Издательство : Питер, 2000 г. URL: https://royallib.com/read/halpern_dayana/psihologiya_kriticheskogo_mishleniya.html#0.</p> <p>4. Шмідт В. Р. Мистецтво задавати питання. URL : http://megasite.in.ua/52433-mistectvo-zadavati-pitannya-minitrening-mislennya.html</p> <p>5. The Foundation for critical thinking. URL: http://www.criticalthinking.org/</p>		
Необхідне устаткування	Мультимедійний проектор. Наявність платформи Moodle для роботи на освітньому порталі		
Спільні / індивідуальні види навчальної діяльності	<p><i>Лекція</i> (оглядова/тематична; лекція-бесіда, лекція-візуалізація)</p> <p><i>Практичні заняття</i> (презентація/дискусія/метод кейс-стаді/робота в малих групах/тренінгові заняття/виконання вправ та завдань/ самостійна робота з джерелами інформації/ складання структурно-логічних схем, опорних конспектів)</p> <p><i>Виконання індивідуальних творчих завдань</i> (навчальний проект; навчальне есе)</p>		
Форми поточного та підсумкового контролю	<p><i>Поточний контроль</i> здійснюється на практичному занятті, для цього використовується тестування, написання есе, усне опитування; письмовий контроль. <i>Підсумковий контроль</i> – іспит.</p> <p>Підсумкова оцінка за курс є сумою оцінок, отриманих студентом за виконання завдань та контрольних модульних робіт. Максимальна оцінка становить 100 балів.</p>		
Критерії оцінювання (окремо для кожного виду діяльності)	Вид діяльності	Критерії оцінювання	Бали
	Виконання завдань практичних занять №1–№ 6	Усі завдання виконані вчасно, обґрунтовані, повні, вірні, з використанням основної та додаткової літератури, носять творчий характер.	0-48
	Виконання індивідуально-творчих завдань	Усі завдання виконані вчасно, обґрунтовані, повні, вірні, з використанням основної та додаткової літератури, носять самостійний творчий характер. Представлені вчасно для перевірки викладачем.	0-22
	КМР	Представлено вірні й повні відповіді на тестові завдання модульного контролю	0-30
	Усього за курс	100

Політика курсу	<ul style="list-style-type: none"> • Курс орієнтовано на створення дружнього, творчого, відкритого до конструктивної критики середовища. • Усі завдання, передбачені програмою, мають бути виконані у встановлений термін. • Студент, який пропустив заняття, самостійно вивчає матеріал, за наведеними в силабусі літературними джерелами, виконує завдання та надає викладачеві в час, відведений для консультацій. • Студент має право аргументовано відстоювати свою думку стосовно тематики занять, якщо вона не збігається з думкою викладача, вимагати від викладача додаткових роз'яснень на заняттях у випадку їх недостатнього висвітлення на лекціях.
Забезпечення виконання принципів академічної доброчесності	<ul style="list-style-type: none"> • У процесі роботи необхідно дотримуватися Положення про академічну доброчесність учасників освітнього процесу ДЗ „Луганський національний університет імені Тараса Шевченка” (http://luguniv.edu.ua/wp-content/uploads/2019/12/polojakadembro2.pdf), відповідних принципів академічної доброчесності. • Письмові роботи, презентації мають бути авторськими, оригінальними. • Письмові роботи мають бути оформлені згідно встановлених правил, з урахуванням вимог до цитування, подання відповідних покликань. • Виявлення ознак академічної недоброчесності в письмовій роботі студента є підставою для її незарахування викладачем, незалежно від масштабів плагіату чи обману.
Feedback курсу	<p>Зворотній зв'язок здійснюється на основі чату, системи повідомлень на сторінці курсу на освітньому порталі ЛНУ імені Тараса Шевченка.</p>

**ПРЕВ'Ю ОСВІТНЬОГО КОМПОНЕНТА
«ФОРМУВАННЯ КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ
СУЧАСНОГО ФАХІВЦЯ»**

Кафедра філологічних дисциплін
ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»

**Cōgitō ergō sum - Я мислю,
отже я існую**

Рене Декарт

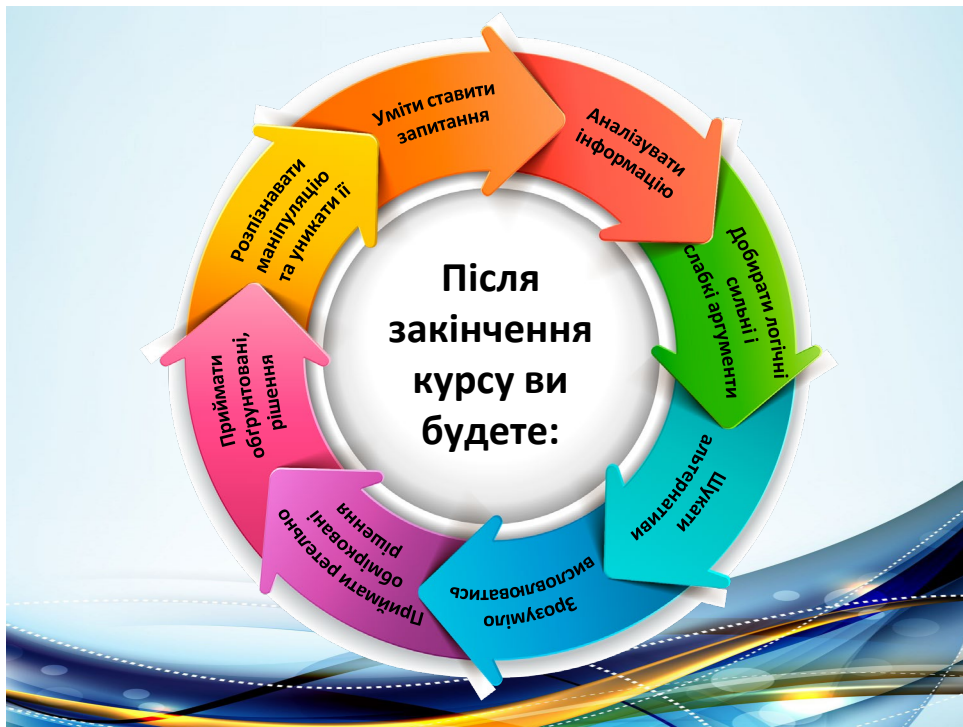

Слайд 4

Чи замислювались Ви:

Критика і критичне мислення – це одне й те саме?

Слайд 5

Слайд 6

Слайд 7

**Освіта, що не вчить
успішно жити в сучасному
світі, не має жодної
цінності**

P. Кіосакі

Слайд 8

Критично мисляча людина – успішна людина!

Ми навчимо Вас бути успішною!

Слайд 9

ДІАГНОСТИЧНИЙ КЕЙС

Дайте відповіді «так», «ні», «не знаю» на запитання чи твердження.

1. Критичне мислення – це тип мислення особистості, що на основі поєднання логічних, рефлексивних та творчих навичок у процесі самостійного пізнання дійсності дозволяє робити аргументовані оцінки й висновки, приймати обґрунтовані рішення, продукувати нові ідеї в умовах інформаційної невизначеності й суперечливості.

2. Критика й критичне мислення – це різні речі.

3. Я знаю всі види маніпуляцій.

4. Я вмію уникати маніпуляцій.

5. Я точно вмію ставити різні види запитань до різної інформації.

6. Я точно знаю, як відрізнити надійні джерела інформації від ненадійних.

7. Я легко відрізняю фейки від іншої інформації.

8. Я володію всіма методами критичного мислення.

9. Я завжди приймаю виважені, обґрунтовані, надійні, адекватні рішення.

10. Я розмірковую абсолютно логічно і вмію добирати сильні і слабкі аргументи.

Порахуйте кількість відповідей «так» у Ваших відповідях.

Результат:

10 «так» – запрошуємо Вас бути викладачем на нашому курсі, або провести курс для наших викладачів.

Від 7 до 9 «так» – Ви доволі обізнані в критичному мисленні, але в нашому курсі знайдете певні цікаві та корисні речі для підвищення власного рівня критичного мислення.

Від 4 до 6 «так» – курс принесе багато нової і корисної інформації для Вас, яку Ви зможете застосовувати і в приватному житті, і в професійній діяльності.

Від 0 до 3 «так» – цей курс створений просто для Вас! Ми навчимо Вас критичному мисленню. Ви навчитесь працювати з різною інформацією, дізнаєтесь багато нового про маніпуляцію, навчитесь її уникати тощо.

ТЕОРЕТИЧНИЙ БЛОК

Лекція 1

Критичне мислення: для чого воно нам?

Мета – розкрити поняття критичне мислення як один із різновидів критичного мислення, визначити для чого сучасному фахівцю необхідно володіти навичками критичного мислення.

Ключові слова: мислення, критичне мислення, інформаційне суспільство, цінності.

Основні питання

1. Критичне мислення як один з різновидів мислення.
2. Критичне мислення в умовах інформаційного суспільства.
3. Людські цінності і їх роль у критичному мисленні.

Рекомендована література (5-6 найменувань)

1. Горлач М. І., Кремень В. Г., Ніколаєнко С. М., Требін М. П. та ін. Коментар до конституційних змін: Підручник. – К. : Центр учбової літератури, 2008. – 1028 с., с. 480–481.

2. **Критичне** мислення як інструмент проведення правоосвітніх заходів у загальноосвітніх навчальних закладах. Рідер для учителів – учасників тренінгу. URL : <http://sites.znu.edu.ua/interactiv.edu.lab/Posibnyky/ReaderCT.pdf>, с. 53–57.

3. **Лекція 7.** Які цінності знаходяться в основі догматичного та критичного мислення, або справа нашого життя – запорука психологічного виживання? URL :

https://courses.prometheus.org.ua/assets/courseware/v1/24d667323152a80561e52c7ffd9d4189/asset-v1:CZ+CTFT101+2017_T3+type@asset+block/Лекція_7_конспект.pdf

4. **Психологія** мислення: підручник / [І. Д. Пасічник, Р. В. Каламаж, О. В. Матласевич, У. І. Нікітчук та ін.] ; за ред. І. Д. Пасічника. Острого : Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2015. 560 с., с. 77.

5. **Халперн Д.** Психология критического мышления. – 4-е Международное издание. – С.-Пб. : Питер, 2000. – 512 с., с. 97

6. Dewey John. How we think. Publication date, 1910, p. 9. URL : <https://archive.org/search.php?query=date:1910>, с. 9.

Критичне мислення як один з різновидів мислення

Перш ніж розглянути поняття критичне мислення, варто розглянути поняття мислення. Витоки цього поняття знаходимо в філософії, соціології, психології та інших науках.

Мислення виконує складну регулятивну функцію в психіці людини, яка містить:

1) розуміння – розкриття сутності предметів і явищ, їх призначення, а також зв'язків між ними;

2) розв'язання проблем і задач;

3) цілепокладання – породження нових цілей, програм поведінки та діяльності;

4) рефлексію [4, с. 77].

Розкриємо основні класифікації мислення:

➤ за зв'язком з об'єктом; характером практичних дій з цим об'єктом: наочно-дійове (генетично найбільш рання стадія розвитку мислення), наочно-образне, словесно-логічне;

➤ за характером задач, які розв'язуються; низка динамічних та структурних аспектів: теоретичне та практичне мислення;

➤ за характером узагальнення: емпіричне та теоретичне мислення;

➤ за ступенем розгорнутості: час протікання процесу; поділ на етапи; ступінь усвідомленості протікання процесу: аналітичне (дискурсивне, інтуїтивне (дивергентне));

➤ за ступенем новизни та оригінальності задач, що розв'язуються: репродуктивне, продуктивне;

➤ за впливом на емоційну сферу: саногенне, патогенне;

➤ за адекватністю відображення реальної дійсності: реалістичне, аутичне;

➤ інші види мислення: відволікаюче, кліпове, позитивне та ін. [Психологія мислення: підручник / [4, с. 190–192].

Критичне мислення – це мислення про мислення, коли ви мислите задля вдосконалення свого мислення. Тут важливими є дві обставини: 1) критичне мислення – це не просте мислення, а мислення, яке спричиняє самовдосконалення; 2) бажане самовдосконалення приходить із навичками використання стандартів коректного оцінювання процесу мислення. Коротко кажучи, це самовдосконалення мислення на підставі певних стандартів [5, с. 97].

Д. Дьюї називав критичне мислення феноменом «рефлексивного мислення» і визначав його як активний, наполегливий та ретельний розгляд людиною власних переконань, поглядів або певних знань з урахуванням підстав, на яких вони базуються, та подальших висновків, які вони дають змогу зробити.

Критичне мислення в умовах інформаційного суспільства

Інформаційне суспільство (англ. Information society) — теоретична концепція постіндустріального суспільства, історична фаза можливого еволюційного розвитку цивілізації, в якій інформація і знання продукуються в єдиному інформаційному просторі. Головними продуктами виробництва інформаційного суспільства мають стати інформація і знання. Характерними рисами теоретичного інформаційного суспільства, є:

➤ збільшення ролі інформації і знань в житті суспільства;

➤ зростання кількості людей, зайнятих інформаційними технологіями, комунікаціями і виробництвом інформаційних продуктів і послуг, зростання їх частки у валовому внутрішньому продукті;

➤ зростання інформатизації та ролі інформаційних технологій в суспільних та господарських відносинах;

➤ створення глобального інформаційного простору, який забезпечує (а) ефективну інформаційну взаємодію людей, (б) їх доступ до світових інформаційних ресурсів і (в) задоволення їхніх потреб щодо інформаційних продуктів і послуг.

Значне збільшення інформації призводить до таких негативних наслідків: догматичне мислення людей, віри в міфи, маніпуляція думками людей.

Саме критичне мислення допоможе уникнути цих негативних наслідків.

Ключовий момент критичності мислення – це оцінка, оскільки оцінка завжди здійснюється відповідно до критеріїв. Приміром, оцінка досягнень учнів здійснюється відповідно до державних критеріїв, так само оцінка індивідом явищ дійсності, власних думок та рішень також здійснюється відповідно до критеріїв. Які це критерії? Задані чи самостійно обрані? Усвідомлені чи неусвідомлені? Оскільки усвідомленість і самостійність є суттєвими ознаками критичного мислення, то, звісно, критичний мислитель усвідомлює критерії, якими послуговується, здатний їх самостійно обирати [2].

Людські цінності і їх роль у критичному мисленні.

Цінність – філософське поняття, за допомогою якого і характеризується соціально-історичне значення певних явищ дійсності для суспільства, індивідів. Цінності виконують роль споконвічної, вхідної основи вибору потреб, інтересів, переживання, мети, засобів їх реалізації, результатів діяльності і тих умов, у яких здійснюється вибір. На запитання: в ім'я чого здійснюється та або інша діяльність, відповіддю є цінність, тобто основа вибору суб'єктом-людиною мети, засобів, результатів і умов діяльності [1].

Основні сфери громадського життя звичайно розрізняють три групи цінностей: матеріальні, соціально-політичні і духовні.

Суть нового мислення полягає в тому, що проголошується пріоритетність загальнолюдських цінностей над цінностями груповими, насамперед, класовими, тому що без цього не може бути дальшого успішного розвитку всіх народів.

В залежності від того, які цінності з знаходяться мислення можна поділити на два типи: догматичне і критичне залежно від того, які цінності знаходяться в основі нашого мислення. Приміром, догматичне мислення – це відсутність сумнівів і критики, консерватизм (нездатність сприймати інформацію, що суперечить власним догмам), сліпа віра в авторитети. Натомість критичне мислення – це відкритість до сумнівів (пошук та усвідомлення суперечностей), самостійність та когнітивна гнучкість (пошук нової інформації, методів тощо), пошук доказів та перевірка обґрунтованості.

Критичність мислення передбачає співвіднесення реальності з системою цінностей – "світом належного". Життєдіяльність людини створила певну ієрархію цінностей, на вершині якої знаходиться людське життя, трішки нижче найвищі цінності людського життя: Добро, Краса, Істина, Справедливість. Під оцінною діяльністю суб'єкта розуміють активну форму вираження його ставлення до об'єкта. Критичність мислення передбачає оцінку, а оцінка передбачає співвіднесення реальності з певним ідеалом (стандартом) та визначення ступеня відповідності реальності стандарту. Як наслідок такої оцінки розробляється план дій для приведення у відповідність цих двох речей.

Питання для самоконтролю

1. Що таке мислення?
2. Що таке критичне мислення?
3. Що таке інформаційне суспільство?
4. Які групи цінностей виокремлюють у сучасній філософії?
5. Яку ієрархію цінностей створила життєдіяльність людини?
6. Чому необхідно володіти критичним мисленням у сучасному інформаційному суспільстві?

Лекція 2

Логічні операції над поняттями, висловлюваннями, умовиводами

Мета – розкрити основні закони логіки, загальні характеристики форм мислення: поняття, судження, умовивід.

Ключові слова: логіка, основні закони логіки, форми мислення, поняття, судження, умовивід.

Основні питання

1. Основні закони логіки.
2. Загальна характеристика форм мислення.
3. Істинність та формально-логічна правильність як форма мислення.
4. Поняття як форма мислення.
5. Судження як форма мислення.
6. Умовивід як форма мислення.

Рекомендована література

1. **Жеребкін В. Є.** Логіка. Підручник. URL : <https://pidru4niki.com/1584072015089/logika/logika>

2. **Тягло О. В.,** Воропай Т. В. Критичне мислення

3. **Хоменко І. В.,** Алексюк І. А. Основи логіки. Київ: Золоті Ворота, 1996. 251 с., с. 209

Основні закони логіки

Основними законами формальної логіки є закон тотожності, закон суперечності, закон виключеного третього і закон достатньої підстави.

Формально-логічні закони — це закони правильної побудови і зв'язку думки. Закони логіки виражають такі суттєві, загальні, неодмінні властивості мислення, як визначеність, несуперечність, послідовність і обґрунтованість.

Закони логіки, будучи специфічними законами мислення, нерозривно пов'язані із законами об'єктивного світу, погоджуються з ними.

Закони логіки об'єктивні, вони не створені людським розумом, не продиктовані мисленню самим мисленням, як стверджує ідеалізм, а є відображенням закономірності об'єктивного світу.

Закони логіки є загальними законами. Вони діють у будь-якому мисленому акті, в усіх галузях знання, на всіх рівнях мислення, як у сфері повсякденного мислення, так і в сфері мислення, яка пізнає найскладніші наукові проблеми.

Закони логіки є знаряддям пізнання дійсності, необхідною умовою точного, адекватного відображення мисленням зовнішнього світу. Щоб мислення приводило нас до істини, воно має відповідати вимогам формально-логічних законів — закону тотожності, суперечності, виключеного третього та достатньої підстави.

Порушення вимог законів логіки призводить до того, що мислення стає неправильним, нелогічним. У практиці мислення трапляються двоякого роду логічні помилки, пов'язані з порушенням вимог законів логіки: софізми та паралогізми.

Софізм — це логічна помилка, допущена розмірковуючим навмисне. До софізмів вдаються ті, хто намагається ввести в оману, надати вигляд істинного за допомогою логічного виправдання.

Найчастіше софістичні умовиводи будуються за допомогою порушення вимог закону тотожності.

Паралогізм — це логічна помилка, допущена не навмисне, звичайно через незнання логічних правил.

Основні закони логіки

1. *Закон тотожності*: Закон тотожності формулюється так: будь-яка думка про предмет у процесі даного міркування тотожна сама собі, скільки б разів вона не повторялась.

2. *Закон суперечності* твердить: два протилежні висловлювання не є одночасно істинними; у крайньому разі одне з них неодмінно хибне. Наприклад, не можуть бути одночасно істинними судження: "Петренко є співучасником даного злочину", "Петренко не є співучасником даного злочину". Одне з цих суджень обов'язково хибне.

3. *Закон виключеного третього* формується так: із двох суперечних суджень про один і той же предмет, в один і той же час і в одному й тому ж відношенні одне неодмінно істинне, друге хибне, третього бути не може.

4. *Закон достатньої підстави* формується так: будь-яка істинна думка має достатню підставу.

Загальна характеристика форм мислення.

Мислення – це процес пізнавальної діяльності людини, що характеризується узагальненим і опосередкованим відображенням дійсності.

Сам процес мислення розкривається через співвіднесення його продуктів на різних етапах. Вивчати думку як процес – це значить показати, як розгортання мислення призводить до кінцевих результатів – до понять, суджень, умовиводів.

Думка – основна одиниця мислення. Процес становлення думки тісно пов'язаний із вираженням думки в мовленні. Думка і внутрішнє мовлення не тотожні. Ідеї можна виражати невербальними засобами: схемами, малюнками, цифрами тощо. Думка не складається зі слів. Те, що в думці існує одночасно (симультанно), те у мовленні розгортається послідовно (сукцесивно). Думка – це загальна схема змісту, який має бути виражений у висловленнях. Вона кодується в мовленні й завдяки цьому стає зрозумілою для інших. Думка існує у формі понять, суджень, умовиводів.

Поняття – це думка, у якій відображаються загальні, суттєві та одиничні ознаки предметів (прикладом є поняття трикутника). Поняття відображає не просто сукупність явищ, чи одиничне явище, а вказує, що є у них спільного та відмінного з іншими предметами. Трикутник – фігура, така ж як квадрат, круг тощо і водночас відмінна від них наявністю трьох сторін, трьох вершин та кутів. Поняття передаються словами, але не кожне слово – поняття. Поняття охоплює цілу систему предметів – ширшу чи вужчу. За цією ознакою вирізняють видові, родові поняття та категорії (найширші). Поняття, що співвіднесені з єдиним об'єктом – одиничне («Київ», «Сонце»), з класами предметів – родові («фігура», «сила», «елемент»). У конкретних поняттях відбиваються певні предмети, явища, в абстрактних – істотні ознаки об'єктів відокремлюються від самих цих об'єктів («можливість», «добро»).

Судження – це відображення зв'язків між предметами, або їх властивостями. Судження фіксує зв'язок між поняттями, стверджує наявність або відсутність певних ознак, властивостей у об'єктів: "залізо – метал". Це означає, що залізо має всі ознаки металів. Судження – це вираз, про який ми можемо сказати істинне воно, чи хибне. Воно буває одиничним ("Київ – столиця України"), частковим ("Деякі тварини – ссавці") та загальним ("Всі дерева – рослини").

Через зв'язок двох суджень можемо прийти до третього, яке не потребує досвідної перевірки. Наприклад:

1. Всі учні навчаються.
2. Петро – учень.
3. Петро навчається.

Умовивід – це зв'язок між думками, в результаті якого із кількох відомих суджень ми отримуємо нове судження. Завдяки умовиводам людина пізнає дійсність теоретично, опосередковано. Розрізняють умовиводи індуктивні, дедуктивні та за аналогією.

Індуктивним є умовивід, коли властивості деяких предметів з певного класу поширюються на всі предмети даного класу: 1) короп дихає зябрами; 2) короп – риба; 3) всі риби дихають зябрами.

У дедуктивному – властивості класу предметів переносяться на властивості конкретного представника цього класу: 1) усі риби дихають зябрами; 2) короп – риба; 3) короп дихає зябрами.

Умовивід за аналогією ґрунтується на перенесенні зв'язків, що існують між одними предметами, на зв'язки між іншими. Наприклад, давньогрецький математик Фалес Мілетський виміряв висоту єгипетської піраміди у такий спосіб. Коли довжина його тіні дорівнювала його зросту, він виміряв висоту тіні від піраміди.

Істинність та формально-логічна правильність як форма мислення.

Поняття істинності характеризує думки, передусім судження, а поняття правильності – зв'язки між думками у формі міркувань

Міркування – зіставлення думок, пов'язування їх задля відповідних висновків.

Істинними є думки, які в принципі, загалом, відповідають дійсності за своїм змістом. У формальній логіці абстрагуються від проблеми відносності істини й розглядають думки як такі, за якими закріплене одне і лише одне логічне значення – або істина, або хибна.

Правильне міркування – міркування, в якому одні думки (висновки) з необхідністю випливають з інших думок (засновків).

Поняття як форма мислення.

Поняття – форма мислення, у якій відображені істотні ознаки предметів та явищ, узяті в єдності.

Для утворення поняття необхідно виділити істотні ознаки предмета. Це досягається за допомогою логічних прийомів: порівняння, аналізу, синтезу, абстрагування і узагальнення.

Щоб скласти поняття про предмет, треба перш за все порівняти даний предмет з іншими предметами, знайти ознаки, які роблять його схожим з одними та відрізняють від інших предметів. Наприклад, ручка буде мати істотну загальну ознаку з олівцем (предмети для письма), але не з блокнотом.

Судження як форма мислення.

Судження є однією із форм мислення. Існує кілька дефініцій судження. Наведемо найбільш уживані: Судження – це думка, в якій стверджується наявність або відсутність властивостей у предметів, відношень між предмета-ми, зв'язків між ситуаціями. Судження є такою думкою, в якій при її висловлюванні дещо стверджується про предмети дійсності та яка об'єктивно є істинною або хибною й при цьому неодмінно однією із двох. Судження – це думка, в якій стверджується або заперечується зв'язок між об'єктами та ознаками. Судження – це думка, що виражається розповідними реченнями та є істинною або хибною. За змістом наведені дефініції однакові (ідентичні). Вони відрізняються лише словесним оформленням. Надалі користуватимемося наступною дефініцією судження: Судження – це така форма мислення, яка відображає зв'язок між предметом та його ознакою.

Умовивід як форма мислення

Особливе місце серед форм мислення займає умовивід. Умовивід можна визначити як таку форму мислення, завдяки якій із одного або кількох суджень отримують нове судження. Ілюстрацією наведеного визначення є наступні приклад: Будь-яка планета є космічний об'єкт. Отже, деякі космічні об'єкти – планети.

Питання для самоконтролю

1. Що таке основний закон логіки?
2. Які існують порушення законів логіки?
3. Розкрийте зміст основних законів логіки: тотожності, суперечності, виключеного третього, достатньої підстави.
4. Назвіть основні форми мислення.
5. Що таке поняття?
6. Що таке судження?
7. Що таке умовивід?
8. Які думки є істинними?

Лекція 3

Аргументація та постановка запитань

Мета – розкрити основні позиції щодо аргументації та постановки запитань, правильність та помилки при їх побудові.

Ключові слова: критичне мислення, мислення, діалог, структура, суперечка, діалог, полеміка, запитання, відповіді, гіпотези.

Основні питання

1. Форми діалогу та його структура.
2. Суперечка, діалог, полеміка: їх співвідношення.
3. Засоби ведення суперечки.
4. Логіка питань та відповідей.
5. Помилки при побудові запитань.
6. Правильність побудування відповідей.
7. Мислення як перевірка гіпотез.

Рекомендована література

1. **Босак К. І.**, Сивак Л. М. Співвідношення понять «суперечка», «дискусія» і «полеміка». Етичні аспекти культури дискусій. Молодий вчений. 2016. № 4 (31) квітень. С.346–349.
2. Бабаєв В. Розділ IX логіка питань і відповідей. URL : <http://eprints.kname.edu.ua> »
3. **Гром'як Р. Т.**, Ковалів Ю. І. Літературознавчий словник-довідник. К. : «Академія», 1997. 752 с.
4. **Словник української мови.** В 11-ти т. / Словник української мови – Київ: Наукова думка, 1978. – Т. 9. – 916 с., с. 845
5. **Хоменко І. В.**, Алексюк І. А. Основи логіки. Київ: Золоті Ворота, 1996. 251 с., с. 209

Аргументація та постановки запитань відіграють чи не ключову роль у критичному мисленні, тому важливо вміти вести діалог, відрізнити діалог від суперечки й полеміки, знати логіку питань та відповідей, вміти правильно будувати запитання й відповіді, щоб уникнути двоїстості розуміння тощо.

Форми діалогу та його структура

Для того щоб сформувавши знання, уміння та навички щодо аргументації та постановки запитань, слід проаналізувати структуру та функціональні типи діалогів.

Існує кілька підходів щодо класифікації діалогічних єдностей. Запропонуємо найпоширеніші.

Так, М. Хорсун виділяє чотири типи діалогічних єдностей:

- 1) запитання – твердження.
- 2) запитання – запитання.
- 3) твердження – твердження.
- 4) твердження – запитання.

Суперечка, діалог, полеміка: їх співвідношення

Суперечка – словесне змагання між двома або кількома особами, при якому кожна із сторін відстоює свою думку, правоту [4, с. 845].

Метою суперечки є аргументація власних думок, вираження своїх інтересів, пошук компромісу для подальшої взаємодії та досягнення ефекту, а результатом – умови подальшої взаємодії, які задовольняють сторони суперечки. Не варто ставити результат понад усе, нехтуючи правилами етикету та нормами моралі.

Діалог – це один із типів організації усного мовлення, який за своєю формою є розмовою двох осіб. Головною метою виникнення діалогу має бути усвідомлення опозиції «Я – Ти» на тлі «інших» [3, с. 204].

З такого погляду репліка кожного учасника діалогу є витвором усіх учасників діалогової ситуації як реакція на попередні репліки і на присутніх мовчазних свідків розмови. Характер і своєрідність діалогу залежать від таких чинників, як суспільна ситуація, тематика, ідеологічні позиції учасників розмови, їхнє ставлення один до одного. Тому кожна діалогічна репліка залежить від інших реплік, зумовлюється ними, а її зміст, “пластика” визначаються контекстом епізоду чи цілого твору, а не тільки наміром мовця [3, с. 205].

Одним із видів суперечки є полеміка.

Полеміка – (від грец. Polemikos – войовничий), гостра суперечка в процесі обговорення чого-небудь, дискусія, зіткнення думок з якого-небудь питання [5, с. 209].

Полеміка завжди проходить гостріше дискусії, оскільки її метою є відстоювання і повний доказ своєї точки зору будь-якими способами. Але, як і в суперечці взагалі, в полеміці неприпустимі некоректні засоби ведення. Велике значення мають, зокрема, ініціатива, нав'язування свого сценарію обговорення теми, раптовість у використанні доводів, вибір найбільш вдалого часу для викладу вирішальних аргументів.

У полеміці можна вдаватися до всіх способів доказів, однак, наскільки правильною буде вибрана тактика відстоювання позиції – невідомо. Полеміка спрямована на затвердження своєї позиції, але потрібно постійно пам'ятати, що головним у суперечці є досягнення істини. Перемога помилкової точки зору, добута завдяки прийомам і слабкості іншого боку, недовговічна, і вона не здатна принести потрібного ефекту.

Для ефективного ведення полеміки найперше потрібно буди достатньо обізнаним в даній сфері. Важливим є можливість швидко реагувати та мислити відповідно до розвитку та дій суперника. Найперше варто підготуватись до ведення полеміки. Підготовка полягає у пошуку істини та доказів для підтвердження власної думки. Варто вивчити аудиторію з якою потрібно буде взаємодіяти. У дискусії з малопідготовленою аудиторією доречним є метод індукції. Спочатку варто висловити тезу а потім довести її доцільність та правильність. Для підготовленої аудиторії доцільніше використовувати метод дедукції, адже якщо початкові судження є вірними, отже висновок зроблений на їх основі є вірним.

При веденні полеміки варто контролювати свої емоції. Не варто переходити на особистості, це покаже лише вашу недосвідченість та недостатність аргументів. Потрібно контролювати себе та бути уважним до слів співрозмовника, це допоможе знайти похибки в аргументах суперника та донести їх до аудиторії.

Найважливішою зброєю у ході ведення полеміки є логіка. Логічно обґрунтовані докази, якщо вдало їх подати, забезпечують підтримку аудиторії та вашу перемогу [1].

Отже, як ви помітили, для суперечки, діалогу і полеміки необхідним є дотримання логічних розмірковувань, уміння ставити запитання, добирати докази й аргументи.

Засоби ведення суперечки

Суперечка має такі ознаки:

- наявність суб'єктів: пропонента та опонента (пропонент – (англ. proponent від лат. propono «пропонувати») той, хто підтримує і аргументує тезу в дебатах; опонент – особа, що заперечує, піддає сумніву істинність або слушність тези, яку висунув [4, С. 722]);
- зіткнення думок;
- учасники мають однакові права в ході суперечки;
- думки учасників суперечать одна одній;
- наявний об'єкт суперечки, про який сторони мають різні думки;
- суб'єкти суперечки піддають критиці думку суперника.

У ході суперечки важливе місце займають засоби її ведення. Вони поділяються на коректні та некоректні.

Коректні засоби ведення суперечки базуються на знанні та розумінні людської психології, правилах суспільної моралі та етикету. Важливим є аргументування власної думки, розуміння думки іншої сторони, підкріплення свої слів фактами. Розуміння психології людини дозволить в ході суперечки використати деякі «хитрощі», наприклад: вибрати потрібний момент для подачі своєї інформації, подати достовірну інформацію в ракурсі, який може бути

вигідний для вашого співрозмовника, обрати не вербальні методи спілкування, які допоможуть встановити довіру між сторонами суперечки.

Некоректні засоби полягають у подачі неправдивої інформації з метою отримання власної вигоди. Проте, не варто розцінювати подачу хибної інформації як навмисну дію, адже це може бути спровоковано володінням недостовірною інформацією та недостатньою обізнаністю в цій сфері.

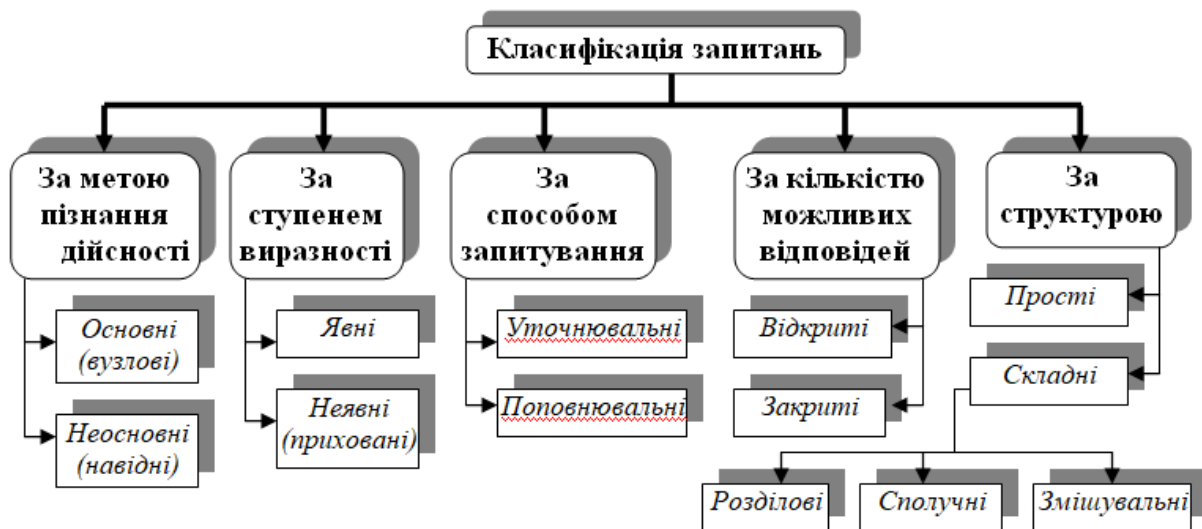
Логіка питань та відповідей

Запитання являє собою висловлення, в якому фіксується прагнення людини до усунення певного сумніву чи невизначеності в наявному знанні і непевності в методах одержання нового знання, а також прагнення до більш виразного розуміння думки співрозмовника в процесі діалогічного спілкування. Іншими словами, запитання – це думка, категорична настійна вимога або просто прохання уточнити, доповнити, формалізувати наявну інформацію з метою ліквідації чи зменшення ентропії, тобто усунення міри невизначеності конкретної ситуації та її відображення у свідомості людини.

Логічну структуру запитання можна представити в такий спосіб:

- 1) у ньому насамперед представлено шукане;
- 2) у ньому позначена в загальних контурах інформація;
- 3) і нарешті, запитання – це вимога переходу від відносного, неповного знання, до знання повного.

Запитання можна класифікувати за різними підставами або класифікаційними ознаками.

Помилки при побудові запитань

Недовизначені запитання. У формулюванні запитання містяться нечіткі, логічно аморфні висловлення, більше того, останні припускають можливість кількох варіантів інтерпретації (тлумачень). Контекст не дозволяє знайти їхнє однакове за змістом значення. **Наприклад: "Ви – "за" чи "проти" розвитку досліджень в галузі стовбурних клітин?"** Навіть для вузькопрофесійної аудиторії слухачів це запитання виявляється поставленим некоректно.

Безглузді запитання. В етимології цього слова (безглуздий) уже все сказано – позбавлений будь-якого змісту чи смислу, нерозумний.

Безглуздим запитання вважається і тоді, коли за формою воно є коректним, однак слова, що входять до його структури, неузгоджені між собою. Найчастіше такі запитання є результатом непродуманості й квапливості при їхньому формулюванні, а іноді вони обумовлені низьким рівнем загальної і мовленнєвої культури людини.

Провокаційні запитання ґрунтуються на помилковому знанні, тобто передумову запитання побудовано на хитросплетених словах так, що на нього не можна дати зрозумілу відповідь.

Тавтологічні запитання формуються таким чином, що дати зрозумілу відповідь на них неможливо, оскільки запитувана інформація виражається їхньою ж логічною формою.

Запитання не по суті теми за формою створюють ілюзію прямого чи непрямого відношення до обговорюваної теми. Однак не тільки за змістом (що є головним), а власне і за своєю сутністю такі запитання не мають відношення до обговорюваної конкретної проблеми. Такі запитання звичайно ставлять у "гарячих дискусіях", коли хочуть збити ритм обговорення конкретної теми і цим самим одержати перевагу перед опонентом.

Правильність побудування відповідей

За пошуком відповіді поділяються на прямі й непрямі.

Прямою називається відповідь, що береться безпосередньо з галузі пошуку відповідей, без додаткової інформації. Наприклад, прямою відповіддю на запитання "Що таке квадруполь?" буде судження: "Нейтральна система, що складається з чотирьох електричних зарядів". Або відповіддю на запитання "Чи відносяться до числа поліелектролітів біополімери?" буде судження: "Так, біополімери відносяться до числа поліелектролітів".

На відміну від прямої, непряма відповідь береться з більш широкого обсягу інформації. Безумовно, вона пов'язана із прямою відповіддю логічним відношенням, насамперед в аспекті істинності. Наприклад, на запитання "А чи є життя на Марсі?" можна відповісти: "Температура атмосфери цієї планети на екваторі негайно після полудня досягає 300° К і швидко падає до 220° К при заході Сонця. За ніч вона опускається ще на 50° К, до сходу Сонця вона дорівнює 174° К (-100 С). Ознаки кисню в атмосфері не виявлено".

Коректні відповіді за обсягом інформації поділяються на *повні і часткові*.

За граматичною формою можна поділяти відповіді на *короткі й розгорнуті*.

Мислення як перевірка гіпотез

Гіпотезою називається спосіб мислення, котрий полягає в побудові припущення про те, що таке досліджуване явище, та в доведенні цього припущення.

Гіпотеза – це форма розвитку наших знань. Мислення людини не знає інших способів логічного опрацювання емпіричного матеріалу і проникнення в сутність речей, окрім гіпотези. Побудова гіпотез у науці дає змогу переходити від окремих фактів, що стосуються явищ, до пізнання закону розвитку цього явища.

Висування припущення, тобто формулювання гіпотези, становить основний зміст гіпотези.

Припущення – головний елемент будь-якої гіпотези. Припущення є відповіддю на поставлене запитання про сутність, причину, зв'язки спостережуваного явища. Припущення містить те знання, до якого доходять унаслідок узагальнення фактів. Припущення – та серцевина гіпотези, навколо якої відбувається вся пізнавальна і практична діяльність.

Припущення в гіпотезі – це, з одного боку, підсумок попереднього пізнання, те головне, до чого доходять унаслідок спостереження і узагальнення фактів; з другого боку – це відповідний пункт подальшого вивчення явища, визначення напрямку, яким має відбуватися все дослідження. Гіпотеза дає змогу не тільки пояснити наявні факти, а й виявити нові факти, на котрі не була б звернута увага, коли не була б висунута ця гіпотеза.

Доведення гіпотези. Висунута гіпотеза має бути доведеною. Доказ гіпотези здійснюється так. Припускаючи висунуту гіпотезу істинною, із неї дедуктивним методом виводять ряд наслідків (фактів), котрі мають існувати, якщо існує гадана причина, а потім ці наслідки перевіряють на практиці. Якщо наслідки відповідають дійсності, підтверджуються практикою, то це свідчить про те, що ця гіпотеза є правильною. Якщо ж наслідки, логічно виведені з гіпотези, не відповідають дійсності, нашим дослідом не підтверджені, то це означає, що висунута гіпотеза хибна.

Перевірка гіпотези відбувається завжди шляхом підтвердження наслідків, виведених із цієї гіпотези. Критерієм істинності гіпотези є практика. Гіпотеза народжується практикою, і

тільки практика розв'язує питання про те, істинна гіпотеза чи хибна. Гіпотеза стає достовірною теорією, коли наслідки, виведені з неї, підтверджуються практикою. Перевірка гіпотези на практиці, перетворення гіпотези в достовірну теорію є процес складний і довготривалий. Тому доведення істинності гіпотези не можна зводити до якоїсь одноактної логічної дії.

Питання для самоконтролю

1. Які існують форми діалогу?
2. Що таке суперечка?
3. Що таке діалог?
4. Що таке полеміка?
5. Назвіть ознаки суперечки.
6. Як можна представити логічну структуру запитання?
7. За якими ознаками класифікують запитання?
8. Які помилки існують при побудові запитань?
9. Що таке гіпотеза?

Лекція 4

Роль і значення пам'яті у процесі критичного мислення

Мета – розкрити роль і значення пам'яті у процесі критичного мислення
Ключові слова: мислення, критичне мислення, процеси мислення, пам'ять.

Основні питання

1. Запам'ятовування.
2. Збереження.
3. Відтворення.
4. Оперативна пам'ять.
5. Помилки пам'яті.
6. Застосування алгоритму

Рекомендована література

1. **Вікова** психологія : навч. посіб. / за ред. Г. С. Костюка. Київ : Радянська школа, 1976. 269 с.

2. **Вікова** та педагогічна психологія : навч. посіб. / О. В. Скрипченко та ін. 2-ге вид. Київ : Каравела, 2008. 400 с.

3. **Власова О. І.** Педагогічна психологія : навч. посіб. Київ : Либідь, 2005. 400 с.

Максименко С. Д., Соловієнко В. О. Загальна психологія : навч. посіб. Київ : МАУП, 2000. 256 с. URL: <https://studfile.net/preview/2266804/>

4. **Мороз О. Г.,** Падалка О. С., Юрченко В. І. Педагогіка і психологія вищої школи : навч. посіб. / за заг. ред. О. Г. Мороза. Київ : НПУ, 2003. 267 с.

5. **Халперн Д.** Психологія критичного мислення. URL : <https://www.litmir.me/br/?b=138731&p>

Пам'ять інтегрує всю сукупність знань людини про світ і про себе; увага поєднує суб'єкта з об'єктом в актах пізнання й діяльності; увага зв'язує суб'єкта з його метою, завдяки чому передбачається результат діяльності й можуть бути сплановані способи його досягнення. Переважна спрямованість пам'яті на минуле, уваги – на сьогодення, а уваги – на майбутнє забезпечують безперервність у часі психічного життя людини.

Пам'ять – це система процесів, що забезпечують придбання, зберігання й повторне використання інформації й досвіду. До мнемічних (від грецьк. мнемє, анамнесіс, Мнемозина) відносять процеси запам'ятовування, збереження, відтворення й забування інформації.

Запам'ятовування

Запам'ятовування – один з головних процесів пам'яті. Засадовими стосовного нього є утворення й закріплення тимчасових нервових зв'язків. Чим складніший матеріал, тим складніші й ті тимчасові зв'язки, які утворюють підґрунтя запам'ятовування.

Запам'ятовування, як і інші психічні процеси, буває мимовільним і довільним.

Мимовільне запам'ятовування здійснюється без спеціально поставленої мети запам'ятати. На мимовільне запам'ятовування впливають яскравість, емоційна забарвленість предметів.

Мимовільному запам'ятовуванню сприяє також наявність інтересу. Усе, що цікавить, запам'ятовується значно легше й утримується в нашій свідомості значно довше ніж нецікаве.

Довільне запам'ятовування відрізняється від мимовільного рівнем вольового зусилля, наявністю завдання та мотиву. Воно має цілеспрямований характер, у ньому використовуються спеціальні засоби та прийоми запам'ятовування.

Умовами успішного запам'ятовування є:

- багаторазове, розумно організоване й систематичне повторення, а не механічне, що визначається лише кількістю повторень;
- розбивка матеріалу на частини, виокремлення в ньому смислових одиниць;
- розуміння тощо.

Збереження

Це не пасивне зберігання матеріалу, не просте його консервування, а динамічний процес, совершающийся на основі і в умовах певним чином організованого засвоєння, що включає переробку матеріалу. Збереження як процес пам'яті має свої закономірності. Воно може бути динамічним і статичним. Динамічне збереження відбувається в оперативній пам'яті, а статичне – у довгостроковій. При динамічному збереженні матеріал змінюється мало, при статичному він обов'язково піддається реконструкції та певної переробки. Реконструкція матеріалу здійснюється під впливом нової інформації, безперервно надходить від наших органів почуттів і проявляється у видозміні збереженого матеріалу: зникають несуттєві деталі, заміна одних елементів іншими, зміна послідовності матеріалу та ступеня його узагальнення.

Відтворення

Відтворення – один із головних процесів пам'яті. Воно є показником міцності запам'ятовування і водночас наслідком цього процесу.

Засадою для відтворення є активізація раніше утворених тимчасових нервових зв'язків у корі великих півкуль головного мозку.

Найпростіша форма відтворення – впізнавання.

Впізнавання – це відтворення, що виникає при повторному сприйманні предметів. Впізнавання буває повним і неповним.

При повному впізнаванні повторно сприйнятий предмет відразу ототожнюється з раніше відомим, повністю відновлюються всі деталі попереднього ознайомлення з ним.

Неповне впізнавання характеризується невизначеністю, труднощами співвідношення об'єкта, що сприймається, з тим, що вже мав місце в попередньому досвіді.

Складнішою формою відтворення є роздування. Особливість згадування полягає в тому, що воно відбувається без повторного сприймання того, що відтворюється.

Оперативна пам'ять

Оперативна пам'ять – процеси запам'ятовування, збереження і відтворення інформації, яка надходить та переробляється по ходу виконання дії і яка необхідна тільки для досягнення мети даної конкретної дії.

При оцінці якості роботи оперативної пам'яті вимірюють її об'єм, точність, швидкість запам'ятовування, тривалість збереження, характер її оперативних одиниць.

Об'єм оперативної пам'яті є показником кількості запам'ятовуваного та зберігаємого у пам'яті матеріалу.

Помилки пам'яті

Відома дослідниця психології критичного мислення Д. Халперн визначає такі побічні фактори, що можуть негативно впливати на процес запам'ятовування і здатність навчатися:

- стомленість і недосипання негативно впливає на здатності зосередитись, запам'ятати, і зберігати інформацію;
- прийом ліків – значне збудження або пригнічений емоційний стан, недостатність часу негативно впливає на вивчення матеріалу.

Ще одним аспектом яким значно впливає на пам'ять є *стереотипи й упередження*.
Людській пам'яті також властиві *припущення і викривлення*.

Показання очевидців

Справжні та уявні спогади

Помилки пригадування

Застосування алгоритму

Процес мислення вимагає впорядкованості. На нашу думку, найбільш докладно застосування алгоритму мислення представлено в книзі Д. Халперн «Психологія критичного мислення».

Дослідниця пропонує наступний шлях впорядкованого процесу мислення:

1. Яка мета?
2. Що відомо?
3. Які навички мислення дозволять вам досягти поставленої мети?
4. Досягнута поставлена мета?

Питання для самоконтролю

1. Що таке пам'ять?
2. Які процеси пам'яті відносять до мнемічних?
3. Які фактори впливають на запам'ятовування?
4. Який алгоритм впорядкованого процесу мислення пропонує Д. Халперн?

Лекція 5

Значення мови для критичного мислення

Мета – розкрити та продемонструвати значення мови для критичного мислення

Ключові слова: критичне мислення, мова, мовлення.

Основні питання

1. Мислення і мова.
2. Що первинне: мислення чи мова?
3. Основне завдання мови у процесі мислення.

Рекомендована література

1. **Навоєва Н. І.** Мислення і мова як системне утворення. Збірник наукових праць К-ПНУ імені Івана Огієнка, Інституту психології ім. Г.С.Костюка НАПН України. Проблеми сучасної психології. 2012. Випуск 15. С. 402–410.
2. **Пінчук Ю. В.** Риторика, культура та техніка мовлення корекційного педагога. К. : КНТ, 2015. 160 с.
3. **Тягло О. В.** Критичне мислення : Навчальний посібник. Х. : Вид. група «Основа»: «Триада +», 2008. 192 с. (Б-ка журн. «Управління школою»; Вип 1(61)). URL : https://www.researchgate.net/publication/322318143_Kriticne_mislenna

Що первинне: мислення чи мова?

Мова – це специфічно людський, найважливіший засіб спілкування між членами певної групи. Історично усталена система звуків, звукосполучень, значень та ін.

Мовлення – практичне користування мовою з різними комунікативними, виражальними і пізнавальними цілями. Діяльність за допомогою мови, мова в дії, мовний процес у багатьох його видах і формах (говоріння, писання, читання, мовчазна розмова з самим собою, обдумування).

У мовленні реалізуються всі багатства мови, всі її виражальні можливості. Водночас мова збагачується через мовлення. Наведемо приклади:

1. Мова – знакова система; знаки – це слова, звуки, морфемі, словосполучення, фразеологічні одиниці тощо. Під системою розуміються рівні мови, її внутрішні зв'язки,

взаємодії, правила мови, парадигми, моделі. Мовлення – це саме спілкування, вираження думки, це вербальне, мовне спілкування, самовираження.

2. Мова – потенційна система знаків. Мовлення – це дія та її продукт, це діяльність людей, воно завжди мотивоване – викликане обставинами, ситуацією, завжди має певну мету.

3. Мова консервативна, стабільна (як правило). Мовлення припускає винятки, саме у мовленні (узусі) з'являються нові слова.

4. Мова підкоряється нормі (закону), яка формується спеціалістами-мовознавцями і зберігається у вигляді словників. Мовлення також, в ідеалі, підкоряється нормі літературної мови, однак порушення норми є, оскільки мовлення на відміну від мови – індивідуальне.

5. Мова стабілізує, об'єднує народність, націю, державу. Мовлення, будучи реалізацією мови, також об'єднує, але водночас породжує жаргони, арго, професіоналізми, зберігає діалектні та індивідуальні особливості людей. Мовлення – індивідуальне, ситуативне.

6. Мова має рівневу структуру (фонетичний, лексичний, морфемний, морфологічний, синтаксичний та ін. рівні), а також певну кількість звуків, морфем, відмінків тощо. Мовлення ж – лінійне, воно розгортається у часі і просторі. Кількість речень і текстів може бути необмежена. З філософського погляду, мова – це категорія сутності і загального, мовлення – виконує роль явища й окремого.

7. Мовлення завжди можна оцінити (правдиве, лицемірне, художнє тощо), мову – ні.

Роль мови в процесі мислення

Визначенню первинності мови перед мисленням і навпаки займались найбільш відомі психологи, лінгвісти та психолінгвісти.

Ознайомтесь з думками відомих дослідників, поміркуйте, чи погоджуєтесь ви з ними.

Л. Виготський, вказуючи на зв'язок мислення і мови, відмічав, що без мови неможливий розвиток наочно-дієвого і наочно-образного мислення; неможливе вище абстрактно-понятійне мислення. У якості головного розвиваючого елемента мовної діяльності учений розглядав «знак», відмічаючи, що мовний знак є єдиним елементом між об'єктивним світом і свідомістю індивіда.

О. Леонтьєв, аналізуючи мислення в його логіко-філософсько-психологічній інтерпретації, так само підтримує позицію Л. Виготського про те, що поза мовою мислення не існує; кожна окрема людина стає суб'єктом мислення, лише опанувавши мову. Учений вказує на складний зв'язок мислення з мовою, язиком: «... мышление человека не существует вне общества, вне языка, вне накопленных знаний и выработанных им способов мыслительной деятельности – логических, математических и т.п. действий и операций. Каждый отдельный человек становится субъектом мышления, лишь овладев языком, понятиями, логикой, представляющими собой продукт развития общественно-исторической практики».

Цю ж думку підтримує В. Зінченко, вказуючи, що саме за допомогою письмової мови думки людей передаються на величезні відстані, по усій земній кулі, переходять від одного покоління до іншого.

С. Рубінштейн вказує, що між мовою і мисленням існує діалектична єдність, де ведучим є мислення. Ця єдність виявляється в стадіальності розвитку мови, різноманітно пов'язаної із стадіальністю розвитку мислення. Мислення і мова мають генетично один і той же корінь – дію, практичну діяльність.

Основне завдання мови у процесі мислення

Розглядаючи абстрактне мислення, ми вказували на таку важливу його особливість, як зв'язок із мовою, оскільки у мовленні реалізується єдність мови та мислення, яке є послідовністю слів, речень і послідовністю думок. У процесі мислення ми оперуємо мислительним змістом, який безпосередньо не збігається із тією предметною дійсністю, від якої він абстрагований. Тільки в мові цей зміст, як щось ідеальне, реально існує. Тому мова є дійсністю, з якою має справу логіка.

Іншими словами, оскільки логіка має своїм предметом форми мислення та відношення між ними, а мислення нерозривно пов'язане із мовою, то логіка у цьому розумінні є наукою про мову. Але лише в цьому розумінні, інакше не можна буде відрізнити логіку від

лінгвістики. Мова визначається як система знаків, між якими існують відношення, що регулюються правилами утворення та перетворення. Зважаючи на це, можна визначити мову як систему знаків із заданою інтерпретацією, яка використовується для комунікації (спілкування) і пізнання. Іноді в літературі можна зустріти визначення мови просто як системи знаків. Воно є неточним, оскільки в ньому немає вказівки на те, за якими правилами співвідноситься знак та об'єкт, який він позначає, і що саме позначає той чи інший знак. Тому-то без інтерпретації подібна система не може вважатися мовою.

Питання для самоконтролю

1. Що таке мова?
2. Що таке мовлення?
3. Що є первинне: мова чи мислення?
4. Яке завдання виконує мова у процесі мислення?

ЗМІСТОВНИЙ МОДУЛЬ II

Практичні аспекти застосування критичного мислення

Лекція 6

Критичне мислення і маніпуляція

Мета – розкрити типи і види маніпуляції, представити критичне мислення як інструмент запобігання маніпуляції.

Ключові слова: критичне мислення, маніпуляція, пряма маніпуляція, непряма маніпуляція, навіювання, наслідування, психічне зараження, переконання.

Основні питання

1. Форми та способи маніпуляції людиною.
2. Чинники, що її унеможливають.
3. Психологія доводів.
4. Різниця між думкою, обґрунтованим судженням і фактом.
5. Візуальна аргументація.

Рекомендована література

1. Вікова психологія : навч. посіб. / за ред. Г. С. Костюка. Київ : Радянська школа, 1976. 269 с.
2. Вікова та педагогічна психологія : навч. посіб. / О. В. Скрипченко та ін. 2-ге вид. Київ : Каравела, 2008. 400 с.
3. Соціально-психологічні основи ділового спілкування : навч. посіб. / Є. І. Бородін, К. В. Комарова, Н. А. Липовська, Т. М. Тарасенко. Дніпро : ГРАНІ, 2019. 184 с.
4. Халперн Д. Психология критического мышления. 4-е международное изд. Санкт-Петербург : Питер, 2000. 496 с. (Мастера психологии). URL: https://royallib.com/read/halpern_dayana/psihologiya_kriticheskogo_mishleniya.html#0
5. 4 способи захистити себе від маніпуляції. URL : <https://inspired.com.ua/ideas/tips/protection-from-manipulation/>

Форми та способи маніпуляції людиною

Способи впливу на людей під час спілкування

До способів спілкування відносять також способи впливу однієї людини на іншу (або інших), коли ми прагнемо «спровокувати» її поведінку в потрібному нам напрямі, знайти в системі її діяльності «слабкі місця», визначити фактори, що керують нею, і намагаємося змінити їх. Отже, будь-який вплив здійснюється з метою формування, закріплення або зміни установок, поглядів, взаємин, почуттів, дій тощо. Психологічні механізми різних за природою видів впливу не однакові. Кожний з них специфічний і застосовується за певних умов.

До групи психологічних способів впливу на людей належать навіювання, наслідування, психічне зараження і т. ін. Це механізми, які діють насамперед на несвідоме. Існує ще такий

важливий спосіб впливу, як переконання. На відміну від попередніх його використовують тоді, коли хочуть вплинути на свідомість людини. Якщо дія трьох перших механізмів пов'язана переважно з некритичним ставленням людей до інформації, поведінки, емоцій тих, хто діє на них, то переконання передбачає логічне мислення, критичний аналіз цих сигналів.

Переконання — це спосіб впливу, коли людина звертається до свідомості, почуттів і досвіду іншої людини з тим, щоб сформувавши в неї нові установки. Переконання впливає не тільки на розум, а й на почуття, якщо звернення до інших супроводжується емоціями. Отже, переконання — це такий вплив однієї людини на іншу або на групу людей, який діє на раціональне та емоційне в їхній єдності, формує нові погляди, відносини, що відповідають вимогам суспільства.

Переконання не дасть належного результату, якщо його підмінено моралізуванням. Тому краще не вживати слів типу «мусиш», «зобов'язаний», «як не соромно» та ін. Така форма сприймається як формальна і до неї ставляться іронічно, а то і з презирством.

Виокремлюють такі види навіювання на людину:

- коли вона перебуває в активному стані;
- під гіпнозом;
- під час сну.

Психічне зараження — спосіб психологічного впливу, що відомий із сивої давнини. На відміну від навіювання та переконання, які часто застосовуються в міжособистісних взаєминах, у разі взаємодії з організованою групою психічне зараження яскраво проявляється як засіб впливу в групах малознайомих людей (це спостерігається під час релігійного екстазу, паніки і т. ін.). Свідомі характеристики, що існують майже в однаковій мірі у більшості індивідів, зникають у таких умовах і замінюються несвідомими. Цим, мабуть, пояснюється, чому в натовпі не спостерігаються дії, які потребують цілеспрямованого логічного мислення, і чому тут люди спілкуються на низькому рівні.

Психічне зараження може відігравати не лише деструктивну, а й позитивну роль. Найчастіше конструктивна дія зараження ентузіазмом спостерігається у професійній діяльності. Якщо люди люблять своє діло, то успіхи одного заражають інших, викликаючи в них інтерес, захоплення, а не заздрість і погані настрої. Здібні люди своїми словами, діями можуть так впливати на людей, що ті переймаються чужими переживаннями як своїми власними, починають плакати і сміятися, сумувати і радіти, обурюватися і співчувати. Наприклад, під час педагогічного спілкування відбувається взаємозараження педагога і студентів, а це стимулює їхнє творче самопочуття.

Наслідування — особлива форма поведінки людини, що полягає у відтворенні нею дій інших осіб. Причому важливо наголосити, що наслідування може бути виявом активності індивіда, яка може бути наслідком власної ініціативи або результатом впливу інших людей, які розраховують на це й стимулюють певну поведінку різними засобами. Отже, наслідування може бути як несвідомим, так і свідомим, цілеспрямованим.

На практиці навіювання, переконання, психічне зараження, наслідування рідко вживаються в чистому вигляді. Найчастіше вони доповнюють одне одного, функціонують у системі.

Чинники, що унеможливають маніпуляцію

Найбільш ефективним способом є володіння критичним мисленням, що дозволяє уникати маніпуляції, адекватно аналізувати інформацію та її джерела, зважати на думки інших та їх мотиви, ставити необхідні запитання, застосовувати алгоритм правильного мислення, застосовувати правильні доводи й розпізнавати хибні тощо.

Психологія доводів

Психологія доводів найбільш докладно представлена в книзі Д. Халперн «Психологія мислення»:

Для аргументації необхідні докази, і нам подобається, коли наші переконання обґрунтовані, навіть якщо доводи не дуже хороші, а сама аргументація слабка.

Навмисно непереконливі міркування, які використовуються з метою переконання, називаються помилковими доводами (софізмами). Неможливо перелічити всі помилкові доводи, які використовуються для того, щоб впливати на мислення людей.

Різниця між думкою, обґрунтованим судженням і фактом (за Д. Халперн)

Порівняйте наступні три твердження.

➤ Computereasy – це кращий персональний комп'ютер, який можна купити. Мені він подобається.

➤ Computereasy – це кращий персональний комп'ютер, який можна купити дешевше, ніж за 2000 доларів. Користуватися ним простіше, ніж п'ятьма іншими кращими марками комп'ютерів, і для нього годиться все програмне забезпечення, яким я користуюся.

➤ Computereasy продається з жорстким диском великої місткості і вбудованим лазерним принтером, він повністю сумісний з усім програмним забезпеченням, написаним для IBM, Apple і Apple Macintosh.

У першому прикладі я висловила думку. Це просте твердження про мої уподобання. Мені це подобається; я вважаю це найкращим. Чи не наводиться жодних причин, які обґрунтовують цю оцінку. Думки відображають, як індивідуум або група оцінює точку зору або товар – наприклад, «Голосуйте за Макса Лейка; він краще за всіх підходить для цієї посади!».

У другому прикладі також висловлено перевагу, але тут це перевагу підтримують доводи. Я віддаю перевагу X, тому що Y. Це приклад обґрунтованого судження.

Третє твердження містить фактичні заяви. Факти мають значення істинності, яке можна перевірити, – наприклад каша для сніданку Gravel-Os містить 100% рекомендованої денної норми заліза. Хоча особисто я не можу перевірити істинність цих фактів, надійний авторитет (наприклад, Служба якості продуктів харчування і ліків) перевіряв ці твердження за мене. Іноді відмінності між фактами, думками і обґрунтованими судженнями є досить тонкими. Якщо ми говоримо, що Gravel-Os – хороша каша, тому що в ній міститься 100% рекомендованої денної норми заліза, то це обґрунтоване судження, яке частково засноване на несформульовані припущенні, що корисно їсти кашу, яка містить 100% рекомендованої денної норми заліза. Провести відмінності стає ще важче, якщо згадати, що думки можуть служити посилками (доводами) в аргументації. Таким чином, якщо я скажу, що Gravel-Os – хороша каша, тому що мені подобається її горіховий смак, і вона повністю задовольняє мої денні потреби в залозі, то аргументація стане ще сильніше.

Питання для самоконтролю

1. Назвіть способи впливу на людину.
2. Що таке переконання?
3. Що таке навіювання?
4. Що таке наслідування?
5. Що таке психічне зараження?
6. Чи обов'язково добирати сильні аргументи для переконання? Чому?
7. У чому полягає різниця між думкою, обґрунтованим судженням та фактом?
8. Які чинники унеможливають маніпуляцію?

Лекція 7

Роль критичного мислення в умовах інформатизації суспільства

Мета – розкрити провідну роль критичного мислення в умовах інформатизації суспільства.

Ключові слова: мислення, критичне мислення інформатизація суспільства, четверта технічна революція.

Основні питання

1. Правила перевірки інформації на коректність.
2. Правила перевірки інформації на релевантність.

3. Правила перевірки інформації на достовірність.

Рекомендована література

1. Халперн Д. Психология критического мышления. 4-е международное изд. Санкт-Петербург : Питер, 2000. 496 с. (Мастера психологии). URL:

https://royallib.com/read/halpern_dayana/psihologiya_kriticheskogo_mishleniya.html#0

2. Тягло О. В. Критичне мислення : навчальний посібник. Х. : Вид. група «Основа», 2008. 189 с. (Б-ка журн. «Управління школою»; Вип 1 (61)).

Сьогодні світ переживає Четверту технічну революцію, яка характеризується тотальною інформатизацією суспільства. Під інформатизацією розуміють сукупність організаційних, правових, політичних, науково-технічних, виробничих процесів, що спрямовані на створення умов для задоволення інформаційних потреб громадян та суспільства на основі створення, розвитку і використання інформаційних систем, мереж, ресурсів та інформаційних технологій, які побудовані на основі застосування сучасної комп'ютерної та мережевої техніки.

Інформатизація суспільства, крім іншого, дозволяє, зокрема і пересічним громадянам мати доступ до необмежених обсягів інформації. Що, у свою чергу, має як позитивні, так і негативні наслідки. Серед негативних можна виокремити невміння працювати з інформацією, піддаватися впливу маніпуляції та стереотипів тощо.

Засобом, що дозволяє адекватно працювати з великими обсягами інформації є критичне мислення.

Д. Халперн, відомою дослідницею психології критичного мислення розроблено правила перевірки інформації на коректність, релевантність достовірність, крізь призму критичного мислення.

Правила перевірки інформації на коректність

Сірс і Парсонс (Sears Parsons, 1991) називають готовність витратити час і зусилля на аналіз складної аргументації характерною ознакою людини, мислячого «коректно» або критично. Аналізуючи аргументації, ви повинні виділити головний пункт, в якому автор або оратор хочуть вас переконати. Вам також потрібно розглянути посилки і контраргументи.

Багато дані, що наводяться в науковій літературі, говорять про те, що ми схильні надавати більше ваги доводам, що підтверджує наші переконання, ніж доводам, таким, що суперечить їм. Подібна упередженість була ясно продемонстрована в дослідженні, учасниками якого були студенти коледжу (Lord, Ross Lepper, 1979). Їх попросили написати твір, де вони висловлювали свою точку зору (за або проти) на будь-яку спірну проблему, наприклад на аборти або смертну кару. Потім студентам давали прочитати результати експериментальних досліджень, які свідчили на користь «золотої середини», тобто ні «за», ні «проти» спірного питання. Після читання цього збалансованого огляду студенти, які до цього виступали «за» аборти або смертну кару, вважали, що об'єктивно нейтральна стаття підтримує позицію «за». Точно так же студенти, які до цього виступали «проти» абортів або смертної кари, прочитавши той же об'єктивно нейтральний огляд, вважали, що він підтримує позицію «проти». Замість того щоб зблизити сторони суперечки, як можна було очікувати, нейтральний огляд сприяв їх віддалення один від одного. Кожна сторона звертала головну увагу на інформацію, яка підтримувала її власну точку зору і розцінювала дані, які суперечили обраної позиції, як слабкі. Аналогічні результати були виявлені при обстеженні різних груп, в тому числі вчених NASA, які віддавали перевагу тим даними і доводам, які підтримували близькі їм гіпотези, і нехтували протилежної інформацією.

Для того щоб подолати подібну упередженість, недостатньо просто сказати людям, що вони схильні вважати більш вагомою ту інформацію, яка їм більше подобається, в порівнянні з інформацією, яка суперечить їх позиції. Тому не дивно, що людям дуже важко справедливо оцінювати спірні проблеми. Оскільки ми не усвідомлюємо, що оцінюємо доводи таким чином, щоб вони відповідали нашим переконанням, то змінити характер оцінки інформації дуже важко. Одну успішну спробу в цьому напрямку зробили Корія, Ліхтенстайн і Фішхофф (Koriat,

Lichtenstein Fischhoff, 1980). Вони попросили студентів перерахувати аргументи, які підтримують висновок, і доводи, які йому суперечать (контраргументи), а потім оцінити їх силу. Це знайома процедура, оскільки це етапи аналізу аргументації. Вони виявили, що після подібної тренування в «висунення аргументів» студенти стали точніше проводити їх оцінку. Експериментальні результати такого роду показують, що вправи в приведенні і оцінці доводів можуть допомогти в справі вдосконалення процесу мислення.

План оцінки аргументації – навіть вашої власної.

Звичайно, ми не тільки аналізуємо чужі аргументації, а й висуваємо свої власні. У книзі для викладачів коледжів Норріс і Енніс (Morris Ennis, 1989) запропонували критерії, які можна використовувати для оцінки текстів, що містять аргументацію. Коли ви пишете текст або плануєте усний виступ, враховуйте ці критерії.

Чи чітко сформульовано висновок і визначені необхідні терміни?

Чи пов'язаний з укладенням матеріал, включений вами в текст?

Переконлива чи аргументація? Чи забезпечують посилки хорошу підтримку укладення?

Розглянули ви питання про надійність фахівців, на яких посилаєтесь?

Чи правильно побудований текст, чи розглядаються різні питання окремо, не змішується чи їх розгляд?

Чи представлені в достатній мірі альтернативні точки зору і контраргументи?

Вдалі ваші формулювання з точки зору граматики та стилістики?

Правила перевірки інформації на релевантність

Прочитайте уважно загадку: припустимо, ви є водієм автобуса. На першій зупинці до вас в автобус увійшли 6 чоловіків і 2 жінки. На другій зупинці 2 чоловіків вийшли з автобуса і 1 жінка увійшла. На третій зупинці вийшов 1 чоловік, а увійшли 2 жінки. На четвертій - увійшли 3 чоловіків, а 3 жінки вийшли з автобуса. На п'ятій зупинці 2 чоловіків вийшли, 3 чоловіків увійшли, 1 жінка вийшла і 2 жінки увійшли. Як звуть водія автобуса?

Чи зможете ви відповісти на це питання, не перерахувавши умови задачі? Водія, зрозуміло, звуть так само, як і вас, оскільки завдання починалося зі слів: «Припустимо, ви є водієм автобуса». Вся інша інформація про переміщення пасажирів була нерелевантною (неважливою для вирішення завдання). Часто така, що не відноситься до суті завдання, інформація заплутує людини і направляє його по тупиковій колії.

Нерідко завдання, що виникають в реальному житті, включають в себе, крім усього іншого, визначення, яка інформація є релевантною (важливою для вирішення), а яка – ні. Щоб не заблукати в зайвої інформації, ви повинні завжди ясно бачити перед собою мету. Іноді може виявитися корисною стратегія спрощення, щоб відокремити потрібні вихідні дані з нерелевантної і заплутує інформацію.

Правила перевірки інформації на достовірність

Чим визначається достовірність думки фахівця? Щоб вирішити, кому і чому вірити, слід оцінити джерело інформації. Задайте собі наступні питання про фахівця, який висуває аргументи, що обґрунтовують якусь думку:

1. Чи є «спеціаліст» визнаним авторитетом в тій же області, в якій він висловлює думку? Чому ви повинні вірити фахівця з комп'ютерної графіки, коли справа стосується хімічної зброї?

2. Чи є фахівець незалежною стороною в цьому питанні? Якщо фахівець, який говорить, що лабораторія безпечна, найнятий корпорацією, що володіє цією лабораторією, то його думка має викликати підозри. Воно не обов'язково є неправильним, але вам слід проявити пильність, оскільки не виключено присутність особистих мотивів.

3. Які докази компетентності фахівця? Може бути, він є автором кількох статей на цю тему, які були надруковані в шановних журналах, або його компетентність підтверджується лише дипломом про закінчення вечірніх курсів за цією спеціальністю? Чи працює він в цій області зараз? Навіть визнаний фахівець з хімічної зброї часів Другої світової війни може не знати про те, як розвивалася ця область протягом останніх 40 років.

4. Чи є у фахівця спеціальні знання і особистий досвід з цієї проблеми? Він міг зробити висновок, що лабораторії з дослідження хімічної зброї безпечні взагалі, не ознайомившись безпосередньо з тією, яку передбачається побудувати. Чи перевіряв він план забезпечення безпеки? Чи знає, які саме експерименти плануються?

5. Якими методами аналізу користувався фахівець? Чи існують стандартні методи оцінки безпеки для лабораторій, де знаходяться небезпечні хімічні речовини? Чи були вони використані?

Рішення про прийнятність посилок часто залежить від того, як ви будете оцінювати джерело інформації. Коли виникають розбіжності між двома експертами, що трапляється досить часто, вам необхідно зрозуміти сутність цих розбіжностей і з'ясувати, хто з експертів більш компетентний. Розходяться вони в думках про результати досліджень або про їх інтерпретації? Постарайтеся зосередитися саме на тих пунктах, за якими у експертів виникли розбіжності, і розглянути їх як можна уважніше.

В останній статті про достовірність Карлсон (Carlson, 1995) проводить відмінність між фахівцями за фактами і фахівцями за оцінками. Коли тема стосується «реальності» (наприклад, страждають люди, що живуть поблизу від заводів з виробництва хімічної зброї, великою кількістю хвороб, ніж інші?), То фахівець може надати докази, що підтверджують його висновки, наприклад результати досліджень. Коли тема стосується оцінок, ідентифікація і роль експерта набагато складніше. Наприклад, чи слід дозволити евтаназію (умертвіння безнадійно хворих з міркувань гуманності)? Питання такого роду піднімає проблему – чи має людина право переривати власне життя, і в цій ситуації ніякі експериментальні дані не допоможуть прийти до висновку. Заслугове на довіру фахівцем з питань, що стосуються хімічної зброї, може бути хімік, але кого можна вважати надійним фахівцем з питань евтаназії? Чи можна при вирішенні цього питання вважати рівноцінними думки медичного персоналу, духовенства та звичайних громадян? Існує дуже небагато способів вибору експертів за оцінками. Фішхофф (Fischhoff, 1993) є фахівцем з експертизи. Як він мудро зауважив, фахівець вже за визначенням знає про деяке предметі більше, ніж більшість з нас. Але знання фахівців завжди є неповними, тому цілком закономірно, що люди можуть розходитися в думках з широкого кола питань, таких, наприклад, як доцільність ризику в різних ситуаціях.

Питання для самоконтролю

1. Яким чином можна перевірити інформацію на коректність?
2. Яким чином можна перевірити інформацію на релевантність?
3. Яким чином можна перевірити інформацію на достовірність?

Лекція 8

Прикладні методи критичного мислення

Мета – познайомити з методами критичного мислення, розкрити їх зміст та особливості.
Ключові слова: критичне мислення, методи критичного мислення, прийоми критичного мислення, прийняття рішень.

Основні питання

1. Методи і прийоми критичного мислення.
2. Прийняття рішень. Вирішення задач.

Рекомендована література

1. Вукіна Н. В., Дементієвська Н. П., Сущенко І. М. Критичне мислення: як цьому навчати : наук.-метод. посіб. / за наук. ред. О. І. Пометун. Харків, 2007. 190 с.
2. Загашев И. О., Заир-Бек С. И., Муштавинская И. В. Учим детей мыслить критически. Изд. 2-е. Санкт-Петербург : «Альянс «Дельта» совм. с издательством «Речь», 2003. 192 с.
3. Навчаємо мислити критично: посібник для вчителів / авт.-уклад. О. І. Пометун, І. М. Сущенко. Донецьк : Ліра, 2016. 144 с.

4. Терно С. О. Методика розвитку критичного мислення школярів у процесі навчання історії : посібник для вчителя. Запоріжжя : Запорізький національний університет, 2012. 70 с.
5. Технології розвитку критичного мислення учнів / Кроуфорд А., Саул В., Метьюз С., Макінстер Д. ; наук. ред., передм. О. І. Пометун. Київ : Вид-во «Плеяди», 2006. 220 с.
6. Ткаченко В. М. Використання методів і прийомів розвитку в учнів критичного мислення на уроках історії і правознавства. Таврійський вісник освіти. 2016. № 4 (56). С. 173–178.

Методи і прийоми критичного мислення

Методи і прийоми критичного мислення умовно можна поділити на такі групи:

- методи і прийоми роботи з різними видами текстів (метод опорних слів, подвійний щоденник, припущення на основі запропонованих слів, спрямоване читання або читання із зупинками, читання з маркуванням тексту, читання в парах);
- наочні методи і прийоми організації інформації (асоціативний куш, бортовий журнал, діаграма Венна, дерево передбачень, картографування тексту, кластер, М-схема, порівняльна («концептуальна») таблиця, Т-таблиця, таблиця «З-Х-Д»);
- постановка запитань («почережні запитання», «товсті» та «тонкі» запитання, уточнюючі запитання, «читаємо і запитаємо», «Чому?»);
- навчальна дискусія (вирішення проблем, два кола, дерево рішень, дискусія, займи позицію, карткова дискусія, метод ПРЕС, неперервна шкала думок, оцінювальна дискусія, павутинки дискусії);
- методи рефлексії (есе, залиште за мною останнє слово, лінія цінностей, листи самооцінювання, метод «6 капелюхів», метод ПМЦ, незакінчене речення, одне слово, сенкан (сенквейн), твір-п'ятихвилинка,).

Коротко розкриємо зміст окремих методів технології розвитку критичного мислення.

Кубування.

Для застосування цього методу виготовляється один куб для індивідуального чи фронтального опитування або декілька кубів, якщо буде застосовано групові форми роботи. На кожній з граней написано одне з питань, за яким можна дати характеристику чого-небудь, провести аналіз, порівняти тощо. Учень кидає куб і відповідає на питання, яке йому випало на певній грані. Така робота надає можливість створювати на уроках ігрові моменти і дуже позитивно сприймається учнями.

Метод «Гронування»

Гронування (асоціативний куш, «бенгальський вогник») є стратегією, яка спонукає учнів думати вільно та відкрито з певної теми. Вона націлена передусім на стимулювання мислення учнів. Ця нелінійна форма мислення може бути використана як на стадії актуалізації, так і на стадії рефлексії, підбиття підсумків вивченої теми, чи розділу. На практиці метод гронування учні сприймають як цікаву, захоплюючу гру.

Сенкан.

Під час використання цього методу учні вчать помірковано використовувати поняття і висловлювати своє ставлення до поставленої проблеми, використовуючи всього п'ять рядків.

Сенкан (японський вірш з п'яти строф) складається за такими правилами:

1. Перший рядок має містити слово, що позначає тему (зазвичай, це іменник).
2. Другий рядок являє собою опис теми, складається з двох слів (частіше прикметників).
3. Третій рядок виражає дію, пов'язану з темою, і складається з трьох слів.
4. Четвертий рядок є фразою, що складається з чотирьох слів і виражає ставлення до теми.
5. Останній рядок складається з одного слова – синоніма, який передає сутність теми.

Вільне письмо.

Учитель пропонує учням записувати власні думки з певної теми протягом зазначеного часу, причому не замислюючись довго над словами та знаками й ні на мить не відволікаючись.

Щоденник

Цей метод сприяє вдумливому читанню та дозволяє глибше осмислити ідеї тексту, пов'язати прочитане з актуальним питанням і проблемами, дає можливість учневі пов'язати зміст тексту підручника зі своїм особистим досвідом. Подвійний щоденники можуть використовувати при читанні тексту на уроці, але особливо продуктивною є така робота вдома, коли учні отримують завдання прочитати великий обсяг тексту.

Пропонуємо учням вибрати з тексту цитати, які справили на них найбільш враження, викликали схвалення, протест чи нерозуміння, та прокоментувати їх. Коментуючи, запропонуйте написати, як вони зрозуміли цю цитату. Учням необхідно написати, чому вони виписали саме її: можливо, вона близька їхньому життєвому досвіду, а може, вони не згодні з автором або хочуть продовжити його роздуми. Пропонуємо записувати, які думки та асоціації викликає та чи інша цитата.

Записи можна оформлювати у вигляді таблиці

Цитата	Коментар (Чому записано саме цю цитату? Про що вона змушує замислитися?)
--------	---

Барометр

Методика «Барометр» дозволяє учням візуалізувати різні точки зору у форматі літери U. Уявіть собі стрілку барометру, яка змінюється під впливом зовнішніх факторів. Так само може змінитися думка учнів після виконання вправи. Особливо корисна ця методика, коли обрано гаряче питання. Використовуючи цю вправу, буде озвучено багато цікавих думок.

Етапи виконання вправи

1. Підготуйте простір
2. Оголосіть умови
3. Озвучте тему бесіди
4. Формулювання думок
5. Вибір позиції
6. Пояснення вибору
7. Підбийте підсумки

Есе

Есе – різновид нариса, в якому головну роль відіграє не відтворення факту, а відображення вражень, роздумів, асоціацій.

Есе як метод формування критичного мислення полягає у написанні тексту в довільному стилі.

Написання есе відбувається за таким алгоритмом:

1. Збирання інформації за проблемою.
2. Аналіз інформації.
3. Виявлення власної точки зору.
4. Викладення власної точки зору.

Критерії оцінювання есе

1) Есе високого рівня:

- містить тезу чи проблемне питання,
- містить їх доведення добре підібраними аргументами,
- враховує контраргументи,
- написано якісно, має вступ, основну частину та висновок,
- написано грамотно.

2) Есе достатнього рівня:

- містить тезу чи проблемне питання,
- містить доведення аргументами,
- не завжди враховує контраргументи,
- написано якісно, має вступ, основну частину та висновок,
- написано грамотно.

3) Есе середнього рівня:

- містить тезу чи проблемне питання,
- містить доведення аргументами,
- має вступ, основну частину та висновок,
- написано грамотно.

Метод «ПРЕС»

Метод «ПРЕС» використовується у випадках, коли виникають суперечливі питання і потрібно зайняти й аргументувати чітко визначену позицію з суспільної проблеми, що обговорюється. Метою застосування цього методу є надання учням можливості під час уроків навчитися формулювати й висловлювати свою думку з дискусійного питання аргументовано в чіткій та стислій формі.

Метод МПЦ

Метод різнобічного оцінювання результатів уроку, що використовується зазвичай наприкінці заняття.

Пропонується записати свої враження від уроку в таблицю

Плюс (+)	Мінус (-)	Цікаво
Сюди записується усе, що сподобалося на уроці: інформація і форми роботи, які викликали позитивні емоції, корисність тощо.	Сюди записується все, що не сподобалося, наприклад, здалося нудним, викликало неприйняття, залишилось незрозумілим	Сюди записуються, наприклад, цікаві факти, про які дізналися, запитання, що з'явилися, роздуми тощо.

Прийняття рішень. Вирішення задач

Найбільш важливі завдання зазвичай є багатосторонніми; їх, як правило, можна вирішити різними способами, тому виникає додаткова складність – необхідність зробити вибір з безлічі варіантів, кожен з яких має свої переваги і недоліки. Але одне з головних переваг прийняття рішення за допомогою олівця і паперу полягає в тому, що цей спосіб дозволяє мати справу з набагато більшим числом змінних, ніж у випадку, коли рішення приймається з ходу.

Застосування робочого листа, без сумніву, допоможе вибрати кращий варіант.

Схематизація прийняття рішення

Перший крок полягає в усвідомленні того, що, власне кажучи, потрібно вирішити. Робочий лист починається з короткого і чіткого вираження самого завдання, що одночасно допомагає звужити її.

Наступний крок – запис в окремих графах у верхній частині листа різних варіантів рішення задачі. Щоб не обмежувати процес формування робочого листа через відсутність місця на папері, підготуйте лист великого формату, розліній вертикально. На цій стадії важливо не займатися оцінкою варіантів, однак тут не повинно бути місця і нереальним фантазіям. Якщо у вас немає слуху, то цей етап роботи не час для мрій про кар'єру в опері. Під кожним варіантом залиште вільне місце для двох колонок, які пізніше будуть використані для розрахунків.

Варіанти			
1	2	3	4

Перерахування конкретних міркувань

Варіанти				
Міркування	1	2	3	4
1				
2				
3				
4				
5				

Перерахування всіх етапів, що відносяться до проблеми міркувань є важливою частиною процесу складання робочого листа.

Зважування міркувань

Для людини, яка приймає рішення, в більшості випадків ступінь важливості різних міркувань неоднакова, тому їх краще за все як слід зважити. Для визначення відносної важливості кожного міркування можна користуватися п'ятибальною шкалою, в якій оцінка 1 дорівнює найменшій важливості, 5 – найбільшій, а 2, 3 і 4 висловлюють проміжні значення між двома цими полярними точками. Зважування міркувань - це суто особиста справа. Ймовірно, кожен з нас по-різному оцінить одне і те ж обставина.

Цей етап – ще одна з найважливіших частин складання робочого листа. Після його завершення ви повинні переглянути всі отримані оцінки.

Зважування альтернативних варіантів

Тепер настав час уважно обміркувати кожен варіант і визначити, наскільки він може задовольнити висловлене міркування. Варіанти будуть оцінюватися цифрами -2, -1, 0, +1 і +2. Позитивні цифри говорять про сумісність з даними міркуванням, причому +2 характеризує вищий ступінь сумісності, +1 – чуть меншу. Негативна цифра виставляється, якщо варіант несумісний з висловленим міркуванням, -2 говорить про вищий ступінь несумісності, -1 – трохи меншою. Таким чином, позитивні цифри говорять «за» цей варіант, негативні – «проти». Нуль використовується в тих випадках, коли варіант не має значення для даного міркування.

На цій стадії процесу необхідно зібрати якомога більше інформації.

Розрахунок рішення

Якщо ви до цих пір старанно слідували процедурою складання робочого листа, то уявляєте, що, перед тим як прийняти одне необхідне рішення, потрібно прийняти безліч інших, попередніх головному.

Існують три різні стратегії для обчислення рішення на цій стадії. Це: загальна оцінка, порядкове порівняння і правило 2/3 ідеалу. У кожній стратегії використовуються різні критерії для вибору кращого рішення, але всі вони ґрунтуються на даних робочого листа.

Загальна оцінка

При загальній оцінці визначається, наскільки кожен варіант задовольняє всім разом узятим висловленим міркуванням. Розрахунок проводиться множенням балів, визначених для кожного міркування, на цифру, яка характеризує ступінь сприяння аналізованого варіанта даного міркування.

Далі такий розрахунок проводиться щодо кожного міркування. Потім цифри правої колонки кожного варіанту складаються і визначається загальна сума.

Питання для самоконтролю

1. Назвіть методи і прийоми критичного мислення.
2. Розкрийте зміст методів критичного мислення.
3. За допомогою якого інструмента критичного мислення можна прийняти виважене рішення?

ПРАКТИЧНИЙ БЛОК

Практичне заняття 1

Аргументація та постановка запитань

Мета – навчити використовувати аргументацію під час спілкування: діалогу, суперечки, дискусії.

Ключові слова: аргументація, спілкування, діалог, суперечка, дискусія.

Основні питання.

1. Форми діалогу та його структура.
2. Суперечка, діалог, полеміка: їх співвідношення.
3. Засоби ведення суперечки.

Рекомендована література

1. Босак К. І., Сивак Л. М. Співвідношення понять «суперечка», «дискусія» і «полеміка». Етичні аспекти культури дискусій. Молодий вчений. 2016. № 4 (31) квітень. С.346–349.
2. Бабаєв В. Розділ IX. Логіка питань і відповідей. URL : <http://eprints.kname.edu.ua>
3. Гром'як Р. Т., Ковалів Ю. І. Літературознавчий словник-довідник. К. : «Академія», 1997. 752 с.
4. Словник української мови. В 11-ти т. / Словник української мови – Київ: Наукова думка, 1978. – Т. 9. – 916 с., с. 845
5. Хоменко І. В., Алексюк І. А. Основи логіки. Київ: Золоті Ворота, 1996. 251 с., с. 209.

Завдання для підготовки до практичного заняття

1. Розкрийте основні питання плану практичного заняття.
2. Придумайте тему для полеміки, яка була б цікава Вашим одногрупникам

Завдання для практичних занять

Виклик

Робота в групах. Представте асоціативний куц до понять «суперечка», «полеміка», «діалог».

Основна частина

1. Робота в парах.

Пригадайте правила ведення діалогу. Придумайте діалог з другом на тему «Фільм, який я не люблю», що містить 10–12 реплік.

2. Робота в групах. Уявіть, що ви будете брати участь у суперечці на тему: «Інтернет вкрай необхідний сьогодні».

А) доберіть аргументи, щоб відстояти думку: без інтернету сьогодні неможливо жити;

Б) Доберіть аргументи, щоб відстояти думку: цілком можна жити без інтернету.

3. Робота в групах. Підготуйтеся до участі в полеміці на одну з тем, підготовлених до практичного заняття або на тему «Здоровий спосіб життя: за і проти».

Рефлексія

Індивідуальна робота.

Напишіть есе на тему «Як, коли і чому доречно застосовувати суперечку, діалог та полеміку».

Практичне заняття 2

Аргументація та постановка запитань

Мета – навчити правильно будувати запитання та відповіді.

Ключові слова: запитання, види запитань, тонкі запитання, товсті запитання, відповіді.

Основні питання практичного заняття

1. Логіка запитань та відповідей.
2. Помилки при побудові запитань.
3. Види запитань.
4. Правильність побудування відповідей.

Рекомендована література

1. Босак К. І., Сивак Л. М. Співвідношення понять «суперечка», «дискусія» і «полеміка». Етичні аспекти культури дискусій. Молодий вчений. 2016. № 4 (31) квітень. С.346–349.
2. Бабаєв В. Розділ IX. Логіка питань і відповідей. URL : <http://eprints.kname.edu.ua>
3. Халперн Д. Психологія критического мышления / Дайана Халперн. Diane F. Halpern Thought and Knowledge: An Introduction to Critical Thinking Third edition Lawrence Erlbaum

Associates, Publishers 1996 Mahwah, New Jersey 4-е международное издание. Издательство : Питер, 2000 г. URL: https://royallib.com/read/halpern_dayana/psihologiya_kriticheskogo_mishleniya.html#0.

4. Навчаємо мислити критично: посібник для вчителів / авт.-уклад. О. І. Пометун, І. М. Сущенко. Донецьк : Ліра, 2016. 144 с.

5. Загашев И. О., Заир-Бек С. И., Муштавинская И. В. Учим детей мыслить критически. Изд. 2-е. Санкт-Петербург : «Альянс «Дельта» совм. с издательством «Речь», 2003. 192 с.

6. Заир-Бек С. И., Муштавинская И. В. Развитие критического мышления на уроке : пособие для учителей общеобразоват. учреждений. 2-е изд., дораб. Москва : Просвещение, 2011. 223 с.

Завдання для підготовки до практичного заняття

1. Розкрийте основні питання плану практичного заняття.

Завдання для практичних занять

Виклик

Барометр. Студентам пропонується визначитись із позицією: «Я точно вмію правильно ставити запитання» – «Я не знаю чи точно вмію ставити запитання» – «Я не вмію ставити запитання».

Основна частина

Робота в групах. Прочитайте текст. Поставте до нього всі види запитань: «тонкі» і «товсті».

До тонких відносяться запитання, що починаються питальними словами: Хто...? Що...? Коли...? Може...? Буде...? Як звали...? Чи було...? Чи згодні Ви...? Чи вірно...?

До товстих відносяться запитання, що починаються словами: дайте три пояснення, чому...? Поясніть чому...? Чому Ви думаєте...? Чому Ви вважаєте? У чому різниця...? Що, якщо...?

Сергій Зятьєв

Українська мова: цікаві факти

Українська мова вирізняється на тлі східнослов'янських мов милозвучністю, унікальними словами та правилами. АрміяInform збрала цікаві факти про українську, які вас здивують.

Українська мова офіційно визнана однією з найкрасивіших: вона посідає друге місце у світі за мелодійністю (після італійської) й третє за красою лексики (після французької та перської). І це не прості слова – а підтвержені факти.

1. Відповідно до даних Національної Академії Наук України, сучасна українська мова містить приблизно 256 тисяч слів. Цікаво, що за лексичним запасом українська найбільш споріднена з білоруською — 84% спільної лексики, з польською й сербською ми маємо 70% і 68% відповідно спільних слів, а от з російською — 62%.

2. Точно сказати, коли зародилася українська мова складно, але відомо, що вона однозначно виникла раніше за російську, німецьку, турецьку тощо. За даними вченого Василя Кобилюха, українська сформувалася ще в X-IV тисячоліттях до нашої ери й походить із санскриту.

3. Перші слова з української мови записані в 448 році нашої ери. Тоді візантійський історик Пріск Панікійський перебував на території сучасної України в таборі володаря Аттіли, який згодом розгромив Римську імперію, і записав слова «мед» і «страва».

4. На відміну від інших східнослов'янських мов, іменник в українській має 7 відмінків. Як ви зрозуміли, вирізняє нас кличний відмінок, який існує також в латині, грецькій і санскритській граматиці.

5. У «Короткому словнику синонімів української мови», де зібрано 4279 синонімічних рядів, найбільше синонімів має слово «бити» — аж 45!

6. Ви ніколи не замислювалися над тим, що в нашій мові є три форми майбутнього часу?! Цікавий матеріал, чи не так? Нумо згадувати разом — проста (піду), складна (йтиму) і складена (буду йти).

7. Однією з «родзинок» української є те, що вона багата на зменшувальні форми. Навіть слово «вороги» має зменшувально-пестливу форму, яку вжито в гімні України. Пам'ятаєте: «...згинуть наші вороженьки, як роса на сонці»?

8. Найуживанішою в українському алфавіті є літера «п». Саме з неї починається найбільша кількість слів. Натомість найменш уживана — «ф», її вживають переважно в запозичених словах.

9. Найдовше слово в українській мові складається з 30 літер! Спробуйте вимовити: «дихлордифенілтрихлорметилметан» (це хімікат для боротьби зі шкідниками).

10. У нашій мові є особливі слова — паліндроми. Це так звані «дзеркальні» фрази або слова: їх можна читати як зліва направо, так і справа наліво. Ось, приміром: «Я несусь гусеня», або ж «ротатор».

11. Українську офіційно визнали літературною після видання «Енеїди» Івана Котляревського. Тож Котляревського вважають основоположником нової української мови.

12. Перший український «Буквар» видав у 1574 році у Львові першодрукар Іван Федоров. До наших часів дійшов лише один примірник книги, знайдений 1927-го в Римі. Нині стародрук зберігається в бібліотеці Гарвардського університету.

13. Найстарішою українською піснею вважають баладу «Дунаю, Дунаю, чому смутен течеш?».

14. Найбільше перекладів серед українських творів має «Заповіт» Тараса Шевченка: його переклали 147 мовами народів світу.

15. Найбільше псевдонімів мав поет Олександр Кониський – свої твори він підписував 141 іменем, в Івана Франка було 99 псевдонімів, а письменник Осип Маковей користувався 56 вигаданими назвами (За матеріалами сайту АрміяІнформ. URL : <https://armyinform.com.ua/2020/11/ukrayinska-mova-czikavi-fakty/#:~:text=1.,от%20з%20російською%20—%2062%25>).

2. Робота в групах. Студентам пропонується:

1. Висунути гіпотези щодо способів передачі коронавірусу Covid-19 та дібрати аргументи на підтвердження гіпотези.

2. З інтернет джерел дібрати інформацію щодо способів передачі коронавірусу Covid-19.

3. Визначити надійні та ненадійні джерела.

4. Підтвердити істинність чи хибність висунутих на початку гіпотез.

Рефлексія

1. Барометр. Студентам пропонується визначитись із позицією: «Я точно вмію правильно ставити запитання» – «Я не знаю чи точно вмію ставити запитання» – «Я не вмію ставити запитання».

2. Написати есе на тему «Сила і слабкість запитань».

Практичне заняття 3

Критичне мислення і маніпуляція

Мета – розкрити особливості критичного мислення як ефективного засобу уникнення маніпуляції.

Ключові слова – критичне мислення, маніпуляція, пряма маніпуляція, непрямая маніпуляція, навіювання, наслідування, психічне зараження, переконання.

Основні питання практичного заняття

1. Форми та способи маніпуляції людиною.

2. Чинники, що її унеможливають.

3. Психологія доводів.

4. Різниця між думкою, обґрунтованим судженням і фактом.

5. Візуальна аргументація.

Рекомендована література

1. Вікова психологія : навч. посіб. / за ред. Г. С. Костюка. Київ : Радянська школа, 1976. 269 с.
2. Вікова та педагогічна психологія : навч. посіб. / О. В. Скрипченко та ін. 2-ге вид. Київ : Каравела, 2008. 400 с.
3. Соціально-психологічні основи ділового спілкування : навч. посіб. / Є. І. Бородин, К. В. Комарова, Н. А. Липовська, Т. М. Тарасенко. Дніпро : ГРАНІ, 2019. 184 с.
4. Халперн Д. Психология критического мышления. 4-е международное изд. Санкт-Петербург : Питер, 2000. 496 с. (Мастера психологии). URL: https://royallib.com/read/halpern_dayana/psihologiya_kriticheskogo_mishleniya.html#0
5. 4 способи захистити себе від маніпуляції. URL : <https://inspired.com.ua/ideas/tips/protection-from-manipulation/>

Завдання для підготовки до практичних занять

1. Розкрити основні питання практичного заняття
2. Дібрати рекламний ролік для визначення його маніпуляційного змісту.

Завдання для практичних занять

Виклик

1. Робота в групах. «Еліас» (аргументація, спілкування, діалог, суперечка, дискусія, запитання, види запитань, тонкі запитання, товсті запитання, відповіді, критичне мислення, маніпуляція, пряма маніпуляція, непрямая маніпуляція, навіювання, наслідування, психічне зараження, переконання).
2. Барометр. Студентам пропонується визначитись з позицією «Маніпуляція – це»: «добре», «погано», «не знаю».

Основна частина

1. Барометр. Студентам пропонується визначитись з однією з позицій: «Мною ніколи не маніпулюють» – «Мною маніпулюють» – «Я не знаю, чи маніпулюють мною».
2. Робота в групах. Студентам пропонується визначити причини тієї чи тієї позиції з «Барометра»: дібрати по 5 аргументів чому Вами ніколи не маніпулюють, чому маніпулюють та чому ви не знаєте, чи маніпулюють Вами.
Озвучення й обговорення результатів.
3. Робота в групах. Аналіз відеороликів.
Студентам пропонується переглянути відео реклами, знайти маніпуляцію в рекламі. Визначити: яким фактам чи твердженням в рекламі ми можемо, довіряти, а яким – ні? Чому?
Обговорення.
4. Робота в групах. Застосування SWOT-аналізу.
Студентам пропонується здійснити SWOT-аналіз застосування маніпуляції в майбутній професійній діяльності з різних позицій: щодо керівництва, колег, підлеглих. Для цього необхідно заповнити таблицю:

S Сильні сторони	W Слабкі сторони
O Можливості	T Загрози

--	--

Рефлексія

1. Барометр. Студентам пропонується визначитись з позицією «Маніпуляція – це»: «добре», «погано», «не знаю».
2. Студентам пропонується написати есе на тему «Маніпуляція: за і проти».

Практичне заняття 4

Роль критичного мислення в умовах інформатизації суспільства

Мета – розкрити роль критичного мислення в умовах інформатизації суспільства

Ключові слова: критичне мислення, інформатизація суспільства, інформація, ІТ-технології, четверта технічна революція.

Основні питання практичного заняття

1. Правила перевірки інформації на коректність.
2. Правила перевірки інформації на релевантність.
3. Правила перевірки інформації на достовірність.

Рекомендована література

1. Халперн Д. Психология критического мышления. 4-е международное изд. Санкт-Петербург : Питер, 2000. 496 с. (Мастера психологии). URL: https://royallib.com/read/halpern_dayana/psihologiya_kriticheskogo_mishleniya.html#0
2. Тягло О. В. Критичне мислення : навчальний посібник. Х. : Вид. група «Основа», 2008. 189 с. (Б-ка журн. «Управління школою»; Вип 1 (61)).

Завдання для підготовки до практичних занять

1. Докладно познайомтесь з правилами перевірки інформації на коректність, релевантність, достовірність за джерелом № 1 у списку літератури.

Завдання для практичних занять

Вступ

Метод «Групування» на тему «Інформація».

Основна частина

1. Робота в групах. Студентам пропонується в групах розробити правила перевірки інформації на коректність, релевантність, достовірність.

Представлення результатів.

2. Користуючись розробленими правилами, перевірити подану інформацію щодо коректності, релевантності, достовірності.

Приклади щодо достовірності:

1. Сік «Сандора»: на упаковках сокової продукції торговельних марок «Сандора», «Сандора мультиактив» та «Сандора мікс» зазначається: «Ухвалено Міністерством охорони здоров'я України».

2. У рекламі лікарського засобу «Амізон» зазначено, що «9 з 10 українців обирають саме «Амізон»*».

Приклади для оцінки релевантності інформації:

ПриватБанк закриває відділення по всій Україні

В Україні ПриватБанк, як і раніше залишається найпопулярнішим банком серед простих людей та підприємців, незважаючи на те, що з ним періодично виникають різні

проблеми. Проте, недавня ініціатива викликала велике невдоволення українців. Йдеться про закриття значної кількості відділень по всій території нашої країни.

Які відділення будуть закриті

В даний момент наглядова рада ПриватБанку проводить курс на мінімізацію відділень і подальший розвиток послуг онлайн. Також буде збільшено кількість банкоматів і терміналів. Зрозуміло, це пов'язано з пандемією і небажанням банку наражати на небезпеку життя і здоров'я своїх простих клієнтів.

Серед населених пунктів, в яких були закриті відділення, опинилося містечко Копичинці Тернопільської області. Відділення в ньому не працює починаючи з п'ятого травня. Жителі містечка вкрай обурені, адже воно знаходиться на міжнародній автомагістралі Е-85 (М-19), і його послугами часто користувалися гості міста з різних куточків нашої країни, не кажучи вже про самих копичан.

За словами банку, відділення було нерентабельним і закривається саме цьому. Однак місцеві жителі повідомляють, що в ньому завжди було багато людей, а послуги були якісними. За словами місцевих жителів, закриття відділення принесло величезну кількість незручностей в тому числі пенсіонерам, які не користуються онлайн-сервісами. Не зовсім також зрозуміло, як відділення, яке працює з 2005 року, може раптом стати тягарем для самого прибуткового банку в нашій країні. Всі ці претензії місцевий житель виклав в своєму негативному відкликанні, який ми наводимо тут [ПриватБанк закриває відділення по всій Україні. URL : <https://gsminfo.com.ua/42891-pryvatbank-zakryvaye-viddilennya-po-vsij-ukrayini.html>].

Приклади тематики новин. Зверніть на кількість переглядів цих новин.

Останні новини

"Зміна кількох міністрів не покращить діяльність уряду" – нардеп Віктор Бондар

Переглядів 3

У мандариновій сукні з розрізом до стегна: Наталя Могилевська у яскравому образі відвідала світський захід

Переглядів 9

Фотографував і показував статеві органи: під Дніпром вітчизняним розбещував 5-річну падчерку

Переглядів 74

У Києві 14-річна дівчинка опинилася під колесами бетоновоза

Переглядів 43

Україна робить усе для повернення Криму - Зеленський у річницю геноциду кримських татар

Переглядів 32

"Жодного стосунку до пана Кличка це не має": в СБУ прокоментували обшуки у будинку мера Києва

Переглядів 114 [ТСН. URL : <https://tsn.ua> (дата звернення 18.05.2021 р.)].

Приклад змісту однієї з новин:

В Одеській області іноземець разом з українкою на орендованому авто впали зі схилу: фото

В результаті зіткнення постраждала пасажирка.

В Одеській області сьогодні рано вранці, 18 травня, неподалік від поромної переправи в Чорноморську сталася ДТП: іноземець разом з українкою на орендованій автівці впали зі схилу.

Про це пише 04868.

За даними ЗМІ, 22-річний громадянин Марокко разом з 23-річною українкою на орендованому авто впали зі схилу. Обидва були нетверезими. Постраждалу дівчину госпіталізували.

Нагадаємо, у Києві водій налетів на обірвану контактну мережу, що впала на дорогу. Водій "Тойоти" її не помітив і на швидкості буквально злетів у повітря, а потім перевернувся.

[URL : <https://tsn.ua/ukrayina/v-odeskiy-oblasti-inozemec-razom-z-ukrayinkoyu-na-orendovanomu-avto-vpali-zi-shilu-foto-1786363.html>].

3. Робота в групах. Проаналізуйте соціальні мережі, поміркуйте, які приклади некоректної інформації Вам зустрічаються? З якою метою вони представлені.

Рефлексія

1. Написати есе на тему « Як і чому треба перевіряти інформацію».

*Інформація щодо достовірності:

1. Тимчасова адміністративна колегія Антимонопольного комітету України наклала штраф у розмірі 3,0 млн. грн на ТОВ «Сандора» (с. Миколаївське, Миколаївська обл.).

Як встановив Комітет, виробник соків та нектарів поширив неправдиву інформацію про товар. Зокрема, на упаковках сокової продукції торговельних марок «Сандора», «Сандора мультиактив» та «Сандора мікс» зазначається: «Ухвалено Міністерством охорони здоров'я України».

Розслідування показало, що таке твердження розміщено без належних підстав та відповідних документів, прийнятих МОЗ [Інформація з мережі Інтернет].

2. У 2012 р. за порушення у вигляді недостовірної інформації Антимонопольний комітет України притягнув до відповідальності ПАТ «Фармак» (м. Київ) за поширення оманливої реклами лікарського засобу «Амізон». Сума штрафу – 7,5 млн.грн.

Недостовірною інформацією стало повідомлення в рекламі «9 з 10 українців обирають саме «Амізон».

Комітетом було доведено, що за базу розрахунку було взято лише ту кількість людей, що хворіли на грип та застуду.

Практичне заняття 5-6

Прикладні методи критичного мислення.

Мета – розкрити та навчити застосовувати на практиці методи критичного мислення.

Ключові слова: критичне мислення, методи, методи критичного мислення, прийоми критичного мислення, прийняття рішень, аркуш рішень.

Основні питання практичного заняття

1. Методи і прийоми критичного мислення.
2. Прийняття рішень. Вирішення задач.

Рекомендована література

1. Вукіна Н. В., Дементієвська Н. П., Сущенко І. М. Критичне мислення: як цьому навчати : наук.-метод. посіб. / за наук. ред. О. І. Пометун. Харків, 2007. 190 с.
2. Загашев І. О., Заир-Бек С. І., Муштавинская І. В. Учим детей мыслить критически. Изд. 2-е. Санкт-Петербург : «Альянс «Дельта» совм. с издательством «Речь», 2003. 192 с.
3. Навчаємо мислити критично: посібник для вчителів / авт.-уклад. О. І. Пометун, І. М. Сущенко. Донецьк : Ліра, 2016. 144 с.
4. Терно С. О. Методика розвитку критичного мислення школярів у процесі навчання історії : посібник для вчителя. Запоріжжя : Запорізький національний університет, 2012. 70 с.
5. Технології розвитку критичного мислення учнів / Кроуфорд А., Саул В., Метьюз С., Макінстер Д. ; наук. ред., передм. О. І. Пометун. Київ : Вид-во «Плеяди», 2006. 220 с.
6. Ткаченко В. М. Використання методів і прийомів розвитку в учнів критичного мислення на уроках історії і правознавства. Таврійський вісник освіти. 2016. № 4 (56). С. 173–178.

Завдання для підготовки до практичних занять

1. Докладно розкрити основні питання практичного заняття.

Завдання для практичних занять

Виклик

1. Мозковий штурм на тему «Які методи критичного мислення доречно використовувати під час навчання в університеті».

Основна частина

1. Групова робота. Придумайте сенкан на тему практичного заняття.

2. Парна робота. Метод МПЦ. Студентам пропонується заповнити таблицю МПЦ після прочитання фрагменту тексту дисертації:

Плюс (+)	Мінус (-)	Цікаво
Сюди записується усе, що сподобалося на уроці: інформація і форми роботи, які викликали позитивні емоції, корисність тощо.	Сюди записується все, що не сподобалося, наприклад, здалося нудним, викликало неприйняття, залишилось незрозумілим	Сюди записуються, наприклад, цікаві факти, про які дізналися, запитання, що з'явилися, роздуми тощо.

«Перш ніж розглянути сутнісні характеристики технології розвитку критичного мислення, звернемо увагу на ознаки людини, яка критично мислить, що розкриває В. Ягоднікова, спираючись на дослідження Д. Чаффі, які певною мірою перегукуються з принципами формування критичного мислення у процесі професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи: відкритість до інших думок, тобто здатність уважно прислухатися до інших поглядів, оцінювати різні шляхи подолання проблеми; компетентність – прагнення обґрунтовувати свою думку за допомогою реальних фактів і знання справи; інтелектуальна активність – виявлення інтелектуальної ініціативи у конфронтаційних ситуаціях, небайдуже сприйняття подій; допитливість – уміння проникнути у сутність джерел інформації; незалежність мислення – відсутність побоювання непогодження з групою, нездатність до некритичного слідування думкам інших; уміння дискутувати – уважне ставлення до протилежних думок, уміння висувати ідеї, які об'єднують; проникливість – здатність до проникнення в сутність запитання, явища інформації, не розпорошуватися на дрібні деталі; самокритичність – розуміння особливостей свого мислення [772, с. 192]. Як бачимо, ці ознаки більше торкаються саме когнітивних процесів.

Дещо інші, більш загальні і широкі, характеристики особистості, яка критично мислить, за Дж. Бареллом знаходимо в дослідженнях С. Заїр-Бека, І. Муштавинської, Дж. Стіл, К Мередіт, Ч. Темпла, С. Уолтера [208, с. 10–11], [635]: критичні мислителі здатні: вирішувати проблеми; проявляти стійкість у вирішенні проблем; контролювати себе, власну імпульсивність; бути відкритими для інших ідей; вирішувати проблеми, співпрацюючи з іншими людьми; вислуховувати співбесідника; бути емпатичними; бути терплячими до невизначеності; розглядати проблеми з різних точок зору; здатні встановлювати множинні зв'язки між явищами; терпляче ставитись до думок, відмінних від власної; розглядати кілька можливостей вирішення однієї й тієї самої проблеми; ставити запитання: «А що, якщо ...?»; будувати логічні висновки; розмірковувати про власні почуття, думки – оцінювати їх; робити обґрунтовані прогнози і ставити обмірковані цілі; застосовувати власні навички і знання в різних ситуаціях; бути допитливим і часто ставити «хороші» запитання; активно сприймати інформацію. На нашу думку, ці характеристики торкаються і когнітивних навичок людини, і особистісних. На підтвердження цього наведемо думку Г. Сироткіної про зв'язок технології розвитку критичного мислення з технологією саморозвитку в структурі особистості: у результаті застосування технології розвитку критичного мислення іде формування способів розумових дій і самокеруючих механізмів особистості [597, с. 209].

До цих ознак В. Макаренко та В. Туманцова додають: небайдужість у сприйнятті подій. Людина виявляє інтелектуальну активність у різних життєвих ситуаціях, здатність зайняти активну позицію у конфронтаційних ситуаціях; незалежність думок. Людина прислуховується до критики на свою адресу, може протиставити свою думку думкам інших або не погодитися з групою [361, с. 15].

Отже, з представлених характеристик людини, яка критично мислить, видно, що вони торкаються когнітивної й особистісної сфери людини.»

3. Щоденник. Студентам пропонується визначити основні ознаки критично мислячої особистості з фрагменту тексту дисертації і заповнити таблицю:

Цитата	Коментар
--------	----------

	(Чому записано саме цю цитату? Про що вона змушує замислитися?)

4. Метод «ПРЕС». Студентам пропонується висловити власну аргументовану позицію щодо питання «Чи можна обійтись у сучасному світі без критичного мислення?»

5. Заповніть аркуш рішень і зробіть розрахунки для вирішення такої проблеми (з Вашої точки зору): «Чим мені зайнятись під час літніх канікул?»

Варіанти/ Міркування				
Загальна сума балів				

Рефлексія

1. Студентам пропонується написати есе на тему «Критичне мислення в сучасному світі: необхідність?»

ЗАВДАННЯ ДЛЯ ПОТОЧНОГО І ПІДСУМКОВОГО КОНТРОЛЮ

1. Один із типів організації усного мовлення, який за своєю формою є розмовою двох осіб:

- А) діалог;
- Б) суперечка;
- В) дискусія;
- Г) полеміка

2. **Думка** – основна одиниця мислення. Процес становлення думки тісно пов'язаний із вираженням думки в мовленні. Думка і внутрішнє мовлення не тотожні.

- А) так;
- Б) ні.

3. Процес пізнавальної діяльності людини, що характеризується узагальненим і опосередкованим відображенням дійсності – (мислення).

4. Специфічно людський, найважливіший засіб спілкування між членами певної групи.

Історично усталена система звуків, звукосполучень, значень та ін.

- А) мова;
- Б) мовлення;
- В) мислення;
- Г) міркування.

5. **Мовлення** – практичне користування мовою з різними комунікативними, виражальними і пізнавальними цілями. Діяльність за допомогою мови, мова в дії, мовний процес у багатьох його видах і формах (говоріння, писання, читання, мовчазна розмова з самим собою, обдумування).

6. Система процесів, що забезпечують придбання, зберігання й повторне використання інформації й досвіду:

- А) пам'ять;
- Б) увага;

В) сприйняття;

Г) уява.

7. **Паралогізм** — це логічна помилка, допущена не навмисне, звичайно через незнання логічних правил.

8. Форма мислення, у якій відображені істотні ознаки предметів та явищ, узяті в єдності:

А) поняття;

Б) судження;

В) умовивід;

Г) припущення.

9. Гостра суперечка в процесі обговорення чого-небудь, дискусія, зіткнення думок з якого-небудь питання:

А) полеміка;

Б) переконання;

В) суперечка;

Г) дискусія.

10. **Правильне міркування** – міркування, в якому одні думки (висновки) з необхідністю впливають з інших думок (засновків).

11. Засіб впливу в групах малознайомих людей (це спостерігається під час релігійного екстазу, паніки і т. ін.):

А) психічне зараження;

Б) навіювання;

В) наслідування;

Г) переконання.

12. Логічна помилка, допущена розмірковуючим навмисне – ... (софізм)

13. Словесне змагання між двома або кількома особами, при якому кожна із сторін відстоює свою думку, правоту:

А) суперечка

Б) полеміка;

В) переконання;

Г) дискусія.

14. Зв'язок між думками, в результаті якого із кількох відомих суджень ми отримуємо нове судження:

А) умовивід;

Б) судження;

В) поняття;

Г) припущення.

15. Тип мислення особистості, що на основі поєднання логічних, рефлексивних та творчих навичок у процесі самостійного пізнання дійсності дозволяє робити аргументовані оцінки й висновки, приймати обґрунтовані рішення, продукувати нові ідеї в умовах інформаційної невизначеності та суперечливості – ... мислення. (критичне мислення)

16. Наукове припущення, за допомогою якого прагнуть щось пояснити; твердження, істинність якого неочевидна, але є вір в його істинність та впевненість, що обґрунтування можливе:

А) гіпотеза;

Б) теорія;

В) міркування;

Г) думка.

17. Особлива форма поведінки людини, що полягає у відтворенні нею дій інших осіб:

А) наслідування;

Б) переконання;

В) психічне зараження;

Г) навіювання.

18. Спосіб впливу, коли людина звертається до свідомості, почуттів і досвіду іншої людини з тим, щоб сформувані в неї нові установки:

- А) переконання;
- Б) наслідування;
- В) психічне зараження;
- Г) навіювання.

19. Процес впливу на психічну сферу людини, пов'язаний з істотним зниженням її критичності до інформації, що надходить, відсутністю прагнення перевірити її достовірність, необмеженою довірою до її джерел:

- А) навіювання;
- Б) переконання;
- В) наслідування;
- Г) психічне зараження.

20. Процеси запам'ятовування, збереження і відтворення інформації, яка надходить та переробляється по ходу виконання дії і яка необхідна тільки для досягнення мети даної конкретної дії – оперативна пам'ять.

21. Метод критичного мислення, що полягає у складанні неримованого вірша з п'яти рядків:

- А) сенкан або синквейн;
- Б) ромашка Блума;
- В) ІНСЕРТ;
- Г) РАФТ.

22. Асоціативний куш, гронування, кластери, еліас, аркуш рішень, павутинка дискусій, континуум, кола Венна та ін. – це методи і прийоми критичного мислення.

23. Прийом для співставлення, порівняння, знаходження спільних рис, явищ, ознак у поняттях, явищах природи, образах, предметах тощо:

- А) кола Венна;
- Б) РАФТ;
- В) Асоціативний куш;
- Г) таблиця «Знаю – Хочу дізнатись – Дізнався/лась»

24. Асоціативний куш – метод критичного мислення, що стимулює асоціативне мислення, спонукає до відкритого міркування стосовно предмета, явища, образу теми з використанням почуттів, емоцій, ставлень тощо.

25. Критичне мислення є необхідною навичкою у ХХІ столітті в інформаційному суспільстві.

ГЛОСАРІЙ

Відтворення – один із головних процесів пам'яті. Воно є показником міцності запам'ятовування і водночас наслідком цього процесу.

Гіпотеза – це форма розвитку наших знань. Мислення людини не знає інших способів логічного опрацювання емпіричного матеріалу і проникнення в сутність речей, окрім гіпотези. Побудова гіпотез у науці дає змогу переходити від окремих фактів, що стосуються явищ, до пізнання закону розвитку цього явища.

ГІПОТЕЗА (від гіпо... і теза) – наукове припущення, за допомогою якого прагнуть щось пояснити; твердження, істинність якого неочевидна, але є віра в його істинність та впевненість, що обґрунтування істинності можливе. Г. – спроба дати відповідь на запитання, щоб незрозуміле стало зрозумілим («Чому вимерли динозаври?» – «Замерзли у зв'язку з глобальним похолоданням»). Г. – спосіб вирішення проблеми, своєрід. місток між відомим (зрозумілим) і невідомим (незрозумілим). Очевидність Г. – парадокс, викликаний бажанням зрозуміле вважати істинним; у Г. завжди припускається обґрунтованість пояснення. Як довільне припущення Г. подібна до пояснювальної фантазії, з тією різницею, що в істинність Г. вірять, а фантазії – ні. Вчені

висувають Г., які можуть стати наук. теоріями, а письменники фантазують, створюючи ірреальність, яка все ж може стати мрією вченого, винахідника (Ж. Верн та Т. Едісон). Г. можна порівнювати з прогнозом, але Г. універсальніша, оскільки претендує не лише на передбачення майбутнього, але й на пояснення суті нинішнього («Все складається з атомів») і на реконструкцію минулого («Людина походить від мавпи»). Ствердження залишається Г. доти, доки не буде встановлено його істинності (верифікація) чи хибності (фальсифікація). Розроблено експерим. та логічні процедури аналізу Г., відповідно до яких запропоновано критерії науковості Г.: можливість верифікації, фальсифікації та несуперечності («Зло від диявола» – ненаук. Г., а «Всесвіт нескінченний» – наукова). Г. слід виражати мовою наук. теорії для інтеграції у дедуктив. контекст, щоб з'явилася можливість її дослідження засобами теорії. Розроблено логіко-матем. методи оцінки ймовірності істинності Г. по відношенню до фактів та ін. гіпотез, які її стверджують чи заперечують (ймовірнісна логіка). У традиц. логіці розглядалися гіпотетичні судження та силіогізми. У сучас. логіці Г. протиставляється аксіомі; будуються формал. обчислення, в яких враховуються міркування з аксіомами та довл. припущеннями.

© Джерело: А. Т. Ішмуратов . Гіпотеза // Енциклопедія Сучасної України: електронна версія [веб-сайт] / гол. редкол.: І.М. Дзюба, А.І. Жуковський, М.Г. Железняк та ін.; НАН України, НТШ. Київ: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2006. URL: http://esu.com.ua/search_articles.php?id=30198

Діалог – це один із типів організації усного мовлення, який за своєю формою є розмовою двох осіб.

Думка – основна одиниця мислення. Процес становлення думки тісно пов'язаний із вираженням думки в мовленні. Думка і внутрішнє мовлення не тотожні. Ідеї можна виражати невербальними засобами: схемами, малюнками, цифрами тощо. Думка не складається зі слів. Те, що в думці існує одночасно (симультанно), те у мовленні розгортається послідовно (сукцесивно). Думка – це загальна схема змісту, який має бути виражений у висловленнях. Вона кодується в мовленні й завдяки цьому стає зрозумілою для інших. Думка існує у формі понять, суджень, умовиводів.

Запам'ятовування – один з головних процесів пам'яті. Засадовими стосовного нього є утворення й закріплення тимчасових нервових зв'язків. Чим складніший матеріал, тим складніші й ті тимчасові зв'язки, які утворюють підґрунтя запам'ятовування.

Збереження - Це не пасивне зберігання матеріалу, не просте його консервування, а динамічний процес, совершающийся на основі і в умовах певним чином організованого засвоєння, що включає переробку матеріалу.

Критичне мислення – це мислення про мислення, коли ви мислите задля вдосконалення свого мислення. Тут важливими є дві обставини: 1) критичне мислення – це не просте мислення, а мислення, яке спричиняє самовдосконалення; 2) бажане самовдосконалення приходить із навичками використання стандартів коректного оцінювання процесу мислення. Коротко кажучи, це самовдосконалення мислення на підставі певних стандартів

Мислення – це процес пізнавальної діяльності людини, що характеризується узагальненим і опосередкованим відображенням дійсності.

Міркування – зіставлення думок, пов'язування їх задля відповідних висновків. Істинними є думки, які в принципі, загалом, відповідають дійсності за своїм змістом. У формальній логіці абстрагуються від проблеми відносності істини й розглядають думки як такі, за якими закріплене одне і лише одне логічне значення – або істина, або хибна.

Мова – це специфічно людський, найважливіший засіб спілкування між членами певної групи. Історично усталена система звуків, звукосполучень, значень та ін.

Мовлення – практичне користування мовою з різними комунікативними, виражальними і пізнавальними цілями. Діяльність за допомогою мови, мова в дії, мовний процес у багатьох його видах і формах (говоріння, писання, читання, мовчазна розмова з самим

собою, обдумування).

Навіювання, або сугестія (лат. — навіювання) — процес впливу на психічну сферу людини, пов'язаний з істотним зниженням її критичності до інформації, що надходить, відсутністю прагнення перевірити її достовірність, необмеженою довірою до її джерел.

Наслідування — особлива форма поведінки людини, що полягає у відтворенні нею дій інших осіб. Причому важливо наголосити, що наслідування може бути виявом активності індивіда, яка може бути наслідком власної ініціативи або результатом впливу інших людей, які розраховують на це й стимулюють певну поведінку різними засобами. Отже, наслідування може бути як несвідомим, так і свідомим, цілеспрямованим.

Оперативна пам'ять — процеси запам'ятовування, збереження і відтворення інформації, яка надходить та переробляється по ходу виконання дії і яка необхідна тільки для досягнення мети даної конкретної дії.

Пам'ять — це система процесів, що забезпечують придбання, зберігання й повторне використання інформації й досвіду. До мнемічних (від грецьк. мнемє, анамнесіс, Мнемозина) відносять процеси запам'ятовування, збереження, відтворення й забування інформації.

Паралогізм — це логічна помилка, допущена не навмисне, звичайно через незнання логічних правил.

Переконання — це спосіб впливу, коли людина звертається до свідомості, почуттів і досвіду іншої людини з тим, щоб сформувати в неї нові установки.

Полеміка — (від грец. Polemikos — войовничий), гостра суперечка в процесі обговорення чогонебудь, дискусія, зіткнення думок з якого-небудь питання.

Поняття — форма мислення, у якій відображені істотні ознаки предметів та явищ, узяті в єдності.

Поняття — це думка, у якій відображаються загальні, суттєві та одиничні ознаки предметів (прикладом є поняття трикутника). Поняття відображає не просто сукупність явищ, чи одиничне явище, а вказує, що є у них спільного та відмінного з іншими предметами.

Правильне міркування — міркування, в якому одні думки (висновки) з необхідністю випливають з інших думок (засновків).

Припущення — головний елемент будь-якої гіпотези. Припущення є відповіддю на поставлене запитання про сутність, причину, зв'язки спостережуваного явища. Припущення містить те знання, до якого доходять унаслідок узагальнення фактів. Припущення — та серцевина гіпотези, навколо якої відбувається вся пізнавальна і практична діяльність.

Психічне зараження — спосіб психологічного впливу, що відомий із сивої давнини. На відміну від навіювання та переконання, які часто застосовуються в міжособистісних взаєминах, у разі взаємодії з організованою групою психічне зараження яскраво проявляється як засіб впливу в групах малознайомих людей (це спостерігається під час релігійного екстазу, паніки і т. ін.). Свідомі характеристики, що існують майже в однаковій мірі у більшості індивідів, зникають у таких умовах і замінюються несвідомими. Цим, мабуть, пояснюється, чому в натовпі не спостерігаються дії, які потребують цілеспрямованого логічного мислення, і чому тут люди спілкуються на низькому рівні.

Софізм — це логічна помилка, допущена розмірковуючим навмисне. До софізмів вдаються ті, хто намагається ввести в оману, надати вигляд істинного за допомогою логічного виправдання.

Судження — це відображення зв'язків між предметами, або їх властивостями. Судження фіксує зв'язок між поняттями, стверджує наявність або відсутність певних ознак, властивостей у об'єктів: "залізо — метал". Це означає, що залізо має всі ознаки металів. Судження — це вираз, про який ми можемо сказати істинне воно, чи хибне. Воно буває одиничним ("Київ — столиця України"), частковим ("Деякі тварини — ссавці") та загальним ("Всі дерева — рослини").

Судження — це думка, в якій стверджується наявність або відсутність властивостей у

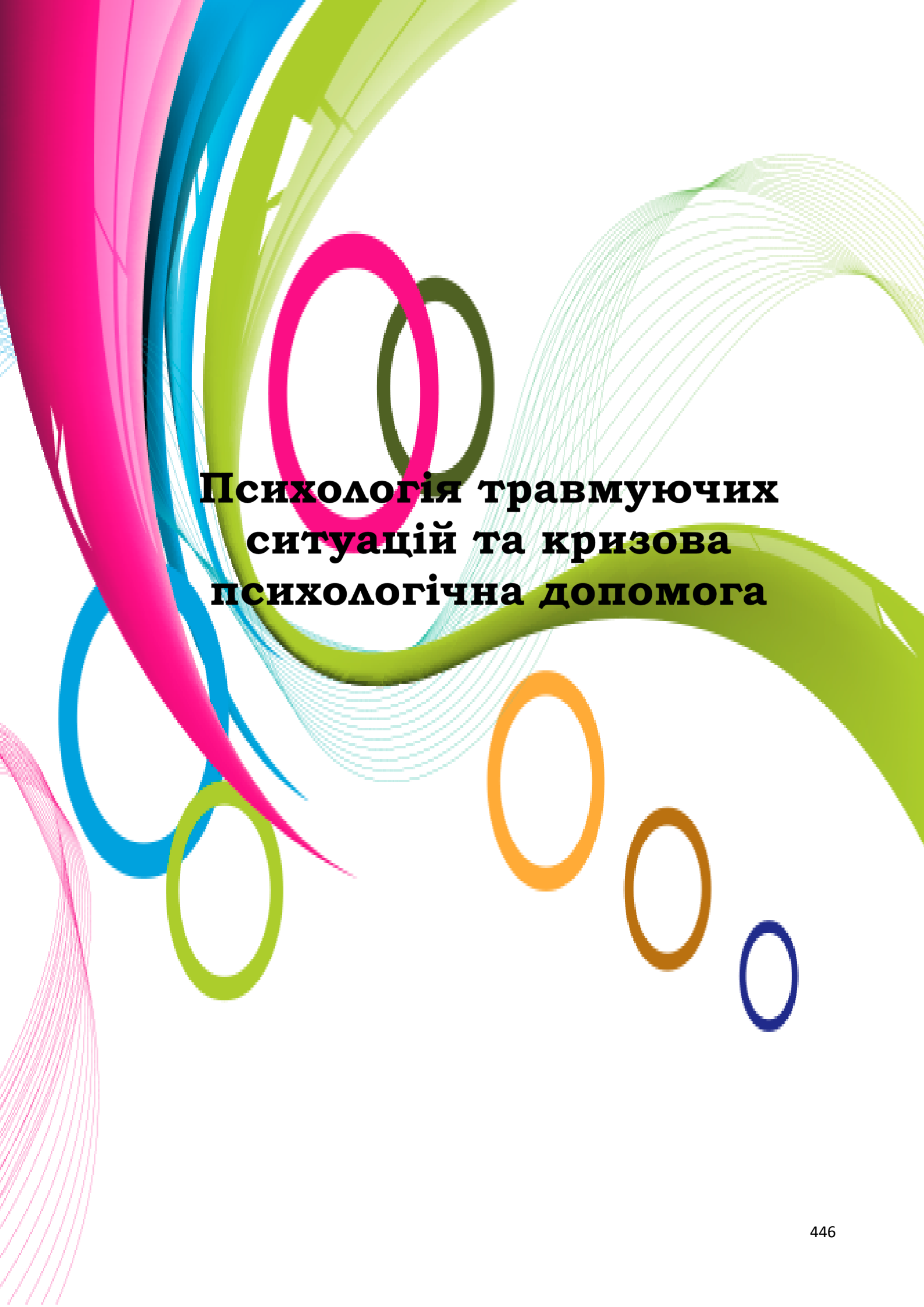
предметів, відношень між предмета- ми, зв'язків між ситуаціями. Судження є такою думкою, в якій при її висловлюванні дещо стверджується про предмети дійсності та яка об'єктивно є істинною або хибною й при цьому неодмінно однією із двох. Судження – це думка, в якій стверджується або заперечується зв'язок між об'єктами та ознаками. Судження – це думка, що виражається розповідними реченнями та є істинною або хибною. За змістом наведені дефініції однакові (ідентичні). Вони відрізняються лише словесним оформленням. Надалі користуватимемося наступною дефініцією судження: Судження – це така форма мислення, яка відображає зв'язок між предметом та його ознакою.

Суперечка – словесне змагання між двома або кількома особами, при якому кожна із сторін відстоює свою думку, правоту.

Умовивід – це зв'язок між думками, в результаті якого із кількох відомих суджень ми отримуємо нове судження. Завдяки умовиводам людина пізнає дійсність теоретично, опосередковано. Розрізняють умовиводи індуктивні, дедуктивні та за аналогією.

Формально-логічні закони — це закони правильної побудови і зв'язку думки. Закони логіки виражають такі суттєві, загальні, неодмінні властивості мислення, як визначеність, несуперечність, послідовність і обґрунтованість.

Цінність – філософське поняття, за допомогою якого і характеризується соціально-історичне значення певних явищ дійсності для суспільства, індивідів. Цінності виконують роль споконвічної, вхідної основи вибору потреб, інтересів, переживання, мети, засобів їх реалізації, результатів діяльності і тих умов, у яких здійснюється вибір. На запитання: в ім'я чого здійснюється та або інша діяльність, відповіддю є цінність, тобто основа вибору суб'єктом-людиною мети, засобів, результатів і умов діяльності.

**Психологія травмуючих
ситуацій та кризова
психологічна допомога**

**СИЛАБУС
ОСВІТНЬОГО КОМПОНЕНТА
«ПСИХОЛОГІЯ ТРАВМУЮЧИХ СИТУАЦІЙ
ТА КРИЗОВА ПСИХОЛОГІЧНА ДОПОМОГА»**

Назва курсу	Психологія травмуючих ситуацій та кризова психологічна допомога
Мета й завдання курсу	<p><i>Метою</i> курсу «Психологія травмуючих ситуацій та кризова психологічна допомога» сформувати у здобувачів вищої освіти готовність реалізовувати (підбирати, розробляти та впроваджувати) сучасні методи психологічної допомоги клієнтам у складних життєвих ситуаціях (травма, криза, екстремальна ситуація), спираючись на системне наукове уявлення про психологічний зміст травматичних та кризових подій.</p> <p><i>Завдання курсу:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • сформувати у здобувачів вищої освіти системне наукове уявлення про психологічну та психічну травму, їх ознаки та критеріальні відмінності. • сформувати у здобувачів вищої освіти уявлення про функціонування психіки людини в кризових ситуаціях та в процесі проживання їх наслідків. • сформувати у здобувачів вищої освіти про особливості переживання, осмислення та поведінки при гострому стресовому розладі і посттравматичному стресовому розладі; • ознайомити здобувачів вищої освіти із сучасними доказовими методами психологічної допомоги клієнтам із травматичним досвідом, гострим стресовим розладі та посттравматичному стресовому розладі; • сформувати у здобувачів вищої освіти навички надання кризової психологічної допомоги: полегшення актуального стану, зняття гостроти переживання, формування ресурсного стану в людей, що потрапили в кризові та екстремальні ситуації (втрата близьких, розпад сім'ї, невиліковні захворювання, природні, техногенні та екологічні катастрофи, воєнні дії).
Тривалість курсу	<p>3 кредити, 90 годин Лекцій – 12 годин Семінарів – 12 годин Самостійна робота – 66 годин</p>
Результати навчання	<p>У результаті засвоєння курсу здобувачі вищої освіти сформують наступні загальні компетентності:</p> <ul style="list-style-type: none"> • здатність генерувати нові ідеї (креативність), • здатність до абстрактного мислення, аналізу та синтезу, • уміння виявляти, ставити та вирішувати проблеми, • здатність діяти на основі етичних міркувань (мотивів), • здатність приймати обґрунтовані рішення, • здатність діяти соціально відповідально та свідомо, • здатність застосовувати знання у практичних ситуаціях, • здатність бути критичним і самокритичним, • визначеність і наполегливість щодо поставлених завдань і взятих обов'язків.

У результаті засвоєння курсу здобувачі вищої освіти формують наступні **фахові** компетентності:

- здатність здійснювати теоретичний, методологічний та емпіричний аналіз актуальних проблем психологічної науки та / або практики;
- здатність самостійно планувати, організовувати та здійснювати психологічне дослідження з елементами наукової новизни та / або практичної значущості;
- здатність здійснювати (тренінгову, психотерапевтичну, психодіагностичну та іншу залежно від спеціалізації) з використанням науково верифікованих методів та технік;
- здатність організувати просвітницьку та освітню діяльність для різних категорій населення у сфері психології;
- здатність ефективно взаємодіяти з колегами в моно- та мультидисциплінарних командах;
- здатність приймати фахові рішення у складних непередбачуваних умовах, адаптуватися до нових ситуацій професійної діяльності;
- здатність оцінювати межі власної фахової компетентності та підвищувати професійну кваліфікацію;
- здатність дотримуватися у фаховій діяльності норм професійної етики та керуватися загальнолюдськими цінностями;
- здатність розробляти та впроваджувати інноваційні психологічної життєвих ситуаціях.

знатимуть:

- психологічну сутність травмуючої ситуації, методи дослідження впливу травматичних ситуацій на психіку;
- концептуальні моделі виникнення психологічних реакцій на травматичну ситуацію, особливості роботи захисних механізмів, копінг-стратегій та психологічних ресурсів особистості, особливості динаміки та рівнів психологічних реакцій на травмуючу ситуацію;
- можливості психологічного втручання при різних типах психологічних реакцій на травматичну ситуацію, межі власних можливостей психологічного втручання та міру відповідальності за його наслідки.

вмітимуть:

- розрізняти фази та рівні психологічних реакцій на травматичну ситуацію;
- здійснювати психологічне втручання залежно від фаз та рівнів;
- психологічних реакцій на травматичну ситуацію, а також в залежності від особливостей травматичної ситуації, моделей долаючої поведінки та психологічних ресурсів особистості, розробляти та реалізовувати оптимальну стратегію психологічного втручання;
- застосовувати різні психологічні стратегії, сучасні методи та техніки роботи з клієнтами у складних життєвих ситуаціях (жертви різних видів насилля, постраждали від техногенних катастроф, клієнти, що переживають втрату, життєву кризу або мають психологічну травму);

	<ul style="list-style-type: none"> • розробляти просвітницькі матеріали та освітні програми спрямовані на профілактику наслідків психологічної травма, впроваджувати їх, отримувати зворотній зв'язок, оцінювати якість; • використовувати власну креативність для вирішення професійних завдань; • орієнтуватись у ситуації невизначеності та приймати рішення, використовуючи актуальні оптимальні умови; • здійснювати аналітичний пошук відповідної до сформульованої проблеми наукової інформації та оцінювати її за критеріями адекватності; • здійснювати адаптацію та модифікацію існуючих наукових підходів і методів до конкретних ситуацій професійної діяльності.
<p>Теми</p>	<p>Тема 1. Травматична ситуація та її психологічні наслідки. Визначення поняття травма та травмуюча ситуація. Співвідношення понять “криза”, “психологічна травма” та “травмую ситуація” Види травмуючих ситуацій, їх ознаки та психологічні наслідки.</p> <p>Тема 2. Класифікація підходів до виникнення та розвитку ПТСР. Визначення поняття стрес. Теорія стресу Г. Сельє. Стадії розвитку стресу. Визначення поняття травматичний стрес. Фази травматичного стресу. Розлади адаптації. Загальні критерії діагностики. Типи перебігу розладів адаптації. ПТСР та дисоціація. Зміна життєвої перспективи і ПТС. Теоретичні моделі ПТСР. Психодинамічна модель посттравматичного стресу. Когнітивні концепції психічної травми. Двухфакторна теорія виникнення посттравматичних стресових розладів. Теорія патологічних асоціативних емоційних мереж. Мультифакторна концепція посттравматичних стресових розладів.</p> <p>Тема 3. ПТСР у дорослих: ознаки та розвиток. Методи діагностики ПТСР у дорослих. Особливості психічних процесів і станів при ПТСР. ПТСР і внутрішні конфлікти. Робота механізмів психологічного захисту (дисоціація). Індивідуальні особливості переживання травматичних ситуацій. Аутодеструктивна поведінка і ПТСР. Шкала клінічної діагностики ПТСР (Clinical-Administered Ptsd Scale -CAPS). - Шкала оцінки впливу травматичної події (Impact of event scale -r – 1 es-r). - Місісіпська шкала для оцінки травматичних реакцій (громадянський варіант). - Опитувальник БЕКА для оцінки депресії (Beckdepression inventory - BDI). - Шкала дисоціації (Dissociative experience scale - DES). - Опитувальник перитравматичної дисоціації. - Шкала оцінки інтенсивності бойового досвіду (Combat exposure scale). - Опитувальник травматичного стресу для діагностики психологічних наслідків.</p> <p>Тема 4. Особливості ПТСР у дітей. Ознаки та особливості протікання ПТСР у дітей. Основні ситуації, здатні завдати психологічної травми дитині. Методи діагностики ПТСР у дітей. Напівструктуроване інтерв'ю для оцінки травматичних переживань дітей. Батьківська анкета для оцінки травматичних переживань дітей Класифікація видів насилля над дітьми.</p>

Емоційне насилля. Психологічне насилля. Фізичне насилля. Сексуальне насилля. Насилля в школі. Наслідки насилля у дітей. Загальна характеристика переживання дітьми горя. Фази дитячого горя. Робота з дітьми, які пережили смерть близької людини.

Тема 5. Загальні особливості роботи з психологічною травмою. Методи роботи з травмуючими ситуаціями. Дисенсибілізація за допомогою рухів очей (ДПРГ). Основні цілі роботи з методом ДПРГ. Етапи роботи з методом ДПРГ. Техніка ослаблення травмуючого інциденту. Ослаблення травмуючого інциденту – основні принципи роботи. Особливості використання ОТІ. Етапи роботи з технікою ОТІ. Техніка візуально-кінестетичної дисоціації (ВКД). Схема роботи з технікою ВКД. Етапи роботи з клієнтами за допомогою техніки ВКД. Особливості роботи психолога з технікою ВКД. Психологічний дебріфінг. Специфіка психологічного дебріфінгу. Мета та завдання психологічного дебріфінгу. Фази психологічного дебріфінгу. Етапи дебріфінгу. Техніка ре-імпрінтингу формату. Поняття імпрінту. Етапи роботи з технікою ре-імпрінтингу формату. Особливості роботи з технікою ре-імпрінтингу формату.

Тема 6. Травми пережитого насилля. Діада «агресор-жертва». Специфіка роботи з жертвами насилля. Характеристика сімейного насильства. Види сімейного насильства. Цикл сімейного насильства (фази циклу). Причини недооцінки сімейного насильства. Міфи про сімейне насильство. Причини насильства в сім'ї. Психологічний портрет насильника в сім'ї. Особливості консультування жертв різних видів насильства. Стадії психотерапії в роботі з наслідками насильства.

Тема 7. Психологія екстремальної ситуації. Травма війни. Основні характеристики екстремної психологічної допомоги. Правила надання першої допомоги. Фази стану особистості після психотравмуючої ситуації. Діагностика ПТСР у учасників військових дій. Основні симптоми ПТСР ветеранів війни. Типологія порушень у учасників бойових дій. Особливості консультування учасників бойових дій. Методи роботи з учасниками бойових дій.

Тема 8. Екстрена психологічна допомога та кризова інтервенція в епіцентрі надзвичайної ситуації.

Особливості психічного реагування на екстремальні ситуації. Екстремальний стан. Принципи надання психологічної допомоги постраждалим від екстремальної ситуації. Правила невідкладної допомоги психолога. Робота психолога з симптомами, що проявляються в екстремальній ситуації. Особливості надання психологічної допомоги до першого сну. Кризове психологічне консультування. Завдання та консультування, його ефективність та етапи. Телефон довіри як форма надання кризової психологічної допомоги.

Тема 9. Психологія життєвої кризи. Особливості психологічної допомоги клієнтам в ситуації переживання різних типів криз.

	<p>Загальне уявлення про поняття «криза» в психології. Типологічний аналіз та класифікація життєвих криз. Умови виникнення життєвих криз. Специфіка вікових криз. Професійне вигорання та емоційне вигорання. Поняття «термінальності» в психології. Динаміка переживання термінальних станів. Специфіка життєвої кризи в період термінальних захворювань.</p> <p>Тема 10. Кризи життєвих втрат.</p> <p>Визначення поняття горе. Симптоми переживання горя (типові і не типові). Форми горя. Комплекси симптомів горя. Особливості роботи з горем. Психологічна допомога в переживанні втрати (смерті) близької людини. Нормальне та патологічне переживання горя. Етапи психологічної допомоги при роботі з горем.</p>
Орієнтація (на кого розрахований курс)	Курс розрахований на здобувачів вищої освіти / педагогічних / науково-педагогічних працівників.
Попередня підготовка	Для вивчення курсу студенти потребують базових знань з клінічної психології, основ психотерапії та психокорекції, достатніх для сприйняття категоріального апарату курсу.
Як навчатися?	<p>Курс «Психологія травмуючих ситуацій та кризова психологічна допомога» має практичну орієнтацію і викладається з використанням методів активного соціально-психологічного навчання. За основу моделі навчання взято цикл Колба: актуалізація досвіду, аналіз багажу знань та виокремлення проблемної «сліпої» зони, теорія (нові знання,), практика (нові знання в дії).</p> <p>Курс передбачає наступне розподілення видів роботи – 20% лекційні заняття, які проходять з використанням наступних форм – лекції - вебінари, лекції-провокації, інформаційно-проблемні лекції. 30 % - практичні заняття, які проходять у формі інтерактивних занять з покроковим набуттям фахових компетентностей здобувачів освіти. На заняттях використовуватимуться новітні психотехнології особистісного розвитку людини – психологічні ігри (імітаційні та трансформаційні), коуч-сесії, психологічний театр.</p> <p>60% курсу займає самостійна робота студентів, яка буде проходити в індивідуальній та груповій роботі – спарінг – партнерство (передбачає відпрацювання в парах певних навичок з використанням покрокової інструкції), розробка індивідуальних-кейсів (творче завдання, яке передбачає комплексну експертну оцінку вибраного об'єкта дослідження з описом індивідуальної стратегії прийняття рішення, психологічними помилками, аналізом психологічного опору та зон психологічного росту) створення групового проекту, самозвіти.</p> <p>Реалізація здобувачем вищої освіти усіх видів робіт надасть можливість отримати найбільший результат в ході засвоєння курсу – сформуванню фахові компетенції, які дозволять йому на високому професійному рівні реалізовувати практичні професійні завдання.</p>
Навчальні матеріали	<p style="text-align: center;"><i>Базові</i></p> <p>1. Калшед Д. Внутренний мир травмы. Архетипические защиты личностного духа. – М.: Академический проект, 2007 – 368 с.</p>

2. **Козлов В. В.** Работа с кризичной личностью: Методическое пособие. – М.: Психотерапия, 2007 – 336 с.
3. **Крукович Е.И., Ромек В.Г.** Кризисное вмешательство.–М.: Европейский гуманитарный университет, 2003.–92 с.
4. **Малкина-Пых И. Г.** Экстремальные ситуации: Справочник практического психолога.– М.: Изд-во Эксмо, 2006.–960 с.
5. **Меновщиков В.Ю.** Психологическое консультирование. Работа с кризисными и проблемными ситуациями.–М.: Смысл, 2005.–182с.
6. **Осипова А.А.** Справочник психолога по работе в кризисных ситуациях.–Р.н.Д.: Феникс, 2005.–315 с.
7. **Пушкарев** Посттравматическое стрессовое расстройство: диагностика, психофармакотерапия, психотерапия.–М.: Изд-во Института психотерапии, 2001.–128 с.
8. **Ромек В.Г., Конторович В.А., Крукович Е.И.** Психологическая помощь в кризисных ситуациях.–СПб., Речь, 2004.–256 с.
9. **Эффективная** психотерапия посттравматического стрессового расстройства. – М.: Когито-Центр, 2005 – 467 с.
10. **Юрьева Л.Н.** Кризисные состояния.–Днепропетровск: Арт-Прес,1998.–164 с.

Допоміжні

1. **Бермант-Полякова О.В.** Посттравма: диагностика и терапия. – СПб.: Речь, 2006 – 248 с.
2. **Воробьев Ю.Л.** Катастрофы и человек.–М.: Академический проект, 1997.–256 с.
3. **Гостюшин А.В.** Человек в экстремальной ситуации.–М.: Армада-Пресс, 2001.–384 с.
4. **Гнездилов А.В.** Психология и психотерапия потерь.– СПб.: Речь, 2002.–162 с.
5. **Гремлинг С., Ауэрбах С.** Практикум по управлению стрессом.– СПб.: Питер, 2002.–240 с.
6. **Католик Г., Корнієнко І.** Техногенні катастрофи: психологічна
7. допомога очевидцям та постраждалим.–Львів: Червона Калина, 2003.-124 с.
8. **Киз Д.** Множественные умы Билли Миллигана. – М.: Изд-во Эксмо, СПб.: Изд-во Домино, 2002 – 512 с.
9. **Корнієнко І., Католик Г., Бабяк Т., Тарасевич О., Пачковський Ю., Католик О., Тихобаева Г.** Скривджена дитина. Теоретичні і практичні аспекти проблеми дитячого кривдження та методи психокорекційної допомоги дітям, які зазнали насильства. збірник.–Львів: Ромус-Поліграф, 2005.–303 с.
10. **Магомед-Эминов М. Ш.** Феномен экстремальности. – М.: Психоаналитическая ассоциация, 2008 – 218 с.
11. **Малкина-Пых И.Г.** Психология поведения жертвы.–М.: Изд-во Эксмо, 2006.–1008 с.
12. **Панок В. Г.** Методичні підходи до надання психологічної допомоги потерпілим від техногенної катастрофи. Монографія.– К., Центр соціальних експертиз і прогнозів, 1999.–106 с.
13. **Патнем Ф.В.** Диагностика и лечение расстройства множественной личности. – М.: Когито-Центр, 2004 – 440 с.

Необхідне устаткування	Мультимедійний проектор. Наявність оболонки Moodle для роботи на освітньому порталі.			
Спільні / індивідуальні види навчальної діяльності	<p><i>Лекція</i> (лекції – вебінари/ лекції-провокації/ інформаційно-проблемні лекції/ міні-лекції)</p> <p><i>Семінари-практикуми</i> (психологічні ігри (імітаційні та трансформаційні)/ коуч-сесії/ психологічний театр/ спарінг – партнерство (передбачає відпрацювання в парах певних навичок з використанням покрокової інструкції)/ презентація / дискусія / кейс-метод / делегування повноважень / відео аналіз / дебрифінг / шеренг) <i>Виконання індивідуальних творчих завдань</i> (творчий проєкт; есе; віртуальний тьюторіал - вирішення кейсів, ведення робочого зошиту, рефлексія). Розробка індивідуальних-кейсів (творче завдання, яке передбачає комплексну експертну оцінку вибраного об'єкта дослідження з описом індивідуальної стратегії прийняття рішення, психологічними помилками, аналізом психологічного опору та зон психологічного росту)/ самозвіти.</p>			
Оцінювання (онлайн / очно)	<p>Формами контрольних заходів є поточний, модульний та підсумковий контроль. Така система контролю, яка ґрунтується на поєднанні модульних технологій навчання та залікових освітніх одиниць (залікових кредитів), дозволяє здійснювати оцінювання більш гнучко, об'єктивно і сприяє систематичній та активній самостійній роботі студентів упродовж усього навчання, забезпечує змагальність між студентами в навчанні, стимулює виявлення і розвиток творчих здібностей студентів. Для поточного контролю використовується тестування; усне опитування; модульне контрольне тестування. Підсумковий контроль – залік.</p> <p>Оцінка за курс складається з наступних робіт - виконання творчих завдань до лекцій (20балів); виконання індивідуальних та групових завдань (40 балів), реалізація завдань до самостійної роботи (20 балів) і розробка індивідуального кейсу (20б).</p> <p>Підсумковий бал за курс є сумою балів, отриманих студентом за виконання усіх завдань курсу. Максимальна оцінка становить 100 балів.</p>			
Критерії оцінювання (окремо для кожного виду діяльності)	Вид діяльності	Критерії оцінювання	Бали	
	Виконання творчих завдань до лекцій	Всі завдання виконані вчасно та в повному обсязі, обґрунтовані, вірні, з використанням основної та додаткової літератури, носять творчий характер. У завданнях чітко висловлена індивідуальна позиція, яка відображає розуміння змісту завдання та філософію життя слухача.	0-20	
Виконання індивідуальних практичних завдань	Всі завдання виконані вчасно, обґрунтовані, повні, з використанням основної та додаткової літератури, носять творчий характер. Представлені вчасно для перевірки	0-40		

		викладачем. В завданнях повинні бути зазначені здобутки, зони напруження та перспективи розвитку слухача.		
	Звіт про виконання завдань самостійної роботи	Всі завдання виконані вчасно та в повному обсязі. Виконано опис та аналіз проведеної роботи. Аналіз проведено структурно, об'ємно та відображає не лише рівень розуміння слухачем вивчає мого феномену а й сформованість саморозуміння. Обов'язково зазначати перспективи особистісного розвитку.	0-20	
	КМР	Передбачає виконання індивідуального проекту – кейсу з реалізацією усіх зазначених елементів, описом роботи, прогнозом та рекомендаціями.	0-20	
	Усього за курс		100	
Політика курсу	<ul style="list-style-type: none"> • Курс практично орієнтований, тому передбачає обов'язкове відвідування магістрантом аудиторних занять та виконання позааудиторної самостійної роботи. • Усі завдання, передбачені програмою, мають бути виконані у встановлений термін. • Інтерактивність навчання вимагає від магістранта активної позиції під час практичних (семінарських) занять і дотримання правил тренінгового заняття. • Студент, який пропустив заняття, самостійно вивчає матеріал, за наведеними в силабусі літературними джерелами, виконує завдання та надає викладачеві в час, відведений для консультацій. • Студент має право аргументовано відстоювати свою думку стосовно тематики занять, якщо вона не збігається з думкою викладача, вимагати від викладача додаткових роз'яснень на заняттях у випадку їх недостатнього висвітлення на лекціях. • У стосунках з викладачем підтримується паритетність спілкування, повага до вибору та індивідуальної позиції студента, відповідальність та прагнення до саморозвитку. • Курс може повністю викладатись он-лайн. У вигляді серії вебінарів та структурованої і покрокової системи завдань, виконання яких дозволяє переходити здобувачам вищої освіти на наступний рівень засвоєння курсу. 			
Забезпечення виконання принципів академічної доброчесності	<ul style="list-style-type: none"> • У процесі роботи необхідно дотримуватися Положення про академічну доброчесність учасників освітнього процесу ДЗ „Луганський національний університет імені Тараса Шевченка” (http://luguniv.edu.ua/wp-content/uploads/2019/12/polojakademdobro2.pdf), відповідних принципів академічної доброчесності. • Індивідуальні роботи, презентації мають бути авторськими, оригінальними. 			

	<ul style="list-style-type: none"> • Письмові роботи мають бути оформлені згідно встановлених правил, з урахуванням вимог до цитування, подання відповідних посилань. • Виявлення ознак академічної не доброчесності в письмовій роботі студента є підставою для її не зарахування викладачем, незалежно від масштабів плагіату чи обману.
Feedback курсу	Зворотній зв'язок здійснюється на основі чату, системи повідомлень на сторінці курсу на освітньому порталі ЛНУ імені Тараса Шевченка.

**ПРЕВ'Ю ОСВІТНЬОГО КОМПОНЕНТА
«ПСИХОЛОГІЯ ТРАВМУЮЧИХ СИТУАЦІЙ
ТА КРИЗОВА ПСИХОЛОГІЧНА ДОПОМОГА»**

Психологія травмуючих
ситуацій та кризова
психологічна допомога

Кафедра психології

Слайд 1

Стрес, криза, втрата,
проблемна ситуація

- це частина життя будь-
якої людини

Слайд 2

Психотравма, екстримальна
ситуація, насилля - це те, що
виходить за межі базових
можливостей психіки людини

Слайд 3

Психолог допомагає людині
справитись!

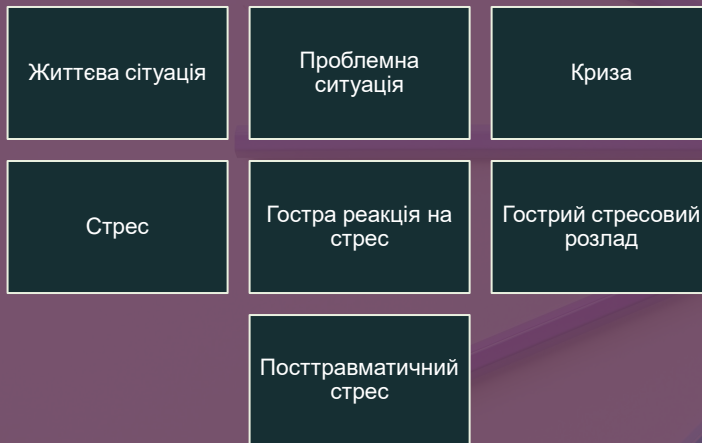
Слайд 4

Витримати усі виклики життя
та зберегти її якість!

Слайд 5

В ОК ви ознайомитесь з ПОНЯТТЯМИ

Слайд 6

Навчитесь використовувати такі методи роботи з травматичним досвідом:

- ✓ Десенсібілізація за допомогою рухів очей
- ✓ Техніка послаблення травматичного інциденту
- ✓ Візуально-кінестетична дисоціація
- ✓ Техніка реіпринтингу
- ✓ Безпечне місце

Слайд 7

- ❖ Навчитесь розпізнавати ознаки психологічної травми у дітей різного віку
- ❖ Використовувати методи психодіагностики травматичного досвіду дитини
- ❖ Проводити реабілітаційні заходи із дітьми з різними типами травм

Слайд 8

Психолог
допомагає людині
розширити межі
власного досвіду та
можливості
своєї психіки

Слайд 9

ДІАГНОСТИЧНИ КЕЙ

1. *Опишіть в 5 словах*, що вас спонукало обрати цей ОК? Наприклад: «Досвід, необхідність, викладач, швидкість, напруга».
2. *Дайте відповіді на наступні тестові завдання:*
 - 1) Форма генетично обумовленої поведінки:
 - а) **рефлекс**
 - б) подразливість
 - в) інстинкт
 - г) психіка
 - 2) Показником афекту є:
 - а) незначна зміна свідомості
 - б) порушення контролю волі за своїми діями**
 - в) виникнення інтересу до об'єкта спілкування
 - г) збереження контролю волі за своїми діями
 - 3) Розуміння емоційних співпереживання і співчуття:
 - а) рефлексія
 - б) ідентифікація
 - в) емпатія**
 - г) симпатія
 - 4) Яку нормативну кризу називають пубертатною:
 - а) 3-х років
 - б) 7 років
 - в) 13 років**
 - г) 17 років
 - 5) Що з переліченого не належить до симптомів кризи 3-х років (за Л. С. Виготським):
 - а) негативізм
 - б) впертість
 - в) протест-бунт
 - г) децентрація**

3. Вирішіть психологічну задачу: «Сімейна пара, в шлюбі 20 років, має двох дітей, знаходиться на грані розлучення. Партнери одного віку їм по 40 років, разом з 14 років, ще зі школи» Опишіть мінімум дві причини сімейної кризи.

ТЕОРЕТИЧНИЙ БЛОК

Лекція 1

Поняття про травматичну ситуація та її психологічні наслідки

Мета: сформувати у здобувачів вищої освіти системне уявлення про зміст поняття психологічна травма та травмуюча ситуація, про види та психологічні наслідки травмуючих ситуацій для подальшої життєдіяльності людини.

Ключові слова: ситуація, життєва ситуація, проблемна ситуація, критична ситуація, травматична ситуація.

Основні питання

1. Визначення поняття психологічна травма та травмуюча ситуація. Співвідношення понять “критична ситуація”, “психологічна травма” та “травмуюча ситуація”
2. Види травмуючих ситуацій. Їх ознаки та психологічні наслідки.

Рекомендована література

1. **Василюк Ф.Е.** Психология переживания / Фёдор Ефимович Василюк.– М.: Изд. МГУ, 1984. – 200 с. [electronic sources]: <http://psylib.org.ua/books/vasif01/index.htm>
2. **Тарабрина Н.В.** Практикум по психологии посттравматического стресса / Надежда Васильевна Тарабрина. – СПб.: Питер, 2001. – С. 16-75.
3. **Ранк О.** Травма рождения и ее значение для психоанализа / Отто Ранк. – М.: «Когито – центр», 2009.-102с.
4. **Титаренко Т.М.** Життєвий світ особистості: у межах і за межами буденності. – К.: Либідь, 2003. – 376 с.

Для розуміння психологічної сутності поняття травмуюча ситуація необхідно окреслите його змістовне поле. Складність та багатомірність зазначеного поняття зумовлює необхідність визначення сумісних із ним понять – «ситуація» та «життєва ситуація».

Ситуація — це система зовнішніх відносно суб'єкта умов, які спонукають та опосередковують його активність. Будь-яка ситуація висуває перед людиною певні вимоги, це зумовлює характер її поведінки в реальних обставинах. Ці вимоги можуть бути зовнішніми, закріпленими у вигляді норм та правил, особливо коли мова йде про типові життєві ситуації, поведінка в яких іноді набуває навіть характеру ритуалів. Правила поведінки в типових ситуаціях можуть бути закріплені і у певній ролі, котра регламентує поведінку людини.

Поняття «**життєвої ситуації**» особистості визначається сукупністю обставин життєдіяльності, природних і соціальних чинників, які певним чином, прямо або опосередковано, впливають на поведінку людини, її стан і внутрішній світ, зумовлюють зміст і напрями її розвитку, сприяють виникненню та розв'язанню проблем. Життєва ситуація складається з усвідомлюваних особистістю обставин своєї життєдіяльності та обставин неусвідомлюваних, які хоча й існують об'єктивно, але не помічаються людиною. Звичайна життєва ситуація може бути основою для перетворення на психологічну ситуацію, за якою стоїть певна проблема.

Проблемна ситуація - це сукупність обставин, що вимагають виходу, негайного ухвалення рішення. Проблемні ситуації, пов'язані з екстремальними умовами, крім зміни лімітів часу можуть бути викликані і цілою низкою особистісних умов діяльності, які призводять до емоційної напруженості. Вони можуть включати і умови людської комунікації, і міжособистісні відносини, що виникають в результаті розподілу функцій між різними людьми, які виконують спільну діяльність.

До проблемних ситуацій належать:

➤ *Соціально-напружені ситуації* - це гостре протиставлення особистісних та міжгрупових інтересів різних соціальних груп.

➤ *Екстремальні ситуації* - це незвичайні умови існування людини, до яких вона психофізично не готова.

➤ *Критичні ситуації* визначаються як ситуації неможливості реалізації суб'єктом внутрішніх необхідностей свого життя (потреб, мотивів, прагнень, бажань, цінностей і т. ін.). Критичні ситуації зазвичай описуються в чотирьох основних поняттях: стрес, фрустрація, конфлікт та криза.

➤ *Конфліктні ситуації* - це такі ситуації, в яких відбувається зіткнення протилежних інтересів, поглядів, прагнень; виникають серйозні розбіжності сторін, що ведуть до боротьби між ними.

➤ *Травмуюча ситуація* - це екстремальні, критичні події, ситуації загрози фізичній або психічній цілісності самого суб'єкта або осіб його найближчого оточення, що володіють потужним негативним впливом на психіку і вимагають від індивіда екстраординарних зусиль по оволодінню з наслідками такого впливу (Тарабрина Н. В., 2001).

Психотравма (як стан) – переживання невідповідності між загрозливими факторами ситуації та індивідуальними можливостями їхнього подолання. Цей стан супроводжується інтенсивним страхом, гострим відчуттям безпорадності й втрати контролю, когнітивними змінами і змінами у способах регуляції афектів, що спричиняє іноді тривалі фізичні, психічні й особистісні розлади. На фізіологічному рівні змінюється біохімічна рівновага (чим пояснюються ефект знеболення, надмірне збудження, амнезія, зниження імунітету, виснаження тощо); змінюється робота мозку – блокується міжпівкульна синаптична передача. Інакше функціонують нейрони кори головного мозку, внаслідок чого страждають насамперед мозкові зони, пов'язані з контролем агресивності та циклом сну. Психотравма розглядається як стан, спричинений травмівною подією/ситуацією.

Загалом можна узагальнити такі основні риси травмівної ситуації:

1) вона є новою реальністю для людини і принципово відрізняється від повсякденних умов;

2) висуває перед людиною проблему екзистенціальної дилеми життя і смерті та впливає на картину світу особистості і переживання фундаментальної невразливості;

3) характеризується подвійністю, оскільки, з одного боку, несе загрозу, небезпеку, руйнування для особистості, а з другого — апелює до стійкості, мужності, має можливості для конструктивних змін;

4) руйнує цілісність життєвого світу людини, поділяючи її на життя до ситуації, що сталася, часовий відрізок, пов'язаний з безпосереднім впливом екстремальних факторів, та життя після;

5) під її впливом особистість людини трансформується, можлива фрагментація самоідентичності;

6) під час неї утруднюються реалізація прогнозу подальших подій та розуміння подій, що відбуваються;

7) обмежує здійснення самореалізації особистості та ускладнює можливості в задоволенні потреб.

Типи травм:

Шокова травма – стан, виникаючий в наслідок впливу екстремальної травмуючої ситуації, яка загрожує життю.

Травма розвитку – це переживання неможливості реалізувати природний імпульс к розвитку. Стан при якому психіка вже готова реалізувати нові можливості, а її зупиняють.

Травма народження - це несвідомі переживання людини, пов'язані з її появою на світ. Травма, отримана при народженні, є причиною виникнення неврозів, а переживання страху народження — “першою репетицією”, прообразом переживань усіх інших ситуацій небезпеки (О. Ранк, 2009).

Види дитячих травм:

1. **Травма “покинутості”** виникає у дитячому віці при відсутності або недостатньому фізичному контакті дитини з матір’ю. Дитина до початку самостійного ходіння не відділяє своє тіло від тіла матері, та за відсутності матері переживає сильну тривогу й страх. Люди, які мають травму “покинутості”, схильні до різних залежностей, симбіотичних стосунків, інфантильності та страхів втрати коханого об’єкта.

2. **Травма “відкидання”** виникає з “холодною” або “мертвою” матір’ю (термінологія психоаналітичних теорій), емоційно не залученою у життя дитини з таких причини: післяпологової депресії, стресу, небажанням мати дитину, проблем у сім’ї, відсутністю партнера тощо. Люди, які мають таку травму, живуть з почуттям власної непотрібності й незатребуваності, вони не можуть самореалізуватися, виражати свої почуття та перебувати у близьких емоційних відносинах, уникають емоційних проявів.

3. **Травма “позбавлення”** виникає при нехтуванні потребами дитини (мама не підходить до малюка, коли він плаче, не заспокоює його страхи, не забезпечує необхідні догляд, підтримку й увагу). Люди, які мають подібну травму, живуть з відчуттям нестачі уваги оточуючих, постійно прагнуть її завоювати, схильні до маніпуляцій, не відчують задоволення у житті.

4. **Травма “зради”** виникає при розчаруванні дитини своїми батьками, яких вона обожає (прикладом може бути побачена дитиною сцена сексуального акту між батьками). Різновидом цієї травми є “травма повалення з трону” (термін А. Адлера), яка виникає у дитини при народженні молодших дітей, яким приділяється більше батьківської уваги. Люди, які пережили цю травму, втрачають почуття довіри до людей, відчужуються та замикаються в собі або різноманітними способами намагаються догодити оточуючим, щоб символічно “повернути” любов батьків.

5. **Травма сексуальної спокуси** виникає при використанні дорослими дитини або підлітка для задоволення своїх сексуальних потягів та призводить до сексуальних і емоційних проблем.

6. **Травма “насильства”** виникає при систематичному жорстокому поводженні з дитиною з боку дорослих, нанесення їй тілесних ушкоджень. Травма “насильства” призводить до виникнення психопатії або формування психопатичного асоціального характеру.

7. **Травми “приниження” або нарцисичні травми** — це удари по самолюбству дитини, приниження, зневага, зниження самооцінки, що призводять до порушень “Я - концепції” та виникнення комплексів неповноцінності. Психічні травми приниження, насильства, відкидання, зради відбуваються також і у дорослому житті, але, як правило, за “повторним” дитячим сценарієм. Доросла людина відтворює дитячі травми, потрапляючи у травматичні ситуації з тими емоційними реакціями, патернами поведінки та переживаннями, що й у дитинстві.

Питання для самоконтролю

1. Чи можна стверджувати, що найсуттєвішим наслідком психотравмуючої ситуації для людини є вимушеність перегляду картини світу?
2. Які фактори зумовлюють гостроту реакції на психотравмуючу ситуацію у людини?
3. Назвіть найбільш важливі відмінності між «життєвою ситуацією» та «проблемною ситуацією»?

Лекція 2

Стрес. Класифікація підходів до виникнення та розвитку ПТСР.

Мета: сформулювати у здобувачів вищої освіти системне диференційне уявлення про стрес та травматичний стрес, розлади адаптації та ПТСР. Ознайомити із сучасними підходами до розуміння природи виникнення та розвитку ПТСР.

Ключові слова: стрес, травматичний стрес, адаптація, розлад адаптації, діагностичні критерії, ПТСР.

Основні питання

1. Визначення поняття стрес. Теорія стресу Г. Сельє. Стадії розвитку стресу.
2. Розлади адаптації. Загальні критерії діагностики. Типи перебігу розладів адаптації.
3. Поняття про ПТСР. Теоретичні моделі ПТСР: психодинамічна модель посттравматичного стресу. Когнітивні концепції психічної травми. Двухфакторна теорія виникнення посттравматичних стресових розладів. Теорія патологічних асоціативних емоційних мереж. Мультифакторна концепція посттравматичних стресових розладів.

Рекомендована література

1. **Бріер Д., Скот К.** Основи травмофокусованої психотерапії. Львів: Свічадо, 2015. 448 с.
2. **Гоцуляк Н.Є.** Психологічна травма: аналіз та шляхи її подолання. URL: www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/cgibis_64.exe?
3. **Тарабрина М. У.** Практикум по психології посттравматичного стресу. СПб: Пітер, 2001. 272с.
4. **Малкіна-Пих І. Р.** Екстремальні ситуації. М.: Изд-во Эксмо, 2005. 960 с.
5. **Словник психолога-практика /составитель: З. Ю. Головин.** 2-ге вид. Минск: Харвест, 2003. 622с.

Стрес (від англ. stress – тиск, напруга) – це захисна реакція організму на загрозовий подразник, яка допомагає людині адаптуватися до умов, що часто змінюються. Дане поняття запропонував Г. Сельє в 1936 р. для позначення великого кола станів, котрі обумовлені виконанням діяльності в особливо складних умовах і виникають у відповідь на різноманітні екстремальні впливи – стресори.

Залежно від виду стресора і характеру його впливу виділяються наступні види стресу.

За критерієм впливу на людину: 1) Емоційно-позитивний стрес, викликаний позитивними подіями. У людей з ослабленим здоров'ям навіть цей вид стресу може спровокувати негативні наслідки; 2) Емоційно-негативний стрес спричиняється негативними подіями. Він менш контрольований людиною, і тому більш небезпечний для здоров'я.

Залежно від строку тривання: 1) Короткочасний (гострий) стрес, якому властива швидкість і несподіваність виникнення; 2) Довгостроковий (хронічний) стрес. Він може бути наслідком гострого стресу, але часто виникає через незначні, слабоінтенсивні, але постійні множинні чинники.

За походженням і механізмом розвитку: 1) Фізіологічний стрес, для якого характерне опосередкування стресорів гомеостатичними фізіологічними механізмами. Він викликається такими стрес чинниками, як біль, холод, спека, голод, спрага, фізичні перевантаження тощо; 2) Психологічний стрес опосередковується психологічними процесами оцінки передбачуваної погрози стресового стимулу і пошуком адекватної відповіді на цей стимул. Його викликають: обман, образа, погроза, небезпека, інформаційне перевантаження тощо.

Психологічний стрес зазвичай поділяють на:

а) емоційний стрес, що має місце в ситуаціях, які загрожують безпеці людини (злочин, аварія, війна, важка хвороба), соціальному статусу, економічному благополуччю (утрата роботи), міжособистісним відносинам (сімейні проблеми тощо);

б) інформаційний стрес виникає під час інформаційних перевантажень, коли людина, котра має велику відповідальність за наслідки своїх дій, не встигає приймати правильні, відповідні рішення. Почасти інформаційні стреси виникають в роботі диспетчерів, операторів технічних систем управління.

Причини стресу: 1) Причиною стресу може бути будь-яка сильна емоція. Найчастіше – страх, гнів, образа і занадто інтенсивна радість. 2) Причиною стресу є і психофізіологічні стани. До них належать втома, напруга, тривога і монотонність. 3) Хвороба як причина стресу. Стрес може бути викликаний як гострою, так і хронічною хворобою. Будь-яка соматична хвороба є джерелом стресу. 4) Життєві події як причина стресу. Т. Холмс і Р. Раге встановили, що серйозні життєві події можуть спричинювати стрес. Вони склали шкалу, в якій кожній важливій життєвій події відповідає певне число балів залежно від ступеня її стресогеності.

Дрібні життєві події також можуть викликати інтенсивний стрес, тому що людина до них не готується. Такими дрібними подіями є: надмірна кількість обов'язків на роботі і вдома; надмірна турбота про свою зовнішність; самотність; нестача життєвої енергії; бажання бути у всьому першим; відсутність часу на відпочинок і розваги; неприємності на роботі; тривалі міркування про сенс життя; страх бути знехтуваним; велика кількість справ, які потрібно виконати.

Причини, пов'язані з екстремальними умовами: 1) Новизна, незвичайність і раптовість впливу. Прикладом можуть слугувати різкі звуки, постріли, яскраві спалахи світла, падіння, перегляд відповідних фільмів тощо. 2) Складність завдання, дефіцит часу, збільшення темпу дій, співвідношення двох складних дій, монотонність, невизначеність ситуації тощо. 3) Ситуація конфліктного вибору за наявності в людини несумісних спонукань; наявність перешкод з боку інших осіб; наявність елементів змагання; акцентування «тестового» характеру дії в експертній ситуації: завдання, яке виконує людина, стає виміром інтелектуальних, мнемічних та інших її здібностей; зміна винагороди за участь у діях тощо.

Стадії стресу. Г. Сельє, канадський дослідник і лікар, з'ясував, що кожен організм має однакову реакцію на стрес, на основі цієї закономірності він розбив весь процес на 3 фази:

➤ **Тривожна реакція**, при якій мобілізуються всі захисні функції організму. Організм підлаштовується під нові умови існування. Завдяки функціональній зібраності органів і життєво важливих систем посилюються такі почуття, як пам'ять, увага, дотик, сприйняття. Стадія мобілізації характеризується тим, що при стресі підвищується ступінь мислення, знаходяться варіанти вирішення проблеми, і людина справляється з навантаженням. Стадія тривоги.

➤ **Опірність дисбалансу**, коли організм адаптується до змін, і нормалізуються всі параметри, які вийшли з-під контролю на 1 стадії. Індивід звикає до нової атмосфери, але якщо організму важко швидко пристосуватися, а опір триває значно довго, настає остання фаза стресу. Стадія опору.

➤ **Виснаження** настає після невдалих спроб адаптації, коли втрачаються фізичні сили, а психічний стан починає давати збої. Дана фаза ділиться на 2 етапи. **Перший етап - розлад** відбувається зниження працездатності, знижується рівень мислення і сприйняття, стає важко знайти вихід зі сформованих обставин. Людина не може адекватно оцінити обстановку і прийняти якесь рішення. **Другий етап** – деструкція, коли відбувається гальмування всіх процесів. Людина впадає в заціпеніння, їй важко зосередитися на важливих речах, вникнути в суть розмови (гіпергальмування). Або, навпаки, людина, не знаходячи собі місця, робить необдумані вчинки, його діяльність безладна. Він стає замкнутим, до нього важко було докритися або «достукатися». Такий вид стресу називають гіперзбудженням.

Під впливом певного стресу або групи стресорів у особи можуть виникати розлади адаптації.

Розлад адаптації - це стани суб'єктивного дистресу й емоційного розладу, які зазвичай перешкоджають соціальному функціонуванню і продуктивності й виникають в період адаптації до значної зміни в житті або внаслідок стресової життєвої події (включаючи наявність або можливість серйозної фізичної хвороби). Стресовий чинник може вражати

інтегральність мікросоціальних зв'язків (втрата близьких, переживання розлуки), а також – більш широку систему соціальної підтримки і соціальних цінностей (міграція, становище біженця). Розлад адаптації відноситься до психогенних розладів невротичного рівня.

Ключові фактори для розвитку розладу адаптації:

- значущі і стресогенні для індивіда зміни життєвих обставин;
- нагальна потреба індивіда адаптуватися до умов, що змінилися;
- індивідуальні особливості нервово-психічних реакцій людини - сензитивність

(підвищена чутливість), недовірливість, тривожність, емоційна лабільність, недовірливість; імпульсивність, підвищена тривожність, депресивна налаштованість (схильність драматизувати ситуацію), негативний досвід адаптації до різних життєвих ситуацій в минулому, знижена самооцінка, незрілість особистості.

Психотравмуючий фактор викликає і підтримує дезадаптивну патологічну відповідь організму у вигляді афективних і поведінкових розладів. В результаті запускається патогенетичний динамічний ланцюгової процес. *Наприклад*, втрата роботи (основного джерела засобів існування) викликає пригнічений стан, відчуття втрати контролю над ситуацією, тривожні думки, відчуття марності дій. Це може призвести до самоізоляції і порушити взаємодію з соціумом. Такі зміни викликають афективні, в першу чергу депресивні розлади, які не допомагають вирішити проблеми, а навпаки, погіршують ситуацію. Розвитку розладів адаптації часто сприяють соціальні чинники, такі як відсутність підтримки з боку оточення.

До розвитку розладу пристосувальних реакцій можуть призводити наступні події:

- руйнування цілісності і звичності соціальних зв'язків (наприклад, розлука або важка втрата близької людини);
- зміна соціального оточення (переїзд в іншу країну);
- переломні моменти в житті (зміна навчального закладу, народження дитини, звільнення);
- серйозний смисловий криза (безуспішні спроби досягти заповітної особистої мети або розчарування в досягнутому).

Симптоматичний спектр розладів:

1) *депресивна симптоматика* - пригнічений настрій, зниження самооцінки і відчуття нездатності впоратися з ситуацією, негативний і безнадійна сприйняття дійсності, ментальна загальмованість, зниження вольових здібностей, труднощі в концентрації і прийнятті рішень;

2) *тривожний стан* - напруженість, настороженість, побоювання з приводу втрати контролю над собою або ситуацією;

3) *емоційна нестабільність* - дратівливість, нервозність, імпульсивність, труднощі в контролі над емоційними реакціями, схильність до перепадів настрою, неадекватні реакції;

4) *астенічні розлади* - стомлюваність, зниження працездатності, неухильність, забудькуватість, порушення концентрації уваги;

5) *поведінкові розлади* - уникнення соціальних контактів, замкнутість, відхід від спілкування, відмова від виконання соціальних зобов'язань, конфліктність, агресивність, асоціальна поведінка.

Класифікація видів розладів адаптації:

- легкий і мінучий депресивний стан, який триває не більше одного місяця;
- пролонгована депресивна реакція, яка триває до двох років;
- змішана тривожна і депресивна реакція з вираженими симптомами тривоги і депресії;

➤ афективна реакція з переважанням інших негативних емоцій - напруженості, занепокоєння, дратівливості, тривожності, пригніченості, гневливості і невротичного регресивного поведінки у дітей (смоктання пальців або енурез).

➤ порушення поведінки - крім менш виражених афективних станів, основними проявами є поведінкові проблеми і реакції, наприклад у пацієнтів підліткового та юнацького віку реакція горя виражається агресивною, девіантною, асоціальною поведінкою.

➤ стан зі змішаними розладами емоцій і поведінки - виражені афективні прояви і порушення поведінки.

Виділяють три стадії розладу адаптації:

Стадія субклінічних проявів - емоційна нестабільність, астенія, нервово-вегетативні реакції у вигляді головного болю і порушень сну.

Стадія клінічних проявів - розгорнутий симптомокомплекс в рамках класифікації, зазначеної вище.

Стадія редукції хворобливих проявів - компенсація афективної симптоматики і поведінкових проблем, нормалізація адаптаційних процесів.

Ускладнення розладів адаптації можуть розвиватися в декількох напрямках:

Ускладнення наявної симптоматики і наростання дезадапційних процесів. Афективні реакції, депресивна і змішана тривожно-депресивна симптоматика виходять за рамки власне реакції (тобто короткочасного порушення протягом декількох днів), розгортаючись в клінічно сформований депресивний або тривожно-депресивний розлад. При цьому відбувається повний або частковий відрив від першопричини - стресогенний фактор вже не є основною для розвитку розгорнутого клінічного синдрому.

Розвиток невротичних і соматоформних розладів - розширення симптомокомплексу нервово-психічних розладів, до якого можуть приєднуватися нав'язливі стани, панічні атаки, вегетативні розлади (больові відчуття різної локалізації, відчуття серцебиття, спека, запаморочення, відчуття нудоти). Існує ризик розвитку або загострення психосоматичних захворювань, таких як гіпертонічна хвороба, астматичний бронхіт та інші.

Формування невротичного (патохарактерологічного) розвитку особистості - хронізація невротичних розладів при недозволеніх викликали їх зовнішніх причин. У пацієнта закріплюються і розвиваються особистісні невротичні зміни - підвищена тривожність, емоційна нестабільність, психічна і поведінкова нестійкість, астенизація. При цьому безпосередній зв'язок невротичних розладів з конкретними психогенними факторами втрачається, часто виникає декомпенсація невротичних порушень. Як правило, при виражених невротичних розладах виникає через 3-5 років.

Для діагностики необхідно дотримуватися основних критеріїв:

➤ розлад адаптації завжди є наслідком гострого вираженого стресу або тривалого травмування стресогенною ситуацією. Як зазначено в МКБ-10, "стресові події або тривалі неприємні обставини є первинним або переважаючим причинним фактором, і розлад не мог би виникнути без їх впливу";

➤ симптоми розвиваються протягом одного місяця після впливу психосоціального стресового чинника;

➤ наявність варіабельних за формою і тяжкості клінічних симптомів (афективні і поведінкові розлади, астено-вегетативні прояви - при вираженому астеновегетативном синдромі може знадобитися комплексне медичне обстеження);

➤ відображення стресової ситуації в переживаннях хворого і в симптоматиці (тема несприятливого і стресового фактора домінує в висловлюваннях пацієнта, покращення стану пов'язується з вирішенням виниклої життєвої проблеми);

➤ симптоми розладу адаптації не тривають більше шести місяців після завершення дії стресу або його наслідків (за винятком пролонгованої депресивної реакції);

➤ для діагностики проводиться психопатологічне вивчення симптоматики, клінічна оцінка стану хворого, враховуються анамнез, загальносоматичний і неврологічний статус, аналізується динаміка розвитку розлади.

Травматичний стрес — це особлива форма загальної стресової реакції, за якої відбувається переважання психологічних, фізіологічних та адаптаційних можливостей людини. На переконання дослідників В. Ромек, В. Конторович травматичний стрес має деякі особливості:

➤ подія, що відбулася, усвідомлюється (людина розуміє те, що з нею сталося та з якої причини у неї погіршився психологічний стан);

- існують зовнішні причини, які викликають цей стан;
- пережита ситуація руйнує звичний спосіб життя;
- подія, що відбулася, викликає жах та відчуття безпорадності.

Відповідно до МКХ-10 (Міжнародного класифікатора хвороб — основного діагностичного стандарту в європейських країнах) визначається, що услід за травмуючими подіями, які виходять за межі звичайного людського досвіду, може розвиватися посттравматичний стресовий розлад (ПТСР).

Під “звичайним” людським досвідом розуміють такі події, як: втрата близької людини, що відбулася через природні причини; важка хронічна хвороба; втрата роботи; сімейні конфлікти тощо.

До стресорів, що виходять за межі звичайного людського досвіду, належать ті події, які можуть травмувати психіку майже будь-якої здорової людини: стихійні лиха; техногенні катастрофи; події, які є результатом цілеспрямованої, нерідко злочинної діяльності (диверсії, терористичні акти, тортури, масове насильство, бойові дії, попадання у “ситуацію заручника”, руйнування власного будинку тощо).

Таким чином, **посттравматичний стресовий розлад (ПТСР)** являє собою комплекс психофізіологічних реакцій людини на фізичну або психологічну травму, де травма визначається як переживання, потрясіння, яка у більшості людей викликає страх, жах, відчуття безпорадності. Це, в першу чергу, ситуації, в яких людина сама пережила загрозу власного життя, смерть або поранення іншої людини (особливо — близької людини), що відбулися за надзвичайних обставин. Передбачається, що ПТСР може проявитися у людини відразу після перебування у травматичній ситуації, але може виникнути і через кілька місяців або навіть років — у цьому полягає особливість ПТСР (І. Г. Малкіна-Пих, 2008).

Теоретичні моделі ПТСР:

В ході аналізу основних закономірностей процесу адаптації жертв травмуючих подій до нормального життя були розроблені теоретичні моделі ПТСР.

Психодинамічна модель ПТСР. Описує процес розвитку ПТСР — синдрому та виходу з нього як пошук оптимального співвідношення між патологічною фіксацією та травмуючою ситуацією і її повним витісненням зі свідомості. При цьому враховується, що стратегія уникнення згадувань про травму є найбільш адекватною у гострому періоді та допомагає подолати наслідки раптової травми. Під час розвитку постстресових станів усвідомлення всіх аспектів травми стає неодмінною умовою інтеграції внутрішнього світу людини, перетворення травмуючої ситуації на значущу частину буття суб'єкта. Відповідно до психодинамічного підходу травма призводить до порушення процесу символізації. З. Фрейд розглядав травматичний невроз як нарцистичний конфлікт та увів поняття стимульного бар'єра. Внаслідок інтенсивного або тривалого впливу бар'єр руйнується, лібідозна енергія зміщується на суб'єкта. Фіксація на травмі виступає як спроба її контролю.

У психодинамічній моделі виокремлюють наступні найбільш суттєві наслідками травматизації: а) регрес до оральної стадії розвитку та зсув лібідо з об'єкта на “Я”; б) ремобілізація садомазохістських інфантильних імпульсів; в) використання примітивних захистів; г) автоматизація “Я”; д) ідентифікація з агресором; е) регрес до архаїчної форми функціонування “Над-Я”; ж) деструктивні зміни “Я-ідеалу”.

Ця модель не пояснює повністю симптоматику травматичного реагування, наприклад, постійне відігрування травми. Крім того, у досвіді будь-якої людини можна знайти дитячу травму, яка не зумовлює, однак, розвиток неадаптивної реакції на стрес.

Когнітивна модель ПТСР. Травматичні події — це потенційні руйнівники базових уявлень про світ та про себе, а патологічна реакція на стрес являє собою неадаптивну відповідь на знецінення цих базових уявлень. Такі уявлення формуються під час онтогенезу та пов'язані із задоволенням потреби у безпеці і складають Я-теорію. У ситуації сильного стресу відбувається колапс Я-теорії. І хоча колапс Я-теорії — це неадаптивний наслідок стресового впливу, він сам по собі може бути адаптивним, оскільки дає можливість для більш ефективної реорганізації Я-системи. Неадаптивне подолання травми включає генералізацію страху, гнів,

дисоціацію, постійне програвання травми. Причина неадаптивного подолання травми полягає у негнучкості та невмінні корегувати когнітивні схеми. Автори цього напрямку вважають, що когнітивна оцінка травмуючої ситуації є основним фактором адаптації після травми. Головним завданням при цьому є відновлення у свідомості гармонійності існуючого світу, цілісності його когнітивної моделі: справедливості, цінності власної особистості, доброти оточуючих, оскільки саме таке оцінювання найбільшою мірою спотворюється у жертв травматичного стресу. (К. С. Калмикова, М. А. Падун, 2002).

У межах **психофізіологічної моделі** відповідь на травму — це результат тривалих фізіологічних змін. Варіабельність відповідей на травму обумовлена темпераментом. Згідно з сучасними даними (А. Kolb, 1984; V. Kolk, 1991, 1996) під час стресового впливу зростає обсяг норепінефіріна, що призводить до зростання рівня плазматичного катехоламіну, до зниження в головному мозку рівня норадреналіну, допаміну, серотоніну, до зростання рівня ацетилхоліну, виникненню болезаспокійливого ефекту, опосередкованого ендogenousними опіоїдами. Зниження рівня норадреналіну та спад рівня допаміну в мозку корелюють зі станом психічного заціпеніння. Цей стан, на думку багатьох авторів (Р. Lifton, 1973; 1978; М. Horowitz, 1972; 1986; В. Green, Р. Lindy, 1992), є центральним у синдромі реакції на стрес. Болезаспокійливий ефект, опосередкований ендogenousними опіоїдами, може призводити до виникнення опіоїдної залежності та пошуків ситуацій, схожих на травматичну. Зниження серотоніну інгібує роботу системи, яка пригнічує продовження поведінки, що призводить до генералізації умовної реакції на пов'язані з первісним стресором стимули. Придушення функціонування гіпокампу може бути причиною амнезії на специфічний травматичний досвід. Недолік цих моделей полягає в тому, що більшість досліджень було проведено на тваринах або в лабораторних умовах. Вони також не враховують залежності психофізіологічної реакції від когнітивного опосередкування, яке було доведено у досліджах Р. Лазаруса.

Інформаційна модель ПТСР розроблена американським психологом М. Горовіцем (М. Horowitz, 1998), який ввів термін “посттравматичний стресовий розлад” у 1980 році. Інформаційна модель ПТСР є спробою науково-емпіричного синтезу трьох моделей ПТСР: когнітивної, психодинамічної (психоаналітичної) та психобіологічної (психофізіологічної).

Згідно з інформаційною моделлю ПТСР стрес — це сукупність внутрішньої та зовнішньої інформації, основна частина якої не може бути узгоджена з когнітивними (інтелектуальними) схемами (уявленнями) суб'єкта. У зв'язку з цим відбувається інформаційне перевантаження. Необроблена інформація перекладається зі свідомості у несвідоме, але зберігається в активній формі. Підкоряючись універсальному принципу уникнення болю, людина прагне зберегти інформацію в несвідомій формі. Проте, відповідно до тенденції до завершення (ефект незавершеного образу), травматична інформація з часом стає свідомою як частина процесу інформаційної обробки. При завершенні інформаційної обробки досвід стає інтегрованим у структурі особистості, а травма більше “не зберігається в активному стані”. Біологічний фактор, як і психологічний, включається у цю динаміку. Такий феномен реагування — це нормальна реакція на шоковую інформацію. Не є ненормальними гранично інтенсивні реакції, які вважаються неадаптивними та блокуючими опрацювання інформації.

Інформаційна модель ПТСР М. Горовиця є недостатньо науково-емпірично диференційованою, внаслідок чого не дає змогу повною мірою враховувати індивідуальні відмінності при травматичних розладах (І. Г. Малкіна-Пих, 2008). Величезне значення соціальних умов, зокрема фактора соціальної підтримки оточуючих, з метою успішного подолання ПТСР відображено у моделях, які отримали назву “психосоціальні”.

До недавнього часу в якості основної теоретичної концепції, пояснює механізм виникнення ПТСР, виступала **"двофакторна теорія"**. В її основу в якості першого чинника був покладений класичний принцип умовно-рефлекторної обумовленості ПТСР (по І. П. Павлову). Основна роль в формуванні синдрому при цьому відводиться власне травмуючого події, яке виступає в якості інтенсивного безумовного стимулу, що викликає у людини безумовно-рефлекторну стресову реакцію. Тому, відповідно до цієї теорії, інші події

чи обставини, самі по собі нейтральні, але якихось чином пов'язані з травматичним стимулом-подією, можуть послужити умовно-рефлекторними подразниками. Вони як би "пробуджують" первинну травму і викликають відповідну емоційну реакцію (страх, гнів) по умовно-рефлекторному типу. Другою складовою частиною двофакторної теорії ПТСР стала теорія поведінкової, оперантної обумовленості розвитку синдрому. Відповідно до цієї концепції, якщо вплив подій, що мають схожість (явне або по асоціації) з основним травмуючим стимулом, веде до розвитку емоційного дистресу, то людина буде весь час прагнути до уникнення такого впливу, що, власне, і лежить в основі психодинамічних моделей ПТСР.

Для пояснення подібних проявів ПТСР була запропонована **теорія патологічних асоціативних емоційних мереж**. Специфічна інформаційна структура в пам'яті, забезпечує розвиток емоційних станів - "мережа".

Включає три компоненти:

- інформацію про зовнішні події, а також про умови їх появи;
- інформацію про реакцію на ці події, включаючи мовні компоненти, рухові акти, вісцеральні і соматичні реакції;
- інформацію про смисловий оцінці стимулів і актів реагування.

Ця асоціативна мережу за певних умов починає працювати, як єдине ціле, продукуючи емоційний ефект. В основі посттравматичного синдрому лежить формування аналогічно побудованих патологічних асоціативних структур. Встановлено, що вмикання в схему елемента відтворення травмуючої ситуації у уяві веде до значимим розбіжностям між здоровими й страждаючими ПТСР.

Мультифакторна (етіологічна) теорія ПТСР А. Меркер. Між людьми, які зазнали травматичний вплив, спостерігаються індивідуальні відмінності у виникненні і динаміці симптомів ПТСР. Не у всіх людей, які пережили травматичну подію, виникають симптоми ПТСР. Вони виникають лише у частини з них і проявляються протягом декількох місяців з моменту отримання травми. Протягом 12 місяців після травми одна третина потерпілих позбавляється від симптомів стресу і ПТСР, а через 4 роки зазначені симптоми повністю зникають у половини потерпілих. У цій концепції передбачається, що ПТСР виникає при поєднанні наступних трьох груп факторів: 1) факторів, пов'язаних з травматичним подією; 2) захисних факторів; 3) факторів ризику.

До першої групи факторів відносяться: 1) тяжкість травми; 2) її неконтрольованість; 3) несподіванка.

Друга група чинників включає в себе: 1) здатність до осмислення того, що сталося; 2) наявність соціальної підтримки; 3) механізми совладання.

Третю групу чинників становлять: 1) вік до моменту травмування; 2) негативний минулий досвід; 3) психічні розлади в анамнезі; 4) невисокий інтелект; 5) низький соціо-економічний рівень.

Психотерапія, заснована на мультифакторній концепції, спрямована на зміцнення захисних факторів, оскільки саме з ними пов'язані переосмислення подій, що відбулися і посилення механізмів совладання.

Питання для самоконтролю

1. Які суттєвіші відмінності між ПТСР та розладами адаптації?
2. Охарактеризуйте теорію ПТСР, яка пояснює наявність флешбек ефекту як симптому ПТСР?
3. Опишіть психологічний портрет людини, яка буде схильна до ПТСР?

Лекція 3 Особливості ПТСР у дітей

Мета: сформувати у здобувачів вищої освіти уявлення про особливості у виникненні, перебігу та діагностиці ПТСР у дітей та методах роботи з дітьми, які пережили різні види травм.

Ключові слова: ПТСР, психодіагностика, травма, дитина, насилля, втрата, горе.

Основні питання

1. Ознаки та особливості протікання ПТСР у дітей. Основні ситуації, здатні завдати психологічної травми дитині. Травма насилля над дітьми та її наслідки.
2. Методи діагностики ПТСР у дітей. Напівструктуроване інтерв'ю для оцінки травматичних переживань дітей. Батьківська анкета для оцінки травматичних переживань дітей
3. Консультування дітей, які стали жертвами насилля. Групова психотерапія з дітьми. Метод візуального проектування в роботі з дітьми, які стали учасниками травмуючого інциденту.

Рекомендована література

1. Костюченко С. Посттравматическое стрессовое расстройство у детей и подростков. *Нейро News: психоневрология и нейропсихиатрия*. Київ: ООО «Медицинский журнал «Нейроньюс», 2013. № 6/2. С. 62-65.
2. Малкина-Пых И. Г. Экстремальные ситуации. Москва: Эксмо, 2005. 960с.
3. Фільц О.О. Важкий психічний стрес. URL: <http://literacy.com.ua/praktychnapsyhologija/1271-postravmatychnyi-stresovyi-rozlad-ta-etapy-psykholohichnoy-dopomohy.htm>

ПТСР у дітей не завжди легко виявити, оскільки вони не завжди можуть розповісти про пережите. Тому, що: 1) вони не здатні пов'язати власний стан із пережитими подіями; 2) вони можуть соромитись травматичної події (особливо якщо це насилля); 3) дорослі, які поряд із дитиною можуть замовчувати подію (або із провини або бажаючи так допомогти дитині). Особистість дитини ще не зріла, вони повністю або частково залежні від дорослих, тому незахищені та вразливі. Їх психіка не спроможна автономно обробляти психотравмуючі переживання, їх долаючи стратегії ще незрілі, а самі вони не здатні забезпечити власну безпеку та процес життя. Тому діти особливо потребують підтримки з боку оточуючих.

При цьому, діти так само як і дорослі потрапляють у зони техногенних і природних катастроф, стають свідками військових дій, вони стають заручниками, а також жертвами фізичного, сексуального та емоційного насильства. Окремим видом травматичної події для дитини може стати тривала або повторна медична госпіталізація.

Основними травмуючими чинниками є: безпосередня загроза здоров'ю та життю дитини і її близьких; смерть близьких; фізичні травми, спостереження страшних, жорстоких сцен по телебаченню, сцен де демонструють похорон і смерть. За даними ряду авторів такий вид психічної травми є одним з найбільш поширених серед інших психотравмуючих факторів у дітей (Берковський М.І. і ін., 1997; Брязгунов І.П., 1999; Kousha M., Therani S.M., 2013).

У дітей дитячого і дошкільного віку можуть проявлятися три традиційні кластери симптомів ПТСР: повторні переживання, уникнення, бездушність і підвищена збудливість.

Відразу після травми у дітей зазвичай з'являються наступні **симптоми**: 1) порушення сну; 2) нічні кошмари; 3) нав'язливі думки про травматичну ситуацію; 4) впевненість в тому, що травматична ситуація може повторитися, підвищена тривожність, сильна реакція на будь-який стимул або ситуацію, що символізує травму, психофізіологічні порушення; 5) у підлітків як один із симптомів ПТСР може з'являтися «вина вижившого».

У молодших дітей часто виявляються наступні прояви: регресивна поведінка (енурез, смоктання пальця, страх розлуки з батьками, страх перед незнайомими людьми, втрата певних навичок), дратівливість.

Ці ж симптоми можуть виникати не відразу після травми, а через досить тривалий час.

Діти можуть не говорити про свої переживання, пов'язані із травматичними подіями, тому необхідно звертати увагу на невербальні ознаки порушень, такі як:

1. Порушення сну, які тривають довше, ніж кілька днів після травми. При цьому сни, безпосередньо пов'язані з травматичною ситуацією, можуть бути відсутні.
2. Страх розлуки з батьками, «чипляюча» поведінка.
3. Страх при появі стимулу (місця, людини, телевізійної передачі і т. п.), пов'язаного з травматичним переживанням.
4. Соматичні скарги, невпевненість у власному здоров'ї.
5. Підвищена тривожність, що виявляється дома або в школі, пов'язана зі страхами або фруструючими обставинами.

Соматичне захворювання як травмуюча ситуація. Важке соматичне захворювання занурює дитину в нову психологічну реальність, яка є складною і для дитини, і для його близьких. Хвороба впливає не тільки на фізичний стан дитини, але і на емоційний стан. І навпаки, емоційний стан впливає на перебіг хвороби, тому необхідно приділяти увагу не тільки адекватності і якості медичного втручання, а й психологічному стану дитини. Важке соматичне захворювання дитини може призводити до розвитку посттравматичного стресового розладу. Особливості його прояву залежать від деяких умов: особливостей захворювання, ступеня його тяжкості, віку і статі дитини, особливостей сімейної ситуації (відносини між членами сім'ї, наявність в сім'ї інших тяжкохворих, смерть членів сім'ї і т. д.).

Основними проявами реакції на соматичні захворювання дитей є: 1) регресивна поведінка, дитина почуває себе меншою за свій вік; 2) соціальна ізоляція (пов'язана з пропусками занять і тим, що часто здорові діти уникають хворих однолітків). Додатковим травматизуючим фактором при серйозному соматичному захворюванні може бути госпіталізація.

Втрата близької людини. Коли будь-яка людина, а особливо дитина, стикається зі смертю близького, вона постає перед ним з двох сторін: а) по-перше, дитина стає свідком смерті близької людини; б) по-друге, усвідомлює, що вона сама смертна.

Вперше страх смерті з'являється у дитини у віці приблизно 3 років, вона починає боятися засинати, по багато разів питає у батьків, чи не помруть вони. Потім формуються три базові ілюзії, що дозволяють уникати цього страху. Перша ілюзія - ілюзія власного безсмертя («все смертні, але не я»). Руйнування цієї ілюзії може повністю змінити сприйняття навколишнього світу як затишного та безпечного, а як повного небезпек і несподіванок. Друга ілюзія - ілюзія справедливості («всі отримують по заслугах, якщо я буду хорошим, зі мною нічого не станеться»). Руйнування цієї ілюзії призводить або до уявлення про те, що світ несправедливий і жадливий, або до побудови нових ілюзій (часто їх роль виконує релігія). Третя ілюзія - ілюзія простоти устрою навколишнього світу: все ділиться тільки на чорне і біле (Черепанова, 1997).

Окремо слід зупинитися на ситуаціях, коли дитина є свідком заподіяння шкоди родичу або близькій дитині людині (насильство, вбивство, самогубство). Ці ситуації є найбільш травматичними для дітей. Крім таких факторів, як безпосередня загроза здоров'ю або життю близького і самій дитині, важливою травмуючою обставиною є відчуття дитиною своєї безпорадності. Дітям, які перенесли таку травму, в більшості випадків властива наявність усіх симптомів ПТСР (нав'язливе відтворення травматичної ситуації, уникнення місць, пов'язаних з подією, підвищена фізіологічна збудливість і порушення функціонування).

Психологічні наслідки насильства над дітьми. Насильство може викликати у дітей наступні порушення: 1) порушення в пізнавальній сфері, а також розлади апетиту, сну; 2) зловживання наркотиками, алкоголізм; 3) мимовільне відтворення травматичних дій у поведінці; 4) спроби самопокарання (наприклад, самокатування); 5) безліч соматичних скарг; 6) відсутність контролю над своєю імпульсивністю; 7) зниження здатності до самовираження; 8) відсутність довіри до людей; 9) депресія.

Виділяється чотири основних типи насильства (М. Д. Асановой, 1997):

- 1) Фізичне насильство - це будь-яке невикладкове ушкодження дитини у віці до 18 років.

2) Сексуальне насильство - це використання дитини чи підлітка іншою особою для отримання сексуального задоволення.

3) Нехтування - це хронічна нездатність батьків або особи, яка здійснює догляд забезпечити основні потреби дитини, яка не досягла 18-річного віку, в їжі, одязі, житлі, медичного догляду, освіті, захисті і нагляді.

4) Психологічне насильство - хронічне приниження, образи, знущання і висміювання дитини.

Безпосередньо після травми, у дітей можуть виникати гострі стани страху. Крім того, відстроченими наслідками фізичного насильства можуть бути садистські нахили. Більшість батьків, які жорстоко поводяться з дітьми, самі переживали фізичне насильство та депривацію в дитинстві. Для більшості з них властива низька самооцінка, недостатній самоконтроль.

Сексуальне насильство, вчинене по відношенню до дитини, за своїми наслідками належить до найбільш важких психологічних травм. Проте до недавнього часу психологи в нашій країні не приділяли цій темі достатньої уваги.

Клінічно у дітей хронічна активація симпатоадреналової системи проявляється як постійна фіксація уваги на потенційній загрозі, схильність оцінювати нейтральні подразники як потенційно небезпечні, порушення пам'яті і навчання в зв'язку з витрачанням когнітивної енергії на переробку загрозової інформації, тенденцію обмежувати експерименти в поведінці і придбання нового досвіду. Ця хронічна активація проникає і в міжособистісні відносини дитини, проявляючись як підвищена чутливість до оцінок з боку зовнішнього оточення і готовності до більш вираженої зміни поведінки заради отримання схвалення. В цілому, клініка ПТСР у дітей відповідає загальним закономірностями нервово-психічного реагування в залежності від вікової групи (Ковальов В.В., 1995).

Однак при оцінці посттравматичної патології у дітей існують об'єктивні діагностичні обмеження. Вісім з вісімнадцяти критеріїв ПТСР вимагають словесного опису внутрішніх станів і переживань, що виходить за межі інтелектуальних і мовних можливостей дітей молодшого віку, тому фахівцю доводиться виявляти ознаки ПТСР, виходячи з поведінкових спостережень, а також спираючись на спостереження батьків і вчителів. Батьки часто схильні мінімізувати симптоматику ПТСР у дитини. Крім того, у дітей також присутня маса симптомів, які зазвичай не оцінюються в існуючих структурованих інтерв'ю та шкалах ПТСР.

Так, для дітей дошкільного віку характерний соматовегетативний і психомоторний рівень реагування, у них можуть виявлятися наступні ознаки ПТСР - втрата набутих навичок розвитку, у тому числі навичок охайності з проявами енурезу і енкопрез, втратою мовних навичок, страх розлуки з батьками, який часто проявляється у вигляді «чіпляючоїся поведінки», а також психосоматичні прояви, такі, як болі в животі і головний біль. Маленькі діти можуть виявляти посттравматичне занепокоєння через гіперактивність, відволікання і підвищену імпульсивність - симптоми, які можуть бути прийняті за синдром дефіциту уваги і гіперактивності. Батьки травмованих дітей можуть звертатися зі скаргами на дитячі симптоми підвищеного збудження і соматичні симптоми (нудота, блювота, діарея, напруга м'язів, труднощі зі сном).

Дуже маленькі діти можуть демонструвати порівняно мало симптомів ПТСР за критеріями DSM, що частково пов'язано з неможливістю отримати від них вербального опису досвіду і внутрішніх станів. Ці труднощі вимагають використання спеціальних методів збору інформації, наприклад, формальна і об'єктивна оцінка задоволення, одержуваного від гри, допомагає в діагностиці ПТСР у дітей.

Для клінічної картини ПТСР у дітей 7 - 12 років (афективний рівень реагування) характерно початок нових страхів або пожвавлення старих, схильність потрапляти в ризиковані ситуації і демонструвати безрозсудну поведінку, зниження шкільної успішності. Поширений в цьому віці також розлад сну, диссомнічні і парасомнічні порушення (нічні кошмари, сногворіння). Діти часто демонструють поведінку, що відтворює травматичний досвід в грі, малюванні, мовних висловлюваннях. Часто з ПТСР у дітей пов'язано почуття укороченого майбутнього, а також формування «передбачувальної» функції, коли діти вірять,

що певні «знаки» попереджають про наближення травматичної події, і що якщо вони будуть досить сприйнятливі, то зможуть передбачати майбутні катастрофи.

Підлітки (емоційно-ідеаторний рівень реагування) можуть демонструвати симптоми ПТСР у відповідності зі стандартами DSM. Підлітки з ПТСР можуть мати переважно дисоціативну симптоматику (дереалізація, деперсоналізацію), самоушкоджуєму поведінку, зловживання хімічними речовинами і періодичні спалахи злості та агресії. Взагалі поведінкові розлади (негативізм, неслухняність) часто супроводжують клініку ПТСР і у дітей, і у підлітків. ПТСР може призводити до втрати контролю над імпульсами, агресією і злістю.

Поширеними несприятливими наслідками ПТСР у дітей є зниження рівня домагань у навчанні, порушення в сфері спілкування з однолітками, педагогами та членами родини, загальні соціально-психологічні порушення, підвищений суїцидальний ризик у дітей і в подальшому дорослому віці, зниження якості життя і більш висока схильність до депресій.

Серед існуючих психодіагностичних методик ПТСР у дітей можна виділити - **Напівструктуроване інтерв'ю для оцінки травматичних переживань дітей.** Дана методика була запропонована Н. В. Тарабріной (Тарабріна Н. В., 2001). Інтерв'ю включає скринінгову частину і набір з 42 питань. Питання інтерв'ю побудовані на підставі симптомів критеріїв А, В, С, D і F шкали для клінічної діагностики ПТСР DSM-IV. Для відповідей дітей використовуються шкала («так - не знаю - немає» або «ніколи - один раз за останній місяць - більше одного разу за останній місяць»). Проведення інтерв'ю включає п'ять етапів: 1) Встановлення психологічного контакту з випробуваним; 2) Вступна частина. На цьому етапі з дитиною проводиться бесіда про травматичні події, які трапляються з дітьми. Дана процедура проводиться з метою налаштувати дитину на тему подальшої розмови і зняти тривожність з приводу того, що нещастя трапляються не тільки з ними. Також на цьому етапі проводиться попереднє отримання інформації про травматичний досвід дитини (виявлення критерію А); 3) Скринінг. Мета даного етапу - отримання більш повних відомостей про травматичний досвід дитини. Якщо дитина не змогла згадати жодної травматичної події, або випадку, дитині пропонується список травматичних подій, які могли б привести до розвитку симптомів ПТСР. Отримані дані заносяться в протокол. 4) Опитування. Це - основна частина інтерв'ю. Вона спрямована на вимір посттравматичної симптоматики. З 42 питань перші 4 відносяться до критерію А (Інтенсивні негативні емоції в момент травми: страх, безпорадність чи жах). Якщо в житті дитини не було травматичних переживань, ці питання не задаються. Якщо дитина розповіла про подію, яка могла б привести до розвитку симптомів ПТСР, то інші питання (за критеріями В, С, D, F) задаються щодо цієї події. В іншому випадку питання фокусуються на почуттях і переживаннях дитини за останній місяць безвідносно до якоїсь події; 5) Стадія завершення. Мета цієї стадії - усунення негативних емоцій, викликаних спогадами про травматичний епізод.

Батьківська анкета для оцінки травматичних переживань дітей. Анкета для батьків була складена на основі анкети для вивчення стресових реакцій у дітей (ChildStress Reaction Checklist - National Center for PTSD, Boston VAMC; Boston University School of Medicine; Shriners Bum Institute; Harvard Medical School; National Center for PTSD, White River Junction, VM). Анкета пропонується батькам для самостійного заповнення і тому містить необхідні інструкції.

Перед початком дослідження з батьками проводиться бесіда, основною метою якої є мотивування батьків на відповідальне і точне заповнення анкети. Далі кожному батькові видається пакет, в якому міститься докладна інструкція про порядок заповнення анкети, власне анкета і картка з телефонами, за якими вони можуть задати необхідні питання. На іншій стороні цієї картки - нагадування про те, що вся отримана від батьків інформація конфіденційна і не буде розголошуватися.

Анкета складається з трьох частин:

- 1) Біографічні дані. Ця частина містить необхідний мінімум даних про дитину: ПІБ, вік, стать. Тут же зазначається, хто саме з батьків або опікунів заповнював анкету.
- 2) Скринінг. Ця частина спрямована на визначення типу травми і віку травматизації

дитини. Батькам пропонується відзначити в списку можливих травматичні ситуації, пережиті дитиною, і його вік під час травми. Дається інструкція: «Можливо, що ваша дитина пережив небудь подія, яке могло травмувати його психіку. Будь ласка, відзначте галочкою кожне з подій (і напишіть вік вашої дитини під час кожного з випадків), у списку, наведеному нижче». Потім наводиться список можливих травматичних ситуацій. Список, який використовується в анкеті, більш докладний, ніж наведений в літературному огляді, деякі типи травм винесені окремо, оскільки в такому вигляді анкета більш зрозуміла для батьків і більш повно відображає реальну ситуацію. Далі для уточнення характеру, ступеня тяжкості травми і безпосередньої реакції дитини на неї батькам пропонується розповісти про травматичні ситуації більш докладно: «Будь ласка, опишіть цю подію (наприклад, де це сталося, хто був з вашою дитиною під час події, наскільки часто це відбувалося, як довго це тривало, наскільки важкими були наслідки для дитини, чи зверталися ви за медичною або психологічною допомогою з цього приводу і т. д.)».

3) Твердження. Ця частина складається з двох таблиць, перед заповненням яких дається інструкція: «Будь ласка, відзначте в наступному списку (поставте хрестики у відповідній стовпці) наскільки характерні дані почуття або подібна поведінка для вашої дитини. Якщо дитина пережила кілька травмуючих випадків, то відповідайте про найбільш важкий з них». Перша таблиця містить 5 питань, що стосуються безпосередньої реакції на травматичну ситуацію - критерій А. Перед таблицею уточнюється, що мова йде про поведінку дитини безпосередньо після травми.

Потім слідує друга таблиця з 30 питань, що відносяться до чотирьох шкал (нав'язливе відтворення, уникнення дій, думок, місць і людей, що нагадують про травматичний подію, що зростає збудливість і порушення функціонування). Ці питання описують поведінку дитини протягом останнього місяця. Питання, що належать до одного і того ж критерію, були рознесені нами для більшої достовірності результатів.

Обидві таблиці містять по три варіанти відповідей: «так», «ні», «скоріше так». Таке змішання варіантів відповідей було використано для того, щоб врівноважити прагнення батьків надати соціальне бажане опис дитини, відповідаючи негативно на більшість питань. Відповідь же «скоріше так» не є надто категоричним і більш охоче використовується батьками.

Питання для самоконтролю

1. Опишіть типові складнощі діагностики ПТСР у дітей?
2. Перерахуйте форми поведінки батьків з дітьми, які підпадають під поняття психологічне насилля?
3. Діти якого віку легше переживають травматичний досвід? І за яких умов?

Лекція 4

Загальні особливості роботи з психологічною травмою. Методи роботи з травмуючими ситуаціями.

Основні питання

1. Дисенсбілізація за допомогою рухів очей (ДПРГ). Основні цілі роботи з методом ДПРГ. Етапи роботи з методом ДПРГ.
2. Техніка ослаблення травмуючого інциденту. Основні принципи роботи та особливості використання. Етапи роботи з технікою ОТІ.
3. Техніка візуально-кінестетичної дисоціації (ВКД). Схема роботи з технікою ВКД. Етапи роботи з клієнтами за допомогою техніки ВКД.

Рекомендована література

1. **Караяном А. Г.** Психологічна реабілітація учасників бойових. Москва:, 2003. 80с.
2. **Петер С. Л.** Психологічна допомога особам, які перенесли психотравмуючий стрес. Москва, 2001. 135с.
3. **Оверченко А.І.** Психологія травмуючих ситуацій: навчальний посібник. Київ: НАВС, 2014. 155 с.

Дисенсибілізація за допомогою рухів очей (ДПРГ). Оригінальний психотерапевтичний метод ДПДГ був розроблений Ф. Шапіро (США) в 1987 році і з цього часу з успіхом застосовується для лікування посттравматичних стресових розладів у учасників бойових дій, жертв насильства, катастроф і стихійних лих, а також осіб, які страждають фобіями, панічними і Дісе-ціатівності розладами. З перших років свого використання ДПДГ виявив високу ефективність у ветеранів військових конфліктів, які в ході терапії змогли звільнитися від обтяжливих нав'язливих думок і спогадів, кошмарних сновидінь та інших проявів ПТСР.

В основі методу лежить уявлення про існування у всіх людей особливого психофізіологічного механізму - адаптивної інформаційно-переробної системи. При її активації відбувається спонтанна переробка і нейтралізація будь якої травматичної інформації, причому це супроводжують позитивні зміни в когнітивній сфері, емоціях і поведінці. Важкі психічні травми і стреси можуть блокувати діяльність системи. У цих випадках травматичні спогади і пов'язані з ними уявлення, афективні, сомато-вегетативні і поведінкові реакції не отримують свого адаптивного дозволу, продовжуючи зберігатися в ЦНС у формі, обумовленої пережитим станом. Негативна інформація як би «заморожується» і тривалий час зберігається у своєму первісному, непереробленому вигляді за рахунок ізоляції нейронних мереж мозку, що забезпечують доступ до цих спогадів, від інших асоціативних мереж пам'яті. При цьому не відбувається нового навчання, оскільки відповідна психотерапевтична інформація не може асоціативно зв'язуватися з ізольованою інформацією про травматичний подію (Shapiro, 1994). В результаті, негативні емоції, образи, відчуття і уявлення з минулого пацієнта проникають в його справжнє, викликаючи сильний душевний і фізичний дискомфорт. Передбачається, що рухи очей (або інші альтернативні подразники), використовувані при ДПДГ, запускають процеси, що активізують прискорену переробку травматичного досвіду за аналогією з тією, що в нормі відбувається на стадії сну зі швидкими рухами очних яблук (БДГ-сну). Ряд дослідників вважає, що фаза БДГ-сну є тим періодом, коли несвідомий матеріал, в тому числі пов'язаний із стресами, спливає для адаптивної переробки.

Використання в ході проведення процедури ДПДГ повторюваних серій рухів очей, ймовірно, призводить до розблокування ізольованою нейронної мережі мозку. де зберігається травматичний досвід, який, у свою чергу, піддається десенсибілізації і прискореної когнітивної переробки. Спогади, що мають високий негативний емоційний заряд переходять у більш нейтральну форму, а відповідні їм уявлення і переконання пацієнтів набувають конструктивний характер.

ДПДГ може застосовуватися як самостійний метод психотерапії при ПТСР або, як один з етапів лікувального впливу, спрямований на швидке усунення у хворих найбільш тяжких переживань і симптомів, пов'язаних з перенесеними в минулому психічними травмами. Залежно від поставлених цілей і завдань кількість сеансів ДПДГ може варіювати від 1-2 до 6-16, а тривалість кожного з них становить від 60 до 90 хвилин. Середня частота сеансів 1-2 рази на тиждень.

Якщо клієнт заявляє про конкретний страх, слід запропонувати йому цей страх згадати, зануритися в нього і розповісти, де і що він відчуває (тілесні відчуття). Далі, психотерапевт прямою рукою починає робити широкі рухи рукою, зверненій у бік клієнта - два пальця в бік клієнта, відстань до нього приблизно 30 див. Стежачи за літаючими пальцями руки, клієнт повинен почати рухати очима від одного краю візуального поля до іншого, робити повні двосторонні рухи очей.

Рухи робимо спочатку по горизонталі, потім по діагоналі, вертикалі, колі і так далі, цікавлячись самопочуттям клієнта. Робити спочатку повільно, а потім все швидше і швидше, до цієї бадьорою енергійності. Енергія психотерапевта буде передаватися клієнту. Обмеження: клієнт не повинен відставати і не повинен відчувати дискомфорт.

Техніка візуально-кінестетичної дисоціації (ВКД) дозволяє якісно змінити сприймання людиною травмуючої ситуації. ВКД дозволяє зняти негативний «заряд» подій минулого, змінити внутрішні стереотипи сприймання та реагування.

В основі техніки лежить переосмислення події, яка викликала в минулому страх, стрес та інші негативні переживання, що стало основою для виникнення невпевненості в собі в подібних ситуаціях. Психолог надає **інструкцію**.

1. Визначте подію, яка викликала негативні переживання і призвела до появи психотравми. Подумайте про неї.

2. Тепер згадайте який-небудь щасливий момент свого життя до травмуючої події, коли Ви були спокійні та ні про що не турбувалися. Уявіть його у вигляді чорно-білого кадру, на кіноекрані. Це буде Слайд № 1.

3. Потім згадайте яку-небудь мить після травмуючої події, коли вона закінчилася і з'явилося відчуття відносного спокою. Уявіть його у вигляді кольорового кадру, поміщеного на кіноекран поряд з першим. Це буде Слайд № 2.

4. Інформація про те, що минуло між цими слайдами, тимчасово опускається.

5. Подумки встаньте позаду себе, увійшовши в стан повного доступу до всіх внутрішніх ресурсів. Звідси можна побачити себе зі спини, зручно розмістившись перед екраном зі слайдами. Дуже важливо, щоб протягом наступних двох кроків Ви бачили одночасно і екран зі слайдами, і себе, комфортно розташувавшись перед цим екраном.

6. Перш, ніж переходити до перегляду фільму, необхідно чітко усвідомити, як дивитися цей фільм: важливо звернути увагу на те, що відбувалося навколо; помітити всі деталі та дрібниці, які Ви не помічали тоді, коли це трапилось. Зараз Ви дивитесь цей фільм, з експертної позиції оцінюючи роботу оператора, вибір ракурсу, освітлення, деталей фону та декорацій.

7. Перебуваючи в стані повного доступу до своїх внутрішніх ресурсів, перегляньте чорно-білий фільм, починаючи зі слайду № 1 і закінчуючи слайдом № 2.

8. Коли Ви додивитесь фільм до кінця кольорового слайду № 2, подумки увійдіть у Слайд № 2, де ця подія вже відбулася і завершилася, і підійдіть до самого себе, більш юного, учасника травмуючої події. При цьому пам'ятайте, що Ви залишаєтеся «самим собою майбутнім», у стані повного доступу до всіх ресурсів, і розмовляєте з «самим собою минулим». Ваше завдання на цьому етапі – підібрати потрібні слова і дії для того, щоб допомогти «самому собі з минулого» розібратися з цією ситуацією, показати, що Ви не тільки вижили і впоралися, але й багато досягли за минулий час. Завдяки «самому собі з минулого», допомогти отримати з ситуації весь можливий корисний досвід і поставитися до неї більш спокійно.

9. Коли Ви будете повністю впевнені в тому, що це завдання виконано та можна спокійно залишити «себе більш молодого» жити далі самостійно, Ви можете на деякий час попрощатися з «собою більш молодшим» і перевірити результати своєї роботи. Якщо при погляді на «себе в минулому» Ви буде задоволені своїм станом, то можна перейти до наступного кроку. Якщо ж Ви помітите, що ситуація потребує доопрацювання, це буде сигналом для того, щоб повернутися у минуле ще раз і, підібравши нові слова та дії, завершити роботу.

10. Тепер Ви можете впустити «себе більш молодого» в себе як одну із своїх частин, як частину свого життєвого досвіду, і насолодитися відчуттям володіння цією важливою для Вас частиною, яка тепер по-новому може ставитися до минулої ситуації.

11. Що Ви тепер думаєте про минулу ситуацію, як Ви її згадуєте та як до неї ставитеся? Будьте уважні до свого стану. Хорошим результатом буде відчуття спокійного задоволення від добре виконаної роботи та помітне зменшення значущості пережитої в минулому травмуючої ситуації.

12. Подумайте про можливість виникнення у майбутньому подібної ситуації. Як би Ви хотіли на неї реагувати? Які Ваші «критерії обережності»: як Ви буде розуміти, коли ситуація безпечна, а коли варто бути обережним?

Візуально-кінестетична дисоціація застосовується при гострих реактивних станах, фобіях, статевих дисгармоніях.

Мета – вилучити з переживань їх першопочаткову емоційну насиченість, переводячи негативні спомини в ейдетичних образах (асоційоване сприймання) у спомини в конструйованих образах (дисоційоване сприймання). Відомо, що присмні події звичайно запам'ятовуються і відтворюються людиною в ейдетичних образах, негативні – в конструйованих. Це одна із захисних реакцій організму. Нижче наводиться техніка застосування тріступеневої візуально-кінестетичної дисоціації при гострому реактивному стані і при фобіях.

Техніка «Візуально-кінестетическая дисоціація» (ВКД)

1. Встановіть потужні якоря комфорту і «тут і тепер».
2. Уявіть себе як би вийшли з самого себе і побачте, як на слайді, знову себе, але в самий перший момент вашого травматичного події. У результаті виявиться, що ви сидите тут і зараз і бачите себе більш молодим прямо перед собою.

3. Після того як ви все це ясно представите, подумки залиште своє тіло і уявіть себе сидячим на колишньому місці і спостерігає за більш молодим собою. В результаті ви як би існуєте в трьох особах. Вся перспектива проглядається з третього положення, тіло ваше знаходиться в другому положенні, а себе, більш молодого і відчуває травму, ви бачите в першому положенні. Як тільки ви встановите цю так звана тріступіці-онну дисоціацію, заякорити її.

4. Тепер - як це не боляче - знову програйте свою ВКД психотравми (того, що так не хочеться згадувати), але при цьому залишаючись кінестетически дисоційованому від даного травматичного події і тільки лише спостерігає за молодим собою, що переживають травму. Для того, щоб залишатися в цьому стані, використовуйте якоря (комфорту і «тут і тепер»), а також мовні вирази, які допоможуть розмежовувати три випадки: «я тут на» перспективному »місці»; «я в даний час» і «я в молодості, що переживає те, що трапилося тоді ». Це потрібно, щоб відокремити ваше травмоване Я в молодому віці від Я, споглядання собою сьогодні з «місця перспективи».

5. «Переглянувши» і «прослухавши» ситуацію психотравми, перейдіть з третього положення назад в друге - так, щоб ви, який дивився з перспективи, інтегрувався з фактичним становищем вашого тіла.

6) Тепер подумки підійдіть до молодого собі - людині, яка пережила травму. Переконайте його в тому, що ви прийшли з майбутнього. Надайте молодому собі будь-яку необхідну підтримку, проявляючи максимальну участь.

7) Після того як ви у вашому нинішньому стані бачите, що «молодий ви» отримали достатню підтримку і досягли розради і розуміння, інтегрується, перенісши свою молодшу частину в своє власне тіло.

1. Питання для самоконтролю

1. Яку методику ви використаєте при наявності гострих фобічних станів у клієнта?
2. Чи ефективним буде застосування методики ДПДГ якщо травматична подія сталося з людиною більше 10 років назад?
3. Який психологічний механізм покладений в основу техніки візуально-кінестетичної дисоціації ?

Лекція 5

Психологія екстремальної ситуації. Травма війни.

Мета: сформувати у здобувачів вищої освіти розуміння психологічної сутності екстремальних життєвих ситуацій та особливостей роботи психолога з клієнтами, які пережили екстремальні психотравмуючі ситуації.

Ключові слова: стрес. екстремальна ситуація. шок.

Основні питання

1. Основні характеристики екстремальної ситуації.. Фази стану особистості після перебування в екстремальній ситуації. Правила надання першої психологічної допомоги.
2. Особливості ПТСР ветеранів війни. Типологія порушень у учасників бойових дій. Методи роботи з учасниками бойових дій.

Рекомендована література

1. **Екстремальна психологія: Підручник** / О.В. Тімченка. Київ: «Август Трейд», 2007. 502 с.
2. **Луппо С. Е.** Психологія екстремальних та кризових ситуацій: Навч. Посібник. Київ: НАУ, 2008. 112 с.
3. **Малкина-Пых И. Г.** Экстремальные ситуации (Справочник практического психолога). Москва: Эксмо, 2005. 960 с.
4. **Справочник психолога по работе в кризисных ситуациях** / А.А. Осипова. Ростов на Дону: Фенікс, 2005. 315 с.
5. **Хухлаев О.Е.** Обычная работа в необычных условиях: психологическое консультирование, осложненное посттравматическим стрессом. Москва: МГППУ, 2006. 128 с.

Екстремальна ситуація — це ситуація, що загрожує здоров'ю, життю, майну або навколишньому природному середовищу, громадському порядку, та інші небезпечні події.

До екстремальних ситуацій відносяться — стихійні лиха, аварії, пожежі, катастрофи, нещасні випадки, дорожньо-транспортні пригоди тощо. Постраждалими можуть виявитися окремі люди, сім'ї та цілі спільноти: люди втрачають будинки, близьких, виявляються відірваними від сім'ї та звичного оточення або стають свідками насильства, руйнувань і смерті.

В умовах екстремальної ситуації під впливом інтенсивних зовнішніх подразників, пов'язаних із порушенням нормальних умов життя, фактом або загрозою смерті, тілесного ушкодження, а також у результаті побаченого, почутого, усвідомленого на основі попереднього досвіду, у людини відразу мобілізуються всі резервні можливості — виникає стресова реакція. Це — неспецифічна реакція організму, яка забезпечує його захист від загрозливих впливів шляхом мобілізації насамперед фізичних ресурсів організму.

Коли людині загрожує серйозна небезпека, вона реагує інстинктивно, незалежно від волі і бажань. Ця реакція готує організм людини до значної фізичної активності, вивільняючи адреналін, і призводить до прискорення обміну речовин, прискорення пульсу і зростання кров'яного тиску, підвищення потовиділення. Вона є цілком нормальною захисною реакцією і свідчить, що людина перебуває в певному стані, спрямованому на протидію небезпечним для неї впливам.

Однак фізична реакція на стрес в екстремальних ситуаціях постійно супроводжується інтенсивними емоційними переживаннями та зміною поведінкових реакцій — виникає «психологічний стрес». На тлі інтенсивного впливу чинників екстремальної ситуації і за відсутності своєчасної корекції психологічний стрес може перейти в психотравму — переживання невідповідності між загрозливими факторами та індивідуальними можливостями їх подолання, що супроводжується страхом, відчуттям безпорадності та втрати контролю, порушенням сприйняття і переробки інформації, здатності використовувати набуті знання і досвід на практиці, що спричиняє іноді фізичні, психічні та особистісні розлади. Важливим є той факт, що на тлі психотравми виникають фізіологічні порушення: змінюються біохімічні показники, знижується імунітет, змінюється робота мозку, насамперед ті його зони, які пов'язані з контролем над агресивністю та циклом сну. Пережитий стан фіксується в пам'яті, а зазначені порушення тривають протягом значного проміжку часу й називаються посттравматичними стресовими порушеннями.

Тому основним завданням екстреної психологічної допомоги в умовах екстремальних ситуацій є попередження розвитку психостресу і переходу його у психотравму.

Екстрена психологічна допомога — це сукупність заходів загальнолюдуської

підтримки та практичної допомоги ближнім, які зазнають страждань і нужди. Таку допомогу надають у безпечному місці в зоні або поблизу зони екстремальної ситуації.

Принципи надання екстреної психологічної допомоги:

1. Залишайтеся поруч. Людина в екстремальній ситуації тимчасово втрачає почуття безпеки та довіри. Раптово світ стає небезпечним, повним хаосу та взагалі місцем, де небезпечно перебувати. Постраждалому необхідно допомогти відновити почуття впевненості та безпеки, залишаючись поруч, і не боятися тривожності постраждалих або вкрай емоційних реакцій.

2. Активно слухайте. Важливо уважно вислухати про переживання постраждалих у безпечних умовах, адже це часто допомагає людям зрозуміти та, врешті-решт, прийняти подію і змінити до неї своє ставлення. На місці події може бути мало часу, але все ж важливо вислухати людину та залишитися поруч доти, доки, наприклад, постраждалим не займуться медичні працівники.

3. Поважайте почуття іншого. Поставтеся без упередження до того, що вам говорять, і прийміть пояснення подій постраждалою людиною — визнайте та поважайте її почуття. Не намагайтеся виправити фактичну інформацію або сприйняття послідовності подій. Будьте готовими до лютих спалахів емоцій; постраждалий може навіть кричати або відмовлятися від допомоги. Важливо бачити не тільки безпосередню зовнішню поведінку, а й підтримувати контакт із постраждалим, якщо йому треба поговорити про те, що трапилося. Постраждалий може відмовитися від вашої допомоги, проте вам необхідно триматися трохи осторонь, але стежити за появою ознак того, що людині потрібна допомога.

4. Виявіть турботу та надайте практичну допомогу. Якщо хтось перебуває в екстремальній ситуації, дуже корисною є практична допомога: зв'язатися з кимось, хто може побути з постраждалим; домовитися, щоб дітей забрали з дитячого садка або закладу освіти; відвезти людину додому або до пункту надання екстреної допомоги. Така практична допомога є засобом вираження турботи та співчуття. Виконуйте бажання постраждалого, але не беріть на себе більше відповідальності за ситуацію, ніж це здається доречним.

Оскільки всі функції мозку побудовані на процесах збудження і гальмування, то під час короткочасних, але досить інтенсивних стресових впливів виникають дві найбільш загальні форми змін поведінкової активності: активно-емоційна, спрямована на видалення екстремального фактора (активація психічних функцій, посилення ефективності захисних дій), і пасивно-емоційна, яка проявляється в очікуванні закінчення дії екстремального фактора (гальмування активності, зниження ефективності захисних дій).

Зовні в людини в екстремальній ситуації це може проявлятися апатією; ступором; руховим збудженням; агресією; страхом; нервовим тремтінням; плачем; істерикою.

Надання екстреної психологічної допомоги постраждалим під час гострого стресового стану.

Апатія може виникнути після тривалої напруженої, але безуспішної діяльності; або в ситуації, коли людина зазнає серйозної невдачі, перестає бачити сенс своєї діяльності; або коли не вдалося когось врятувати. Навалюється відчуття втоми, таке, що немає бажання ані рухатися, ані говорити: рухи й слова вимагають великих зусиль. У душі — порожнеча, незмога навіть на прояв почуттів. У стані апатії людина може перебувати від кількох днів до кількох тижнів.

Ознаки: байдуже ставлення до навколишнього, млявість, загальмованість, мова повільна, з великими паузами. Якщо людину залишити без підтримки й допомоги в такому стані, то апатія може перерости в депресію (важкі й болісні емоції, пасивність поведінки, почуття провини, відчуття безпорадності перед життєвими труднощами, безперспективність тощо).

Перша допомога: поговоріть з постраждалим. Задайте йому кілька простих запитань, виходячи з того, знайомий він вам 479аним: «Як тебе звать?», «Як ти себе почуваш?», «Хочеш їсти?» тощо. Проводіть постраждалого до місця відпочинку, допоможіть зручно влаштуватися. Візьміть постраждалого за руку або покладіть свою руку йому на чоло. Дайте

поспати або просто полежати. Якщо немає можливості відпочити (подія на вулиці, у громадському транспорті тощо), то більше говоріть з ним, залучіть його до будь-якої спільної діяльності.

Ступор — одна з потужних захисних реакцій організму. Відбувається після сильних нервових потрясінь, коли людина затратила стільки енергії на виживання, що сил на контакт із навколишнім світом у неї вже немає. Ступор може тривати від кількох хвилин до кількох годин. Тому, якщо не надати допомогу і постраждалий перебуватиме в такому стані досить довго, це призведе його до фізичного виснаження. Контакт з навколишнім світом відсутній, постраждалий не помічає небезпеки й не починає дій, щоб її уникнути.

Ознаки: різке зниження або відсутність довільних рухів і мови, відсутність реакції на зовнішні подразники (шум, світло, дотики), «заціпеніння» в певній позі, стан повної нерухомості.

Перша допомога: кінчиками великого й вказівного пальців масажуйте постраждалому точки, розташовані на чолі, над очима рівно посередині між лінією росту волосся й бровами, чітко над зіницями. Долоню вільної руки покладіть на груди постраждалого. Налаштуйте свій подих під ритм його подиху. Людина, перебуваючи в ступорі, може чути, бачити. Тому говоріть йому на вухо, тихо, повільно й чітко те, що може викликати сильні емоції (краще негативні). Пам'ятайте: необхідно будь-якими засобами домогтися реакції постраждалого, вивести його із заціпеніння.

Рухове збудження. Іноді потрясіння від критичної ситуації (вибухи, стихійні лиха тощо) настільки сильні, що людина перестає розуміти, що відбувається довкола неї. Вона не в змозі визначити, де вороги, а де свої, де небезпека, а де порятунок. Людина втрачає здатність логічно мислити й приймати рішення, стає схожою «на тварину, що бігає в клітці». «Я побіг, а коли отямився, виявилось, що не знаю, де перебуваю». «Я щось робив, з кимось розмовляв, але нічого не можу згадати».

Ознаки: різкі рухи, часто безцільні й безглузді дії, ненормально голосна мова або підвищена мовна активність (людина говорить без зупинки, іноді абсолютно безглуздо), часто відсутня реакція на навколишніх (на зауваження, прохання, накази). Пам'ятайте: якщо не надати допомогу такій людині, це призведе до небезпечних наслідків: людина буде робити необмірковані вчинки, може заподіяти шкоду собі й іншим.

Перша допомога: використовуйте прийом «захоплення»: перебуваючи позаду, просуньте свої руки постраждалому під пахви, пригорніть його до себе й злегка перекиньте на себе. Ізолюйте постраждалого від інших людей. Говоріть спокійним голосом про почуття, які він відчуває: «Тобі хочеться щось зробити, щоб це припинилося. Ти хочеш сховатися від того, що відбувається». Не сперечайтесь з постраждалим, не запитуйте, у розмові уникайте фраз із часткою «не», що стосуються небажаних дій («не біжи», «не розмахуй руками», «не кричи»). Рухове порушення зазвичай триває недовго й може змінитися нервовим тремтінням, плачем, а також агресивною поведінкою.

Агресія — один зі способів, яким організм намагається знизити високу внутрішню напругу. Прояв злості або агресії може відбуватися тривалий час і заважати самому постраждалому й навколишнім.

Ознаки: роздратування, невдоволення, гнів (з будь-якого, навіть незначного приводу); удари руками або якими-небудь предметами, словесна образа, лайка; м'язова напруга; зростання кров'яного тиску.

Перша допомога: зведіть до мінімуму кількість свідків. Дайте постраждалому можливість «випустити пару» (наприклад виговоритися або «побити» подушку). Доручіть роботу, пов'язану з високим фізичним навантаженням. Демонструйте доброзичливість, навіть якщо ви не згодні, не обвинувачуйте його, не висловлюйтеся із приводу його дій, інакше агресивна поведінка буде спрямована на вас. Не можна говорити: «Що ж ти за людина!» Необхідно говорити: «Ти жахливо злишся, тобі хочеться все рознести вщент. Спробуймо разом знайти вихід із цієї ситуації». Намагайтеся розрядити обстановку смішними коментарями. Агресія може бути погашена страхом покарання.

Страх. *Ознаки:* напруження м'язів (особливо м'язів обличчя); сильне серцебиття; прискорене поверхнєве дихання; знижений контроль за власною поведінкою. Панічний страх може спонукати до втечі, викликати заціпеніння або, навпаки, підвищену активність, агресивну поведінку. При цьому людина не контролює себе, не усвідомлює, що вона робить і що відбувається навколо.

Перша допомога: покладіть руку людини собі на зап'ясток, щоб вона відчула Ваш спокійний пульс. Це буде для неї сигналом: «Я зараз поряд, ти не одна». Дихайте глибоко й рівно. Спонукайте постраждалого дихати в одному з вами ритмі. Якщо постраждалий говорить, слухайте його, висловлюйте зацікавленість, розуміння, співчуття. Зробіть постраждалому легкий масаж найбільш напружених м'язів тіла. Пам'ятайте: страх може бути корисним, коли допомагає уникати небезпеки. Тому боротися зі страхом потрібно тоді, коли він заважає жити нормальним життям.

Нервові тремтіння. Людина, яка щойно пережила напад, надзвичайну подію або стала свідком такої події, учасником конфлікту (бойового зіткнення), може сильно тремтіти. Тремтіння виникає раптово — відразу після інциденту або через якийсь час. Так організм «скидає напругу».

Ознаки: неконтрольоване нервові тремтіння (людина не може за власним бажанням припинити цю реакцію). Виникає сильне тремтіння всього тіла або окремих частин (людина не може утримати в руках дрібні предмети, запалити сірник). Збоку здається, що вона змерзла. Реакція триває довго (до кількох годин). Потім людина почуває сильну втому й потребу у відпочинку.

Перша допомога: потрібно підсилити тремтіння. Візьміть постраждалого за плечі й сильно, різко потрясіть протягом 10-15 с. Продовжуйте розмовляти, інакше він може сприйняти ваші дії як напад. Після завершення реакції треба дати постраждалому можливість відпочити. Бажано покласти його спати. Не можна обіймати людину або притискати її до себе; укривати чимось теплим; говорити, щоб вона взяла себе в руки.

Плач. Кожна людина хоч раз у житті плакала. І кожний знає, що після того, як дати волю сльозам, на душі стає трохи легше. Подібна реакція обумовлена фізіологічними процесами в організмі. Коли людина плаче, усередині виділяються речовини, що мають заспокійливу дію. Добре, якщо поруч є хтось, з ким можна розділити горе.

Ознаки: людина вже плаче або готова розридатися. Тремтять губи. Спостерігається відчуття пригніченості. На відміну від істерики, немає порушення в поведінці. Пам'ятайте: не відбувається емоційної розрядки, полегшення, якщо людина стримує сльози. Коли ситуація триває дуже довго, внутрішнє напруження може завдати шкоди фізичному й психічному здоров'ю людини. Про такий стан говорять: «Збожеволів від горя».

Перша допомога: не залишайте людину наодинці. Встановіть з нею фізичний контакт (візьміть за руку, покладіть свою руку їй на плече або спину, погладьте її по голові). Дайте відчути, що Ви поруч. Застосовуйте прийоми «активного слухання» (вони допоможуть людині виплеснути своє горе). Періодично вимовляйте «так», «ага», киваючи головою, тобто підтверджуйте, що слухаєте й співчуваєте. Повторюйте за людиною уривки фраз, у яких вона висловлює почуття; говоріть про свої почуття й почуття людини. Не намагайтесь її заспокоїти. Дайте людині можливість виплакати й виговоритися, «виплеснути із себе горе, страх, образи». Не питайте нічого, не давайте порад. Пам'ятайте: ваше завдання — вислухати.

Істерика. Істеричний напад триває кілька годин або кілька днів.

Ознаки: зберігається притомність, безліч рухів, театральні пози, мова емоційно насичена, швидка, ридання.

Перша допомога: забезпечте спокійні умови. Уникайте глядачів, залишайтеся з людиною наодинці в разі відсутності небезпеки для вас. Зненацька зробіть дію, що може здивувати (дати ляпас, облили водою, з гуркотом упустити предмет, крикнути на постраждалого). Говоріть з людиною короткими фразами, упевненим тоном: «Випий води», «Умийся». Після істерики настає занепад сил. Укладіть людину спати. До прибуття фахівця спостерігайте за її станом. Не потурайте її бажанням.

Бойовий стрес являє собою певну сукупність субреактивних станів, які переживає військовослужбовець у процесі адаптації до несприятливих для життєдіяльності та загрозливих умов (стресорів) бойової обстановки. Інтенсивність переживання військовим бойового стресу залежить від сили та тривалості впливу на психіку, особливостей реагування військовослужбовця на його вплив. Перебування в умовах бойового стресу може спричинити у подальшому розвиток ПТСР.

Р. Грінкер і Д. Шпігель виділили найбільш характерні відстрочені реакції на бойовий стрес: нетерплячість, дратівливість, агресивність, підвищена стомлюваність, апатичність, труднощі засипання, тривожність, втома, підвищена реактивність, напруженість, депресивність, особистісні зміни, ослаблення пам'яті, тремор, труднощі концентрації, поглиненість спогадами про війну, нічні кошмари, підозрілість, фобічні реакції. При цьому спостерігається також зниження апетиту, пристрасть до алкоголю і різні психосоматичні симптоми.

Психіка людей, перебудована під потреби бою, формується своєрідний комплекс «воєнізованої психіки», яка виявляється непридатною до мирної обстановки, до стандартних цінностей суспільства. У цьому зв'язку з'являються можливості як додаткової психотравматизації ветеранів, так і породження у них неприйняття існуючих соціальних цінностей, розвитку асоціальних форм поведінки.

При поверненні в мирну обстановку у ветеранів бойових дій актуалізується цілий ряд потреб. Ці потреби носять універсальний характер, проте, в даному випадку, вони мають надзвичайну ступінь вираженості.

По-перше, у більшості учасників бойових дій відзначається яскраво виражене бажання бути зрозумілим. Вони хочуть мати в контакт з оточуючими таку зворотний зв'язок, яка б явно підтверджувала, що вони боролися за праве діло, що їх участь у жорстокому насильстві морально виправдано і соціально корисно. По суті мова йде про дію такого механізму психологічного захисту людини, як раціоналізація, що дозволяє військовослужбовцю подолати комплекс провини, виправдатися перед самим собою, своєю совістю, зробити спогади про агресивних і жорстоких вчинках менш.

По-друге, у психологічній картині переживань учасників бойових дій відзначається потреба бути соціально визнаними. Природне бажання людини бути особистістю, отримати високу оцінку своїх особистих зусиль, дій у людей, які повертаються в мирне життя, набуває особливого значення. При цьому справедливо вважається, що гідними суспільного визнання є не тільки героїчні вчинки, а й внутрішні перемоги людини над собою, вже саме те, що військовослужбовці не злякався, чи не дезертирував, що не симулював і т. д. Спостерігається бажання, щоб факт позитивної оцінки став відомий широкому колу людей, товаришам по службі, членам сім'ї.

По-третє, важливою тенденцією, що характеризує психічний стан учасників бойових подій, є прагнення бути прийнятим в систему соціальних зв'язків і відносин мирного життя з більш високим, ніж раніше, соціальним статусом. Це порозуміються тим, що справа, яку вони робили «там», соціально більш значуще, ніж те, яким займалися військовослужбовці, що залишилися в місцях постійної дислокації частин. На підставі цього учасники бойових дій очікують особливого ставлення до себе з боку оточуючих. В іншому випадку виникають різного роду синдроми по типу «чеченського», коли з боку учасників бойових дій проявляється агресивне ставлення до товаришів по службі, які не одержали бойового досвіду.

По-четверте, нерідко у людей, які повертаються з зони бойових дій локального венного конфлікту, спостерігається своєрідне приголомшення »при зіткненнях з реальностями мирного життя. Їм важко звикнути з думкою, що в той час, коли вони ризикували життям, в країні, в армії нічого не змінилося, суспільство взагалі не помітило їх відсутності. Більше того, виявляється, не всі люди поділяють їх погляди на мету, характер і способи ведення війни. Це може викликати стан психічного шоку, привести до серйозних психічних розладів у ветеранів війни, сформувані у них відчуття ворожості соціального оточення.

По-п'яте, істотною психологічною характеристикою учасників локальних військових

конфліктів є зниження порогів чутливості до соціальних впливів. З психологічної точки зору, вони стають ніби особливо оголеними, ранимими.

У тому випадку, якщо перераховані тенденції та особливості психічного життя ветеранів війни не враховуються в роботі з ними, створюються передумови для виникнення складних психологічних і соціальних наслідків. Разом з відчаєм, фрустрацією, апатією у військовослужбовців можуть розвиватися особистісні трансформації, складатися перекручена, патологічна картина світу, формуватися агресивне, конфліктну поведінку. Непідготовлене, стихійне зіткнення учасників локальних військових конфліктів з реаліями мирного життя загрожує посиленням їх психотравматизацією і маніфестацією посттравматичних стресових розладів.

Метою психодіагностики виступає виявлення ступеня психічного здоров'я та боєздатності конкретного військовослужбовця. Основними засобами виявлення та оцінки психічних розладів в бойовій обстановці є методи візуальної психодіагностики та психодіагностична бесіда. У процесі візуальної психодіагностики та бесіди з потерпілим фіксуються і оцінюються показники типів негативних психічних реакцій, описаних вище.

Психологічна допомога військовослужбовцям-учасникам бойових дій повинна включати декілька напрямків: 1. Діагностика синдрому соціально-психологічної дезадаптації у військовослужбовця; 2. Психологічне консультування (індивідуальне та сімейне). В індивідуальних бесідах необхідно дати військовослужбовцям можливість висловити все наболіле; 3. Психокорекційна робота. Кваліфікована психотерапевтична допомога необхідна тим військовослужбовцям, у яких відзначаються різко виражені і запущені порушення адаптації (депресія, алкоголізм, девіантна поведінка і т.д.); 4. Навчання навичкам саморегуляції (прийомам зняття напруженості за допомогою релаксації, аутотренінгу та інших методів). 5. Соціально-психологічні тренінги з метою підвищення адаптивності військовослужбовця і його особистісного розвитку. 6. Допомога в професійному самовизначенні, профорієнтація з метою перенавчання та подальшого працевлаштування.

Певних реабілітаційних заходів та психологічної допомоги потребують також батьки та члени сімей учасників бойових дій, які самі перебували в психотравмуючій ситуації, чекаючи щодня страшної звістки. Засобом реабілітації таких сімей можуть бути спеціальні центри соціально-психологічної адаптації учасників воєн і локальних конфліктів, а також клуби родичів, осіб, які пройшли через військові дії. Таким чином, для вирішення проблеми соціально-психологічної реабілітації учасників бойових дій необхідний системний і комплексний підхід.

Питання для самоконтролю

1. Опишіть типові реакції людини на екстремальну ситуацію?
2. Що таке комплекс «воєнізованої психіки»?
3. За яких умов психологічна реабілітація військових буде ефективною?

Лекція 6

Психологія життєвої кризи

Мета: ознайомити здобувачів вищої освіти з феноменом життєвої кризи, її видами, типами ставлення до кризової ситуації, техніками життя у складних життєвих умовах.

Ключові слова: криза, життєва криза, види криз, типи ставлення до кризової ситуації (ігноруюче, перебільшуюче, демонстративне, волонтаристське, продуктивне), техніки життя в умовах кризи, біографічний стрес).

Основні питання

1. Загальне уявлення про поняття «криза» в психології. Типологічний аналіз та класифікація життєвих криз.
2. Умови виникнення життєвих криз. Специфіка вікових криз. Професійне вигорання та емоційне вигорання.

Рекомендована література

1. **Максименко С.Д.** Психологічна допомога тяжким соматично хворим : навч. посіб. Київ: Ін-т психології імені Г.С. Костюка; Ніжин : Міланік, 2007. 115 с.
2. **Малкина-Пых И.Г.** Экстремальные ситуации. Москва: Эксмо, 2006. 795 с.
3. **Малкина-Пых И.Г.** Возрастные кризисы: справочник практического психолога. Москва: Эксмо, 2005. 865с.
4. **Осипова А.А.** Справочник психолога по работе в кризисных ситуациях. Ростов н/Д: Феникс, 2006. 319с.
5. **Петров И.Н.** Семейные кризисы: правила компромиссов. Ростов н/Д: Феникс, 2000. 189 с.
6. **Пушкарев А.Л.** Диагностика посттравматического стрессового расстройства у участников боевых действий: метод. Рекомендації Минск: БНИИЭТИН, 1999. 20с.

Протягом життя людина стикається з миттю, коли вона починає перейматись якоюсь проблемою - почуття тривоги, роздуми, невдоволення. Найчастіше така проблема виникає через зміну, яка послужила поштовхом для переходу на новий життєвий етап. З цією зміною він не згоден і не готовий миритися. Такий стан називається кризою. Кризова ситуація в найзагальнішому вигляді визначається як ситуація, що породжує дефіцит сенсу в подальшому житті людини, як ситуація неможливості реалізації внутрішніх потреб свого життя (мотивів, прагнень, цінностей тощо).

Психологічна криза - емоційний стан людини, що впливає зі стресової ситуації, пов'язаної з небажаними змінами в житті. Більш розгорнута розшифровка визначення кризи в психології пише, що криза - це стан важкого перехідного зміни у відчуттях людини, що впливає з пережитого стресу, пов'язане з хворобою або отримане в результаті душевної травми. Криза також визначається емоційно значущою подією або радикальною зміною статусу в особистому житті, який негативно відбивається на моральному самопочутті людини.

Існує класифікація пережитих людиною криз, які відрізняються за своєю формою, джерелами виникнення переживань і етапам його життєвого розвитку.

Так, психологія в кризах життя проводить розмежування за трьома основними напрямками:

➤ **Невротичні кризи.** Ґрунтуються на віковій зміні і можуть бути породжені у свідомості людини навіть без зміни зовнішніх умов або впливу зовнішніх факторів на його психоемоційний стан. Як правило, свій початок невротичні кризи беруть ще в дитинстві, коли встановлюються первинні комунікації з навколишнім соціумом і середовищем існування. Такий вид переломного моменту в житті зумовлює, по суті, необґрунтоване нічим відчуття безвихідності ситуації, почуття попадання в глухий кут. Це тягне дезадаптацію особистості або, просто кажучи, відлюдництво.

➤ **Кризи розвитку.** Інакше іменуються, як вікові кризи. У психології сучасності виділяють ряд граничних вікових етапів, на яких змінюється людське емоційний і психологічний стан, варіюється сприйняття того, що відбувається і ставлення до навколишнього світу. Зміни форми, тривалості і гостроти таких переломних моментів залежать безпосередньо від конкретної особистості індивідуума і його типологічних особливостей, а також від соціальних умов перебування та педагогічного впливу. Деякі фахівці вважають прояв в психології кризи віку абсолютно нормальним явищем, оскільки так формується особистісна і характерна складові людини, як соціальної одиниці. Але багато хто бачить в цьому злякисне прояв, яке заважає людині нормально адаптуватися до спілкування з однолітками в дитинстві і юнацтві і знаходити комунікації в зрілому віці.

➤ **Травматичні кризи.** Психологія дітей, підлітків, дорослих і людей похилого віку не застрахована від негативного впливу на свідомі процеси таких зовнішніх факторів, як трагічні життєві ситуації. Аварії, стихійні лиха та іншим катастрофічні події дають потужний поштовх для виникнення впливає зі стресового стану депресії і тривалого кризового процесу стагнації.

Криза у відносинах. Відносини між чоловіком і жінкою, їх плотська зв'язок, пристрасні почуття, емоції і любов є невід'ємною частиною життя кожного представника людства. Абсолютно всі люди на певному відрізку свого життя бажають любити і бути

коханими. Як підсумок, між молодими людьми протилежних статей зав'язуються любовні, сексуальні, партнерські відносини, які, як не дивно, теж можуть зазнавати криза.

Психологія відносин заснована на багатьох факторах спільного проведення часу. Найчастіше, ще не будучи чоловіком і дружиною, молоді люди зазнають кризову фазу свого спільного проживання або існування, яка закінчується розлученням. Криза відносин - це період в житті пари, коли одну зі сторін перестає влаштовувати хід спільного існування. Це момент, коли партнерам вже не хочеться жити так, як раніше, хочеться змін і перенаправлення любовний зв'язок в інше, нове і більш приємне русло. Але часто молоді люди не знаходять консенсусу, недостатньо розуміють один одного, скандалять і приходять до єдино вірного виходу - розставання. Це і є криза відносин. Його дуже складно подолати, якщо молоді люди втратили інтерес один до одного. Тому легше не допустити настання кризової фази у відносинах, ніж намагатися щось змінити тоді, коли обом це вже не потрібно.

Сімейна криза. Психологія відносин пари, яка не перебуває в шлюбі, відрізняється від такої у одружених людей. Хоча між цими двома видами взаємин є багато спільного, характер їх психоемоційного та душевного стану відрізняється. Психологія сімейних криз більше багатогранна і широкомасштабна, чому не розписаних офіційно молодих людей, оскільки у набагато більше обов'язків і відповідальності один перед одним. Одружені люди мають спільне майно, спільних дітей, пов'язані законом і офіційними шлюбними узами. Тому їм морально і матеріально набагато складніше пережити кризу сімейного життя.

Сімейна психологія передбачає безліч чинників, що провокують виникнення переломних моментів в житті подружжя. У чому проявляється напруження подружніх пристрастей:

- Скорочення рівня статевої активності і фізичного потягу одне до одного.
- Втрата прагнення подібатися один одному.
- Поява сварок на ґрунті виховання дітей.
- Розбіжності в думках, втрата спільних поглядів, інтересів, цінностей.
- Непорозуміння почуттів один одного.
- Взаємна дратівливість від дій або розмов в сімейному колі.
- Прояви егоїзму.
- Втрата потреби ділити свої радості та успіхи зі своєю законною другою половиною.
- Відносини дружини з матір'ю чоловіка.
- Відносини чоловіка з матір'ю дружини.
- Невдоволення дружини з приводу того, що (на її думку) чоловік нічого не може в житті домогтися.

➤ Невдоволення чоловіка з приводу того, що його дружина вічно вся в справах, не знаходить часу, щоб приділити йому увагу, не стежить за собою (або робить це дуже завзято, при цьому витрачає левову частку сімейного бюджету).

Нерідко прояв переломних моментів виступає у вигляді криз сімейного життя за роками. Психологія сучасності відраховує період можливих спадів у відносинах, починаючи з двох-трьох місяців після дня одруження і закінчуючи двадцятип'ятиріччям спільного життя. Основними граничними датами вважаються півроку, рік, дата народження первістка, п'ятиріччя, десятиріччя життя в шлюбі. Це своєрідні етапи перебудови і психологічної переорієнтації, переоцінки цінностей одного або кожного з подружжя. Плюс, описані раніше вікові переломні моменти окремо у чоловіків і жінок також сприяють розмежуванню в подружній парі сімейних криз по роках.

Фінансова криза Моменти безгрошів'я часто стають причиною розвитку кризового стану у будь-якого представника соціуму на ранніх або пізніх етапах його життя. З ними так само складно боротися, як і з віковими або сімейними кризами. Але варто звернути увагу на те, що все це можна виправити, що будь-яку негативну ситуацію можна подолати, щоб не допустити згубних наслідків від впливу кризового гноблення.

Наступ переломного моменту, що розвивається в небажаному руслі, провокує появу безлічі негативних факторів і негативних наслідків для людини. Це можуть бути:

- Моральне пригнічення.
- Стан меланхолійного дисонансу.
- Депресія.
- Стреси.
- Нервовий зрив.
- Розвиток алкоголізму.

Дуже важливо вміти виходити з проблемних ситуацій і не допускати розвитку перерахованих поведінкових моделей. Адже кожна з них в сукупності може привести до дуже неприємних наслідків, навіть до думок про суїцид.

Життєва криза є і рушійною силою життєвого шляху особистості. Криза - це грань, що розділяє етапи життєвого шляху, стан серйозних потрясінь, переоцінки колишніх цінностей, перегляду життєвих задумів. Кризи мають різні пускові механізми в життєвих ситуаціях, що складаються.

Життєвий шлях людини проходить відповідно до життєвого задуму, сценарію. Виявившись у кризовій ситуації, вона здійснює вибір рішення на основі багатьох альтернатив. Криза припускає полівалентність, людина змушена зупинитися й оглянутися, усвідомити своє відношення до життя як такого, пройденого відрізка часу, власного майбутнього. Оцінка якості життя, її зміст і цілі, болісний вибір подальшого напрямку руху, відповідальність перед собою й іншими в індивідуальному житті - це тільки психологічний зміст кризи. Погроза проекту майбутнього життя, що не дозволяє згорнути з налагодженого шляху, призводить до осмислення, коректування планів, вибору нових стратегій досягнення життєвих цілей.

У процесі життєдіяльності відбувається динамічне перетворення людиною життєвого простору. Специфіка її динамічних реконструкцій може бути виявлена такими способами метризації як онтогенез, час життя, життєвий цикл, життєвий шлях. Розвиток життєвого простору характеризується внутрішньою логікою його становлення. Представляючи його координати у вигляді відношення до власного життя (психологічний час) і до інших людей (психологічний простір), можна одержати їхню функцію - відношення до самого себе. У відношенні до себе можна «побачити», «прочитати», чим для кожної людини є її власне життя, чи є вона творцем, автором, режисером.

На кожному етапі життєвий простір (модель світу) з'являється цілісним феноменом з нелінійною детермінацією формування. У процесі розвитку він здобуває визначену форму, що впливає на організацію просторово-часових координат. Структурні характеристики життєвого простору при переході від одного етапу життєвого шляху до іншого трансформуються.

Отже, перше, що треба зробити людині по виходу з кризи, - це змінити свою модель бачення життєвого простору, потім починати оцінювати життєву ситуацію і своє бачення в ній себе і т.д., цей процес діяльності характерний для раніше розглянутих соціальних технологій.

Життя кожної людини складається з певних періодів, етапів, стадій. Стан, що виникає з моменту завершення певного вікового етапу і триває до утворення іншого, переживається як важкий, хворобливий, кризовий. Такі кризи в психології мають назву вікових.

Вікова криза – нормативний, нестабільний процес, який виникає під час переходу людини від одного вікового періоду до іншого і пов'язаний з якісними перетвореннями у соціальних відносинах, діяльності, свідомості та виявляється в цілісних психічних і особистісних змінах. У процесі онтогенезу людина долає ряд вікових періодів, під час яких змінюються її фізіологічні, морфологічні, біохімічні, соціальнопсихологічні особливості. Ці періоди є певними епохами, циклами, ступенями розвитку. Загальні закони розвитку в кожному віці мають специфічні особливості.

Традиційно психологія описувала кризи як різко негативні процеси відмирання і згортання, розпаду і розкладу сформованого на минулому ступені, зниження темпу розвитку, підвищення вразливості, внутрішньої нестійкості; як найнебезпечніші та складні періоди, що потребують особливої уваги. Однак, за словами Л. Виготського, негативний характер розвитку у ці періоди є тільки зворотною або 39 тіньовою стороною позитивних змін особистості, що складають основний зміст критичного віку, адже старе руйнується лише настільки, наскільки

це необхідно для розвитку нового. Отже, у переламні вікові періоди основне значення мають глобальні позитивні перебудови у системі самої особистості. Кожен віковий період завершується кризою, а вихід з неї – виникненням новоутворень, переходом до наступної стадії розвитку.

У віковій психології **виділяють наступні вікові кризи:**

1. Криза новонародженості – проміжний період між внутрішньоутробним та позаутробним способом життя, перехід до нового типу функціонування.

2. Криза першого року життя, основними ознаками якої є різке зростання незалежності дитини від дорослих, загострення переживання та чутливість до різноманітних впливів.

3. Криза трьох років – криза соціальних відносин, яка зумовлена становленням самосвідомості дитини.

4. Криза семи років, основою якої є узагальнення переживань дитини, що призводить до появи її внутрішнього життя, та нова соціальна ситуація розвитку, пов'язана зі вступом до школи.

5. Криза підліткового віку, яка зумовлена якісними змінами в інтелектуальній та емоційній сферах особистості, що породжують новий рівень самосвідомості, потреби у самоствердженні, рівноправному і довірливому спілкуванні з ровесниками та дорослими. Інтенсивний статевий розвиток зумовлює виникнення статевого потягу і пов'язані з ним переживання та інтереси. Усе це є підставою для виділення кризи підліткового віку.

6. Криза юнацького віку – період завершення фізичного дозрівання організму і завершальний етап початкової соціалізації особистості, пов'язаний із готовністю до вступу в доросле життя. Несформованість цієї готовності призводить до виникнення кризи юнацького віку.

7. Криза 30-ти років (криза середини життя) – криза пошуку себе в нових життєвих обставинах, вимірюючи масштаб своєї особистості з новими перспективами; перехід від молодості до зрілості 41.

8. Криза 40-ка років є повторенням кризи 30-ти років, якщо остання не призвела до належного рішення проблем: перебудова свого життєвого задуму, вироблення нової «Я-концепції», серйозні зміни особистого та професійного життя.

9. Криза похилого віку – період завершення активності, який супроводжується певними віковими проблемами: згортання соціальної активності, погіршення фізичного та психічного здоров'я, переживання ненормативних криз (смерть близької людини, розлучення тощо). Неготовність прийняти старість як завершальний етап життя людини призводить до виникнення кризи похилого віку.

Важливе місце в професійному становленні особистості займають кризи. Вони виражаються у зміні темпу та вектора професійного розвитку особистості, супроводжуються перебудовою смислових структур професійної свідомості, переорієнтацією на нові цілі, корекцією соціально-професійної позиції.

Науковці вказують на два типи криз професійного розвитку: нормативні і ненормативні. Нормативний характер криз полягає в обумовленості їх виникнення зовнішніми або внутрішніми детермінантами. Кризи, що виникають при переході від однієї стадії до іншої і супроводжують процес розвитку є нормативними. Кризи професійного становлення, що виникають на окремих стадіях цього процесу і детерміновані випадковими або наднормативними подіями, ми розглядатимемо як ненормативні.

Виділяють основні чинники криз професійного становлення:

1. Наднормативна активність як наслідок незадоволеності своїм становищем, своїм статусом.

2. Соціально-економічні умови життєдіяльності людини (скорочення робочих місць, ліквідація підприємства, переїзд).

3. Вікові психофізіологічні зміни (погіршення здоров'я, зниження працездатності, синдром «емоційного згоряння»).

4. Вступ у нову посаду (а також - участь у конкурсах на заміщення, в атестаціях,

перекваліфікаціях тощо).

5. Повна поглибленість професійною діяльністю.

6. Зміни в життєдіяльності (зміна місця проживання, перерви в роботі, «службовий роман», декретна відпустка тощо).

Питання для самоконтролю

1. Що таке нормативна і ненормативна криза?
2. Перерахуйте детермінанти життєвих криз особистості?
3. Охарактеризуйте гендерні особливості вікових криз?

ПРАКТИЧНИЙ БЛОК

Практичне заняття 1

Стрес та травматичний стрес

Мета: сформувати у здобувачів вищої освіти уявлення про психологічну сутність стресу, ознайомити з фізіологічними основами стресу та сприяти формуванню диференційованого розуміння відмінностей поняття стрес та травматичний стрес.

Ключові слова: стрес, дістрес, нервова система, адреналін, норадреналін, травматичний стрес.

Основні питання

1. Поняття про стрес. Концепція стресу Г. Сельє. Етапи та особливості перебігу стресу. Фізіологія стресу.
2. Травматичний стрес. Психологічні механізми виникнення посттравматичного стресового розладу. Фактори розвитку ПТСР.
3. Етіологія та симптоматика посттравматичного стресу: ситуація, які призводять до ПТСР та основні види симптомів.

Рекомендована література

1. Амбрумова А. Г. Анализ состояний психологического кризиса и их динамика / А. Г. Амбрумова // Психологический журнал. – 1985 – Т.6 – № 6 – С. 107–115.
2. Колодзин Б. Как жить после психической травмы: [electronic sources]: <http://psychology.net.ru>
3. Кровяков В.М. Психотравматология: Монография / В.М. Кровяков. – М., 2005. – [Электронный ресурс]: http://psychology.vuzlib.net/book_o273_page_15.html
4. Малкина-Пых И.Г. Экстремальные ситуации / И.Г. Малкина-Пых. – М.: Изд-во Эксмо, 2005. – 960 с. – (Справочник практического психолога).
5. Табарина Н.В. Практикум по психологии посттравматического стресса / Надежда Васильевна Табарина. – СПб.: Питер, 2001. – 272 с.
6. Трубицына Л.В. Процесс травмы / Л.В. Трубицына. – М.: Смысл, ЧеРо, 2001. – 218 с.

Практичні завдання

Завдання 1.

1. Заповніть пропуски:

- А) Стрес це _____ реакція організму на _____ подразки, які потребують _____.
- Б) Г. Сельє виділяє два види стресу: _____
- В) Опишіть фази стресу по Г. Сельє _____

- Г) Перерахуйте чинники, які зумовлюють перехід стресу в дистрес: 1)_____;
 2)_____;3)_____
- Д) Хронічний стрес від гострого відрізняється наступним _____
- Е) Термін Г. Сельє «адаптаційна енергія», зміст якого полягає у тому, що

Завдання 2. Складіть порівняльну таблицю «Моделі та теорії стресу»

Назва моделі або теорії	Автор	Як пояснюють сутність стресу	Переваги моделі або теорії	Недоліки моделі або теорії
Генетично-конституціональна теорія				
Модель схильності (diathesis) до стресу				
Психодинамічна модель				
Модель Н. G. Wolff.				
Модель D. Mechanik.				
Інтеграційна модель стресу				
Біологічна концепція пошукової активності В. Роттенберга.				

Завдання 3. Зробіть просвітницьку Пам'ятку для дорослих. У ній необхідно вказати симптоми ПТСР та рекомендації щодо дій людини в залежності від наявних симптомів. Розробляючи матеріал врахуйте психологічні особливості сприймання інформації людиною.

**Практичне заняття 2
 Діагностика стресових станів дітей та дорослих**

Мета: сформувати у здобувачів вищої освіти здатність обирати та використовувати валідний та надійний інструмент для діагностики стресу та травматичного стресу.
Ключові слова: стрес, ПТСР, діагностика, МКХ 10.

Основні питання

1. Діагностичні критерії посттравматичного стресового розладу.
2. Аналіз методів діагностики ПТСР дорослих.
3. Особливості діагностики ПТСР у дітей.

Рекомендована література

1. **Абабков В. А.**, Перре М. Адаптация к стрессу. Основы теории, диагностики, психотерапии. – СПб.: Речь, 2004. – 166 с.
2. **Бермант-Полякова О.В.** Посттравма: диагностика и терапия. – СПб.: Речь, 2006. – 248 с.
3. **Водопьянова Н. Е.** Психодиагностика стресса. – СПб.: Питер, 2009.-336с.
4. **Панченко Л. Л.** Диагностика стресса:учеб. Пособие / Л. Л. Панченко. Владивосток: Мор. гос. ун-т., 2005. – 35 с.
5. **Пуховский Н.Н.** Психопатологические последствия чрезвычайных ситуаций.– М.: Академический проект, 2000.–286 с.

6. **Пушкарєв А.А.**, Доморацкий В.А., Гордеева Е.Г. Посттравматическое стрессовое расстройство: диагностика, психофармакотерапия, психотерапия.–М.: Изд-во Института психотерапии, 2001.–128 с.

7. **Ромек В.Г.**, Конторович В.А., Крукович Е.И. Психологическая помощь в кризисных ситуациях.– СПб., Речь, 2004.– 256 с.

Практичні завдання

Завдання 1. Опишіть діагностичні критерії ПТСР згідно МКХ 10.

Завдання 2. Охарактеризуйте «Методику психологічного аналізу травматичних подій» В. І. Шебанової поясніть особливості її виконання та інтерпретації даних.

Завдання 3. Проведіть психодіагностичне обстеження 1-ї дитини та її батьків за допомогою нижченаведених опитувальників: 1) Полуструктуроване інтерв'ю для оцінки травматичних переживань дітей; 2) Батьківська анкета для оцінки травматичних переживань дітей; 3) Опитувальник травматичного стресу для діагностики психологічних наслідків; 4) Шкала дисоціації (Dissociative experience scale - DES); 5) Шкала клінічної діагностики ПТСР. Надайте діагностичні бланки (фото копії) та опис результатів.

Практичне заняття 3

Психологічна допомога при травмі насилля.

Мета: сформувати у здобувачів вищої освіти уявлення про психологічну природу різних видів насилля та навички диференціації насильницьких та ненасильницьких дій над дорослими та дітьми. Ознайомити з факторами ризику скоєння насилля щодо дітей та його наслідками.

Ключові слова: насильство, домашнє насильство, сексуально насильство, гендерне зумовлене насильство, травматичний синдром зґвалтування, жорстока поведінка з дітьми.

Основні питання

1. Поняття про насилля. Психологічна природа та витоки різних видів насилля.
2. Вплив пережитого насилля на самосвідомість та самосприйняття людини.
3. Принципи надання психологічної допомоги клієнтам, які пережили досвід різних видів насилля. Мета та стадії роботи з наслідками насилля за О. П. Корабліною.

Рекомендована література

1. **Безпальча Р.** Запобігання торгівлі жінками та насильству в сім'ї: основи проведення тренінгів. Підручник з проведення тренінгів. – К.: Winrock International, 2004. – 156 с.
2. **Василюк Ф.Е.** Психологія переживання / Ф.Е. Василюк.– М.: Изд. МГУ, 1984. – 200 с. [electronic sources]: <http://psylib.org.ua/books/vasif01/index.htm>
3. **Васьківська С.** Допомога жертвам сексуального насильства // Психолог. – 2006. – № 10. – С. 23-25.
4. **Гурлева Т. С.** Дівчинка-підліток як жертва та ініціатор сексуального насильства: психологічні причини і наслідки // Практична психологія та соціальна робота. – 2005. – № 6. – С. 61-68.
5. **Колодзин Б.** Как жить после психической травмы: [electronic sources]: <http://psychology.net.ru>
6. **Кровяков В.М.** Психотравматология: Монография / В.М. Коровяков. – М., 2005. – [Электронный ресурс]: http://psychology.vuzlib.net/book_o273_page_15.html
7. **Малкина-Пых И.Г.** Экстремальные ситуации / И.Г. Малкина-Пых. – М.: Изд-во Эксмо, 2005. – 960 с. – (Справочник практического психолога).
8. **Шебанова В. І.** Психологічна реабілітація жінок, які зазнали насильства / В. І. Шебанова, С. Г. Шебанова. – Херсон: ПП Вишемирський. – 2011. – 174 с.

9. **Шебанова В. І.** Психологічна реабілітація дітей, які зазнали насильства / В. І. Шебанова, С. Г. Шебанова. – Херсон: ПП Вишемирський. – 2011. – 172 с.

Практичні завдання

Завдання 1. Дайте відповіді на запитання тесту.

А) Який тип насилля описаний у даній ситуації - Марина в шлюбі 9 років. Вона успішна в бізнесі. Всі її доходи йдуть в сімейний бюджет. Марина не має право вільно розпоряджатися грошима без дозволу чоловіка. Коли вона робить якісь великі покупки

без дозволу чоловіка він влаштовує їй скандал, сварить та погрожує.

- а) фізичне
- б) психологічне
- в) економічне
- г) культурне

Б) Які із перерахованих характеристик, не вказують на схильність до насильства (виключіть зайве):

- а) жорстокість по відношенню до тварин або дітей
- б) швидке зав'язування стосунків
- в) контроль
- г) ригідність

В) Зіставте стадії циклу насильства з їх описовими характеристиками:

перша фаза		випадки сильного побиття; втрачається будь-який контроль над процесом
друга фаза		медовий місяць, несе з собою період надзвичайного спокою і любові, уваги
третя фаза		відбуваються зростання напруги між партнерами

Г) Зіставте теорії, що пояснюють причини насильства щодо дітей в сім'ї з їх сутністю:

соціологічна теорія		до факторів ризику виникнення насильства відносить: стереотип сімейних відносин, засвоєний ще в дитинстві і прийнятий у цій соціальній групі, а також житлові та матеріальні умови сім'ї
соціально-психологічна теорія		пояснює прояви насильства особистим життєвим досвідом батьків, їх «травмованим» дитинством
психологічна теорія		така теорія пояснення причини насильства щодо дітей в сім'ї відсутня
соціально-економічна теорія		ґрунтується на уявленні, згідно з яким дитина сама «бере участь» у створенні передумов для жорстокого поводження, що автоматично виливається в концепцію: погане поводження як кінцевий результат деструктивних дитячо-батьківських відносин

Д) Зіставте типи насильників з їх характеристикою:

Спокусники		вони жорстоко поведуться з усіма близькими людьми, хто знаходиться в їх владі і залежить від них: дружиною, родичами, друзями, підлеглими
------------	--	---

Регресивні		до цього типу відносять соціопат – людей, які соціально не вписуються в рамки суспільства, для яких діти не мають ніякої цінності, і тому вони вважають за можливе робити з ними все, що захочуть
сексуально нерозбірливі		вони відрізняються низьким рівнем власної гідності, а також низькою здатністю контролювати імпульси
Неадекватні		це люди, для яких не існує кордонів і правил задоволення власних сексуальних потреб
морально нерозбірливі		вони вміють знаходити контакт з дитиною, спілкуватися з нею, слухати, розмовляти, встановлювати з нею партнерські відносини

Завдання 2. Проаналізуйте наступні поняття «жорстокість», «агресія», «насильство». Виокремте схожості та відмінності цих понять. Чи пов'язані вони між собою? Відповідь надайте письмово.

Завдання 3. Дайте визначення поняттям фізичне, сексуальне, психологічне насилля щодо дітей (за Н. К. Асановою).

Завдання 4. Перерахуйте та опишіть фази синдрому «травми зґвалтування» та фактори психічної травми, яка пов'язана із сексуальним насильством по Дж. Хіндману.

Завдання 5. Розкрийте сутність техніки «Безпечне місце». Опишіть можливості та обмеження її використання у роботі з дітьми, які пережили насилля.

Практичне заняття 4

Психологічна допомога при переживанні втрати

Мета: ознайомити здобувачів вищої освіти з психологічними особливостями переживання втрати, з роботою горя, з формами переживання горя та етапами горювання у дорослих та дітей. Сформувати навички надання психологічної допомоги людині яка переживає горе.

Ключові слова: втрата, горе втрати, переживання, етапи горювання, патологічне переживання горя.

Основні питання

1. Втрата. Поняття переживання втрати А. Василюк. Визначення горя. Критичні періоди горя, комплекс симптомів горя за І. Малкіною-Пих.

2. Психологічні ознаки та наслідки нетипового спотвореного переживання горя.

3. Особливості переживання горя дітьми. Психологічна допомога при переживанні

горя дітьми

4. Завдання та етапи психологічної допомоги відповідно до стадій переживання горя: психологічна допомога на стадії шоку; допомога на стадії гострого горя; психологічний супровід на стадії відновлення.

Рекомендована література

1. **Дейтс Б.** Жизнь после потери / Б. Дейтс ; пер. с англ. В. Челноковой. – М. : ФАИР ПРЕСС, 1999 – 304 с.

2. **Моуди Р., Аркенджел Д.** Жизнь после утраты. Как справиться с горем и обрести надежду / Р. Мойди. М.: Издательство «Азбука-Аттикус», 2001. – 300с.

3. **Панграці А.** Допоможи мені сказати прощавай: Взаємодопомога в жалобі за померлим та при інших втратах / пер. Наталії Чернявської; за ред. Романа Скакуна. Львів : Видавництво Українського католицького університету, 2015. 144 с.

4. **Волкан В.**, Зинтл Э. Жизнь после утраты. Психология горевания. Москва : Когито-Центр, 2014. URL: http://bookz.ru/authors/vamik-volkan/jizn_po_997/1-jizn_po_997.html
5. **Никольская И.М.** Метод серийных рисунков и рассказов в психологической диагностике и консультировании детей и подростков. Учебное пособие для врачей и психологов /Никольская И.М. – СПб.: Издательство СПбМАПО, 2009 – 51 с.

Практичні завдання

Завдання 1. Опишіть форми ускладненого синдрому втрати за Моховиковим О. (Шефов С.А. Психология горя. — СПб.: Речь, 2006. — 144 с.).

Завдання 2. Ознайомтесь із тренінгом «Зцілення від горя» за І. Малкіною-Пих.(Малкіна- Пих І. Г.. Психологічна допомога в кризових ситуаціях - М.: Изд-во Эксмо. - 960 с., 2005) та проаналізуйте його за такою схемою: 1) головна мета та завдання тренінгу; 2) структура тренінгу; 3) за рахунок яких вправ та форм роботи реалізується мета та завдання тренінгу; 4) на яку категорію клієнтів спрямований тренінг; 5) прогноз ефективності тренінгу.

Завдання 3. Особливості психологічної допомоги дітям які переживають горе за П. Коулмен. (Коулмен. П. Как сказать ребенку о /Пер. С англ. О. Цветковой – М.: Изд-во Института психотерапии, 2002. – 399с.

Практичне заняття 5

Технологія кризової психологічної допомоги

Мета: розвинути у здобувачів вищої освіти навичок надання кризової психологічної допомоги, ознайомити з технологіями роботи психолога в екстремальній ситуації.

Ключові слова: криза, кризова інтервенція, екстремальна ситуація, нормативна криза, ненормативна криза, дебрифінг.

Основні питання

1. Поняття психологічної допомоги особистості в кризових станах. Нормативна та ненормативна криза. Кризи викликані зовнішніми чинниками.
2. Кризова інтервенція. Психологічний дебрифінг як форма кризової інтервенції.
- 3 Основні правила та принципи діяльності психолога в екстремальній ситуації, стратегії надання первинної психологічної допомоги. Методи зняття психологічного напруження, робота з емоційними переживаннями потерпілих.
4. Перша психологічна допомога у випадку гострих стресових реакцій (ступор, рухове збудження, нервові тремтіння, агресія). Методи зняття психологічного напруження, робота з емоційними переживаннями потерпілих.

Рекомендована література

1. **Албегова И.** Техники адаптации к критическим ситуациям. Ярославль: МАПН, 1998. С. 18-24.
2. **Василюк Ф. Е.** Психология переживания (анализ преодоления критических ситуаций) / Федор Ефимович Василюк. – М. : МГУ, 1984 – 200 с.
3. **Малкина-Пых И. Г.** Психологическая помощь в кризисных ситуациях / И. Г. Малкина-Пых. – М.: Эксмо, 2008 – 928 с.
4. **Ромек В. Г.** Психологическая помощь в кризисных ситуациях / В. Г. Ромек, В. А. Конторович, Е. И. Крукович. – СПб. : Речь, 2005 – 256 с.
5. **Экстренная** психологическая помощь пострадавшим в чрезвычайных ситуациях / [Алексеенко О. В., Беленчук И. В., Кучер А. А.]; под ред. И. В. Бордик, Т. Ю. Матафоновой. – М. : Водолей-САУТ, 2009 - 369 с.
6. **Психологическая** защита в чрезвычайных ситуациях : учеб. пособие / [Михайлов Л. А., Маликова Т. В., Шатрова О. В. и др.]. – СПб. : Питер, 2009– 251с.

Практичні завдання

Завдання 1. Охарактеризуйте особливості надання першої психологічної допомоги дітям та особам похилого віку. При написанні письмової відповіді зазначте принципи роботи, мету та етапи роботи.

Завдання 2. Зробіть аналітичну таблицю «Перша психологічна допомога у гострих стресових ситуація»

Тип гострої стресової ситуації	Опис реакції	Що робити психологу	Чого не слід робити

Завдання 3. Опишіть суть та технологію метода візуально-кінеститичної дисоціації Р. Бендлера та ДЖ. Гріндера. Вкажіть призначення техніки, в яких ситуаціях вона може бути найбільш ефективною (Р. Бендлер, Д. Гріндер Рефреймінг: ориентация личности с помощью речевых стратегий.-Перев. с англ. Воронеж: НПО "МОДЭК", 1995. 256 с.).

Практичне заняття 6

Етика та екологія професійної діяльності при роботі з травмою

Мета: сформуванати у здобувачів освіти розуміння специфіки роботи кризового консультанта та травматерапевта. Сприяти розвитку у здобувачів вищої освіти відповідального відношення до реалізації професійних задач та необхідності профілактики вторинної травматизації та емоційного вигоряння.

Ключові слова: травма, криза, вторинна травма, етика, екологія роботи психолога, супервізія.

Основні питання

1. Етичні принципи роботи психолога при роботі з травмою.
2. Професійні ризики психолога при роботі з травмою та кризовими станами клієнтів.
3. Поняття вторинна травма та емоційне вигоряння травмо терапевта.
4. Супервізія як засіб профілактики та професійної стабілізації психолога.

Рекомендована література

1. **Малкина-Пых И. Г.** Психологическая помощь в кризисных ситуациях. Москва: Эксмо, 2008. 928 с.
2. **Бондаревська Л.** Вплив психотравмуючих переживань на виникнення психічного вигорання. Київ: Либідь, 1996. 59с.
3. **Титаренко Т. М.** Життєві кризи: технології консультування: навч. посіб. Київ: Главник, 2007. 144 с.
4. **Титаренко Т. М.** Кризове психологічне консультування. Київ: Главник, 2004.96 с.
5. **Экстренная психологическая помощь пострадавшим в чрезвычайных ситуациях /** под ред. И. В. Бордик, Т. Ю. Матафоновой. Москва: Водолей-САУТ, 2009. 369 с.

Практичні завдання

Завдання 1. Опишіть психологічний профіль кризисного психолога. Зазначте особистісні якості, які необхідні кризисному психологу, його систему переконань, типові патерни поведінки, механізми захисту, копінгі. Спробуйте смодельювати історію його життя.

Завдання 2. Дайте визначення вторинній травмі та перерахуйте її ознаки.

Завдання 3. Виконайте вправу «Мої ресурси в професії» та надайте звіт про її виконання.

Вправа «**Мої ресурси в професії**». Намалюйте коло на аркуші А4, в цьому колі необхідно буде виокремити 5 сегментів – емоції (стенічні та астенічні), думки (переконання, настанови, роздуми), поведінка (дії), тіло, духовність. Інтуїтивно оцініть кожний сегмент, наскільки він проявляється в вашому житті. Виділіть в намальованому колі ці сегменти,

враховуючи об'єм їх представленості у вашому психічному просторі. Позначте кожний сегмент своїм кольором (яким бажаєте). Потім в кожному сегменті конкретно пропишіть, що є для вас ресурсом. Наприклад – емоції (емпатія, чуткість); думки (криза – це невід'ємна частина людського буття, я можу бути різною); поведінка (спілкування з колегами, здоровий спосіб життя); тіло (медитація, забота про тіло); духовність (усвідомлення своєї професійної місії ...). Після того як ви заповните кожний сегмент, уважно подивіться та проаналізуйте які ресурси ви не використовуєте або використовуєте мало.

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ОРГАНІЗАЦІЇ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ ЗА ОСВІТНІМ КЛІМПОМЕНТОМ «ПСИХОЛОГІЯ ТРАВМУЮЧИХ СИТУАЦІЙ ТА КРИЗОВА ПСИХОЛОГІЧНА ДОПОМОГА»

Самостійна робота є обов'язковим компонентом освітнього процесу, оскільки вона забезпечує закріплення отримуваних на лекційних заняттях знань шляхом придбання навичок осмислення і розширення їх змісту, навичок вирішення актуальних проблем формування загальнокультурних і професійних компетенцій, науково-дослідної діяльності.

Основними формами самостійної роботи за ОК «Психологія травмуючих ситуацій та кризова психологічна допомога» є такі:

1. СКЛАДАННЯ ПОРІВНЯЛЬНИХ ТАБЛИЦЬ.

Мета самостійної роботи формування навичок структурування та аналізу навчального матеріалу на основі запропонованих або самостійно обраних критеріїв. Складання порівняльної таблиці дозволяє глибоко проаналізувати навчальний матеріал, структурувати його, виокремити суттєві ознаки та сформулювати аналітичні висновки, які забезпечують засвоєння матеріалу та його критичну оцінку. На основі цього формується індивідуальна наукова позиція здобувачів вищої освіти.

2. ПІДГОТОВКА АНАЛІТИЧНОГО ЕССЕ.

Мета самостійної роботи - формування здатності до окреслення проблемного поля психологічного феномену та науково обґрунтованого формулювання особистої професійної позиції по відношенню до актуальних проблем теоретичної та прикладної психології.

Ессе – невеликий за обсягом (до 3 сторінок) твір, який виконується в довільній формі та висвітлює авторські думки та враження з конкретного приводу чи питання. Ессе є думкою, яка адресована підготовленому слухачу, який вже має уяву, про що йде мова. Ессе слід починати зі вступу, в якому необхідно висвітлити загальний науковий підхід до теми та окреслити проблемне питання, зазначаючи творчу відповідь на поставлене питання. В тексті можна та бажано полемізувати з різними авторами і точками зору.

Основна частина ессе повинна переконати читача у запропонованій відповіді на питання. Для цього автору ессе слід наводити вагомі аргументи.

Наприкінці ессе бажано узагальнити подані думки. Кінцівка ессе не обов'язково повинна закривати поставлене в ньому питання, вона може завершуватись роздумами або постановкою нового питання. Ессе повинно відображати індивідуальний стиль мислення та письма автора. При цьому, бажано дотримуватись формули «одне речення — одна думка».

3. АНОТУВАННЯ НАУКОВИХ СТАТЕЙ.

Мета самостійної роботи розвиток навичок аналізу наукової інформації, використовуючи індивідуальну логіку та навички критичного мислення.

Анотація до наукової статті повинна мати наступні частини: 1) Вступна частина (бібліографічні данні статті); 2) Тематика статті (в ході опису можна використовувати наступні формулювання: Тема статті – ...; Автор статті висвітлює такі питання...; Стаття являє собою узагальнення (огляд, опис, виклад, аналіз)... У статті йдеться про...); 3) Проблематика статті (У статті висвітлюються, досліджуються, ставляться, порушуються проблеми (питання)...; Автор формулює... У ході дослідження автор висвітлює такі актуальні питання, як...; 4) Ілюстрація думок (Автор наводить переконливі приклади...; Автор ілюструє прикладами ...; Автор цитує...); 5. Підсумок. (Автором стверджується, що... Завершуючи дослідження, автор формулює висновки: ... Автор переконує, що...)

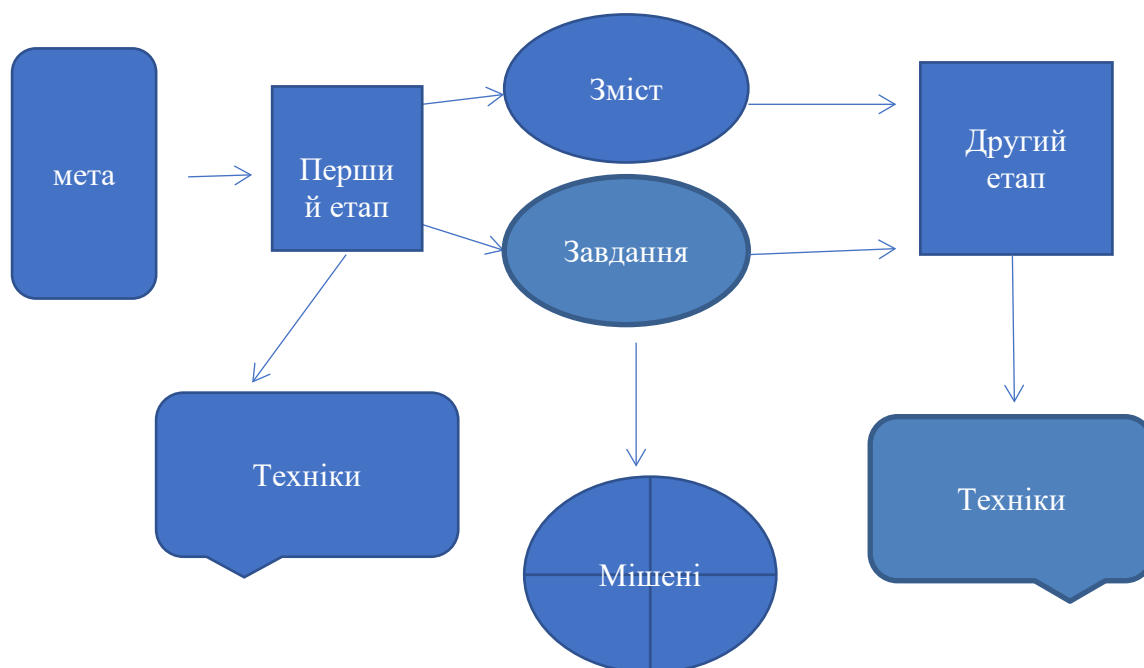
4.СКЛАДАННЯ ПЛАНУ КОНСУЛЬТАТИВНОЇ БЕСІДИ.

Мета самостійної роботи розвиток навичок планування та прогнозування консультативної інтервенції, враховуючи комплекс взаємопов'язаних чинників.

Орієнтовний план консультативної бесіди: 1) **мета** – необхідно зазначити з урахуванням змісту та специфіки роботи із запитом клієнта (**мета** – знизити рівень тривоги; стабілізувати емоційний стан); 2) **етапи консультативної бесіди** - необхідно вказати які етапи і яку кількість годин треба відвести на кожний етап, відповідно до змісту запиту. Що слід робити, а що не слід на кожному етапі? 3) **типові мішені консультативної інтервенції** - об'єкти конфронтації (емоції, викривлене мислення, проблема); 4) **техніки консультативної бесіди** – зазначити які техніки слід використовувати незалежно від змісту запиту, а які слід використовувати з урахуванням змісту запиту клієнта.

План консультативної бесіди можна скласти у схеми або плану.

Приклад схеми:

Приклад плану:

1. Мета
2. Перший етап.....
 - А).....
 - Б).....
 - В).....
3. Другий етап....
 - А).....
 - Б).....
 - В).....

4.СКЛАДАННЯ ПСИХОДІАГНОСТИЧНОГО ПОРТФОЛІЮ.

Мета самостійної роботи формування здатності до планування та організації діагностичного дослідження, вибору валідного та надійного діагностичного інструменту.

Психодіагностичне портфолію – це анотований банк валідних та надійних методик, з інструкціями для респондентів, бланками відповіді та методологією підрахунку результатів та інтерпретаціями.

Приклад анотації до методики: Шкала оцінки впливу травмивної події спрямована на виявлення рівня симптомів посттравматичних стресових розладів. Вона коротша порівняно з Місісіпською шкалою, а тому охоплює меншу кількість симптомів і дає менш диференційований діагноз. Відповіді на 22 запитання дають у формі п'ятибальної шкали Лікерта. За результатами діагностики можна визначити рівень реакції людини на травмивну

ситуацію – низький, середній, високий за наступними критеріями – «вторгнення», «уникнення», «фізіологічна збудливість».

5. НАПИСАННЯ ПСИХОЛОГІЧНОГО ЗАКЛЮЧЕННЯ.

Мета самостійної роботи розвиток здатності до комплексного феноменологічного аналізу поведінки людини для зазначення здорових та обмежуючих проявів психіки або прогнозування можливих порушень. Це творче завдання, яке передбачає комплексну експертну оцінку вибраного об'єкту дослідження з описом індивідуальної стратегії психологічного аналізу (приклад-враховуючі наступні факти..., могу стверджувати, що.....), можливими прогностичними помилками експерта (за умови якщо....., то.....; можливо, що....., тоді буде проявлено наступне.....).

При написанні психологічного заключення слід враховувати, що інтерпретація результатів діагностичного обстеження (феноменологічного спостереження) являє собою складний пізнавальний процес, за допомогою якого психолог робить висновок про індивідуально-психологічні особливості обстежуваного. При інтерпретації отриманих даних слід врахувати всі психологічні знання про фактори особистості і способах їх взаємодії при формуванні реальної поведінки. Для цього потрібно розуміти вікову динаміку зміни окремих психічних властивостей, а також властивостей особистості, вікові та внутрішньо групові норми, особливості ситуації обстеження. У разі виявлення різного роду відхилень при укладенні висновку необхідно вказати збережені функції або можливі компенсаторні механізми особистості. Надані прогнози та рекомендації повинні бути чіткими, обумовленими результатами дослідження та базуватись на знанні вікових та індивідуальних норм розвитку особистості.

6. РОЗРОБКА МУЛЬТИМЕДІЙНОЇ ПРЕЗЕНТАЦІЇ.

Мета самостійної роботи – сформулювати здатність організовувати та реалізовувати просвітницьку та освітню діяльність для різних категорій населення у сфері психології.

Мультимедійна презентація – це творче завдання, яке передбачає пошук, опрацювання та аналіз професійно важливих знань із різних джерел із використанням сучасних інформаційно-комунікаційних технологій, доступну і аргументовану презентацію цих результатів. Презентація виконується у вільній формі із відображенням усіх змістовних компонентів теми. Презентація повинна містити не більше 20 слайдів.

Теми для самостійної роботи за курсом

	Теми для самостійної роботи	Форма контролю	Кількість годин	
			ДФН	ЗФН
ПЕРШИЙ МОДУЛЬ				
1.	Психофізіологічні основи стресу.	Таблиця „Робота гормонів у ході переживання стресу та адаптації до нього” Аналіз наукової статті	3/5	4/8
2.	Аналіз психологічних особливостей переживання травматизації.	Написати есе на тему «Що значить пережити психологічну травму...» на основі книги Василюк Ф.Е. Психология переживания / Ф.Е. Василюк.– М.: Изд. МГУ, 1984. – 200 с. [electronic sources]: http://psylib.org.ua/books/vasif01/index.htm Написати психологічне заключення. Подивитись фільм «Призрачная красота» та проаналізувати	8/8	10/10

		головного героя Говарда Інлета, зробивши психологічне заключення про особливості переживання ним травми, зазначивши на якому етапі переживання травми він знаходиться.		
3.	Діагностика особливостей травматичного досвіду особистості	Скласти психодіагностичне портфоліо «Методи діагностики травми»	6	8
ДРУГИЙ МОДУЛЬ Кризова психологія				
1.	Практика психологічної допомоги в екстремальних ситуація (на прикладі роботи з військовими)	1. Складіть порівняльну таблицю «Практика психологічної допомоги військовим», використовуючи наступні матеріали: 1) https://www.osce.org/files/f/documents/a/a/430805.pdf 2) https://inpn.org.ua/uploads/files/231120181009методреком.pdf 2. Розробіть просвітницьку пам'ятку «Експрес оцінка бойового та службового стресу військовослужбовців»	7	
2.	Специфіка життєвої кризи в період термінальних захворювань	Зробіть мультимедійну презентацію «Психологічний супровід термінального хворого» https://view.joomag.com/book-buklet-final/0255720001530892427?short&fbclid=IwAR00zK6We0UgWPzIr1qYs85W0X-tGFec1syNDxhDSmKKyIRc9Wm6ece5Yqc Вирішіть професійно-орієнтовану задачу.	7	
3.	Телефон довіри як форма надання кризової психологічної допомоги	Скласти план телефонної консультативної бесіди з клієнтом із антивітальними нахилами.	7	
	Загальна кількість годин		60	78

ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ

1.1. Психофізіологічні основи стресу.

Завдання. Таблиця „Робота гормонів в ході переживання стресу та адаптації до нього”

Фаза стресу	Гормон	Поведінкові та емоційні реакції

Завдання. Аналіз наукової статті <https://ap.uu.edu.ua/article/29> або <https://cyberleninka.ru/article/n/rol-trevogi-v-psihofiziologii-stressa>

1.2. Аналіз психологічних особливостей переживання травматизації.

Завдання. *Написати есе на тему «Що значить пережити психологічну травму...» на основі книги* Василюк Ф.Е. Психология переживания / Ф.Е. Василюк.– М.: Изд. МГУ, 1984. – 200 с. [electronic sources]: <http://psylib.org.ua/books/vasif01/index.htm>

Завдання. *Написати психологічне заключення.* Подивіться фільм «Призрачная красота» та проаналізуйте головного героя Говарда Інлета, зробивши психологічне заключення про особливості переживання ним травми, зазначивши на якому етапі переживання травми він знаходиться.

1.3. Діагностика особливостей травматичного досвіду особистості

Завдання. *Скласти психодігностичне портфоліо «Діагностика травми»*

Назва методики	Автор	Мета та призначення	Особливості проведення	Обмеження

2.1. Практика психологічної допомоги в екстремальних ситуація (на прикладі роботи з військовими)

Завдання. *Складіть порівняльну таблицю, використовуючи наступні матеріали:*

1) <https://www.osce.org/files/f/documents/a/a/430805.pdf>

2) <https://inpn.org.ua/uploads/files/231120181009методреком.pdf>

«Практика психологічної допомоги військовим»

Назва методу	Суть методу	Переваги та обмеження методу

Завдання. *Розробіть інформаційний плакат «Експрес оцінка бойового та службового стресу військовослужбовців»*

Плакат повинен містити наступні блоки: 1) ознаки дистресу; 2) рівень прояву ознак; 3) шляхи реагування та конкретні дії, у випадку наявності ознак різного рівня (коли слід, що робити). До оформлення плаката вимог не має.

2.2. Специфіка життєвої кризи в період термінальних захворювань

Завдання. *Зробити мультимедійну презентацію «Психологічний супровід термінального хворого», використовуючи матеріали* <https://view.joomag.com/book-buklet-final/0255720001530892427?short&fbclid=IwAR00zK6We0UgWPzIr1qYs85W0X-tGFecIsyNDxhDSmKKyIRc9Wmbece5Yqc>

Вирішіть психологічну задачу: У родині Симанчуків – горе! Старшій дочці, Лені 18 років, поставили діагноз - пухлина головного мозку. Мама дівчинки активна, пробивна, енергійна, вірить, що гроші і зв'язки відкривають будь-які двері і допоможуть дівчинці вилікуватись. Коли лікар оголосив, що вилікувати дитину не можна, медицина безсила, мама впала в стан афекту і накинулася на лікаря. Сплески словесної агресії на лікарів і медичних сестер онкоцентру допомагали мамі справлятися з думкою, що нічого не можна змінити.

У ході вирішення задачі використовуйте книгу - Гнездилов А.В. Психология и психотерапия потерь. Пособие по паллиативной медицине для врачей, психологов и всех интересующихся проблемой. - СПб.: Речь, 2004

2.3. Телефон довіри як форма надання кризової психологічної допомоги

Завдання. *Скласти план телефонної консультативної бесіди з клієнтом із антивітальними нахилами.*

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

Основні джерела

1. **Губачев Ю. М.** Эмоциональный стресс в условиях нормы и патологии человека / Ю. М. Губачев, Б. В. Иовлев, Б. Д. Карвасарский. – Л., 1976. – 258 с.
2. **Исаев Д. Н.** Детская медицинская психология. Психологическая педиатрия / Д. Н. Исаев. – СПб. : Речь, 2004. – 384 с.
3. **Колодзин Б.** Как жить после психической травмы / Б. Колодзин. – М. : Шанс, 1991.–96 с.

4. **Тарабрина Н. В.** Практикум по психологии посттравматического стресса / Н. В. Тарабрина. – СПб. : Питер, 2001. – 272 с.

Допоміжна література

1. **Бассин Ф. В.** Проблемы бессознательного / Ф. В. Бассин. - М. : Медицина, 1968. – 468 с.
2. **Берн Э.** Групповое лечение / Э. Берн. – Екатеринбург : Литур, 2003. – 352 с.
3. **Бодалев А. А.** Общая психодиагностика / А. А. Бодалев, В. В. Столин. – СПб. : Речь, 2000. – С. 374–379.
4. **Волошин В. М.** Клиническая типология посттравматических стрессовых расстройств и вопросы дифференцированной психофармакотерапии // Психиатрия и психофармакотерапия. – 2001. – № 4. – Т. 3. – С. 15–27.
5. **Галигузова Л. Н.** Проблемы социальной изоляции детей / Л. Н. Галигузова // Вопросы психологии. – 1996. – № 3. – С. 101–116.
6. **Галигузова Л. Н.** Психологические аспекты воспитания детей в домах ребенка и детских домах / Л. Н. Галигузова, С. Ю. Мещерякова, Л. М. Царегородцева // Вопросы психологии. – 1990. – № 6. – С. 17–25.
7. **Гребенников И. Ф.** Основы семейной жизни / И. Ф. Гребенников. – М. : Просвещение, 1991. – 134 с.
8. **Демина Л. Д.** Психическое здоровье и защитные механизмы личности / Л. Д. Демина, И. А. Ральникова. – Барнаул : Изд-во Алтайского гос. ун-та, 2000. – 123 с.
9. **Доценко Е. Л.** Психология манипуляции: феномены, механизмы и защита / Е. Л. Доценко. – СПб. : Речь, 2004. – 304 с.
10. **Емельянова Е. В.** Кризис в созависимых отношениях. Принципы и алгоритмы консультирования / Е. В. Емельянова. – СПб. : Речь, 2004. – 368 с.
11. **Журавлев В. И.** Основы педагогической конфликтологии / В. И. Журавлев. – М. : Рос. пед. агентство, 1995. – 184 с.
12. **Зинкевич-Евстигнеева Т. Д.** Психодиагностика через рисунок в сказкотерапии / Т. Д. Зинкевич-Евстигнеева, Д. Б. Кудзилов. – СПб. : Речь, 2003. – 144 с.90
13. **Зиновьева Н. О.** Психология и психотерапия насилия. Ребенок в кризисной ситуации / Н. О. Зиновьева, Н. Ф. Михайлова. – СПб. : Речь, 2003. – 248 с.
14. **Иванова Н. П.** Дети в приемной семье: советы начинающим родителям / Н. П. Иванова, О. В. Заводилкина. – М. : Дом, 1993. – 120 с.
15. **Ильина С. В.** Влияние пережитого в детстве насилия на возникновение личностных расстройств / С. В. Ильина // Вопросы психологии. – 1998. – № 6. – С. 65–74.
16. **Кораблина Е. П.** Искусство исцеления души: Этюды о психологической помощи / Е. П. Кораблина, И. А. Акиндинова, А. А. Баканова [и др.]. – СПб. : Изд-во РГПУ им. А. И. Герцена : Союз, 2001. – 319 с.
17. **Красило А. И.** Психологическое консультирование посттравматических состояний / А. И. Красило. – М. : Моск. псих.-социал. ин-т, 2004. –96 с.
18. **Лангмейер Й.** Психическая депривация в детском возрасте / Й. Лангмейер, З. Матейчек. – Прага : Авиценум, 1984. – 542 с.
19. **Ловелле Р. П.** Психотерапевтическое лечение фобических состояний и посттравматического стресса / Р. П. Ловелле. – М. : Маренто Интернейшенл принт, 2001. – 154 с.
20. **Малкина-Пых И. Г.** Семейная терапия: справочник практического психолога / И. Г. Малкина-Пых. – М. : Эксмо, 2006. – 992 с.
21. **Малкина-Пых И. Г.** Экстремальные ситуации: справочник практического психолога / И. Г. Малкина-Пых. – М. : Эксмо, 2005. – 960 с.
22. **Мальшева С. В.** Особенности чувства одиночества у подростков / С. В. Мальшева, Н. А. Рождественская // Вестник Московского университета. Сер. 14, Психология. – М., 2001. – № 3. – С. 63–68.
23. **Насилие в семье: особенности психологической реабилитации /** под ред. Н. М. Платоновой, Ю. П. Платонова. – СПб. : Речь, 2004. – 154 с.

24. **Никифоров Г. С.** Психология здоровья / Г. С. Никифоров. – СПб. : Питер, 2003. – 607 с.
25. **Олифинович Н. И.** Психология семейных кризисов / Н. И. Олифинович, Т. А. Зинкевич-Куземкина, Т. Ф. Велента. – СПб. : Речь, 2006. – 360 с.91
26. **Остер Дж.** Рисунок в психотерапии : методич. пособие для слушателей курса «Психотерапия» / Дж. Остер, П. Гоулд. – М. : ВИНИТ, 2000. – 184 с.
27. **Прихожан А. М.** Исследование психического развития младших школьников, воспитывающихся в закрытых учреждениях / А. М. Прихожан, Н. Н. Толстых // Лишенные родительского попечительства: хрестоматия. – М. : Просвещение, 1991. – С. 77–81.
28. **Прихожан А. М.** Психология сиротства / А. М. Прихожан, Н. Н. Толстых. – СПб. : Питер, 2005. – 400 с.
29. **Пушкарев А. Л.** Посттравматическое стрессовое расстройство: диагностика, психофармакотерапия, психотерапия / А. Л. Пушкарев, В. А. Доморацкий, Е. Г. Гордеева. – М. : Изд-во Института психотерапии, 2000. – 128 с.
30. **Решетников М.** Последствия экстремальных факторов / М. Решетников // ОБЖ. Основы безопасности жизнедеятельности. – № 11. – 2004. – С. 50–53.
31. **Ромек В. Г.** Психологическая помощь в кризисных ситуациях / В. Г. Ромек, В. А. Конторович, Е. И. Крукович. – СПб. : Речь, 2004. – 256 с.
32. **Руководство по предотвращению насилия над детьми** / под ред. Н. К. Асановой. – М. : Владос, 1997. – 162 с.
33. **Санджвеладзе Н.** Травма и психологическая помощь / Н. Санджвеладзе, З. Беберашвили, Д. Джавахишвили [и др.]. – М. : Смысл : ЧеРо, 2005. – 180 с.
34. **Сандомирский М. Е.** Защита от стресса. Физиологически-ориентированный подход к решению психологических проблем (Метод РЕТРИ) / М. Е. Сандомирский. – М. : Изд-во Института психотерапии, 2001. – 336 с.
35. **Селье Г.** Очерки об адаптационном синдроме. – М. : МЕДГИЗ, 1991. – 54 с.
36. **Селье Г.** Стресс без дистресса / Г. Селье. – М. : Прогресс, 1979. – 48 с.
37. **Соколова Е. Д.** Эмоциональный стресс: психологические механизмы, клинические проявления, психотерапия / Е. Д. Соколова, Т. В. Барлас, Ф. Б. Березин // *MateriaMedica*. – 1996. – № 1(9). – С. 5–25.
38. **Торохтий В. С.** Психология социальной работы с семьей / В. С. Торохтий. – М. : Рос. акад. образования : Центр социал. педагогики : Ин-т социальной работы, 1996. – 168 с.
39. **Фрейд А.** Психология Я и защитные механизмы / А. Фрейд. – М. : Педагогика, 1993. – 144 с. 53.
40. **Фрейд З.** Психология бессознательного / З. Фрейд. – СПб. : Питер, 2007. – 400 с.
41. **Хоментаскас Г. Т.** Семья глазами ребенка. Дети и психологические проблемы в семье / Г. Т. Хоментаскас. – М. : РИПОЛ КЛАССИК, 2003. – 224 с.
42. **Целуйко В. М.** Психология неблагополучной семьи / В. М. Целуйко. – М. : ВЛАДОС-ПРЕСС, 2006. – 271 с.
43. **Черепанова Е. М.** Психологический стресс: помоги себе и ребенку / Е. М. Черепанова. – М. : Академия, 1997. – 96 с.
44. **Шипицина Л. М.** Комплексное сопровождение и коррекция развития детей- сирот: социально-эмоциональные проблемы / Л. М. Шипицина, Е. И. Казакова. – СПб., 2000. – С. 13–18.
45. **Шутценбергер А. А.** Синдром предков: трансгенерационные связи, семейные тайны, синдром годовщины, передача травм и практическое использование геносоциограммы / А. А. Шутценбергер. – М. : Психотерапия, 2007. – 256 с.
46. **Эйдемиллер Э. Г.** Семейный диагноз и семейная психотерапия / Э. Г. Эйдемиллер, И. В. Добряков, И. М. Никольская. – СПб. : Речь, 2006. – 352 с.
47. **Эйдемиллер Э. Г.** Системная семейная психотерапия / Э. Г. Эйдемиллер. – СПб. : Питер, 2002. – 368 с.

Інформаційні ресурси

1. <http://www.booksmad.com/psixiatriya-psixologiya/> Медична бібліотека. Книги з психіатрії та психології.
2. <http://www.psyinst.ru/library.php/www.piter.com/library.php> Книги з психології, психотерапії та клінічної психології.
3. <http://library.bmstu.ru/> Бібліотека МДУ імені Баумана
4. Електронна бібліотека Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського www.nbu.gov.ua
5. www.psychomed.nm.ru Бібліотека Професійного медичного об'єднання психотерапевтів, психологів та соціальних працівників ;
6. www.psylib.kiev.ua Психологічна бібліотека Київського Фонду сприяння розвитку психічної культури.
 - <http://iris-psy.org.ua/public.htm>
 - <https://independent.academia.edu/МихайлоНайдьонов>
 - <http://profprestige.org.ua/>
 - http://www.questionary.profprestige.org.ua/android_asset/
 - <http://www.questionary.profprestige.org.ua/generate.php>
 - <http://www.questionary.profprestige.org.ua/client.html>

ЗАВДАННЯ ДЛЯ ПОТОЧНОГО ТА ПІДСУМКОВОГО КОНТРОЛЮ ЗАВДАННЯ ДО МОДУЛЬНИХ КОНТРОЛЬНИХ РОБІТ

1. В якому варіанті перераховані елементи надзвичайної ситуації:

- а) надзвичайний фактор (подія, вплив), надзвичайні (екстремальні) умови, наслідки, обстановка;**
- б) небезпечне природне явище, стихійне лихо, катастрофа, наслідки;
- в) космічний вплив, природний вплив, антропогенний вплив;
- г) катастрофа, катаклізм, хаос.

2. Психологічна травма - це:

- а) реактивне психічне утворення, що викликає тривалі емоційні переживання та має тривалий психологічний вплив;**
- б) переломний момент, важкий перехідний стан, загострення, небезпечний нестійкий стан;
- в) ситуація емоційного й розумового стресу, що вимагає значної зміни уявлень про світ і про себе за короткий проміжок часу;
- г) стан непевності й страху в суспільстві, внаслідок цього зниження рівня раціональності суспільної свідомості.

3. Яке з нижчеперелічених не є проявом шкільної травми:

- а) ворожість до будь-якого навчання, іноді, до освічених людей;**
- б) конфліктність, афективність;
- в) невір'я у свої сили;
- г) психологічні бар'єри стосовно якого-небудь виду знань, галузі освіти, навчальній дисципліні, і т.п.

4. Для кого більше характерний спосіб виходу із кризи через спілкування:

- а) для дітей;
- б) для чоловіків;
- в) для жінок;**
- г) для всіх людей.

5. Криза фрустрації виникає у випадку:

- а) втрати волі, припинення творчого процесу, руйнуванні всієї системи цінностей і мотивів;
- б) боротьби мотивів;
- в) відсутності засобів для задоволення сильної потреби;**
- г) відкидання всього негативного, відходу від реальності.

6. Тривога це:

а) невизначене занепокоєння, являє собою найбільше сильно діючий механізм психічного стресу;

б) зниження рівня спонукання, тобто знецінювання вихідних потреб;

в) ситуація емоційного й розумового стресу, що вимагає значної зміни уявлень про світ і про себе за короткий проміжок часу;

г) зміна динамічних стереотипів поведінки.

7. Хто з вчених визначив тривожний ряд:

а) П.П.Блонський;

б) Л.С.Виготський;

в) Д.Б.Ельконін;

г) **Ф.Б.Березін.**

8. До тривожного ряду входять:

а) гіперестезичні реакції;

б) страх;

в) тривожно-боязке збудження;

г) **всі варіанти.**

9.Основоположником західного вчення про стреси та нервові розлади є:

а) Т.Лірі;

б) **Г.Сель'є;**

в) Е.Еріксон;

г) А.Біне.

10. Вид вислуховування, що характеризується уточненнями, перефразовуванням, резюмуванням, називається:

а) **активним;**

б) уважним;

в) гармонічним;

г) пасивним.

11. До одного з універсальних детермінант надійності діяльності фахівців екстремального профілю багато авторів відносять:

а) мотивацію;

б) **стресостійкість;**

в) компетентність;

г) низьку тривожність.

12.Інтегративно-когнітивна модель ПТСР (по Елерсу й Кларку) пояснює:

а) динаміку працездатності людини в екстремальних умовах;

б) етапи психічної адаптації й дезадаптації в змінених умовах існування;

в) **виникнення й хроніфікацію симптомів посттравматичного стресу;**

г) роль стресогених факторів у формуванні PTSD.

13. Негативна, дратівлива реакція на стан напруги визначається поняттям:

а) аутстрес;

б) апатія;

в) депресія;

г) **дістрес.**

14. Конфлікт, що постійно супроводжує будь-які конфлікти, учасником яких є дана особистість, називається:

а) **внутріособистісним;**

б) міжособистісним;

в) між особистістю й групою;

г) міжгруповим.

15. Стан підвищеного занепокоєння, що виникає в залежності від конкретної соціальної обстановки, - це тривожність:

а) особистісна;

- б) комунікативна;
- в) діяльнісна;
- г) ситуаційна.

16. Конфлікт, при якому до однієї людини пред'являються суперечливі вимоги, - це конфлікт:

- а) міжособистісний;
- б) міжгруповий;
- в) рольовий;
- г) діловий.

17. Оптимальний час для проведення дебрифінгу:

- а) чим скоріше, тим краще;
- б) через 1-2 дня після трагічної події;
- в) через місяць після трагічної події;
- г) тільки після того, як пройнуть основні симптоми PTSD.

18. Яку психотерапевтичну допомогу можна надати людині, що перебуває на першій стадії ПТСР?

- а) допомогти відрелаксувати травму;
- б) запропонувати гіпнотичні техніки;
- в) уникати переводити травму на мову модальностей (НЛП);
- г) надати можливість детально розповісти про те, що відбулось.

19. Тетяна стала жертвою згвалтування. Подруга Тетяни Ірина, прагнучи допомогти дівчині, докладає зусиль, щоб розговорити її. Нарешті Ірина почула від Тетяни: «Справа в мені. Є щось таке, що привело мене до цього жаху». Прикладом якої емоції, притаманної етапу довгострокової віктимізації, є вислів дівчини?

- а) шок;
- б) провина;
- в) безпорадність;
- г) страх повторення події.

20. Психологічне явище, що описує ситуацію, коли через різні причини ветерани війни зустрічають нерозуміння, осуд, складнощі у спілкуванні та професійному самовизначенні, із проблемами у сфері фінансів, освіти, створення та збереження родини тощо, називається:

- а) девіантна поведінка;
- б) тривожність;
- в) соціальна дезадаптація;
- г) порушення комунікативної компетентності.

21. У своїй статті, присвяченій етіології постстресових розладів, спричинених досвідом участі у війні у В'єтнамі, Джим Гудвін наводить свідчення Н., який розповідає про проблеми у зв'язку з поверненням до мирного життя: «Коли я іду вулицею, я відчуваюсь невпевнено, якщо позаду є люди, яких я не бачу. Найкомфортніше мені у куті кімнати, коли з обох боків від мене – стіни» (Goodwin, 1987). Яка форма виявлення ПТСР описується Н.?

- а) соціальна дезадаптація;
- б) депресія;
- в) надмірне реагування;
- г) надмірна пильність.

22. Серед наведених прикладів з найбільшою вірогідністю може позбавити себе життя у відповідь на критичну ситуацію:

- а) ув'язнений 40 років, зловживає алкоголем, у тюрмі пережив епізод сексуального насильства;
- б) юнак 22 років, ветеран локальної війни, що страждає через складнощі з професійним самовизначенням;
- в) одружена жінка 62 років, яка нещодавно втратила старшого сина 41 року;
- г) дівчина 31 року гомосексуальної орієнтації, яка перебуває в епіцентрі переживання «coming out».

23. Яку б рекомендацію ви дали людині, яка горює:

а) «Тобі потрібно продовжувати своє життя, частіше виходити. Ти ще така молода, все життя попереду!»

б) «Дозволь собі плакати, відкрито виражати свої почуття, знайти вихід гніву: ричати в усамітненому місці, займатись фізичною роботою.»

в) «Час все лікує. Дозволь йому це зробити»

г) «Завжди пам'ятай, що ти жива. Це важливо! Ти не загинула як інші! Це для чогось сталося»

24. Іван втратив роботу, все частіше близькі від нього чують такі висловлювання: «Нічого хорошого мені в житті більше не світить. Мені вже багато років, такі нікому вже не потрібні. Як мені бути далі? В мене відчуття, що ця суцільна чорна смуга ніколи вже не закінчиться...» Яким буде наступний етап у переживанні Івана?

а) шок; б) депресія; в) гнів; г) інтеграція досвіду

25. Оберіть вірне твердження:

а) Етап гострих психічних реакцій при адаптації в змінених умовах існування змінюється етапом зниження психічної напруги.

б) Зовнішня толерантність – здатність зберігати рівновагу в конфліктній ситуації, приймати рішення та діяти в цих умовах.

в) Стан психічної нестійкості, що граничить із неврозом, виникає в результаті астенизації нервової системи, викликаний порушенням режиму праці й відпочинку, різними потрясіннями, що травмують психіку.

26. Типова реакція онкологічного хворого на стреси та проблеми, що він переживає:

а) агресія;

б) пошук компромісу;

в) втеча від боротьби та почуття безнадійності;

г) сублимація.

27. У Олени діагностували рак грудей. Вона ридає, у відчаї повторює: «За що це мені? Чому саме я? Невже я заслужила? Ніколи нікому злого не робила!» Яким буде наступний етап реакції Олени на її захворювання?

а) захисна фаза;

б) примирення зі своїм станом;

в) реакція бурхливого протесту;

г) етап депресії.

28. Що не є симптомом розладу адаптації?

а) підвищена втомлюваність;

б) думки про небажання жити;

в) неадекватна поведінка;

г) гарний настрій;

29. Загальний адаптаційний синдром – це:

а) внутрішньо зумовлене структурне утворення психіки, якому властива системність функціональних проявів, що виражаються в логіці несвідомого;

б) життєва подія або ситуація, яка впливає на значущі сторони існування людини і призводить до глибоких психологічних травм;

в) сукупність загальних захисних реакцій, що виникають в організмі тварин і людини при дії значних за силою і тривалістю зовнішніх і внутрішніх подразників; ці реакції сприяють відновленню порушеної рівноваги і спрямовані на підтримання сталості внутрішнього середовища організму – гомеостазу;

г) розлад, який розвивається після пережиття особою психотравматичну подію.

30. Мимовільне і непередбачуване поживлення травматичного досвіду через надзвичайно яскраві спогади, що тривають від кількох секунд до кількох годин це:

а) флешбек;

б) стрес;

в) ретроспектива;

г) горювання.

31. Автором якої ефективної техніки у роботі з ПТСР є Ф. Шапіро?

а) психологічний тренінг реадaptaції учасників військових дій;

б) методи когнітивно-біхавіористичної терапії;

в) НЛП-техніки;

г) метод десенсибілізації та переробки рухами очей.

32. Основними афектними компонентами кризового стану є:

а) відчуття дефіциту інформації;

б) тривога, смуток, образ;

в) поведінка, спрямована на саморуйнування;

г) усі відповіді вірні.

33. Як називається стан нерухомого отупіння людини, який виникає при психічних травматичних ушкодженнях:

а) рухове збудження;

б) рухове гальмування;

в) шок;

г) ступор.

34. Постраждалих в екстремальній ситуації, які відчувають нервову тремтіння необхідно:

а) потрясти ще більше, аби тремтіння посилилось до максимуму;

б) залучити до допомоги іншим постраждалим;

в) залишити в спокої, не звертати увагу;

г) вкрити теплою ковдрою, напоїти гарячим солодким чаєм.

35. Постраждалих в екстремальній екстремальній ситуації, які поведуться агресивно необхідно:

а) відвести в безпечне місце і заспокоїти;

б) залучити до допомоги іншим постраждалим;

в) залишити в спокої, не звертати увагу;

г) висловити їм критичні зауваження, присоромити.

36. Ключові поняття, за якими описуються критичні життєві ситуації (за Ф. Ю. Василюком):

а) стрес, фрустрація, конфлікт і депресія;

б) стрес, депресія, конфлікт і криза;

в) переживання, фрустрація, конфлікт і криза;

г) стрес, фрустрація, конфлікт і криза.

37. Форма кризової інтервенції, організована та чітко структурована робота в групах з людьми, які разом пережили трагічну подію або катастрофу називається:

а) дебрифінг;

б) психоаналіз;

в) реадаптація;

г) госпіталізація.

38. Дистрес – це:

а) «біль або страждання, які вражають тіло чи душу»;

б) «переростання стресу у кризовий стан»;

в) «сильне психічне страждання людини»;

г) «переживання кризового стану».

39. Поняття «ситуація» означає:

а) систему зовнішніх по відношенню до суб'єкта умов, що спонукають і опосередковують його активність;

б) систему внутрішніх по відношенню до суб'єкта умов, що спонукають і опосередковують його активність;

в) систему зовнішніх та внутрішніх по відношенню до об'єкта умов, що впливають на діяльність суб'єкта;

г) обидві відповіді вірні.

40. Стадії розвитку стресу:

а) стадія розгорання, стадія опору, стадія спаду;

б) стадія тривоги, стадія опору, стадія виснаження;

в) стадія опору, стадія тривоги, стадія спаду;

г) стадія розгорання, стадія опору, стадія виснаження.

41. Травмуючі ситуації – це:

а) система зовнішніх або внутрішніх проблем, які поступово загострюються і призводять особистість до хаосу;

б) умови які опосередковують активність індивіда;

в) опанування людьми життєвих ситуацій;

г) проблема, яка фокусує зусилля на вирішення існуючої проблеми.

42. На якому етапі психотерапевтичної роботи із раковими захворюваннями застосовується шкала Холмса та Рааге?

а) аналіз життєвих подій та стресів;

б) боротьба зі стресом, релаксація;

в) складання геносоціограми;

г) психодрама;

д) візуалізація процесів у організмі.

43. У якому випадку мова йде про інформаційний стрес:

а) диспетчер станції потрапив у ДТП після аварії, причиною якої була його помилка;

б) жінка після складного розлучення та розподілу майна;

в) військовий, якому складно адаптуватися до мирного життя.

г) усі відповіді вірні.

44. До психолога звернулась жінка, яка півтори місяці потому потрапила до автомобільної аварії, в якій вона змогла скоординувати власні дії, що зберегло усім учасникам ДТП життя. Вона скаржиться на те, що немовби бачить власне життя з боку, по – справжньому нічого не відчуває. Про який симптом травматичного досвіду йде мова?

а) деперсоналізація;

б) дисоціація;

в) флешбек;

г) тригер.

45. Дівчинка 6 років, почала виявляти дивну поведінку: під час сну у дитячому садку вона відмовляється перевдягатись, почала носити по декілька кофт, навіть коли не холодно. Взагалі, вона стала замкнена та не активна. Ознаками чого, скоріше за все може бути така поведінка дівчинки?

а) сексуального насилля;

б) фізичного насилля;

в) психічної хвороби;

г) реакція на розлучення батьків.

Питання для заліку

1. Поняття травматичної кризи.
2. Травматичні ситуації: поняття, класифікації, ознаки, наслідки.
3. Фактори та механізми впливу травмуючої ситуації.
4. Поняття та суб'єкти екстремальної та надзвичайної ситуацій, їх види.
5. Фактори та особливості впливу екстремальної ситуації.
6. Військові дії як травматична подія.
7. Насильство як травматична подія.
8. Психічна травма. Поняття та ознаки психічної травми.
9. Психологічні наслідки психічної травми. Вторинна психічна травма.
10. Поняття стресу, травматичного стресу, посттравматичного стресового
11. Історія наукових поглядів на ПТСР.
12. Теоретичні моделі ПТСР.
13. Діагностичні критерії та методи психологічної діагностики ПТСР.
14. Психологічна діагностика клієнтів у травмуючій ситуації і після неї.
15. Екстрена психологічна допомога людям в гострому стресовому стані.

16. Психологічний дебрифінг: мета, завдання, організація, структура.
17. Психоедукація при роботі з кризовими клієнтами.
18. Метод ДПРО (Десенсибілізація та переробка за допомогою рухів очей) Шапіро.
19. Поняття «кризи втрати», її різновиди та ознаки.
20. Поняття, прояви, стадії та задачі горя.
21. Нормальне та патологічне горе. Нетипові симптоми горя.
22. Горе втрати як процес.
23. Психологічна допомога на різних стадіях горя.
24. Переживання травматичної ситуації дітьми різного віку.
25. Типологія дитячих травм та її наслідки.
26. Термінальні хворі.
27. Особливості психодіагностики ПТСР у дітей.
28. Кризове консультування: принципи та стратегії.
29. Тілесні техніки роботи з травматичним досвідом людини.
30. Життєва криза. Вікова криза. Професійна криза.

ГЛОСАРІЙ

- Агресія** (лат. *aggredi* – «нападати») – індивідуальна чи групова форма деструктивних дій чи поведінки особистості, яка спрямована на використання сили, нанесення фізичної або психологічної шкоди людям і суперечить нормам існування у соціумі.
- Агресивність** (від. фр. *agressif* – визивний, войовничий) – емоційний стан і риса характеру людини, яка супроводжується імпульсивною поведінкою, афективними переживаннями: гнівом, злістю, ненавистю, ворожістю, прагненням заподіяти іншому травму (фізично або морально). В агресивному стані особа може повністю втрачати самоконтроль. Агресивність може бути спрямована і на себе.
- Адаптація** (лат. *adaptatio* – «приспособувати») – здатність живого організму пристосовуватися до змін навколишнього середовища, зовнішніх (внутрішніх) умов існування шляхом збереження і підтримання фізичної психічної рівноваги. Адаптація – основний спосіб життєдіяльності й виживання організму (виду).
- Адаптаційний синдром** (англ. *adaptation syndrome*) - сукупність неспецифічних змін у діяльності організму (реакція захисту), викликаних впливом зовнішніх патогенних подразників (стресорів), спрямованих на підтримку стану фізичного і психічного гомеостазу.
- Адаптація психічна** (лат. *adaptatio* – «приспособувати») - пристосування психічної діяльності людини до мінливих умов середовища шляхом збереження психічного гомеостазу. Одним із її варіантів є соціально-психологічна адаптація, що впливає на трансформаційну, пізнавальну, ціннісно-орієнтовану і комунікативну функції життєдіяльності людини.
- Адаптація соціально-психологічна** (лат. *adaptatio* – «приспособувати») - специфічно людська форма адаптації, що забезпечує особистісний розвиток шляхом спрямованої, активної взаємодії з природними і соціальними умовами життєдіяльності.
- Аутоагресивна поведінка** – свідомі або несвідомі дії, спрямовані на завдання шкоди своєму соматичному чи психічному здоров'ю.
- Активність особистості** – здатність особистості ініціювати зміни у процесі відносин із навколишнім світом.
- Арт-терапія** – метод психотерапії, який використовує для лікування і психокорекції художні прийоми і творчість, такі як малювання, ліплення, музика, фотографія, кінофільми, книги, акторська майстерність, створення історій і багато іншого.
- Апатія** (*apathy*) – психічний стан людини, який спричинений перевтомою, важкими переживаннями або хворобою і який супроводжується індіферентністю, байдужістю, відсутністю інтересу до навколишніх явищ і подій, слабкістю, знесиленістю.
- Аутоагресія** (гр. *autos* – «сам» і лат. *aggredi* – «нападати») – агресивні дії, спрямовані проти власної індивідуальності, проти самого себе.
- Афект** (лат. *affectus* – «настрій», «хвилювання», «пристрасть») - короткочасне, бурхливе переживання людини (гнів, лютя, жах, відчай, раптова радість), що виникає, як правило, у відповідь на сильний подразник. У стані А. знижується здатність людини осмислювати значення своїх дій і керувати ними.

- Афективна розрядка** - дії, спрямовані на емоційне вираження негативних, важких для особистості переживань. Аутоагресивні дії часто є формою афективної розрядки.
- Байдужість** (indifference) – психічний стан людини, характеризується зниженням або цілковитою втратою інтересу до інших людей, до навколишнього світу. Причинами Б. можуть бути фізичні або нервові захворювання, перевтома, психічні травми, комплекс невдоволеності, відсутність мотивації тощо.
- Безпека психологічна** – стан людини, наприклад клієнта під час проведення психологічної консультації, або характеристика відповідної обстановки, в якій людина відчуває себе комфортно, не боїться говорити те, що думає, і робити те, що йому хочеться робити. Перебуваючи в стані психологічної безпеки, людина є відвертим і відкритим, чи не побоюється того, що його одкровення чи відкритість кимось можуть бути використані йому на шкоду.
- Безсилля** (feebleness) – негативний стан людини, що характеризується неможливістю, нездатністю або невмінням виконати певну роботу, задовольнити певну власну потребу.
- Бойова психічна травма** – патологічний стан центральної нервової системи, що виникає наслідком впливу чинників бойового стресу та зумовлює регулювання поведінки особи, що постраждала, через патофізіологічні механізми.
- Бойовий стрес** – багаторівневий процес адаптаційної активності організму людини в умовах екстремальної (бойової) обстановки, який супроводжується напруженням механізмів реактивної саморегуляції та закріпленням специфічних пристосувальних психофізіологічних змін. Бойовий стрес є передпатологічним дестабілізаційним станом, що вичерпує функціональний резерв організму, збільшує ризик дезінтеграції психічної дії та стійких сомато-вегетативних дисфункцій.
- Відчуття** – відображення окремих властивостей предметів, явищ, які безпосередньо впливають у певний момент на органи чуття.
- Відновне коло** - метод ненасильницького спілкування, процес підтримки спільнотою тих, хто перебуває у стані конфлікту.
- Гештальттерапія** (від нім. gestalt – фігура, образ, цілісність) – напрям психотерапії, основними принципами якого є актуальність (робота в цьому), прагнення до розвитку усвідомленості і розвиток здатності приймати відповідальність за своє життя. Гештальттерапія в сучасній практиці – підхід, побудований на основі філософської феноменології та гештальтпсихології (теорії поля).
- Гіперкінетичні розлади** - група розладів, що характеризується раннім початком (зазвичай, у перші п'ять років життя), поєднанням надмірно активної та погано регульованої поведінки з вираженою неуважністю, відсутністю наполегливості в розв'язанні завдань. Це виявляється в усіх ситуаціях і є постійним у часі. Головні характеристики розладів: недостатня наполегливість у діяльності, що потребує когнітивних зусиль, і тенденція переходити від одного заняття до іншого, водночас погано організована, слабо регульована надмірна активність.
- Гостра реакція на стрес** - розлад, що з'являється в людини без якихось інших проявів психічних розладів, у відповідь на незвичайний фізичний чи психічний стрес / психотравму і, зазвичай, минає через кілька годин чи днів.
- Гостра стресова реакція** (ГСР) Може бути одним із наслідків травмівної події. Гостру стресову реакцію, як і посттравматичний стресовий розлад (ПТСР), характеризують чотири типи симптомів: 1) симптоми повторного переживання травматичної події (нав'язливі спогади чи сни); 2) симптоми уникання (уникання думок, почуттів і місць, пов'язаних із травмівною подією); 3) симптоми заціпеніння (зокрема, почуття відокремленості, відстороненості, відірваності від інших); 4) симптоми підвищеної збудливості (дратівливість, поганий сон, підвищена настороженість). Між ГСР та ПТСР є дві ключові відмінності: а) тривалість симптомів: ГСР діагностується у період від двох днів до одного місяця після впливу травмівної події, в той час як ПТСР діагностується, коли симптоми (які стосуються ПТСР) тривають більше, ніж місяць після травмівної події; б) при ГСР особливого значення набувають симптоми дисоціації (а саме: відчуження, відірваності та приголомшеності; деперсоналізація і дереалізація).

- Групова динаміка** (гр. *dynamics* – «сильний») – сукупність процесів, що відбуваються в малій групі і характеризують її з точки зору руху, розвитку та функціонування.
- Дебрифінг** - одноразова слабоструктурована психологічна бесіда з людиною (чи групою людей) після екстремальної / надзвичайної ситуації (після терактів, стихійних бід, катастроф, травмівних подій); засіб надання першої психологічної допомоги (*Critical Incident Stress Debriefing*) з метою зменшення ймовірності виникнення посттравматичного стресового розладу та інших психологічних проблем шляхом надання можливості виговоритися. **Дезадаптація** - порушення адаптації, пристосування організму до мінливих умов зовнішнього чи внутрішнього середовища. Стан невідповідності між потребами організму і зовнішніми умовами його функціонування, що спричиняє порушення фізіологічного функціонування, зміни форм поведінки, розвиток патологічних процесів. Повна невідповідність несумісна з життєдіяльністю.
- Деперсоналізація** - сприйняття себе як стороннього спостерігача або віддаленість від себе (наприклад, «це відбувається не зі мною» або «це мені сниться»).
- Депресія** (лат. *depressio* – «пригнічення») – афективний стан, який характеризується негативізмом, пригніченим емоційним фоном, зміною мотиваційно-когнітивної сфери, загальною пасивністю поведінки.
- Дереалізація** - відчуття нереальності, віддаленості чи спотворення сприйняття (наприклад, «це все не насправді»).
- Дефюзінг** - («випускання пари») - робота з малими групами, що проводиться одразу після травмівних ситуацій або протягом перших 12 годин із метою діагностики і визначення осіб, що входять до групи ризику, для пом'якшення проявів гострої реакції на стрес та запобігання гострому стресовому розладу.
- Діагноз психологічний** - опис індивідуально-психологічних особливостей особистості з метою оцінити актуальний стан, спрогнозувати розвиток і дати рекомендації, що визначається задачею психодіагностичного обстеження.
- Егоцентризм** (лат. *ego* – «я» і *centrum* – «осереддя») – зосередженість індивіда тільки на власних інтересах і переживаннях, що спричинює його нездатність зрозуміти іншу людину як суб'єкта взаємодії та самодостатню особистість.
- Емоційно-психічні стани** – потяги, емоції, почуття, прагнення, бажання, переживання особистості, пов'язані з пізнанням і самопізнанням; воля, яка виникає завдяки потягам та емоціям і зумовлює дії та вчинки людини.
- Емпатія** (гр. *empathia* – «співпереживання», «співчуття») – осягнення емоційних станів іншої людини; психічний процес, який дає змогу зрозуміти переживання іншої особистості (механізм пізнання); дія індивіда, що допомагає йому по-особливому вибудувати спілкування (особливий вид уваги до іншої людини); здібність, властивість, здатність проникати у психічний стан іншої людини (характеристика людини, тобто емпатійність).
- Життєва перспектива** – спосіб усвідомленого, відносно структурованого засвоєння особистістю свого майбутнього.
- Ідентичність** (лат. *identicus* – «тотожний») – збереження і підтримання особистістю власної цілісності, тотожності, неперервності історії свого життя.
- Індивідуальність** (лат. *Individuitas* – «неподільність») – сукупність своєрідних психічних особливостей і певних властивостей людини, які характеризують її неповторність і виявляються у рисах характеру, специфіці інтересів, якостей, що відрізняють одну людину від іншої.
- Ігрова терапія** – метод психотерапевтичної дії на дітей і дорослих з використанням гри. Це лікування за допомогою ігрових матеріалів, використовується психологами, психіатрами і працівниками медико-соціальної сфери.
- Екстремальна ситуація** - Екстремальність ситуації визначають такі чинники: різні впливи на емоційний стан людини у зв'язку з небезпекою, труднощами, новизною, відповідальністю; дефіцит необхідної інформації чи надмір суперечливої інформації;

надмірне фізичне і психічне напруження; голод, спрага, вплив несприятливих умов життя, зокрема кліматичних (спека, холод, гіподинамія, киснева недостатність, відсутність елементарних зручностей тощо).

Криза екзистенційна - стан втрати сенсу життя, обумовлений різкою зміною (руйнуванням) способу життя чи картини себе і світу. У стані екзистенційної кризи висока суїцидальна небезпека.

Кризова психотерапія - невідкладна психотерапевтична допомога людям, що перебувають у кризовому стані, спрямована на виявлення і корекцію неадаптивних настановлень, а також на пошук і тренування адаптивних стратегій виходу з кризи. Виділяють індивідуальну, сімейну та групову терапію. Включає етапи: • кризової підтримки, спрямованої на встановлення терапевтичного контакту, розкриття суїцидонебезпечних переживань, мобілізацію особистісного захисту і укладення терапевтичного договору (визначення кризової проблеми і форм її корекції, поділ відповідальності за результат спільної роботи); • кризового втручання, спрямованого на виявлення і корекцію неадаптивних настановлень, що блокують оптимальні способи вирішення кризи; • підвищення рівня адаптації, спрямованого на формування і тренінг нових способів адаптації, що сприяють вирішенню психотравмивного конфлікту.

Кризовий стан - психічний (психологічний) стан людини, яка пережила психічну травму чи перебуває під загрозою можливості психотравмивної події. Стан характеризується відчуттям хвилювання, тривоги різної інтенсивності; фіксацією на психотравмивній ситуації; переживанням безпомічності, безнадії; песимістичної оцінки себе, актуальної ситуації і майбутнього; утрудненням у плануванні діяльності.

Конфлікт (лат. conflictus – «зіткнення») – зіткнення значущих, конкуруючих, несумісних чи протилежних поглядів, потреб, інтересів і дій індивідів та їх груп.

Паніка – стан підвищеної, неупорядкованої активності і занепокоєння, що виникає у великих групах людей (масах) під впливом факторів, що несуть в собі реальну або потенційну загрозу для їхнього життя. Даний стан супроводжується сильно вираженими емоціями (афектами) типу страху, жаху, неспокійним, "інстинктоподобним" поведінкою. Паніка нерідко виникає під впливом не реальної загрози, а тільки слухав про неї, наприклад чуток про майбутній різкому погіршенні умов життя людей.

Пасивність – бездіяльність, байдужість, стан інертності, млявості. Корені пасивності: фізіологічні (слабкість, ригідність або виснаженість нервових процесів), психологічні (слаборозвинені потреби, брак допитливості і зацікавленості, егоїстична байдужість до середовища або невпевненість).

Прострація – психофізіологічний стан надзвичайно низької дієздатності – фізичної або нервово-психічної.

Перша психологічна допомога (ППД) – це сукупність заходів загальнолюдської підтримки та практичної допомоги ближнім, які відчувають страждання і потреб. (PTSD, ПТСР, посттравматичний синдром, «комбатантський синдром», «в'єтнамський синдром», «афганський синдром», «східний синдром» тощо) – психічний розлад, різновид неврозу, що виникає в результаті переживання однієї чи кількох психотравмивних подій, таких як, наприклад, військові дії, теракти, аварії чи стихійні лиха, катастрофи, важка фізична травма, побутове чи статеве насильство, загроза смерті або перебування свідком або заподіювачем чужої смерті.

Подія стресова - будь-яка подія, що порушує звичний перебіг життя. Це надто сильні подразники – нещастя, зневажливе ставлення, незаслужена образа, неправда, втрати, несподівані переpons і брак подразників – монотонність, самотність, брак руху, інформації, ізоляція тощо.

Подія травмивна - подія, яка характеризується раптовістю, руйнівною силою, інтенсивністю. Це подія, пов'язана з фактом або загрозою смерті, серйозного тілесного ушкодження чи сексуального насильства, несе абсолютно нову інформацію, яку людина має інтегрувати в попередній життєвий досвід. Травмивну подію можна пережити особисто, можна стати її свідком чи отримати звістку про важку фізичну травму або смерть

близької людини. Реакцією на травматичну подію є фізичний і/або емоційний травмівний стрес.

Посттравматичний стресовий розлад (ПТСР) - стійка реакція на травмівну подію. ПТСР може розвинути після випробування (травмівної події), під час якого людина зазнала фізичної чи психічної шкоди, відчувала загрозу своєму життю чи життю іншої людини. ПТСР може також формуватися в особи, що втратила близьку людину. Симптоми вважають проявами ПТСР, якщо вони тривають більше, ніж місяць.

Пружність психологічна - здатність швидко відновлювати фізичне і психічне здоров'я після стресових та травмівних подій. Психологічна пружність характеризується відсутністю надмірної самокритики й негативних уявлень про себе; здатністю до усвідомлюваних дій у будь-якій ситуації; вмінням упоратися з горем і занепокоєнням; готовністю долати перешкоди у стосунках; діями, спрямованими на досягнення кращого фізичного здоров'я і психічного стану; оптимістичністю; вмінням використовувати позитивні шанси.

Психологічна криза - порушення афективно-когнітивної рівноваги психічної діяльності, спричинене зовнішніми обставинами. Характеризується дезорганізацією життя, рівень якої пропорційний мірі порушення адаптаційних можливостей людини; дисбалансом конструктивних і руйнівних тенденцій у психічній діяльності, що зумовлює формування агресивної чи аутоагресивної форми поведінки.

Саморуйнівна поведінка - різні форми поведінки людини, що спричиняють соціальну, психологічну і фізичну дезадаптацію, деградацію особистості, погіршення психічного і фізичного здоров'я (алкоголізм, наркоманія, токсикоманія, схильність до невиправданого ризику; асоціальна поведінка тощо).

Синдром втрати - стан, обумовлений втратою значущої людини через її смерть чи розрив стосунків. Поняття «синдром втрати» стосується й ситуації різкої зміни способу життя через втрату чогось або суб'єктивне відчуття і переживання такої втрати (наприклад, втрата професії, місця проживання, працевздатність внаслідок інвалідизації). Може бути причиною психогенних та психосоматичних розладів, великий ризик суїциду.

Синдром гострого горя - психологічний симптомокомплекс, що розвивається після смерті особливо значимої людини. Проявляється: інтенсивним відчуттям фізичного страждання (нападами задухи, прискореного серцебиття, м'язової слабості, втрати апетиту), емоційним напруженням із можливим розвитком шоквої реакції; захопленістю образом втрати з можливим ілюзорним сприйняттям реальності; відчуттям провини стосовно померлого; агресивністю, ворожістю до оточуючих; зміною поведінки, недоцільними діями, обумовленими звуженням мотиваційної сфери; ідентифікацією з втратою

Фрустрація – стан розладу, що виникає, коли людина на шляху досягнення мети стикається з бар'єрами, які є реально нездоланими або сприймаються такими.

Ціннісні орієнтації – спрямованість інтересів і потреб особистості на певну ієрархію життєвих цінностей, схильність надавати перевагу одним цінностям і заперечувати інші; спосіб диференціації особистісних об'єктів і явищ за їх особистісною значущістю.

Я-концепція (лат. conceptio – «сприйняття») – цілісний, хоч і не позбавлений внутрішніх суперечностей образ власного «Я», формування якого відбувається поетапно аж до самосвідомості.

Я-образ – остаточне уявлення про себе, результат роботи над пізнанням себе, осмислення своєї ролі на кожному життєвому етапі; особистість у єдності всіх аспектів її буття, відтворених у самосвідомості.

АНОТОВАНА ВЕБЛОГРАФІЯ

<p>Психологическая реабилитация семей участников боевых действий в «горячих точках»</p>	<p>www.vetkaivi.ru/main/teract?id=88 —</p>
<p><i>В статті описані історії сімей учасників бойових дій, прокоментовані психологічні процеси з якими зіткнулись сім'ї, накреслено шляхи роботи психолога по подоланню наслідків переживання травми.</i></p>	
<p>Посттравматическое стрессовое расстройство у перенесших вооруженный конфликт. Клиническая динамика, диагностика, лечение и реабилитация. [Электронный ресурс] / И. И. Кутько, О. А. Панченко, А. Н. Линев // Украинський медичний часопис. – 2016. – № 1 (111) – I/II.</p>	<p>http://www.umj.com.ua/article/93343/</p>
<p><i>Стаття присвячена аналізу діагностичних критеріїв ПТСР у осіб Луганської та Донецької області, особливостям реабілітації наслідків військової травматизації.</i></p>	
<p>Технології психотерапевтичної допомоги постраждалим у подоланні проявів посттравматичного стресового розладу: монографія / З. Г. Кісарчук, Я. М. Омельченко, Г. П. Лазос [та ін.]; за ред. З. Г. Кісарчук. Київ: Видавничий Дім “Слово”, 2020. 178 с.</p>	<p>https://lib.iitta.gov.ua/722181/</p>
<p><i>Монографія присвячена розробленню теоретико-методологічних та методичних концепцій і моделей, спрямованих на поетапне створення технологій психотерапевтичної допомоги постраждалим у подоланні проявів посттравматичного стресового розладу.</i></p>	
<p>Караяни А.Г. Психологическая реабилитация участников боевых действий. Москва, 2003. 80 с.</p>	<p>http://www.twirpx.com/file/1491102/</p>
<p><i>Книга присвячена опису стратегій надання психологічної допомоги учасникам бойових дій – особливостям реабілітації військових із ампутованими кінцівками, методам психотерапії в умовах госпіталю, тренінгу з корекції Я-концепції військовослужбовців.</i></p>	
<p>Козинчук А. Найбільша проблема для демобілізованих бійців АТО – дезадаптація.</p>	<p>http://zik.ua/news/2015/09/03/psycholog_naybilsha_problema_dlya_demobilizovanyh_biytsiv_ato_dezadaptatsiya_621401</p>
<p><i>У статті аналізують проблеми дезадаптації військово службовців, описуються суттєві ознаки дезадаптованості, причини та обговорюються шляхи подолання та реабілітації наслідків дезадаптації.</i></p>	
<p>Кризова психологія: Навчальний посібник /За заг. ред. проф. О.В. Тімченка. Харків: НУЦЗУ, 2010. 401 с.</p>	<p>http://extrpsy.nuczu.edu.ua/book2</p>
<p><i>У посібнику розглядаються основні поняття та висвітлюються загальні проблеми сучасної кризової психології. Обговорюється широке коло питань особливостей організації діяльності кризових психологів при ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій; наводяться загальні підходи надання невідкладної психологічної допомоги людям, що опинились в осередку лиха; висвітлюються основні методи, які використовують фахівці МНС при роботі з різними категоріями постраждалого населення.</i></p>	
<p>Психологическое сопровождение переживших сексуальное насилие: концепция, опыт, исследования. Методическое пособие / Под ред. З.В. Луковцевой. – Москва: ЭТИПАК, 2011. 96 с</p>	<p>https://sisters-help.ru/doc/Pomosch_soprotivlenie.pdf</p>

<i>Книга присвячена актуальним питанням комплексного супроводу осіб, які пережили сексуальне насилля. Надано практичні рекомендації по наданню психологічної допомоги людям, які мають травму сексуального насилля.</i>	
Черезова І.О Психологія життєвих криз особистості : навчальний посібник [для студентів вищих навчальних закладів]. Бердянськ, БДПУ, 2016. 193 с.	http://bdpu.org:8080/bitstream/123456789/267/1/Cherezova%20I.O.%20Psykhohiia%20zhyttyevykh%20kryz%20osobystosti.PDF
<i>В роботі описується сутність, природа, стадії, типи та класифікація життєвих криз особистості, виокремлюється типологія ставлень людини до кризової ситуації, розкриваються завдання, принципи та етичні засади кризового консультування. Акцент ставиться на використанні класичних та новітніх психотехнік з метою конструктивного подолання особистістю життєвих криз.</i>	
Реімпринтинг в роботі з психічною травмою	https://www.youtube.com/watch?v=9zwjXj8EQUk&t=13s
<i>У відео представлена демонстраційна сесія, в якій психолог розкриває сутність використання техніки ре імпринтингу у роботі із психологічною травмою.</i>	
Методика ДПДГ (EMDR) у роботі із травмою насилля	https://www.youtube.com/watch?v=_YkOPW0u_k
<i>Демонстраційна сесія гештальттерапевта Васіліни Данілової, яка демонструє використання техніки ДПДГ.</i>	

**ОРГАНІЗАЦІЯ КОМАНДНОЇ
РОБОТИ СПЕЦІАЛІСТІВ В
ІНКЛЮЗИВНОМУ ЗАКЛАДІ
(ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА)**

**СИЛАБУС
ОСВІТНЬОГО КОМПОНЕНТА
«ОРГАНІЗАЦІЯ КОМАНДНОЇ РОБОТИ СПЕЦІАЛІСТІВ В ІНКЛЮЗИВНОМУ
ЗАКЛАДІ (ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА)»**

Назва курсу	Організація командної роботи спеціалістів в інклюзивному закладі (теорія і практика).
Мета й завдання курсу	<p>Мета курсу: формування в майбутніх фахівців загальних компетентностей як важливого складника професійної компетентності сучасного фахівця в системі освіти, системи знань щодо універсальних умінь та навичок, актуальних для створення ефективної роботи психолого-педагогічного супроводу дитини з особливими освітніми потребами; вміння оцінювати та забезпечувати якість виконуваних робіт, що полягає у створенні і реалізації умов для подальшої ефективної соціалізації та адаптації дитини в суспільстві (уміння та навички ефективної взаємодії, робота в команді, розподіл обов'язків та функцій між членами команди).</p> <p>Завдання курсу:</p> <ul style="list-style-type: none"> • сприяння розумінню організації та функціонуванню командної роботи педагогів та психологів в інклюзивному закладі; • брати на себе відповідальність за реалізацію прав та умінь дитини з особливими освітніми потребами; • формування здатності до організації командної роботи та розподіл функціональних обов'язків; • сприяння набуттю майбутніми фахівцями досвіду співпраці та кооперації з іншими; • сприяння опануванню методичним інструментарієм професійно-особистісного саморозвитку в роботі з дітьми з психофізичними порушеннями розвитку.
Тривалість курсу	<p>3,0 кредити, 90 годин Лекції – 14 год. Практичні заняття – 16 год. Самостійна робота – 60 год. Тривалість - 7 тижнів.</p>
Результати навчання	<p>У результаті вивчення курсу здобувач вищої освіти набуває загальні компетентності:</p> <ul style="list-style-type: none"> • здатність оцінювати та забезпечувати якість виконаних робіт; • здатність спілкуватися з представниками інших професійних груп різного рівня (з експертами з інших галузей знань/видів економічної діяльності), • здатність до пошуку, оброблення та аналізу інформації з різних джерел, • здатність працювати в команді та автономно/здатність до міжособистісної взаємодії, • здатність приймати обґрунтовані рішення, • здатність застосовувати знання у практичних ситуаціях, • здатність виявляти ініціативу та підприємливість, • здатність бути критичним і самокритичним, • визначеність і наполегливість щодо поставлених завдань і взятих обов'язків.

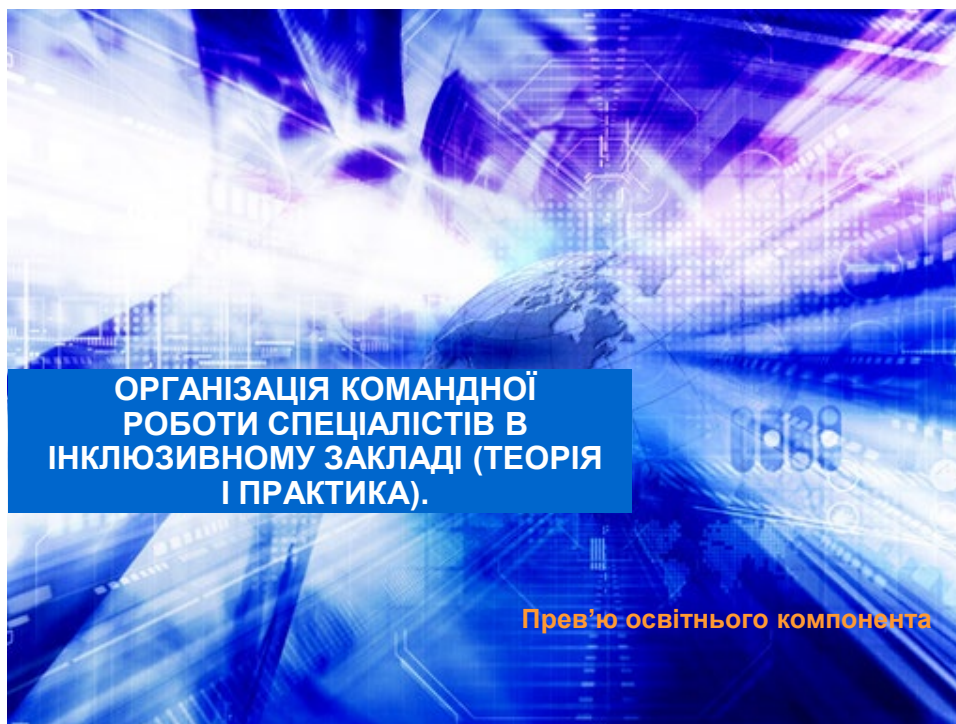
	<p>Після опанування дисципліни здобувачі вищої освіти повинні вміти:</p> <ul style="list-style-type: none"> • визначати структуру та функції команди психолого-педагогічного супроводу; • синтезувати інформаційні дані різних фахівців для складання індивідуального плану (програми) розвитку дитини з особливими освітніми потребами; • контролювати та відслідковувати динаміку розвитку дитини в умовах інклюзивного закладу; • розподіляти обов'язки між членами команди, чітко орієнтуватися в їх посадових інструкціях, контролювати процес та результат; • працювати з батьками які мають дітей з психофізичними порушеннями розвитку, залучати їх до активної співпраці.
<p>Теми</p>	<p>Тема 1. Стан і перспективи впровадження інклюзивної освіти Інклюзивна освіта: нормативна-правова база, принципи побудови інклюзивної освіти. Основні підходи до надання освіти дітям з особливостями психофізіологічного розвитку. Склад команди психолого-педагогічного супроводу.</p> <p>Тема 2. Методичні рекомендації щодо організації інклюзивного навчання в закладах освіти. Постійні учасники, залучені спеціалісти. Функції і обов'язки членів команди. Посадові інструкції членів команди.</p> <p>Тема 3. Соціально-психологічний супровід дітей з особливими потребами. Організація роботи команди психолого-педагогічного супроводу (КППС). Процедура засідання команди психолого-педагогічного супроводу. Принципи діяльності команди.</p> <p>Тема 4. Порядок зарахування дитини в інклюзивний заклад. Процедура складання (індивідуальної програми розвитку) дитини ІПР та (індивідуальної навчальної програми) ІНП Висновки ІРЦ (інклюзивно-ресурсного центру). Команда, яка складає індивідуальну план/програму. Структура плану та програми. Що таке адаптація та модифікація навчального матеріалу. Засідання команди психолого-педагогічного супроводу (КППС).</p> <p>Тема 5. Асистент вчителя та асистент учня як найважливіші складові ефективності КППС 1. Асистент вчителя. Функціональні обов'язки. 2. Асистент учня. Функціональні обов'язки.</p> <p>Тема 6. Психолого-педагогічний супровід, функції, взаємозв'язок спеціалістів. Обов'язки та посадові інструкції учасників КППС Функції адміністрації закладу освіти. Функції вчителя початкових класів і вчителів-предметників загально-освітньої підготовки. Функції практичного психолога. Функції соціального педагога. Функції вчителя-дефектолога, вчителя-реабілітолога. Функції асистента учителя Функції батьків дитини з особливими освітніми потребами. Функції медичного персоналу. Спільна робота вчителя та асистента вчителя.</p>

	<p>Тема 7. Взаємодія КППС (команди психолого-педагогічного супроводу) з ІРЦ (інклюзивно-ресурсний центр) Функції ІРЦ. Сучасні методики психодіагностичного дослідження, які використовують в ІРЦ. Висновок ІРЦ (зміст та структура).</p> <p>Тема 8. Шляхи створення розвивального освітнього середовища в інклюзивному класі/групі. Доступність та універсальний дизайн. Предметно-просторові та організаційно-сміслові ресурси. Система правил, процедур, мотиваторів та вимоги до їх візуального оформлення.</p> <p>Тема 9. Робота з батьками дітей з особливими освітніми потребами. Асистент дитини та асистент вчителя. Роль батьків в роботі КППС. Взаємодія батьків з асистентом вчителя та з асистентом дитини (якщо це не батьки дитини). Права та обов'язки батьків дитини з ООП (Законодавство України).</p>
Орієнтація (на кого розрахований курс)	Курс розрахований на здобувачів вищої освіти / педагогічних / науково-педагогічних працівників.
Попередня підготовка	Цикл педагогічних та психологічних дисциплін.
Як навчатися?	<p>Навчальний курс побудовано на основі єдності аудиторної та позааудиторної роботи, сполучення індивідуальних та групових форм навчальної діяльності.</p> <p><i>Лекція</i> передбачає науково обґрунтований і систематизований виклад певного наукового або науково-методичного питання, ілюстрований, за необхідності, засобами наочності та демонстрацією дослідів.</p> <p><i>Практичне заняття</i> - форма навчального заняття, на якому педагог організує детальний розгляд студентами окремих теоретичних положень навчальної дисципліни і формує уміння і навички їх практичного застосування шляхом виконання відповідно поставлених завдань. У структурі практичного заняття домінує самостійна робота студентів.</p> <p><i>Самостійна робота студента</i> – це вид розумової діяльності, за якої студент самостійно (без сторонньої допомоги) опрацьовує практичні питання, тему, вирішує задачу або виконує завдання на основі знань, отриманих з підручників, книг, на лекціях, практичних або лабораторних заняттях.</p>
Навчальні матеріали	<p>Базові:</p> <ol style="list-style-type: none"> Інклюзивне навчання: вибір батьків / А.А. Колупаєва, Л.М. Наконечна, — Харків: Вид-во «Ранок», ВГ «Кенгуру», 2018. – 56 с. – (Інклюзивне навчання за нозологіями). Скрипник Т.В. Організація ефективної роботи команди супроводу дітей з аутизмом в інклюзивному освітньому просторі – ТОВ «Видавничий будинок «Плеяди», - 2020. – 89 с. <p>Допоміжні:</p> <p>Інформаційні:</p> <ol style="list-style-type: none"> Закон України «Про освіту».– [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2145-19.

	2. Наказ Міністерства освіти і науки України № 609 від 08.06.2018 року «Про затвердження примірного положення про команду психолого-педагогічного супроводу дитини з особливими освітніми потребами в закладі загальної середньої та дошкільної освіти». – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-zatverdzhennya-primirnogo-polozhennya-pro-komandu-psihologo-pedagogichnogo-suprovodu-ditini-z-osoblivimi-osvitnimi-potrebami-v-zakladi-zagalnoi-serednoyi-ta-doshkilnoi-osviti		
Необхідне устаткування	Комп'ютер/ноутбук, телефон для зв'язку, інтернет та наявність платформи Moodle для роботи на освітньому порталі		
Спільні / індивідуальні види навчальної діяльності	Лекція (оглядова/тематична; лекція-бесіда) Практичні заняття (презентація/дискусія, робота в малих групах/тренінгові заняття/виконання вправ та завдань/ самостійна робота з джерелами інформації/ складання структурно-логічних схем, опорних конспектів). Виконання індивідуальних творчих завдань (написання проекту).		
Оцінювання (онлайн / очно)	Для поточного контролю використовується тестування; усне опитування; письмовий контроль. Підсумковий контроль – залік. Підсумкова оцінка за курс є сумою оцінок, отриманих здобувачем вищої освіти за виконання за виконання завдань та контрольних модульних робіт. Максимальна оцінка становить 100 балів. Поточний контроль-очно та онлайн, підсумковий – онлайн.		
Критерії оцінювання (окремо для кожного виду діяльності)	Вид діяльності	Критерії оцінювання	Бали
	Виконання практичних занять	Всі завдання виконані вчасно, повністю, вірно, з використанням основної та додаткової літератури і посиланнями на неї.	0-50
	Самостійна робота	Всі завдання виконані вчасно, повністю, вірно, з використанням основної та додаткової літератури та носять творчий характер.	0-20
	КМР	Представлені вірні й повні відповіді на тестові завдання модульного контролю за час, що відведено за регламентом.	0-30
	Усього за курс		100
Чат / сесії	Змішаний (blended) - дисципліна, що має супровід в системі Moodle, має структуру, контент, завдання і систему оцінювання.		
Форум / теми для обговорень і тривалість	Тривалість обговорень тем – 20 хвилин, проблемних питань – до 15 хвилин, на форумі Skype та Moodle.		
Політика курсу	<ul style="list-style-type: none"> • Курс орієнтовано на створення дружнього, творчого, відкритого до конструктивної критики середовища. • Усі завдання, передбачені програмою, мають бути виконані у встановлений термін. • Здобувач вищої освіти, який пропустив заняття, самостійно вивчає матеріал, за наведеними в силабусі літературними джерелами, виконує завдання та надає викладачеві в час, відведений для консультацій. • Здобувач вищої освіти має право аргументовано відстоювати свою думку стосовно тематики занять, якщо вона не збігається з думкою 		

	викладача, вимагати від викладача додаткових роз'яснень на заняттях у випадку їх недостатнього висвітлення на лекціях.
Забезпечення виконання принципів академічної доброчесності	У процесі роботи необхідно дотримуватися Положення про академічну доброчесність учасників освітнього процесу ДЗ „Луганський національний університет імені Тараса Шевченка” (http://luguniv.edu.ua/wp-content/uploads/2019/12/polojakademdobro2.pdf), відповідних принципів академічної доброчесності.
Feedback курсу	Всі пропозиції та зауваження здобувачі вищої освіти можуть залишати на сайті, вносити при очних зустрічах. Зворотній зв'язок здійснюється на основі чату, системи повідомлень на сторінці курсу на освітньому порталі ДЗ „ЛНУ імені Тараса Шевченка”.

**ПРЕВ'Ю ОСВІТНЬОГО КОМПОНЕНТА
«ОРГАНІЗАЦІЯ КОМАНДНОЇ РОБОТИ СПЕЦІАЛІСТІВ
В ІНКЛЮЗИВНОМУ ЗАКЛАДІ
(ТЕОРІЯ ТА ПРАКТИКА)»**

Слайд 1

Кафедра спеціальної та інклюзивної освіти
ДЗ “Луганський національний університет
імені Тараса Шевченка”
пропонує навчальний курс
“ОРГАНІЗАЦІЯ КОМАНДНОЇ РОБОТИ СПЕЦІАЛІСТІВ
В ІНКЛЮЗИВНОМУ ЗАКЛАДІ (ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА)”

Інклюзивна освіта – перспектива нова.
Хоч різні можливості – рівні права!
Кожна дитина – це цілий світ,
Освіта, повага і рівність для всіх!

Слайд 2

Я фахівець у своїй справі!
Навіщо мені вивчати дисципліну:
ОРГАНІЗАЦІЯ КОМАНДНОЇ РОБОТИ
СПЕЦІАЛІСТІВ В ІНКЛЮЗИВНОМУ
ЗАКЛАДІ???

Якою б успішною людиною у своїй справі Ви не були, виклик часу і реалії сучасності вказують на те, що багато питань і труднощів виникає при організації ефективної роботи між колегами-педагогами в інклюзивному закладі, основні пов'язані з труднощами в організації командної роботи, налагодженні стосунків з батьками, попередженню булінгу, а головне в тому, як максимально ефективно організувати процес навчання дитини з психофізичними порушеннями в інклюзивному закладі, щоб отримати достатній рівень соціалізації її в подальшому.

Слайд 3

Педагогічному персоналу ця дисципліна допоможе налагодити співпрацю та організувати командний підхід до вирішення проблем і шляхів подолання труднощів; забезпечує професійний розвиток; дає можливість усвідомити важливість складання ІПР відповідно до структури дефекту дитини з ООП.

¹Klaus, P. (2010). Communication breakdown. *California Job Journal*. 28. 1–9

Слайд 4

ЩО ЗМІНЕТЬСЯ?

Педагогічні працівники загальноосвітнього закладу	Педагогічні працівники інклюзивного закладу
Спрямовані на нормотипового учня	Змінюють середовище у відповідності до структури дефекту дитини
Спираються на самостійність і самоконтроль учнів Головний акцент на навчанні, оцінюванні й поведінці	Спрямовані на соціалізацію та адаптацію дитини
Володіють прийомами загальної педагогіки	Володіють прийомами корекційної педагогіки

Слайд 5

За результатами роботи за курсом
“Організація командної роботи спеціалістів в
інклюзивному закладі (теорія і практика).”
ви отримаєте **МОЖЛИВІСТЬ**

- ✓ сприяння розумінню організації та функціонуванню командної роботи педагогів та психологів в інклюзивному закладі;
- ✓ брати на себе відповідальність за реалізацію прав та вмінь дитини з особливими освітніми потребами;
- ✓ сформувати здатність до організації командної роботи та розподіляти функціональні обов'язки;
- ✓ отримаєте досвід співпраці та кооперації з іншими членами команди інклюзивного закладу;
- ✓ опануєте методичний інструментарій професійно-особистісного саморозвитку в роботі з дітьми з психофізичними вадами.

Слайд 6

Слайд 7

Слайд 8

ДІАГНОСТИЧНИЙ КЕЙС

Запитання:

1. Які діти відносяться до категорії осіб з психофізичними порушеннями?
2. Які вони можуть мати проблеми з адаптації у суспільстві? Вихованні та навчанні?
3. Які принципи загальної педагогіки Вам відомі?
4. Які методи і прийоми подання інформації Ви знаєте?
5. Які категорії осіб з особливими освітніми потребами потребує допомоги при навчанні? Наведіть приклади.
6. Які заклади в Україні є для дітей з ООП?
7. Які перспективи дитини, яка закінчує цей заклад?
8. Як відбувається соціалізація у світі такої дитини? В чому найскладніші моменти соціалізації (фізичні, технічні, психологічні)?
9. Що Ви знаєте про ПМПК, а відтепер ІРЦ?
10. Що таке дискримінація, порушення права? В чому може проявлятися?

ТЕОРЕТИЧНИЙ БЛОК

Лекція 1

Стан і перспективи впровадження інклюзивної освіти

Мета: ознайомити слухачів курсу з основною нормативно-правовою базою побудови інклюзивної освіти на Україні.

Ключові слова: інклюзія, інтеграція, особливі освітні потреби, розвиток, корекція, адаптація.

Основні питання

1. Інклюзивна освіта: нормативна-правова база, принципи побудови інклюзивної освіти.
2. Основні підходи до надання освіти дітям з особливостями психофізіологічного розвитку.

Рекомендована література

1. **Колупасва А. А.** Навчання дітей з особливими освітніми потребами в інклюзивному середовищі: навчально-методичний посібник. Харків : Вид-во «Ранок», 2019. 304 с.
2. **Міжнародні документи** зі сфери інклюзивної освіти. Методичні матеріали. Укладач: Софій Н. З. Проект «Інклюзивна освіта: крок за кроком», 2015. 18с.
3. **Нагорна О.Б.** Особливості корекційно-виховної роботи з дітьми з ООП: навчально-методичний посібник. м. Рівне, 2016. 141с.
4. **Нечепорчук А.** Новий освітній простір: безбар'єрність. Інформаційний посібник., Загальна редакція: Седоченко Алевтина. URL: www.dfr/minregion.gov.ua

*Колись і глухота , і сліпота, і розумова відсталість
будуть подолані медично і біологічно,
але ще раніше педагогічно та психологічно.*

(Л. С. Виготський)

1. Важливим показником розвитку суспільства є гуманне, турботливе й милосердне ставлення до дітей з особливими освітніми потребами, які не мають змоги вести повноцінне життя. Їхні проблеми завжди актуальні попри те, що держава намагається розв'язувати їх через адаптацію в суспільство. Стосунки, встановлені на доброті й повазі, постійне співпереживання, співучасть, готовність до вирішення проблем, з якими зіштовхується дитина, - усе це може створити сприятливий психологічний комфорт у сім'ї та школі. Не слід забувати, що такі діти особливо чутливі до слова, до похвали - це важливий засіб психологічної підтримки. Якщо стан їхнього фізичного здоров'я мало залежить від педагогів, то емоційне самопочуття - в руках психологів, соціальних педагогів, учителів.

2. Підходи до надання освіти дітям з ООП:

- **мейнстрімінг** - (загальний потік) передбачає розширення соціальних контактів між дітьми з обмеженими можливостями здоров'я та їхніми однолітками;
- **інтеграція** - (цілий) зусилля, спрямовані на введення дітей з особливими освітніми потребами у регулярний освітній простір.

Інтегроване навчання дітей з особливостями психофізіологічного розвитку у масових загальноосвітніх навчальних закладах, на думку вчених, може здійснюватися за моделями (формами) повної інтеграції, комбінованої, часткової та тимчасової.

Повна інтеграція, як форма навчання, рекомендована тим дітям, які за рівнем психофізіологічного розвитку відповідають віковій нормі і психологічно готові до спільного навчання зі здоровими однолітками.

Комбінована інтеграція - для тих дітей, у яких психофізіологічний розвиток наближений до вікової норми, але їхнє навчання в умовах масового закладу обов'язково має супроводжуватися за допомогою відповідних фахівців, зокрема вчителя-дефектолога спеціального класу.

Часткова інтеграція - передбачає перебування дитини з обмеженими можливостями здоров'я серед своїх здорових однолітків у масовому навчальному закладі лише частину дня (найчастіше другу половину) та тимчасова інтеграція, за якої всі школярі спеціального класу (закладу) незалежно від стану психофізіологічного розвитку об'єднуються кілька разів на місяць для проведення спільних заходів.

Інклюзія (від *Inclusion* - включення) - процес збільшення ступеня участі всіх громадян у соціальному житті, і насамперед, що мають труднощі у фізичному розвитку.

Інклюзивне навчання - це система освітніх послуг, що ґрунтується на принципі забезпечення основного права дітей на освіту та права здобувати її за місцем проживання, що передбачає навчання дитини з особливими освітніми потребами в умовах загальноосвітнього навчального закладу.

Інклюзивна школа - це заклад освіти, який відкритий для навчання всіх дітей, незалежно від їхніх фізичних, інтелектуальних, соціальних, емоційних, мовних чи інших особливостей. Цей заклад забезпечує безбар'єрне фізичне середовище, адаптує навчальні програми та плани, методи і форми навчання, тим самим надаючи можливість усім дітям успішно навчатися в тому числі й дітям з особливими освітніми потребами; залучає батьків до співпраці; співпрацює з фахівцями з метою надання спеціальних послуг відповідно до різних освітніх потреб дітей; створює позитивну атмосферу в шкільному середовищі та громаді загалом.

3. Система спеціальної освіти в Україні

Система спеціальної освіти має вертикально-горизонтальну структуру. Вертикальна структура базується на вікових особливостях учнів та рівнях загальноосвітніх програм. Горизонтальна структура враховує психофізіологічний розвиток дитини, особливості її пізнавальної діяльності і характер порушення.

Вертикальна структура визначається віковими періодами:

- раннього дитинства (від 0 - 3 років).
- дошкільний період (від 3 до 6 - 7 років).
- період шкільного та професійного навчання (від 6 - 7 до 16 - 21 років).

Горизонтальна структура спеціальної освіти в Україні представлена 8-ма типами спеціальних закладів:

- для дітей з порушенням слуху, слабчочуючих;
- з порушеннями зору, слабозорих;
- з тяжкими порушеннями мовлення;
- з порушеннями опорно-рухового апарату;
- для розумово відсталих;
- затримкою психічного розвитку.

Категоріальність дітей з особливими освітніми потребами:

- діти інваліди;
- діти з незначним порушенням здоров'я;
- -діти з соціальними потребами;
- обдаровані діти.

Діти з порушеннями психофізичного розвитку мають відхилення від нормального фізичного чи психічного розвитку, зумовлені вродженими чи набутими розладами.

Навчання в інклюзивних класах (групах) допомагає дітям з ООП адаптуватися до типових життєвих ситуацій, позбутися почуття ізольованості, відчуження, сприяє зникненню соціальних бар'єрів та інтеграції в соціум, вчить учнівський колектив спілкуватися та працювати разом, формує в них почуття відповідальності за товаришів, які потребують не лише допомоги, а, насамперед, - прийняття та визнання.

Питання для самоконтролю

1. Які існують підходи до навчання дітей з ООП?
2. Які діти можуть навчатися в інклюзивному класі? Чи є обмеження?
3. Які переваги інклюзивного навчання? Чи є недоліки?

Лекція 2

Методичні рекомендації щодо організації інклюзивного навчання в закладах освіти

Мета: ознайомити слухачів курсу з методичними засадами організації інклюзивного навчання в закладах освіти відповідно до чинного законодавства 2019/2020 р.

Ключові слова: ефективність, інклюзія, законодавство, діти з особливими освітніми потребами.

Основні питання

1. Закони України щодо інклюзивного навчання в закладах освіти.
2. Умови якісного інклюзивного навчання.
3. Організація роботи з дитиною в інклюзивному закладі.

Рекомендована література

1. Методичні рекомендації щодо організації інклюзивного навчання в закладах освіти у 2019/2020 навчальному році Додаток до листа МОН від 26.06.2019 № 1/9-409.

2. Колупасва А. А. Навчання дітей з особливими освітніми потребами в інклюзивному середовищі: навчально-методичний посібник. Харків : Вид-во «Ранок», 2019. 304 с.
3. Міжнародні документи зі сфери інклюзивної освіти. Методичні матеріали. Укладач: Софій Н. З. Проект «Інклюзивна освіта: крок за кроком», 2015. 18с.
4. Нагорна О.Б. Особливості корекційно-виховної роботи з дітьми з ООП: навчально-методичний посібник. м. Рівне, 2016. 141с.

1. Методичні рекомендації розроблено з метою реалізації законів України «Про освіту», «Про дошкільну освіту», «Про загальну середню освіту», інших нормативно-правових актів, що регламентують розвиток інклюзивного навчання в закладах освіти. Національною радою реформ визнано інклюзивне навчання одним із пріоритетів розвитку держави, що є одним із основних чинників реформування системи інституційного догляду та виховання дітей в Україні.

Відповідно до ширшого розуміння інклюзивної освіти та міжнародних документів, діти з особливими потребами – це особи до 18-ти років, які потребують додаткової підтримки в освітньому процесі (діти з порушеннями психофізичного розвитку, діти з інвалідністю, діти-біженці, працюючі діти, діти-мігранти, діти – представники національних меншин, діти – представники релігійних меншин, діти із сімей з низьким прожитковим мінімумом, безпритульні діти, діти-сироти, діти із захворюваннями СНІД/ВІЛ та інші).

2. В українському законодавстві термін «діти з особливими освітніми потребами» використовується у вужчому розумінні інклюзивної освіти й охоплює дітей з порушеннями психофізичного розвитку та дітей з інвалідністю.

Хто визначає наявність особливих освітніх потреб?

Визначення особливих освітніх потреб дитини та умов для організації інклюзивного навчання здійснюється практичними психологами та вчителями-дефектологами інклюзивно-ресурсних центрів за наслідками *проведеної комплексної психолого-педагогічної оцінки розвитку дитини* (далі - комплексна оцінка) (пункти 11-37 Положення про *інклюзивно-ресурсний центр*, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 липня 2018 року № 545 (із змінами), (далі - Положення про ІРЦ)).

Відповідно до статті 55 Закону України «Про освіту» (далі - Закон) право обирати заклад освіти, освітню програму, вид і форму здобуття дітьми освіти відповідного рівня мають батьки дитини. Згідно зі статтею 20 Закону у разі звернення особи з особливими освітніми потребами або її батьків до закладу освіти інклюзивна група або клас утворюється в обов'язковому порядку.

У 2019/2020 навчальному році інклюзивні або спеціальні класи утворюються на підставі заяви батьків дитини з особливими освітніми потребами, до якої обов'язково додається висновок інклюзивно-ресурсного центру та, за потреби, інших документів, визначених Порядком зарахування, відрахування та переведення учнів до державних та комунальних закладів освіти для здобуття повної загальної середньої освіти, зареєстрованим у Міністерстві юстиції України 05 травня 2018 року за № 564/32016.

Відповідно до висновку інклюзивно-ресурсного центру, індивідуальної програми реабілітації дитини з інвалідністю (за наявності), результатів психолого-педагогічного вивчення дитини команда супроводу впродовж 2-х тижнів з моменту початку освітнього процесу складає індивідуальну програму розвитку дитини з особливими освітніми потребами (далі - ІПР).

При організації інклюзивного навчання у закладі освіти необхідно враховувати, що асистент вчителя (вихователя) не є персональним педагогом для одного чи декількох дітей, він надає допомогу вчителю (вихователю) в організації освітнього процесу в класі (групі), допомагає дітям з особливими освітніми потребами концентрувати увагу, сприяє формуванню саморегуляції та самоконтролю у них тощо. Наголошуємо, що освітній процес в класі (групі) з дітьми, в тому числі з особливими освітніми потребами, здійснюється вчителем (вихователем). Асистент вчителя (вихователя) є постійним учасником команди супроводу в закладі освіти. Детальніше про функції асистента вчителя можна ознайомитися у листі Міністерства освіти і науки України від 25.09.2012 №1/9-675.

3. Кількість і нозології дітей інклюзивного класу

Важливим є Порядок створення групи, класу (кількість дітей з особливими освітніми потребами в інклюзивній групі має становити не більше трьох осіб), зокрема:

- одна - три дитини з числа дітей з порушеннями опорно-рухового апарату, із затримкою психічного розвитку, зниженим зором, слухом, легкими порушеннями інтелектуального розвитку;
- не більше двох осіб з числа дітей сліпих, глухих, з тяжкими порушеннями мовлення;
- не більше однієї дитини із складними порушеннями розвитку.

Питання для самоконтролю

1. Яка законодавча база регламентує комплектування інклюзивних груп і класів?
2. Як і хто визначає наявність ООП у дитини?
3. Яка комплектація інклюзивного класу (групи) передбачена законом?

Лекція 3

Команда психолого-педагогічного супроводу дитини з особливими освітніми потребами

Мета: ознайомити з поняттям комплексного психолого-педагогічного супроводу.
Ключові слова: супровід, психолог, асистент, вчитель, дитина з ООП, батьки.

Основні питання

1. Команда психолого-педагогічного супроводу (КППС).
2. Функції учасників команди, специфіка роботи КППС

Рекомендована література

1. **Колупасва А. А.** Навчання дітей з особливими освітніми потребами в інклюзивному середовищі: навчально-методичний посібник. Харків : Вид-во «Ранок», 2019. 304 с.
2. **Міжнародні документи** зі сфери інклюзивної освіти. Методичні матеріали. Укладач: Софій Н. З. Проект «Інклюзивна освіта: крок за кроком», 2015. 18с.
3. **Нагорна О.Б.** Особливості корекційно-виховної роботи з дітьми з ООП: навчально-методичний посібник. м. Рівне, 2016. 141с.
4. **Нечепорчук А.** Новий освітній простір: безбар'єрність. Інформаційний посібник., Загальна редакція: Седоченко Алевтина. URL: www.dfrf/minregion.gov.ua

1. Психолого-педагогічний супровід дитини з особливими освітніми потребами в закладі освіти з інклюзивним навчанням – це взаємоузгоджена комплексна діяльність команди (КППС) фахівців та батьків дитини, спрямована на створення необхідних умов, що сприяють розвитку особистості дитини, засвоєнню нею знань, умінь і навичок, успішній адаптації, реабілітації, її самореалізації та інтеграції в соціум.

Склад КППС визначається з урахуванням освітніх потреб дитини з ООП:

постійні учасники: директор або заступник директора з навчально-виховної роботи,

вчитель початкових класів (класний керівник), учитель-предметник, асистент учителя, практичний психолог, соціальний педагог, учитель-дефектолог (з урахуванням освітніх потреб дитини з ООП), вчитель-реабілітолог і батьки або законні представники дитини з ООП та інші;

залучені фахівці: медичний працівник закладу освіти, лікар, асистент дитини, спеціалісти системи соціального захисту населення, служби у справах дітей та інші.

Загальне керівництво КППС покладається на директора або заступника директора з навчально-виховної роботи, який несе відповідальність за виконання покладених на КППС завдань і розподіл функцій між її учасниками.

Однією з організаційних форм діяльності КППС є засідання її учасників, яке проводиться не менше трьох разів упродовж навчального року. У разі потреби скликаються позачергові засідання. Ініціювати позачергове засідання КППС може будь-хто з її учасників.

Головою засідання КППС є директор або заступник директора з навчально-виховної роботи в закладі загальної середньої освіти. Рішення засідання КППС приймаються за результатами колегіального обговорення інформації кожного її учасника відкритим голосуванням (за умови присутності на засіданні не менше 2/3 від загального складу). Рішення засідання КППС оформлюється протоколом, який веде секретар засідання. Протокол засідання підписується головою, секретарем і всіма учасниками засідання. Секретар призначається із числа складу постійних учасників КППС.

2. Функції членів команди психолого-педагогічного супроводу дитини з особливими освітніми потребами (тезисно представлені в таблиці).

<p><i>Адміністрація закладу освіти (директор або заступник директора з навчально-виховної роботи)</i></p>	<ul style="list-style-type: none"> ❖ Формування складу КППС; ❖ призначення відповідальної особи щодо координації розроблення ІПР; ❖ організація роботи КППС; ❖ контроль за виконанням висновку ІРЦ; ❖ залучення фахівців (у тому числі фахівців ІРЦ) для надання психолого-педагогічних, корекційно-розвиткових послуг дітям з ООП; ❖ контроль за виконанням завдань учасниками КППС своїх функцій; ❖ розроблення спільно з іншими учасниками КППС індивідуального навчального плану з ООП; ❖ залучення батьків дитини з ООП до розроблення і погодження ІПР; ❖ оцінка діяльності педагогічних працівників, залучених до реалізації ІПР; ❖ моніторинг виконання ІПР
<p><i>Вчитель початкових класів і вчителі-предметники загальноосвітньої підготовки</i></p>	<ul style="list-style-type: none"> ❖ Забезпечення освітнього процесу дитини з ООП з урахуванням особливостей її розвитку та ІПР; ❖ підготовка інформації для учасників засідання КППС про особливості навчально-пізнавальної діяльності дитини з ООП, її сильні сторони і потреби; результати виконання дитиною навчальної програми; ❖ участь у підготовці індивідуального навчального плану дитини з ООП; ❖ розробка індивідуальної навчальної програми в закладі загальної середньої освіти; ❖ визначення спільно з іншими педагогічними працівниками рівня досягнення кінцевих цілей навчання, передбачених ІПР;

	<ul style="list-style-type: none"> ❖ створення належного мікроклімату в колективі; ❖ надання інформації батькам про стан засвоєння навчальної програми дитиною з ООП
<i>Практичний психолог</i>	<ul style="list-style-type: none"> ❖ Вивчення і моніторинг психічного розвитку дитини з ООП; ❖ психологічний супровід дитини з ООП; ❖ надання психолого-педагогічних, корекційно-розвиткових послуг дитині з ООП згідно з ППР; ❖ надання рекомендацій, консультацій та методичної допомоги педагогічним працівникам закладу освіти у роботі з дитиною з ООП; ❖ консультативна робота з батьками дитини з ООП; ❖ просвітницька робота щодо формування психологічної готовності в учасників освітнього процесу до взаємодії в інклюзивному середовищі
<i>Соціальний педагог</i>	<ul style="list-style-type: none"> ❖ Соціально-педагогічний патронаж дитини з ООП та її батьків; ❖ виявлення соціальних проблем, які потребують негайного вирішення, у разі потреби направлення до відповідних фахівців з метою надання допомоги; ❖ вивчення соціальних умов розвитку дитини з ООП; ❖ соціалізація дитини з ООП, адаптація її у новому колективі; ❖ інформування дитини з ООП та її батьків про мережу закладів позашкільної освіти, залучення дитини до участі в гуртках, секціях з урахуванням її можливостей; ❖ надання рекомендацій учасникам освітнього процесу щодо шляхів ефективної інтеграції дитини з ООП у колектив однолітків, формування позитивного мікроклімату в дитячому колективі, подолання особистісних, міжособистісних конфліктів; ❖ захист прав дитини з ООП, за відповідним дорученням представлення її інтересів у певних органах і службах
<i>Вчителі-дефектологи, вчитель-реабілітолог</i>	<ul style="list-style-type: none"> ❖ Забезпечення освітнього процесу дитини з ООП з урахуванням особливостей її розвитку та ППР; ❖ підготовка інформації для учасників засідання КППС про особливості навчально-пізнавальної діяльності дитини з ООП, її сильні сторони і потреби; результати виконання дитиною навчальної програми; ❖ участь у підготовці індивідуального навчального плану дитини з ООП; ❖ розробка індивідуального навчального плану у закладі загальної середньої освіти; ❖ визначення спільно з іншими педагогічними працівниками рівня досягнення кінцевих цілей навчання, передбачених ППР; ❖ створення належного мікроклімату в колективі; ❖ надання інформації батькам про стан засвоєння навчальної програми дитиною з ООП
<i>Асистент учителя</i>	<ul style="list-style-type: none"> ❖ Спостереження за дитиною з метою вивчення її індивідуальних особливостей, схильностей, інтересів і потреб; ❖ участь в організації освітнього процесу дитини з ООП;

	<ul style="list-style-type: none"> ❖ участь у розробці ІПР; ❖ участь у підготовці індивідуального навчального плану та індивідуальної навчальної програми; ❖ адаптація освітнього середовища і навчальних матеріалів відповідно до потенційних можливостей та з урахуванням індивідуальних особливостей розвитку дитини з ООП; ❖ оцінювання спільно із вчителем рівня досягнення кінцевої мети навчання, передбаченої ІПР; ❖ підготовка інформації для учасників засідання КППС за результатами спостереження за дитиною щодо її індивідуальних особливостей, інтересів і потреб; ❖ надання інформації батькам, педагогічним працівникам щодо особливостей розвитку дитини з ООП
Батьки дитини з ООП	<ul style="list-style-type: none"> ❖ Надання інформації про дитину (стиль, спосіб навчання, успіхи, труднощі у виконанні домашніх завдань); ❖ участь у роботі КППС, у тому числі залучення до складання ІПР; ❖ створення умов для навчання, виховання і розвитку дитини
Медичний працівник закладу освіти	<ul style="list-style-type: none"> ❖ Інформування учасників КППС про стан здоров'я дитини та її психофізичні особливості; ❖ у разі потреби здійснює збір додаткової інформації від батьків, закладу охорони здоров'я щодо стану здоров'я дитини.

Питання для самоконтролю

1. Дайте визначення команді психолого-педагогічного супроводу (КППС).
2. Який склад КППС?
3. Які функції виконує кожен спеціаліст КППС?

Лекція 4

Порядок зарахування дитини в інклюзивний заклад

Мета: ознайомити ЗВО з порядком та змістом формування та функціонування інклюзивних закладів.

Ключові слова: базовий компонент, спеціальні програми, інклюзія, склад групи, ООП

Основні питання

1. Створення інклюзивних груп (класів).
2. Організаційно-методичні вимоги до створення інклюзивних груп (класів).
3. Зміст інклюзивного навчання (основні і додаткові функції).

Рекомендована література

1. Колупаєва А. А. Навчання дітей з особливими освітніми потребами в інклюзивному середовищі: навчально-методичний посібник. Харків : Вид-во «Ранок», 2019. 304 с.
2. Міжнародні документи зі сфери інклюзивної освіти. Методичні матеріали. Укладач: Софій Н. З. Проект «Інклюзивна освіта: крок за кроком», 2015. 18с.
3. Нагорна О.Б. Особливості корекційно-виховної роботи з дітьми з ООП: навчально-методичний посібник. м. Рівне, 2016. 141с.

1. Прийняття рішення про створення інклюзивного класу (групи).

Рішення про утворення класів з інклюзивним навчанням приймається керівником загальноосвітнього навчального закладу з урахуванням освітніх запитів населення

за умов наявності необхідної матеріально-технічної та методичної бази, відповідних педагогічних кадрів і приміщень, що відповідають санітарно-гігієнічним вимогам.

Які документи потрібні для зарахування дитини з особливими освітніми потребами в інклюзивну групу дошкільного навчального закладу?

Окрім заяви батьків або осіб, які їх замінюють, додаються: медична довідка про стан здоров'я дитини з висновком лікаря, що дитина може відвідувати дошкільний навчальний заклад, довідка дільничного лікаря про епідеміологічне оточення, свідоцтво про народження, висновок психолого-медико-педагогічної консультації, копія посвідчення особи, яка одержує державну соціальну допомогу відповідно до Закону України «Про державну соціальну допомогу інвалідам з дитинства та дітям-інвалідам» або копія медичного висновку про дитину з інвалідністю віком до 18-ти років (виданого лікарсько-консультативною комісією), копія індивідуальної програми реабілітації дитини з інвалідністю, направлення місцевого органу управління освітою.

2. Якою є наповнюваність інклюзивних дошкільних груп? До якого віку дитина з інвалідністю може перебувати у дошкільному закладі?

Наповнюваність інклюзивної групи в дошкільному навчальному закладі становить до 15-ти осіб, з них – 1-3 дитини з особливими освітніми потребами, у тому числі з інвалідністю. Діти з особливими освітніми потребами, у тому числі діти з інвалідністю, можуть перебувати в інклюзивній групі дошкільного навчального закладу до 7-и (8) років відповідно до висновку психолого-медико-педагогічної консультації залежно від рівня та ступеня порушення.

За якими програмами здійснюється навчально-виховний процес в інклюзивних групах дошкільного навчального закладу?

Зміст дошкільної освіти визначається Базовим компонентом дошкільної освіти та реалізується згідно із програмою (програмами) розвитку дітей і навчально-методичними посібниками, затвердженими в установленому порядку Міністерством освіти і науки України.

Дошкільний навчальний заклад для здійснення навчально-виховного процесу має право вибирати програму (програми) розвитку дітей із затверджених в установленому порядку Міністерства освіти і науки України.

Навчально-виховний процес в інклюзивних групах і групах компенсуючого типу (для дітей з порушеннями слуху, зору, мови, опорно-рухового апарату, інтелекту, із затримкою психічного розвитку) у дошкільних навчальних закладах здійснюється за спеціальними програмами розвитку дітей і навчально-методичними посібниками, затвердженими в установленому порядку Міністерством освіти і науки України. У таких групах проводиться корекційно-відновлювальна робота із предметно-практичного навчання, лікувальної фізкультури, соціально-побутової та комунікативної діяльності, просторової орієнтації, розвитку слухового, зорового, дотикового сприймання, формування мовлення.

3. Які умови повинні бути створені для організації навчання дітей з особливими освітніми потребами в навчальному закладі?

Доступність будівель і приміщень, використання відповідних форм і методів навчально-виховної роботи, психолого-педагогічний супровід, співпраця з батьками або особами, які їх замінюють.

Що таке індивідуальна група супроводу дитини?

Відповідно до висновку ІРЦ, у дошкільному навчальному закладі створюється група фахівців індивідуального супроводу дитини, в яку входять: вихователь-методист, вихователі, асистент вихователя, практичний психолог, учитель-дефектолог, медична сестра та ін. **Склад групи визначається керівником дошкільного закладу.** Участь батьків дитини з особливими освітніми потребами є обов'язковою.

Члени групи розробляють індивідуальну програму розвитку дитини з особливими освітніми потребами та здійснюють **психолого-медико-педагогічний супровід.**

Організація інклюзивного навчання передбачає надання дитині з особливими освітніми потребами психолого-педагогічної корекційної допомоги. Корекційно-розвивальні заняття проводяться в окремому приміщенні, в якому можуть бути створені навчальна, ігрова,

сенсорна зони, зона релаксації.

Коментар. Як свідчить міжнародна практика, корекційно-розвивальні послуги або послуги додаткових фахівців (наприклад, учителя-логопеда), не обов'язково повинні надаватись в окремому приміщенні. Часто такі заняття є більш ефективними, оскільки проводяться у звичному для дитини середовищі (група дитячого садка чи клас школи) під час організації навчання в малих групах та/або під час індивідуальної роботи. Також такі заняття можуть бути корисними і для інших дітей, які навчаються в інклюзивній групі чи класі.

Скільки учнів повинно бути в інклюзивному класі?

Для забезпечення ефективності навчально-виховного процесу наповнюваність класів з інклюзивним навчанням становить *не більш ніж 20* учнів, з них «одна-три дитини з розумовою відсталістю або порушеннями опорно-рухового апарату, або зниженим зором чи слухом, або затримкою психічного розвитку тощо; не більш ніж двоє дітей сліпих або глухих, або з важкими порушеннями мовлення, або складними вадами розвитку (порушеннями слуху, зору, опорно-рухового апарату в поєднанні з розумовою відсталістю, затримкою психічного розвитку), або тих, хто пересувається на візках».

За якими програмами навчаються учні з особливими освітніми потребами в загальноосвітньому навчальному закладі?

Навчання у класах з інклюзивним навчанням здійснюється за типовими навчальними планами, програмами, підручниками та посібниками, рекомендованими Міністерством освіти і науки України для загальноосвітніх навчальних закладів, у тому числі за спеціальними підручниками.

Передумовою забезпечення успішності навчання дитини з особливими освітніми потребами в загальноосвітньому навчальному закладі є індивідуалізація навчально-виховного процесу, що виражається у плануванні індивідуальної програми розвитку, яка має на меті:

- 1) розробку комплексної програми розвитку дитини з особливими освітніми потребами;
- 2) пристосування середовища до потреб дитини;
- 3) надання додаткових послуг і форм підтримки у процесі навчання;
- 4) організацію спостереження за динамікою розвитку учня.

Адміністрація закладу освіти (директор або заступник директора з навчально-виховної роботи/вихователь-методист) формує склад команди КППС.

Практичний психолог вивчає психічний розвиток дитини та проводить моніторинг його розвитку, надає корекційно-розвиткові послуги дитині з ООП згідно з ІПР.

Соціально-педагогічний патронаж дитини з ООП та її батьків постає в виявленні соціальних проблем, які потребують негайного вирішення, за потреби, направлення до відповідних фахівців з метою надання допомоги. **Вчитель-реабілітолог** надає корекційно-розвиткові послуги дитині з ООП, згідно ІПР; а також надає рекомендації педагогічним працівникам щодо особливостей організації освітнього процесу. **Вчитель початкових класів та вчителі-предметники** загальноосвітньої підготовки - проводять уроки, реалізуючи навчальні цілі, передбачені типовими навчальними програмами, які за потреби можуть бути модифікованими і зазначеними в індивідуальній програмі розвитку.

Асистент вчителя/вихователя здійснює спостереження за дитиною з метою вивчення її індивідуальних особливостей, схильностей, інтересів та потреб; бере участь в організації освітнього процесу дитини з ООП; участь у розробленні ІПР; адаптації освітнього середовища; навчальних матеріалів відповідно до потенційних можливостей та з урахуванням індивідуальних особливостей розвитку дитини з ООП; оцінка спільно з вчителем/вихователем рівня досягнення цілей, передбачених ІПР.

Основне завдання асистента вчителя - допомога вчителю в забезпеченні особистісно зорієнтованого, індивідуального підходу в освітньому процесі, зокрема у створенні індивідуальної програми розвитку для дитини з особливими освітніми потребами.

Медичний працівник закладу освіти інформування учасників Команди супроводу про стан здоров'я дитини та її психофізичні особливості; за необхідності, здійснює збір додаткової інформації від батьків, закладу охорони здоров'я щодо стану здоров'я дитини.

Інструктор з ЛФК - проводить з учнями з ООП заняття для попередження гіподинамії, покращення та корекції м'язового тону, підвищення рівня тренуваності і фізичного розвитку, покращення дрібної моторики та контролювання рухів кінцівок, підвищення рівня адаптаційних можливостей та самообслуговування, розвитку уваги, тренування морально-вольових якостей.

Батьки дитини з ООП: доведення інформації про дитину (стиль, спосіб навчання, успіхи, труднощі у виконанні домашніх завдань); прийняття участі у роботі Команди супроводу, в тому числі в розробленні ІПР; створення умов для навчання, виховання та розвитку дитини.

Питання для самоконтролю

1. Які документи потрібні для вступу дитини до інклюзивного класу (групи)?
2. Комплектація інклюзивної групи та класу.
3. Програми типові та спеціальні для груп та класів.
4. Спеціалісти інклюзивних груп та класів, їх обов'язки та функції.

Лекція 5

Асистент вчителя та асистент учня як найважливіші складові ефективності КППС

Мета: ознайомити слухачів курсу з функціональними обов'язками асистента вчителя та асистента дитини, провести диференціальний аналіз.

Ключові слова: асистент вчителя, асистент дитини, дитина з ООП, посадова інструкція.

Основні питання

1. Асистент вчителя. Функціональні обов'язки.
2. Асистент учня. Функціональні обов'язки.

Рекомендована література

1. **Загальна** декларація прав людини від 10.12.1948 URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015 (дата звернення: 14.09.2018).
2. **Комітет** з прав осіб з особливими освітніми потребами ООН : Зауваження загального порядку №4 (2016). Поширення: Загальне. 2 вересня 2016 URL : http://www.soippo.edu.ua/images/Мобільна_сторінка/Інклюзивна_освіта/Нормативноправове_забезпечення/Конвенція_ООН_про_права_осіб_з_інвалідністю_2016.pdf (дата звернення: 14.09.2018).
3. **Конвенція** про боротьбу з дискримінацією в галузі освіти від 14.12.1960 URL : http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_174 (дата звернення: 14.09.2018).

1. Асистент вчителя. Функціональні обов'язки.

Одне з ведучих місць в команді психолого-педагогічного супроводу займає асистент вчителя. На посаду асистента вчителя приймаються особи:

- які мають педагогічну освіту, вищу освіту та/або професійну кваліфікацію;
- вільно володіють державною мовою (для громадян України) або володіють державною мовою в обсязі, достатньому для спілкування (для іноземців та осіб без громадянства);
- моральні якості та фізичний і психічний стан здоров'я яких дозволяють виконувати професійні обов'язки.

Перелік посадових обов'язків асистента вчителя визначається посадовою інструкцією, яка затверджується керівником закладу освіти відповідно до вимог законодавства.

Провідну роль в організації освітнього процесу під час уроку відіграє вчитель. Асистент учителя перебуває в партнерстві з усіма педагогічними працівниками та забезпечує єдність вимог до виконання освітньої програми та забезпечення реалізації індивідуальної програми розвитку учня з особливими освітніми потребами. Але при цьому асистент вчителя не веде самостійно урок, не дає самостійно завдань під час уроку чи домашніх завдань, не здійснює оцінювання учнів, не звільняє учнів від уроків, у тому числі не складає розклад відвідування уроків учнем з особливими освітніми потребами, не обирає самостійно

навчальний матеріал та методики викладання без узгодження з вчителями, які працюють у цьому класі.

Асистент вчителя є учасником шкільної команди психолого-педагогічного супроводу та виконує функції відповідно до Примірного положення про команду супроводу, у тому числі бере участь в розробці індивідуальної програми розвитку. Проте, асистент вчителя не здійснює самостійної розробки індивідуальної програми розвитку та індивідуального навчального плану.

Асистенти вчителів приймаються на роботу за трудовими договорами відповідно до вимог Закону «Про повну загальну середню освіту» та законодавства про працю. У випадку, якщо асистенти вчителів державних і комунальних закладів загальної середньої освіти досягли пенсійного віку та їм виплачується пенсія за віком, вони продовжують працювати на основі трудових договорів, що укладаються строком від одного до трьох років.

Враховуючи зазначене та тижневе навчальне навантаження учнів з особливими освітніми потребами, рекомендуємо керівникам закладів освіти:

- визначити, які освітні галузі викликають в учня найбільші складнощі у виконання освітньої програми та забезпечити присутність асистента вчителя на уроках з цих галузей;
- забезпечити обов'язкову присутність асистента вчителя на уроках з мовнолітературної та математичної освітніх галузей, а для дітей зі сліпотою та порушеннями опорно-рухового апарату – освітньої галузі фізична культура;
- скласти розклад уроків та розклад педагогічного навантаження асистента вчителя з урахуванням присутності асистента вчителя на уроках, які найбільше потребують його участі в освітньому процесі.

Учні з особливими освітніми потребами не мають залишатися в ресурсній кімнаті чи інших навчальних приміщеннях закладів освіти без нагляду педагогічних працівників. Тому під час освітнього процесу, у випадку потреби, асистент вчителя здійснює супровід дитини до ресурсної кімнати. Асистент вчителя не здійснює фізичний супровід здобувача освіти та не забезпечує його соціально-побутові потреби, у тому числі не зобов'язаний надавати допомогу в одяганні/роздяганні, відвідуванні туалету, харчуванні.

Відповідно до законодавства в освітньому процесі соціальні потреби учнів з особливими освітніми потребами забезпечуються асистентом учня – соціальним робітником, одним із батьків учня або уповноваженою ними особою.

2. Асистент учня. Функціональні обов'язки.

Згідно з Законом України «Про повну загальну середню освіту», асистенти учня (дитини) є учасниками освітнього процесу. Їх діяльність регламентується частиною 7 статті 26 зазначеного Закону.

Звертаємо увагу, що асистент учня не є педагогічним працівником та не призначається на посаду керівником закладу освіти, а лише може бути допущений ним до освітнього процесу відповідно до діючого законодавства.

Асистентом учня може бути один із батьків (інший законний представник) дитини або уповноважена ними особи. У такому випадку батьки (інші законні представники) дитини мають звернутися до керівника закладу освіти із заявою про допуск до освітнього процесу.

Також асистентом учня може бути соціальний робітник, що надає соціальну послугу супроводу під час інклюзивного навчання. Відповідно до частини шостої статті 16 Закону України «Про соціальні послуги» така соціальна послуга є однією з базових соціальних послуг, надання якої регламентується цим Законом та державним стандартом соціальної послуги.

Асистент учня зобов'язаний пройти медичний огляд перед допуском до освітнього процесу в закладі загальної середньої освіти.

Асистент учня забезпечує соціально-побутові потреби учня з особливими освітніми потребами, для чого може бути присутній (за згодою керівника закладу освіти) під час уроків та позакласної роботи, інших заходів закладу освіти, допомагати у пересуванні, відвідуванні

туалету, переодяганні, харчуванні та задоволенні інших соціальних та фізичних потреб здобувача освіти.

Асистент учня (дитини) відповідно до Примірного положення про команду супроводу залучається до складу команди супроводу дитини та має сприяти досягненню визначених командою супроводу цілей розвитку у питаннях соціальної адаптації, комунікації та соціально-побутової орієнтації.

Звертаємо увагу, що асистент вчителя та асистент учня (дитини) виконують різні функції та мають різні обов'язки.

Просимо інформувати учасників освітнього процесу, у тому числі батьків (інших законних представників) дитини про функції асистента вчителя та асистента учня, можливості отримання послуги супроводу під час інклюзивного навчання в установах соціального захисту населення

Питання для самоконтролю

1. Яка нормативна база регламентує обов'язки асистента вчителя і асистента дитини?
2. Які функції виконує асистент вчителя?
3. Які функції виконує асистент дитини?

Лекція 6

Функції та обов'язки ІРЦ (інклюзивно-ресурсного центру)

Мета: ознайомити з основними напрямками роботи ІРЦ, законодавчою базою та додатковими послугами.

Ключові слова: інклюзивно-ресурсний центр, спеціалісти ІРЦ, діагностичні методики, висновок ІРЦ, корекційно-розвиткові послуги.

Основні питання

1. Визначення і функції ІРЦ.
2. Основні напрями роботи ІРЦ.
3. Нормативно-правова база ІРЦ.

Рекомендована література

Про затвердження Положення про інклюзивно-ресурсний центр:
Постанова Кабінету Міністрів України від 12.07.2017 №545 URL :
<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/545-2017-%D0%BF>
(дата звернення: 14.09.2018).

1. Про затвердження Примірного положення про команду психологопедагогічного супроводу дитини з особливими освітніми потребами в закладі загальної середньої та дошкільної освіти: Наказ Міністерства освіти і науки України від 08.06.2018 №609. URL: <https://mon.gov.ua/ua/npa/prozatverdzhennyaprimirnogo-polozhennya-prokomandu-psiologopedagogichnogo-suprovodu-ditini-zosoblivimi-osvitnimi-potrebami-vzakladizagalnoyi-serednoyi-ta-doshkilnoyi-osviti>
(дата звернення: 14.09.2018).

1. ІРЦ має такі основні функції, згідно з нормативним документами:

1. Проведення комплексної психолого-педагогічної оцінки розвитку дитини від 2-х до 18-ти років, яка відбувається за сучасними методиками визначення особливих освітніх потреб. Зокрема, це методики WISC-IV – шкала інтелекту Векслера для дітей; Leiter-3 – міжнародна шкала продуктивності; Conners-3 – шкала оцінювання розладу дефіциту уваги та гіперактивності; PEP-3 – індивідуалізоване

психоосвітнє оцінювання дітей із розладами аутистичного спектру; CASD – опитувальник розладу аутичного спектру.

2. Основні напрями роботи ІРЦ.

1. Забезпечення дітей з ООП, які не відвідують заклади освіти, корекційно-розвитковими послугами. Або в разі неможливості отримувати такі послуги за місцем навчання.

2. Консультування батьків та педпрацівників щодо організації навчання та виховання дітей з ООП.

3. Ведення реєстрів та моніторинг динаміки розвитку дітей з ООП.

Задля тісної співпраці між фахівцями ІРЦ та керівниками закладів освіти щомісяця проводяться **наради керівників**, зустрічі учасників методичних об'єднань, семінари та наради заступників.

Відповідно до Положення про інклюзивно-ресурсний центр затверджений постановою КМУ від 12 липня 2017 року №545, фахівці центру проводять комплексну оцінку дитини та за її результатами визначають особливі освітні потреби дитини. У висновку зазначається програма навчання та особливості організації психоло-педагогічної допомоги та корекційно-розвиткових послуг.

Комплексна оцінка проводиться фахівцями інклюзивно-ресурсного центру індивідуально за такими напрямками:

Оцінка фізичного розвитку дитини;

Оцінка мовленнєвого розвитку;

Оцінка когнітивної сфери;

Оцінка емоційно-вольової сфери;

Оцінка освітньої діяльності.

Комплексна оцінка може бути проведена лише за заявою батьків дитини або її законних представників.

Пріоритетом взаємодії ІРЦ та закладів загальної середньої освіти є виявлення дітей, які мають труднощі в навчанні та потребують додаткової підтримки.

Окрім того, обов'язково проводимо **моніторинг результативності** корекційно-розвиткової роботи в закладах освіти. Батьки приходять в ІРЦ, щоби пройти комплексно-психолого педагогічну оцінку. Батьки отримують висновок і обов'язкове роз'яснення всіх фахівців ІРЦ цього висновку.

Висновок ІРЦ

Важливим є те, що висновок про комплексну психолого-педагогічну оцінку має рекомендаційний характер для батьків. Він у жодному разі не може бути підставою для спрямування органами управління освіти дитини з ООП до певного закладу освіти чи отримання тієї чи іншої форми навчання. Відповідно до закону "Про освіту", лише батьки мають право остаточно обрати заклад освіти, різновид та форму навчання власної дитини.

Команда супроводу

У разі виникнення труднощів із реалізацією індивідуальної програми розвитку, команда супроводу звертається до фахівців ІРЦ для отримання методичної допомоги й надання корекційно-розвиткових послуг дитині.

Команда психолого-педагогічного супроводу забезпечує дитину комплексом корекційно-розвиткових послуг згідно з **рекомендаціями ІРЦ**.

Фахівці складають ІПР дитини, у якій міститься основний зміст корекційно-розвиткової роботи з дитиною.

2. Співпраця ІРЦ із закладами освіти:

Фахівці ІРЦ постійно протягом навчального року консультують асистентів учителів, педагогів, батьків або законних представників дитини та фахівців команди психолого-педагогічного супроводу щодо загальних питань інклюзивного навчання та роботи з кожною дитиною.

Крім того, згідно з розкладом та за потреби, фахівці ІРЦ для педпрацівників шкіл проводять тренінги, майстер-класи, відкриті заходи, демонструють передові технології та методичні інновації щодо роботи з дітьми з ООП.

Зі свого боку, заклади освіти запрошують, представників ІРЦ, до школи на відкриті заходи за участі дітей з ООП. Це можуть бути і свята, і батьківські збори. Усе це дає змогу ІРЦ відстежувати динаміку розвитку дитини з ООП, своєчасно вносити корективи до плану роботи, забезпечувати всебічний розвиток та успішність дитини.

3. Нормативно-правова база

Закони “Про освіту”, “Про повну загальну середню освіту”;

Порядок організації інклюзивного навчання в загальноосвітніх навчальних закладах;

Лист МОН “Щодо організації навчання осіб з ООП у закладах загальної середньої освіти у 20–21 навчальному році”;

Положення про ІРЦ;

Лист МОН “Щодо методичної рекомендації з організації психолого-педагогічного консилиуму для проведення повторної комплексної психолого-педагогічної оцінки розвитку дитини”;

Постанова Кабміну № 779 “Про організацію інклюзивного навчання в закладах позашкільної освіти”;

Постанова Кабміну № 414 “Про затвердження типового переліку спеціальних засобів корекції психофізичного розвитку осіб з ООП, які навчаються в інклюзивних та спеціальних класах і групах закладів освіти”;

Наказ МОН “Про затвердження примірного положення про команду психолого-педагогічного супроводу дитини з ООП”;

Постанова Кабміну № 88 “Про затвердження порядку та умов надання субвенції з державного бюджету місцевим бюджетам на надання державної підтримки особам з ООП”.

Питання для самоконтролю

1. Який склад, функції та обов’язки ІРЦ?
2. В яких напрямках іде робота ІРЦ?
3. Які документи регламентують роботу ІРЦ?

Лекція 7

Особливості взаємодії спеціалістів КППС з ІРЦ

Мета: ознайомити слухачів з функціями ІРЦ, з структурою ППР та ІРП.

Ключові слова: команда психолого-педагогічного супроводу (КППС), інклюзивно-ресурсний центр (ІРЦ), індивідуальна програма розвитку (ІПР), висновок ІРЦ.

Основні питання

1. Функції ІРЦ, склад спеціалістів, повноваження.
2. Індивідуальна програма розвитку (ІПР).
3. Індивідуальна форма навчання.
4. Індивідуальна реабілітаційна програма.

Рекомендована література

1. Про затвердження Положення про інклюзивно-ресурсний центр: Постанова Кабінету Міністрів України від 12.07.2017 №545 URL : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/545-2017-%D0%BF> (дата звернення: 14.09.2018).
2. Про затвердження Примірного положення про команду психологопедагогічного супроводу дитини з особливими освітніми потребами в закладі загальної середньої та дошкільної освіти: Наказ Міністерства освіти і науки України від 08.06.2018 №609. URL: <https://mon.gov.ua/ua/npa/prozatverdzhennyaprimirnogo-polozhennya-prokomandu-sihologopedagogichnogo-suprovodu-ditini-zosoblivimi-osvitnimi-potrebami-vzakladizagalnoyi-serednoyi-ta-doshkilnoyi-osviti> (дата звернення: 14.09.2018).

1. Функції ІРЦ, склад спеціалістів, повноваження.

Основними функціями ІРЦ є проведення комплексної психологопедагогічної оцінки розвитку дитини, консультування батьків та педагогічних працівників щодо організації навчання та виховання дітей з особливими освітніми потребами.

Корекційно-розвиткові послуги надаються фахівцями ІРЦ дітям з особливими освітніми потребами, які навчаються у закладах дошкільної, загальної середньої, професійної (професійно-технічної) освіти та інших закладах освіти, які забезпечують здобуття загальної середньої освіти (не відвідують заклади освіти) лише в разі неможливості отримання таких послуг за місцем навчання.

Фахівці ІРЦ, які не мають сертифікату користувачів методик, можуть проводити тестування дітей з особливими освітніми потребами за допомогою зазначених методик за умови, що результати тестувань будуть передані для верифікації сертифікованому фахівцю чи/або регіональному тренеру для надання їм офіційного статусу та використання для формування висновку про комплексну психолого-педагогічну оцінку розвитку дитини. Висновок інклюзивно-ресурсного центру не має строку дії, якщо у ньому не зазначено дату проведення повторної оцінки розвитку дитини з особливими освітніми потребами. Надання психолого-педагогічних та корекційно-розвиткових послуг здійснюється шляхом проведення індивідуальних і групових занять, які можуть надаватися як штатними працівниками закладу, так і залученими фахівцями, зокрема: працівниками ІРЦ, спеціальних шкіл, навчально-реабілітаційних центрів, логопедичних пунктів та інші на підставі цивільно-правових договорів.

Індивідуальна форма здобуття освіти (педагогічний патронаж) організовується, зокрема, для осіб з особливими освітніми потребами, які, відповідно до висновку лікарсько-консультативної комісії закладу охорони здоров'я, за станом здоров'я не можуть здобувати освіту за денною формою.

Організацію педагогічного патронажу здійснюють педагогічні працівники закладу освіти із залученням (за потреби) фахівців інклюзивно-ресурсного центру, інших фахівців, які відповідно до законодавства можуть проводити (надавати) додаткові психолого-педагогічні і корекційно-розвиткові заняття (послуги) з особами з особливими освітніми потребами.

2. Індивідуальна програма розвитку (ІПР) - це письмовий документ, який загалом є контрактом між педагогічним колективом і батьками чи опікунами дитини. Він закріплює вимоги до організації навчання дитини, зокрема визначає характер освітніх послуг і форм підтримки. Відповідно до листа Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України від 18.5.2012 р. № 1/9-384 «Про організацію інклюзивного навчання в загальноосвітніх навчальних закладах», для учнів з особливими освітніми потребами, які навчаються в інклюзивних класах, треба розробляти індивідуальну програму розвитку (ІПР).

Хто складає індивідуальну програму розвитку для дитини?

Індивідуальну програму розвитку розробляє група фахівців, у склад якої входять: заступник директора з навчально-виховної роботи, учителі, асистент учителя, психолог, учитель-дефектолог та інші педагогічні працівники. До процесу розробки ІПР обов'язково залучаються батьки або особи, які їх замінюють.

Що повинна містити індивідуальна програма розвитку?

Програма містить загальну інформацію про учня, оцінку наявного рівня розвитку дитини, необхідні додаткові послуги, види необхідних адаптації та модифікацій навчального процесу (навчальні цілі, навчальні матеріали, форми та методи навчання тощо), індивідуальну навчальну програму, а за потреби й індивідуальний навчальний план у контексті заповнення індивідуальної програми розвитку (ІПР).

З яких компонентів складається індивідуальна програма розвитку (ІПР)?

Індивідуальна програма розвитку містить такі складові:

- інформацію загального характеру про дитину;
- наявний рівень знань і вмінь дитини;
- цілі й завдання (навчальні та цілі розвитку);

- перелік спеціальних і додаткових послуг;
- адаптація та модифікації;
- строк дії індивідуальної програми розвитку;
- інформацію про прогрес дитини.

Скільки часу діє індивідуальна програма розвитку (ІПР)?

Індивідуальна програма розвитку розробляється на один рік. Однак члени команди з розробки ІПР можуть у будь-який момент запропонувати провести збори, щоб модифікувати програму або скласти нову.

Чи залучаються батьки до написання індивідуальної програми розвитку?

Участь батьків у розробці ІПР є надзвичайно важливою. Батьки не тільки надають важливу інформацію про особливості розвитку дитини (інформація про стан здоров'я, розвиток, інтереси, особливості поведінки дитини тощо), вони узгоджують ІПР, підписуючи її. Підписання батьками ІПР є обов'язковим і свідчить про те, що вони знають і поділяють навчальні цілі й завдання, визначені на рік; усвідомлюють характер модифікацій та адаптації навчального процесу; а також поінформовані про моніторинг і перегляд індивідуальної програми розвитку.

Що таке індивідуальна навчальна програма та індивідуальний навчальний план у контексті написання індивідуальної програми розвитку (ІПР)?

Індивідуальна програма розвитку повинна містити індивідуальну навчальну програму та *за потреби* індивідуальний навчальний план.

Індивідуальна навчальна програма визначає знання, навички та вміння, які повинні опанувати учні в навчальному процесі з кожного предмета, а також зміст розділів і тем; розробляється на основі типових навчальних програм загальноосвітніх навчальних закладів, у тому числі спеціальних, з їх відповідною адаптацією.

Індивідуальний навчальний план визначає перелік навчальних предметів, послідовність їх вивчення, кількість годин, що відводяться на вивчення кожного предмета за роками навчання, та тижневу кількість годин. У плані враховуються додаткові години на індивідуальні і групові заняття, курси за вибором, факультативи тощо.

Яка інформація записується в компоненті «наявний рівень знань і вмінь дитини»?

Наводяться відомості про рівень розвитку дитини, зафіксовані під час спостережень і досліджень: її вміння, сильні якості, стиль навчання (особливо якщо один зі стилів домінує), що дитина не вміє робити, у чому їй потрібна допомога тощо. У програмі треба зазначити, що турбує батьків. Треба навести інформацію про вплив особливостей розвитку дитини на її здатність до успішного опанування знань у звичайній групі. Усі ці відомості повинні бути максимально точними, оскільки вони є підґрунтям для подальшої розробки завдань.

Що таке адаптація, яка зазначаються в індивідуальній програмі розвитку?

Адаптація – це зміни в навчальному процесі, які здійснюються з урахуванням індивідуальних особливостей дитини і можуть стосуватися способу сприйняття навчального матеріалу (візуально, аудіально), його опрацювання та способу представлення (оцінка результатів). Адаптація не стосується змін у змісті навчального матеріалу.

У чому полягає важливість модифікацій?

Модифікації, на відміну від адаптації, передбачають зміни змісту або концептуальної складності навчального завдання. Наприклад, скорочення змісту навчального матеріалу; модифікація навчального плану або цілей і завдань, прийнятних для конкретної дитини, визначення змісту, який необхідно засвоїти.

Що мається на увазі під спеціальними та додатковими послугами?

Педагоги та фахівці співпрацюють над інтегруванням додаткових послуг у навчальний процес. Іноді дитина потребує більш інтенсивних або особливих послуг, які можуть надаватись лише у відповідному середовищі (наприклад, заняття з використанням спеціальної апаратури тощо). У цьому випадку доцільно домовитися з відповідним закладом, який може надавати такі послуги.

В індивідуальному навчальному плані (у контексті заповнення ІПР) треба визначити

кількість і тривалість занять фахівців з дитиною.

Часто батьки дітей з особливими освітніми потребами плутають поняття індивідуальної програми розвитку та індивідуальної форми навчання.

3. Індивідуальна форма навчання для дитини з ООП.

Що таке індивідуальна форма навчання?

Індивідуальна форма навчання в системі загальної середньої освіти є однією з форм організації навчально-виховного процесу й запроваджується для забезпечення права громадян на здобуття повної загальної середньої освіти з урахуванням індивідуальних здібностей та обдарувань, стану здоров'я, демографічної ситуації, організації їх навчання.

Індивідуальна форма навчання – спосіб організації навчальної діяльності, який регулюється певним, наперед визначеним розпорядком, забезпечується педагогічними працівниками за місцем проживання учнів (удома) та організується для забезпечення права громадян на здобуття повної загальної середньої освіти.

Хто має право на індивідуальне навчання?

Відповідно до пункту 1.6 «Положення про індивідуальну форму навчання в загальноосвітніх навчальних закладах», затвердженого Наказом Міністерства освіти і науки від 12.1.2016 року, зареєстрованого в Міністерстві юстиції України 3 лютого 2016 року за № 184/28314, індивідуальна форма навчання може запроваджуватися для осіб, які:

- за станом здоров'я (у тому числі осіб з особливими освітніми потребами, з інвалідністю та тих, кому необхідно пройти медичне лікування в закладі охорони здоров'я більше одного місяця) не можуть відвідувати навчальний заклад; проживають у селах і селищах (коли кількість учнів у класі становить менше 5-ти осіб);
- проживають у зоні збройного конфлікту, на тимчасово окупованій території України або в населених пунктах, на території яких органи державної влади тимчасово не здійснюють або здійснюють не в повному обсязі свої повноваження тощо, та надзвичайних ситуацій природного або техногенного характеру (з використанням дистанційної форми навчання) відповідно до Закону України «Про забезпечення прав і свобод громадян і правовий режим на тимчасово окупованій території України»;
- мають високий навчальний потенціал і можуть прискорено закінчити школу;
- є іноземцями або особами без громадянства (діти-біженці, діти, чий батьки подали заяву про визнання їх біженцями або особами, які потребують додаткового чи тимчасового захисту, діти іноземців та осіб без громадянства, які утримуються в пунктах тимчасового перебування іноземців та осіб без громадянства).

Чи може дитина з особливим освітніми потребами навчатися за дистанційною формою навчання?

Так, може. Це регламентується Положенням про дистанційне навчання, затвердженим наказом Міністерства освіти і науки України від 25 квітня 2013 року № 466, зареєстрованим у Міністерстві юстиції України 30 квітня 2013 року за № 703/23235.

Крім дітей з особливими освітніми потребами дистанційна форма навчання може використовуватися для учнів, які з будь-яких причин (стан здоров'я, проживання за межею пішохідної доступності до ЗНЗ, надзвичайні ситуації природного або техногенного характеру, воєнний конфлікт, проживання (перебування) за кордоном (для громадян України), на тимчасово окупованій території України або в населених пунктах, на території яких органи державної влади тимчасово не здійснюють або здійснюють не в повному обсязі свої повноваження, тощо), не можуть відвідувати навчальні заняття в ЗНЗ.

Що таке індивідуальний навчальний план у контексті організації індивідуальної форми навчання?

Індивідуальний навчальний план визначає перелік навчальних предметів, послідовність їх вивчення, кількість годин, що відводяться на вивчення кожного предмета в межах тижневого навантаження при організації індивідуальної форми навчання. Для учнів, які навчаються за індивідуальною формою навчання за станом здоров'я, індивідуальний навчальний план та індивідуальні навчальні програми розробляються педагогічними

працівниками за участю одного з батьків (законних представників) відповідно до можливостей дитини та з урахуванням витягу із протоколу засідання ІРЦ. Виконання індивідуального навчального плану та програм, навчальні досягнення учнів фіксуються в окремих журналах. На основі індивідуального навчального плану складається розклад навчальних занять, який письмово узгоджується з батьками учнів.

4. Індивідуальна програма реабілітації для дитини з ООП.

Що таке індивідуальна програма реабілітації?

Індивідуальна програма реабілітації – комплекс оптимальних видів, форм, обсягів, строків реабілітаційних заходів з визначенням порядку й місця їх проведення, спрямованих на відновлення та компенсацію порушених або втрачених функцій організму та здатності конкретної особи виконувати види діяльності, визначені в рекомендаціях медико-соціальної експертної комісії.

Хто складає індивідуальну програму реабілітації для дітей з інвалідністю?

Для повнолітніх осіб з інвалідністю індивідуальна програма реабілітації розробляється медико-соціальною експертною комісією (МСЕК); для дітей з інвалідністю – лікарсько-консультативною комісією (ЛКК) лікувально-профілактичних закладів за зареєстрованим місцем проживання.

Питання для самоконтролю

1. Які функції виконує ІРЦ?
2. Індивідуальна програма розвитку (ІПР). Зміст і компоненти програми.
3. Індивідуальне навчання. Які умови переведення на індивідуальне навчання?
3. Що собою представляє індивідуальна програма реабілітації?

Лекція 8

Шляхи створення інклюзивного середовища

Мета: ознайомити здобувачів освіти з сутністю понять доступності, рівності та сформуванню поняття універсального дизайну та його компонентів.

Ключові слова: дизайн, універсальність, доступність, рівність можливостей.

Основні питання

1. Доступність як один із загальних принципів Конвенції.
2. Поняття «універсальний дизайн».

Рекомендована література

1. Загальна декларація прав людини від 10.12.1948 URL : http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015 (дата звернення: 14.09.2018).
2. Комітет з прав осіб з особливими освітніми потребами ООН : Зауваження загального порядку №4 (2016). Поширення: Загальне. 2 вересня 2016 URL : http://www.soippo.edu.ua/images/Інклюзивна_освіта/Нормативноправове_забезпечення/Конвенція_ООН_про_права_осіб_з_інвалідністю_2016.pdf (дата звернення: 14.09.2018).
3. Конвенція про боротьбу з дискримінацією в галузі освіти від 14.12.1960 URL : http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_174 (дата звернення: 14.09.2018).

1. Доступність закріплюється як один із восьми загальних принципів

Конвенції:

- повага до властивої людині гідності, її особистої самостійності, включаючи свободу робити свій власний вибір, і незалежності;
 - недискримінація;
- повне й ефективне залучення і включення у суспільство;
- повага до особливостей людей з інвалідністю та їх прийняття як
- компоненту людського різноманіття і частини людства;
- рівність можливостей;

- доступність;
- рівність чоловіків і жінок;
- повага до здібностей, що розвиваються у дітей-інвалідів та повага до права дітей-інвалідів на збереження своєї індивідуальності.

У Конвенції зазначається: щоб «надати людям з інвалідністю можливість вести незалежний спосіб життя та повною мірою брати участь у всіх аспектах життя, держави-учасниці вживають належних заходів для забезпечення особам з інвалідністю доступу нарівні з іншими до фізичного оточення, транспорту, інформації та зв'язку, включаючи інформаційно-комунікаційні технології та системи ... ».

2. Існуючі бар'єри можна умовно віднести до наступних груп:

Інституційні: До них належать закони, програми, які активно забороняють або не здатні полегшити «доступ» людей з інвалідністю та практика їх реалізації.

Ментальні: Можливо найбільш поширеною перешкодою є ставлення людей до осіб з інвалідністю багатьох людей — «ментальна бар'єрність».

Фізичні: Це «фізичні бар'єри», особливо ті, які існують у будівлях та спорудах, у транспортній інфраструктурі. Це «перші» бар'єри, про які думають, коли розглядають питання «доступності» для людей з інвалідністю.

Інформаційні: Нерідко форма подачі інформації та її зміст є недоступною для людей з інвалідністю.

Створення інклюзивного суспільства.

Для створення інклюзивного суспільства потрібно більш глибоке розуміння існуючих бар'єрів, викорінення утопічних стратегій, забезпечення практичних механізмів для прийняття політичних рішень. Інклюзивне суспільство ґрунтується на фундаментальних людських цінностях, що «всі люди народжуються вільними і рівними у своїй гідності та правах».

Доступність та універсальність

Принципи доступності формуються на загальних вимогах до доступності (фізична доступність, безпека, інформативність, зручність) та з урахуванням своїх суттєвих специфічних характеристик, що будуть відображати правильне використання існуючих стандартів та норм.

2. Поняття «універсальний дизайн»

Найважливіший вплив на розвиток безбар'єрного дизайну спричинили зміни у трактуванні проблем інвалідності не як причин певних фізичних чи психічних порушень людини, а як акцентування на соціальному потенціалі її можливостей, на заваді реалізації яких стають певні перешкоди. Ці зміни спричинили появу нових підходів до філософії дизайну, яка від самого початку процесу проектування враховує потреби користувачів. Вона з часом набула міжнародного визнання і закріпилася як концепція «універсального дизайну».

Універсальний дизайн (UNIVERSAL DESIGN) — це основа для розробки проектування навколишнього середовища, громадських будинків і споруд, транспортних засобів загального користування, речей, технологій, будь-яких інформаційних видань чи способу подачі інформації та комунікацій таким чином, щоб ними могли користуватися найширші верстви населення, незважаючи на їх можливі функціональні обмеження.

Для впровадження універсального дизайну в інклюзивному закладі необхідно:

Сприйняти концепцію універсального дизайну всім колективом, а не тільки окремими вчителями або адміністрацією.

Зрозуміти, як можна застосовувати концепцію універсального дизайну на рівні школи, класу й навіть це потрібно.

1. Рівноправне використання. Дизайн враховує потреби людей із різними здібностями, не обмежує жодну групу користувачів.

2. Гнучкість у використанні.

Дизайн, який відповідає широкому спектру індивідуальних переваг і можливостей користувачів.

3. Просте та інтуїтивне використання.

Дизайн легко зрозуміти, незалежно від знань, мовних навичок, набутого життєвого досвіду.

4. Сприйняття інформації, незалежно від сенсорних можливостей користувачів.

Дизайн передає необхідну інформацію користувачеві, незалежно від умов навколишнього середовища або сенсорних здібностей користувача.

5. **Терпимість до помилок.** Дизайн зводить до мінімуму небезпечні наслідки випадкових дій учнів, вчителів, відвідувачів.

6. **Низькі фізичні зусилля.** Дизайн може використовуватися зручно, ефективно, з мінімальною втомою.

Питання для самоконтролю

1. Що собою представляє термін доступність освіти в рамках інклюзивного підходу?
2. Які види бар'єрів умовно виділяють?
3. Універсальний дизайн, його складові компоненти.

ПРАКТИЧНИЙ БЛОК

Практичне заняття 1

Стан і перспективи впровадження інклюзивної освіти

Мета: сформулювати поняття, принципи та пріоритети інклюзивного навчання.

Ключові слова: особливі освітні потреби, інклюзія, сегрегація, інтеграція, адаптація

Основні питання

1. Основні підходи до надання освіти дітям з особливостями психофізіологічного розвитку.
2. Основні принципи, мета та завдання інклюзивної освіти. Позитивні аспекти залучення дітей з особливими потребами до загальноосвітніх навчальних закладів.

Рекомендована література

1. **Інклюзивний** ресурсний центр: досвід проекту. Під заг. ред. Софій Н. З., К.: ТОВ «Видавничий дім «Плеяди», 2015. 76 с.
2. **Колупасва А. А.** Навчання дітей з особливими освітніми потребами в інклюзивному середовищі: навчально-методичний посібник. Харків: Вид-во «Ранок», 2019. 304 с.
3. **Корпанець Н.М.** Моделювання індивідуальної програми розвитку дошкільника з ООП. К., 2018. 56 с.
4. **Міжнародні документи** зі сфери інклюзивної освіти. Методичні матеріали. Укладач: Софій Н. З. Проект «Інклюзивна освіта: крок за кроком», 2015. 18с.

Практичні завдання

- Завдання 1.** Які підходи виділяються для надання освіти дітям з ООП? Які моделі (форми) інтегрованого навчання виділяють?
- Завдання 2.** Що собою являє вертикальна та горизонтальна структура навчання?
- Завдання 3.** Які категорії дітей з особливими освітніми потребами виділяються та підлягають до навчання в інклюзивному класі (групі)?
- Завдання 4.** Які принципи інклюзивної освіти Ви можете назвати?
- Завдання 5.** Які переваги інклюзивної освіти та її недоліки?
- Завдання 6.** Психолого-педагогічний супровід дітей з особливими освітніми потребами в закладах загальної освіти.
- Завдання 7.** Формування толерантного ставлення до дітей з особливими потребами в освітньому середовищі.

Завдання 8. Психолого-педагогічний супровід здобувачів з особливими освітніми потребами у закладах вищої освіти.

Практичне заняття 2

Концептуальна модель використання МКФ-ДП в професійній діяльності педагога

Мета: сформувати поняття про МКФ-ДП, функції, структуру та параметри.
Ключові слова: порушення, активність, обмеження, реалізація, структура.

Основні питання

1. Застосування МКФ-ДП.
2. Масштабування кваліфікаторів для структур організму (МКФ-ДП).
3. Значення МКФ-ДП для укладання ІПР дитини з ООП.

Рекомендована література

1. **Інклюзивний** ресурсний центр: досвід проекту. Під заг. ред. Софій Н. З., К.: ТОВ «Видавничий дім «Плеяди», 2015. 76 с.
2. **Колупасєва А. А.** Навчання дітей з особливими освітніми потребами в інклюзивному середовищі: навчально-методичний посібник. Харків : Вид-во «Ранок», 2019. 304 с.

Практичні завдання

- Завдання 1.** Коли потрібно використовувати МКФ-ДП? Кого можна їм користуватися?
- Завдання 2.** Які параметри для масштабування кваліфікаторів для структур організму (МКФ-ДП).
- Завдання 3.** Яким чином допомагає МКФ-ДП кваліфікатор в складанні ІПР дитини з ООП.

Практичне заняття 3

Статус та принципи діяльності ІРЦ

Мета: сформувати поняття про МКФ-ДП, функції, структуру та параметри.
Ключові слова: порушення, активність, обмеження, реалізація, структура.

Основні питання

1. Система управління діяльністю ІРЦ.
2. Завдання ресурсного центру підтримки інклюзивної освіти в системі управління діяльністю ІРЦ.
3. Порядок створення ІРЦ.
4. Міжвідомча співпраця ІРЦ та закладу освіти (дошкільної та середньої).
5. Кадрове забезпечення, документація та оснащення кабінетів ІРЦ.
6. Статус фахівців ІРЦ, їх посадові обов'язки.
7. Етичні вимоги до педагогічних працівників ІРЦ. Документація ІРЦ.
8. Оснащення кабінетів ІРЦ.

Рекомендована література

1. **Інклюзивний** ресурсний центр: досвід проекту. Під заг. ред. Софій Н. З., К.: ТОВ «Видавничий дім «Плеяди», 2015. 76 с.

2. **Про затвердження** Положення про інклюзивно-ресурсний центр: Постанова Кабінету Міністрів України від 12.07.2017 №545 URL:

https://www.auc.org.ua/sites/default/files/sectors/u-137/irc_23_04_2018.pdf

Практичні завдання

Завдання 1. Які види діяльності сумісно виконує ІРЦ та педагоги закладу освіти?

Завдання 2. Яким має бути кабінет ІРЦ (розміри, обладнання)?

Завдання 3. Який склад ІРЦ? Які посадові інструкції кожного спеціалістів?

Практичне заняття 4

Організація та психолого-педагогічний супровід різних категорій дітей з ООП в умовах

Мета: сформувати поняття про ППС дітей, кваліфікацію і функції спеціалістів супроводу.

Ключові слова: ООП, посадова інструкція, взаємодія, співпраця, програма.

Основні питання

1. Психолого-педагогічна оцінка розвитку дітей дошкільного і шкільного віку (параметри, методики для кожного віку окремо).

2. Організація проведення психолого-педагогічної оцінки розвитку дитини педагогом.

3. Надання психолого-педагогічних і корекційно-розвиткових послуг різним категоріям дітей з ООП.

Рекомендована література

1. **Антощак О.** Інклюзивна освіта: шляхи від теорії до практики / О. Антощак // Директор школи. Шкільний світ. – 2016. – № 9—10. – С. 72—78.

2. **Василенко Н.В.** Сучасні підходи концепції інклюзивної освіти в Україні: нормативно-правове забезпечення / Н. В. Василенко // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Сер. Педагогіка / голов. ред. Г. Терещук; редкол.: І. Задорожна, В. Кравець, Л. Морська [та ін.]. – Тернопіль: ТНПУ, 2014. – № 4. – С. 3—9. – Бібліогр. в кінці ст.

3. **Луценко Ю.** Інклюзивна освіта: українська практика впровадження / Юрій Луценко // Практичний психолог: школа. – 2014. – № 11. – С. 44—51.

4. **Луценко І.** Актуальні питання організації діяльності асистента вчителя в інклюзивному класі / І. Луценко // Особлива дитина: навчання і виховання. – 2016. – № 4. – С. 7—13.

Практичні завдання

Завдання 1. Яким чином і за допомогою яких методик призначається оцінка ігрової діяльності, сенсорного, мовленнєвого та фізичного розвитку дитини дошкільного віку та оцінка навчальних досягнень, уваги, мовлення, мислення, пам'яті та особистісних особливостей (емоції, воля, поведінка) школяра.

Підібрати методичне забезпечення, описати хід діагностичного дослідження та висновок ІРЦ (його структура та компоненти).

Практичне заняття 5

Моделювання індивідуальної програми розвитку дитини дошкільного та шкільного віку з ООП

Мета: сформувати поняття про ППР, її значення, структуру та функції.

Ключові слова: структура, спеціалісти, адаптація, модифікація.

Основні питання

1. Індивідуальна програма розвитку дитини, її структура (ІПР).
2. Моделювання діяльності учасників команди супроводу у створенні ІПР. Адаптація освітніх програм та організація розвиткового середовища.
3. Роль батьків у складанні та реалізації ІПР.
4. Індивідуальна навчальна програма.
5. Особливості реалізації ІПР, надання корекційно-розвиткових послуг.

Рекомендована література

1. **Василенко Н.В.** Сучасні підходи концепції інклюзивної освіти в Україні: нормативно-правове забезпечення / Н. В. Василенко // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Сер. Педагогіка / голов. ред. Г. Терещук; редкол.: І. Задорожна, В. Кравець, Л. Морська [та ін.]. – Тернопіль : ТНПУ, 2014. – № 4. – С. 3–9. – Бібліогр. в кінці ст.
2. **Висоцька Л.** Державна політика в галузі інклюзивної освіти / Людмила Висоцька // Профтехосвіта. – 2015. – № 2. – С. 10–11. – Бібліогр. в кінці ст.
3. **Єрошова М.** Механізми реалізації "THE SON-RISE PROGRAM" у процесі корекційно-реабілітаційної роботи з аутичними дітьми / М. Єрошова // Особлива дитина: навчання і виховання. – 2017. – № 2. – С. 70—78.

Практичні завдання

Завдання 1. Яка роль відводиться батькам під час складання програми ІПР і її реалізації?

Завдання 2. Які корекційно-додаткові послуги можуть додаватися і якими спеціалістами?

Завдання 3. Як реалізується модифікація і адаптація навчального матеріалу?

Практичне заняття 6

Психолого-педагогічний супровід дітей з ООП у закладах освіти

Мета: сформувати поняття про ППС дітей різних нозологій у закладах освіти.

Ключові слова: діти з розумовою відсталістю, діти з затримкою психічного розвитку, діти з розладами аутистичного спектру, діти з сенсорними порушеннями, порушення опорно-рухового апарату.

Основні питання

1. Команда психолого-педагогічного супроводу дитини дошкільного та шкільного віку: склад, завдання.
2. Форми командної підтримки фахівцями ІРЦ, види наставництва. Психолого-педагогічний супровід дітей з порушеннями зору. Психологопедагогічний супровід дітей з порушеннями слуху.
3. Психолого-педагогічний супровід дітей з порушеннями мовлення. Психолого-педагогічний супровід дітей з порушеннями опорно-рухового апарату.
4. Психолого-педагогічний супровід дітей з порушеннями інтелектуального розвитку.
5. Психологопедагогічний супровід дітей з розладами аутистичного спектру.
6. Психологопедагогічний супровід дітей з затримкою психічного розвитку.
7. Психологопедагогічний супровід дітей зі складними порушеннями розвитку.

Рекомендована література

1. **Тищенко Л.** Методичні рекомендації щодо формування навичок самообслуговування у дошкільників із помірною розумовою відсталістю / Л. Тищенко // Особлива дитина: навчання і виховання. – 2016. – № 3. – С. 79—85.

2. **Чеботарьова О.** Багатоаспектність корекційно-розвивальної роботи в освітніх закладах для дітей із порушеннями опорно-рухового апарату / О. Чеботарьова, І. Гладченко // Особлива дитина: навчання і виховання. – 2017. – № 1(81). – С. 21—30.

Практичні завдання

Завдання 1. В чому особливості психолого-педагогічного супрооду дітей з інтелектуальними порушеннями?

Завдання 2. Яким чином реалізується супровід дітей з сенсорними порушеннями в інклюзивному закладі?

Завдання 3. Яким повинно буди освітнє середовище для дітей з порушеннями опорно-рухового апарату?

Завдання 4. Розкрийте сутність поняття «уніерсальний дизайн».

Практична робота 7

Закон про роботу команди психолого-педагогічного супроводу дитини з ООП

Мета: сформуванати поняття про ППС дітей різних нозологій у закладах освіти.

Ключові слова: діти з розумовою відсталістю, діти з затримкою психічного розвитку, діти з розладами аутистичного спектру, діти з сенсорними порушеннями, порушення опорно-рухового апарату.

Основні питання

1. Склад КППС.
2. Функції та посадові інструкції кожного члена команди.
3. Які етапи роботи виконуються спеціалістами разом? Як їх реалізувати?

Рекомендована література

 1. Наказ МОН від 08.06.2018 №609 "Про затвердження Примірного положення про команду психолого-педагогічного супроводу дитини з особливими освітніми потребами в закладі загальної середньої та дошкільної освіти" <https://deponms.carpathia.gov.ua/inkliuzivna-osvita/npb>

Практичні завдання

Завдання 1. Який склад КППС? Які принципи роботи КППС?

Завдання 2. Назвіть функціональні обов'язки кожного спеціаліста з складу КППС. Які спеціалісти є постійними, а які залучені?

Завдання 3. Як реалізується саме командна робота? Які етапи роботи виконуються разом? Як приймається колегіальне рішення?

Практична робота 8

Методичні рекомендації стосовно інклюзивного навчання в закладах освіти

Мета: сформуванати поняття про умови ефективного навчання в інклюзивних закладах.

Ключові слова: ефективність, методи, прийоми, успішність, взаємодія.

Основні питання

1. Умови якісного інклюзивного навчання.
2. Перелік основних та додаткових послуг, що надаються дитини з ООП.
3. Вивчення досвіду українського загальноосвітнього закладу Черкаської області.

Рекомендована література

1. **Масловська Ю. С.** Психологічні аспекти інклюзивної освіти / Ю. С. Масловська, О. В. Козлігіна, Л. В. Туріщева // Управління школою. – 2015. – № 22/24. – С. 91–95.

2. **Порошенко М.А.** Інклюзивна освіта: навчальний посібник. – Київ: ТОВ «Агенство Україна», 2019. – 300 с.

3. **Савчук З.** Психологічна готовність учителя до роботи в інклюзивному просторі: теоретичний аспект / З. Савчук, Л. Москалюк // Особлива дитина: навчання і виховання. – 2017. – № 2. – С. 42–47.

Практичні завдання

Завдання 1. Прочитати, проаналізувати та написати есе стосовно досвіду загальноосвітнього закладу Черкаської області Тальнівської школи. Визначити позитивні моменти та ті, які потребують допрацювання. Порадити, спираючись на наукові джерела, більш структуровану, змістовну роботу, додати методичні

вказівки тощо.

Матеріали підготовлені творчою групою Тальнівської загальноосвітньої школи I-II ступенів №3 Тальнівської районної ради Черкаської області (Подлісецька Л.В., учитель-логопед, дефектолог; Козяр -Кмітевич І.А., соц.педагог, асистент учителя та Пушкаренко В.П., практичний психолог).

Практичне заняття 9

Аналіз періодичних видань (2020-2021 роки, українські школи)

Мета: формування навика аналізу, співпоставлення наукових джерел, аналіз, виділення критеріїв.

Ключові слова: іновації, трансформації, досвід, булінг, супровід, методичне забезпечення.

Основні питання

1. Які документи регламентують роботу асистента вчителя (аналіз Міністерських документів за останні 3 роки (2019-2021р.))?

2. Проаналізуйте статті з досвідом роботи або аналізом роботи інклюзивних закладів України за останні роки (2019-2021 р.), не менш 2 статей.

3. Порівняйте досвід роботи інклюзивних класів (або груп) України 10 років тому і зараз 2020-2021 (2 статі порівняти, оформити як таблицю, визначити критерії порівняння: спеціалісти, додаткові послуги, програми і підручники та інше).

Рекомендована література

1. Документи Міністерства освіти і науки України <https://osvita-omr.gov.ua/diialnist/normatyvni-dokumenty/nakazy-mon/>

Практичні завдання

Завдання 1. Зробіть аналіз статті, напишіть, які труднощі, недоліки в роботі асистента можуть бути.

Завдання 2. Які рекомендації можна дати вчителю асистента для більш ефективної та продуктивної роботи з дитиною з ООП в інклюзивному класі.

Завдання 3. Що має робити асистент вчителя в інклюзивному класі: обов'язки.

ЗАВДАННЯ ТА МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ОРГАНІЗАЦІЇ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ ЗА ОСВІТНІМ КОМПОНЕНТОМ «ОРГАНІЗАЦІЯ КОМАНДНОЇ РОБОТИ СПЕЦІАЛІСТІВ В ІНКЛЮЗИВНОМУ ЗАКЛАДІ (ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА)»

Основними формами самостійної роботи є такі:

Есе́ або есе́й (фр. *essai*, фр. вимова: [ese]^[5] — спроба, нарис, від лат. *exagium* — зважування) — невеликий за обсягом прозовий **твір**, що має довільну композицію і висловлює індивідуальні думки та враження з конкретного приводу чи питання і не претендує на вичерпне і визначальне трактування теми; це **жанр**, який лежить на перетині художньої та публіцистичної (часом науково-популяризаторської) творчості.

Складання плану прочитаного.

План - короткий, логічно побудований перелік запитань, який розкриває зміст прочитаного. Щоб скласти план студент повинен виділити головні думки, встановити зв'язки, співвідношення між ними, чітко і коротко сформулювати висновки.

Складання тез.

Тези (гр. *thesis* - положення, твердження): 1) положення, висловлені в книзі, доповіді, статті, виписані своїми словами і розміщені в логічній послідовності. 2) коротко сформульовані положення (ідеї) доповіді, статті, лекції тощо.

Тези виражають сутність, але не наводять фактів і прикладів. Окремі тези можуть бути виписані у вигляді цитат. Вміло складені тези впливають одна з одною. Щоб не ускладнювати у майбутньому пошук за своїми записами потрібних місць у першоджерелі, корисно у контексті, при складанні плану тез давати посилання на сторінки оригіналу. Бажаним завершенням тез є власні висновки студента.

Конспектування є процесом розумового переосмислення і письмової фіксації прочитаного тексту. Внаслідок конспектування з'являється запис, який допомагає його автору негайно чи через деякий час необхідною швидкістю відтворити отриману раніше інформацію, "Хто записує, той читає двічі" - вважали давні римляни. Сама етимологія слова "конспект" (лат. *conspicere* - огляд) дає ключ до розуміння суті його як продукту діяльності. До конспектування слід приступати лише після загального ознайомлення зі змістом першоджерела, засвоєння зв'язку між основними думками, положеннями, головною ідеєю твору.

Види конспектів:

- **плановий конспект (план-конспект)** – конспект на основі сформованого плану, що складається з певної кількості пунктів (із заголовками) і підпунктів, що відповідають певним частинам джерела інформації;
- **текстуальний конспект** – детальна форма викладу, заснована на виписках з тексту-джерела та його цитуванні (з логічними зв'язками);
- **довільний конспект** – конспект, що включає декілька способів роботи над матеріалом (виписки, цитування, план та ін.);
- **схематичний конспект (контекст-схема)** – конспект на основі плану, складеного з пунктів у вигляді питань, на які треба дати відповідь

Анотація (лат. *annotatio* - зауваження, примітка) - коротка (10-20 рядків) узагальнююча характеристика книги або статті, що може містити їх короткий зміст та оцінку і слугує для орієнтування в пошуках потрібного матеріалу. Для складання анотації слід уважно прочитати книгу, визначити кому вона адресована, ким і з якою метою може бути використана. Анотації складаються за наступною формою: прізвище та ініціали автора; назва наукової праці, вид роботи (стаття, рукопис, монографія, підручник, дисертація тощо), місто, рік, видавництво, обсяг у сторінках, основні ідеї, результати та висновки друкованої праці.

Складання глосарію. Працюючи над науковою літературою та з Інтернет-ресурсами, студент іноді вперше зустрічається з термінами, значення яких йому невідоме. Корисно спочатку виписувати ці слова, а потім за довідковою літературою уточнювати їх зміст і робити відповідний запис. Така робота позитивно впливає на поліпшення культури мовлення, збагачення лексичного запасу та оволодіння науковою термінологією.

Реферування (від лат. *refero* - повідомляю) - це письмовий огляд наукових та інших джерел з обраної теми або стислий виклад у письмовому вигляді змісту наукової праці. Реферат має засвідчити ерудицію дослідника, його вміння самостійно аналізувати,

класифікувати та узагальнювати. Реферат може містити аналіз і критику відповідних теорій, тобто реферат - це самостійна творча робота студента, що засвідчує його знання з певної теми, розуміння основних підходів до вирішення конкретної проблеми, а також відображає власні погляди майбутнього фахівця та демонструє його вміння аналізувати і осмислювати явища і процеси на основі теоретичних знань.

Процес підготовки реферату має містити в собі наступні етапи:

1. Вибір теми.
2. Вивчення спеціальної літератури за темою реферату.
3. Складання плану.
4. Добір і вивчення додаткових джерел та інформації з обраної теми.
5. Добір практичного та статистичного матеріалу.
6. Опрацювання зібраного матеріалу.
7. Безпосереднє написання тексту реферату.
8. Формулювання висновків.
9. Оформлення реферату і списку джерел інформації.
10. Самокритична оцінка змісту і виправлення помилок.
11. Підготовка тез або доповіді до захисту реферату.
12. Захист реферату (під час семінарського заняття, на студентській конференції та ін.).

Тему реферату студент вибирає у відповідності до рекомендацій викладача або ж самостійно, відповідно власного рівня підготовленості та здібностей, а також маючи на увазі перспективу подальшого використання реферату для написання курсових та підсумкових кваліфікаційних робіт. Вибір теми реферату студент повинен узгоджувати з викладачем.

Орієнтовна структура розширеного реферату має такий вигляд:

Титульна сторінка.

План.

Вступ.

Основна частина, яка складається з розділів, пунктів та підпунктів.

Висновки.

Список використаних джерел.

Додатки (за необхідністю).

У вступі обґрунтовуються актуальність теми, її особливості, значущість з огляду на потреби суспільства та розвиток конкретної галузі науки або практичної діяльності.

В основній частині здійснюється огляд основних теоретичних та експериментальних досліджень з теми, зазначається хто з учених вивчав дану проблему, які ідеї висловлював. Визначаються сутність проблеми, основні чинники, що зумовлюють розвиток явища або процесу, що вивчається, наводиться перелік основних змістовних аспектів проблеми, які розглядалися вченими. Визначаються недостатньо досліджені питання, з'ясовуються причини їх слабого висвітлення.

Потім здійснюється поглиблений аналіз сучасного стану процесу або явища, тлумачення основних поглядів і позицій щодо проблеми, висвітлюються власні судження та думки відносно перспектив розвитку проблеми.

У висновках надаються узагальнені ідеї, думки, оцінки, пропозиції автора.

До списку використаних джерел включають публікації, звертаючи особливу увагу на публікації останніх 5-10 років, Інтернет-ресурси і роботи останнього року. Позитивним слід вважати звернення студента до публікацій науковців вищого навчального закладу і провідної кафедри.

У додатках за необхідності наводяться формули, таблиці, схеми, якщо вони суттєво полегшують розуміння роботи.

Теми для самостійної роботи за курсом

№	Теми для самостійної роботи	Форма контролю	Кількість годин	
			ДФН	ЗФН
1.1.	Концептуальна модель використання МКФ-ДП 6	<p>I. Складання планового конспекту. Джерело: збірника Міжнародна класифікація функціонування, обмеження життєдіяльності та здоров'я: діти та підлітки (версія): МКФ-ДП План 1.Застосування МКФ-ДП 2.Етапи використання МКФ-ДП 3. Відомості для кодування 4. Цілі МКФ 5. Властивості МКФ 6. Огляд компонентів МКФ</p> <p>II. Скласти словник термінів (дефініцій) Функції організму Структури організму Активність Участь Обмеження активності Обмеження участі Фактори навколишнього середовища</p>	5	5
1.2	Компоненти МКФ та їх взаємодія	<p>Складання планового конспекту План 1.Взаємодія між компонентами МКФ 2.Медичні та соціальні моделі. 3.Які параметри функцій організму, перерахуйте. 4.Фактори навколишнього середовища.</p>	5	5
1.3	Організація проведення педагогічної оцінки розвитку дитини	<p>Анотація основних положень організації проведення комплексного психолого-педагогічної оцінки розвитку дітей Джерело: http://olga-kovalenko.kr.sch.in.ua/gallery_and_documents/organizaci</p>	5	5

		ya_provedennya_kompeksno_i_psihologo-pedagogichnoi_ocinki_rozvitku_ditej/		
1.4	Основні положення про ІРЦ	Текстуальний конспект Положень Кабінету Міністрів України від 12 липня 2017 р. № 545 ПОЛОЖЕННЯ ПРО ІНКЛЮЗИВНО-РЕСУРСНИЙ ЦЕНТР	5	5
1.5	Корекційна робота з дітьми з ООП в рамках інклюзивного навчання	Скласти план прочитанного: 1. Рекомендації для батьків та учителів, які виховують учнів з вадами опорно-рухового апарату (ДЦП) 2. Кінезіологічні вправи, які сприяють розвитку міжпівкульної взаємодії 3. Корекційні вправи для роботи з аутистичними дітьми Вправи на ауторелаксацію та саморегуляцію „Чарівні люстерка” (ізотерапія) 4. Маніпулювання предметом страху Анатоміювання страху Вправа „Обличчя засмагає” (ауторелаксація)	5	5
1.6		Анотація на збірник <i>«Програма Э. Шоплер, М. Ланзінд, Л. Ватерс, Підтримка аутичних дітей і тих, що відстають у розвитку Збірник вправ для фахівців і батьків за програмою ТЕАСС»</i> Звернути увагу на такі моменти: -Мовлення -Соціальні відносини -Імітація	5	5
1.7	Права батьків дитини з ООП в ІРЦ Правила зарахування дитини до закладів освіти. Супровід дітей з порушеннями розвитку вдома (законодавчий аспект).	Законспектувати основні моменти за планом: 1. Обов'язки та права батьків дітей з ООП. 2. Які функції повинні виконувати батьки вдома?	5	5

		3. В чому полягає взаємодія батьків з педагогічними працівниками? http://olga-kovalenko.kr.sch.in.ua/zakon_odavchi_ta_normativni_dokumenti/ http://olga-kovalenko.kr.sch.in.ua/gallery_and_documents/download_center/localdetails/1		
1.8	Інклюзивне навчання – виклик сучасності	Написання реферату на самостійно обрану тему (варіанти тем додаються).	10	10
1.9	Інформативна бесіда з батьками: сутність, переваги, план та звіт про проведення	Заповніть «батьківський записник» та обговоріть результати, розподіливши ролі: батька та педагога.	5	5
1.10	Інклюзивне навчання та його варіанти	Напишіть есе на подану тему: Інклюзія чи сегрегація (позитивні і негативні моменти, труднощі з боку вчителів і батьків)	5	5
1.11	Адаптація та модифікація навчального матеріалу при інклюзивному навчанні (нозологія дитини обирається самостійно).	Підготувати презентацію.	5	5

ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ

1.1 Діти з психофізичними порушеннями.

Заповнення таблиці за результатами аналізу відеофільму «Клеймо» – <https://www.bing.com/search?FORM=SK216DF&PC=SK216&q=%D0%BA%D0%BB%D0%B5%D0%B9%D0%BC%D0%BE+%D1%84%D0%B8%D0%BB%D1%8C%D0%BC>

Нозології, що представлені у фільмі.	Симптоматика (особливості пізнавальної сфери, емоційної та поведінкової)	Чи можлива інклюзія при таких варіантах?	Труднощі, що можуть бути виявлені при кожній нозології в рамках інклюзивного навчання?

1.2 Концептуальна модель використання МКФ-ДП 6

Складання планового конспекту.

Джерело: збірника Міжнародна класифікація функціонування, обмеження життєдіяльності та здоров'я: діти та підлітки (версія): МКФ-ДП

План

1. Застосування МКФ-ДП
2. Етапи використання МКФ-ДП
3. Відомості для кодування
4. Цілі МКФ

5. Властивості МКФ
6. Огляд компонентів МКФ

Скласти словник термінів (дефініцій)

1. Функції організму
2. Структури організму
3. Активність
4. Участь
5. Обмеження активності
6. Обмеження участі
7. Фактори навколишнього середовища

1.3 Компоненти МКФ та їх взаємодія. Складання планового конспекту

План

1. Взаємодія між компонентами МКФ
2. Медичні та соціальні моделі.
3. Які параметри функцій організму, перерахуйте.
4. Фактори навколишнього середовища.
5. Організація проведення педагогічної оцінки розвитку дитини.

1.4 Анотація основних положень організації проведення комплексного психолого-педагогічної оцінки розвитку дітей

Джерело:

http://olga-kovalenko.kr.sch.in.ua/gallery_and_documents/organizaciya_provedennya_kompeksnoi_psihologo-pedagogichnoi_ocinki_rozvitku_ditej/

План

1. Етапи діагностики
2. Напрямки діагностики
3. Висновок ІРЦ

1.5 Основні положення про ІРЦ.

Складання довільного конспекту.

Джерело: Текстуальний конспект Положень Кабінету Міністрів України від 12 липня 2017 р. № 545 **ПОЛОЖЕННЯ ПРО ІНКЛЮЗИВНО-РЕСУРСНИЙ ЦЕНТР**

http://olga-kovalenko.kr.sch.in.ua/Files/downloads/rekomendaciji_dlja_batkiv_ta_uchiteliv-jaki_vikhov.docx

Основні моменти на які слід звернути увагу:

1. Співпраця ІРЦ з батьками дітей з ООП.
2. Відповідальність батьків за освіту дитини з ООП.

Складання планового конспекту:

1.6 Робота з корекції психоемоційного та пізнавального розвитку в рамках інклюзивного навчання

Складання конспекту

1. Рекомендації для батьків та вчителів, які виховують учнів з вадами опорно-рухового апарату (ДЦП) (не менш 10 вправ і рекомендацій)
2. Кінезіологічні вправи, які сприяють розвитку міжпівкульної взаємодії
3. Корекційні вправи для роботи з аутистичними дітьми
4. Вправи на ауторелаксацію та саморегуляцію „Чарівні люстерка” (ізотерапія)
5. Вправа „Обличчя засмагає” (ауторелаксація)

1.7 Анотація на збірник для фахівців і батьків

Програма Э. Шоплер, М. Ланзінд, Л. Ватерс.

Підтримка аутичних дітей і тих, що відстають у розвитку.

Збірник вправ для фахівців і батьків за програмою ТЕАСС.

Виписати параметри формування таких параметрів, як:

1. Мовлення

2. Соціальні відносини

3. Імітіція

1.8 Права батьків дитини з ООП в ІРЦ.

Правила зарахування дитини до закладів освіти.

Супровід дітей з порушеннями розвитку вдома (законодавчий аспект).

http://olga-kovalenko.kr.sch.in.ua/zakonodavchi_ta_normativni_dokumenti/

http://olga-kovalenko.kr.sch.in.ua/gallery_and_documents/downloadcenter/localdetails/1

Інформативна бесіда з батьками: сутність, переваги, план та звіт про проведення.

Заповніть «батьківський записник» та обговоріть результати, розподіливши ролі: батька та педагога.

БАТЬКІВСЬКИЙ ЗАПИСНИК

Моя дитина має успіхи в таких сферах:

Ознаки, що вказують на можливі труднощі в навчанні та потребу більшої підтримки:

Інформація, яку я можу надати стосовно потреб моєї дитини в навчанні:

Зразки запитань, які можна обговорити з вихователями дитини:

– Які успіхи моєї дитини в цьому році?

– Чи є у Вас якісь особливі зауваження щодо її навчання або поведінки?

– Як я можу взяти участь а оцінці навчальних потреб моєї дитини? Запропонуйте свої питання.

1.9 Написання реферату на самостійно обрану тему .

Орієнтовні теми для рефератів:

1.Співробітництво педагогічного персоналу та батьків інклюзивного закладу

2.Інклюзивна освіта як модель соціального устрою: генезис, понятійно-термінологічні визначення та основні принципи.

3.Модифікація й адаптація навчального матеріалу для дітей окремої нозології.

4.Сучасні тенденції функціонування закладів вищої освіти інклюзивного типу в Україні та зарубіжних країнах

5.Професійне співробітництво викладачів із фахівцями партнерських організацій і служб (вектор комплексного супроводу студентів із особливими потребами)

6. Концептуальні аспекти інклюзивної освіти в Україні, нормативно-правова база.

7. Аналіз попереднього досвіду навчання дітей з психофізичними вадами на Україні.

8. Формування професійної компетентності студентів факультету спеціальної освіти для роботи в умовах інклюзивного навчання.

9. Взаємодія фахівців і батьків дітей з особливими освітніми потребами в умовах інклюзивної освіти.

10. Профорієнтаційна робота з дітьми з особливими освітніми потребами в умовах інклюзивного навчання.

11. Специфіка реалізації міждисциплінарного командного супроводу в інклюзивному освітньому середовищі України.

12. Диференційоване навчання дітей з особливостями інтелектуального розвитку в закладах загальної середньої освіти (при різних рівнях порушення інтелектуального розвитку).

13. Комплексний психолого-педагогічний супровід дітей з розладами спектру аутизму в умовах інклюзивного-ресурсного центру.

14. Політика інклюзивності в інших країнах Світу (аналіз, позитивні та негативні моменти, критерії і показники успішної практики).

15. Когнітивно-компетентісний компонент готовності асистентів учителів до реалізації командної взаємодії в умовах інклюзії.

16. Інклюзивна педагогіка як науковий чинник формування компетентності у сфері інклюзивного навчання дітей з особливими освітніми потребами.

17. Аспекти реалізації індивідуалізації навчання дітей з особливими освітніми потребами у закладі загальної середньої освіти.

18. До проблеми врахування індивідуальних стилевих особливостей дітей з порушеннями психофізичного розвитку у навчальному процесі спеціальних освітніх закладів.

19. Труднощі у процесі синтезу усіх даних тексту арифметичної задачі молодшими школярами з тяжкими порушеннями мовлення в інклюзивному класі (модифікація та адаптація матеріалу).

20. Система навчання, виховання та реабілітації дітей з порушеннями розумового розвитку в загальноосвітніх закладах України та Польщі.

21. Професійна діяльність спеціальних педагогів інклюзивних закладів освіти у країнах з високим рівнем розвитку освітніх систем (на прикладі Великобританії, Фінляндії та Ізраїля).

22. Особливості організації спеціальної освіти у Сполучених Штатах Америки.

23. Модифікація та адаптація навчального матеріалу в процесі інклюзивного навчання, труднощі та особливості реалізації.

24. Вивчення орфографічної та пунктуаційної грамотності учнів 6-7 класів зі зниженим зором в умовах інклюзивного навчання.

25. Складання навчальних планів та програм (індивідуальних): труднощі і особливості реалізації.

26. Особливості роботи команди в інклюзивній освіті: вчитель-асистент-психолог-соціальний працівник та батьки.

27. Психологічний клімат між учнями в інклюзивному класі (специфіка роботи вчителя, психолога, батьків).

28. Дидактогенії в молодших класах при інклюзивній організації навчання дітей.

29. Управління інклюзивною школою на засадах менеджменту освітніх інновацій.

30. Налагодження партнерських стосунків з родинами, особливості роботи соціального педагога та психолога.

31. Інноваційні підходи до навчання дітей з особливостями психофізичного розвитку в умовах інклюзії.

32. Здійснення процесу оцінки та розробки індивідуального навчального плану командою спеціалістів інклюзивної школи.

33. Пристосування шкільних приміщень до потреб дітей з особливостями психофізичного розвитку.

29. Загальні принципи здійснення адаптації та модифікації навчально-виховного процесу в умовах інклюзії.

30. Врахування відмінностей розвитку та навчальної діяльності дітей з особливостями психофізичного розвитку в процесі навчання в умовах інклюзивної освіти.

1.10 Напишіть міні-есе на тему: Інклюзія чи сегрегація: роздуми вчителів і батьків. Розкрити питання позитивних та можливих негативних моменти, труднощів, з якими зустрічаються батьки та вчителі).

1.11 Адаптація та модифікація навчального матеріалу при інклюзивному навчанні (нозологія дитини обирається самостійно).

Підготувати презентацію. Розкрити такі моменти: чим відрізняється адаптація і модифікація? Наочні приклади модифікації матеріалу та адаптації (для обраної нозології)

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

Основні джерела

1. **Україна.** Кабінет Міністрів Про внесення змін до Порядку організації інклюзивного навчання у загальноосвітніх навчальних закладах : Постанова Кабінету Міністрів України від 9.08.2017 № 588 // Управління освітою. – 2017. – № 10. – С. 5—9.

2. **Україна.** Кабінет Міністрів Про внесення змін до Порядку та умов надання субвенції з державного бюджету місцевим бюджетам на надання державної підтримки особам з

- особливими освітніми потребами : Постанова Кабінету Міністрів України від 15 листоп. 2017р. № 863 // Урядовий кур'єр. – 2017. – 18 листоп. (№ 218). – С. 11.
3. **Україна.** Міністерство освіти і науки Порядок комплектування інклюзивних груп у дошкільних навчальних закладах: наказ Міністерства освіти і науки України від 06.02.2015 № 104/52 // Інформаційний збірник та коментарі Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України. – 2015. – № 6. – С. 76—77.
 4. **Україна.** Міністерство освіти і науки Про видання навчальної літератури для дітей з особливими освітніми потребами у 2017 році: наказ Міністерства освіти і науки України від 04.04.2017 № 527 // Інформаційний збірник та коментарі Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України. – 2017. – № 5. – С. 64—66.
 5. **Україна.** Міністерство освіти і науки Про затвердження Порядку комплектування інклюзивних груп у дошкільних навчальних закладах: наказ Міністерства освіти і науки України від 06.02.2015 № 104/52 // Офіційний вісник України. – 2015. – № 22. – С. 91—93.
 6. **Україна.** Міністерство освіти і науки Про затвердження складу постійно діючої робочої групи: наказ Міністерства освіти і науки України від 05.04.2017 № 550 // Інформаційний збірник та коментарі Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України. – 2017. – № 5. – С. 67—68.
 7. **Україна.** Міністерство освіти і науки Про кодифікацію навчальної літератури для учнів з особливими освітніми потребами: наказ Міністерства освіти і науки України від 02.03.2017 № 335 // Інформаційний збірник та коментарі Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України. – 2017. – № 4. – С. 94—95.
 8. **Україна.** Міністерство освіти і науки Про організацію навчально-виховного процесу для учнів з особливими освітніми потребами загальноосвітніх навчальних закладів у 2015/2016 н. р.: лист Міністерства освіти і науки України від 05.06.2015 № 1/9-280 // Завуч. Шкільний світ. – 2015. – № 13. – С. 8—12.
 9. **Україна.** Міністерство освіти і науки Про організацію навчально-виховного процесу учнів з розумовою відсталістю та затримкою психічного розвитку: лист Міністерства освіти і науки України від 13.08.2014 № 1/9-413 // Інформаційний збірник Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України. – 2014. – № 25—26—27. – С. 30—45.
 10. **Україна.** Міністерство освіти і науки Щодо навчальної літератури для дітей з особливими освітніми потребами: лист Міністерства освіти і науки України від 06.02.2017 № 1/9-63 // Інформаційний збірник та коментарі Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України. – 2017. – № 4. – С. 90—93.
 11. **Антощак О.** Інклюзивна освіта: шляхи від теорії до практики / О. Антощак // Директор школи. Шкільний світ. – 2016. – № 9—10. – С. 72—78.
 12. **Василенко Н.В.** Сучасні підходи концепції інклюзивної освіти в Україні: нормативно-правове забезпечення / Н. В. Василенко // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Сер. Педагогіка / голов. ред. Г. Терещук; редкол.: І. Задорожна, В. Кравець, Л. Морська [та ін.]. – Тернопіль : ТНПУ, 2014. – № 4. – С. 3—9. – Бібліогр. в кінці ст.
 13. **Висоцька Л.** Державна політика в галузі інклюзивної освіти / Людмила Висоцька // Профтехосвіта. – 2015. – № 2. – С. 10—11. – Бібліогр. в кінці ст.
 14. **Єрошова М.** Механізми реалізації "THE SON-RISE PROGRAM" у процесі корекційно-реабілітаційної роботи з аутичними дітьми / М. Єрошова // Особлива дитина: навчання і виховання. – 2017. – № 2. – С. 70—78.
 15. **Власенко О.** Інклюзія крокує по планеті / О. Власенко // Директор школи. Шкільний світ. – 2016. – № 9—10. – С. 10—20.
 16. **Давидюк М.** Використання потенціалу дитячої субкультури для створення інклюзивного освітнього простору / М. Давидюк // Особлива дитина: навчання і виховання. – 2017. – № 1(81). – С. 40—47.
 17. **Євдокимова О. М.** Порушення усного та писемного мовлення школярів з епілепсією в умовах інклюзії / О. М. Євдокимова // Логопед. – 2017. – № 5. – С. 39—43. 89.

18. **Жолкевська І.** Фокусування на актуальній проблемі особистості: алгоритм дій під час консультації / І. Жолкевська // Психолог. – 2017. – № 21—22. – С. 71.
19. **Зозуля В.** Діти з особливими освітніми потребами: подолання упередженого ставлення / В. Зозуля. // Психолог. —2017. — № 19—20. – С. 75—79.
20. **Інклюзивна освіта: основні положення** // Директор школи. Шкільний світ. – 2016. – № 9—10. – С. 21—28. 98.
21. **Когут І.** Загальні положення інклюзивної освіти як сучасного соціальнопедагогічного феномену та підґрунтя для соціальної інтеграції спортсменів з інвалідністю / І. Когут, В. Маринич, К. Чебанова // Теорія і методика фізичного виховання і спорту. – 2017. – № 2. – С. 20—26. 104.
22. **Колодна Н.** Навчально-реабілітаційний центр як педагогічна система соціалізації дітей з особливими потребами / Н. Колодна // Директор школи. Шкільний світ. – 2017. – № 19—20. – С. 85—104.
23. **Колупаєва А.** Навчання дітей з особливими освітніми потребами в інклюзивному середовищі / А. Колупаєва // навчально-методичний посібник. Харків: Вид-во «Ранок», 2019. 304 с.
24. **Колупаєва А.** Інклюзія — соціальна модель устрою суспільства / А. Колупаєва, О. Таранченко // Початкова школа. – 2017. – № 2. – С. 47—50.
25. **Колупаєва А.** Освіта дітей з особливими потребами за часів незалежності України: етапність у стратегічному вимірі / А. Колупаєва, О. Таранченко // Особлива дитина: навчання і виховання. – 2016. – № 3. – С. 7—18.
26. **Коротєєва А.** В Університеті "Україна" напрацьовано досвід організацій інклюзивного освітнього простору / А. Коротєєва // Голос України. – 2017. – 15 берез. (№ 47). – С. 13.
27. **Кулик Н.** Регіони з особливими потребами. Інклюзивна освіта / Н. Кулик // Освіта України. - 2017. - 13 листоп. (№ 44). - С. 12—14.
28. **Кулик Н.** Різні серед рівних. Інклюзивна освіта / Н. Кулик // Освіта України. - 2017. - 4 груд. (№ 47). - С. 12.
29. **Кулик Н.** Спершу бачити людину: особливі потреби / Н. Кулик // Освіта України. – 2017. – 10 лип. (№ 26). – С. 10—11.
30. **Луценко І.** Організаційні та нормативно-правові аспекти запровадження інклюзивної освіти у дошкільних навчальних закладах / І. Луценко // Особлива дитина: навчання і виховання. – 2016. – № 2. – С. 44—49.
31. **Луценко І.** Правові аспекти запровадження інклюзивної освіти в Україні / І. Луценко // Початкова школа. – 2017. – № 3. – С. 53—56.
32. **Луценко Ю.** Інклюзивна освіта: українська практика впровадження / Юрій Луценко // Практичний психолог: школа. – 2014. – № 11. – С. 44—51.
33. **Луценко І.** Актуальні питання організації діяльності асистента вчителя в інклюзивному класі / І. Луценко // Особлива дитина: навчання і виховання. – 2016. – № 4. – С. 7—13.
34. **Порошенко М.А.** Інклюзивна освіта: навчальний посібник. Київ: ТОВ «Агенство «Україна», 2019. 300с.
35. **Психологічний супровід інклюзивної освіти: [метод. рек]** / автор. кол. за заг. ред. А. Г. Обухівська. Київ: УНМЦ практичної психології і соціальної роботи, 2017. 92 с.
36. **Організаційно-методичні засади діяльності інклюзивно-ресурсних центрів: навчально-методичний посібник** / за заг. ред. М.А. Порошенко та ін. Київ: 2018. 252 с. URL
37. **Корпанець Н.М.** Моделювання індивідуальної програми розвитку дошкільника з ООП. К., 2018. 56 с.
38. **Нагорна О.Б.** Особливості корекційно-виховної роботи з дітьми з ООП: навчально-методичний посібник. м. Рівне: ТОВ «Агенство»Україна», 2016. 141с.

Додаткова література:

1. **Іноземцева С. В.** Європейський досвід освітньої діяльності з підлітками з особливими потребами / С. В. Іноземцева // Освіта і доля нації. Європейські цінності в освітньому просторі України : матеріали XVI Міжнар. наук.-практ. конф., м. Харків, 25—26 верес. 2015 р. / ХНПУ

- ім. Г. С. Сковороди, Ін-т вищої освіти НАПН України ; [редкол.: М. Д. Култаєва (голов. ред.) та ін.]. – Харків: ХНПУ, 2015. – С. 69—71.
2. **Малофеев Н. Н.** Западноевропейский опыт сопровождения учащихся с особыми образовательными потребностями в условиях интегрированного обучения (по мат. Доклада Европ. агентства по разв. спец. образования) / Н. Н. Малофеев // Дефектология. – 2005. – № 5. – С. 3—19.
 3. **Масловська Ю. С.** Психологічні аспекти інклюзивної освіти / Ю. С. Масловська, О. В. Козлітіна, Л. В. Туріщева // Управління школою. – 2015. – № 22/24. – С. 91–95.
 4. **Савчук З.** Психологічна готовність учителя до роботи в інклюзивному просторі: теоретичний аспект / З. Савчук, Л. Москалюк // Особлива дитина: навчання і виховання. – 2017. – № 2. – С. 42—47.
 5. **Тищенко Л.** Методичні рекомендації щодо формування навичок самообслуговування у дошкільників із помірною розумовою відсталістю / Л. Тищенко // Особлива дитина: навчання і виховання. – 2016. – № 3. – С. 79—85.
 6. **Чеботарьова О.** Багатоаспектність корекційно-розвивальної роботи в освітніх закладах для дітей із порушеннями опорно-рухового апарату / О. Чеботарьова, І. Гладченко // Особлива дитина: навчання і виховання. – 2017. – № 1(81). – С. 21—30.
 7. **Шуліменко Л.** Досвід роботи з соціальної адаптації та розвитку дітей-аутистів у загальноосвітній школі / Л. Шуліменко // Початкова школа. – 2017. – № 10. – С. 55—57.
 8. **Шулікін Д.** Нова українська школа й інклюзивна освіта / Д. Шулікін // Освіта України. – 2017. – 10 квіт. (№ 14). – С. 5.
 9. **Removing the margins: The challenges and possibilities of inclusive schooling** [Електронний ресурс] / G. J. S. Dei, I. M. James, L. L. Karumanchery, S. James-Wilson, J. Zine. – Toronto: Canadian Scholars' Press, 2000–299 p. – Режим доступу: <http://www.amazon.ca/Removing-Margins-Challenges-Possibilities-Inclusive/dp/1551301539>.
 10. **Zinn H.** A peoples's history of the United States: 1492 – Present / H. A. Zinn. – New York: Harper Perennial, 2005. – 702 p.
 11. **Лупарт Дж.** Шкільна реформа в Канаді: перехід від роздільних систем освіти до інклюзивних шкіл / Дж. Лупарт, Ч. Веббер // Дефектологія. Особлива дитина: навчання і виховання. – 2010. – № 1. – С. 6–11.
 12. **Andrews J.** The inclusive classroom: Educating exceptional children. (2 nd Edition) / J. Andrews, J. L. Lupart. – Scarborough, ON: Nelson Canada, 2000. – 561 p. 32. Ainscow, M. Understanding the Development of Inclusive Schools / M. Ainscow. – L.: Fainter, 1999.
 13. **Mithcell D.** What really works in special and inclusive education / D. Mithcell. - L.; NY: Routledge, 2008.
 14. **Volkova VV** Classification of pedagogic conditions of inclusive education in high education / VV Volkova, EV Mikhalchi // General and professional education. - 2015. - № 1. - P. 50-56.
 15. **Vaughn S.** Teaching students who are exceptional, diverse, and at risk in the general education classroom / S. Vaughn, C. S. Bos, J. S. Schumm. – Allyn & Bacon (4 th Ed), Merrill, 2007. – 562 p.
 16. **Gartner A.** Beyond special education: Towards a quality system for all students / A. Gartner, D. Lipsky // Harvard Educational Review. – 1987. – Vol. 57(4). – P. 367–390.

Інтернет ресурси:

1. **Деякі питання створення ресурсних центрів підтримки інклюзивної освіти та інклюзивно-ресурсних центрів:** Постанова Кабінету Міністрів України від 22.08.2018 №617 URL : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/617-2018%D0%BF> (дата звернення: 14.09.2018).
2. **Загальна декларація прав людини** від 10.12.1948 URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015 (дата звернення: 14.09.2018).
3. **Комітет з прав осіб з особливими освітніми потребами ООН:** Зауваження загального порядку №4 (2016). Поширення: Загальне. 2 вересня 2016 URL: http://www.soippo.edu.ua/images/Мобільна_сторінка/Інклюзивна_освіта/Нормативноправове_з_абезпечення/Конвенція_ООН_про_права_осіб_з_інвалідністю_2016.pdf (дата звернення: 14.09.2018).

4. **Конвенція** про боротьбу з дискримінацією в галузі освіти від 14.12.1960 URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_174 (дата звернення: 14.09.2018).
5. **Про дошкільну** освіту: Закон України від 11.07.2001 №2628-III URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2628-14> (дата звернення: 14.09.2018).
6. **Про затвердження** Положення про інклюзивно-ресурсний центр: Постанова Кабінету Міністрів України від 12.07.2017 №545 URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/545-2017-%D0%BF> (дата звернення: 14.09.2018).
7. **Про затвердження** Примірного положення про команду психологопедагогічного супроводу дитини з особливими освітніми потребами в закладі загальної середньої та дошкільної освіти: Наказ Міністерства освіти і науки України від 08.06.2018 №609. URL: <https://mon.gov.ua/ua/npa/prozatverdzhennya-primirnogo-polozhennya-prokomandu-psihologopedagogichnogo-suprovodu-ditini-zosoblivimi-osvitnimi-potrebami-vzakladizagalnoyi-serednoyi-ta-doshkilnoyi-osviti> (дата звернення: 14.09.2018).
8. **Про затвердження** Типового переліку спеціальних засобів корекції психофізичного розвитку дітей з особливими освітніми потребами, які навчаються в інклюзивних та спеціальних класах закладів загальної середньої освіти: Наказ Міністерства освіти і науки України від 23.04.2018 №414 URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0582-18> (дата звернення: 14.09.2018).
9. **Про охорону** дитинства: Закон України від 26.04.2001 №2402-III URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14> (дата звернення: 14.09.2018).
10. **Про затвердження** перекладу Міжнародної класифікації функціонування, обмежень життєдіяльності та здоров'я та Міжнародної класифікації функціонування, обмежень життєдіяльності та здоров'я дітей і підлітків: Наказ Міністерства охорони здоров'я України від 23.05.2018 №981 URL: <https://medprosvita.com.ua/nakaz-mozukrayini-vid-23-05-2018-981-prozatverdzhennya/> (дата звернення: 14.09.2018).

ЗАВДАННЯ ДЛЯ ПОТОЧНОГО ТА ПІДСУМКОВОГО КОНТРОЛЮ ЗАПИТАННЯ ДЛЯ ПІДГОТОВКИ ДО МОДУЛЬНИХ КОНТРОЛЬНИХ РОБІТ

I. Теоретичний блок

1. Психолого-педагогічний супровід дітей з особливими освітніми потребами в закладах загальної освіти.
2. Формування толерантного ставлення до дітей з особливими потребами в освітньому середовищі.
3. Психолого-педагогічний супровід здобувачів з особливими освітніми потребами у закладах вищої освіти.
4. Застосування МКФ-ДП.
5. Масштабування кваліфікаторів для структур організму (МКФ-ДП).
6. Значення МКФ-ДП для укладання ІПР дитини з ООП.
7. Система управління діяльністю ІРЦ. Завдання ресурсного центру підтримки інклюзивної освіти в системі управління діяльністю ІРЦ.
8. Порядок створення ІРЦ.
9. Міжвідомча співпраця ІРЦ та ЗДО.
10. Кадрове забезпечення, документація та оснащення кабінетів ІРЦ.
11. Статус фахівців ІРЦ, їх посадові обов'язки.
12. Етичні вимоги до педагогічних працівників ІРЦ.
13. Документація ІРЦ. Оснащення кабінетів ІРЦ.
14. Організація проведення психолого-педагогічної оцінки розвитку дитини педагогом.
15. Надання психолого-педагогічних і корекційно-розвиткових послуг різним категоріям дітей з ООП.
16. Укладання висновку психолого-педагогічної оцінки розвитку дитини з ООП.
17. Оцінка ігрової діяльності, сенсорного, мовленнєвого та фізичного розвитку дитини.
18. Індивідуальна програма розвитку дитини, її структура.

19. Моделювання діяльності учасників команди супроводу у створенні ІПР.
20. Адаптація освітніх програм та організація розв'язкового середовища.
21. Роль батьків у складанні та реалізації ІПР.
22. Індивідуальна навчальна програма.
23. Особливості реалізації ІПР, надання корекційно-розв'язкових послуг.
24. Команда психолого-педагогічного супроводу дитини у ЗДО: склад, завдання.
25. Форми командної підтримки фахівцями ІРЦ, види наставництва.
26. Психолого-педагогічний супровід дітей з порушеннями зору.
27. Психолого-педагогічний супровід дітей з порушеннями слуху.
28. Психолого-педагогічний супровід дітей з порушеннями мовлення.
29. Психолого-педагогічний супровід дітей з порушеннями опорно-рухового апарату.
30. Психолого-педагогічний супровід дітей з порушеннями інтелектуального розвитку.
31. Психолого-педагогічний супровід дітей з розладами аутистичного спектру.
32. Психолого-педагогічний супровід дітей з затримкою психічного розвитку.
33. Психолого-педагогічний супровід дітей зі складними порушеннями розвитку.
34. Відповідальність батьків за виховання, навчання та розвиток дітей (законодавчий аспект).

II Практичний блок.

Проаналізувати практичні завдання:

– Я мама дитини з порушенням слуху. В ІРЦ є логопед, а от сурдопедагога нема. Їздимо у Львів або займаємося онлайн зі спеціалістом звідти. Де шукати сурдопедагогів, щоби не ризикувати дитиною в період карантину поїздками?

Коли до нашого ІРЦ звернулися батьки дітей, які мають порушення слуху, у нас теж гостро постало питання, де знайти фахівців. Насамперед я, як директорка, звернулася за консультацією до товариства глухих у нашому місті, розмістила оголошення в ЗМІ, на сайті нашого ІРЦ, у соціальних мережах. Також звернулася до закладів вищої освіти. Як результат, отримала сурдопедагога, який працює в нашому центрі.

– У висновку ІРЦ прописав типову освітню програму. Проте в дитини порушення інтелектуального розвитку та порушення мовлення. Як скласти індивідуальний навчальний план? На мою думку, у висновку помилка. Адже програма має бути модифікованою. Має бути інший розклад та не відвідування іноземної мови. Дитина не читає.

Дитина з порушеннями інтелектуального розвитку та мовлення справді не може навчатися за типовою програмою.

Усі висновки ІРЦ формуються в електронній системі АС – Автоматизованій системі ІРЦ. Тож можливий збій у системі, що не побачили фахівці ІРЦ. Потрібно звернутися до ІРЦ для виправлення ситуації, і ви отримаєте виправлений висновок.

– Дитина вчиться за інклюзивною формою ще з висновком ПМПК. Чи має директор школи наполягати, щоби батьки вернулися за висновком в ІРЦ? У висновку ПМПК не вказано терміну дії. Чи означає це, що батьки можуть не звертатися до ІРЦ і в разі переходу в 5 клас?

Дитина може навчатися за рекомендаціями ПМПК, якщо витяг видано до 14 грудня 2018 року. Тобто, до моменту втрати чинності наказу МОН “Про затвердження положення про міські районні психолого-медико-педагогічні консультації”.

ГЛОСАРІЙ

Адаптація — змінює характер подання навчального матеріалу, але не змінює зміст або концептуальну складність навчального завдання. Адаптація — це зміна умов виконання завдання

Індивідуалізація — врахування в процесі навчання індивідуальних особливостей учнів в усіх його формах і методах, незалежно від того, які особливості і в якій мірі враховуються

Індивідуальний підхід — психопедагогічний принцип, який впорядковує освітній процес відповідно до індивідуальних особливостей розвитку життя кожної дитини

- Індивідуальний навчальний план** визначає перелік навчальних предметів, послідовність їх вивчення, кількість годин, що відводяться на вивчення кожного предмета, і тижневу кількість годин
- Індивідуальна навчальна програма** розробляється для тих учнів, які потребують певних адаптацій та/або модифікацій через особливості сприймання інформації чи засвоєння навчального матеріалу
- Індивідуальна програма розвитку** — документ, що забезпечує індивідуалізацію навчання особи з особливими освітніми потребами, закріплює перелік необхідних психолого-педагогічних, корекційних потреб/послуг для розвитку дитини та розробляється групою фахівців з обов'язковим залученням батьків дитини з метою визначення конкретних навчальних стратегій і підходів до навчання.
- Інклюзивне навчання** — система освітніх послуг, гарантованих державою, що базується на принципах недискримінації, врахування багатоманітності людини, ефективного залучення та включення до освітнього процесу всіх його учасників
- Інклюзивне освітнє середовище** — сукупність умов, способів і засобів їх реалізації для спільного навчання, виховання та розвитку здобувачів освіти з урахуванням їхніх потреб та можливостей
- Модифікації** змінюють зміст або понятійну складність навчального завдання. Тобто змінюють зміст навчання: дитина вивчає не те, що вивчають усі діти в класі. Використовуються при роботі з учнями, які мають значні когнітивні порушення. Інколи, учні можуть потребувати модифікованих програм тільки з окремих дисциплін
- Особа з особливими освітніми потребами** — особа, яка потребує додаткової постійної чи тимчасової підтримки в освітньому процесі з метою забезпечення її права на освіту
- Психолого-педагогічний супровід дитини з особливими освітніми потребами в закладі освіти з інклюзивним навчанням** — це взаємоузгоджена комплексна діяльність команди фахівців та батьків дитини, спрямована на створення необхідних умов, що сприяють розвитку особистості дитини, засвоєнню нею знань, умінь і навичок, успішній адаптації, реабілітації, її самореалізації та інтеграції в соціум
- Психолого-педагогічний супровід** — це комплексна система заходів з організації освітнього процесу та розвитку дитини, передбачена індивідуальною програмою розвитку
- Саморегуляція** — це здатність людини керувати собою на основі сприймання та усвідомлення психічних процесів та своєї поведінки, а також регулювати свою активність та діяльність у бажаному напрямі
- Універсальний дизайн освіти** — це підхід, що забезпечує філософську основу для розроблення широкого спектру навчальних продуктів та довкілля з урахуванням потреб усіх учнів із самого початку. Це стосується не тільки аспектів освітнього процесу: навчальної програми, навчального плану, оцінювання знань, методів викладання, шкільного дизайну, бібліотеки, спортивних майданчиків, гуртожитків, веб-сайтів, інструкцій, але й шляхів реформування публічного управління освітою осіб з особливими потребами.

АНОТОВАНА ВЕБЛОГРАФІЯ

<p>Практика асистента педагога: міжнародний й український контекст: результати дослідження / О.Федоренко, О.Мартинчук, Н.Софій, Г.Лук'янова, О.Кошіль, Т.Симоненко, Л.Байда, Ю.Найда. Київ — ФОП Парашин, 2020, 122 с.</p>	<p>https://drive.google.com/file/d/1CVKHHC03FvcIo-J1_A8z2Sr51bLJwMG3R/view</p>
<p><i>Публікація містить огляд результатів дослідження міжнародної та вітчизняної практики асистентів педагогів (асистентів вчителів / асистентів вихователів) їхньої ролі в навчальному процесі, компетентностей, особливостей професії.</i></p>	
<p>Організаційно-методичні засади діяльності інклюзивно-ресурсних центрів: навчально-методичний посібник / За заг. ред. М.А. Порошенко та ін. – Київ : 2018. – 252 с.</p>	<p>http://library.vspu.net/bitstream/handle/123456789/293/Kaplinsky%20-%20100%20skladnuh%20sutyatsi.pdf?sequence=1&isAllowed=y</p>
<p><i>У навчально-методичному посібнику розкрито організаційні засади утворення та функціонування інклюзивно-ресурсних центрів, описано рекомендації щодо реалізації основних функцій інклюзивно-ресурсних центрів, зокрема проведення комплексної психолого-педагогічної оцінки розвитку дитини, надання психолого-педагогічних, корекційно-розвивальних послуг дітям з особливими освітніми потребами та забезпечення їх системного кваліфікованого супроводу.</i></p>	
<p>Порошенко М.А. Інклюзивна освіта: навчальний посібник. – Київ:ТОВ «Агенство «Україна», 2019. – 300 с.</p>	<p>http://poroshenko.com/data/group/21/site2-bff4eba3e5.pdf</p>
<p><i>Видання призначене для забезпечення викладання навчального курсу «Інклюзивна освіта» у закладах вищої педагогічної освіти, а також для організації післядипломної педагогічної освіти вчителів, керівників шкіл, методистів. Він також буде корисним викладачам вищих непедагогічних закладів освіти, батькам дітей з особливими освітніми потребами та усім, хто цікавиться питаннями інклюзивної освіти.</i></p>	
<p>Створення індивідуальної програми розвитку для дітей з особливими освітніми потребами: методичний посібник / Під заг. ред.Софій Н. З., – К.: ТОВ «Видавничий дім «Плеяди», 2015. – 66 с.</p>	<p>tps://drive.google.com/file/d/1CVKHHC03FvcIo-J1_A8z2Sr51bLJwMG3R/view http://www.ussf.kiev.ua/ieeditions/273/</p>
<p><i>Методичний посібник «Створення індивідуальної програми розвитку для дітей з особливими освітніми потребам» містить загальну інформацію про структуру індивідуальної програми розвитку, процес її створення, а також практичні приклади індивідуальних програм розвитку для дітей дошкільного та молодшого шкільного віку.</i></p>	
<p>Підтримай себе – підтримай дитину: путівник для батьків дітей з особливими потребами / Методичні матеріали / Авторський колектив проекту «Інклюзивна освіта: крок за кроком», – К.: ТОВ «Видавничий дім «Плеяди», 2015. – 34 с.</p>	<p>http://www.ussf.kiev.ua/ieeditions/272/</p>
<p><i>Путівник для батьків дітей з особливими потребами «Підтримай себе – підтримай дитину» призначений для батьків дітей з особливими потребами. У путівнику подано: поради для батьків з усвідомлення власних емоцій, пов'язаних з народженням дитини; інформацію щодо кроків з пошуку джерел можливої підтримки; основні документи міжнародного законодавства.</i></p>	
<p>Спільне викладання в інклюзивному класі: метод. матеріали. /Укладач – Софій Н. З., – К.: ТОВ «Видавничий дім «Плеяди», 2015. – 70 с.</p>	<p>http://www.ussf.kiev.ua/ieeditions/272/</p>
<p><i>У методичних матеріалах подаються конкретні рекомендації педагогам навчальних закладів про організацію спільного викладання в інклюзивному класі; звертається увага на</i></p>	

<i>необхідність об'єднання зусиль і вироблення спільних стратегій для надання якісних освітніх послуг.</i>	
Дитина з аутизмом у закладі освіти / Методичні матеріали / Авторський колектив проекту «Інклюзивна освіта: крок за кроком», – К.: ТОВ «Видавничий дім «Плеяди», 2015. – 20 с	http://www.ussf.kiev.ua/ieeditions/272/
<i>Видання присвячено такій нагальній темі, як створення відповідних умов для забезпечення права на освіту дітей з розладами аутистичного спектра в дошкільних і загальноосвітніх закладах України. З огляду на сучасні підходи, визначені міжнародною науково-практичною спільнотою, розкрито специфіку розвитку дітей з аутизмом і ресурси освітнього середовища.</i>	
Індекс інклюзії: розвиток навчання та участі в життєдіяльності шкіл: посіб./ [Тоні Бут]; пер. з англ. – К.: ТОВ Видавничий дім «Плеяди», 2015. – 190.	http://www.ussf.kiev.ua/images/news/2015.09.03/2/IndexForInclusion.pdf
<i>Посібник «Індекс інклюзії: розвиток навчання та участі в життєдіяльності шкіл» - третє видання, призначене допомогти визначити вплив впровадження інклюзивних цінностей на всі аспекти шкільного життя та взаємодію шкіл із місцевими громадами. У посібнику описані чіткі та практичні стратегії використання Індексу для здійснення заходів із планування діяльності навчальних закладів на основі результатів самооцінювання їх роботи відповідно до запропонованої структури планування, індикаторів і запитань. Адресовано вчителям, керівникам загальноосвітніх навчальних закладів, методичним, науково-педагогічним та науковим працівникам, слухачам курсів підвищення кваліфікації керівних та педагогічних кадрів освіти, студентам вищих і середніх педагогічних навчальних закладів, науковцям та іншим фахівцям, зацікавленим у впровадженні інклюзивної освіти.</i>	
Асистент учителя в інклюзивному класі: навчально-методичний посібник / Н.М.Дятленко, Н.З.Софій., О.В.Мартинчук, Ю.М.Найда, під заг. ред. М.Ф.Войцехівського. – К.: ТОВ Видавничий дім «Плеяди», 2015.— 172с.	http://library.vspu.net/bitstream/handle/123456789/293/Kaplinsky%20-%2020100%20skladnuh%20sutyatsi.pdf?sequence=1&isAllowed=y
<i>Посібник складається із трьох основних частин: перша містить орієнтовану навчальну програму до курсу: «Професійна діяльність асистента вчителя в інклюзивному класі», де відображаються актуальність, мета, завдання, зміст, навчально-тематичний план, питання для самостійного опрацювання, практичні завдання.</i>	
М.Сварник. Інклюзивна освіта в Україні: попередній аналіз ситуації / Інклюзивна освіта. Збірник матеріалів проекту. – К.: 2013	http://library.vspu.net/bitstream/handle/123456789/293/Kaplinsky%20-%2020100%20skladnuh%20sutyatsi.pdf?sequence=1&isAllowed=y
<i>Посібник присвячений аналізу та систематизації досвіду впровадження інклюзивної освіти в закладах України. Аналізується практика впровадження інклюзивної освіти у загальноосвітніх початкових та середніх школах, порівнюються результати. Розглядаються питання дій на рівні політики в регіонах.</i>	